
BERKELEY
LIBRARY
UNIVERSITY OF
CALIFORNIA

DIETSCHE WARANDE en BELFORT

XXI[e] Jaargang.

Nr 7
Juli

Maandschrift voor Kennis en Kunst

Uitgegeven door de N. V. « Het Vlaamsche Land »
— Lange Nieuwstraat, 82, te Antwerpen. —
REDACTIE: Markgrav... Antwerpen

DE INTERNATIONALE TAAL.

Al de vrienden der menschheid, en in het algemeen al degenen die belang stellen in het grootsche schouwspel der geschiedenis, hadden gehoopt dat het ontzettende lijden van den grooten oorlog ten deele zijn schadeloosstelling zou gevonden hebben in het verwezenlijken van diepgaande hervormingen die een nieuwen socialen en politieken tijd zouden inluiden. En toch was er in dezen oorlog, die de berekeningen verijdelde van zooveel denkers, voorzeker geen grooter teleurstelling voor den idealist dan te moeten zien hoe zoowel volkeren als enkelingen zich na den grooten schok vol begeerlijkheid terugwierpen niet alleen in ondeugden en zwakheden, die innig verbonden zijn met hun natuur, maar ook in wijzen van denken, voelen en handelen die geenszins een wezensbestanddeel uitmaken der menschheid, die deze integendeel van zich afwerpen moest als zijnde de voornaamste oorzaken van al het onheil dat ze zoo juist beleefde.

Een oppervlakkige en sceptische toeschouwer zou met bittere ironie deze wereld kunnen beschouwen die heel wat minder hardnekkigheid aan den dag legt in het herstellen van het oorlogsleed als in het zoo spoedig mogelijk afschaffen van verscheidene nieuwe, dikwerf gelukkige toestanden, welke de politieke en ekonomische omwentelingen al te plotseling in het leven hadden geroepen dan dat de volkeren zich er bij konden aanpassen. Ondanks hare verstandelijke vermogens maakt de menschheid evenmin « sprongen » als de natuur. Iedere vooruitgang moet om zoo te zeggen « verteerd » worden, en elke te plotse verandering sleept een terugwerking en verflauwing na zich die den mensch in het verleden schijnen terug te ploffen en alle sporen van omwenteling uit te wisschen op dezelfde wijze waarop na een aardbeving de grondverschuivingen slechts heel lichtelijk de zichtbare verhevenheid van het terrein wijzigen. Enkel aardkundigen kunnen aantoonen dat het kataclysme een belangrijk verschijnsel van opheffing en plooiïng heeft bevorderd dat zich eensdaags openbaren zal in de vorming van een grootsche sneeuwbergen-keten.

De geschiedschrijvers der toekomst zullen in ons tijdperk het beginpunt plaatsen van heel wat instellingen en gedachtenstroomingen, doch het zullen niet altijd deze zijn welke het meest indruk zullen gemaakt hebben op de tijdgenooten. De zekerste ontwikkelingen zijn vaak de meest subtiele.

Voor de menschen onzer dagen kan het nochtans niet onverschillig zijn te weten naar welk punt zich het tegenwoordige geslacht richt. Deze groote schommelingen in de massa hebben immers op groepen en enkelingen een belangrijken weerslag waarop het van belang is ze voor te bereiden.

Hierdoor wordt de werkzaamheid van de intellektueelen verrechtvaardigd die zich beijveren in het ontdekken van het beginpunt van evoluties wier uitkomsten van groot belang kunnen zijn voor onze kinderen en klein-kinderen.

Het verdrag van Versailles — een compromis tusschen de opvattingen en de hartstochten van onder den oorlog en de na-oorlogsche —, heeft niemand ten volle bevredigd. Wanneer men rekening houdt met de onvastheid der grenzen, de bewapeningen, de verbonden, de politiek en de ekonomische toestanden, behoeven we niet te verwachten dat de voornaamste bepalingen van dit verdrag, degene zijn die het diepste spoor zullen achterlaten in de geschiedenis. Verschillende beschouwingen van dit dokument die vandaag tot voorwerp van kritiek strekken of ternauwernood worden opgemerkt, hebben veel meer kans een datum te worden en een belangrijk uitgangspunt aan te duiden voor een diepere ontplooiïng van gedachten en dingen. Het is hier de plaats niet na te gaan welke vooruitzichten ons geopend worden door de zedelijke, maatschappelijke, nationalistische en rechtskundige beschouwingen, die, ondanks de gegronde kritiek der idealisten, toch een aanzienlijker plaats innemen in de overeenkomst van Versailles dan in welk ander verdrag ook in het verleden gesloten.

Het ware een ondankbare taak in de hartstochtelijkheid en de werkelijkheid van het oogenblik de kansen tot verwezenlijking te wikken en te wegen in een niet al te verre toekomst van een wezenlijk werkdadigen volkerenbond en van het samenordenen der Europeesche staten tot een grootsche konfederatie.

Belangwekkender en zekerder is het de aandacht te trekken op sommige meer bijzondere oogpunten

dezer evolutie naar een « organizeeren » der volkeren en naar een betrekkelijk internationalisme.

Het is voorzeker geen eenvoudig spelen met woorden wanneer we zeggen dat een « entente » of verstandhouding onder volkeren veronderstelt een « wederkeerig vollediger doordringen van elkanders gedachten, opvattingen en betrachtingen. » Het vormen van een internationalen « geest » is een voorafgaande voorwaarde voor het welgelukken van een organisme dat voorziet in de volkerenbestemming en dat hun geschillen regelt.

De volslagen of betrekkelijke onmogelijkheid werkelijk de psychologie van een anderen te vatten ontneemt allen lust zich met deze bezig te houden wanneer het een oneenigheid betreft. Iedereen bevestigt met een steeds groeiende krachtdadigheid zijn rechten en verlangens. Voor hem lijkt een goede ordening der dingen vóór alles de overwinning van wat hij beschouwt als zijn « goed recht. » De vreemdeling is een min of meer gezworen vijand wiens wil men dient te buigen zij 't door de diplomatie, zij 't, meestal, door oorlog of ekonomische drukking.

Zonder te vervallen in de illuzie dat verklaringen tusschen de volkeren of een diepere en meer algemeene kennis hunner wederzijdsche gezichtspunten alle geschillen zouden bijleggen, kan men toch niet loochenen dat men enkel in deze richting de hoop mag koesteren geleidelijk te komen tot het scheppen van een atmosfeer die den oorlog ongunstig gestemd is terwijl de andere toestand integendeel hem rechtstreeks voorbereidt.

Het kan ons dus niet onverschillig laten de kansen te wikken en te wegen die ons door de nieuwe wereld geboden worden tot het scheppen van een wezenlijk internationale taal.

Een diplomatische taal is geen internationale taal in de volle beteekenis van het woord. Zij kan immers slechts een uitdrukkingsmiddel zijn, voorbehouden aan waarlijk ontwikkelde personen, met een woorden- en formulenschat waarin de begrippen en de overleveringen der diplomatie zouden gekristallizeerd zijn..

De internationale taal integendeel moet toegankelijk zijn voor een groot deel der verscheidene volkeren en ten dienste staan van alle menschelijke bedrijvigheid, zoowel letterkunde als handel, nijverheid enz.. Men heeft in onze landen niet genoeg de aandacht getrokken op een zeer belangrijke inbreuk door het verdrag van Ver-

sailles gemaakt op de diplomatieke overlevering. Het is in twee talen opgesteld en elk der beide teksten heeft de waarde van een oorspronkelijk stuk.

Op die wijze is het Engelsch de volstrekte gelijke geworden van het Fransch op het gebied der diplomatie waar dit laatste tot nu toe als meester heerschte.

Dit feit is van veel grooter belang dan eene eenvoudige nieuwigheid in de gewoonten van het speciale publiek dat zich met internationale aangelegenheden bezig houdt. Het op gelijken voet stellen dezer twee talen in een zoo behoudsgezind midden ontneemt aan het Fransch de eenige onbetwistbare overmacht die het over zijn mededinger genoot en zoodoende wordt het vraagstuk der universeele taal aanmerkelijk vereenvoudigd. Het komt er enkel op aan vast te stellen welk dezer twee talen, nu in hoogere sferen op voet van gelijkheid geplaatst, het meeste kans heeft zich onder de bevolkingen te verspreiden voor de andere noodwendigheden die een middel tot uitdrukking vereischen onder de verschillende volkeren.

Vele Franschen en niet weinig onzer medeburgers koesteren nog de hoop dat het Fransch niet alleen zijn sinds twee eeuwen veroverde stelling zal behouden, maar zelfs zijn heerschapij zal uitbreiden zoodanig dat het de meest algemeen verspreide taal in de wereld zou worden.

Wanneer we in dit artikel doen uitkomen dat de jongste gebeurtenissen, meer nog dan men had kunnen bestatigen tot nu toe, bewijzen hoe gering de waarschijnlijkheid is dat deze wenschen zich zouden vervullen, bedoelen we geenszins afbreuk te doen aan het prestige waarop, terecht, het Fransch bogen mag, noch de titels te betwisten waarom het een taal blijven zal met voorkeur door de hoofsche wereld en de ontwikkelde personen van alle landen bestudeerd. Men vreeze ook niet dat de eindzegepraal van het Engelsch voor Frankrijk en de Fransch-sprekende Belgen een noodlottige gebeurtenis zou zijn die men zoo lang mogelijk dient tegen te houden. Niet alleen zou men tevergeefs zijn hardnekkigheid aanwenden tot het behouden van reeds te voren verloren stellingen, doch op slot van rekening hebben deze menschen, evenals iedereen, er belang bij, de zegepraal te verhaasten van eene universeele taal die een standvastiger en uitgebreider gedachtenwisseling tusschen de volkeren zal veroorloven.

We moeten er ons tevens over verheugen dat de taal die tegenwoordig de meeste kans heeft zich de eereplaats te zien toekennen, een is van die welke het meest gediend hebben tot het uitdrukken van gedachten van vrijheid en vooruitgang.

De macht van het Fransch berustte eerst en vooral in de diplomatische wereld, op de kracht van de overlevering, die in deze formalistische middens veel grooter is dan overal elders. Deze overlevering bestendigde een toestand, die omstreeks 50 jaren terug zich ten volle verrechtvaardigde door de overwegende rol welke Frankrijk speelde in de Europeesche politiek en in het « gezelschapsleven » der heele wereld.

Ze vond een ander steunpunt in het aristokratisch karakter van 't personeel der gezantschappen.

Het Fransch was de hoofsche taal der romaansche en slavische landen en van eenige germaansche streken. De internationale politiek had overigens tot op onze dagen een bijna uitsluitend Europeesch karakter. De verbazende uitstraling van het Engelsch in de vier andere werelddeelen was bijna zonder belang ten overstaan van de wezenlijke rol door Frankrijk of door de volkeren met verfranschte aristokratie gespeeld in de beraadslagingen aan de groene tafel.

Voegen we hierbij dat, ondanks de belangrijkheid van het Duitsch op sommige gebieden en in bepaalde streken, het Fransch, zelfs buiten de diplomatische wereld, ten slotte toch de taal bleef die het meest algemeen door de vreemdelingen op het vasteland bestudeerd werd. In vele landen was overigens geen volledige opvoeding denkbaar zonder het bezit der drie wereldtalen : Fransch, Engelsch en Duitsch.

Het is omdat de oorlog dezen algemeenen toestand veranderd heeft dat de kansen voor het Engelsch vermeerderd zijn, wat betreft de internationale verhoudingen in het algemeen en meer bepaaldelijk voor die tusschen de verbonden volkeren en tusschen diplomaten. Deze vooruitgang der angelsaksische taal, is, in tegenstelling met wat zich in de meeste oorlogen voordeed, niet hoofdzakelijk te danken aan de overwinning van een bepaald volk. De oorlog bracht niet de verplettering mee van een of meer talen ten voordeele van een andere. Hij heeft integendeel het aantal der spraken vermeerderd die tot den rang van officieele talen geklommen zijn.

In het nieuwe Europa vindt men ten allen kante de demokratie en het rasnationalisme verbonden. En dit brengt mee het scheppen van een homogeen nationaal rasmidden door de taaleenheid nog versterkt. Zonder allemaal tot dezen stand van zaken te zijn gekomen, streven toch alle moderne volkeren ernaar en overal heeft men den toestand geschokt der alloglotte aristokratieën : de Duitschers van de Baltische landen of van Bohemen ; de Hongaren van Slovakië en Transylvanië; de Russen van Ukranië. Ook het Fransch in Vlaanderen is op het punt afstand te moeten doen van een groot deel zijner voorrechten.

Het Fransch vroeger zeer veel en zeer algemeen beoefend door de aristokratie der slavische landen zal meer en meer een zeldzaamheid worden ten gevolge van de geweldige demokratizeering dezer streken.

Waar men vroeger met Duitsch en Russisch heel midden- en oost-Europa doorloopen kon, zal men zich nu meer en meer bevinden voor een eindelooze reeks naties die ieder haar eigen taal hebben, het voornaamste teeken harer zelfstandigheid.

Men nadert alzoo tot den middeleeuwschen toestand die verdragelijk werd bevonden niet alleen omdat de afwijking tusschen de dialekten minder groot was, maar ook omdat boven al deze volksspraken het latijn heerschte.

Het moderne nationalisme en de moderne demokratie zullen in dezelfde mate de behoefte gevoelen aan een internationale taal die iedereen zal kunnen bestudeeren naast die van zijn vaderland welke hij gewoonlijk zal gebruiken en boven alle andere liefhebben.

De internationale taal, eerder bestemd tot het wisselen van gedachten dan tot het uitdrukken van gevoelens en gewaarwordingen, en derwijze verspreid dat ze slechts heel betrekkelijk de draagster is van een beschaving of geestesgesteldheid, levert geen enkel gevaar op voor de nationale persoonlijkheid van ieder volk in het bijzonder.

Tegen haar kan men dus geen enkel der vooroordeelen inroepen waarmede men de taal der aristokratieën en der machtigere en rijkere buurvolkeren omringde die er voortdurend op uit zijn zedelijk en politiek de gemeenschappen op te slorpen die hun taal aanvaardden.

Wanneer het veel gebruikte gezegde waar is dat

« de nood het orgaan schept », mogen we het ontstaan eener universeele taal als zeer nabij beschouwen. Maar welke taal mag aanspraak maken op dezen eeretitel ?

Het Latijn, dat sommige personen op onze dagen zouden willen herplaatst zien in de stelling die het innam in de wetenschap en de wijsbegeerte der middeleeuwen, heeft geen kans daarin te gelukken. Men zou een bovenmenschelijke inspanning moeten aan den dag leggen om het wederom op het programma te krijgen van zooveel scholen waar men het geschrapt heeft of tot enkele brokstukken herleid. De bouw dezer taal staat overigens te ver af van de taalgewoonten van de meeste moderne volkeren. Men zou ze daarenboven moeten verrijken met een nieuwe woordenlijst om ze aan te passen aan een massa hedendaagsche begrippen.

Men heeft een geweldige propaganda gevoerd ten voordeele van sommige kunstmatige talen en meer bepaaldelijk van het «Esperanto». Het voornaamste doeleinde dat in het scheppen dezer talen nagestreefd werd, was ze toegankelijk te maken voor het meerendeel der Europeesche volkeren.Feitelijk speelt ook de plaats aan de romaansche woordenlijst toegekend een heel overwegende rol. Dit belet niet dat deze kunstmatige scheppingen hoogstens goed zijn tot het wisselen van zeer eenvoudige en heel kosmopolitische gedachten. Hoe meer men haar de eigenschappen eener taal zal willen geven des te meer zal men er haar ook de bezwaren van toekennen.

Opdat het Esperanto zijn eenheid beware zal men een ernstig onderricht moeten inrichten in zijn uitspraakleer, zijn spraakleer en zijn woordenschat. Men denke immers slechts aan de onmogelijkheid waarin men zich bevindt b.v. het Engelsch te verstaan door een Franschman uitgesproken die het op zijn manier artikuleert, naar zijn trant hanteert en zijn woorden bezigt in de beteekenis die hun gelijkwaardige hebben in het Fransch. Voegen we hieraan toe dat deze gefabrikeerde talen nooit een verlokking zullen zijn voor hen die reeds in het bezit zijn van eene taal met een wereldomvattende belangrijkheid of die eenig gevoel hebben voor taalesthetiek.

En zelfs degenen die er geene bezitten zullen er zich in de meeste gevallen rekenschap van geven dat ze met een inspanning, die bijna niet de moeite overtreft welke ze zich moeten getroosten tot het aanleeren van het

Esperanto, een voldoende meesterschap kunnen veroveren in een werkelijke taal, van algemeen belang die hun tevens het voordeel biedt in gemeenschap te kunnen treden met een groote beschaving en een uitgebreide letterkunde.

Van de drie talen die aan deze beschrijving beantwoorden heeft enkel het Engelsch niets verloren gedurende dezen oorlog.

Het is klaarblijkelijk nutteloos verder in te gaan op den ondergang van het zedelijk overwicht en de stoffelijke macht door Duitschland geleden. Men wendt zelfs pogingen aan heden ten dage om op wetenschappelijk gebied de overmacht te ondermijnen waarvan het eertijds genoot. Hoe zeer het zich ook in de toekomst wederom oprichten moge, het ziet zich den toegang tot het strijdperk ontzegd op het meest beslissende oogenblik van den kamp tusschen de wereldtalen. Den verloren tijd zal het niet meer kunnen inhalen, des te meer daar het beroofd zal zijn van een groot deel der voordeelen die het zich reeds verzekerd had in Midden- en Oost-Europa.

Frankrijk daarentegen zag zijn prestige toenemen. Zijn vermogen in manschappen en bronnen van inkomsten is echter wel glorierijk doch ook deerlijk gehavend. Zijn voornaamste verlies ligt evenwel in het ineenstorten van verschillende aristokratieën die zoo wat overal voor het Fransch een bevoorrechte plaats bewaarden.

Dit zal zich vooral doen gevoelen in de slavische wereld, terwijl de plaats van het Fransch aan de Middelandsche Zee bedreigd wordt door de uitbreiding van den Italiaanschen invloed en vooral door het beslag leggen van Engeland op heel de Araabsche en Perzische wereld. Dit land zal weldra met zijn taal het beleg slaan rond Europa zoowel langs 't Oosten als in het Westen.

En, merken we het wel op, Europa is het eenigste werelddeel, waar het Engelsch zich nog niet als overwegende taal heeft ingeburgerd.

Het ware wreed dieper in te gaan op het verminderen van Europa's macht zoowel door den oorlog als door het bestendigen van tallooze verdeelingen waarvoor de volkerenbond, naar ons hopen, geleidelijk het afdoende heelmiddel zal vinden. Stellen we in ieder geval vast, dat de mogendheden die verrijkt en versterkt uit den oorlog zijn getreden, buiten Europa liggen,

en dat de twee voornaamste : de Vereenigde Staten en Japan zeer onmiddellijk ertoe zullen bijdragen om de machtspositie van het Engelsch in Amerika en Azië te versterken.

In Afrika is het nog eens het Engelsch dat gebaat zal zijn met het verdwijnen der Duitsche kolonieën.

In het algemeen genomen, laten overigens de verliezen door de Duitsche vloot ondergaan de plaats vrij voor een ongehoorde ontwikkeling van de scheepvaart en den handel van Engeland en de Vereenigde Staten.

De Bondgenootschappelijke betrekkingen tusschen de latijnsche volkeren en de angelsaksische naties hebben merkelijk de studie van het Engelsch bevorderd in heel West-Europa.

Het immer toenemend ekonomisch belang der Engelsche taal zal dezen toestand versterken en opdringen aan een zoo ondernemend volk als het Duitsche. Van den anderen kant zijn de nieuwe nationaliteiten Polen, Tcheko-Slovakië, Yougo-Slavië, vol menschen die uit de Vereenigde Staten zijn weergekeerd met republikeinsche gedachten en eenige kennis van het Engelsch.

De zegepraal van het Engelsch zal eveneens te danken zijn aan intrinsieke oorzaken, 't is te zeggen aan de bewonderenswaardige eigenschappen van deze taal met het oog op de voordeelen die den bijval uitmaken eener « lingua franca. »

Geen enkele moderne taal is zoo aanhalend voor woorden van allen oorsprong, geen is zoo kort en lenig, geen heeft een zoo eenvoudige spraakleer. Ze bezit een gelukkig mengsel van den woordenschat der germaansche talen en van de romaansche, 't is te zeggen van de twee belangrijkste taalgroepen der beschaafde wereld. Haar wetenschappelijke terminologie vereeuwigt de overlevering die wil dat sinds den tijd der Romeinen het Grieksch de nieuwe woorden levert die wetenschap en wijsbegeerte voortdurend noodig hebben. De beteekenis der meest belangrijke dezer termen is door een lang gebruik gevestigd. Ze vormen een soort internationale taal, waarvan de Duitschers ten onrechte getracht hebben zich te ontdoen, grootendeels om samenstellingen te gebruiken gevormd uit bestanddeelen aan hun eigen taal ontleend.

Terwijl dus, als taal, het Engelsch aantrekkelijk is door zijn eenvoud, zijn schilderachtigheid, zijn kracht en zijn

rijkdom, is het van den anderen kant ook het orgaan voor de aanzienlijkste letterkunde der moderne tijden. Een in het Engelsch geschreven boek bereikt een waarde verschillende malen grooter dan het zelfde boek hebben zou in een andere taal vermits zijn lezerskring vier- of vijfmaal grooter is. Beschouwen we daarenboven de ekonomische macht gepaard aan een taal die de poorten opent der Vereenigde Staten, van Engeland, zijn kolonieën en het verre Oosten, dan zullen we beseffen dat iedere mededinging voortaan onmogelijk is.

Zoo deze overwinning van het Engelsch, door alle naties in de mogelijkheid te stellen met meer gemak haar gedachten en voortbrengselen te wisselen, grootelijks bijdraagt tot het welzijn aller menschen, zal ze natuurlijk ook een groote kracht zijn voor de angelsaksische volkeren.

En, gezien het belang dat ze erbij hebben deze eindoverwinning te verhaasten, moeten we er misschien niet voor wanhopen dat ze eindigen zullen met een vereenvoudiging in de schrijfwijze, ondanks den ommekeer dien dit bewerken zou in hun eeuwenoude gewoonten. Want deze hervorming zou het eenig zwakke punt van het Engelsch — gezien van het standpunt dat ons bezighoudt — doen verdwijnen. Ze zou tevens een geweldige besparing in tijd en geld beteekenen voor al degenen die het spreken. Het schrappen der nuttelooze letters vermindert immers met 10 0/0 de lengte van alles wat in 't Engelsch gedrukt wordt in de beide werelddeelen.

Zoo dus, om tot den gewenschten uitslag te geraken, een zekere inspanning van den kant der Angelsaksers wenschelijk is, ook de volkeren van Europa kunnen dezen ontwikkelingsgang verhaasten die hun allen zal ten goede komen. Ze hebben er maar voor te zorgen de gemakkelijkheid te vermeerderen die het grootst mogelijke aantal hunner rasgenooten er toe brengen moet een taal te verstaan die de kans heeft een internationale taal te worden in den tijd waarop de kinderen van heden de kinderschoenen zullen ontwassen zijn.

Feitelijk zal, wie berekeningen maakt voor zulke gebeurlijkheid zeker zijn niet te verliezen,want onberekenbaar zijn de voordeelen die hem nu reeds het Engelsch bezorgen kan. Deze eenvoudige redeneering is een van die welke het machtigste bijdragen tot de

overwinning van het Engelsch door de medehulp van allen.

Dit vraagstuk is zeer bijzonder en hoogst belangrijk voor de Nederlandsch sprekende volkeren. Het gaat hier over een taalgemeenschap van ongeveer dertien millioen sprekenden. De belangrijke rol door deze volkeren gespeeld in de ekonomische wereld en in die der gedachte, hun ligging in het volle midden der moderne beschaving, hun zoo aantrekkelijke en diep-menschelijke letterkunde waarmede ze door hun kunstenaars zijn begiftigd vergoedt eenigermate het euvel spruitende uit de betrekkelijke bekrompenheid van de groep. Doch het is er niet minder duidelijk om dat, evenals alle kleine volkeren, Hollanders en Vlamingen te rangschikken zijn onder hen die het meest belang hebben in de verspreiding eener internationale taal en in haar verbreiding onder het volk bij hen naast die hunner moedertaal wier klanken toch immer dierbaarder blijven zullen dan alle andere.

We kunnen zelfs zeggen dat niemand er meer belang bij heeft dan de Nederlanders dat het Engelsch een universeele taal wordt, want geen taal staat zoo dicht bij die der Angelsaksers dan deze hunner broeders aan de andere zijde der Noordzee : de Franken van Holland en België.

Het is verwonderlijk hoe gemakkelijk de Nederlandsch-sprekende volkeren er toe komen zich in het Engelsch uit te drukken. Men kan zelfs zeggen dat bij vele onzer uitgewekenen in de Vereenigde Staten en in Engeland, het Engelsch eerder geleerd wordt door een « aanpassings »-verschijnsel als door het eigenlijk gezegde aanwinnen van een nieuwe taal, omtrent op dezelfde manier waarop men er geleidelijk toe komt zijn gewestspraak te veranderen in de letterkundige taal die eraan beantwoordt.

Maakt ook de nabuurschap van franschsprekende volkeren, waarmede de Vlamingen door staatkundige, godsdienstige en maatschappelijke banden verbonden zijn, het aanleeren van het Fransch, als tweede taal, voor de noordelijke bewoners van België, volstrekt wenschelijk, het ware toch ook maar een kleine verzwaring der taak die zich opdringt aan iederen Vlaming die zijn gezichtskring verbreeden wil, hem de beginselen van het Engelsch te doen aanleeren naast de studie van het Fransch. Naar gelang zijn noodwendigheden en

volgens den tijd waarover hij beschikt zou eenieder deze beginselen kunnen aanvullen met een woordenschat of voor den handel of voor de letterkunde.

Verre van in een beperkten kring besloten te zijn zouden de Vlamingen, niet alleen beschikkend over hun eigen taal, maar tevens over een voldoende kennis van Fransch en Engelsch, een heel wat uitgebreideren gezichtskring hebben dan de personen die 't Fransch als moedertaal hebben, en echte *world citizens* zijn.

Deze koppeling van Vlaamsch en Engelsch zou niet alleen aan de tegenstanders van het Nederlandsch een machtigen bewijsgrond ontnemen (die n.l. welke hierin bestaat dat men het Vlaamsch doet voorkomen als een taal met onvoldoend afzetgebied) ; ze zou de Vlaamsche beschaving ook aanmerkelijk verrijken door een gelukkig huwelijk met die van een volk dat ondanks aanzienlijk verschil in geestesgesteldheid, toch ook evenals het onze een grooten praktischen geest heeft, een vruchtbaar werkdadig realisme naast een intens geestesidealisme en een diepe gevoeligheid. Van weerszijden is er dezelfde onafhankelijkheid van geest, hetzelfde demokratische instinkt, dezelfde vasthoudendheid van wil.

Voegen we hierbij dat op onze dagen dit taalverbond en deze kultureele vereeniging een zeer noodzakelijk tegenwicht zouden zijn tegen den in België te zeer oploopenden invloed van Fransche gedachten en gevoelens. Deze heeft door toedoen van verschillende faktoren een zoodanige uitbreiding genomen dat hij de politieke en psychologische zelfstandigheid van ons land bedreigt.

De vriendschapsbanden tusschen Engeland en de zuidelijke Nederlanden zijn zeer oud en waren in verschillende omstandigheden, de beste waarborg voor ons bestaan als volk !

Het is onze plicht, als Vlamingen, deze kostbare betrekkingen te onderhouden voor het welzijn van dat vaderland dat anderen, onder voorwendsel van het beter te verdedigen, gevaar loopen te nauw te verbinden aan een buur wiens politieke en ekonomische belangen niet altijd dezelfde zijn als de onze.

Van al de invloeden die we op ons land hebben te laten inwerken om het te redden van het provincialisme is er geen die minder gevaarlijk is dan die van een land dat van 't onze gescheiden is door de zee en in zijn zeer verschillende overleveringen verre van ons afstaat.

Van een meer realistisch standpunt uit is het van belang te vermelden dat Engeland en zijn kolonies op dit oogenblik het eenige ekonomische domein uitmaken waar onze voortbrengselen zonder moeilijkheden binnen mogen.

Wat Amerika betreft, dat meer protektionistisch is als het moederland, het biedt een onbegrensd arbeidsveld voor de meest krachtdadigen onzer zonen.

Dat dus de letterkundige genootschappen, de leesgezelschappen en voordracht-vereenigingen, van het Vlaamsche land een groote plaats inruimen voor de Engelsche en Amerikaansche gedachte. Ze zullen zoodoende aan de Vlaamsche beweging een steun verzekeren van onberekenbare kracht en tevens werken aan de overwinning van de eenige taal die in de oogen van een onpartijdigen en positieven toeschouwer, tegenwoordig kans heeft die universeele taal te worden dank zij welke het voor de menschheid mogelijk zal zijn een der grootste hinderpalen uit den weg te ruimen die de vorming van een internationale geestesgesteldheid naast de nationale vaderlandsliefden, in den weg staan. De nakende overwinning van de Engelsche taal als «tweede taal» der verschillende volkeren, en als uitingsmiddel van een internationaal organisme, is de eenige redding voor de kleine nationaliteiten die anders bedreigd worden met verplettering of verstikking door de machtige ekonomische, politieke en zedelijke machienen die onze moderne groote staten geworden zijn.

A. CARNOY.

SINT JAN.

1.

Die vroeger mij zoo dapper dichten deed,
komt immer weer tot nieuwen zang me nopen ;
alsof ik toen maar halve take kweet.

Indien ik op zijn bijstand nog mag hopen,
indien ik nog door 't gudsen van zijn glans
als door een bui van glorie sta bedropen,

welaan, zoo wil ik herbeginnen thans,
en zeggen wat ik vroeger niet vermeldde ;
o Klimmen weer, en van een hoogen trans

bazuingeschal uitgieten over de velden
tot eer en roem des liefsten mij der helden :
Sint Jan !

2.

Een Held ! o neen, geen weeke Meisje-Man.
o Kunstenaars, waarom Sint Jan verbeelden
als iemand, die voor vrouw gebaren kan !

Zijn Meester overgoot hem ja met weelden,
want hij was 's Heeren liefste lieveling ;
doch voor de weelden die zijn ziele streelden,

gaf Jesus telkens ook de foltering,
de felle proef, die van zijn harte maakte
dat manlijk hart, dat door de liefde ging

als door een vuur, en altijd heller blaakte,
en altijd nog naar heeter gloeien haakte,
naarmate 't mannenkracht in 't lijden vond.

3.

o Mijne, op Jesus' borst ten zaligen stond,
toen Hij ten avondmale neergelegen
't verslonden Paaschlam was van 't Nieuw Verbond !

Hij was in U — langs overwondere wegen
gekomen, die zijn Liefde vinden kon,
zijn eenige Liefde ! — Zwijmelend neergezegen,

van 't fel mirakel blind als van een zon,
mocht ge op zijn Borst uw hoofd ter ruste vlijen
ten zachten boord der goddelijke Bron,

waaruit de golven aller liefde tijen,
en op die Borst uitsnikken al 't verblijen
waarin uw hart in 't Zijn bedolven, zwom.

4.

Doch met den vloed der hoogste vreugde klom
rond u de smart omhoog, die Jesus' ziele
omzwalpte met haar branding om ende om.

Want gij waart één met Hem, en één uw wielen
met dat van Jesus in het stormig wee,
waarin hij dreef, gehutst gelijk de kielen,

die stuurloos gieren in de wulpsche zee.
Reeds was de storm des Lijdens opgesteken,
waarin zijn Hart (en 't uw met 't Zijne meê)

als op een rif ten Golgotha zou breken.
Daarvan was 't Heilig Sacrament het Teeken
en bovendien 't reeds wezenlijk Bedrijf.

5.

Uw ziele zong : ik weet niet waar ik blijf !
Doch 't ga zoo 't wil : zoolang ik mij gevoele
gelijk een levend lid-van-Jesus Lijf ; —

zoolang ik in zijn liefdemaalstroom joële,
ben ik bereid te varen in den dood,
indien 't slechts is met Hem ten eenderen doele,

dat niet de dood kan zijn dan om den schoot
des doods met Hem in zegepraal te ontrijzen,
met Hem, die Leven is uit wezensnood,

met Hem, die moet verrijzen te allen prijze...
Wie met Hem is moet voor geen sterven ijzen !
Het ga zoo 't wil : ik blijf met Jesus één !

6.

Golgotha.

Des anderen daags hing God de Zoon... ten toon. —
De Joden vonden groot genoeg de schande,
die vlamde rond dien koning op dien troon.

O, smaad-gevlam, dat Jesus beet en brandde,
wie durft er in uw rossen gloed te staan ?
Er is geen man die zich daartoe vermande.

Hier bleek uw moed, o mannen, nogmaals waan.
Joannes evenwel zou niet versagen :
hij zou naar kracht en kunnen op zich lâan

zijn deel in Jesus' schande, en 't moedig dragen
gelijk de Vrouwen, die te dezen dage
het voorbeeld gaven van den hoogsten moed.

7.

Als vuur zoo gloeiend brandt in zijn gemoed
al wat aan schimp naar Jesus wordt geschoten.
't Is hem een smart die knarsetanden doet

te hooren dat zijn God wordt uitgefloten.
Toch blijft Sint Jan, genoemd eens Donderszoon,
dien smaad om Jesus harden, onverdroten ;

al is hij dat in geenen deel gewoon,
al had hem zulks in vroegeren tijd doen gillen,
al steigert nog zijn gramschap vóór den hoon !...

Doch hij ziet op naar 't kruis. Om Jesus' wille,
en Hem tot troost bedwingt hij 't toornig trillen
dat schokkend hem door alle spieren vaart.

8.

Nu staat hij kalm, weerstaat den smaad bedaard
gelijk de kalme God, die 't kan verdragen,
dat hem een zee van schimpen overbaart.

Kom aan, o smaad, met al uw golvenslagen :
het antwoord van den Heer op uw geweld
is bidden dat uw waanzin en stout wagen

tégen God, door God niet worde geteld :
Vergiffenis : zij doen het buiten weten :
zoo bidt een God, wiens hart van liefde smelt.

En even goddelijk kan Sint Jan vergeten :
ver van zich af heeft hij zijn wrok gesmeten :
o Godenvreugd van wrevel vrij te staan !

9.

o Godenvreugd in eene vaêm te omvaân
't heelal, en dat aan 't kloppend hart te prangen,
zoo 't nu Sint Jan, met Jesus, heeft gedaan !

De Meester zond zijn liefde door de rangen
der eeuwen heen : een al-aantastend vuur.
Hoort gij 't gebruis niet van de vlammen-zangen,

die door de dagen dreunen en den duur ?
Want nu geschiedt 't eens voor altijd gebeuren,
en dit is aller eeuwen eenig uur.

God sluit den wereld in Zijn liefdedeuren ;
al moest daarbij zijn hart wijd openscheuren :
dit is de stond, de groote liefdestond.

10.

Een stroom, als hij ten Oceaan uitmondt,
verliert zich zelf, en vormt met al de baren
het groot gewel, dat klotst den aardbol rond.

Zoo laat Sint Jan geheel zijn wezen varen
in Jesus' liefdezee : hij juicht en vlamt ;
want nergens moet zijn liefde op grenzen staren,

want is er niets dat Jesus' liefde in-damt
dan kan ook niets Joannes' liefde in-dijken !
Hoezee, de duinen liggen ingeramd.

o alles voor de liefde weten wijken !
o alles met de liefde te overkijken :
dat doet de Heer, mèt Hem zijn lieveling !

11.

Dat ziet de Meester en een siddering
van vreugde vaart door 't felste zijner pijnen :
Ei nu Sint Jan met Hem zoo verre ging

tot 't eindeloos einde ja der liefdelijnen,
nu kan hij voor Maria naderhand
iets als de wederga van Jesus schijnen ;

een zoon die, trots den allerhoogsten stand
der Moeder, niet te onwaardig zoude wezen ;
die Jesus' moeder nog in ballingsland,

door Jesus-achtigheid, niet zou genezen
van haar verlangen naar den Hooggerezen,
maar toch verzachten zou haar beidensleed.

12.

Bezie die Vrouw, wie 't zwaard door 't harte sneed.
Is zij niet schoon in 't barnen van haar lijden.
Geen Eva ('k meen : nog voor heur appelbeet)

was iets bij deze Vrouw, zoo schoon in 't strijden
met Jesus' mee tot aan den zegepraal
van 't Leven op den dood, voor alle tijden.

o Vrouw na Jesus' Kruis de palste paal,
die voor geen wee ter wereld zult begeven,
o Vrouw, naast wie de roodste liefde vaal

en veeg is, en het bruisendst leven sneven ;
Vrouw, slechts bij Jesus te uwer plaats verheven !...
Toch aarzelt Jesus niet : hoor, hoor : hij spreekt.

13.

Zijn stemme klinkt als van een man die smeekt :
«o Vrouw, daar is uw Zoon !» — Zal zij 't aanvaarden?
Maria snikt luid-uit : haar harte breekt :

Moet zij dan toch haar ongeëvenaarden,
haar aangebeden Zoon voor dezen zoon
verlaten ? Dat is 't wreedst van alle zwaarden !

Werpt dat 't Godsmoeder-schap niet van zijn troon ?
Daar staat Sint Jan verzonken in verbazing :
Hij zijn Maria's zoon : dat is te schoon !

Dat kan, dat mag niet ! God, dat is verdwazing !
Hij wil vandaan uit deze droomenmazing.
Hij kan niet weg : Maria ziet hem aan.

14.

Zij ziet naar hem met moederlach-en-traan :
zij vat waarom haar Zoon hem heeft verkoren :
Sint Jan is tot het uiterst meegegaan !

Al wat hem klein hield, valt daardoor verloren :
Sint Jan is groot ! Hem maakt de liefde groot
die 't nietigst wezen hemelhoog kan schoren ;

die wijdt hem « Jesus », om na Jesus' dood,
in Jesus' plaats, te zijn 't nog verder levend
en lievend Hart der Vrucht van haren schoot.

Zij neemt Sint Jan dan aan, hem kwistig gevend
wat in haar hart naar Jesus-Christus stevent
de liefde van die Moeder voor haar Kind.

15.

Sint Jan voortaan Haar zoon, o, nu begint
uw leven eerst : nu moet ge u flink omgorden
als een die pas zijn levensbane vindt.

Gij zijt de Ridder van de Maagd geworden :
uw leven is het haar, heur leven 't uw :
op, eerste Ridder in Maria's orde.

Op : want op U steunt Jesus' Moeder nu !
Op : nu : want zie, nu gaat haar Jesus sterven.
Op : ondersteun uw Moeder : wees niet schuw

omdat zij beeft en valer wordt van verwe :
trek uit haar hart de zwaarden die 't doorkerven :
Hulp, hulp ! Het is volbracht : Jesus is dood.

16.

Dat gaf een krak, waarvan 't heelal verschoot !...
Sint Jan viel neer ten voeten onzer Vrouwe,
en kreunde en kermde : o Lieve Vrouw ter nood,

o Moeder Gods, o Lieve Vrouw ten rouwe ! »
en hij bezag haar lang, verwezen, strak :
zijn oogen smeekten : « Zie me naar U schouwen !

Ik was een tak uws Zoons : Hij brak : ik brak...
Eilaas, Gij zelve, o sterke, schijnt gebroken :
Wat staat nog recht op 't duizelend wereldvlak !

Bezie me en houd uw oogen niet geloken !
Al heeft Uw Zoon mij te uwen zoon gesproken
en te uwen steun, ik bid U : zij mijn kracht.

17.

Maria wees naar 's Heeren paarse pracht.
Hoog zong de Liefde uit al zijn roode wonden :
om wederliefde bad de droeve klacht

dier smeekende wreed openstaande monden.
Sint Jan begreep die duidelijke spraak :
Hem, die zich slachten liet om onze zonden

beminnen mét Maria blijft de taak.
Sint Jan zal 't kunnen, slaat hij maar zijn oogen
Mariawaarts die lichte liefdebaak.

Haar Moederhart en machtig mededoogen
zal hem haar bijstand biên in 't edel pogen
om Jesus lief te hebben zooals zij.

18.

Toen zag Sint Jan (hij stond er dicht en bij !)
Longinus met de lans Gods Hart doorsteken :
er vloeide bloed en water uit de Zij.

Dus, in den dood, liet God zijn Hart nog spreken.
Dat 't goddelijk Bloed met water was vermengd,
was voor Sint Jan een laatst klaarzinnig teeken

dat al Gods Bloed voor 't menschdom was geplengd,
dat hij, Gods dienaar, ook zijn hart moest schenken,
zijn hart heel ruim, door zelfzucht on-verengd,

aan 't menschdom : schenken zonder na te denken
en zonder aandacht voor de wijze wenken,
die liefdeloosheid al te gaarne geeft.

19.

Naar Jesus' Zijdewonde schouwend heeft
hij toch een stond onnoemlijk veel geleden :
Ach, gister had hij 't hoogst geluk beleefd

dààr op dat Hart, zoo wreed doorkorven heden
voor 't menschdom, niet één klop diens Harten waard,
En toch Sint Jan lei stilte op aan zijn rede :

Heeft God zijn Hart, waar 't ons gold, niet gespaard ;
zijn leerling zal grootmoedig Hem gelijken,
en voor de menschen hebben Jesus' aard !

Met Jesus' hart ter menschenborst te prijken :
dat, dàt is schoon : voor dat moet alles wijken :
Hij dan, Sint Jan, heeft Gods Hart in de borst.

20.

En grootsch gelijk een pasgewijde Vorst
laat hij zijn oogen over 't landschap weiden :
daar ligt de stad met Jesus' Bloed bemorst...

Hij vloekt haar niet : eens zal zij schuld belijden.
En ginder daalt de zon : de Liefde moet
niet dalen, nooit beneên de kimme glijden :

Mag òndergaan wat rees uit Jesus' Bloed ?
In alle landen tèvens moet zij stralen
met altijd rijker licht en hoogeren gloed.

Zoo voelt Sint Jan : 't is heerlijk heen te dwalen
met geest en hart tot over 's werelds palen
en nergens grens aan Jesus' Rijk te zien !

21.

Bij Maria.

Zij woonden dan te zamen sedertdien :
Maria bij Joannes, en geen tweede
discipel van den Heere was er, wien

Maria zooveel moederzorg besteedde.
Ook werd zijn harte kneedbaar buiten maat,
nu Jesus' Moeder zelf het teeder kneedde.

Er kwam meer zachtheid nog op zijn gelaat ;
hij scheen veel min te stappen dan te zweven
in 't roode slepend kleedsel zonder naad,

dat hem Maria kunstig had geweven.
Zoo scheen in Jan haar Jesus weer te leven !
Maria neurde 't vaak : « Zoo was mijn Zoon ! »

22.

Zóo was mijn Zoon, doch duizendmaal zoo schoon :
zóo was hij blond, zóo frisch waren zijn wangen,
zóo rood was zijn kleed, zóo warm de toon

der tooverstem te zacht voor aardsche zangen :
zóo kwam Hij lachend naar me toegegaan :
zóo deed Hij steeds mijn nederigst verlangen :

zóó was mijn Zoon. En dit heeft Hij gedaan,
dat ik in Zebedeus' kind Hem vinde,
dat ik Hem daaglijks nog zie vóór me staan,

gelijk Hij was : mijn Zoon, mijn Welbeminde.
— o Goede Jan, o blijf me t' mijnen Kinde ;
houd gij de plaats die Jesus hield bij mij !

23.

Maria zag Joannes los en vrij
voor 't Jodenvolk des Heeren leering preêken.
— Ontbrandde dan de domme razernij

der schriftgeleerden, moedig bleef hij spreken.
Wat deed het hem, dat 't grimmig Sanhedrin
ten geeselpaal zijn ijver wilde breken !

Te lijden voor den Heer dat was zijn zin.
Hem welkom was de felste geeselroede :
« Nu weet Gij, Jesus, dat ik U bemin ! »

Zoo bad hij, toen zijn maagdelijk lichaam bloedde.
Voorwaar hij was 't apostelschap niet moede,
ofschoon het hem niet louter vreugde bracht.

24.

Het was Maria's zorge dubbel zacht,
als hij voor haren Zoon had mogen lijden :
dan was haar stem gelijk een tortelklacht,

al was haar blik van moederfierheid blijde.
Dan sloeg heur harte weerom in de maat,
waarin het sloeg ten glorieuzen tijde

toen Jesus hing, de doodsverwe op 't gelaat
en toch veel schooner dan de grootsche zonne
die ginder rood in 't Westen ondergaat.

Ziet toch die zon : bloed tot koraal geronnen !
Doch schooner waren Jesus' gloriebronnen
zijn Wonden rood van glorieërend Bloed.

25.

Hoc facite in meam commemorationem.

Doch hij geleek den Heiland nooit zoo goed,
als toen hij deed wat Jesus had bevolen
tot Zijn Gedachtenis. Met welk gemoed

ging hij ten altaar op. Het diepst verholen
geheim gebeurde dan : in armen schijn
van brood en wijn voor 's menschen oog verscholen

kwam Jesus weer 't Verzoenend Offer zijn,
dat, hèt alleen, Zijn Vader kan behagen,
want dat alleen doet 's Vaders oog geen pijn.

En Jan, wiens eerzucht vroeger durfde klagen,
was priester om zulk Offer op te dragen
als dienaar van den éénen Offeraar !

26.

Sint Jan, als Priester, werd het wel gewaar,
dat hij nu bezig was aan 't hoogst verheven,
aan Jesus' Liefdes lest en best gebaar.

Eéns sterven was den Heiland om ons 't leven
te borgen, vast genoeg. Doch liefde spot
met ééns : voortdurend, altijd wil zij geven,

en vindt daarin haar opperste genot.
Ook is de Mis de voortzetting, 't herhalen
van wat de Meester deed om ons van God

langs 't Kruis den Zoen te laten nederdalen,
om 't leven verder steeds te laten stralen
verwarmend her en her het koud heelal.

27.

o Priester zijn ! Gelijk een waterval
van 't altaar af genade laten schieten
naar ieder hart dat zich niet sluiten zal

en zulken vloed van leven wil genieten !
o Priester zijn, en zien dat Jesus' Bloed
in zooveel harten zuiverend wil vlieten,

terwijl zijn Vleesch met hemelsterkte voedt.
o Priester zijn, en God en mensch vereenen :
zij zijn één Vleesch, één Bloed, één Ziel, één Gloed !

o 't Leven zelf van Jesus-God verleenen
aan ieder lid der Kerk : veralgemeenen
het Jesus-zijn door 't geven ééner spijs,

28.

De menschen door dit Voedsel — naar de wijs
die Vader Zoon en Geest vereent — verbinden
door éénen geest in één gesloten kreits :

dien vasten kreits beminnender beminden,
doortogen door den goddelijken tocht
van Gods-drieëenheidsleven, zelf bevinden !

Zulk wonder door het priester-ambt volwrocht
bewonderend vol heilige geestdrift joelen ;
in Liefde's alles-één zich vastgeknocht ;

zich zelfs hoofdschakel in die keten voelen;
Gods leven rijklijkst door zich laten stroelen
dat mocht Sint Jan, daartoe was hij gewijd !

29.

Regina Sacerdotum.

De Moeder Gods en Maagd gebenedijd,
Maria was in uwe Misse aanwezig
er deel aannemend met Maria-vlijt.

Mijn oogen, durft te zien, en zijt niet vreezig
vóór 't over-licht van zulk een tafereel :
ik zeg 't u : ziet en houdt u blijde bezig

met Haar, die zonder vlek is al en heel :
beziet die Zuiverheid der zuiverheden :
Het Jesus' moeder-zijn viel Haar ten deel

omdat zij nooit aan schennis had geleden...
Ziet, ziet Haar schoon ter Heilige Tafel treden
en van Sint Jan ontvangen haren Zoon.

30.

Ziet hoe in deze zon God zich een woon
van luister bouwt : ziet de ongeschapen Zonne
en dees geschapen zon, hoe goddelijk schoon

zij tot één zelfde pracht als samenronnen.
Ziet hoe Zijn gloed al dalend in haar gloed
als 't water is bij 't water in één bronne.

Ziet hoe Gods Hart heur harte kloppen doet,
zoodat het slechts door 't Zijne wordt bewogen.
Ziet hoe Maria wordt van hoofd tot voet

door Jesus en Zijn Heiligen Geest doortogen.
Ziet, ziet ! Of zijt gij blind, mijn sjovele oogen :
Of staart hier zelfs een cherubijn zich blind.

31.

Mater gratiae.

o Maagd, zoozeer heeft Jesus U bemind
dat elke strooming van genadeleven, —
komt zij niet eerst langs U — geen bedding vindt.

Uit Hem — langs U — naar ons : zoo wordt beschreven
de loop van iedere genâ-rivier.
De spiegel der genade-zee staat even

verheven in U : zakt in U geen spier,
ofschoon daaruit voortdurend komt gevloten
genade en nog genade in staâg vertier.

Langs U komt al wat zielen ooit genoten
in gouden Waterval beneên gespoten :
langs U de rijke Val der Mis-genâ.

32.

Joannes ging het schoon mysterie na :
dat ons niet eene genade wil bereiken
tenzij die langs Maria's handen gâ.

Mag onze ziel in Gods genade prijken
en blaken als een vurige seraphijn ;
mag nieuwe glans de ziel aldoor verrijken ;

mag God zoo nauw met ons vereenigd zijn
dat wij dien God in wezen schier gelijken ;
Maria spint den goddelijken twijn,

en weeft de stof van 't puik genadelaken,
dat ons de ziele kleedt, en haar kan maken
de wederga van Jesus' ziel bijkans.

33.

En vóór des Zieners oogen daalde thans
het Nieuwe Sion neder uit den hoogen.
Nooit had het Oude zooveel gloed en glans

als deze gloriestad in top voltogen
en schitterend getooid gelijk een bruid.
't gemuurte ervan zijn diamanten oogen,

waarop de zon tot duizend zonnen stuit ;
de straten zijn als gladde goudkalsijden ;
de glorie breekt langs tin en transen uit.

Trompetten schetteren bij 't nederglijden
dier Nieuwheid : « Eere aan 't Lam, dat door zijn Lijden
zich won, en door zijn Dood, deez' nieuwe stad.

34.

Dat was in zonnespattend beeld gevat
de Kerke, die de Zaligmaker stichtte.
Joannes, die vast arendsoogen had

kon op dit beeld zijn staren rustig richten :
hij liet zich graag doorkleinzen door den gloed,
waarmede Jesus zelf die stad verlichtte

Die stad was vlekkeloos door Jesus' Bloed,
Haar ziele was van Jesus gansch doordrongen,
was met zijn liefde goddelijk doorvoed.

Die Kerk had Jesus zich tot Bruid gezongen,
toen Bloed en Water uit zijn harte sprongen.
Bedenk hieruit hoe Jesus haar bemint !

35.

Het Huwelijk dat twee gelieven bindt
tot één — (één vleesch en been, wiens leden bleven
tot aan den dood volkomen eensgezind) —

staat in bediedenisse zoo verheven
omdat het een zoo schoone beeltenis biedt
van Kerk en Jesus in hun samen-leven.

Eén vleesch en been, door 't welk een leven vliet :
Er is één Hoofd, één Romp, verscheiden leden :
Ontbrak het Hoofd, ontbrak al 't leven niet ?

Doch leed de Romp, het Hoofd hing mistevreden,
en 't Heel werd ziek, indien de leden streden :
doch een en eens is 't Heel volkomen pracht.

36.

Zoo wordt dan 't Huwelijk bij God gedacht :
een Eenheid, die door liefde wordt bekomen.
Geen liefde nu van menschen heeft de kracht

waarmee de Heer de Kerk heeft opgenomen,
en aan zijn Hart, zijn goddelijk Hart gedrukt,
terwijl hij liet uit de open Wonde stroomen

een liefdegloed, waarin de Kerk verrukt
door zooveel liefde in hoogste liefde ontlaaide.
Zij minde ! voelde zich niet onderjukt

Zij voelde een trots, waardoor zij zege kraaide,
omdat haar Bruidegom, haar God heur aaide
en fierheid schepte uit haar volkomenheid.

37.

Deze is de Vrouw door Jesus voortgeleid
in 't wemellicht van engelenmillioenen,
die zwevend om haar jonge majesteit

in kleurenboog haar overpaviljoenen.
Zij treedt vooruit, en naar zij verder treedt
begint de grond van lentekruid te groenen.

De zonne praalt en is haar mantelkleed ;
doch Haar gelaat geeft rijkere zonneschijnen ; —
de negen starren haar 'ter wacht besteed

staan flauw, doch trouw en willen niet verdwijnen :
want 't is een eer voor starren, dat zij kwijnen
en tanen mogen rond zoo klare zon.

38.

Dat was de Kerk, wier zegetocht begon :
een heerlijk gaan door tijd en eeuwigheden
met zooveel buit als haar de Bruigom won.

De Bruidegom heeft waarlijk flink gestreden :
Er is geen land zoo wars van slavernij
of 't heeft diens Kampers zege-recht beleden,

en braaf herkend Zijn opperheerschappij.
Zoo ligt 't gebied der Kerke zonder palen ;
en waar zij gaat, daar klimt een klankentij :

dat is het veelgeruisch van alle talen,
die zingen haar en 't eigen zegepralen :
haar volgen toch is naar den hemel gaan.

39.

Dat was de Kerk dan op haar zegebaan :
Sint Jan was 't zaligheid haar aan te schouwen :
doch Gij, de Maagd en Moeder vol genaên,

Gij, de gezegende onder alle vrouwen,
Gij toch werdt eerst door 't Zienersbeeld beduid,
dat eerst-vooral uw schoonheid moest ontvouwen.

Gij zijt toch — hoe 't gezeid ? — de Kerk-vooruit,
zijt eerst die stad, die neerdaalt uit den hoogen,
zijt eerst der Liefde vlekkelooze Bruid,

zijt eerst de milde Moeder, opgetogen,
omdat wij niet uw kinderental vermogen
te tellen groot als dat der korrelen zand.

40.

Zoo zag Joannes U, terwijl zijn hand
U gaf, bij 't eind der Mis, zijn Priester-zegen.
Hij zag en 't sloeg zijn hart vol blijen brand.

Hij was uw zoon. Wien lagen uwe wegen,
o Moeder, breeder open dan dien zoon !...
Hij ging met U 't Lam, dat geslacht is, tegen.

Hij zou met U verschijnen vóór den troon
van 't Lam : hij zou bij Jesus leven,
bekomen met U wat men noemt het Loon,

hoezeer het ook uit jonste werd gegeven.
Hij zou met U ten diepsten kolk gedreven
der Zaligheid verzwolgen zijn in God !

41.

Assumpta est.

Een moeder hebben is zoo groot genot,
dat wij te graag die goede onsterfelijk wanen :
eilaas ! 't is onafwendbaar in het lot

eens menschen dat zijn hart in zerpe tranen
op 't graf der moeder breekt te vroeg altijd.
En ach, de Dood van verre langs de bane

zien komen, lanterfantend, met respijt
aan elke bocht ; doch komend, zéker komend,
zoo zeker, dat haar talmen blijkt haar nijd

te zijn zich in die zekerheid verloomend ; —
terwijl de moeder mat ten zetel droomend
niet raadt waarom haar zoon door 't venster staart.

42.

Aldus de dood zien komen moederwaart,...
en bij geen macht haar kunnen tegenhouën,
wat wordt daardoor in 't hart al wee vergaard !

Heeft ook dit wee Maria's zoon doen rouwen ?
Zag hij van verre naderen zóó de dood,
de trage naar een oude Lieve-Vrouwe ?

Sint Jan ? — « Och vriend, Zij was der Dood te groot !
Zij zelve riep de Bleeke... gaf bevelen :
Zij stierf, mij laas ! — doch niet uit stervensnood. —

Ik dan, ofschoon haar ziekte was wegkweelen
als zang, die vloeit uit avond-vooglenkelen :
ik leed erbij zeer diep, zeer menschelijk diep !

43.

Ephesen, weet gij 't nog hoe 'k u doorliep :
een hoofd vol asschen en een keel vol klachten,
hoewel ik wist dat Jesus' Moeder sliep,

gelijk Hij sliep die dagen en die nachten,
vóór Hij zijn Joel en Alleluia smeet...
ik wist dat haar een zelfde zege wachtte,

dat, óók in 't graf, geen worm die lelie beet ;
haar lijk was aller leliën blankste gloren !...
En toch : ik was haar kind, haar kind, en leed

zoo wreed, als toen ik Jesus had verloren :
ja meer : toen liet de Tortel zich nog hooren :
die kirde, o God, als elke kele zweeg.

44.

Ik wist heel goed, dat zij ten hemel steeg,
en fluks ontving de koninginnenkrone,
dat vóór haar 't heer der engelen nederzeeg,

die glanst en glorieert ten hoogsten trone
en toch ik juichte niet : ik wist te wel :
daar was geen moeder meer te mijner wone.

Het diepst wee-naar-natuur trof niet zoo fel
als dees verdriet niet uit natuur gesproten,
maar uit de diepere genade-kwel.

'k Heb door 't genadeleven hoog genoten ;
maar 't heeft me toen een smart in 't hart gegoten,
die verder al mijn vreugden heeft omhuld.

45.

Hoe meer gij naar Genade leven zult
hoe meer dit leven u zal leven blijken :
't heeft lief en leed, en wat een leven vult.

Zoo : 't Waar-Geloof dreigt hier of ginds te wijken
hoe loodzwaar dan 't verdriet op 't harte drukt.
Of : zielen — uwer — ziele gaan bezwijken :

fluks wordt gij naar die wankelen voortgerukt
als in een hoos van vaderlijke zorgen ;
ofwel gij staat te dubben 't hoofd gebukt :

dáár : in dat graf ligt uw half hart verborgen
en 't ander helt verlangend naar het morgen
waarop uw ziel die ziel in God ontmoet.

46.

Neen, neen ! Niet ongevoelig is 't gemoed
van hem die lijdt alleen 't genade-leven.
Heeft ooit een hart gelijk het mijn gebloed,

toen ik de laatste van de Twaalf gebleven
nog niet bij Jesus in zijn glorie kwam ?
Ik heb me 't hoofd schier van den romp geheven

reikhalzend om te zien het goddelijk Lam ! —
o Patmos, waar ik lag vol liefdewonden
te schreien of me niemand medenam !

Doch geen Samaritaan heeft mij gevonden,
veel minder op zijn lastdier mij gebonden
en bij den Waard der Eeuwige Rust gebracht !...

47.

Ik was een arend, die naar zonne tracht :
zijn wieken hangen slap van 't ziek verlangen :
zijn krop is stuur : zijn oogen fletsch : de nacht

houdt in zijn eeuwigheid de zon gevangen.
Mijn Zon, mijn Zonne-Jesus zag ik niet !
Soms zeilt de vogel weg in tuimelgangen ;

omdat hem dunkt dat 't Oosten klaarder ziet...
Zoo scheen 't me soms of boven Patmos' baren
de klaarte van mijn Zon zich raden liet.

Ik mocht op grootsche visioenen staren ;
God wilde mij zeer veel veropenbaren :
doch wie de Toekomst ziet, die vreest het meest.

48.

'k Zag in de Toekomst en oho ! dat Beest :
die zevenkop : tien horens en tien kronen.
o Vrouwe Christi-Kerk, ik ben bevreesd

nu zeven bekken u de tonge toonen.
Vlieg, (hebt gij niet des arends vleugelenpaar !)
vlieg ter woestijn en vind een veilig-wonen,

Ontspring den draak : hij spuigt een breede baar
om in dien groenen zwalp u mee te sleuren.
Ontspring die golpen gal :... Heil u : 't gevaar

stort in een plots ontstane bodemscheure...
Doch, Vrouwe Christi-Kerk, nu zult gij treuren :
nu wendt het Beest zijn hoofden naar uw zaad !

49.

En zie : daar klimt een kweeksel van den Haat :
ook zevenkop met tien gekroonde hoornen.
o Kindertjes, de Luiperd nadert ! Slaat

te zamen op de vlucht : die draak wil toornen
gelijk de kolk waaruit hij kruipt : de zee.
o kon ik u verbergen, Uitverkorenen.

Vloek vlamt op 't Veelhoofd, ziet, in roode snêe ;
één hoofd hangt doodsch, doch zullend straks herleven:
dat Wonder brengt den val der velen mêe,

die vóór den draak als vóór een afgod beven.
Zult gij, Gods Voorbestemden, ook begeven,
en nederknielen voor dat wangedrocht ?

50.

En zie ! een ander dier verliet zijn krocht.
Twee horens deden het aan 't Lam gelijken :
en wonderdadig scheen al wat het wrocht.

Zie, 't kan het Vuur des hemels neer doen strijken.
Dat Dier geeft aan de volkeren der aard
't bevel naar 't zevenkoppig beest te kijken :

Wie 't niet aanbidden wil, dien treft het zwaard :
en allen : rijken, armen, vrijen, slaven,
van wreede marteling en dood vervaard,

brandmerken zich met vloekende letterstaven
't zij rechterhand of voorhoofd, en zij draven
ter markt gemerkt met 't Teeken van het Beest.

51.

o Gij, die mijn Apokalupsis leest,
en, hoe gij zoekt, niet alles kunt bevroeden, —
dat Patmos mij verschrikkelijk is geweest,

dat kunt gij lichtelijk omtrent vermoeden :
want alles doelt op dien verwoeden strijd,
waarin de kinderen der Liefde bloeden

verbeten door den helschen haat en nijd.
Gij weet hoe lief mij Jesus' schaapjes waren
van toen, van later en van elken tijd...

Ik kan bij 't zien van 't minste der gevaren
dat hen bedreigt, mijn arm hart niet bedaren,
en ach 'k voorzag hun rampen al met een.

52.

En uit de reeks Vervolgers was er geen,
of hij kwam stout voor mijn verbeelding spoken
de lip in gesp en grijns en sims-gemeen.

Ik zag den duivel twist en tweedracht stoken ;
ik zag de hel in vlam ten hemel slaan ;
'k zag Haat de Liefde omwalmen ros van rook ; en

'k zag Antichrist op Jesus' Tabor staan
en als een zatgezopen zonne brullen,
te midden goddeloozen godheidswaan.

Ik zag den val van die nog konden vallen ;
ik hoorde 't vuur des Endelbrands ontknallen :
'k zag aarde en hemel laaien : louter vuur !

53.

En ik bij zooveel ziens, heb door den duur
verstaan wat in den tuin van Oliveten
geweest is 's Heeren Jesus' Heilig Uur :

De Bestie « Toekomst » heeft hem toen gebeten
en Hem 't aanbiddelijk Lichaam in een moor
van zweet en bloed en aarde neergesmeten.

Hij stiet een bange bêe : « die kelk ga door ! »
Het snerpte door de lucht gelijk een roede.
Het Beest kreeg nu de kans : 't wou bijten voor

altoos in eens : één beet voor eeuwen woede.
En ik toen lag te loom om mij te spoeden
naar Hem, die zulken Wolf te weren had.

54.

Hij kwam tot ons, zijn... vrienden ! en hij bad,
dat wij met Hem een ure zouden waken :
wij sliepen voort : wij waren afgemat !

Hoe kwam het dat mijn oogen toen niet braken
in bons van schaamte om hun lafhartigheid ?...
Goddank : op Patmos nam ons Heere wrake.

Daar lag de Apokalypsis mij bereid :
verdiende straf voor mijn lafhartige oogen :
daar werden zij vóór Bestia geleid,

wier monstermuilen al die rampen spogen
die zwarte, zeeënwijde schrikvertoogen
die 't merg aan 't stolten brachten in 't gebeent.

55.

Toen was Sint Petrus lang reeds uitgeweend...
en Paulus had den goeden strijd gestreden.
Werd mij dan toch de onsterfelijkheid verleend ?

Zij meenden 't, die me zagen stram van schreden
voortstrompelen almaar tastend of de grond
geen groeve aanbood voor mijn stokoude leden.

Ik was een riet dat droog als pulver stond
een door den tijd reeds lang voorbijgegane :
een rijsje dat houtraper Dood niet vond !... »

Zoo zijt gij niet, Apostel, die de vane
van Christus draagt, de laatste, en langs uw bane
den eindtriomf van Christus tegentreedt !

56.

Gij zijt Sint Jan, de jeugdige Profeet
van 't eeuwig Woord. Fier schettert uw bazuine :
gij ziet Hem, die met bloed bespatte kleed

en vlammende oogen rijdt op blanken ruine
Gij ziet het zwaard, wiens tweesneê 't al verdelgt ;
gij ziet het kronenstelsel Hem ter kruine

Gij ziet Hem, die zich tegen 't Beest verdelgt :
gij ziet het vuur, dat in den solfer-vijver
het Beest en diens Stadhouder bêi verzwelgt.

Gij ziet Gods Woord (dat is zijn Naam !) vol ijver
de volgelingen slaan van Satans drijver.
Gij ziet het Woord, en dat Het overwint.

57.

Gij ziet dat alles op een nieuw begint
in al de schoonheid van het jongste worden
dat in het Woord zijn maat en regel vindt.

De dood heeft uit : geen rouwkleed meer te gorden
geen jammeren meer noch ach en wee voortaan,
voorbij voor eeuwig zijn de vroegere orden.

Gij weet dat Jesus' woorden niet vergaan
Gij weet hoe kwistig hij den dorst zal laven
van allen die naar levend water staan.

Gij weet dat wij de zonen, niet de slaven,
van God den Vader zijn met al de gaven,
waarmede God zijn zonen overlaadt.

58.

Gij zijt Sint Jan, die vóór de deure staat
der bruiloftszaal : zij draait gewillig open :
gij ziet de Kerk als bruid in puikornaat :

zij mocht zich in Gods eigen luister doopen ! —
gij ziet ontsprongen uit den troon van 't Lam
den klaren stroom van 's levens water loopen :

aan elken oever groeit des levens stam.
Hier is geen nacht : het Lam wil eeuwig schijnen
voor die ten voorhoofd 's Heeren Naam bekwam.

Geen eeuwigheid van eeuwen kan verdwijnen :
dit Licht : het Lam kan evenmin verkwijnen.
Er zal geen nacht meer zijn ! o Ziener, juich !...

59.

Gij zijt Sint Jan, zeer oud nu ; doch getuig
dat nooit een hart zoo jong bleef als het uwe.
Gij zijt Sint Jan, de kind-man nimmer ruig,

de liefdezachte, warse van het ruwe
tenzij voor 't eigen lichaam stram geboet
'dat door uw boet 't geweld der helle luwe.

Gij zijt het vuur der liefde dat zijn gloed
na zóó veel smart ter volheid heeft bekomen ;
gij zijt de vlam die mòet, die stijgen moet.

Gij zijt 't lief lam van 't Lam : 't heeft u genomen
en u geleid de lippen aan de stroomen
waaruit hetzelf zijn zaligheid geniet.

60.

Gij zijt Sint Jan, de Ziener, en gij Ziet !
Gij zijt Sint Jan der Liefde, en gij Bemint.
Gij zijt na Jesus nog Maria's kind.
Gij zijt Sint Jan, na lijden eeuwig blij.
Sint Jan, en ik bemin U. Bid voor mij !

JAN HAMMENECKER.

ALFONS DE COCK.

ZIJN WERK.

Een overzicht van het wetenschappelijk werk van Alfons de Cock is de geschiedenis van zijn vak gedurende meer dan een kwart eeuw hier ten lande.

De beoefening der Volkskunde in Vlaanderen heeft nu drie groote perioden gekend : De periode van Johann Wilhelm Wolf, de periode van Guido Gezelle en de periode van Alfons de Cock.

De Duitscher J. W. Wolf (1817-1855) kwam in Vlaanderen verwezenlijken het werk dat de gebroeders Grimm in hun eigen land hadden gedaan. De Grimms zijn de grondleggers der Duitsche Volkskunde. Hun werk (de *Kinder- und Hausmärchen* dateeren van 1813) stond in het teeken van het nationalistisch romantism van dien tijd. De mythologische school van Grimm, die tot voor 'n twintigtal jaren nog, hier en daar aanhangers vond, behandelde de mondelinge volksoverleveringen als een nationalen schat, resten van de oudgermaansche heldensagen. Door deze opvattingen vond J. W. Wolf hier in Vlaanderen geestdriftige medewerkers in de vurige Vlaamsche publicisten van dien tijd · de gebroeders Jaak en Adolf Vande Velde, Ph. Blommaert, Prud. van Duyse en andere. Wolf zelf stichtte hier het tijdschrift *Wodana, Muzeum voor Nederduitsche Oudheidskunde*, 1843. Hiervan verschenen twee deeltjes maar ; doch deze twee boekjes bevatten belangrijker materiaal dan al wat sedertdien, tot aan het verschijnen van *Volkskunde*, alle andere Vlaamsche tijdschriften op dit gebied geleverd hebben. De *Niederländische Sagen* van J. W. Wolf, uitgegeven met de medewerking van talrijke Vlamingen, blijven steeds een onmisbaar handboek.

Met *Wodana* was alhier de belangstelling voor de volksoverleveringen gewekt en nu openden de toenmalige leidende Vlaamsche tijdschriften : *Kunst- en Letterblad*, de *Eendragt*, *Vaderlandsch Muzeum*, hunne kolommen voor het werk van onze vroegste folkloristen.

Na den terugkeer van Wolf naar Duitschland verflauwde deze eerste belangstelling zeer snel. Zijne Vlaamsche vrienden stuurden hem nu en dan wel nog documenten uit het Vlaamsche volksleven, die dan ver-

schenen in het *Zeitschrift für Deutsche Mythologie und Sittenkunde*, dat J. W. Wolf samen met A. Mannhardt nu uitgaf te Göttingen, maar na den dood van Wolf, 1855, werd er hier op folkloristisch gebied bijna niets meer gepresteerd.

Rond den Heerd, 1866-1890, met Guido Gezelle aan het hoofd, werd toen het nieuwe brandpunt van belangstelling voor de kennis van het volksleven. Gezelle, de goede dichter, al het eenvoudige, primitieve trok hem aan. De sprookjes, de zegwijzen, de wanbegrippen van het volk boekte hij om hun naieve eigenaardigheid, hun locale kleur, hun simpele schoonheid. Zijn voorbeeld was aanleiding voor talrijke priesters uit zijn kring en ook van buiten dien kring, tot gelijkaardig werk : Jul. Leroy, Amaat Joos e. a.. Bewonderaars en vrienden van hem uit het Limburgsche stichtten aldaar *'t Daghet in het Oosten*. De eerste jaargangen van dit tijdschrift zijn bijna uitsluitend gewijd aan wetenswaardigheden uit het volksleven.

Het meeste werk uit deze periode draagt het kenmerk van een min of meer particularistisch dilettantism , lijdt gebrek aan wetenschappelijk inzicht. Men behandelde de documenten om hen zelf, hun *eigenaardigheid*, niet als materiaal voor de kennis van den groei en de ontwikkeling van de geestelijke vermogens van den mensch.

In 1888 verschijnt *Volkskunde*. Alhoewel gesticht door Pol de Mont en Aug. Gittée, mogen wij het noemen het tijdschrift van Alfons de Cock.

Het is niet direct met het verschijnen van *Volkskunde* dat de beoefening dezer studie alhier, in het teeken komt der zuivere wetenschap. Het artikel ter inleiding door Pol de Mont, in het allereerste nummer van *Volkskunde* sluit :

« Meer dan hoog tijd is het, het heerlijkste en volmaakste, dat de folkloristische schat van Noord- en Zuid-Nederland oplevert, zoo ruim mogelijk aan te wenden, tot handhaving van ons nationaal karakter, daar onze eigen Vlaamsche volksaard arglistiger en hardnekkiger dan ooit door de handlangers der verfoeilijkste van alle verbasteringen bestookt wordt ! »

Vergeten wij niet dat de Mont medewerker was van Rodenbach. Denken wij aan het tijdperk der blauwvoeterie ! Hier vinden wij nogmaals een aanknoopingspunt met het nationale, romantische element dat in het

begin dier eeuw van zoo'n invloed was op de geestelijke productie in Duitschland.

De periode van de Cock vangt eigenlijk aan met zijne *Volksgeneeskunde*, 1891.

Deze geschiedkundige indeeling, zooals alle geschiedkundige indeeling van menschelijk gebeuren trouwens, is uitteraard oppervlakkig en kunstmatig, dient enkel om gemakkelijker een synthetisch inzicht te bereiken. Buiten deze drie perioden, deze drie scholen in zekeren zin, is er nog zeer belangrijk, meer afzonderlijk en zelfstandig werk geleverd, als de *Horae Belgicae* van Hoffman von Fallersleben (1830-1862) ; de Coussemakers *Chants Populaires des Flamands de France*, 1856 enz. enz..

Met *Volksgeneeskunde* is de Cock natuurlijk niet begonnen. Als dit werk van de pers kwam, 1891, was de man een en veertig jaar oud. Een tiental jaren tevoren reeds had hij zich toegewijd aan de wetenschappelijke beoefening de plantenkunde. Zijne *Flora der Dendervallei*, 1883, waarvan hetzelfde jaar nog een herdruk verscheen onder den titel *Schoolflora : Analytische Sleutel der Familiën en Geslachten* (*Zaadplanten of Phanerogamen*) was voor hem eene zeer geschikte voorstudie voor zijne *Volksgeneeskunde*. Zijn herboriseeren, zijn zoeken naar bloemen en planten bracht er hem toe met de volksmenschen over de hun bekende kruiden te praten ; liet hem veel merkwaardige dingen vernemen over de wonderbare eigenschappen die de man van den buiten aan bloem en plant toekent. Aug. Gittée, in wiens werk de Cock veel belang stelde, en die de capaciteiten en de bizondere voorbereiding voor dit onderwerp van den hoofdonderwijzer van Denderleeuw kende, had dan ook niet veel moeite hem het plan tot het samenstellen van een *Volksgeneeskunde in Vlaanderen* te doen opvatten. Het idee ging dus uit van Gittée. Zijn plantenkundige studies hadden hem ook nog op andere manier voorbereid tot de Folklore. Zij hadden hem bekend gemaakt met het werk van den grooten Vlaamschen « kruidkundige » der 16de eeuw, R. Dodoens. Over dezen geleerde was er van de Cock in 1890 eene kleine monographie verschenen *Rembert Dodoens*. Hierin had hij reeds aangewezen hoe deze in zijn werk een massa van de volksmeeningen en de volksoverleveringen van zijn tijd nopens de geneeskundige krachten der planten, had opgenomen. Als model voor zijne Volksgeneeskun-

de diende hem *Volksmedicin und Medicinischer Aberglaube in Steiermark : Ein Beitrag zur Landeskunde* door Dr Victor Fossel-Zweite Auflage 1886. Met wat hij zelf van zijn volk, in de streek die hij bewoonde, vernomen had, met Dodoens *Cruidtboeck* als voornaamste bron en met Fossel's *Volksmedicin* als model dus, bracht Alfons de Cock zijne *Volksgeneeskunde in Vlaanderen* tot stand.

De titel is eigenlijk een beetje ruim. Zijne oorspronkelijke documentatie beperkte zich tot de streek rond Denderleeuw ; een twintigtal onderwijzers zijn hem hierin behulpzaam geweest. Stelselmatig onderzocht hoe het in de andere streken van Vlaanderen met het geneeskundig volksgeloof gesteld was, heeft de Cock niet gedaan. Voor de vergelijkende volksgeneeskunde gold het vooral « ergens » uit Vlaanderen paralellen te hebben ter vergelijking met de verwante gebruiken en voorstellingen in Engeland, Duitschland, van primitieven enz.. De Cock zelf gebruikte ter vergelijking moderne en oudere Nederlandsche litteratuur en enkele buitenlandsche werken.

De *Volksgeneeskunde* van Alfons de Cock is zoo goed als de beste van dien tijd uit welk taalgebied ook,

Nadien zijn er over dit onderwerp een paar werken verschenen die een merkelijken vooruitgang in het vak beteekenen. Voor de algemeene volksgeneeskunde: Hovorka U. Kronfeld : *Vergleichende Volksmedicin*, Stuttgart 1908 ; voor de Nederlandsche volksgeneeskunde : M. A. van Andel : *Volksgeneeskunde in Nederland*, Utrecht 1909. Van Andel, door de medewerking die hij wist te verkrijgen van schoolhoofden, artsen, apothekers, enz. uit de verschillige Nederlandsche gewesten, kon een eigenlijke Nederlandsche volksgeneeskunde geven. Hij heeft ook meer systematisch zoowel de Zuid- als de Noord-Nederlandsche bronnen geraadpleegd en doordien zijn werk achttien jaar later verscheen dan dat van de Cock, stond hem tevens een meer uitgebreide litteratuur voor het buitenland ten dienste.

Met de *Volksgeneeskunde* van Van Andel en van de Cock en de enkele tijdschriftartikels is dit onderwerp voor Nederland niet uitgeput. Wij kennen nog niet de bepaalde cultuurhistorische beteekenis der bestaande documentatie. Het belangrijke ware dan, nog bepaalde opgaven te verkrijgen over de personen van wie zulkdanige documenten voortkomen ; over hun ouderdom, hun stand, hun milieu. De volksremedies op den buiten,

de volksremedies in de stad ; de geneeskundige tradities bij landbewoners, bij fabriekslui.

Een der groote wetenschappelijke eigenschappen van de Cock was dat hij nooit, zelftevreden, berustte in de verkregen resultaten. Eene studie was bij hem nooit afgewerkt, ook dan niet wanneer zij reeds gepubliceerd was. Altijd bleef het onderwerp hem belang inboezemen, werkte hij verder, wou hij meer, wou hij hooger nog. Al zijn handexemplaren van zijn eigen werken staan vol nota's, steken vol fichen : altijd maar aanvullen !

Ook de volksgeneeskunde bleef hem steeds interesseeren. Alhoewel zijn boek zeer rap was uitgeput is er geen herdruk van verschenen ; maar talrijke artikels en enkele van zijn latere werken kunnen als aanvulling en rechtstreeksche voortzetting van zijn Volksgeneeskunde in Vlaanderen aanzien worden. Pas was dit werk van de pers of de Cock gaf in *Volkskunde* (4 jg. bl. 134) een uitgebreide studie *Ethnologie en Volksgeneeskunde*, naar aanleiding van de werken : Hellwald : *De Natuurlijke Geschiedenis van den Mensch* en El. Reclus : *Les Primitifs*, die hij voor zijne *Volksgeneeskunde* niet had kunnen raadplegen. In den zevenden jaargang van *Volkskunde* begint hij een reeks artikels die hij zelf het vervolg noemt van zijn *Volksgeneeskunde* : *Volksgebruiken en Volksgeloof met betrekking tot Huisdieren, Veldvruchten en Weergesteldheid*. Achtereenvolgens verschenen dan in Volkskunde :

Een Oude Geneeswijze (7 jg. bl. 71) naar aanleiding van H. Gaidoz : *Un Vieux Rite Médical*.

Volksgeloof en Volksgebruik. — Een Zoon of een Dochter (8 jg. bl. 119).

In samenwerking met Is. Teirlinck : *De Spin in Het Volksgeloof en Volksgebruik* (9 jg. bl. 234).

Bedevaart voor den Koek (9 jg. bl. 92).

Eksteroogen (11 jg. bl. 103).

Naar 't Klooster Affligem (14 jg. 213).

Wormen en Rupsen. Bezweren en Aflezen (15 jg. bl. 129).

Volksvoorstellingen en Bijgeloovigheden omtrent een paar Huisdieren (16 jg. bl. 228).

Eerbied voor de Natuur en hare Verschijnselen (17 jg. bl. 45).

Het Zout in Volksgeloof en Volksgebruik (17 jg. bl. 201).

Bedevaarten naar St. Lendrik van Neder-Overheembeek (17 jg. bl. 86).

Bezweringsformulieren (21 jg. bl. 225).

In 1918 ten slotte, liet hij nog een paar opstellen over volksgeneeskunde verschijnen in zijn boek *Volkssage, Volksgeloof en Volksgebruik* : *De Piskijker* (bl. 155-160) en *Nederlandsche Plantennamen* (bl. 195-209).

Men ziet dat deze tak van zijne studie hem op veelzijdige wijze vertrouwd gemaakt had met het volksgeloof, het volksgeloof nopens de planten, de dieren, den mensch. Ook met het volksgeloof nopens de overige natuur was hij vertrouwd. In 1889, dus twee jaar voor de *Volksgeneeskunde*, verscheen er van de Cock eene studie in het *Jaarboek van het Taalverbond* : *Donder en Bliksem in het Volksgeloof*. Deze kennis van het volksgeloof was hem aanleiding tot het stellen van zijn *Spreekwoorden, Gezegden en Uitdrukkingen op Volksgeloof Berustend*, waarvan het eerste deel voor enkele maanden van de pers gekomen is. Het plan voor deze studie had hij reeds opgevat in de jaren 1895-96, toen hij een begin maakte met zijn onderzoek van de spreekwoorden over oude gebruiken. In 1908 begon hij de publicatie van dit werk in *Volkskunde* en in de twee laatste afleveringen van zijn tijdschrift (26 jg.) had de Cock nu juist een begin gemaakt met het tweede deel van deze spreekwoordenverzameling.

Het eerste deel omvat : De planten in het volksgeloof, — De dieren in het volksgeloof, — De mensch in het volksgeloof. Het eerste hoofdstuk van het tweede deel handelt over oude geneeskunde.

Dit werk is geen eigenlijk spreekwoordenboek zooals de titel zou kunnen laten vermoeden. In het eerste hoofdstuk « De Plant in het Volksgeloof » zijn er op de honderd nummers maar een vijftal gewone spreekwoorden of volksuitdrukkingen als : De boomen bloeien, de zotten groeien (4), of : Waag u nimmer in den droom onder eenen notenboom (3) ; het overige zijn enkel benamingen, volksnamen der planten : doodbloem (8), dolhondenbrood (9), koekoeksbloem (10), alruin (11), berstkruid (90), bloedzeikenhout (91), schreiboom (92).

Het tweede hoofdstuk begint met « In den tijd als de beesten spraken » en behandelt verder bijna uitsluitelijk de volksbenamingen voor dieren : Onzelievevrouwvisch (146), schelvisch (147), reeduivel

(148), sfinks (160), feniks (161) en dergelijke meer. In het derde hoofdstuk « De Mensch in het Volksgeloof », vinden wij het meest eigenlijke spreekwoorden. In het vierde hoofdstuk (tweede deel), « Oude Geneeskunde », zijn het vooral de zaken of handelingen zelf in plaats van de spreekwoorden of de benamingen die gecommenteerd worden ; het is de handeling zelf van het belezen en bezweren (252), het is de zaak en het gebruik zelf van den piskijker (266) die behandeld worden.

Het gezamenlijke materiaal van dit boek is uitteraard zeer ongelijk bewerkt. Sommige spreekwoorden krijgen heele artikels als toelichting ; enkele van deze artikels zijn oprecht meesterlijk afgewerkt, flinke monographieën. Wacht u voor de geteekenden (n° 163, bl. 157-167) ; van dit spreekwoord geeft hij eerst de gelijkaardige fransche, engelsche, duitsche, latijnsche spreekwoorden ; dan behandelt hij de volksvoorstellingen die aan deze spreekwoorden ten gronde liggen, haalt rijmpjes, liedjes, vertelsels en gebruiken aan ; geeft niet alleen wat er hiervan bekend is bij de Europeesche volkeren, maar staaft zijne stellingen met vergelijkende gegevens over Mohamedanen, Chinezen, Japanezen, over negers en de primitieve volkeren van de Tanembar en Timorlao-eilanden, gaat terug tot de middeleeuwsche en klassieke oudheid en komt zoo tot den grond van deze algemeene volksvoorstellingen zelf: het geloof dat de mismaaktheden van het lichaam een zondenstraf zijn. Bij een ander spreekwoord : als een boer zijn achterste jeukt, zal hij een goed boteraar hebben (n° 178), vinden wij enkel een variante uit Eckart : *Niederdeutsche Sprichwörter*, verder geen commentaar, geen aanduiding van oorsprong. Het is ook maar voor enkele gezegden en benamingen dat de Cock een proeve van verklaring geeft. Meestal bestaat het commentaar in het toelichten van de beteekenis, in enkele vergelijkingen en volksetymologische sagen.

Dit over de bewerking. Het materiaal zelf ? Hebben wij hier eene volledige verzameling van de voornaamste Vlaamsche gezegden op volksgeloof berustend, die heden ten dage in den volksmond voortleven ? Zooiets is nog te maken. De enkele oorspronkelijke gezegden die in deze verzameling voorkomen zijn van de Cock zelf, door hem zelf gekend of gebruikt, of door hem zelf vernomen. Hoofdzakelijk

komt het materiaal uit de Vlaamsche idiotica : De Bo, Joos, Cornelissen en Vervliet, Rutten, en de tijdschriften *Biekorf*, *Ons Volksleven* enz.. Ook materiaal enkel voorkomend in Noord-Nederlandsche bronnen bewerkte hij : duivelskool (n° 40), haas vreten (n° 97).

Alles samen, hebben wij hier een bundel essays over volkstaal en volksgeloof, alles vrij gekozen, vrij bewerkt ; aantrekkelijk zooals zijn heele werk ; soms diep, diep dringend in de volksziel.

Dat wij de lezers van *Dietsche Warande en Belfort* bij dit werk wat langer hebben opgehouden, dit is de wensch van Alfons de Cock zelf. Vier dagen voor zijn plotseling afsterven kwam hij ons zelf verzoeken dat wij voor de lezers van dit tijdschrift zijne *Spreekwoorden, Gezegden en Uitdrukkingen op Volksgeloof Berustend* ietwat uitvoerig zouden inleiden.

Het karakter van zijn spreekwoordenboeken heeft de Cock zelf goed gekenschetst in het woord vooraf van zijn eersten bundel : *Spreekwoorden en Zegswijzen Afkomstig van Oude Gebruiken en Volkszeden.* — Prijs de Keyn. — 2de druk 1908.. Op bl. 3 lezen wij « Deze bundel is geen eigenlijk spreekwoordenboek, waarin het verzamelen en verklaren der spreekwoorden en zegswijzen de hoofdzaak zijn : de beschrijving van oude gebruiken, oude toestanden en volkszeden — thans geheel of grootendeels uitgestorven, maar nog steeds voortlevend in de taal maakt hier het hoofdbestanddeel uit. » Het zijn dus de oude gebruiken en niet de spreekwoorden die systematisch bewerkt zijn : het ridderwezen, de lijfstraffelijke rechtspleging, de oude kleederdrachten enz.. Ter illustratie nam hij al wat onder zijn bereik viel ; zoowel oude, niet meer in bruik zijnde zegswijzen en Noordnederlandsche spreekwoorden, alswat hij vernam uit den volksmond ; zoowel enkel benamingen : schilderen (n° 36), kastelein (n° 4), als eigenlijke spreuken. In de bronnenlijst vinden wij nevens *Pirenne's Histoire de Belgique*, *Streuvels' Lenteleven* vermeld, nevens *Brederoo's Moortje* en *Hooft's Warenar* de *Missiën van China en Congo*.

Het materiaal van zijn *Spreekwoorden en Zegswijzen over de Vrouwen, de Liefde en het Huwelijk — verzameld, taalkundig verklaard en folkloristisch toegelicht*, komt eveneens uit de meest verscheiden bronnen. Dit boek bevat weinig oorspronkelijke documenten ; van de tweehonderd en zeven zegswijzen van het eerste hoofdstuk

zijn er slechts een dertiental oorspronkelijk door de Cock uit den volksmond opgeschreven. Zestien jaar heeft hij aan deze spreekwoorden gewerkt en verscheidene deelen van dit werk werden in den loop der bewerking heelemaal hervormd. In den achtsten jaargang van *Volkskunde* (1895-96) verschenen de eerste nummers van deze verzameling, toen zonder commentaar. Zooals wij ze nu hebben in boekvorm (1911), zijn de meest ongewone termen en wendingen, hoofdzakelijk aan de hand van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal, Van Dale, Kiliaen* en de meest gezaghebbende taalkundige werken, toegelicht. Het geheel, heeft ruim zooveel taalkundige als folkloristische waarde.

Opvallend is dat er in de uitvoerige bronnenlijst van de *Spreekwoorden en Zegswijzen over de Vrouwen, de Liefde en het Huwelijk*, in de vreemde litteratuur nochtans een ruime plaats bekleedt, geen spraak is van de twee gelijkaardige werken in Engeland en Duitschland verschenen. Zouden zijn boek, *Dyer's Folklore of Women — Tales, Proverbial Sayings, Superstitions* 1905, en *Leistners' Mädchen und Frauen, Liebe, Heirath und Ehe im Sprichwort* 1878, alle drie onafhankelijk van elkander ontstaan zijn ?

De spreekwoordenschat van het volk heeft hem gedurende heel zijn folkloristische loopbaan geinteresseerd. In 1894 begon de Cock in *Volkskunde* met een opstel over *Twee Spreekwijzen met Betrekking tot St. Anna*; en 't is niet enkel in zijn tijdschrift dat men gedurig aan nieuwe studies ontmoet die later meestal in een der drie bundels verwerkt werden. Voor zijn bijdrage in de *Mélanges Paul Fredericq* door een groep Belgische hoogleeraren en andere geleerden, vrienden van prof. Fredericq, samengesteld, koos hij tot onderwerp : *Een Spreekwoord op Bijgeloof Berustend*. In *Hendrik Conscience in Verband met de Folklore*, zijne bijdrage in het gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van de Consciencefeesten 1912, is het voornaamste deel gewijd aan de spreekwoorden uit den *Baas Ganzendonk*. In al zijn werk vinden wij steeds dezelfde onwrikbare aanhoudendheid. Dit geldt voor zijne studie der volksgeneeskunde, zijne studie van het volksgeloof, zijne studie van de spreekwoorden ; dit geldt vooral voor zijne studie van de volksvertelsels.

Zijn eerste folkloristisch artikel was : *Een Sprookje van H. Chr. Andersen (De Vereeniging* 1886) ; zijn eerste folkloristisch boek : *Uit de Wonderwereld* (1889) was een sprookjesboek ; zijn laatste publicatie : *Vlaamsche Sagen uit den Volksmond* (1921) was nog gewijd aan wat het volk vertelt.

Wat de Cock op dit gebied, zoowel qualitatief als quantitatief, geleverd heeft, is heelemaal eenig in ons land en kan maar bij de productie van enkele buitenlanders vergeleken worden.

Zijn twee eerste bundels *Uit de Wonderwereld* en *Rond den Heerd*, en zijn latere *Natuurverklarende Sprookjes* zijn meer bedoeld als «uit het volk, voor het volk» dan wel als studiemateriaal. Dit vulgarisatiewerk bevat buiten enkele oorspronkelijke Vlaamsche vertelsels, vertalingen van de voornaamste Duitsche, Scandinaafsche, Finsche, Bretoensche en andere vreemde sprookjes.

De twee voornaamste sprookjesbundels van de Cock zijn : *Dit zijn Vlaamsche Wondersprookjes* (1896) en *Dit zijn Vlaamsche Vertelsels* (1898) uitgegeven in samenwerking met Pol de Mont. De eerste bundel bevat acht en dertig vertelsels met bovennatuurlijke wezens, wonderbare handelingen, phantastisch gebeuren ; eigenlijke sprookjes dus. In de *Vlaamsche Vertelsels* staan opgeteekend honderd negen en zestig ophoopende vertelsels, dierensprookjes enz.. Ook in deze werken nog hebben de schrijvers zich al te zeer moeten schikken naar hun publiek. Het gemis aan vakgeleerden maakte het toen onmogelijk een bundel vertelsels gepubliceerd te krijgen oorspronkelijk weergegeven, onveranderd zooals zij komen uit den mond der vertellers. De schrijvers hebben aan hun vertelsels moeten snoeien en werken opdat ze ook in prijsboeken als kinderlectuur zouden kunnen dienst doen. Daartoe werd het materiaal in « goede », schoolsche taal gestoken en al wat kinderen maar eenigszins aanstoot zou kunnen geven werd geweerd. Enkele van deze vertelsels zijn in meer oorspronkelijken vorm, beter geschikt voor wetenschappelijke doeleinden, terug te vinden in *Volkskunde* en *Jong Vlaanderen*, waarin ze het eerst verschenen.

Zoo Vertellen de Vlamingen, een compilatie uit hun vorige bundels, is wetenschappelijk niet te gebruiken. Het werd ook niet met folkloristisch doel bewerkt maar

wel tot gebruik van Waalsche leerlingen die Nederlandsch wenschten te leeren.

In 1909 eindelijk maakte de Vlaamsche Academie het de schrijvers mogelijk een deel onzer volksoverleveringen zuiver wetenschappelijk te bewerken voor eene uitgave in dewelke ze zich om geen ander publiek dan hun vakwereld hoefden te bekommeren. Het *Brabantsch Sagenboek*, 3 dln 1909-1912, door Alfons de Cock in samenwerking met Is. Teirlinck, verscheen als bekroond antwoord op eene prijsvraag van de Academie. Het geeft een wijdomvattend en nauwkeurig afgewerkt beeld van de voorstellingen en volksoverleveringen over de tooverwereld van heksen, wonderdoctors, tooverboeken, waarzeggers ; over de geestenwereld van weerwolven, maren, nekkers, vuurmannen, dwergen en reuzen ; en over de duivelwereld. Het sagenboek (tweede deel) geeft een beeld van al het wonderbare dat het volk gelooft en vertelt in zijn Christus-, Maria- en heiligen-legenden, over mirakuleuze hostiën, onverplaatsbare lieve-vrouwbeelden, wonderdaden der Brabantsche heiligen. Het sagenboek eindelijk (derde deel), geeft een beeld van de voorstellingen die het volk leiden wanneer het zich eene verklaring zoekt van opvallende zaken en gebruiken, van plaats- en persoonsnamen ; het toont op welke manier de historische personnages in het volksgeheugen voortleven. Vooraf stelden de schrijvers zich de vraag « Wat is sage ? » en voor het onderscheid tusschen de sage en de andere soorten volksvertelsels hielden ze zich aan de bepaling der gebroeders Grimm, dewelke enkel op uiterlijke kenmerken berust : het verbonden zijn aan een bepaalde, plaats, persoon, of tijd. Nochtans geven zij zelf een meer essentieele eigenschap, waar zij verder in hunne inleiding zeggen : « het hoorende volk meent dat sage waarheid is ».

Wat tegenwoordig zeker niet meer aangenomen wordt is hun verklaring voor het ontstaan van sage en sprookje. Dit ontstaan schrijven ze toe, volgens de oude Duitsche theorie, aan een zeker « Unterhaltungsbedürfnis » tegenover de moderne theoriën die dit ontstaan trachten te verklaren door veel belangrijker functies : ritueel, primitieve wetenschap en dergelijke. Zijn hun theoriën gedeeltelijk verouderd, dit vermindert niets aan de overgroote waarde van hun documentatie. Enkel wenschte men nog meer te vernemen over de

vertellers zelf, wenschten we een meer gespecifieerde kennis van het volk, dragers van deze merkwaardige geestelijke productie. Inlichtingen van dezen aard hebben we voor de meeste vertelsels uitvoerig in *Vlaamsche Sagen uit den Volksmond* verzameld door Alfons de Cock, Amsterdam 1921, verschenen, enkele dagen na zijn afsterven. Hij zelf heeft nog tot de laatste drukproef ervan verbeterd. Het groot belang van deze verzameling ligt hierin, zooals hij zelf zegt, « dat al de sagen zonder uitzondering in de laatste 20 jaren uit den volksmond werden opgeschreven » : zoodat dit boek eene belangrijke bron wordt voor de volkskultuur van dezen tijd. De Brabantsche sagen van de Cock en Teirlinck daarentegen, komen voor een groot deel uit oudere of onrechtstreeksche bronnen. Van de historische persoonssagen (derde deel), zijn de bizonderste bronnen : de *Cronicke van Brabant* van Hennen van Merchtenen (1414) en Van Vaerenwyck : *Historie van België* (1574). Van de 200 heiligenlegenden (tweede deel van het sagenboek) zijn er nauwelijks een tiental opgeteekend uit den volksmond, de meeste hebben de schrijvers gehaald uit het hagiographisch compilatiewerk van Ribadineira en Rosweydus : *Generale Legende der Heylighen* (7de druk 1711). Van de *Vlaamsche Sagen uit den Volksmond*, het laatste boek dat de Cock ons gegeven heeft, komen zoowel de legenden en de historische sagen als al de heksen- en duivelsagen uit den volksmond. Alleen de vorm is niet altijd heelemaal van het volk.

Voor de *Vlaamsche Sagen* van Alfons de Cock, moeten de *Niederländische Sagen* van J. W. Wolf, tot hiertoe ons beste sagenboek, de plaats ruimen. De *Vlaamsche Sagen* behooren tot het allerbeste van wat hij zijn volk gegeven heeft.De gave van een zeventigjarige en van zijn goede vrouw : « Aan mijn vrouw die mij flink terzijde stond, wanneer ik bijna niet meer schrijven kon » dit is de opdracht van zijn boek. Deze gave geeft hun recht op de diepste hulde en den innigsten dank van hun volk.

Alfons de Cock heeft niet enkel honderden volksvertelsels verzameld, hij heeft deze ook grondig bestudeerd. De vrucht van deze studie ligt verspreid in talrijke tijdschriftartikels, ten deele in zijn *Volkssage, Volksgeloof en Volksgebruik* (1918) en is ons vooral bewaard in zijn *Studiën en Essays over Oude Volksvertel-*

sels (1919). Dit laatste boek is het eerste en het eenig uitgebreide theoretische werk over de vertelsels dat in onze taal geschreven werd. De theorie over de verwantschap en het ontstaan der volksvertelsels is gedurende de laatste eeuw een der druk omstreden problemen der wetenschap geweest. Terwijl de mythologische, de indische, de anthropologische en jongere, meer gecompliceerde theoriën psychologisch-historische, in Engeland, Duitschland, Frankrijk, elkander bestreden en verdrongen en de wetenschappelijke kringen overhoop zetten, werd er hier gedurig aan over sprookjes geschreven zonder dat men er zich van bewust was dat men een zoo fel besproken en zoo ver dragende kwestie aan de hand had. Namen onze folkloristen toevallig kennis van een der destijds opgangmakende theoriën, zij maakten er de hunne van en trachtten alsdan alles volgens deze methode op zeer eenzijdige wijze te verklaren. Alfons de Cock, na Gittée de eenige misschien in Vlaanderen die ten volle op de hoogte was van deze theoretische geschillen, waagde zich niet in voorbarige bespiegelingen ; hij vergenoegde zich met het bewerken van één belangrijk materiaal ter vergelijking. In zijn vertelselstudiën uit *Volkssage, Volksgeloof en Volksgebruik* of in zijn *Studiën en Essays* vinden wij geen nieuwe theoriën, maar de menigvuldige en goedgekozen bouwstoffen tot opbouw der sprookjeskunde hier bijeengebracht, bewijzen de voorbarigheid en de bekrompenheid van de simplicistische theoriën zijner voorgangers hier ten lande. Zijne vergelijking van onze volksvertelsels met de gelijkaardige geestelijke producten van de oudste volkeren en de vreemdste rassen geeft ons inzicht in de meest primaire menschelijke eigenschappen.

Zijne *Studiën en Essays* nemen eene waardige plaats in nevens de soortgelijke werken van Koehler, Cosquin, Bolte, de meesters der sprookjeskunde ; zij geven vooral nieuwe en zeer belangrijke argumenten tegen de eenzijdige indische theorie van Benfey en zijne volgelingen.

De *Spreekwoorden en Zegswijzen afkomstig van Oude Gebruiken* en de *Volkssage, Volksgeloof en Volksgebruik* behandelen de gebruiken maar in hun verband met vertelsels of spreekwoorden. *De Militaire Loting* (*Volkskunde* 7de jg. 173), *De Fietel te Ronse*, over een plaatselijk processiegebruik (*Volkskunde* 7de jg. 45), *Ketel-*

muziek (*Volkskunde* 12 jg. 49), *Een Oud Gebruik in onze Kerken* (*Volkskunde* 20 jg. 30), zijn al artikels van zijn hand speciaal aan volksgebruiken gewijd. Bij de rubriek « gebruiken » komen de spelen. Zijn *Kinderspel.*

In 1902 verscheen het eerste deel van het monumentale werk *Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland* door Alfons de Cock en Isidoor Teirlinck — acht deelen, 1902-1908, bekroond door de Koninklijke Vlaamsche Academie, — eenig in zijn soort niet enkel in Nederland maar in de heele wereldlitteratuur.

Van af 1895 reeds vinden wij van de Cock documenten van het kinderleven verzameld in zijne bijdragen *Nieuwjaarliedjes, Kinderrijmpjes, Taalvervormingen in den Kindermond,* in *Volkskunde.*

Buiten de psychologen, zijn in den laatsten tijd vooral ethnologen, philologen en paedagogen het belang der kinderpsychologie gaan inzien. De kinderpsychologie heeft nu een eigen zeer voorname plaats ingenomen tusschen de geesteswetenschappen. De acht zware volumen *Kinderspel en Kinderlust* bergen een ontzaggelijk materiaal, over het algemeen heel onbewerkt nog, voor de studie der kinderpsyche. Kindertaal, kinderlied, kindermuziek, kinderkunst, kinderlitteratuur, kindertooneel, dit alles vinden wij in hunne spelen. Kindersociologie — het kind in zijn verhouding tot zijn speelgenooten, tot zijn ouders, zijn oversten, tot de overige menschen, tot gebrekkigen. Kind en natuur : bloemen, planten en dieren, over dit alles vinden wij overvloedige gegevens in het kinderspel. Enkel het muzikaal gedeelte reeds is eene eenige « bijdrage tot de geschiedenis der volksmuziek », zooals zij dit zelf noemen ; — driehonderd melodieën van kinderliederen. Dan die beschrijving van honderd en honderden spelen met teksten van rijmpjes en liedjes, de kinderpoëzie.

Luister naar een proef van imitatieve kinderlitteratuur :

« Wat zei ze ?
— Wat da ze zei ?
Ikke, zei, ze,
Trouwe, zei, ze,
Mee auw, zei ze,
Nog liever, zei ze,
Als mee auw, zei ze,

Te trouwe', zei ze,
Loop ik, zei ze,
De beene', zei ze,
Uit me lijf, zei ze,
Als mee auw, zei ze,
Te trouwe', zei ze,
Da', zei ze ! »

En dit kinderspel b. v., is dit geen belangrijke ontogenische kiem van tooneel :

Bloempot Spelen (8ste deel bl.331).

« Een onbepaald aantal kinderen.

Eenige staan tegen een muur en wachten op de komst van Madame en hare meid.

Deze komen.

De meid draait nu eenige malen met de hand en al de kinderen beginnen omhoog te springen. Madame beproeft het ook : zij draait met de hand, doch niemand springt omhoog.

« Thuis zal het beter gaan ! » meent Madame. Zij koopt een kind, gaat er mede naar huis — een afgelegen hoekje — tracht het aan het dansen te krijgen : vergeefsche moeite !

Andere kinderen worden door Madame gekocht; ze smeekt, ze dreigt, doch niemand gehoorzaamt.

Ontmoedigd roept Madame de meid ; deze komt bij, draait met de hand en al de speelsters springen en dansen dat het een lust is.

Daarmede is het spel uit !

Doch wij mogen ons niet laten verleiden tot aanhalingen, ons plaatsbestek is beperkt.

Het is nu niet enkel een schat van documenten dien wij hebben in het *Kinderspel en Kinderlust*, maar wij worden er ook ingelicht over oude bronnen van onze kinderspelen : een middeleeuwsch gedicht, Erasmus, Kiliaen, enz. ; insgelijks over methode en werkwijze van de voornaamste schrijvers bij de behandeling van dit onderwerp : ter Gouw (Noordnederland), Böhme (Duitschland), Gomme (Engeland), Becq en Fouquières (Frankrijk).

Bevatten deze acht boeken nu alles over onze kinderspelen ? De schrijvers zeggen toch zelf dat een

verzameling als de hunne niet volledig kán zijn. De spelen zooals de gebruiken, de taal en alle andere menschelijke uitingen, evolueeren van dag tot dag. Terwijl het werk verscheen, vond de Cock gedurig aan nieuws nog, dat hij dan in Volkskunde publiceerde:

Het spel van de koningsdochter (15 jg.) ;

Rechtshandelingen bij de kinderen (16 jg.) ;

Bizonder merkwaardig zijn de *Historische Kinderrijmpjes* (19 jg. met verscheidene vervolgen). Een afgewerkte studie. Dit werk vangt aan met Jan Yoens, en gaat over Keizer Karel, Maarten van Rossem, de Geuzentijd, het Oostenrijksch Bewind, de Fransche Republiek, het Fransche Keizerrijk tot aan onze Vereeniging met Holland. Buiten dat het « kinder »-liedjes zijn, is er nog dit verschil tusschen de historische volksliederen uit de verzamelingen van Frédericq en van Van Duyse, en de *Historische Kinderrijmpjes* van de Cock, dat deze in de allerlaatste jaren werden opgeschreven en thans nog in den volks- en kindermond voortbestaan. Een allerkostbaarste aanvulling van onze oude historische volksliederen.

In den 19den jg. ook van *Volkskunde*, verschenen zijn *Kansspelen voor de Kinderen* ; en later nog : *Een Oud-Hollandsch Kinderrijmpje uit Washington* (23 jg.)

Dit alles zijn de resultaten van de studie van de kinderspelen door Alfons de Cock. Een oogst. Wevers uit Vlaanderen, door zorgzame handen werd het vlas gezaaid, zuiver gewied, ijverig gesleten, gestreept, geroot, gezwingeld en tot beste garen gesponnen. Wevers uit Vlaanderen hier is stof voor 't fijnste linnen.

Al de boeken van de Cock's folkloristisch werk, werden hier in 't bizonder besproken : één niet, 't voornaamste, *Volkskunde* zelf, zijn grootste boek. Van af 1894 tot nu, heeft hij *Volkskunde* opgesteld, met de medewerking van enkele ijverige Vlamingen en vooraanstaande Noordnederlandsche geleerden. Soms was die medewerking van weinig tel, maar zelfs dan wanneer hij voor alles alleen stond faalde hij niet. Zoo vinden wij in de twee eerste afleveringen van den 9den jaargang, zeven artikels en al de recensies alleen van zijn hand. Door zijne overzichten en opstellen van algemeenen aard, hield hij zijn vakgenooten alhier regelmatig op de hoogte. Belangrijk als zoodanig waren o. m. : *De Beteekenis der Folklore* 11 jg. bl. 253) ; *De Studie der Folklore in Noord- en*

Zuid-Nederland (13 jg. bl. 166). Men herinnert zich hoe men hier even als in Duitschland, en hoe men ook in *Volkskunde* begonnen was met het folkloristisch materiaal te behandelen als eigenschappen van den nationalen volksaard. In zijn artikel *Een Folklore Muzeum te Antwerpen* (19 jg. bl. 51) waarin hij het plan bestrijdt ook te Gent een muzeum in te richten voor de Gentsche (?) folklore, geeft hij de conclusie « Wat is er speciaal Gentsch in zake Volkskunde ? Weinig. Wat is er zelfs speciaal Vlaamsch ? Niet veel. » Juist in het algemeen menschelijke van wat de Volkskunde behandelt, ligt hare groote psychologische waarde.

Behalve in *Volkskunde* verschenen er van de Cock folkloristische opstellen in *De Vereeniging* (1886-1888), *De Toekomst* (1888-1897-1898), *Nederlandsch Muzeum* (1888-89), *Tijdschrift van het Willemfonds* (1896, *De Vlaamsche Gids* (1905). In 1904 verscheen in *Dietsche Warande en Belfort* zijne studie *De Vogelaar en de Nachtegaal*, die nu onlangs bijgewerkt en aangevuld, mede herdrukt werd in zijne*Studiën en Essays over Oude Volksvertelsels.* Vooral in *Vlaanderen* dat toen de beste Vlaamsche krachten groepeerde : Streuvels, Vermeylen, de Raedt, G. Verriest, enz., gaf hij belangrijke kronieken : *De Volkskunde in de Nederlanden* (1906), *De 1001 Nacht-Vertellingen* (1907) enz..Buitendien vinden wij nog folkloristisch werk van de Cock in *Nederland* (1894), *Noord en Zuid* (1895), *Verslagen der K. Vl. Academie* (1903-13), *Vlaamsch Leven* (1915-17), *De Stroom* (1918) en in *Vlaanderen door de Eeuwen Heen* gaf hij zijn algemeen overzicht, *Volkskunde*, waarover Hoffman Krayer in de *Archives Suisses des Traditions Populaires* schreef dat het te wenschen ware « dass die gediegene Arbeit als Sonderpublication in handlichen Format erschiene. »

Doch zijne voornaamste krachten bleven natuurlijk aan zijn eigen tijdschrift, aan *Volkskunde* gewijd en het is dank aan hem dat *Volkskunde* geworden is tot het belangrijkste Nederlandsche tijdschrift op het gebied der Folklore. Dit is een groote verdienste. *Volkskunde* is het eenige Vlaamsche vaktijdschrift dat toonaangevend is ook in Noord-Nederland. De Folklore is de eenige wetenschap waarin de Vlamingen het verder gebracht hebben dan hunne noorderbroeders.

Een vluchtige oogslag in de pyramidale correspondentie van Alfons de Cock liet ons toe wat meer

van naderbij zijne verhouding na te gaan tot de Nederlandsche geleerden. Buiten de folkloristen prof. Gallée, prof. Schrynen, Dr. Andel, Dr Boekenoogen, zijn het vooral taalkundigen met dewelke hij in betrekking stond : prof. Muller, Kluiver, Winkler, de Vreese, Vercouillie, Logeman, vooral prof. Verdam en prof. Stoett ; ook met de litteratuurhistorici prof. Kalff en prof. de Vooys. Allen kenden hem en gebruikten hem als de levende encyclopedie van zijn vak. In 1898, reeds negen jaar dus voor hij lid werd van de Vl. Academie, werd hij tot lid benoemd van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Alhoewel hij niet de eer had als redacteur mede te bouwen aan het conservatorium van onzen Nederlandschen taalschat, het *Woordenboek de Nederlandsche Taal*, zijn hierin toch vele resultaten van zijne studie verwerkt. Dikwijls kwam hij de redacteurs met gevraagde en ook soms met ongevraagde inlichtingen ter hulp en herhaaldelijk had prof. Muller hem te danken voor het nut dat zijne medewerkers uit de werken van de Cock hadden kunnen trekken. Ook gebeurde het meer dan eens dat, wanneer Hollandsche geleerden om inlichtingen gevraagd werd die ze zelf niet konden geven, dezen Alfons de Cock te rade gingen. Zoo prof. Verdam voor een prof. uit Schotland ; de directeur van het muzeum voor land- en volkenkunde te Rotterdam, Dr. Snelleman, voor Luschan, den bekenden ethnoloog e. a.

De wetenschappelijke rol van de Cock bleef ook niet beperkt tot het Nederlandsch taalgebied. In 1896 reeds werd hij medewerker van het internationale tijdschrift *Der Urquell* — Ein Monatschrift für Volkskunde herausgegeben von prof. Friedrich S. Krauss (Weenen). Hierin verschenen van de Cock : *Bezeichnungen der Trunkenheit in der Volkssprache* (1,86), *Der Nobelkrug* (11,260) en in het fransch het sprookje van Nobus.

Door zijn *Volksgeneeskunde* en vooral door zijn brieven heeft de Cock ook flink medegewerkt met Dr. Höffler aan dezes beroemd *Krankheitsnamenbuch*. Voor het werk af was schreef Höffler zelf aan de Cock, letterlijk : dat zijn boek « wimmelt mit Verweis auf de Cock ». In 1897 vraagt prof. Achelis hem zijne medewerking voor het *Zeitschrift für Anthropologie und Vergleichende Religionswissenschaft* dat dit jaar gesticht werd. Voor zoover wij weten is de Cock op dit verzoek nooit ingegaan. Intusschen bleef hij in wetenschap-

pelijke relaties met een heele schaar Duitsche « Forscher » : Andree, Vogt, Schell, Sartori, Dähnart, Driessen. Wanneer in 1901 Dr. J. Bolte, de beroemdste Duitsche sprookjeskenner, van Weinhold de redactie overnam van het *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, schreef hij aan de Cock « Ich bitte bei der mir übertragenen Arbeit auch um Ihre freundliche Unterstützung und Nachricht. » Weinig bekend zijn de *Contes Flamands de Belgique* van de Cock die eveneens verschenen in een internationale publicatie : *Kruptadia*-Recueil de Documents pour servir à l'Etude des Traditions Populaires (Heilbronn, Henniger, Paris 1883-1904). Deze verzameling erotische sprookjes, met de gelijkaardige verzameling van Aug. Gittée's *Contes Flamands, Kryptadia*, 6de bundel, geeft ons een eigenaardige brok Vlaamsche zedengeschiedenis.

De evenknie van J. Bolte in Zwitserland is Hoffman Krayer. Toen het *Schweizerisches Gesellschaft für Volkskunde* te Basel in 1916 er aan dacht prof. Hoffman Krayer een welverdiende hulde te brengen en te dier gelegenheid het plan ten uitvoer bracht van een internationaal *Festschrift* te zijner eer, deed men een beroep op de voornaamste folkloristen van alle landen en bekwam men de medewerking van professoren van Rome, Lissabon, Parijs, München, Genève, Helsingfors, Lund, enz. en van Alfons de Cock. Zijn bijdrage in het *Festschrift* was het taalkundig-folkloristisch artikel over het volksgeloof nopens *Een Weeroog*.

Het is ook de moeite waard, even na te gaan hoe het Vlaamsche werk van de Cock in het buitenland en voornamelijk in Duitschland beoordeeld werd. De vertelselboeken reeds verwekten hooge belangstelling ; maar hun inhoud werd in het *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* telkens vergelijkend behandeld. Dat de vertelselsstudies van de Cock meer dan een locale beteekenis hebben, zooals wij reeds zagen, bewijst nog, dat men, wat hij gaf in zijn opstel *De Sage van den te Gast Genooden Doode* (*Verslagen en Mededeelingen van de K. Vl. Academie* ; nu overgedrukt in zijne *Studiën en Essays*) « wichtige neue Funde » noemde (Bolte Z. d. V. f. V. XXI 185). Ook zijn overige werken *Brabantsch Sagenboek, Spreekwoorden en Zegswijzen* enz. werden in het Z. d. V. f. V. niet enkel ontleed maar, belangrijk genoeg geacht om voor het Duitsche publiek uitvoerig ingeleid te worden. Aan het « unerschöpflich

scheinende Werk » *Kinderspel en Kinderlust* hebben prof Andree en J. Bolte menige bladzijden gewijd ; prof. Hoffman Krayer schreef hierover in de *Archives Suisses des Traditions Populaires* »... das grossartige Werk dem in Bezug auf Ausstattung und Vollständigkeit kein anderes an die Seite gestellt werden kann... musterhaft angelegtes Werk enz. » ; en in de *Revue des Traditions Populaires* (1903-230) werd het genoemd « L'encyclopédie de la littérature enfantine et des jeux. » In menig ander buitenlandsch tijdschrift nog werd dit laatste werk met de meeste belangstelling besproken, vooral in Frankrijk : in *Mélusine*, *Polybiblion*, *Revue des Etudes Rabelaisiennes* enz..

In Frankrijk was de Cock zeker geen onbekende, vooral niet in de kringen van *Mélusine* en de *Revue des Traditions Populaires.* Deze twee tijdschriften hadden meermaals het genoegen werk van hem te publiceeren. In de *Revue des Traditions Populaires* heeft de Cock zelfs een werkelijk leidende rol gespeeld soms. Voor de uitgebreide studie, door dit tijdschrift op touw gezet over de folklore der stielen en ambachten, en tot dewelke meer dan honderd bijdragen door verschillende medewerkers geleverd werden, heeft de Cock ook enkele merkwaardige artikels geschreven : *Jeux de Métiers* (IX-639), *Fêtes de Métiers* (X-203), *Proverbes et Dictons Flamands sur Différents Métiers* (XIV 84). In de reeks « waarom-vertelsels » in dit tijdschrift verschenen, gaf hij eveneens een zestal Vlaamsche varianten (X-1895). In den zelfden jaargang verscheen nog een studie van hem: **Le Corps humain** uit zijn *Volksgeneeskunde* en eene Vlaamsche lezing van *Le Renard et le Coq* uit Joos. Eveneens in dien tienden jaargang had hij ergens een kleine nota gevonden met de vraag welk wel de bron zou mogen zijn van een klein Russisch gedicht : De Drie Dooven, van Pouchkine, en bl. 277 jg. XII geeft de Cock een *Conte des Dairi-Bataks de Sumatra* met de aanmerking « is dit niet de bron, hier hebben we in alle geval hetzelfde thema behandeld. » Dit sprookje nu gaf René Basset aanleiding tot een jarenlang onderzoek, ook in de *Revue des Traditions Populaires* over het thema *La Querelle des Sourds*, waaraan de Cock tien jaar later nogmaals medewerkte door de mededeeling van een Roemeensche variante die de redacteurs onbekend gebleven was. In 1901 verscheen er

als hoofdartikel in de R. d. T. P. een bijdrage tot de *Littérature Comparée*, een van de flinkste vergelijkende sprookjesstudies die de Cock ooit schreef : *Le Garçon au Bonnet Rouge*, in dewelke hij negen en veertig varianten van dit thema uit alle werelddeelen behandelt.

Het belangrijkst was zijn medewerking aan het onderzoek nopens *Les Statues qu'on ne peut déplacer*. Dit werd ingesteld door Basset in 1903. Documentatie werd geleverd door verscheidene folkloristen uit Frankrijk en Duitschland. Aan de kantteekeningen die de Cock in zijn handexemplaar van de R. d. T. P. van in het begin bij deze studie maakte, kan men zijne belangstelling nagaan voor het onderwerp. In 1908, na vijf jaar dus, had men over het onderwerp nog maar een zestiental gegevens, toen de Cock besloot ook eens mede te deelen wat hij er over wist. Hij alleen bracht zoo maar opeens drie en twintig nummers bij, legenden met het bepaalde thema over Lievevrouw- of heiligenbeeldjes uit verschillige dorpen van Vlaanderen. Twee jaar later, in 1910, bracht hij nogmaals acht lezingen uit *Maria's Henegouwen* van Schouten. Ten slotte gaf Basset zelf de twee laatste nummers (48 en 49) voor dit onderzoek. Een typisch voorbeeld van het wetenschappelijk accumulatievermogen van de Cock. Ook de drie volgende bijdragen nog verschenen van zijne hand in de *Revue des Traditions Populaires* : *Au Pays ou l'on ne Meurt point*, sprookje (XII, 1897), *Les Evangiles des Quenouilles en Flandre* (XXIII,99), *La Jarretière dans la Médecine Populaire en Flandre* (XXIII, 133).

Zijne medewerking aan *Mélusine* (Recueil de mythologie populaire, traditions et usages ; publié par E. Rolland et H. Gaidoz) was niet zoo druk ; een drietal bijdragen maar :

Le Culte des Saints, chez les Flamands (VIII,286).
Saint Eloi (IX, 188).
Le Jugement de Salomon (IX,87).

Eug. Rolland had meer hulp van de Cock voor zijn persoonlijk werk dan voor zijn tijdschrift. Heel het Nederlandsch gedeelte van de *Flore Populaire ou Histoire Naturelle des Plantes dans leurs Rapports avec la Linguistique et le Folklore* van E. Rolland heeft de Cock alleen bewerkt. Na het verschijnen van het zevende deel stierf Rolland. Het achtste tot het elfde deel wer-

den bezorgd door zijn trouwen en bekwamen medewerker H. Gaidoz. Deze vond het noodig in zijne inleiding tot het negende deel nogmaals speciaal dank te zeggen aan « le maître du folklore Flamand », zijn vriend A. de Cock, voor zijn waardevolle hulp. Van de *Faune Populaire*, 12 deelen, die Rolland veel vroeger begonnen had (1877), heeft de Cock het Nederlandsch gedeelte bewerkt te beginnen met deel IX.

Buiten al dit gekend en geprezen werk heeft de Cock nog menige bescheiden en ongeweten diensten bewezen aan talrijke geleerden. Prof. V. Chauvin, van Luik, die hem steeds « cher collègue » noemde, had hem gedurig te danken voor de « précieuses additions » die de Cock hem verschafte voor zijn grootsch standaardwerk *Bibliographie des Ouvrages Arabes ou relatifs aux Arabes, publiés dans l'Europe Chrétienne de 1810 à 1885*, II dln. Luik, 1892-1909. Een werk van onschatbare heuristische waarde voor de vergelijkende sprookjeskunde. Ook van P. Sébillot vinden wij van af 1899 reeds brieven van bedanking om den raad en de inlichtingen voor zijne talrijke folkloristische publicaties. In 1910 heeft de Cock het genoegen van denzelfden geleerde te vernemen dat zijn werk hem aangezet heeft onze taal te leeren. Zijn vriend A. van Gennep, in Frankrijk de meester tegenwoordig op het gebied van ethnographie en folklore, kwam dikwijls bij hem te rade en verzond menig vriend (Telesfora de Aranzadi-Barcelona, vander Voo, Parijs) naar de Cock.

Over zijn relaties met prof. Monseur van de Universiteit van Brussel en deze's pogingen om de folklorestudie alhier op Vlaamsch-Waalschen grondslag te organiseeren waartoe de Cock zich nooit heeft laten overhalen ; over zijn relaties met zooveel andere vooraanstaanden kon er nog langer uitgeweid worden ; het voornaamste toch, meenen wij, over de wetenschappelijke rol die de Cock vervuld heeft, werd hier opgesomd. Veel meer dan eene opsomming, wat al te dor soms, kan zoo een overzicht uitteraard moeilijk worden.

In de Cock heeft Vlaanderen een man verloren van groote verdienste.

De Cock was een groot geleerde, een groot Vlaming. Hij heeft Vlaanderen gediend door zijne wetenschap.

Waarom heeft de Cock niet zooals zoovele Vlamingen met wetenschappelijk talent begaafd, al zijn werk in het fransch gepubliceerd ? Bij het verschijnen van zijn *Volksgeneeskunde* reeds, werd hij hiertoe aangezet ; ze vonden het te Parijs « regrettable » dat de Cock onze moedertaal gebruikte « lorsque l'auteur sait manier une langue générale, une Weltsprache ». Waarom heeft hij dit niet gedaan ? Omdat hij een vlaamschgezind Vlaming was ; omdat hij door zijn werk wou medehelpen aan de kultureele heropbeuring van zijn volk.

Stil en bescheiden hield hij zich buiten en boven allen strijd, maar ongeweten verwezenlijkte hij meer voor de nationale gedachte dan menig luidruchtig propagateur. Zijn vriend H. Gaidoz, die hem zoowel privaat in zijn brieven als in 't openbaar in *Mélusine* aangezet had in 't fransch te publiceeren, was te Parijs professor in de Ecole des Sciences Politiques, gesticht door Jaurès in 1872. Deze onderging zoo den invloed van de Cock dat hij hem in 1896 reeds schreef : « Je suis de loin le mouvement Flamand pour mon cours de l'école des sciences politiques dans lequel, certaines années, je traite de l'Europe Occidentale et où je consacre alors une demie leçon ou plus au mouvement Flamand. » Zoo iets spreekt boekdeelen.

« Wer so gutes und wertvolles wie Sie geschaffen hat und hinterlässt, der mag getrost dem Lebensende entgegen schauen » uit een schrijven van Dr. Höffler van Maart 1913. Waarlijk een man die zoo een levenswerk kan achterlaten als de Cock, kan met gerust gemoed ook het laatste vaarwel zeggen.

Een man die ons, als hij 68 jaar is, een *Volkssage, Volksgeloof* en *Volksgebruik* geeft, als hij 69 jaar is zijn *Studiën en Essays over Oude Volksvertelsels*, als hij 70 jaar is het eerste deel van zijn *Spreekwoorden, Gezegden en Uitdrukkingen op Volksgeloof Berustend*, als hij 71 jaar is en niet meer schrijven kan zijn *Vlaamsche Sagen uit den Volksmond* ; die ons achterlaat, persklaar, een geschiedkundig overzicht der folklorestudie in Vlaanderen, persklaar nog verscheiden hoofdstukken van zijn *Spreekwoorden*, daarbij pakken onafgewerkte nota's over vertelsels nopens vrouwen en vrouwenlist, over volkshumor, over volksliederen, over heiligenvereering, maar zoo'n man, voor zijn volk is hij tientallen jaren

te vroeg gestorven. Wat kan ons één jaar van zijn leven vergoeden ?

Het werk van de Cock is een schuld die wij hebben tegenover hem. Die schuld kunnen wij voldoen door zijn werk te nutte te maken ; door, in en met het werk van de Cock, te bestudeeren ons volk, het volk, den mensch, ons zelf.

MAURITS DE MEYER.

BESCHOUWINGEN OVER OPVATTINGEN IN DE MUZIEK EN OVER HET BEGRIP VAN DEN ZELFSTANDIGHEIDSVORM.

Het behoeft wel geen betoog dat kunst essentieel een uitdrukkingsvorm is van het « denken », en als zóódanig te voldoen heeft aan de begripsvoorwaarden van den menschelijken geest die begrijpen moet : de ordening der gedachten.

Wel blijkt het nuttig, even te onderzoeken, hoe aan die voorwaarden voldaan wordt door de muziek.

Muziek is het algemeen begrip dat door individueele karakteriseering wordt : Woordtoonkunst, Bewegingentoonkunst (Dans), Natuurbeeldtoonkunst (beschrijvende muziek), zuivere muziek.

Reeds vroeger schreven we (1) dat de zuivere muziek die zelfstandigheid bereikte in de « uitdrukking door eigen kracht. » De zuivere muziek bleek dan, onder alle, de subtielste kunst.

Heden willen we alleen, om in ons oordeel over hare vormen, een juist standpunt in hare eigenaardige verschijning te kunnen innemen, haar wezen even onderzoeken, hare wording, de natuur harer bestanddeelen, den aard van hare vormen en dezer manier van uitdrukken in hunne hedendaagsche gestalten.

— o —

Het algemeen begrip « muziek » wordt in haren « zelfstandigheidsvorm » gekarakteriseerd door eigenschappen die haar toelaten « beteekenis te krijgen », zonder medehulp of verklaring van niet-muziekale bestanddeelen, maar enkel door de muziekale verklaring van de « muziekaliteitswaarde. »

Wij zeggen dan dat het geenszins in de natuur ligt der zuivere muziek, natuurvastomlijnde beelden wêer te geven. De stof, die zij gebruikt — klank- en rythme — lijnen geene natuurvastomlijnde beelden af noch beantwoorden er aan.

Al kiest, zooals iedere kunst, óók de zuivere muziek hare grondstof uit de natuur (klank), toch ontleent zij

(1) Cfr. Dietsche Warande en B. 1 Juni 1919.

er, in tegenstelling bij andere kunsten, hare beelden-tot-uitdrukking niet aan.

Zuivere muziek houdt verband met de natuur, in zóóver, dat zij gewaarwordingen, ook dááruit opgedaan, in ruimte- en tijdklankverhoudingen (1) uitdrukt. Zelfs de « woordtoonkunst » staat slechts tot de natuur in « middelijke » betrekking : door het woord.

Zuivere muziek ontstaat óm de beteekenis en óm de waarde der « muziekaliteit » zélf, die ze verklaart, of uitlegt, door een ordening van zuiver-muziekale bestanddeelen.

— o —

Hare *hoofdbestanddeelen zijn* :

Rythme.
Melodie.
Harmonie en dezer polyphone gedaanten.

De *bijkomstige* bestanddeelen liggen begrepen in de

Instrumentale mogelijkheden
en in de
Instrumentale karakteristiek.

— o —

Rythme is het innerlijk-eigenaardige leven van alle muziek. Melodie is er de uiterlijke omkleeding van.

Rythme en melodie zijn, van begripswege, afscheidbaar. In feite echter is alle melodie steeds gerythmeerd en alle verklankt rythme, hoe grondvormelijk ook : steeds melodisch.

De melodie is — in de ruimte, — de vorm die de bouw naar buiten vertoont. Het rythme is — in de tijd — de indeeling der melodische bestanddeelen.

De harmonische — en dezer polyphonevormen maken de ruimtevulling uit die den bouw-naar-buiten draagt.

Instrumentale mogelijkheden en instrumentale karakteristiek versieren de bouwlijn.

— o —

De zuivere muziek is een vrucht der vrije verbeelding.

Onder den aandrang hunner steeds vrijer wordende verbeelding, hadden de polyphonisten der XVIe

---

(1) « Ruimte en tijd » in den letterlijken zin van stijgende en dalende melodiebeweging, en rythme.

eeuw (woordtoonkunstenaars) de muziektechniek geplooid tot een lenigheid, die haar geschikt maakte tot een zelfstandig optreden.

Van die geschiktheid tot zelfstandig optreden — dus instrumentaal — werd men pas bewust, wanneer reeds lang een instrumentaal-*afhankelijke* muziek — 't zij als steun, als aanvulling of als plaatsvervangster — in den dienst had gestaan der stemmenmuziek.

Het muziekschoonheidsinzicht, vóórheen dus gevormd naar het beeld en naar het begrip der *woordtoonkunst*, werd stilaan gewijzigd, en gericht naar de karakteristiek der *muziekaliteit* die sprak uit de *zelfstandige* instrumentale (1) muziek en van lieverlede zocht naar *eigen vormen* : naar een harmonie van zuiver muziekale beelden, (2) los van alle natuurverband.

Is het te voorzien dat niet eenmaal b.v. de schilderkunst zich losrukken zal van alle natuurverband en — evenals de zelfstandige of zuivere muziek met rythme en melodie — zij, met kleur en lijn alléén een gedacht op zuiver- of zelfstandig-schilderachtige wijze

---

(1) Einde XVIe eeuw, wanneer de instrumenten nog steeds hoofdzakelijk de zangpartijen *steunden* of vervingen en dus *vokaal opgevatte* muziek speelden, waagden de instrumentisten, in hunne begeleiding, reeds zekere instrumentale versieringen die de aandacht trokken op de mogelijkheid : *te behagen door een zelfstandig optreden.* Dit vóóral gaf het gedacht in, muziek te schrijven, niet meer voor de zangstem om *daarna instrumentaal gespeeld te worden*, maar rechtstreeks vóór het instrument dus *instrumentaal* opgevat in tegenstelling bij de *vokale* muziek. Daaruit ontstonden stilaan — na de fugavormen — *zelfstandig*-instrumentale muziekvormen : suite, sonate, waaraan de verdere ontwikkeling meer vormvastheid geven zou.

(2) Muziek die afhangt nóch van het woord, (woordtoonkunst) noch van den dans (danssuite) nóch van natuurbeschrijving (beschrijvende muziek), dus gansch onafhankelijk ; melodische en rythmische gedachten (thema's of motieven) om hun *eigen muziekale karakteristiek* samenstrengelt tot een vorm (b.v. de sonate) die ons ontroert — niet door een trouw samengaan met hoogervermelde natuurvastomlijnde werkelijkheden, maar — door eene *logische ordening* der zuiver muziekale gedachten.

zal uitbeelden, waarvan de kunstgedaante het voorwerp zou worden van het gezichtsvermogen en het verder bewustwordingsproces, dat ook het gehoorvermogen voert tot schoonheidsindrukken van zuivere of zelfstandige muziek, en ons bij de schilderkunst leiden zal naar een schoonheidsindruk van zuivere of zelfstandige schilderkunst ?

Welke vormen de schilderkunst daartoe scheppen zal, zullen het zich omvormend of verscherpend schoonheidsinzicht en de heerschende gezichtsvoorwaarden bepalen.

't Blijkt althans wel, dat het óók in den aard der schilderkunst niet ligt, daartoe niet te kunnen opgaan.

Het zuiver- of zelfstandig schilderachtige zou dan een gelijkstaand stadium vertoonen naast de zuivere of zelfstandige muziek.

In de muziek werd dit stadium van zelfstandigheid beslist bereikt door de Renaissancistische (1) begripsopvatting die aan het middeneeuwsche muziekbegrip een nieuwe richting geven kwam.

— o —

Kunst herschept in wezen steeds hetzelfde door alle tijden heen, de uitdrukking van geest en gemoed ; de vormen echter waarin ze herschept, verschillen steeds in hunne uiterlijkheid : als gevolg van nieuwe opvattingen.

De zuivere of zelfstandige muziek had noodzakelijkerwijze vormen opgeroepen die, vooral in het stadium waarin de ontwikkeling sedert de Renaissance ze heden heeft gebracht, gansch verschillend zijn van de Woord-toonkunstvormen. Deze nieuwe vormen vergen van den kunstbeschouwer, in technisch opzicht, een inzicht in nieuwe opvattingen van de begrippen der muziekale bestanddeelen en in een eigen, nieuwe manier van ordenen der muziekale gedachten.

Want vóór we de wijze van ordenen in dezen hedendaagschen zelfstandigheidsvorm beschouwen

---

(1) Al mogen we in de muziek-Renaissance óók insluiten het begin der XVIe eeuw wanneer de *persoonlijkheid in denken* bij de toondichters bepaald doordrong, toch beschouwen we einde XVIe en begin XVIIe eeuw met hunne harmonie — en vormen — en begrippenomwenteling als het beslissende uur der Renaissance in de muziek.

kunnen, hebben we in de onderscheiden bestanddeelen, den aard te onderzoeken die de vormen heeft bepaald.

— o —

De hoofdbestanddeelen zijn dus : rythme, melodie, harmonie met hare polyphone gedaanten (polyphonie).

Rythme : In de muziek : Opeenvolgende klankordening in opzicht van beweging in den tijd.

Melodie : Opeenvolgende klankordening in opzicht van beweging in de ruimte.

Harmonie : Onderlinge verhouding van klanken.

Polyphonie : Gelijktijdig samenklinken van individueel-gekarakteriseerde muziekale bestanddeelen.

Het begrip hieromtrent bleef onveranderd, maar in de praktische uitdrukking van dit begrip werden de *opvattingen* gewijzigd, waardoor het uitgedrukte *beeld* door de tijden heen nieuwe uitzichten kreeg.

In de praktische uitdrukking dezer *begrippen* werden de *opvattingen* gewijzigd sedert de Renaissance, onder invloed eener nieuwe opvatting van het *harmoniebegrip*. Door zijnen aard, bleef het rythmebegrip en dezes opvatting onafhankelijk van deze omwenteling.

De vernieuwing deed haren invloed gelden op de uitdrukking van het melodie- en het polyphoniebegrip.

Het harmonie-, het melodie- en het polyphoniebegrip werden sedert de Renaissance op nieuwe wijze opgevat zoodat hunne onderscheiden uitgedrukte *beelden*, vergeleken bij die der middeleeuwen, gansch nieuw zijn.

Het zou dus blijken dat de muziek aller tijden niet te beoordeelen is naar een *algemeen geldende opvatting* omtrent muziekale bestanddeelen — en vormenbegrippen, maar dat ieder tijdstip te beschouwen is naar de opvatting die spreekt uit het normale kunstfeit van den tijd : uit de Plain-chant voor het kristelijke tijdperk ; uit de Polyphonie voor de latere middeleeuwen ; uit de zelfstandige muziek en uit het Opera (Woordtoonkunst) voor het Narenaissancistisch en het hedendaagsche tijdperk.

Wij beperken ons hier tot het narenaissancistisch tijdperk in zijn nieuwe tak : de zuivere muziek, beschouwd, in den geest der narenaissancistische opvat-

tingen omtrent hare bestanddeelen — en vormenbegrippen.

De opvatting van het harmoniebegrip was in de Renaissance de grondomwentelaar.

Het harmoniebegrip is : onderlinge verhouding van klanken.

In de *Middeleeuwen* was de opvatting daarvan, horizontaal, t. t. z. : die verhouding lag besloten in de *horizontale* ordening van een klankenreeks.

Zoodat we zouden kunnen zeggen dat de *Middeleeuwsche* harmonieopvatting was : melodisch-harmonisch — horizontaal —

Men dacht melodisch-harmonisch, men schreef melodisch-harmonisch.

Omstreeks de Xe eeuw, bij den muziekalen uitbloei van het kristelijke tijdperk (de Plain-chant) ontstond een streven naar meerstemmigheid (Polyphonie). Het gelijktijdig zingen van verscheidene stemmen legde onbewust de kiem van de omwenteling in het harmoniebegrip die de vertikale opvatting huldigen zou.

Al was ze ruw en onbeholpen — althans naar onze hedendaagsche opvatting — toch was echter het eerste pogen tot meerstemmigheid, de *diaphonie* der XI-XII eeuw, niettegenstaande het zuiver-melodische harer opvatting, onbewust, toch reeds een uitdrukking van een *opkomend* vertikale harmonie opvatting die in zijn verste gevolgen, in den vollen bloei der weelderige polyphonie in de XVIe eeuw — even vertikaal opgevat — zijne uitmonding hebben zou en zijnen triomf, in de uitputting van dat melodisch-polyphoon streven (1).

Wij zeggen dat die harmonieopvatting *opkomende* was, want inderdaad, ze *was* nog *niet*, zelfs wanneer de volle bloei der Polyphonie uit de XVIe eeuw akkoorden vertoont, dan zijn deze akkoorden, in hun vertikaal *beeld*, nóg niet ingegeven door de vertikale opvatting, maar alleen door een intuïtief resonantie-

---

(1) Waar we bij de musici van midden XVIe E. een samentreffen tusschen verscheidene stemmen in akkoordvorm ontmoeten is dit nog niet het gevolg van een systematisch doorgevoerd vertikale harmonie-opvatting, maar slechts nog een *instinctief* aanwenden van vertikale harmonische vormen als voorboden van de nakende *begripsvestiging*.

gevoel. De melodie bleef zelfstandig en wilde nóch aanvullen, nóch dienen.

Onderling vormden ze gelijktijdig-gehoorde — dus vertikale harmonische toonafstanden, zonder echter reeds als zóódanig bedoeld te zijn.

Harmonisatie was nog geen objectief.

De reactie der monodie omstreeks 1600 (1) was de triomf van dit vertikaal-harmonische.

Dat was de vestiging — al was ze dan ook eenzijdig — van de vertikaal-klankverhoudingsopvatting tegenover de horizontale ; van de opvatting der vertikale harmonie tegenover die der horizontale harmonie.

Wij zeggen : *opvatting*. Want in het Grieksche melos, in den Plain-chant en in de Polyphonie, zagen de Griek en de Middeleeuwer naast de melodie-opvatting, in die horizontale klankordening óók het harmonie-*begrip*, dat dan de synthesis was, niet van een *tonaal*-voelen zooals in de kunst sedert de Renaissance, maar van een *modaal*-voelen, naar den geest der Grieksche en der kerkelijke toonaarden (2).

Die harmonie-opvatting van horizontale klankverhouding, als synthesis van een « modaal » voelen, was bezonder trouw bewaard in de vroege middeleeuwen, waar de kerkelijke melodie aan het gehoor dui-

---

(1) 't Waren vooral de twee Italiaansche musici Peri en Caccini (begin XVIIe eeuw) die, als reactie tegen de meerstemmigheid van het voorafgaande tijdperk, de *monodie* invoerden, t. t. z. éénstemmig gezang met instrumentale begeleiding. Zij berusten op een « trouwe tekstdeklamatie » ; aanvankelijk werd het melodieuze haast principieëel geweerd.

(2) De modus was de vorm der diatonische toonladder, die haar bezonder karakter kreeg door de plaatsen die de halve-tonen in de notenreeks innamen en door de daaruitvolgende natuur van de melodische verhouding tusschen de kwint en de sluitnoot. Zoo ontstonden verscheiden oktaven-typen of toonladder-typen, die verschilden naar gelang de plaats der halve tonen. De daaruitvolgende melodische formulen waren ook gekarakteriseerd. Zoo heeft iedere modus (toonladder) zijn karakteristieke melodische wendingen. Heden hebben we enkel één toonladder-type.

lijk dat karakter der opeenvolgende verhouding liet gevoelen.

Met de Renaissance had dus de opeenvolgende (horizontale) klankverhouding de plaats geruimd voor de gelijktijdige (vertikale) klankverhouding.

Op grond van deze nieuwe harmoniebevindingen heeft de na-renaissancistische harmonie aan het *melodiebegrip* een nieuwe opvatting opgedrongen, namelijk : de horizontale ordening van klankreeksen, niet in de beteekenis van suksessieve klankverhouding maar van gelijktijdige klankverhouding die dan uitgesproken ligt in het grondakkoord, dat als de samenvatting kan worden beschouwd van de notenreeks der melodie.

Terwijl nog deze klassieke melodie-opvatting beantwoordde aan het beeld van in de ruimte horizontaal bewegende klanken, verband houdend met de steunende akkoorden van hunne grondharmonieën (dus vertikale verhouding, onbegrepen in de middeleeuwen), die als de synthesis zijn der melodische vormen, heeft heden het akkoordbeeld het terrein ingenomen der vrije melodiebeweging en *verplaatst zich van lieverlede mêe*, ontledend iedere noot der horizontaal in de ruimte bewegende klanken, steunend op haar eigen — in den natuur bevatte — *uitgesproken* harmonieken in natuurorde.

Zoo krijgt de melodie der hedendaagsche muziek een uitzicht dat in zijn massieve-melodiek zeer verschilt bij de subtiele melodie der klassieken, meer waarde hechtend aan hare vertikaal-harmonische beteekenis in de klankenlijn dan aan de zuiver-melodische.

Dit heeft wel eens doen denken dat de moderne muziek wars van alle melodie wilde zijn.

Indien we haar beschouwen van uit het standpunt der klassieke melodie, — zeggen we : van uit het standpunt van Beethovens melodie, — zoo wordt die meening waarheid.

Het *beeld* der melodie echter, is veranderlijk en kan, evenmin als andere vormen der vrije verbeelding, gevormd worden naar eene vooropgestelde opvatting.

Zoo mag niet gezegd, dat de moderne muziek vrij is van melodie, wél echter, dat het beeld ervan veranderd is en dus de melodie *hier* niet mag beoordeeld worden naar de opvatting die we ervan opdeden uit de klassieke muziek.

Het heeft zelfs meer den schijn dat, naar onze

huidige bevindingen, melodie niet meer uitsluitend berekend blijft naar het *beeld* van klankenopeenvolging naar hoogten en diepten, dus in de ruimte, we meenen haar zelfs te vermoeden in den bewegingloozen recto-tono, waarin de dragende harmonieën door hunnen moduleerenden invloed beweging schijnen te storten.

Want nemen we wel in acht dat de melodie-opvatting in den uitsluitenden zin van *werkelijke* klankenbeweging in de ruimte, een overblijfsel is van de middeleeuwsche opvatting waar alle melodie *horizontaal-harmonisch* werd gedacht en geschreven, onbekend met de beweging-brengende kracht der vertikale harmonie.

Het middeleeuwsche beeld vertoont niet zóózeer die harmonie-synthesis in haar beeld, maar een veel sterker horizontaal karakter, dat bezwaarlijk tot een vertikaal harmonie-beeld kan worden teruggebracht, op gevaar af den vrijen loop der horizontale lijn te stremmen of te kwetsen in hare subtiliteit.

Zooals aan de melodie, zoo heeft de vertikale harmonie óók aan de polyphonie een nieuwe opvatting opgedrongen. (In tegenstelling bij het voorgaande blijkt dit uit het volgende beeld).

Het begrip bleef onveranderd : gelijktijdig samenklinken van individueel-gekarakteriseerde muziekale bestanddeelen (melodiën, stemmen).

Wanneer de middeleeuwsche polyphonie kooren opstelde waarin verscheidene melodieën zongen : gelijktijdig, maar vrij in hunne individueele melodische wentelingen en klemtoonindeeling, zoo beantwoordde dat beeld, als *beeld*, nog aan de na-renaissancistische, ja moderne, polyphonie waar verscheidene melodieën gezongen of gespeeld worden : gelijktijdig en ook vrij in hunne individueele melodische wentelingen en klemtoonindeeling.

Het *verschil* echter ligt juist hierin, dat óm de vertikale harmonie-opvatting, iedere melodie der middeleeuwsche polyphonie, zonder verband met de medezingende stemmen, zich te schikken had naar de horizontale harmonie-opvatting die besloten lag in de successieve klankverhouding van slotnoot en modale kwint, terwijl de moderne polyphonie, zooals de melodie, met al hare medezingende stemmen een gemeenschappelijken grond vindt in een veronderstelden of uitgesproken verbandhoudenden, laat staan, een individueel bewerkten akkoordsteun der grondharmonie, die dan de synthesis vormt der opgestapelde melodische vormen.

Zoo wordt ook de polyphonie-opvatting, die naar middeleeuwsche opvatting enkel nog steeds beantwoordt aan het strengelbeeld van individueel-gekarakteriseerde melodieën, zélfs verruimd onder invloed van allerhande hedendaagsche bevindingen van stemmen- en instrumenteneffekten en gaat zich openstellen ook voor een unissono-koormassa van Peter Benoit, waar honderde stemmen en instrumenten aller kleur zich op één en dezelfde klankhoogte komen vereenigen.

Onze moderne muziek, in melodie, harmonie en polyphonie, is dan hoofdzakelijk *harmonisch gedacht*, t. t. z. vertikaal ; de middeneeuwsche *melodisch*, t. t. z. horizontaal.

De polyphonie is dus komen wortelen in de narenaissancistische harmonieopvatting. Het hedendaagsch polyphonie-beeld — in tegenstelling bij het middeleeuwsche dat zuiver melodisch was — is dus vertikaal-harmonisch geworden. Al vertoont de moderne polyphonie een melodisch — dus horizontaal — beeld, toch berust ze principiëel op een *harmonischen* grond, dus op de vertikale klankverhouding.

Het hedendaagsch harmonie- en het hedendaagsch polyphoniebeeld schieten beide hunne wortelen in den gemeenschappelijken grond van de *harmonieopvatting* der *vertikale klankverhouding*. Voor de techniek echter, vertegenwoordigen ze twee klaar te onderscheiden en altijd klaar uit elkander gehoudene technische bestanddeelen, waarvan de menigvuldig-mogelijke vormen werden gesynthetiseerd in twee — verband houdende — maar toch individueele leeringen : de harmonieleer en de polyphonieleer.

Beide leeringen zijn : harmonische en polyphone vormen, ontdaan van hunne veelvuldige gedaanten en gesynthetiseerd in enkele allesomvattende grondbeginselen berustend op een gemeenschappelijken mathematischen (1) grond der vertikale klankverhouding.

---

(1) Wanneer de muziek, boven het instinct uit, een technische leerstelling wil opbouwen, kómt de rekenkunde in aanmerking. Alle muziekale samenstelling is gevormd van afmeetbare uitgestrektheden. De rekenkunde trekt uit de menigvuldige feiten een beknopte formuul, grondslag van een objectieve wet, waaraan — onafhankelijk van de muziek — de feiten worden vastgeknoopt. Zonder die formules zou het instrumentenfabrikaat verstoken blijven van alle zekerheid. De

Zoo worden, op den gemeenschappelijken grond van het na-renaissancistisch harmoniebegrip, beide leeringen — in hun toepassingen door de *verbeelding* tot veelvuldige vormen geleid — in hunne grondbeginselen echter hoofdzakelijk door den *geest* geregeerd.

Rythme en melodie, kunnen óók ontdaan worden van hunne uiterlijke vormen, echter niet teruggevoerd tot een dogmatische leer, omdat, eens de uiterlijke vormen afwezig, enkel blijft het afgetrokken begrip van klankenbeweging in tijd en ruimte zonder mathematischen grond. De ordenende *geest* is hier een richter in de toepassing, maar beiden worden hoofdzakelijk geregeerd door de vrije *verbeelding* die zich uitspreekt in hunne menigvuldige gedaanten.

In al deze bestanddeelen moeten we een vormelijk onderscheid leeren vaststellen.

We zegden dat de Melodie was — in de ruimte — de vorm die de bouw naar buiten vertoont. Het rythme is — in de tijd — de indeeling der melodische bestanddeelen. De harmonische en polyphone vormen maken de ruimtevulling uit die den bouw — naarbuiten (melodie) draagt.

Met deze stof en meteen door hare geordende toepassing schept de kunstenaar zijn kunst.

Kunst is de stoffelijke uitdrukking van een bewust gevoel dat ons van uit de dingen inkwam en door geest en gemoed werd gedrongen naar uitdrukking.

Dat bewust gevoel — onafhankelijk van zijn herkomst — wordt door die behoefte tot uitdrukking, ontleed in kleur en lijn bij den schilder, in verklankt rythme en melodie bij den toondichter.

Kleur en lijn, rythme en melodie worden door geest en gemoed geordend tot een door zins- (gezicht en gehoor) voorwaarden gevergden planvorm, waarvan de geordende grondlijnen worden versierd met de beelden die de bezieling van het uit te spreken bewust gevoel heeft opgeroepen.

Daar we niet juist weten te bepalen wat schoonheid is, kunnen ook bezwaarlijk de voorwaarden van uitdrukking worden vastgesteld en heeft een vormen-

---

toondichter ook is gebonden aan eigenschappen en uitgestrektheid van alle instrumenten, wordt dus hier reeds beheerscht door objectieve wetten door mathematische formulen vastgesteld.

begrip zich na tasten en zoeken op proefondervindelijke wijze in ons gevormd.

Die proefondervindelijkheid berust niet op willekeurig-opgestelde formulèn, wèl op begripsbehoeften die door de geschiedenis hêen zich langsom meer aflijnden aan onze bewustheid en als instinctmatig vormen opgaven die aan de begripsvoorwaarden voldeden.

De muziek inderdaad, heeft, zooals alle uitdrukkingsmiddelen — dus beeldende verkeers*middelen*, te voldoen aan beeldende verkeers*voorwaarden*, gesteld door het begripsvermogen van den geest die begrijpen moet.

De beschouwende geest had, tot bij het ontstaan der zelfstandige muziek, als eenig verklarend uitdrukkings- of beeldend verkeersmiddel het natuurvast-omlijnende beeld : het *woord*, zooals de schilderkunst tot nóg toe de *afbeelding* gebruikt bij het overmaken of liever bij het *omschrijven* (want *overmaken* duidt reeds op het stadium der *zelfstandigheid*) van een mede te deelen bewust gevoel.

De zuivere of zelfstandige muziek kent enkel beelden, die in gedaante niets hebben van het natuurvast-omlijnde beeld ; zij kent enkel beelden in de hoogervermelde beteekenis van tijd en ruimte : *klankbeelden.*

Het beeldende verkeersmiddel is hier : het *klankbeeld.*

Aan dat beeldende verkeersmiddel worden door het begripsvermogen voorwaarden gesteld, waardoor het de karakteristiek begrijpen kan der beeldende verkeersmiddelen, die 't gevoel van den kunstenaar dragen *in* die *karakteristiek* en in de *handeling* der *organische* ordening.

Het bewust gevoel van den kunstenaar heeft melodie — *als* melodie, — en rythme — *als* rythme — gekarakteriseerd. De *organische ordening* dezer gekarakteriseerde bestanddeelen is de weergaaf van den *graad* van het bewuste gevoel, zooals de bestanddeelen in hun « *karakteriseering* » ervan den *aard* weerspiegelden.

Deze karakteristieken én hunne organische ordening dragen het mêe te deelen bewust gevoel. Hen dienen we, willen we zelfstandige muziek op een redelijke wijze leeren genieten, te onderscheiden en te verstaan.

Rythme en melodie zijn reeds — niettegenstaande hunne onvermijdelijke vermenging — van natuur uit onderscheidenlijk gekarakteriseerd. In de eerste plaats moeten we het klaar onderscheid vatten tusschen

beider karakteristiek optreden als zôôdanig. In de tweede plaats dient onze aandacht gevestigd op de organische ordening dezer en ten slotte op bijkomstige muziekale factoren.

Het is nu eenmaal een zielkundige wet dat *iets* duidelijk onze aandacht trekt en zijn beteekenis des te duidelijker verklaart voor onzen geest, wanneer dat *iets* naast zich *zijn tegenstelling* vertoont of althans een factor van een scherp *contrast*, (b.v. rythme naast melodie) .

Klaarblijkelijk heeft het nakomen dezer geestesbehoefte óók het muziekvormenbegrip beheerscht en trapsgewijze aan den grond der klassieke zelfstandige muziek-vormen gelegd : de geordende wisselwerking tusschen *rythmische* en *melodische* muziekale beelden of gedachten.

Zoo heeft zich, óók aan de zelfstandige muziek, de eenheid in verscheidenheid opgedrongen, of beter heeft de muziek uit muziek-letterkundige vormen b.v. dansliederen die haar steeds hebben beheerscht en hare vormen in de woordtoonkunst hebben bepaald, dát groepeeringsbeginsel geput, als uitgangspunt voor hare *zelfstandige* vormen.

Zoo heeft ook met de vestiging van het *begrip* der muziekale zelfstandigheid, onze geest aan de zelfstandige muziek, als voorwaarde van schoonheidsuitdrukking, die eenheid in verscheidenheid gesteld : grond van alle kunst.

Terwijl eenheid zonder verscheidenheid niet vatbaar zijn zou voor bezieling, zoo zou evenzeer verscheidenheid zonder eenheid of organische ordening een warbeeld scheppen voor ons begripsvermogen dat uit zijn aard, alleen dán genieten kan, wanneer de bezieling uitgedrukt wordt in een organische ordening van de gekarakteriseerde bestanddeelen.

Het princiep der eenheid in verscheidenheid blijkt reeds duidelijk uit de verwerkte tegenstelling (in b.v. Beethovens 3de sonata), van een rythmus en een melodisch thema.

Oók de Plain-chant in zijn decoratieve formulen en de Polyphone-kunst in de strengeling van zijn melodische lijnen (1) vertoonden het beeld van eenheid

---

(1) Denk aan den Plain-chant met zijn tweeledige (twee noten) en drieledige (drie noten) vokaliseergroepen met neumatische hoogtepunten en daartus-

in verscheidenheid, toch blijkt de verscheidenheid van den na-renaissancistischen zuiver-muziekalen vorm — voor ons XX eeuwen — veel sterker in zijn tegenstelling, ja verschillend in *beeld*, en 't heeft wel den schijn dat óók de eenheid in verscheidenheidsopvatting zich wijzigde naar die na-renaissancistische vormen, zóódanig dat die vroeg- en die laatmiddeleeuwsche muziekvormen met hun eenheid — in verscheidenheids*beeld*, bezwaarlijk nog beantwoorden aan de bij ons, XX-eeuwers gevormde eenheid-in-verscheidenheids*opvatting*.

Hij dan, die de zuivere muziek begrijpen wil heeft in de eerste plaats, in de wisselwerking tusschen rythmische en melodische muziekbeelden, het onderscheid te merken tusschen beiden en in de tweede plaats de menigvuldige karakteristieke gedaanten na te speuren in hunne contrasteerende maar organische ordening, waarvan het begrip ons in aanraking brengt met den graad en den aard van het bewust gevoel van den kunstenaar.

Letterkundige beeldspraak en wijsgeerige beschouwing pogen steeds te vergeefs de zuivere muziek voldoende begrijpelijk te maken.

Zuivere muziek verklaart best zichzelf (1).

Hare *muziekaliteit* dienen we te begrijpen in het verklankte rythme, in de melodie, in de harmonie en in hare polyphone gedaanten, in de instrumentale mogelijkheden en in de instrumentale karakteristiek, die pas hierna hunne beteekenis krijgen.

FLORIS VAN DER MUEREN.
Docent aan de Hoogeschool voor Vrouwen.

---

schen syllabische deelen ; aan het muziekaal plan der psalmen en responsoriale gezangen voor koor, soli en gezongen dialoog.

Denk aan het motet der XV-XVI eeuw met zijn aanvankelijke eenheid in themastrengeling en tonaliteit en het verder ontstaan van het dualistisch grondbeginsel met een tegengesteld begeleidend thema of contra-sujet dat we in de daaruit voortvloeiende Fuga terugvinden.

Denk aan het profaan madrigaal der XVI met zijn nagenoeg symetrische indeeling enz. enz..

(1) Cfr. *Dietsche Warande en Belfort*, Juni 1919.

KUNST VAN HEDEN.

Wat zal ik zeggen ? Mijn twijfel is groot.

We moeten weenen en bidden over de dooden. Er zijn hier veel dooden, menschen die vroeger leefden en nu niets meer dan schimmen zijn. Niets is zoo vreeselijk als de decadentie in een mensch na te gaan. Hebt ge het al eens op de proef gesteld ? Vergelijk de jeugdportretten van Rembrandt ; vroolijk, jolig, blij, met Saskia op zijn schoot en een groot glas wijn in de hand. Daar kunt ge een vergelijking maken tusschen de sterke jeugd en het verval van latere jaren. Zoo deden ze allen, de meesters, en als ik die zelfportretten bezie, die ze maakten van tien tot tien jaar, dan lijken die me als tooverspiegels, waar ze eens in keken en die hunne beeltenissen bijhielden en waar wij ze eeuwen later in weer vinden. Een oud portret stemt me altijd droevig.

Vele werken op deze tentoonstelling (al zijn het geen portretten) doen me droevig aan om reden dat ik de meeste dezer kunstenaars vroeger gekend heb toen hun kunst nog gezond en frisch en forsch was.

Ze hielden toen ook het glas van het leven in de hoogte en het liep over van blijheid. Nu is het de doodsmarsch. Het Leven is voorbij.

« En waarom deden ze niet meer en niet beter ? » vroeg ik met bevende stem. En iemand die ik niet zag antwoordde me « Waarom deedt ge zelf niet meer en niet beter ? » En ik antwoordde « Ik deed heel weinig ; wat het leven me toeliet. Maar ik draag zooveel droomen nog in mij en zooveel schoonheid. »

« Geeft mij goud en tijd en vrede » zei Phidias aan Pericles « en ik maak U een meesterwerk. »

Wij, heden, hebben noch goud, noch tijd noch vrede. » — « Kritizeer dan de anderen niet ; die ook hadden hun leven te leven. Ze deden wat ze konden en niet wat ze wilden. De Mecenen zijn van onzen tijd niet meer. Pericles is dood en Phidias kon het beeld van Minerva niet meer maken. De sombere Michel Angelo krijgt de Sixtijnsche kapel niet meer om zijn Laatste Oordeel te schilderen en voor Rafaël zijn er geen « Cameras » meer te versieren. De Medicisen zijn dood en onze koningen en grooten hebben geen tijd meer te

wijden aan *schoonheid* of *kunst*: Ze moeten te veel denken aan oorlogen. »

En nu, wat te zeggen over de kunstwerken? Ik vind dat men een kunstwerk nooit alleen mag beoordeelen en de artiest niet volgens dat ééne werk. Het leven en het werk van een mensch moeten in zijn geheel beoordeeld worden. Een gebaar kan zoo gemakkelijk anders opgevat worden.

Ik voel me hier als in een doolhof. Waar te beginnen en waar het mooie te vinden tusschen zooveel afschuwelijkheden ?

Wat een vertroosting voor mij hier Walter Vaes te vinden. Dat zoet kinderportretje, die mooie Japansche stoffen en dan dat kleine vrouwenportret. Wat een mooi portret, wat een ziele-portret ! Schoon als een Holbein.

— Jefferys. — Kleuren en nog kleuren, frissche, bonte kleuren ; één weelde. In Spanje alleen, in een tuin vol rozen, had ik eens dit zelfde genot. Dit is leven en blijheid en dát moet kunst ons geven. Twee theorieën zijn juist in kunst. « Kunst voor God » en« kunst voor de kunst. » In « kunst voor de kunst » zorgt men uitsluitend voor de techniek en de plastiek ; niets dan dat, en dat kan voldoende wezen ; iedere boom geeft het fruit dat hij dragen kan.

En dan de « kunst voor God. » Daar is Giotto, Cimabue, Angelico, Memling. Onze hedendaagsche *Christelijke Kunst* heeft daar niets meer mee te maken, die is handel geworden.

Toch wel ; er zijn nog levende zielen ; daar is Toorop in Noordnederland en Servaes in Vlaanderen. Maar stil, niet te hard gesproken, Servaes is een vervloekte, zooals Bloy.

Onze bekrompen geesten kunnen het Licht niet meer verdragen en daarom dooft men liever de lichten uit. Servaes is een groot kunstenaar ; een groote lijdende, biddende ziel.

— Van Jacob Smits eenige doeken die geen synthesis zijn van zijn werk. Het is jammer. Wie herinnert zich niet « De Judas-kus », dat zóó intens werk, en dat blijven zal ?

— Ook Rassenfosse, de vriend van Rops, kan men niet beoordeelen naar de teekeningen die hij hier heeft. Ik herinner me steeds van hem een wondermooie schets

« Decoratief figuur » dat iets heeft van een teekening van Buonarroti.

— Van Ensor kan ik niet houden. Hij is als de tegenhanger van Fra Angelico. Waar deze alles ruim en zuiver zag, ziet gene alles vuil en smerig. Welke duivelsche geesten dwarrelen rond die ziel ? Ik ben bang voor de uur zijner dood. Die zal vreeselijk wezen.

Waarom zijn de gebroeders Jespers, mijn vrienden, en die veel talent hebben, waarom zijn de Smet en Permeke, mooie kunstenaars en die hun « stiel » meester waren, waarom is mijn vriend Daye, die te Madrid Velasquez ging bestudeeren, en wiens tekniek hij gevonden had en prachtig toepaste, waarom zijn die nu allen andere wegen ingeslagen ? Waarom zijn die nu juist cubisten en futuristen geworden ? Krachten die verloren gaan.

De cubisten, futuristen, dadaisten ! Ik spot niet met hen. Ik heb er oneindig medelijden mee. Ik zie ze in de verte zoo als de verdoolde wandelaars op de beweegbare zanden van Bretagne, en er is een pijn in me want alle moeite is nutteloos, en mijn roepen is te vergeefs.

Futurisme, cubisme, dadaisme, de drie graden van uiterste decadentie. Verder kan het nu niet meer ; we zijn op den bodem geraakt.

Dertig jaar geleden schreef Peladan over « La Décadence Latine ». Nu mogen we schrijven over « La Décadence Européenne ». En dit op alle gebied ; niet alleen op het gebied van kunst.

En voelt niemand wat er aan 't gebeuren is ? Voelt niemand dan dat de grond siddert en beeft, dat al onze kaartenkasteelen van valsche princiepen en theorieën ineen storten ?

En uit het Noorden komt een Storm op.

Dat diegene die kan bidden, bidde ; en die kan weenen, weene, want ik zie in de lucht reeds de *Vier Groote Ridders* op hun paarden ; het vizioen uit de Apocalypse.

Dat degene die met heilig vertrouwen de vonk van het Geloof in zich draagt, kniele,, de handen gevouwen, nederig prevele « Heer, uw wil geschiede. Amen. »

EUGENE JOORS.

NIEUWE ONOORSPRONKELIJKHEID BIJ HENDRIK MANDE.

Zijn « Corte enighe Sprake » een vertaling.

Met de *Claghe of enighe sprake der mynnender sielen tot horen brudegom*, die nummer VIII is op de lijst van MANDE'S werken bij den kroniekschrijver van Windesem (1), stond dit negende nummer, de *Corte enighe sprake der minnender sielen mit haren gheminden*, bekend als het aangrijpendste werk van den « Noord-Nederlandschen Ruysbroeck ». Dr VISSER, in zijn proefschrift *Hendrik Mande* (2), oordeelde erover : « Iemand, die zoo innig, zoo vroom schrijven kon in zulk een zoetvloeiende taal en schoonen stijl, behoort genoemd te worden onder de beste prozaschrijvers der middeleeuwen ».

Zeer zéker, en de steller van het oorspronkelijke, we zullen het zien, verdient op zijn minst dien lof. Maar het is MANDE niet. Voor de definitieve kenschetsing van den Noord-Nederlandschen Ruysbroeck, is deze vondst, meenen we, van beteekenis.

Zijne geringe zelfstandigheid tegenover den grooten ziener van Groenendael had VISSER, na VAN OTTERLOO, goed geteekend (3). VISSER had ook herinnerd aan MANDE'S afhankelijkheid ten opzichte van Bonaventura (4). Maar hij kon lastig vermoeden, dat het zoo vloeiende proza van een der *Spraken*, iets anders was dan

(1) JOHANNES BUSCH in zijn *Chronicon Windeshemense*, blz. 124 in de uitgave van Dr Grube, Halle. 1886. Band XIX van de *Geschichtsquellen der Provinz Sachsen.*

(2) 's Gravenhage Nijhoff, 1899, blz. 48.

(3) VISSER, a. w. blz. 86, vv. VAN OTTERLOO, *Johannes Ruysbroeck*, Amsterdam, 1874, blz. 367 en 344.

(4) a. w. blz. 35. Sinds dien hebben de uitgevers van Quarrachi vastgesteld, dat het werk *De septem itineribus aeternitatis* niet van Bonaventura is, maar van Rodulphus de Bibraco. Zie het X^e deel der *Opera omnia*, het *Complementum*, blz. 23, n^r 29.

de meest direkte uiting van MANDE's meest eigen gemoed. En op die gedachte moest men nog niet noodzakelijk komen zelfs nadat VAN MIERLO een derde afhankelijkheid van MANDE, tegenover HADEWIJCH namelijk, aan het licht bracht (1).

Het toeval wilde, dat wij voor eene vierde ontleening het duidelijk bewijs vonden, en hierbij het gebrek aan zelfstandigheid ook in MANDE's schijnbaar meest oorspronkelijk werk ontdekten.

Het Latijnsch handschrift, Nr 4935-4943 der Kon. Bibl. te Brussel, heeft op folio's 186r-190v een belangrijk geschrift over Ruysbroeck's *Brulocht*. Het draagt den titel : « Incipit epistula cuiusdam deuotissimi uiri in qua sub breuibus uerbis describitur totus processus illius libri uenerabilis domini iohannis de rusbroec de ornatu spiritualium nuptiarum ». Kortheidshalve zullen wij het opstel noemen : *Epistula Processus*.

Op het belang dat deze brief in andere opzichten heeft zullen wij elders wijzen (2). In dit artikel spreken wij alleen van de interessante ontdekking waartoe de *Epistula* ons bracht omtrent HENDRIK MANDE.

Het wilde treffen, dat wij, gedurende onze studie van het Hs. der *Epistula*, om andere redenen genoodzaakt waren MANDE's werken te lezen. Bij diens *Corte enighe sprake* (3) werden wij aanstonds aan ons Latijnsch traktaatje herinnerd. De vergelijking der teksten deed blijken, dat we wel degelijk voor hetzelfde werk stonden.

Dat MANDE den schrijver der *Epistula* vertaalde, en

---

(1) *Eene Paraphrase van de Brieven van Hadewijch door Hendrik Mande.* In « Dietsche Warande en Belfort » 1909, II, blz. 293 vv.

(2) In onze *Bijdragen tot de Kennis van Ruysbroeck's Leer en Leven* waarvan de eerste in DIETSCHE WARANDE EN BELFORT van 1914 verscheen, en die wij in dit tijdschrift hopen voort te zetten.

(3) De volledige titel luidt: *Corte enighe sprake der minnender sielen mit haren gheminden.* Niet te verwarren met de hooger vermelde *Clage of enighe sprake.*

niet omgekeerd, kwam bij nader toezien al even gauw aan het licht. Want het Latijn vormt een gesloten geheel, dat zeer kunstig gerythmeerd is, en waarvan de taal al de kenteekenen draagt van oorspronkelijke uiting. Het Dietsch daarentegen heeft het omschrijvend karakter, de veranderingen, weglatingen en soms onjuistheden die een vertaling kan meebrengen, vooral als zij met bepaald doel wordt ondernomen. MANDE laat namelijk meer lastige gedeelten ter zijde. Zij pasten niet voor wat de « Noord-Nederlandsche Ruysbroeck » immer op het oog had bij zijn letterkundigen arbeid : voor iedereen bruikbare stichtende lectuur aan te bieden. Bij de naast elkaar gestelde teksten zal die handelwijze van MANDE den lezer duidelijk worden.

Omtrent dit nieuw vertaalwerk zouden we kunnen herhalen, wat VAN MIERLO, met de strengheid van den kunstenaar, over MANDE's bewerking van Hadewijch's brieven schreef : dat hij namelijk haar tekst verknoeit. Want de heerlijke *Epistula* komt er ook verminkt, en daardoor verkoeld en ontkroond van af. Maar ook hier wordt die kunstzonde vergoelijkt, door de meer nederige, maar toch echte verdienste, dat MANDE de warme innigheden der *Epistula* tot een graad bracht die ze voor iedereen genietbaar maakte.

Nu het vaststaat dat MANDE louter vertaalde en bewerkte, ook bij een zijner schijnbaar meest oorspronkelijke geschriften, zal onze eerste houding en onze eerste vraag tegenover heel zijn letterkundigen arbeid wel moeten gaan worden : welke bron heeft hij weergegeven of geparaphraseerd, en wat blijft er, buiten de VISIOENEN, waarvan BUSCH in zijn *Chronicon Windesh.* getuigt dat MANDE ze wel degelijk zelf had, wat blijft er nog het uitsluitend eigendom van den Noord-Nederlandschen Ruysbroeck ? Het zal wel vooral de verdienste zijn van gevulgariseerd te hebben wat in de mystiek voor gewone lezers te verheven was. Het zal ook wel zijn de taal. VAN MIERLO toonde aan, hoe zeer MANDE in de schaduw moet treden voor een kunstproza als dat van

Hadewijch (1). Maar dat MANDE boven Ruysbroeck staat, zoo dikwijls deze eenvoudig uiteenzet wat hij over de verschillende stadia van het geestelijk leven te zeggen heeft, en niet door z'n vervoering wordt meegesleept tot de hoogste toppen der kunst, ook boven Hadewijch uit; dat MANDE als schrijver van geoefend, net en klaar vloeiend proza boven den nog dikwijls onbeholpen Ruysbroeck eenerzijds, en de hoogst kunstvolle, maar vaak duistere Hadewijch anderzijds, oprecht moet gewaardeerd worden, gelijk hij door zijn tijdgenooten dan ook gewild was, lijdt dunkt ons geen twijfel.

Om de verhouding van MANDE tot zijn voorbeeld beter te doen uitkomen, drukken wij de *Epistula* in haar geheel af. Daarmee is zij dan voor het eerst uitgegeven, en is de grondslag gelegd voor de bespreking die in een artikel zal volgen. Waar MANDE begint te vertalen hebben wij in twee kolonnen gedrukt. Zijne kleinere afwijkingen zijn schuin gezet. Evenzoo een langer, ter vervanging ingelascht stuk.

De Dietsche tekst is die der eerste uitgave door W. MOLL (2). De Latijnsche die van Hs. 4935-4943 der Kon. Bibl. te Brussel. Of deze tekst nog in andere Hss. voorkomt, is ons tot nog toe niet gebleken. Wij zetten hem in de gewone spelling (3). Tot gemakkelijker invoeling van het rythme zijn we met elke nieuwe golving aan den regel gegaan, en is de interpunctie door ons aangebracht (4).

(1) *Eene Paraphrase van de Brieven van Hadewijch door Hendrik Mande.* In DIETSCHE WARANDE EN BELFORT, 1909, II, blz. 293 vv.

(2) Als bijlage VI van zijn *Johannes Brugman*, Eerste Deel, Amsterdam, G. Portielje en Zoon, 1854, blz. 310. Hij gaf het uit naar den *Weesper* codex Nr 30. MOLL's aanteekeningen bij den tekst hebben wij mee overgedrukt. Het Hs. zelf was niet in ons bereik.

(3) Hs.: *y* voor *i*; *n* voor *m*; *c* voor *t*; *u* voor *v*; *e* voor *ae* en *oe*; *ponsus*, *habundanter*, *ydemptitas*, *sompnulum*, *ihesus*, *nichil*.

(4) Het hs. heeft als interpunctie: de punt op 't einde van den volzin en gevolgd door de gekleurde hoofdletter; de punt alleen in

f.186r **Incipit epistola cuiusdam devotissimi viri in qua sub brevibus verbis describitur totus processus illius libri venerabilis domini Johannis de Rusbroec de ornatu spiritualium nuptiarum.**

CELESTI convivae N. cum Illo qui est splendor paternae gloriae cotidie splendide epulanti, Frater N. sacrosancti gregis ovis morbida, inebriari et suffocari ab ubertate domus dei.

Omni habenti dabitur. Hac sententia aliquantulum animatus, totum quod habeo, immo plus quam habeo, vobis mitto; non quasi dives indigenti, sed quasi diligens diligenti. Quod ergo caritas dictavit, et caritas scripsit caritati de caritate, caritas obsecro recipiat in caritate.

Pater noster qui in caelis est, decorem caritatis nostrae nimium concupiscens, proprium Filium suum ad nos destinavit in hoc exsilium, ut eam sibi compararet. Ille quoque pro ea, sicut fidelis Nuntius, paupertatem, ieiunia, labores et contumeliosa verba, dura verba, sputa et iniuriosa incommoda, denique vitam propriam parvipendens, sustinuit omnem nostram passionem, ut emeret nostram dilectionem. Ob hoc quippe nobis et pro nobis effudit cruorem suum, ut sic in se traheret amorem nostrum.

Nemo suam sibi retinere potest caritatem, qui affectuose considerat mortis Illius causalem pietatem.

In infinitum namque diligi meruit, quoniam nobis tantam dilectionem aperuit.

Caritatem itaque nostram, quam in terris comparavit
f.186v ignominiosa || passione, hanc Patri suo super caelos deportavit gloriosa ascensione. Am modo igitur tota conver-

---

den volzin, en het schuine streepje. Op de rijmen en de halfrijmen der kunstig en afgewogen zich beantwoordende zinsdeelen is het hier de plaats niet uit te weiden. Een paar voorbeelden slechts: *est promota : ex se tota ; sublimiter rapere : frequenter sapere ; formosa mea : rosa mea ; limo profundi : intimo jocundi ; illud est : nichil est* : *Deus est* enz.

satio nostra ibi sit ubi amor cordis et substantia corporis nostri est.

Nostra conversatio in caelis est, ait Apostolus, qui se alibi raptum perhibet in tertium caelum.

Non dicit in caelo, sed in caelis, quia triplex est caelum in quod debet fidelis anima conversari, videlicet humilitas, caritatis, claritas.

In primum impellitur attonita terrore iudiciariae potestatis. In secundum ducitur allecta sapore nimiae pietatis. In tertium rapitur stupefacta, et quasi infatuata ac sibi extraneata, contuitu et complacito divinae Maiestatis.

In primo salubriter compungitur. In secundo suaviter ungitur. In tertio Deo artissime coniungitur.

Beata compunctio! Beatior unctio! Beatissima coniunctio! Voluntas Dei bona est in compunctione, beneplacens in unctione, perfecta in coniunctione.

In primo est plenarie remissio peccatorum. In secundo abundantia meritorum. In tertio experientia praemiorum.

In primo testificatur Deus contra ipsam. In secundo dignanter labitur in in ipsam. In tertio potenter ad se rapit ipsam.

In primo sitit et angustiatur. In secundo bibit et inebriatur. In tertio bibitur et incorporatur.

In primo os suum aperit. In secundo spiritum attrahit. In tertio iubilum ebullit.

f.187r In primo statuit eam Dominus coram se. In secundo iuxta se. In tertio introducit in se, quoniam seipsum illi aperit, et seipso illam operit.

In primo anima est humilis coram Ipso. In secundo deliciosa cum Ipso. In tertio liquefacta et redacta in Ipsum.

Non tamen sic, ut ipsa sit Ipse, sed sit quod est Ipse, ipsa ex gratia quod Ipse ex natura. Naturis quippe et essentiis ab invicem sunt discreti.

In primo effundit illa sicut aquam totum cor suum coram Illo.

In secundo se infundit, perflat et perfluit, et occupat totum cor suum. In tertio a nimietate luminis, hoc est ex

impetu fluminis qui laetificat civitatem Dei, quasi suffocatum deficit et transfunditur totum cor suum in cor Dei, et fit Deus cor cordis sui.

Hier beghint een corte enighe sprake der minnender sielen mit haren gheminden.

Denuo felix anima in pace dormiat, quia cor suum semper vigilat.

Och hoe salich is die siele, die in vreden slaept *ende* wes hert altoes tot Gode waket !

In primo Deum cupit. In secundo cupitum capit. In tertio captum sapit cuius sapor omnia sopit.

O altitudo divitiarum sapientis (*) saporis vel sapientis soporis !

O ! *wonderlike* hoecheyt der rijcheyden van desen rusteliken smake of smakeliker rusten.

O quam incomprehensibilia sunt gaudia eius, et investigabiles deliciae eius, cum anima in illum tripudiantem se sustulerit affectum, qui Deum universorum Dominum non reputat, sed dilectum !

O hoe onbegrijplic sijn haer blijscappen, ende hoe onondersoekelic sijn *die* ghenoechten *ende die vrouden*, als die *minnende* siel *wort ingheleyt of ghevoert* in die *onsprekelike*, vrolike begheerten *ende ghenuechten*, daer sy *denghenen*, *die een Scepper ende een maker is alre creatueren ende een God alre dinghen*, niet en rekent als een Here, mer als *haren* gheminden.

De hoc sapore Augustinus in libro Confessionum : Transcende omnem ani-

Van desen *sonderlinghen* smake *ende van deser ruste* scrivet Sunte Augustijn in

(*) Blijkens de vertaling en het paralellisme moet hier gelezen *sopientis*.

mum et sape Deum. Non enim tangis Deum, nisi animum transcenderis;
f. 187v quantominus || si in carne permanseris.

Et licet ipsa per se aliquando, immo semper sit tenebrae, hac tamen hora incensi, sicut aquae gutta uniatur infusa multo vino, sic ipsa efficitur lux in Domino, optimata in Optimo.

Optima quippe ac omnipotens efficitur, quoniam in Optimum ac in Omnipotentem tota traicitur.

Tunc enim tam unissime transformatur in Ipsum, ut jam omnino nil sentiat aut curet praeter ipsum.

Reliquis temporibus Deus loquitur in Patribus et Prophetis, novissime autem, in hoc praedulci momento, loquitur ei in Filio, et innotescit cum Filio.

den boeke sijnre biechen (1) *ende seyt : o mijn siel, verhef dy, ende clim op ende* verganc (2) alle gheeste *ende al dat ghescapen is*, ende dan moechstu Godes smaken ! Het en sy dattu alle ghemoede overclymmest, du en mogheste Gode niet gheraken ; hoe vele min, ist dattu in den vleysche bliveste.

Hierom, o mijn siel, verhef nu dijn ghemoede, ende stighe op boven alle ghescapenheyt, ende roep mit vurigher ende groter begheerten : och, wanneer sal ic comen ende openbaren voir dat aenschijn des Heren ! Och, wanneer sal my openbaer werden die fonteyne des levens !

Want ghelijc dat die hert begheert der fonteynen der wateren, also begheert mijn siel tot dy, ewighe God ! O hoe langhe sal ic verbeyden ! Hoe langhe sal ic na dy roepen ende carmen, o minlike, goede, tieren Heer ! O ewighe trouwe ende ghetrouwicheyt, sonder welke nyemant trouwe

(1) De *Confessiones* worden bedoeld (Aant. v. MOLL.) — (2) Ga voorbij. (Aant. v. MOLL).

Illa quoque deifiliatur, nupta eidem Filio, quoniam, facto omni molestiarum completorio, simul pausant in hoc dormitorio : Jesus scilicet affectuose et sensibiliter in sponsae suae memoria ; illa excessive et configurative in Sponsi sui gloria.

Noctem hanc vertunt in diem, et haec nox illuminatio in deliciis. Nec est indigentia sermonis ac paginae in hoc connubiali susurro (*) Christi et animae.

O quam supereffluens auditui eius datur gaudium et laetitia in hac paternae Maiestatis amica notitia ! Quoniam non vocis sono, sed pacis bono loquentem audit Illum : « Salus tua Ego sum. »

wesen en mach ! Hoe soude ghy, minlike Here, den ghenen onghetru moghen wesen, die u mit al sijnre hertengheerneghetru waer? Want nyemant en mach begheren ghetru te wesen, hy en hebbe dat selve van uwer trouwen ontfanghen. Hierom, mijn lieve, ghetruwe Vrient, hoe mach dat wesen, dat ghy der sielen, die u so hertelike begheert ende soeket u so langhe verhudet ende vertrecket uwe teghenwoerdicheyt (1). O minlike, goedertieren Heer, laet u doch noden ende beweghen die bitter tranen, die u gheminde stort van groten verlanghen ; want sy quellet van uwer minnen !

O quantum gaudium illud est, supra quod et praeter quod nihil est, quod gaudium ipse Deus est !

Egredere, anima mea, de terra omnis substantiae tuae, et de cognatione universae creaturae, et veniens intra in gaudium Domini tui, immo in gaudium Dominum tuum !

Quod cum metiri non potest comprehensiva ratione, tamen acquiesce illi in dilectione. Immensitas namque
f. 188r huius, quae non penalem || sed gratissimum defectum generare solet intellectui, perfectum profectum efficit

(1) U zoo lang verborgen houdt en uwe tegenwoordigheid uitstelt. (Aant. v. MOLL.)

(*) Het Hds. heeft *susurrio*.

affectui; quandoquidem anima infinitatem illius gaudii non comprehendit, sed tamen beativam eius identitatem raptim apprehendit.

Quid est hoc, anima mea, quid est hoc?

Non potes, o anima, etiam experta, exprimere quid sit hoc, sed admirative dicere : quid est hoc? Deus bone quid est hoc?

Est quod effari non potest sed, nec aestimari, cum tamen possit haberi.

Quis aestimabit quantum suavitatis conferre soleat vinum compunctionis, quid suavitatis oleum unctionis, quid denique felicitatis hoc melleum osculum, illud pervigil et pacatum somnulum tam inclitae coniunctionis?

Non possunt omnes creati spiritus tantum intellectu comprehendere, quantum donatur soli animae in extasivo caritatis apprehendere.

Ibi absorpta est mors in victoria, et ipsa tunc assumpta est in gloria. Et quid amplius possim inde dicere?

Vere Dominus est in loco isto.

Si hoc dictum est, cum visus est a remotis Dominus, innixus scalae, multomagis dici potest cum sentitur annexus et conglutinus et infixus animae. Infixus quidem non in limo profundi, sed in intimo iocundi.

Testimonia praesentiae suae credibilia fiunt nimis, cum sic gustatur et videtur et possidetur in intimis.

Vere Dominus est in loco isto, et in ioco isto; immo verius locus et iocus in Domino, quia iam sunt unus spiritus locus et iocus et Dominus.

Siquidem dies diei eructat verbum. Dies Sponsus diei sponsae eructat verbum in mente transfiguratus, apparens ei et loquens de regno Dei. Ubi illa cum Petro vere potest dicere : *bonum est nos hic esse.*

f.188r Ecce tunc Sponsus palam lo||quitur et nullum proverbium.

Qui sunt hii sermones quos conserunt ad invicem Dilectus cum dilecta, cum sic in pace in idipsum coagulatum est sicut lac cor eorum?

Molliti sunt sermones eorum super oleum, et ipsi sunt iacula. Verba vitae aeternae habent, et verba eorum vita et spiritus sunt.

Ille loquitur dignatione, illa elevatione, et quidquid ex Sponsi dignatione sponsae influit, hoc ex Sponsae devotione in Sponsum refluit, ut sic per huius dignationis et elevationis verbum recipiat Deus semetipsum.

Quis sapiens et custodiet et intelliget haec?

Verbum hoc non subiacet verborum praedicamentis, sed solummodo attingi potest vivacitate deificatae mentis. Et si quisquam linguis hominum et angelorum inde loquatur, tantillum erit ac si aquae gutta de mari afferatur.

Unde, cum ego hoc verbum verbis dignis promere non sufficiam, saltem quantum possum inde balbutiam.

O mirae dignationis verbum, cum Sponsus non sono, sed dono dicit sponsae suae: *Salus tua Ego sum*. In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans, immo desiderans.

Amica mea, formosa mea, rosa mea, columba mea, quid vis ut faciam tibi?

Si vis implere desiderium meum, dic Mihi desiderium tuum, aperi tuum et experire meum.

Hoc est desiderium meum, ut repleam in bonis desiderium tuum.

Pete ergo mente fideli, et quisquid petierid dabo tibi.

Die stemme des ghemindes: *O mine vriendinne ende mijn uutvercoren*, ic bin dijn salicheyt. In ewigher minnen heb ic dy *vercoren ende* overmids mijn ontfermherticheyt tot my ghetoghen, begherende *dy te maken mijn vriendinne*.

Mijn rose, mijn scoen ende mijn duve, wat wilstu dat ik ic dy doe?

Ist dattu mine begheerte vervullen wilste, so segghe my dine begheerte, ende proeve dan die minne (1).

Dat is mijn begheerte, dat ic die dine in allen goede vervullen mach.

Ende hierom, *mijn uutvercoren*, bidde mit betru-

(1) Blijkens het Latijn moet hier *mine* gelezen.

wende ghemoede, ende so wattu biddest, dat sal ic dy gheven.

Si scires quanto me petitio tua refrigeraret, forte non peteres, sed audacter imperares.

Waert dattu wistes, hoe seer dat my dine *vurighe begheerte ende* ghebet behaghet, machschyen (1) du en souste niet bidden, mer ghebieden.

Vox dilectae : Domine, non possum modo petere quidquid, vel saltem cupere, quia eloquium tuum
f.189r mortifica||vit me. T. D.
Defecerunt penitus a se caro mea et cor meum, et exultaverunt in te domimum meum.

Die stemme der gheminder : *O mijn uutvercoren,* nu en can ic niet *voer my selven ghebieden* noch begheren ; want dijn *minnentlike* woerden hebben my *te mael verwonnen ende* ghedodet, ende mijn vleysch ende mijn herte sijn te mael van hem selven ghecomen ende hebben in dy verblijt, mijn Heer ende mijn God !

Non possum modo pro me esse sollicita, nec turbari erga plurima.

Si Tibi aliquid deesset, tunc amatores tui aliquatcnus sollicitari possunt. Nunc autem abundas divitiis, quia desiderabilium omnium redundantia est in Te.

Ic en mach nu niet sorchvoldich wesen voer my selven noch my in veel dinghen verstroyen ; want waert dat dy yet ghebraec *of ghebreken mocht*, so mochten dine minners sorchvoldich wesen. Mer nu bistu overvloedich in allen rijcheden ; want die volcomenheyt alre dinghen, die men begheren mach, die sijn in dy.

(1) Mag geschiên – misschien. (Aant. van MOLL).

Tu es summum omnium bonorum effectuum, et omne bonum quod cor excogitare potest Tu Ipse es.

Ergo vera pax super Israel.

Sed cor quod Te nescit numquam requiescit.

Et quid petam, Domine? Unam a Te petam, et hanc requiram, ut ex omni me redigar in servitutem tuam. Nam omnia quae tua sunt, si mea essent, sicut tua sunt, vellem potius illa deserere, et mandatis tuis deservire, quam omnia possidere et Tibi non servire.

Deduc me in semita mandatorum tuorum, in toto corde exquisivi Te: ne repellas me; quia magis delector in illis quam in omnibus divitiis.

Age ergo ut tota substantia mea cum universis accidentibus suis in aeternum cedat obsequiis tuis, ne unquam parcas labori-

Du sijste die volcomenheyt alre goeder begheerlicheden, ende al dat goet, dat *enich hert* begheren mach, dat sijstu.

Hierom sijstu die waerachtighe vrede over Israhel.

Mer dat herte, dat dy niet en weet, (1) dat en mach nymmermeer rusten.

Och mijn *minlike Vrient*, wat sal ic bidden: Eén dinc wil ik bidden, ende dat wil ic van dy begheren, dattu my gheheellic ende altemael verbindeste in dinen dienst; want al waren alle dinghen mijn eyghen, *alse* se dijn eyghen sijn, so woude ic nochtan liever alle dinghen laten ende uwen gheboden onderdanich wesen, dan dat ic alle die dinghe besitten woude ende u niet dienen.

Och minlike Heer, leyt my in die toepade uwer gheboden, want ic die mit al mijnre herten begheer, ende en wilt my niet verjaghen, want ic daer meer in verblide dan in allen rijcheden.

Helpt my, *lyeve Heer*, dat al mijn *cracht* mit allen haren toevallenden be-

(1) Dat u niet kent. Aant. v. Moll.)

bus meis, sed potius satisfac desiderio meo, quod certe debes ex promisso.

Vox dilecti. Ecce tu dilecta, concupiscis mandata mea, iurans et statuens custodire ea. Nunc ergo tibi impero quod maxime desidero, ut Mecum(*) de Me velis vivere, id est, Meipsum quasi proprium et captivum et summae quietis nidulum perpetuo possidere.

Deliciae (**) meae sunt esse tecum, immo potius esse tuum.

Ego sum datum optimum, et donum || perfectum, et si aliquid melius Me haberem, hoc tibi darem.

f. 189

Vox dilectae: Decepiste me, Domine, et decepta sum. Ego optabam, ut sic dicam, mensae tuae ministrare, et tu jubes me Tecum manducare !

(*) Het Hds. heeft *meum*.

(**) Hs. *diliciae*.

gheerten in der ewicheyt dy moeten gheënicht werden ende ghebonden u te dienen, ende dattu, *minlike Heer, mijn krachten noch* minen arbeyt niet en spaerste, mer voldoe mijnre begheerten, als du my ghelovet hebste; *want ic te mael u eyghen wesen wil in der ewicheyt.*

Die stemme des ghemindes: Sich, (1) mijn *uutvercoren* vriendinne! du *begheerste* mine ghebode, du setste volcomelic op die te houden (2). Nu ghebiede ic dy, ende bovenal so begheer ic, dattu mit my van my leven wilste, dat is dattu my selven als dijn eyghen hebste ende my als dijn ewighe ruste in der ewicheyt besitste; want mijn blischap is mit dy te wesen, *ymmer* dijn eyghen te wesen.

Ic bin dat alreoverste goet; mer had ic yet beters dan my selven, dat woude ic u gheven.

Die stemme der gheminder: *O minlike, suete* Heer, du hebste my ver-

(1) Zie (Aant. van MOLL).

(2) Gij hebt een volkomen opzet ze te houden (Aant. van MOLL).

Sed ecce ego, ancilla tua, recipio Te mihi praedium sempiternum, non ut meam repleam indigentiam, sed ut Tibi servem obedientiam ; non ut mihi felicitatem adiciam, sed ut famem tuae pietatis reficiam, utique non propter meam voluptatem, sed pure propter tuam voluntatem. Nam, sicut mihi videtur, tota sollicitudo tua beatitudo mea.

Et nunc adiuro omnem spiritum per Te Conditorem suum, ut, cum habeat me quasi quiddam laudabilitatis tuae speculum, videns me, tantillum vermiculum, a Te, tanto et tam excellenti Domino, tanta gloria et honore coronatum, iubilet Tibi mecum.

Sed quoniam video omnem creaturam in repen-

cloect ende ic bin vercloect. Ic heb begheert uut al mijnre herten, dat ic dienen mochte tot dijnre tafelen, ende du ghebieste my, dat ic mit dy eten sal.

Mer sich, *mijn enighe uutvercoren*, so *wil ic*, dine *arme* dienstmaghet, *dy nemen* tot mijnre behoef in eenre euwigher besittinghe ; niet dat ic mijn behoefticheyt vervullen moghe, mer opdat ic dijnre begheerten ghehoersaem sy ; niet opdat ic my salicheyt verwerve, mer opdat ic dinen honger der goetheyt ende der sueticheyt ghenoech sy ; niet om minen wellust, mer puerlic om dinen wil. Want als my duncket, so is al dijn sorchvoldicheyt, dat ic salich werde.

Nu besweer ic alle gheesten bi den Scepper alre creatueren, want du, *gheminde Heer*, al sulken cleynen ende armen worme, als ic bin, al sulke goetheyt ende minne bewijst hebste, dat sy *hertelike ende mit alre begheerten* mit my dy loven ende dancken.

Mer want ic dat sye *ende merke*, dat alle creatueren

denda tibi condigna laude deficere, non possum adhuc perfecte quiescere, nisi Tu, Domine, retribuas pro me. Et quoniam cogitatio omnium angelorum et hominum non valet digne pro me confiteri, Tibi saltem reliquiae defectus eorum festum agant Tibi.

Si vis, immo quia iam ex promisso teneris, servare meum imperium, et consummare gaudium, quia pro munere ex me reciproca temetipsum. (1)

Nam sicut plene beata non essem nisi Te haberem, sic nec perfecte iusta essem, nisi Te Tibi redderem.

(1) Gelijk de vertaling aanduidt is de tekst hier corrupt.

in hemel ende in der aerden in dy te loven ghebreken, *ende dy niet loven ende dancken en connen* na uwer weerden, so en can ic noch niet *te vreden wesen noch* rusten, het en sy dattu selve, mine gheminde, voer my betaelste, ende want alle die ghedachten ende begheerten der enghelen ende der menschen niet en connen dy, *Heer,* weerdelic voer my belyen noch loven, so bid ic doch, dat haer ontbreken ende ontfullinghe (1) *haerre ghedachten ende begheerten* u ene *sonderlinghe* hoechtijt maken moeten.

Ende ist dattu wilste *ymmer, Heer,* — want du my dat gheloeft hebste ende my dat sculdich biste — mijn ghebot te houden ende mijn bliscap te vervullen, so is nu mijn hertelike begheerte, dat ic dy overmids minne dy selven weder gheve ; want also als ic niet volcomelic salich wesen en mach, tensy dat ic dy hebbe, also en mach ic oec niet recht rechtveerdich wesen, tensy dat ic dy

(1) Tekortkoming. (Aant. van Moll).

Sicut Te mihi dedit dignatio tua, ita Te Tibi reddat devotio mea.

Haec requies mea in saeculum saeculi, ut ego sim f. 190r semper min||nistra dignationis tuae possidendo Te, et Tu sis adiutor devotionis meae per me laudando Te.

dy selven wedergheve; ende ghelijc als dine *minne ende* weerdicheyt dy my ghegheven heeft, also gheeft mine devocie ende ynnicheyt dy dy selven weder.

Ende dat is mine ruste in der ewicheyt, als dat ic wesen mach een dienstmaecht dijnre weerdicheyt, u besittende, ende dattu sijste een hulper mijnre *begheerten ende* devocien, om dy te loven ende te dancken in der ewicheyt, Amen, Amen, Amen.

Istud dignationis et devotionis verbum est illud manna absconditum quod nemo novit nisi qui accipit, et quod nec ipse qui accipit ullo sermone declarare novit.

Tunc absorpta est mors in victoria, et ipse assumptus est in gloria. Soli tamen Deo honor et gloria, a quo solo tam gloriosa est victoria.

Quisquis ergo cupit in deliciis Domini tam magnifice dilatari, studeat prius in suis visceribus angustiari.

Illos enim solet Dominus ad suae maiestatis contuitum et amplexum sublimiter rapere, quos videt propriae exiguitatis considerationem frequenter sapere.

Quaecumque anima per divinam gratiam in hanc celsitudinem est promota, dicat ex se tota, et dicant omnia secum : sit gloria Domini in saeculum.

Tunc Dominus laetabitur in operibus suis. Non in opere, sed in operibus; non in nostris, sed in suis, videlicet pietatis et potentiae.

Si una anima haberet coacervata sibi omnia sanctorum omnium merita, divina dico pietate remota, non tamen posset emere momentaneum Dei memoriam, quantominus merebitur per se aeternam gloriam.

Quod ergo Deus in aeternam possessionem Seipsum tribuit animabus, non est humanae dignitatis, sed divinae pietatis.

Quod vero anima, a cura omnium quae creavit Deus f.190v aut de||dit vel creare aut dare potuit expedita, liberaliter pergit in Ipsum, non est humanae virtutis sed divinae potentiae.

Deus qui dat et facit mirabilia magna solus, Ipse sit solus in omnibus et super omnia benedictus in saecula saeculorum. Amen.

Dr L. Reypens, S. J.

’T PORTRET-IN-GROEP.

Woensdag-achternoen, drie uur.

Een muf kantoor, met stikheete atmosfeer-volslaperigheid, door ’n paar vierkant-opene vensters binnenzwevend, samen met gulpende stroomen zonnedwerreling, op looden, trage vleugelen, hangend tegen de zoldering als vele staande vijvers waas, vaalgrijs wiegewagend in de kleurloosheid van ’t ijle luchtruim, en leggend zwaarheid van zakken zands op hoofd en oogleden, en borst en beenen.

Buiten, op de in zonnevolte tukkende koer, geen minste geluidje ; binnen slechts ’t drenzerige, als een wiegelied aanhoudende zoe-oe-oe-zoe-oe eener dikke, nare goudvlieg, tegen de ruit opbrommend om ’r door naar buiten te komen, in smadelijke verachting voor ’t gebruik van wagenwijde opening, — en ’t heesche gescheer van ’n tweetal halfsleetsche pennen over de gladheid van kas- en journaalboekenpapier.

Afgesloten om niet gestoord worden, in ’n hok apaart, recht over de vensters, achter beschot van verkoperden traliedraad boven houten schutsel, de kassier, labberlottig aan ’t wroeten, met berstensdroge, moeilijk bewegende vingeren, in ’n boel chekken en meer andere lammenadige cijferpapperassen. — Waar in godsename den brief van diene gast van Eernegem mag henegerandoold zijn ! — voor diene nu toch nie te vinde ! — De kassier steekt z’n viezelijk-langen, wit-en-fijngevijlden piknagel in ’t diepe van z’n jeukend linkeroor, en wil schudden, maar ’t gaat niet, — schuift met de andere hand de papieren heen en weer, toelettend met luie oogen. — Hij is lastig ! — da zoeke ! — da zoeke, tonnerre ! —

In ’t midden van ’t kantoor een groote, hooge ezel, met mannen op hooge stoelen ervóór, — twee, in hemdsmouwen, tóch schrijvend, laks, tegen hun vadsigheid op, die ze niet te boven kunnen, en waaronder ze — ze zien en voelen het in den gang hunner pen — seffens zullen bezwijken.

Er naast, in de diepte achter de hooge lessenaars, en bots tegen een der vensters, op ’n gewonen stoel,

vóór een lage-lage tafeltje, even wat hooger dan z'n knieën, de dactylo, — met 'n hoop te tippen brieven en nota's vast- en weggeleid onder den voet van z'n machine, — tot straks. Want nu heeft hij geen tijd : de ongerepte machine op 't lage-lage tafeltje wacht, en steekt haar geletterteekende armpjes uit, smeekend om vinnigroerende vingeren, — vergeefs !... Straks, straks !... de dactylo heeft geen tijd voor 't oogenblik, — is bezig...

Met alle, onder zoo'n drukking van looden warmte op den geest mogelijke, aandacht, zit hij te turen op de korrekt-stijve Gothische letters van Hebbel's «Kriemhilds Rache ». Even kijkt hij star vóór zich uit. — Hij is met gespannen verbeeldingsoogen getuige van den meest-grootschen strijd ooit in werkelijkheid of sage gebeurd, ziet de bliksemende zweerden koppen klieven, rompen doorboren, — daar, op vier passen, — op drie, — nee, op twee... Hij ziet... hij ziet !...

Hoe zou echter de verbeelding lang kunnen werken onder danig geweldig-doen der zon? Die drukkende atmosfeer weegt op zijn loome lijf, wurgt z'n geest, verstikt z'n verbeelding, en werpt deze beide, dood, in 't diepste van z'n hersenafgrond terug,... en, in stee van dien heerlijken, koenen rik Hagen, opgaand in dapperen kamp, zit daar in domme werkelijkheid Nand vóór z'n simpel-nuchtere oogen, — Nand, de vierde bediende, recht over hem, aan 't andere venster, — half-doezelend, half-wakker, met 'n pennestok averechts achter z'n eenen oorlap, 'n potlood achter den anderen, naast hem op de tafel 'n witbeenen pennemes, waarmee hij god-weet-wat deed, — thans kijkend, kijkend, z'n oogen uit schier, — op 'n zichtkaart...

— Wat is da, Ferdinand ? — e beeldeke ? — vroeg dactylo, direkt-nieuwsgierig.

— Ja, Pol, — e schoon, jong, — interessant — zooveel mogelijk levendig antwoordde Ferdinand, en bezag schalks den vrager over hem. Pol nog kurieuzer, iets of wat vragend, iets of wat dwingend :

— Laat zien ! —

— 't En hee geen oogskes. — En de kaart lag in de schuif der tafel waarachter Ferdinand zat, en die lachte, sarrend, met vertrokken mond.

— Nu ? — let nù is ! — dacht dactylo, en hij had een vaag gevoelen van valschheid, omdat zijn wensch niet voldaan werd.

Doch hij verdiepte zich opnieuw in Hebbel, beduimelde een poosje de bladen van 't flets-oranje Universal-Bibliothek-bandje, die omgeslagen waren... Dactylo draaide zenuwachtig-vlug, — werd lastig... Ha! hier is 't !

Neunte Szene.

Rüdeger jagt einen Heunen über die Bühne, und schlägt ihn mit der Faust zu Boden.

Rüdeger. — Da liege
Und spei' noch einmal Gift !
Etzel. —

Verdekke ! daar had Nand opnieuw die kaart in z'n handen.

Dactylo stond op, deed 'n toertje rond den hoogen ezel, rekkend z'n verstramde beenen... Stak er dan zooveel achter, achter die kaart ? — of was ze zoo iets raars ? — Hij zou 'r wel achtergeraken ! — hij moest!.. Dit wegbergen, als gold het een geheim, had hem benieuwd, — zijn denkens-, en willens- en werkingsvermogen wakkergeschud. — Hij moest !

Maar de Nand had dactylo's strategische bewegingen in de gaten, en — de schuif ging weer toe, met de kaart in heur ingewanden, wijl de plaaggeest er zijn lijf voorzette, als 'n sterke vestingswal.

Dactylo was nijdig ! — drommelsch nijdig ! — doch deed dat hij van niets wist, niets gezien had ; — ging tot bij den kassier, aan 't hok-apaart...

— Komt de bestuurder vandaag nog, Monne ?

— Nee, 'k peis 't nie, —'t is immers Woensdag... Maar dienen brief van Eernegem, — tonnerre, tonnerre. De ouwe sassa was grimmig, hij.

Dactylo geeuwde, gapenswijd. — 's Woensdags was 't « jour de bourse », ging de directeur naar Brussel, en kwam slechts terug tegen den vijven, of, als zijn vrouw meeging — lijk de vijf bureelratten soms achter zijn rug spotten — niet dan 's anderendaags ; dan geneerden de lui op 't kantoor zich niet in 't werken. En, zocht Monne thans naar den Eernegemschen brief, tot kwaadwordens toe, 't was om niets zakelijks te doen, want hij had geen trek, zoo min als de anderen, — in zulk weer ! —

Ha, leventje-lief, als er geen dictators bestonden, die bevolen : dàt zus en dit zoo ! — hoeveel te liever zoudt ge niet zijn ! — Ieder doen wat ieder wou !

Hoe zoet te werken was 't daar niet op 't kantoor, als de baas, — 'n bovenste beste kerel nochtans ! — weg was ! Hoe deed dan ieder wat hem lustte, — nagels kuischen... geeuwen... slapen...

— o —

De directeur kwam dus waarschijnlijk dien dag niet meer.

Dactylo wreef in zijn handen, als wou hij er rappe bloed in brengen, en frissche leven.

Mocht hij het beeldeke niet zien, welk Nand danig schuw in z'n schuif stak, dan — dan... — 't Was niet om 't beeldeke hoor ! 'n Beeldeke, ocharme ! er zijn billioenen beeldekens ! — 't minste ietsje in de wijde wereld is 'n beeldeke ! Die geheimzinnigheid echter, diep, secreet, en dit rappe wegsteken, — en 'n zekere dosis jonge speelschheid die 't nog maar pas uit 't college geloopen dactylootje steeds in 't lijf zat, die werkten op z'n nieuwsgierigheid, prikkelden, lijk zilt water een naakt lichaam.

Hij-zou-het-zien ! — 't kostte-wat-het-wilde ! —

Hij ging weerom zitten, nam den hoop kladden-van-brieven onder den voet van zijn machine weg, zocht 't kortste opstel uit, pruttelde tusschen z'n tanden van : wat e smerig zootje ! — en de machine klekklekkerde, levendig kletsend valsche toontjes, met harde, korte tikjes van vluggeduwde lettertjes op strak-gespannen papier.

Drie, vier keeren deed dactylo, als hij spichtig naar Nand-met-z'n-kaart gekeken had, uit valschheid den machinewagen heen en weer springen, met grooten slag die het heele tuig dreunen deed, — bevingetjes van stalen latjes en ribbetjes, — en tipte dan weer, 't heele smerig zootje, dat 't kletse-kletterde door de gansche plaats, en 't venster uit, de koer op, waar de musschen uit de boomen tjilpten, verschrokken in hun droomerijen en lui in-malkaars-oor-gefezel.

In zoo'n lamentabel zwaar weer, zoo vinnig, druk-vinnig kloppen !

De twee penneschrijvers keken op, en Nand ook, en Monne van uit z'n hok ook, maar dactylo woedde voort, uit pure korzeligheid, — korzelig op Hebbel, — en Etzel, — en 't weer, en die vlieg met heur gebrom om er zot van te worden, — en Nand, Nand-mee-z'n-

kaart, — en 't na-na-na-, na-na-na-aaa... dat de tikjes van de stalen lettertjes in z'n hersenen deden klinken...

't Smerig zootje was er eindelijk door. Dactylo droeg de brieven weg naar den lastigen kassier ; die mocht teekenen als de bestuurder er niet was.

— Teeken dat is, Monne, dan kan 't weg.

Monne mokte en zei niets. Dactylo lei 't hoopje neer, en ging naar Ferdinand, die z'n nagels verder aan 't verzorgen was, met 't witbeenen pennemes.

— Zeg, Ferdinand, zoo interessant ? — Dit, fleemend, met gemaakt-vriendelijk gezicht.

— Wat da, Polleke ? — nagels kuische ?

Dactylo trok 'n kregel gezicht ; dit was verdomd vervelend !

— Och...

— Die kaart dan ? — Voor u toch.

De lade werd opengetrokken, en, meelijdend-goedig, eindelijk toonde Nand...

Op drie, vier roten 'n heele boel gevoorschootte meisjes, schoolmeisjes-uit-hoogste klasse, in groep gefotografeerd, de kleinste naar voren, de grootere van achter, hooger geplaatst op bankjes, met 'n beeld van lieve-vrouw-met-Jezusken-op-den-arm, vóór twee hooge sierplanten, clivia's, 't hoogste van alles, — beheerschend. Als achterplan de binnenmuur van 't Ursilienenklooster.

— Kent-de da ?

Of hij dit kende, dien muur, die vensters ! Die had hij genoeg gezien, soms lang staan bezien, als hij wachtte, vóór de kloosterschool, waar zij externe was, nu nog enkel de coupe deed. Maar z'n oog zocht alreeds tusschen de reien jonge, prettige koppen. Vóór hij ze in 't zicht kreeg, wees Nand ze reeds, met z'n dikken wijsvinger, want hij kende heur, wijl de zijne er ook was, en hem de historie verteld had van den dactylo op zijn bureel en heur klasgenoot.

— Hier is ze, let.

Daar was ze, ja...

Ze stond er, nog « langes haar », — nu droeg ze 't omhoog. Doch, 't was ze, ja ! — ja ! — ja, ja... Dactylo's kijkers glommen van geroerdheid bij heur zicht ; z'n heele liefde, zoo machtig groot in z'n diepste binnenste gevoeld, werd uit z'n kloppende hart naar boven gejaagd, zwom in z'n oogen, z'n strakke oogen vol glans van geluk. Met vurige verliefdheid keek hij,

— zalig, — vriendelijk, — verlangend... Dit was ze. Al 't andere rond haar gunde hij geen blik, was ongezien, niets, vergaan... Zij alleen stond daar vóór hem, de gloriool der lieve-vrouw stralend om heur eigen hoofdje... om 't hoofdje van zijn meisje... Oóóó...

Nand loerde, — dat dactylo toch zóó... haha !... hij had er flik in !... Bij hem was 't al ouder, was 't al rustiger... Dactylo was er nog pips van.

— Waar is nu uw Bertha ? — vroeg eindelijk Pol, met 'n puntje jaloerschheid in z'n hart, omdat 'n portret, met *heur* op, in 'n anders handen was.

— Zoek ze is.

— Zoek nu is ! — zoek nu is !

Hij wist dat ze 'n Bertha was, Bertha, maar verder, van heur snaffel kende hij geen pover lijntje, geen enkel ! Zoek dan eens !

Hij zocht niet, 't ging hem niet aan ; haalde slechts z'n schouders even op voor 't zoeken, en gaf 'n plooi om z'n mond, onwetend... ; zei, met stille fezeling, om de anderen buiten de zaak te houden :

— Geef me 't, zeg, Ferdinand ?

— Allo-de ! allo-de ! — en ik dan ? — lijze weergefluisterd antwoord.

— Gij zult wel 'n ander krijge, — ik hèm er nog geen van.

Dit laatste loog hij. Z'n politiek bracht het echter mee ; dat hij loog was dus heel begrijpelijk. Doch Nand gaf niet af, en verweerde zich en zijn bezit :

—Ze zal u immers mettertijd ook wel een geve. Nee, nee, — 't dees nie, Polleke... Los ! — allo, jong, los !

Dactylo trok, — hij wilde 't hebben ; daareven wou hij weten, zien ; thans wou hij bezitten, want zij, want zij... Nand hield echter stevig vast.

Dactylo trok nog, — heviger, — nog heviger... Langer dierf hij niet, of de kaart ware gescheurd, en Nand, die schavuit... Hij hield net z'n duim op « heur », en de helft met heur op, zou in zijn handen blijven. Met kwaden wil was niets te winnen, niets...

Pol loste, ging terug naar z'n machine, neuzen in « Kriemhilds Rache », denken aan listige knepen.

Nand was een simpele jongen, en, niks ergs vermoedend, lei de kaart weer in z'n schuif, tusschen 'n rommel vrachtbrieven, 'n spaarboekje, enkele sigaren-

bandjes en velletjes zilverpapier vol duizende kraakjes.

Monne scheen z'n brief van Eernegem gevonden te hebben, ofwel had opgegeven ernaar te zoeken, en was, uit z'n hok-apaart, komen praten over tirelantijntjes en wissewasjes met de twee op hooge stoelen, vóór den hoogen pupiter, en zij leken 't druk te hebben met hun drieën, vermoeid-koutend, over vlugheid en nauwkeurigheid in 't optellen van ellenlange cijferkolommen.

Nand joeg de brommende goudvlieg tegen de ruit met rechter wijs- en middenvinger na, tot hij ze kreeg, en ze tusschen z'n toegeknepen vingers deed uitpletsen : vermorzeld wit atoompje lijf, schubbig vleugeltje, drie pootjes...

Dactylo had z'n boekje, vol tegengoesting, weggestoken, langde 'n sigaret met verguld aan 't einde uit 'n gele doosje,met 'n oud-Egyptisch-gestreepten fenix op, stak ze aan, met klein ros vlammetje en drie, vier kleine pufjes ingehaalden asem, — begon te knoeien aan een slecht versje : Vergeet me niet, enz., loerend nu en dan naar Ferdinand, over hem.

Bij den poortier beneden had de klok vóór 'n minuut of twee vier slagen uitgetoond...

Nu was 't opnieuw muizestil...

Een nieuw-herhaalde, hinkende-kinkende slag, stijgend van de poortiersloge naar omhoog, met de hitte uit den grond : half vijf !

Moe van nagels-kuischen en niets-doen, stond Ferdinand op, met sterk-schor gestuw van z'n stoel over 't rouw-vezelige plankier, — stak z'n armen hoog, hoog boven z'n hoofd, in 'n zalig, zoo'n zalig rekken, dat het genot ervan hem deugdelijk door z'n heele lichaam opknapte, — geeuwde z'n verveling uit met grooten, wijden mond, en schurend geeuwgeluid achter in de keel, — wreef de suffe slaperigheid uit z'n oogen, ze rood-ontstoken ruisend... Toen ging hij uit, om z'n beenen te ontstijven en eens weg te zijn, op 'n ander, — naar 't gemak.

Dactylo, kijkend, vol hevige hoop plots, en vol geweldig verlangen, blies twee dikke rookwolken na mekaar door breede neusgaten en kleine mondopening

de lucht in, — tuurde van op z'n stoel, onder z'n arm heen, gebogen als hij lag over z'n slecht versje, uit 't venster. Hij had Nand wel den sleutel zien meenemen, maar zeker is zeker...

Daar stak de beloerde de koer over, zwikzwaaiend lange beenen, en kijkend met zeere, pinkende oogen naar den bleekblauwen hemel, met kleine busseltjes wat van witte wolkjes gevlekt, vijf eilandjes in 'n oneindigheid van lucht-oceaan; — bereikte den overkant, waar 'n drietal bestekamers in 'n verborgen koertje schuil gestoken waren. Dactylo, de kerel, jubelde ; 't leek hem of er in hem iets open- en toeging : 't was zijn hartje.

Hij keek rond.

Monne was alweer in z'n hok-apaart, knabbelend met korte knapjes z'n namiddag-boterhammetje met hard-gekookte ei, — oude menschen hebben vreemde gewoonten, flitste als een schicht door Pol's brein ; — de twee in de hoogte waren aan 't optellen, lange, lange kolommen van eindrekeningen, stijve cijferschwadrons op marsch, — of, ze deden ten minste zoo, bijaldien dactylo kon zien aan een dat z'n oogen niet open waren...

Die wisten trouwens niets van 't zaakje ; 't had zijn verloop gehad tusschen hem en Nand, met fluistering en zachtjes spreken.

Vergenoegd, zeker van succes, met 'n pinkoogje op niets, smeet dactylo het vergulde mondstukje der Luxor, dat tusschen z'n droog-gezwollen, bleekroode lippen zat, 't venster uit, loerde tevens : nog niets van Nand te zien, geen onraad !

Hij stond op ; traag, als gold het een klein wandelingetje tot verzet der lamme beenen, ging tot aan 't andere venster ; was nu genaderd, traag, bij Nand's tafel ; deed of hij van niets afwist, van niets, niets ; — keek, een lam gelijk, onschuldig, zonder iets in den zin, naar dien verren, verren hemel, die witte kladjes en dit blauwe doek ; keek ook, heimelijk, even over z'n schouder : de tweede hooge had eveneens z'n oogen toe, hij zag het met een wip, — en luisterde : er bewoog niets.

Zoo liefde blind maakt, liefde maakt ook stoutmoedig, doortrapt, handig, vlug...

Dit ondervond dactylo, nadat hij knap, met nauw bewogen hand, de lade stil opengetrokken had : een

smalle spleet, en wijs- en middenvinger erin gedouwen, de kaart gesnapt, en ze, met géén blik er op, in 't binnenzakje van z'n grijskatoenen bureeljasje geborgen, — met 'n dexteriteit waar 'n meester-gauwdief had kunnen bij leeren.

Onnoozel als 'n lam dan weer, keek hij naar de lucht, — blij, blij, in z'n hart, in z'n hoofd, uitermate.

Nonchalant 'n toertje makend eerst, tot bij den kassier, en op innemenden toon vragend : of de correspondentie al geteekend was? — waarop Monne, als niet uit 't werk kunnend, bitsig zei : Goed gij ! —, trok hij terug vóór z'n machine zitten, en, zonder het te bezien, uit vrees dat de anderen het konden opmerken, stak vlug 't portret-in-groep midden in 'n heelen blok blanke briefvelletjes, klam aan mekaar klevend nog van opeengepakt-zijn, in een der menigvuldige laadjes van het machinetafeltje. Onmogelijk voor 'n vreemdeling-in-dactylo's-domein het daar te vinden !

Dactylo ging opnieuw met 't flets-oranje boekje in z'n handen zitten, zijn hart, blij en vroo van zalig bezittensgenot, bij 't portret-met-heur-op, — z'n gedachten bij Nand, en 't figuur dat die zou opzetten als hij 't bemerkte... Het bemerkte !...

Dat hij denken zou aan den Pol, — oogenblikkelijk, — dit was vast ! — Maar bewijzen dat Pol d'r tusschen zat voor iets — bewijzen ! hm !... 't Portret terugvinden, dit was de kunst, was dit de kunst ! En dit zou Nand niet, zou hij dit niet ! — Daarbij, dát hij vermoedde... hebben was hebben, was hebben hebben...

Terwijl die zinnetjes door dactylo's gedacht schoten, als paarden op hol, zoo schielijk na elkaar, zag hij, na een poosje zittens, Nand terugkomen van den overkant...

Hij kwam terug !... Het ging gebeuren ! — Het!... Wat eigenlijk, zou dactylo niet juist kunnen bepalen hebben : ontdekking, pootspelmakerij... Het... — het... — waarvoor hij nu wel wat vreesde, — niet erg gerust was...

Doch 't mocht, — 't mocht... Hèt mocht komen ! Bah ! Hij, dactylo, had toch 't portret thans, met heur op... en dàt hebben, was alles !

Nand kwam nog zoo sito niet boven.

Die kon de poortiersloge niet voorbij zonder er

even te gaan snoepen van wat de poortier lekkers te koop bood aan de bedienden van de verscheidene kantoren die in zijn bouw nestten : sigaren... chocolade... hopjes...

Die was daar binnen, heel waarschijnlijk.

Dactylo had zich gevat van z'n eerste aandoeningetje, en zat nu, bedaard doodgewoon-doend, te soezen op 'n reeds gelezene Siebente Szene...

Zoo juist kwam Nand binnen, lekker opgefrischt scheen't door z'n uitstapje... Hong den sleutel terug op z'n gewone plaatsje, 'n nagel naast den deurpost ; ging op z'n stoel zitten peuteren aan 't halen der donkerbruingebrande hopjes uit de papiertjes met groene, rood beschaduwde, letters op ; borg dan, genoeglijk krakend aan 't dikke, overendweerschuivende bolletje in z'n mond, 'n stuk Kwatta in roze omslagje in z'n schuif, — trok ze, pas toe, weer bots-snel open...

Dit had dactylo allemaal afgeloerd, en was gereed 't onweer over zich te laten gudsen, met heel 'n kracht van opvliegende woede...

— Waar is da portret ?

Monne in z'n hok-apaart hoorde 't niet ; de twee op hooge stoelen onwillekeurig openden dwaze oogen, bezagen elkaar dom-weg, als runderen in 'n wei, wilden gaan schrijven, doch dutten opnieuw in ; Pol keek deftig-onverschillig op van z'n Siebente Szene, en vroeg, als begreep hij niet best die koud-strenge vraag :

— Welk ?

En rap erna, met interesse :

— Die kaart, Nand ?

Ze keken mekaar in de oogen, recht.

De op-z'n-bol-zuigende Ferdinand dan weer, opgemaakt vriendelijken, tóch onderdrukte-bitsheid-verradenden toon :

— Kom, Polleke...

En de aldus, in onrechtstreeksche woorden, doch vlak-af, beschuldigde, verwonderd :

— Hoe, jong ?

Toen brak 't onweer los, toen eerst, maar goed, — een stortvloed.

— o —

Ferdinand was over twintig ; dactylo nog een twee jaartjes of zoo wat eraf, — kwam immers pas uit 't college ! Ferdinand schoor zich tweemaal in de

week, dactylo kon nog de diensten van scheermes en barbier missen, kweekte slechts nauwmerkbare, flokke vlashaartjes op z'n kinneveld...

Ze was dus te begrijpen, de aanmatiging waarmee de eerste 'n groote, somber-kwade oog, overloopend van ijzige strengheid, op zijn piepjonge maatje zette, — de aanmatiging waarmee hij 't groene vrijertje beval :

— Spoed u maar, da'k het weerom hèm.

Was echter 't vrijertje nog zoo groen, zijn tong was rijp, en vinnig kwam 't antwoord :

— Sst, jongske, — wete wat da ge zegt ! —

Dit was klonten op 't vuur :

— As ge u nie en spoedt... — dreigde 't van den overkant. Ferdinand was 'n solfer-aan-'t stokje, ras opvliegend.

— 't Zal wa zijn ! — schamper tartte 't van daar ; doch fluks, vergoelijkend : — jamaar, Ferdinand... —

— Hèm 'k het ? — in een kolerieken snauw.

— Wat 'n oog ! — oei-oei ! — spottend geantwoord met gemaakte bangheid op 't gelaat.

Plots zijn de twee tukkers wakker, en kijken toe, en hooren toe, — de een begapend den anderen, niks beet hebbend van den twist ; Monne houdt z'n facie geplakt tegen de vierkante tralietjes van z'n beschot, kijkt en luistert met z'n mond half-open, hij ook niet vattend.

Ferdinand ziet de drie tronies hem aankijken, hem idioot aankijken, en valsch, gebeten op dien guitig-onnoozelen glimlach waarmee Polleke hem van onschuld wil overtuigen, begint uit te leggen :

— Die martiko...

— Psst !... sist de dactylo snar tusschen z'n tanden, verwittigend voor komende kwaadheid-tegen, als Nand durft aanhouden.

— Voor u toch nie zwijge ! — dapper gerepliceerd, en dan onverschrokken uitgelegd de gansche beroerde zaak, dat hij, Nand, 'n portret had, met 'n meisjes-klas-in-groep op, dat hem interesseerde, — ge versta me wel... (de drie knikkend, met malloot lachje: ja ; Monne vooral, zettend z'n mond even meer open ; dactylo bijtend : ge verstaat hem wel !) — en dat hèm — ('n kopschudden naar den verdachte) — ook interesseerde — (dactylo spinnig : verstaat-de hem wel ?) — dat hij 't laten zien had aan hèm, — en

't daarna in z'n la gestoken ; — dat hij eens even naar beneeên gegaan was ; — en dat het portret, tegen wanneer hij terug boven kwam, geblazen was ! — en wie 't nu anders scheefgeslagen zou hebben als die « martiko-daar-zie » !

Ferdinand wordt rood tot in z'n haar van danig spreekgeweld en slecht-bedwongen gramschap ; de drie kijken bedenkelijk, de twee hoogen naar mekaars pen, slap stekend tusschen vingeren klef van lui zweet ; Monne, met z'n langen, witten pinknagel als 'n klauw geklampt in de vierkantjes van de beschotstralie, naar den vermoedelijken dader.

Dactylo liet er geen gras over groeien, over de beschuldiging, en schoot dadelijk uit :

— Weet-de gij da goed ? — zeg ? — kemel ?

—Hoor-d'is, kemel ! — Nand tegen de drie anderen, om ze gansch voor hem in te nemen.

— As ik 'ne martiko ben, zijt-de gij 'ne kemel, — da's nog 'n grooter beest !

—Wie zou 't anders hèmme ? — da portret ? às gij ?

— Da moet-de gij wete ! Ge hèt me nie gehuurd om op uw zake te passe. — Daarbij, heet 'r iemand van ulie me an zijn tafel gezien ? — hé ? —

Kras, op den man af, vroeg de guit het. Natuurlijk, ze zwegen, want de twee sluimerden, en Monne zat in z'n hok apaart...

Dan, om iets positiefs bij te brengen, iets waar ten minste één zou mee instemmen, wat niet dan 'n gunstigen indruk in zijn voordeel kon maken :

— Bij u hèm 'k geweest, Monne, om de correspondentie... te brenge, — maar toen was 'm nog hier, — en terwijl 'm weg was hèm ik kome vrage of ze geteekend was. Ge hèt nog geantwoord : goed gij !...

Met blikken zoo onschuldig, zoo innig-onschuldig, keek Dactylo naar Nand, die, rood als 'n hanekam, hem in 't zicht gehouden had. Ze blikten mekaar star in de oogen ; Nand zat boordevol gal, en z'n kijkers schitterden van hatende woede, als gensterende karbonkels, hij wou den andere doodzien ; de doortrapte dactylo scheen 't zaakje licht op te nemen, heel lichtjes, — had sarrend-lachende onschuldoogen, sprak dan goedig, Nand vergevend, dat hij hém verdenken kon :

— Nee, waarlijk Nand-jong, 'k hèm het nie.

Maar de andere, zich bedwingend, sterk, met bevende stem :

— Zorg maar da 'k het weerom hèm tegen half-zes, óf...

— Óóóóf... ?

— 'k Breek u de ribbe, martiko.

— Ge zult u wel inhoude, kemel.

Een poos nog bezagen ze mekaar in de oogen : Nand ergerlijk-grim om 't wegge portret en 't plagend gesar, Pol ook kwaad nu, omdat die koppige kerel van z'n stuk niet te praten viel.

't Sloeg beneden, uit 't verroeste raderwerk van 's poortiers regulateur, met gescheer van ketting over snektandjes : tik-tik-tik-tik-tik...

Vijf uur.

De directeur was nog niet daar ; was met z'n vrouw naar Brussel !

— o —

Beziggehouden door nieuwsgierige spanning en brute driftigheid, hadden de vijf kantoorratten den overgang van stikkende warmte tot zoele lauwte niet gevolgd, en voelden nu, opgewekt als ze waren door sterk gekijf en hoogloopende woorden, dat de luiheid zoo zwaar in de lijven niet meer woog, dat het heller was in hun hoofd en armen, dat de lucht lichter hing.

Na twee minuutjes algemeen, onbenullig gepraat zus-en-zoo, waarin elk der drie, geen der beide andere kwetsend door afdoening, dit en dat als persoonlijk oordeel meende, was Monne terug aan 't puizen gevallen tusschen zijn krakende en schuivende papieren, op zoek naar bewusten brief van Eernegem, of ander ding ; de twee hoogen hadden even nagezien in hun kas- en journaalboeken, met gladde glimming op, en dikke roode lijnen kruisend haarfijne blauwe, wat ze nu al afgewrocht hadden, en zetten zich ieverig aan 't werk voor de laatste half-uur.

Ferdinand, katterig, duivelsch op dien martiko van 'n dactylo, liet de hopjes op z'n tafel onaangeroerd in hun vermiljoenen zakje, en de chocolade in z'n schuif onverlet, en viel ook aan 't werk, woedend-vlug, met korzelig-breede gebaren, adressen op omslagen aan 't schrijven : hij had de briefwisseling weggehaald onder dactylo's neus, om hem te sarren...

Deze echter, een figuur forceerend « doe-wat-ge-wilt », zat, met zekere flegmatische onverschilligheid, doch eigenlijk snibbig, te kijken op 'n eerste beste Szene uit « Kriemhilds Rache », en dacht aan de kaart, 't portret-in-groep met heur op, dat thans in z'n macht was, — in z'n macht, bepaald in z'n macht.

Doch, en dit kwam waarschijnlijk door al 't lawaai en 't bitse verwijten, hij vond er geen, minstens niet veel, plezier meer in, ze te hebben, de kaart, wilde hij zich dan in 't begin ook nog begoochelen met het bepaald-in-z'n-macht-zijn van 't portret met heur op.

Nand was 'n beste kerel, 'n door-en-door goeie maat, al had hij nu ook gedreigd met dit of dat of allerhande brekerij. Het was de eerste maal niet, dat hij dreeg ; hij deed dit nogal meer,... tusschen hem en dactylo liep 't krakeelen nogal meer hoog op, vooral wanneer dactylo Nand treiterend afdeed, als deze begon over z'n liefhebberij, boogschieten naar liggende wip. En, gebruikte Nand dan sterk-gekleurde woorden en zinnen, dit was slechts krachtens en ingevolge zijn overmacht van dikke-twintig jaar en scheren. Ten andere, dactylo had om al dit dreigen bekommernis lijk om 't brullen van een schaap.

Pol was aan 't dubben gevallen...

— Nand is toch een beste jongen, — en als ik 't portret weerom geef, — en 't uitmaak voor 'n fars — dan is alles weer vergeten. — Zoo bestaat hij... En dan zijn de andere hun oogen dicht gedaan. — Daarbij, 'k heb immers 'n portret, waarom moet ik dat dan nog hebben, waar ze nog zoo jong op staat, — vóór we mekaar kenden ?

Bij deze vraag echter, waarom hij dan dit nog moest hebben, kwam 't weer in hem op, dit vurig verlangen naar 't portret van haar : stond ze 'r nog zoo jong op, 't was toch zij, — was 't toch zij...

Maar zijn klaar verstand won 't op zijn hebzuchtig hart.

Reeds tastten z'n handen naar de kaart, tusschen het dikke pak papier ; hij zelf zou 't straks niet meer gevonden hebben. Kletsend op mekaar liet hij de opgeheven onderste einden der bladen vallen, en waar 't portret stak, viel 't papier, onder 't stijve ervan, stijf omneer.

Hij trok het ertusschen uit, keek er nog even

naar achter z'n machine, naar heur, op den eersten root daar, bij de kleinsten, innig, innig, met diepborende blikken in die schier-niet-te-ziene oogjes op 't papier ; was teweeg te zeggen... als plots Ferdinand, zonder opkijken, zijn woorden onderstreepend met duchtige duwen van z'n vloeiblokje op de vet-natte letteren van de adressen, mommelde, gedempt, niettemin verstaanbaar :

— Gij imbeciel.

Dit was erg ! — fel erg !

Er zijn enkele woorden, die, van streek tot streek, anders opgevat worden, en die, hoewel met vaste, elkeen tevreden stellende, beteekenis begiftigd door woordenboeken, hier koud laten, verder op den teen trappen, ginder tot woede, tot razernij brengen. En zoo, razendmakend, werkte « imbeciel » op Pol in.

Zij 't eigenlijk slechts : domoor, ezel, of zoo wat, — op zulken toon, vol misprijzende verachting en laaienden haat, was 't : schavuit, die nooit iets goed gedaan hebt of nooit zult doen, die niet dan gemeene boeverij in uw hersenpan broeit, schurk, — nog meer... veel meer...

't Bloed schoot naar dactylo's hoofd ; hij werd rood, rood, vuurrood ; — had 'n vaag gevoelen van plots koud-bleek worden....

Imbeciel ! — De anderen bezagen hem, stupiedafwachtend...

Brusk toonde hij de kaart boven z'n machine uit, de prent naar Nand gekeerd, en, uitdagend, bijtend :

— Ziet-de ze, verdommeling ? — 'k Hèm ze, 'k hèm ze wél !

En zonder dat hij het nog bezag, reten z'n krampachtig-bevende handen, met korten ruk, het portret in twee, in vier stukken,— en wierp hij die, vier witte kladden op bruin hout, vóór Ferdinand's neus, op z'n tafel, — met 'n snauw :

— Nu heet er geenen eene van de twee 't !

In één sprong was Nand naast hem, vloekte... Dactylo was recht gevlogen, stak z'n vuisten uit om te weren... Nand pakte ze beet, bij de polsen, schroevend z'n forsche handen er rond, om ze te pletten...

Dactylo trachtte los te komen, met 'n ruk ; — de vingeren sloten te vast, te hevig.

De twee kerels stonden aan mekaar, zwijgend met geperste lippen, de nekken gespannen vol spierkoorden,

de hoofden tegeneen bijna, oogen in oogen, vlammenschietende oogen, als wenschte de een den ander neer te bliksemen, — dood te bliksemen, pietdood...

Nand gaf een snik, een rouwen snik van machtelooze woede ; — dactylo tartte hem, tartte steeds... O, dit spotten er nog bij ! — Waren ze alleen geweest, alléén, alléén... Droog stak het woord « alleen » in Nand's keel, wijl z'n slapen hevig klopten.. Alleen...

De anderen keken toe, vol afwachting.

Dactylo was kalm thans weer, bleek-kalm, en zette z'n zeere oogleden schrapper open, — heel schrap... Niet afgeven !

Met één slag, knak ! sloeg 't half-zes beneden, in de diepte...

Dactylo neeg z'n gezicht een laatste haarbreedtetje verder naar z'n tegenstrever, en tergde, schor :

— Geenen eene van de twee, — verdommeling !

Deed plots, met alle lijfskrachten ineens, de twee paar armen schokken, omhoog, omneer, — was los... Kruiste z'n armen over de borst, terwijl Nand de zijne hangen liet, met de vuisten gebald...

Een half secondje keek dactylo hem nog diep in de oogen, dwarsdoor, wendde zich dan langzaam, langzaam, misprijzend, om ; smeet met zekeren zwaai 'n linnen kap over z'n machine ; wierp z'n lichte vestje uit, en schoot z'n frak aan ; nam met hooghartig gebaar hoed en stok ; ging weg, fier-recht, zonder iemand te groeten, de deur toerukkend achter zich...

De drie maakten zich ook klaar om weg te gaan ; enkel Monne, zoeterig, zeide :

— Kom, Nand..., van e portret is nu toch licht 'n ander te hèmme...

Nand zat vloekend en ketterend terug aan z'n tafel, met heetdroge oogen, de vier stukken van 't portret-in-groep verwrongen tusschen z'n vingeren...

8 Juni 1918.

E. AMTER.

OP WARANDE-WANDEL.

(*Vervolg*).

Anders, en korter gezegd, van de wijsgeerige basis van het monisme uit, ziet de Literatuur weerom naar traditie, naar verband met de groote letterkunde van voorheen. De leer van de individualiseering tot het uiterste heeft uitgediend, het impressionisme is doodgeloopen, de tachtiger-processen tegen de rhetorica worden herzien, en de poëzie zooals de grootsten ze voelden, en ook bepaalden, wordt weer *de* poezie, waarin plaats is voor elke gave, voor elke geaardheid, voor elke bezieling, mits de éene voorwaarde, het criterium van alle blijvende kunst : de oprechtheid.

Als Dante zegt van zichzelf : « Ik ben er één, welke, als liefde inblaast, schrijft, en, gelijk het binnen mij gezegd wordt, zoo schrijf ik het op » dan is dit juist hetzelfde als 't geen Guido Gezelle getuigt: «Wat ik niet uitgeve en heb ik niet in, wie zal mij dat maken te schanden, mijn hert en mijn ziele, mijn geest en mijn zin, 't is alzoo van buiten, 't is alzoo van binn', 't ligt alles daar bloot op mijn handen. » Als da Costa zijn dichterschap omschrijft met « gevoel, verbeelding, heldenmoed» dan zet hij in rijmende strofen wat Lamartine in zijn proza verkondigde: «Trois conditions, selon nous, seront nécessaires, pour former un grand poète sérieux dans tous les siècles. Ces trois conditions sont : un amour, une foi, un caractère. » En als Ibsen zegt : « Dichten is oordeelsdag houden over zichzelf » dan is dat eenvoudig op zijn Ibsensch, met verbeten grimmigheid, afknappen met Goethe in de weidschheid van zijn sterkste scheppingsjaren zijn Faust liet opbiechten :

Und was der ganzen Menschheit zugeteilt ist
Will ich in meinem innern Selbst genieszen,
Mit meinem Geist das Höchst, und Tiefste greifen,
Ihr Wohl und Weh auf meinen Busen häufen,
Und so mein eigen Selbst zu ihrem Selbst erweitern,
Und, wie sie selbst am End'auch ich zerscheitern.

En als Verwey doceert : « Poezie is niets anders dan ons gevoel van het leven zooals dat is ontdaan

van tijdelijkheid en toevalligheid » dan is dit alweer niets anders dan een bleek Nederlandsch orakeltje naast het door zooveel jaren heen trillend profetenwoord van Mev. Browning :

I write so
Of the only truth-tellers now left to God,
The only speakers of essential truth,
Opposed to relative, comparative,
And temporal truths ; the only tolders by
His sun-skirts, through conventional gray glooms ;
The only teachers, who instruct mankind
From just a shadow on a charnell-wall
To find man's veritable stature out
Erect, sublime, the measure of a man,
And that's the measure of an angel, says
The apostle. Ay, and while your common men
Lay telegraphs, gauge railroads, reign, reap, dine,
And dust the flamunty carpets of the world
For kings to walk on, e'r our presient,
The poet, suddenly will catch them up
With his voice like a thunder, — This is soul,
This is life, this word is being said in heaven,
Here 's God down on us ! what are you about ? »
How all those workers start amid the work,
Look round, look up, and feel, a moment's space,
That carpet dusting, though a pretty trade,
Is not the imperative labour after all.

Zie, op zulke dingen zweer ik liever dan op « de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie », die, trouwens, nu veertig jaar is, en doodversleten ; terwijl het « kindje » dat Homeros bezielde en dat in alle grooten woont, nu tweeduizend jaar oud is, en nog steeds dat « fanciullo » is gebleven, zooals Pascoli het vóor korte jaren verheerlijkte en voor zichzelf er bij 't « kindje » de onsterfelijkheid mee won. Dat kindje mag wel groeien in wijsheid en wetenschap, waarom niet ? Het groeide tot reus in Dante en in Goethe, in Schiller en Hebbel, in Wordsworth, in Coleridje, in Shelley, die 't op hun beurt hebben beschreven in elk zijn Defence of Poetry of hoe ze hun « poetiek » ook hebben geheeten.

Enkel degenen, die in al hun grootheid, toch minder de diepste essentie van hun kunst hebben doorzien

en doorvoeld, hadden behoefte om af te breken wat hun voorging, om voor kunst van den koekebakker te schelden alles wat vóor hen was gekomen.

En de meest tragi-komische vertooningen van dien jongens-overmoed hebben wij toen meegemaakt in onze eigen tachtiger-literatuur.Dat dit eensdeels zoo bizonder goed gewettigd was en andersdeels niet zoo zwaar moet worden genomen tracht Kloos nu in een zichzelf vijfhonderd maal herhalenden, zacht-koppigen betoogerstrant ons aan 't verstand te brengen. Maar waar hij de kordaatheid mist van de ronde bekentenis en de gulle belijdenis, doen het anderen in zijn plaats. De eerste, bij mijn weten, die ronduit zegde dat de Tachtigers zich als uitsluitend lyrische estheten hadden vergist was Geerten Gossaert. En wel in zijn boekje over Swinburne, dat verscheen in 1911.

« Het woord rhetoriek heeft voor ons, modernen, een afschrikwekkenden klank gekregen die het niet geheel en al verdient. Ik waag zelfs de uitspraak dat zonder rhetoriek een waarlijk groote stijl onmogelijk is. Een groote poëtische stijl is ten slotte altijd een stijl die de potentie van het hartstochtelijk woord, der door de ontroering rhythmisch geworden rede nabij komt. Het is den poëtischen spreker, wanneer het oogenblik der inspiratie daar is, onmogelijk, om voor elke wending van het inspireerend sentiment een afzonderlijk «beeld» te vinden. Men vergeet te veel dat het wel gemakkelijk is een « beeld » te scheppen, dat door het verstand als min of meer zuiver wordt erkend, maar zeer moeilijk een « beeld » te vinden dat het gemoed werkelijk « treft », dat levenskracht in de taal blijkt te bezitten. Van zulke beelden, ondanks de eeuwenlange poëtische werkzaamheid der menschheid, bestaan er thans slechts nog eenige weinige dozijnen, van welke alle andere afleidingen of variaties zijn. Men verstaat onder rhetoriek tegenwoordig te veel valsche rhetoriek, het zonder begrip gebruiken van classieke beelden : maar niet alleen dat, naar vaak is opgemerkt, goede « clichés » tot de gemakkelijkste en onontbeerlijkste elementen van een cultuurtaal behooren, maar ook in de poëzie schijnt mij een welbegrepen en zuiver gebruik der classieke beelden verre te verkiezen boven het thans in zwang zijnde tot elken prijs opjagen van nieuwe beelden, waardoor men uit vrees van het *schon dagewesene* allicht

in een andere valschheid, een valsche originaliteit, vervalt. »

Zulke dingen zijn de narigheid van Kloos' oudendag, dien we overigens zoo zonnig wenschen als de dichter hem verdient om zijn geniale gaven, waarvan de uitstorting elders ligt, en meest buiten 't gebied der kritiek.

Iets dergelijks als door Geerten Gossaert werd door een anderen jongen dichter, J.C.Bloem, verkondigd in 't zelfde jaar, in « de Beweging » 1911, bij een bespreking van de Régnier's « Le Miroir des Heures ». Bloem wijst op die benijdenswaardige « tradition française ». En wat wil men daarmee beduiden : « Ik meen, kort gesproken, niet beter te kunnen antwoorden dan : het bezield-rhetorische, of : het bewustvolle vormelijke... Dit verklaart, geloof ik, ook, waarom voor zoovele Hollanders, die oprechte bewonderaars van Vondel zijn, Corneille en Racine in vele opzichten zoo ontoegankelijk blijven. Wij verstaan niet zoozeer die kunst van oude vormen te bezielen en omgekeerd in die vormen de ziel te speuren. Bij ons is een vorm veel spoediger iets verstards. »

Op Geerten Gossaert en op Bloem reageerde Verwey, de meest inzichtige kritische geest van de Tachtigers, die dan ook allang uit de eenzijdig-lyrische opvatting van de poëzie was losgekomen, wellicht, — dit is alweer de keerzijde — omdat hij niet was zulk een grootsch-lyrisch aangelegde als Kloos zelf.

« De individualist, doordat hij de neiging heeft, zich van andere individuen los te maken, loopt gevaar zich ook los te achten van dat algemeene leven, waarvan hij en zij verschijningen zijn. Hij zal, om zich zijn andersheid bewust te maken, zich telkens meer naar de veelheid van de uiterlijke dingen wenden, en telkens minder naar het éene innerlijk. Maar terwijl hij zoodoende zijn daadkracht het overtuigendst tracht te doen blijken, is hij inderdaad lijdend. Hij is genoodzaakt alles te ondergaan, alleen opdat hij zichzelf zeggen kan. Hij drukt zich uit, maar vindt in dat zich niets anders dan indrukken. Hij wordt de dichter van het Lijdende, de kunstenaar van het Impressionisme.

« Ik weet niet of aan alle individualisme noodzakelijk deze ontwikkelingsgang eigen is, maar het beeld komt zeker overeen met onze nederlandsche ervaring.

« De dichter daarentegen, die zijn geest in het

algemeene leven voelt opgenomen, zoekt zijn kracht niet in het onderscheiden zijn van anderen. Hij heeft er geen behoefte aan zich zijn andersheid bewust te maken. Hij weet dat, hetzij hij in zich of om zich ziet, hij niets anders dan verwantschap vindt, verwantschap met het leven in hem, verwantschap met de schepselen die, als hij, door het leven zijn voortgebracht. Hij ondergaat niet, hij doet, want iedere aanraking buiten hem en iedere verzinking in hem zijn een versterking van die persoonlijkheid die door al de krachten van zijn gemoed en zijn geest gevoed wordt, en die, boven de individu en diens zin- en zenuwleven blijvend verheven is. Hij voelt zich — als zulk een aan al de wisselingen van de wereld onttrokken persoonlijkheid — een vorm van leven, die alleen al doordat hij bestaat leven uitdrukt. Zijn geest is vorm, levende vorm. Zijn dichterschap is de voortdurende daad vorm uit te drukken, die vol is van leven. Hij is de dichter van het werkdadige, de kunstenaar — zoo ge wilt van het Expressionisme » (1).

In 't daarop volgend nummer van de « Beweging » kwam dichter Bloem weer los, en eens te meer luchtte hij zijn hart met de bekentenis : « Men kan geen enkele richting à priori veroordeelen, dus ook de rhetoriek niet... Een goed rhetorisch dichter is hij die door een zuiver inzicht geleid, het oude weet te herhalen en tegelijk te vernieuwen, zooals iedere zomer de aarde gelijk maakt aan die van vorige zomers en toch weer heel anders... Met aldus rhetorisch te dichten kan men even echt en warm blijven als anderen. »

Aldus werd de theorie van het expressionisme te onzent ingeleid. Met een erkenning van het goed recht der oude rhetorica.

Het was een van de programmatische punten van Verwey's Beweging het Nederlandsch publiek daarop voor te bereiden. Want het is duidelijk dat « de Beweging» ons heeft geleid naar het manifest van «de Stem.»

Ditmaal althans hebben we ons niet op Frankrijk gestyleerd. Het groote literatuurland, dat in den loop van de 19e eeuw zoogoed als telkens den boventoon voerde, bleef thans in gebreke. Het had nu noch voorsprong noch leiding, evenmin als destijds, toen ook, achter het nieuwe literair program een heele levens-

(1) De Richting van de hedendaagsche Poëzie, in « de Beweging », Nr 1, 1913.

richting schuil zat ; toen het Romantisme mocht inzetten.

Sinds het symbolisme immers was er in Frankrijk geen vaste bent weer te ontwaren. Elk ging zijn weg. Wel koekten de minderen saam, maar dan nog heetten ze zich : «les indépendants » ; en de grooteren wenschten zichzelf te zijn zonder meer en alleen in te staan voor zichzelf. En dat was heel wat verkwikkelijker en heel wat gezonder dan al dat kliekjesgedoe. Wel hadden France en Barrès nog hun vaste receptie-dagen, en wat werd daar mooi *gepraat* om « le maître » ! Maar intusschen werd *gewerkt* met den ernst van al wie verantwoordelijkheid voelt voor de toekomst, door Claudel en Péguy, door Vildrac en Duhamel, door Jouve en Proust, door Romain Rolland en J. Gasquet en Alain Fournier.

En dat hun kunst éen was met hun leven, dat de hoogste kunst tevens het diepste leven is hebben velen van hen getoond totterdood : Want ze stonden op 't slagveld, en ze vochten, niet uit razernij tegen den vijand — lees Eug. Lemercier b. v. — maar uit liefde voor hun land, en ze vielen, met in hun hart de hoop op Frankrijk's verrijzenis en met op hun lippen de bede dat hun val mocht de opstanding zijn van hun heele volk.

In Duitschland, waar men te pas en te onpas steeds naar bepalingen zoekt en waar men noch rust noch duur heeft of men moet een « Grundrisz » hebben opgezet met als eerste bladzijde een opzoeking naar « das Wesen » van het ding dat men tot onderwerp kiest, heeft men natuurlijk ook het eerst beproefd het « Expressionisme » een definitie te schenken.

Hij die tot nogtoe aldaar het expressionnisme heeft gadegeslagen met het meest objectief-wijsgeerigen zin zal wel zijn Dr *F. M. Huebner*. Geen onbekende hier te onzent, wijl hij al heel wat uit onze nieuwste Vlaamsche Letterkunde heeft vertaald, o. a. van Felix Timmermans.

Velen meenen dat het expressionnisme als kunstuiting staat tegenover het impressionnisme. Dat gaat niet op, zegt Huebner : Hier kunnen geen parallellen getrokken worden, wijl het éene eenvoudig een *vorm* is, en het andere *inhoud en vorm*. Het impressionnisme is een stijlleer, het expressionnisme is een methode voor de heele levenspractijk, voor de heele wereldbeschou-

wing.— Nu, het is niet de eerste maal dat de predikers van een nieuwe kunstleer iets dergelijks beweren.

Het expressionnisme, verzekert Dr Huebner, is iets heel anders dan een literaire school, zooals de 19e eeuw er zooveel heeft gezien ; iets heel anders dan classicisme of romantisme, of realisme, of impressionnisme en dát andere veelomvatte literaire verschijnsel dat tevens een levensleer was : het naturalisme. Het naturalisme immers huldigde de natuur als oppermacht, de natuur als alles overheerschende wet. De natuur als moeder bij Rousseau tot ze stiefmoeder werd bij Zola. De natuur, zooals de idylle ze *droomde*, tot de natuur, zooals de wetenschap ze *wist*. De « vrijheid » was maar pas door de Fransche revolutie bevochten toen ze voor de Fransche literatuur, op grond van de nieuwe wetenschappen, niets meer bleek te zijn dan een woord. Taine regeerde de geestenwereld. Dat de mensch geen wil meer had was voor hem heelemaal geen reden tot teleurstelling. Het was een ontdekking, en er was reden om fier te zijn over dezen nieuwen vooruitgang zooals over elken anderen. Zoo werd de mensch gevoerd, door de natuur, tot de catastrophe van 1914. Daarin ging de natuurmensch ten onder, — och een fataliteitje zonder meer.

« Het expressionnisme is het levensgevoel, dat, nu de aarde tot een vreeselijke ruïne werd, zich den menschen aanbiedt, om een nieuw tijdperk, een nieuwe cultuur, en een nieuw geluk te kunnen opbouwen. Het expressionnisme staat vijandig tegenover de natuur ; het ontkent hare oppermacht en hare « waarheid ». Het stelt vast dat de wetenschap slechts een poging tot verklaring is met een massa hypothesen. De natuur is niet iets objectief-onveranderlijks, en niet iets grooter dan de menschen. Zij leent zich tot elke soort onderstelling. Zij krijgt eerst vorm en gestalte door den mensch, die haar met zin bezielt...

Het expressionnisme wil den mensch weer maken tot koning over de schepping : « Naar zijn wil en wensch zal hij weer de leegte bevolken met lijn, kleur, geluid, met plant, dier , God, met de ruimte, met zijn eigen ik. Het nam uit Schopenhauer over : « De wereld is onze voorstelling », maar het leidt er optimisme uit af in de plaats van pessimisme.

Vóor den oorlog, vóor de geweldige beroering die het diepste in den mensch eindelijk weer eens naar boven bracht, was men voortdurend uit niet zoozeer op-

nieuwe levens- als wel op nieuwe stijlbegrippen. En onder de stijlmodes en stijlposes die den oorlog onmiddellijk voorafgingen waren daar in de eerste plaats : kubisme en futurisme. Het kubisme zocht genezing tegen het impressionisme in de ruimte, het futurisme in de beweging zelve.

Maar lang duurde het niet of, vooral in de literatuur, maar ook wel in de schilderkunst, zag men in dat men met geen halve hervormingen volstond..

Rainer Maria Rilke, reeds vóor den oorlog, te Praag omstuwd door Tzcheken, begon zijn lyriek te verdiepen, naar het expressionnisme toe, met elementen van moraal. Grover en brutaler trad Frank Wedekind op, in zijn drama's. Op hem volgden Walter Hasenclever, Fritz von Unruh, Georg Kaiser, Reinhald Goering, die thans in volle actie zijn om het expressionnisme te doen zegevieren op de planken (1).

Het eigenaardigste geval in Duitschland is wel de houding der beide gebroeders Mann tegenover malkander.

Heinrich Mann, die als impressionnist was begonnen, ging nu in zijn « Göttinnen » ook den weg op van het expressionnisme. Tegen de ál te groote verheerlijking van de democratie in die beweging, zooals ze door Heinrich Mann werd geleid, trad nu op zijn broer, Thomas Mann, de schrijver der « Buddenbrooks ». Hij schreef zijn « Betrachtungen eines Unpolitischen », en bekent daarin zijn trouw aan een aesthetiek, die met politiek niets te maken heeft. « Zijn boek is de apologie van een groot kunstenaar, die zijn bestaan in ideeëlen zin ziet bedreigd, die een kunstrichting ziet opkomen, welke hij volstrekt verderfelijk acht. Het is tevens de oprechte belijdenis van een mensch, die zich met alle macht verzet tegen de zijns inziens steeds sterker wordende vervlakking en vergroving van de gemeenschap door de democratie ; die alle vooruitgang der beschaving betwijfelt, en zich ten slotte verklaart voor een « conservatief individualisme » (2).

---

(1) Zie « De nieuwe Europeesche Geest in Kunst en Letteren » door Dirk Coster, enz. — Van Loghum, Slaterus en Visser, Arnhem 1920.

(2) H. Wolff: «Studiën over Hedendaagsche Duitsche Letterkunde » blz. 137, Van Loghum, Slaterus en Visser, Arnhem 1921.

Er zijn nog wel andere « frères ennemis » in het expressionnisme aan den gang, ook buiten de bloedverwantschap om. Maar allen zijn er over 't akkoord dat Rusland den steen der wijzen heeft gevonden, allang, al vijftig jaar geleden. Dostojewski is de eerste en de grootste aller moderne expressionnisten.

En het beste van de Russische ziel, zooals die zich in Dostojewski openbaarde, stamde uit het verdere Oosten, uit China. De groote Chineesche dichters werden opgezocht. Li-tai-pe, Toefoe, en een half dozijn anderen werden in de goedkoope uitgaven van Eugeen Diederichs, Jena, onder het volk verspreid. Uit die Duitsche vertalingen werden dan allerlei andere, ook Vlaamsche, bewerkt, en wij kregen boodschappen van « Oostersche Lyriek », naast die van Tagore, die gretig werden gehoord. Maar niet minder dan die Oosterlingen worden onze eigen middeleeuwsche mystiekers met het expressionnistische merk versierd, en zoo staan we nu in den nieuwen vierhoek : Ruysbroek, Dostojewski, Rabindranath en Li-tai-pe, die toch zeker wel iets voelen van het étonnement de se rencontrer.

Hoe dit alles nu zijn parallellismen vindt in de wijsgeerige kentering kan hier om wille van 't kleine bestek niet zoo goed worden belicht, maar 't zou toch wel de moeite loonen konden we bij een volgenden Warande-Wandel eens eventjes kuieren door Oswald Spengler's zoo terdege inslaand boek « Der Untergang des Abendlandes. »

Zeker is 't dat paedagogisch de nieuwe leer verrassend gauw hare toepassing vond in het Duitsche middelbaar en hooger onderwijs : Lang genoeg, zoo klonk het nu, was de mensch verstandelijk gedrild geweest tot een wetenschapsmachine. Er moet minder *geleerd*, er moet meer *beleefd* worden. De mensch moet er voor zorgen, niet enkel, en niet vóor alles, kundigheden aan te leeren, maar hij moet « zijn verborgene, onsterfelijke ziel tot volle uiting brengen. »

Nu, zoo kwalijk is dat niet ! En daarover aan het slot nog wel wat.

Maar, om even naar Dostojewski terug te keeren. Ik meende, — en zijn jongste biograaf Persky heeft dat in geenen deele tegengesproken — dat Dostojewski's ideeën, sinds zijn begenadiging door den tzaar, veeleer conservatief dan vooruitstrevend waren geworden. Daarover heeft het « expressionnisme » liever heengekeken.

Het heeft in Dostokewski niets anders gezien dan den genialen zielsontleder, en in 't nieuwe Rusland zelf werd Dostojewski als een voorlooper van het Bolsjewisme opgetroond. Op het eigen gebied van Dostojewski, die passieve onderwerping predikte, zingt nu het Bolsjewistisch expressionnisme zijn lied :

« Diep in onze bosschen en ravijnen
Zullen we onszelven terugtrekken voor
Het komende Europa. En we zullen keeren
Tot u onze Aziatische gezichten.
Neen, wij willen niet meer een schild zijn voor u,
Wij willen niet meer gaan in den slag.
Wij zullen niet meer oprijzen wanneer de vreese-
[lijke Mongolen
De zakken der gevallenen komen leegplunderen —
Als ze steden verbranden, en roosteren
Het vleesch van hun witte broeders.

Veel sereener bleef de expressionnistische beweging in Italië. Dit is vooral te danken aan die pracht van een Pascoli, die vóor den oorlog stierf, maar die nu eerst door zijn werk, zoo vol oprechtheid en zoo vol uitdrukkingsvermogen, een groot en lang leven te gemoet gaat onder het Italiaansche volk, en misschien ook wel elders.

Laat mij toe voor meer over Pascoli te verwijzen naar een vooroorlogsche Warandekroniek (1).

Onder de levenden komt hem in expressionnistische volheid het naast Giovanni Papini. Papini geraakt niet uitgepraat over de groote zending van Christus. Naast hem staat nu op Rosso di San Secundo, een artist, die van het woeligste futurisme naar een veel bedaarder expressionnisme is overgegaan, dank zij de rust die hij jarenlang in Nederland vond. Hij zat daar in de duinen tusschen Noordwijk en Katwijk, zijn «Elegie a Marieke» en zijn roman « La Fuga » te scheppen.

In Nederland zelf blijven tot nogtoe Dirk Coster en Just Havelaar de groote expressionnistische drijfkrachten. En Just Havelaar heeft de praktijk bij de theorie gevoegd. Want met de beginselingen van Dirk Coster's literair inzicht stapt zijn vriend het volle leven in.

---

(1) *Dietsche Warande en Belfort*, 1913, nr 4.

Daar hebben we zijn buitengewoon boek over « Democratie » (1), ongetwijfeld een der merkwaardigste bundels die in 't Nederlandsch in den jongsten tijd verschenen.

Eén van zijn zetten zou kunnen dienen tot expressionnistisch motto voor zijn heele boek :

« Elk menschenleven vindt zijn schoonste bekroning hierin dat de mensch wordt in den geest wat hij als kind van nature reeds was. De weemoed zijner herinnering schept de volwassene om tot den geestdrift zijner verwachting. »

Laten we nu eens even doorbladeren :

De Grieksche schoonheid was er eene door 't verstand gedroomd, was eene aristocratische schoonheid, enkel voor de hoogst ontwikkelden bestemd.

Eerst het christendom bracht het democratisch ideaal, in den staat en in de kunst. Het christendom maakte geen onderscheid tusschen meesters en slaven. Alle menschen waren gelijken. De eenvoudigen, degenen die den kinderen het naast kwamen, waren de besten. Het eischte van elken mensch niet zoozeer veel verstand als wel veel liefde. Maar de christelijke leer is ondergegaan in de christelijke kerk. Er werd destijds een vergelijk gehoopt tusschen den heidenschen staat en de christelijke kerk. De een ging op in de andere. Ik zal *christelijk* heeten als gij *heidensch* wordt. «Zoo werd het christendom *niet* datgene waartoe zijn Stichter het bestemde : een geestelijke democratie ; het werd een politieke machts-hiërarchie, die trachtte te heerschen door geweld en door geld. »

Het protestantisme beweerde te zuiveren ; maar zijn stichter, vóor hij doodging, was ook een machthebber, en gebood als dusdanig. Wat verschil tusschen den valschen democraat : Luther, en den echten : Franciscus !

Maar het christendom is de waarheid, en het volk wil onbewust naar de waarheid, de onverdorvenen komen telkens weer op. Nu heeft men er aan de overzijde dit op gevonden : telkens als het volk geestelijk naar omhoog wil, gooien de bezitters, in angst, hun geld en brood en spelen toe tot de geestelijke verlangens weer worden gesmoord in de stof.

---

(1) N. V. Uitgevers-Maatschappij Van Loghum, Slaterus en Visser. Arnhem, 1921.

Want door de eeuwen heen is het bezit dat in stilte levensdoel was van de meesten — enkel de allerbesten waren in staat het af te werpen — geworden al cynischer en cynischer, tot levensleer.

« Wrok en afgunst zijn de vruchten der machtsleer. De leer van de macht en van 't bezit is de leer van den oorlog. Soortgelijke dieren bevechten elkaar wanneer ze hun wijfje, hun jong, hun nest, hun prooi verdedigen. En om deze reden alleen hebben ook steeds de menschen elkaar bevochten. Er is altijd oorlog onder de menschen geweest. Maar niet altijd hebben de menschen zoo schaamteloos de dierlijke zelfzucht tot grondslag der gemeenschapsmoraal gemaakt. Niet altijd zijn bezit, macht en geweld zoo schaamteloos veridealiseerd. Dit was eerst mogelijk toen de weelde der weinigen niet langer welvaart voor allen schiep, toen de winst van rijkdom niet langer een winst aan menschelijkheid beteekende, toen het bezit werd opgehoopt zoo hoog als 't nog nooit was opgehoopt, toen een leger slaven saamgebracht was zoo groot als nog nooit de aarde had bevolkt. Zulk een wereld moest ook een oorlog doen ontbranden, zooals nog nooit een oorlog woedde, een oorlog die tien millioen soldaten doodde.

« Deze excessen van verduiveling moesten bereikt zijn eer het mammonisme in 't hart getroffen kon worden.

« Het bezit kon slechts ontduiveld worden door zich te veralgemeenen tot gemeenschapsbezit, tot volkswelvaart. Hoe meer de volkswelvaart het persoonlijk bezit en het persoonlijk gebrek opheft, des te zuiverder zal de samenleving zijn. » (1)

Wij moeten terug naar de thesis van het Christendom die zeer eenvoudig is : « Waarlijk rijk is hij die waarlijk bemint. » Waar onze schat is daar is ons hart ; en weerkeerig : waar ons hart is is onze schat en die bevat : daden, gedachten, geloof, hoop, liefde ; kunst, geen centen.

Onze wereld wordt geregeerd door de pers. De Middeleeuwen, waren na de allereerste ure, de tijd waarin het Christendom het hoogst stond naar kwaliteit, en naar kwantiteit het allerhoogst. Toen werkten de menschen saam voor de kathedraal. De nieuwe tijden werken saam voor de pers : In hoofdzaak zijn er drie

(1) *Just Havelaar*. Democratie, blz. 18.

richtingen : een clericale, een liberale, een socialistische. De kathedraal symboliseerde de waarheid ; de pers symboliseert de partijzucht, (in laatste instantie, het eigenbelang).

Voorheen vond de menigte haar leesvoedsel in den Bijbel, zoo kwam ze dagelijks in aanraking, niet enkel met hooge, zedelijke dingen, maar ook met een pracht van een literatuur.

« Al is er hypocrisie, fanatisme en eigengerechtigheid uit dit contact ontsproten, het is immers niets vergeleken bij de poovere winst en 't gruwelijk verlies ontstaan door de heerschappij der pers, die partij-vooroordeel kweekt in plaats van levende overtuiging, polemische brutaliteit in plaats van zedelijke strijdvaardigheid, dilettantisme in plaats van kennis en van geestelijke verruiming.

« De pers ontleert den mensch zelfstandig te oordeelen ; op autoritaire wijze decreteert zij wat de mensch denken zal en waarover. Zij vermorzelt de persoonlijkheid. Zij drilt de menschheid tot het slavendom, tot een slavendom zonder meester. Want zij, de meesteres, is de belichaming der menigte zelf. Door de pers wordt het menschdom de slaaf zijner eigen middelmatigheid. De middelmaat-mensch : sceptisch, verstandig, zelftevreden, zondeloos, werd het gruwelijk symbool der burgerlijke samenleving. In hem triomfeeren de geesteloosheid en de zelfbegoocheling, de materie en de leugen. Al de schijnheiligheden, banaliteiten en illusionismes krijgen in hem gezag en alle drogredenen van het nationalisme dat den zedelijken wil en de zelfverantwoordelijkheid der menschen opheft om de moraal tot een sociale nuttigheidsleer te verzwakken. Het drama des levens lost zich op in de idylle der voorzichtige verstandelijkheid. De verhevenheid van den geest verkeert tot de sentimentaliteit der zinnen. » (1)

Ook Just Havelaar preekt, als een gewoon sociaal, rechtvaardige verdeeling der aardsche goederen. Maar dat is lang niet alles voor hem. « Het doel is een wereld van edelere en vaster moraal, van schooner en krachtiger leven, van dieper beschavings-rijkdom, van scheppender geestelijkheid. En daartoe is noodig, behalve de rechtvaardige verdeeling der aardsche goederen, een geestelijke orde, een evenwicht tusschen volkscultuur en persoonlijkheidsvorming, een evenwicht dat tot rust

---

(1) *Just Havelaar* : Democratie, blz. 27-28.

komt in de stralende idee der geestelijke gemeenschap. » (1)

Democratie beteekent beschaving van het volk, en beschaving beteekent niet vormelijkheid of conventie, of fatsoen. Beschaving beduidt verheffing en opheffing der standen. Democratie wil meer scheppen een «volksziel ». Het volk is thans het spotbeeld van zichzelf, de ontaarding onder het procédé der machthebbers. « Het volk is de menigte die vandaag den Christus inhaalt met hozanna-geroep en met gewuif van palmtakken, die zich de kleederen van 't lichaam rukt om ze neer te spreiden op den weg, dien de Profeet heeft te gaan, die in een massaal enthousiasme zich hoog verheft boven zichzelven uit, maar die enkele dagen later tegen dezen zelfden Christus de vuisten balt en hem met schorre kreten den kruisdood oplegt. Het volk is 't dat nu Caesar den verrader scheldt, en Brutus, die hem neersloeg, als den held en bevrijder toejuicht ; maar nauwelijks heeft Antonius gesproken, of het weent om Caesar en het trekt tierend af om Brutu's woning te verbranden. Het volk, dat gisteren om revolutie riep, juicht heden als uitzinnig zijn vorst toe. Het is het volk, dat in de lente de internationale zingt om in den zomer met een lach ten oorlog te trekken, in dienst eener misdadige staatstyrannie... Waar het volk zich woelend beweegt, heeft men altijd de schriftgeleerden zien azen. » (2)

Het volk moet worden opgevoed : Het volk moet worden gebracht tot de wijsheid, en die is : de vereeniging van wil en weten, de samengroeiing van onbewust voelen en bewust denken, tot levenbewuste geestelijkheid. « Daarom was het Christus, die de hoogste wijsheid het klaarste uitsprak, want hij vond de eenvoudigste woorden. Hij vond de eenvoudigste woorden daar hij de woorden der onbewuste ontroering sprak. In Christus leeft de volksziel. » (3)

De beschaving, die niet gevoed wordt door het volk, sterft aan decadentie, aan rubriceering, aan bureaucratie, aan intellectualisme. Het volk brengt de levenwekkende kracht, dat volk dat zijn liederen zong. Dat het volk in verval is kan men opmaken uit de armoe van zijn lied. Waar is het volkslied ?

---

(1) Ibid, blz. 29.
(2) Ibid, blz. 35-36.
(3) Ibid, blz. 42.

« Menigeen is 't vergeten hoe eenmaal, de eeuwen door, het volk zijn liederen zong. Zijn smarten en vreugden, zijn kleine teederheden en groote enthousiasmen, zijn ironieën en zijn geloof, zijn liefde voor de wereld en zijn verlangen naar God kan het volk, argeloos en ontroerend, vertolken in het lied. En de groote componisten, wier namen ons vertrouwd zijn, hadden niets gekund zonder dien stroom van gevoelens, van harmonieën, uit de volksziel geweld. Dat het volk van heden in verval is, men kan het onomstootelijk vaststellen door te bedenken dat het geen schoone liederen meer voortbrengt, dat het geen stem meer heeft, dat het zijn kermisdeunen bralt of, soms, zijn socialistische strijdliederen, welke echter alle accent der innigheid missen. Want het volkslied is de uiting van een volksgeloof. De sociale gedachte moet religieus gevoel worden, moet boven den socialen strijd uitrijzen, eer zij in 't schoone lied zich vreugdevol of smartelijk uitdrukken kan. Het volkslied ontstaat, waar het volk zijn metaphysische aanvoelingen belijdt op zijn steeds zoo wenschelijke en levenslievende wijze. » (1)

En hier ware het tooneeltje in te schuiven van de verwildering van het Vlaamsche volk — die de schande is van West-Europa. Niet slechts het lied, ook de taal wordt door het volk gemaakt, en zie wat er van onze taal is geworden. « Niet de denkers, niet de geleerden hebben de taal gemaakt, maar 't volk. Het volk voelt symbolisch. Daarom kan het de taal scheppen. Het voelt de plastiek der klanken. Het voelt het leven plastisch aan. De taal is het groote, oorspronkelijke kunstwerk, de oer-schepping van den menschelijken geest. Zij is de eerste en machtigste bewustzijnsdaad der menschheid. » (2)

Van die verwildering van onze taal en de afstomping van ons taalgevoel dragen de schuld degenen die het alcoholisme over Vlaanderen loslieten : op tien huizen één drankhuis ! — dragen de schuld degenen die hun beetje beschaving opdoen in een vreemde taal, en dan juist die vreemde taal wenschen te doen dienen als scheidingsteeken tusschen hen en hun lagere volk.

Geen ziel in een volk zonder eensgezinde aansluiting bij de groote traditie van het volk. « Geen bloei van geest is mogelijk zonder kracht van traditie ».

---

(1) Ibid. blz. 47.
(2) Ibid. blz. 49.

Het beste van die traditie ligt uiterlijk in de taal èn innerlijk in het geloof, in den godsdienst. Het geloof is de gezamenlijke geestelijkheid van een volk. Een levendig geloof dat zich steeds vernieuwt en verjongt. « Geen geloof van schriftgeleerden. » De kracht der priesters ligt in hun sacramenteele gratie, maar ook in hun volksgevoel. « De priester zal geestelijk machtig zijn zoolang hij zich éen van ziel en van bloed voelt met zijn volk...» Men kan niet scheppen zonder te bouwen op het blijvende in de traditie, en zonder het versletene van de traditie weg te werpen. De scheppende mensch is èn traditionneel èn revolutionnair. Het echte leven is een drama dat uit tegenstellingen tot zijn eenheid komt. Juist de grootste persoonlijkheden voelen zich het naast bij 't volk : Homeros, Aeschylos, Paulus, Augustinus, Franciscus, Dante, Vondel, Rembrandt, Shakespeare, Van Gogh.

« De buitengewone persoonlijkheid is niet de uitzonderlijke, maar de essentieele mensch. Een groot man is groot niet in zoover hij van den gewonen mensch verschilt, maar in zoover hij dezen vertegenwoordigt. Het volk verhoudt zich tot de persoonlijkheid als de toegepaste kunst tot de zelfstandige schepping. » Nietzsche's Übermensch was romantische trots.

Men make zich geene begoochelingen. Nooit heeft de christelijke liefde de wereld geregeerd. Het is verbazend, maar niet wanhopig daarom, hoe weinig Christendom, na twintig eeuwen, in de wereld is doorgesijpeld. Er zijn een paar hoogtepunten geweest, maar zoo ongemengd mooi waren ze dan nog niet. Ons heele politieke leven is op zelfzucht gebouwd.

Democratie onderstelt het geloof in de verbetering van den mensch.

« Heel het voelen en het denken van den religieuzen mensch is gericht niet op de wijsgeerige waarheid, maar op het zedelijke geluksprobleem... » Persoonlijkheidsstreven en gemeenschapsstreven verzoenen zich in het christendom in zoover het christendom niet ontaardt tot politieken machthonger en in zoover de katholieke kerk niet verwordt tot Romeinsch keizerrijk... De wereld wordt steeds gered door hen die de wereld minachten, en de menschelijke ziel hooger schatten dan de heele wereld. Alleen zij die zelfstandig en diep naar binnen leven kunnen naar buiten werken. De eenige weg tot het geluk voor deze wereld is de weg dien alle wijzen gaan : de weg naar de eigen ziel...

Zoover dringt het expressionnisme door. Men ziet het zich practisch ontwikkelen uit een kunst- tot een levensleer... Maar, ik heb u zoo trouw mogelijk de denkbeelden van Just Havelaar gecondenceerd. Wat heeft Just Havelaar nu anders gedaan dan op zijn wijze voorgesteld waarheden die wij leeren van kindsbeen af, in onzen Catechismus ?

Er is geen de minste twijfel. Met het expressionnisme keeren we in de letterkunde uit lange en velerlei ziekten naar de gezondheid terug. Eén ding moeten de expressionnisten nog leeren : *eenvoudig en stipt*, zonder omhaal van gewichtig theoriseerend woordgepraal zeggen wat ze te zeggen hebben. Was 't mijn doens, alle artisten moesten door een paar jaar hoogere mathesis, met zwaar examen. Dat zou de denkers drillen tot stiptheid en dat zou sommige scheppende kunstenaars opleiden tot ingenieurs — en flinke ook, want wie zal zeggen hoeveel schrandere koppen door àl te individualiseerende kunst zijn verknoeid geweest. En dat zou zeer voordeelig zijn voor den heropbouw onzer « verwoeste gewesten», die geestelijk nog heel wat erbarmelijker dan stoffelijk zijn toegetakeld.

Ik weet wél dat de meeste expressionnisten aan 't ijveren zijn met het vooropgezet ideaal, 't zij vagelijk, 't zij duidelijker, alle denkende menschen naar het monisme te drijven. Maar kwaad zie ik in dit alles niet, zoolang degenen, bij wie de boodschap komt, wezenlijk denken. Kijk, in dit overzicht sloegen we Engeland over. Nog steeds een rijk litteratuur-land, en nog steeds het meest practische land van de wereld. Doen ze ook daar aan expressionnisme ? Jawel ; in het rijk waar Rudyard Kipling het imperialisme uitzong, is er ook nog gelegenheid voor den geboren wereldburger, den Angelsakser, zich in de diepte te ontwikkelen. Het blijvende en het eeuwige dat er steekt in de leer der expressionnisten werd immers lang vóor één expressionnist van de school werd geboren, gepredikt en geplogen voor de kunst en voor het leven door John Henry Newman...

Wij krijgen thans een heele reeks « Boeken van Wijsheid en Schoonheid » : « Uren met Goethe », « Uren met Shakespeare », « Uren met Novalis », « Uren met Montaigne », « Uren met Schopenhauer ». Wij maken een volgende keer graag die « Uren » mee, maar wij eischen ook een paar uurtjes voor Newman op.

J. P.

BOEKENNIEUWS.

Dr G. KALFF : **Inleiding tot de studie der Literatuurgeschiedenis.** — Haarlem, H. D. Tjeenk Willink en Zoon.

In de eerste maanden van den oorlog verscheen dit merkwaardig boek, dat eerst nu stilaan doordringt in ons land.

Prof. Kalff heeft eerst zijn groote « Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde » voltooid, en uit de rijke ervaringen van zijn practijk als literair geschiedschrijver en ook als hoogleeraar heeft hij dezen bundel theorie saamgesteld. Gelijk het meer gaat is dus deze « inleiding » opgemaakt nadat de rest was afgewerkt. Mocht een recensie uitdijen tot een studie, het zou de moeite waard zijn te Winkel's inleiding voor zijn Ontwikkelingsgang te leggen naast dit soort voorbericht. Daaruit zou alweer blijken wat we van elders reeds wisten : nl. dat onze beide grootste literaire geschiedschrijvers malkander uitstekend aanvullen : de oudere als diepgravend wijsgeer, de jongere als een zuiverinzichtig kunstenaar ; de een als kalmer bestudeerder van tallooze werken, allemaal persoonlijk ingezien ; de ander als vaardiger portretteerder van personen..

Kalff, in de opsomming van standpunten die men innemen, en van houdingen, die men nemen kan als beoefenaar van 't vak, komt tot een belijdenis die ons niet verwondert, wijl ze tevens aangeeft de evolutie, steeds doorgemaakt door de meesters in de geschiedbeoefening van een of andere kunst. In hun jongere jaren leggen ze 't gewicht op de *kunst*, in hun oudere op de *wetenschap*.

« Meer dan twintig jaar geleden achtte ik het noodig te betoogen : literatuurgeschiedenis is *kunstgeschiedenis* ; naar mijne meening werd door de literatuurhistorici van dien tijd te weinig rekening gehouden met de kunst. Heden schijnt het veeleer noodig met nadruk te verklaren : literatuurgeschiedenis is *geschiedenis*. Want de kunst, de Kunst, wordt voldoende geëerd ; de eerbied voor de geschiedenis en de historische waarheid is niet zelden gering. »

Wat er van zij, de geleerde, die deze « inleiding » heeft geschreven *is* een kunstenaar. Want dit boek is

een compositie, een architectuur-arbeid, degelijk en schoon.

Kalff geeft vijf hoofdstukken : Algemeene beschouwingen ; de schrijvers ; de werken ; het publiek ; literatuur-geschiedschrijving. Hij heeft niet geaarzeld zich te richten naar modellen, als die wezenlijk dezen naam verdienen : Elster's « Prinzipien » der Literaturwissenschaft » waarvan hem, helaas, het 2de deel, dat 14 jaar na 't eerste verscheen, is ontsnapt, naar zijn eigen bekentenis ; Wilhelm Scherer's « Poetik », Gayley en Scott: «Methods and Materials of Literary Criticism». Maar hijzelf wist maar al te goed dat hier gevaar was in theorieën te verdorren, en om de geheimen van 't leven is hij gegaan bij de groote scheppers van literaire kunst, vooral bij de Engelschen : bij Wordsworth, bij Coleridge, en, in de eerste plaats bij Shelley, wiens « Defence of Poetry » hij zoo welsprekend bewondert.

Met dit al werkt het toch bevreemdend, en wel eenigszins teleurstellend, dat Kalff heelemaal geen notitie nam van den Italiaan, die meer dan eenig ander literair-geleerde, in de jongste twintig jaren het oor van Europa won, en die zooveel nieuws heeft gebracht en zooveel ouds heeft opgeruimd in de Aesthetica : Bernardo Croce. Een baas van zulk gehalte over te slaan is bedenkelijker dan hier en daar een koddig flatertje als b. v., op blz. 7, dat Lucretius, de dichter van « De Natura *Deorum* » zou zijn !

Al zijn er dus tekortkomingen en onnauwkeurigheden, toch is 't even zeker dat we in 't Nederlandsch tot heden niets hebben dat dit boek als leidraad en vraagbaak evenaart. Daar bij ons het onderwijs van de literatuur in handen is meestal van philologen-zondermeer mag hier de wensch wel geslaakt worden dat onze verpedante leerkrachten in dit boek iets mogen opdoen van het leven en de gezondheid, die 't zoo ruimschoots biedt. En als een « pium votum » voor ons hier in Vlaamsch België klinkt vol optimisme Kalff's goedgezonde meening : Mocht ze dus waar wezen en waarheid worden : « Er zijn philologen met een fijn en diep gevoel voor poëzie en met een geoefenden smaak, wier oordeel mag opwegen tegen dat van menigen middelmatigen of verdienstelijken auteur. Maar waarom moeten auteurs en philologen vijandig tegenover elkander staan en hooghartigheid ter eene zijde beantwoord worden met aanmatiging ter andere zijde ? Waarom zou

de meerdere kennis van den een niet in verbond kunnen treden met het dieper inzicht, dat nauwer geestverwantschap geeft, van den ander ? »

J. P.

JOS. LEFEVRE et ED. LOMBAERTS : **Louis Veuillot.** Pages choisies avec introduction. 3e duizendtal, Veritas, Antwerpen. fr. 4,25.

Veuillot is klassiek. In beiderlei zin ; èn wijl hij in 't onderwijs zoo gretig wordt gebruikt, èn wijl zijn werk behoort tot het zuiverste en het beste wat de letterkunde ooit heeft gegeven. Weinigen in de geschiedenis der literatuur hebben zoo gauw als Veuillot hun blijvende plaats veroverd. En dat is gegaan ondanks de vijandschap, hem door zijn karakter en zijn overtuiging zoo ruimschoots in de wereld bezorgd.

En deze eerste-klasse-klassieker naar de kwaliteit was tevens naar de kwantiteit zoo verbijsterend vruchtbaar dat zijn arbeid, zooals die thans vóór ons ligt, meer dan 60 deelen beslaat.

Vat het nu maar aan, met paedagogische omzichtigheid, naar de eischen van beperking noodzakelijk gesteld door het klein getal uren dat men in ons onderwijs mag wijden aan de letterkunde, in zulk een bibliotheek te gaan grasduinen. Men komt eigenlijk te staan met een mosselschelp voor een zee.

Gelukkig maar als er iemand gevonden wordt, vlijtig en smaakvol genoeg, om de professioneelen in zulk een taak naar behooren voor te gaan ; — en dubbel gelukkig als die iemand heet : *Abbé Ed. Lombaerts.* Deze leeraar in St Jan-Berchmans te Antwerpen, waar zooveel flinke krachten samenzitten, staat met Paul Halflants vooraan in het dunne rijtje, te onzent, van degenen die door en door op de hoogte zijn van de Fransche letterkunde ; niet, bid ik u, uit hoofde van ongezond feuilletonnistisch geliefhebber in die gevaarlijkste aller literaire provincies, maar uit hoofde van hun hooger inzicht en hun degelijk wetenschappelijken ernst.

Zoo heeft abbé Lombaerts nu ook deze verzameling keurteksten uit zijn geliefkoosden Veuillot, voor een deel op het vaste voetspoor van zijn overleden collega Lefèvre, bewerkt.

Die keuze is uitstekend. De eischen der humanioraklassen gaan hier op een éénige wijze saam met de esthe-

tische waarde der stukken. Louis Veuillot, die in zijn groot en grootsch geloof al zijn bezielende geestdrift putte, zijn lyrische vlucht, zijn satirische vaart, zijn polemische kracht, zijn idyllische spelpartijtjes, zijn schatten van gemoedelijkheid en zijn apocalyptisch vizionnaire weelden ; zijn heele vorstelijke prozapracht en het kunstmeewerk van zijn taal, ook als ze in verzen spreekt — deze heele Veuillot ligt in deze tweehonderd bladzijden uitgestald.

Er is gekozen uit : *Rome et Lorette*, *Les Pèlerinages de Suisse*, *Les Libres-Penseurs*, *Le Parfum de Rome*, *Poésies*, *Mélanges*, en vooral uit de *Correspondance* en uit die beide weergalooze bundels *Ça et Là*. Alles inderdaad standaardbladzijden waar geen eentje van weg mag. Mocht ik er nog eentje bijvoegen 't zou waarschijnlijk wezen : « Ce que c'est qu'un Curé » uit *Historiettes et Fantaisies*.

Aan 't slot geeft de verzamelaar een volledige lijst van Veuillot's werk, en een goed verzorgd overzicht van 't geen over Veuillot werd geschreven.

Ook de inleiding is merkwaardig. Natuurlijk wordt daarin tevens gewezen op Veuillot's vechtersaard. Maar de heer Lombaerts geeft toe dat de vechter als dusdanig niet het beste deel van het werk heeft geleverd.

Door dezen bundel wordt beoogd, zegt de schrijver, het zedelijk en het letterkundig welzijn der jongens. Hij wenschte Veuillot tot de jongeren te laten spreken, tot hun verstand en tot hun hart, en hij wenschte hun voor oogen te leggen mee van het schoonste en het beste dat men in 't Fransch heeft leeren zeggen.

Hoezeer de heer Lombaerts in zijn pogen is geslaagd moet ik hier niet verder met een hymne bezingen. De feiten spreken alreeds. 't Is immers het 3e duizendtal dat de Vennootschap *Veritas* hier nu zoo smakelijk voorlegt.

Toch wensch ik nog iets te zeggen. Wie de naoorlogsche studeerende jeugd van dichterbij volgt krijgt het weleens wat benauwd. Men hoeft niet in de ervaring vergrijsd te wezen en ook heelemaal niet tot de pessimisten te behooren om te beweren dat onze jonge makers der toekomst hun taak niet zwaar opvatten, en dat er thans lang niet zooveel als vóór twintig jaar b. v. door de jeugd wordt gewerkt en gestudeerd. De tekorten op geestelijk en zedelijk gebied zijn van heel wat angstwekkender aard dan de economische, waarvoor men nu zoo'n reuzekeel aan 't opzetten is. De opvoeders ten on-

zent doen intusschen hun best. Ook de literatuur geeft bewijzen daarvan. Werken als *Eer en Deugd*, *Excelsior*, *Meer volmaaktheid*, hebben een goede zending. Hier in deze *Pages Choisies* hebben we weer zoo iets ; en het allerbeste wellicht. Want hier spreekt niet enkel een groote stem uit het graf, die meest altijd meer indruk dan een levende wekt, hier spreekt die stem ook een taal zoo volmaakt schoon dat met die schoonheid er ook wel de liefde moet ingaan voor alles wat schoon is — *het* schoonste en *het* hoogste, naar Veuillot's eigen geloof.

Laten we 't dus met dezen « Veuillot » eens beproeven ; laat dit gezegd zijn door iemand die niet zoo erg veel Fransche boeken weet aan te prijzen ; die in Vlaamsch België den invloed van 't Fransch tot het noodige wenscht te beperken ; maar die tevens weet wat hij had aan de opvoedende kracht van Veuillot, en die voor 't genot hem weer eens gebracht door deze *Pages Choisies* nog meer dankbaarheid voelt dan deze bladzijde vermag te betuigen.

J. P.

ERNEST CLAES : **De Witte,** met 12 penteekeningen van J. Leonard. Vlaamsche Bibliotheek.

« De Witte » gaat prachtig van de hand. Dat bewijst alvast voor zijn stijgende populariteit in Vlaanderen ; en voor zijne introductie in Holland hebben H. Robbers, F. Coenen en Dr. Prinsen gezorgd.

E. Claes is uit den oorlog teruggekeerd met een drietal eeremerken van verwondingen en een letterkundig bagage van belang : Een bundel «Oorlogsnovellen» — « Namen 1914 » — « Bei uns in Deutschland », eene reeks Sichemsche novellen en een paar hoofdstukken van De Witte. Het wordt hoog tijd dat de E. H.H. Van Neylen en Van den Dries hunne Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde herzien en E. Claes, tusschen de schrijvers van ons volk de plaats gunnen die hem toekomt. Toen ik, vijftien jaar geleden, voor Norbert Gysen op zoek moest naar lezingen voor « Met tijd en Vlijt » ben ik Ernest Claes gaan aanspreken : want die had toen al een paar zeer frissche Sichemsche novellen gegeven in Groene Linde zaliger. Hij had wel iets liggen, maar het was nog niet geheel klaar. Hij

kon er toch wel een hoofdstuk uit voorlezen ?... Dat zou hij doen en dat was het begin van « De Witte ».

« De Witte » is intusschen opgegroeid in jaren en verstand. 't Is geen Boefje en nog veel minder een Paddy. Maar 't is een rakkersche kostelijke kerel uit het Demerland. Indien hij in handen valt van zekere Hollandsche opvoedkundigen komt er vast een artikel over de antipaedagogische kanten van « De Witte », zooals destijds een wijsgeerige medewerker van *De Tijd* over de heidensche kanten van Pallieter heeft geschreven. En daar is ook wat voor te zeggen. Want de onfatsoenlijke « woorden en manieren » van De Witte werken aanstekelijk en kunnen op een dagje een heel jaar les in « wellevendheid » ongedaan maken. Sommige uitdrukkingen kunnen trouwens best wegvallen zonder dat de literaire waarde en de vermakelijke humor van het werk er iets bij verliezen. Maar E. Claes zal wel gestaan hebben tegenover de Witte zooals wijzelf tegenover onze eigen kwajongensstreken. Er is zooveel waar we onze kinderen met het ernstigste gezicht van de wereld over berispen moeten, maar dat we nochtans ongaarne missen zouden in de herinneringen onzer jeugd.

Indien er iemand het lachen heeft verleerd in Vlaanderen, dan kan ik hem de lezing van De Witte aanbevelen. De Witte is de kostelijkste humor en de blijde boert van een echten « heerlijken deugniet ». Aan citeeren valt hier niet te denken. Aan de Witte is geen eigenlijke literatuur verbruikt ; het is beter dan dat : het is volkskunst zonder meer. En dit is geen geringe verdienste tegenover de letterkunde en tegenover ons volk. Ik bedoel het hoogere en het mindere ; want wat Ernest Claes reeds gegeven heeft en in nog grootere maten geven kan in de toekomst, is kunst voor de gemeenschap. Hij schrijft met de natuurlijkheid van een rasschrijver en hij bezit deze twee hooge gaven : gevoel en humor. Hij wake er alleen zorgvuldig over dat zijn luim en zijn geestigheid niet overslaan in minder fatsoenlijke boert.

A. V. C.

WIES MOENS. **Celbrieven,** met een inleiding door Dr L. Dosfel, — Sikkel, Antwerpen.

Uit den gemengden indruk, dien de verzen van dezen jongen dichter maken, komt telkens weer boven

de wensch : kon Wies Moens zich toch houden aan die zuivere, sterke en fijne bezieling die hem dreef tot dat begenadigde lied der Vlaamsche Meisjes, en tot verzen in den trant van degene hier bij een vroegere gelegenheid aangehaald.

Nu liggen voor ons zijn « Celbrieven. » En die zijn een schat ; eenvoudig al hierom, wijl de dichter zich hier geeft geheel zooals hij is, zonder kunstemakerij, en wijl hij hier niet doet aan literatuur, wijl hij zegt, zonder meer, wat zijn goed en groot hart hem ingeeft.

Uit de cellen waar Vlaamsche gevangenen zaten, kwam heel wat te voorschijn dat de sporen van zijn oorsprong draagt ; de eenzaamheid. En die eenzaamheid heeft het dan als oorsprong gemeen met zooveel schoons in de groote literaire geschiedenis. Want de eeuwige les luidt : de stemmen die dragen over de wereld komen uit de afzondering. Doorgaans uit de vrijwillige. Want gebeurt die afzondering door geweld, dan doet ze pijn, en werkt ze neerdrukkend ; en dan heeft hij die scheppingskracht voelt in zich, eerst veel te overwinnen eer hij zeggen kan wat hij duurzaam te zeggen heeft. Daarom kan vooreerst onder de gestrafte Vlamingen geen sprake zijn van het « cella continuata dulcescit ». Maar lang hebben de besten niet gewacht om hun vrijen geest in hun gevangen lichaam op te werken tot de hoogte van Boëtius, van Savonarola, van André Chénier, van Silvio Pellico, en een enkelen keer van Dostojewski. En waarom zou er ook niet en dan een flitsje doorschieten van Reuterschen humor ?

Het is een feit, dat de gedruktheid van Wies Moens, al beukte het lijden nog zoo zwaar op zijn ziel, niet lang heeft geduurd. Wie zal zeggen wat een weelde het voor die beide verstootenen was, voor Dosfel en voor hem, bij malkander te mogen zijn en elken dag met malkander te mogen spreken, en dan de brieven van de vrienden, die verre van verminderd te zijn, aangroeiden met den dag !

De « Celbrieven » worden ingeleid door Dr. L. Dosfel. Een brief aan Wies Moens, — éen gedachten- en beeldenbloei, maar toch geen overdaad ; de soberheid van een dichter, die geleerd heeft zich te beperken in de regels van het Recht ; een dichter, die geen enkel van zijn jeugdidealen heeft laten te loor gaan, die ze integendeel heeft gevoed met zijn beste mannenkracht,

en die daarbij het Recht heeft beoefend om recht voor zijn volk op te vorderen ; ook toen hij gevangen zat. « Ten dood, den kerker in, naar 't schavot, aan den schandpaal, huilden de sjacheraars, de kooplieden in den tempel der vaderlandsliefde, die tijdens de Duitsche bezetting met Duitschers aanzaten aan feesttafels, waarop gouden champagne straalde, en die de hoogste geldstapels kochten met de diepste laagheid. » Even vrij voelde zich Dosfel's geest in de cel als er buiten. En blijkens de brieven zelf is dat ook waar voor Wies Moens.

Ze zijn ten getalle van elf, en loopen over een jaar: van December 1919 tot December 1920. In hun geheel zijn ze de Vlaamsche biecht van een dichter, die onder den oorlog, ondanks alles wat toen gebeurde, droomde van de verlossing van zijn Vlaamsche volk, en die, ondanks alles wat sindsdien is gebeurd, *nog* droomt van de verlossing van zijn Vlaamsche volk. Wat hij steeds heeft gedaan van zoogauw het hem licht werd in de hersenen deed hij voort onder de Duitsche bezetting en zal hij blijven voortdoen onder om 't even welke bezetting, en hoe die ook heete.

Of hij als mensch de straf aan den lijve en in de ziel heeft gevoeld ? Vraag dat niet aan een zoon als Wies Moens, die onder 't verdriet zijn moeder verloor. Maar als Vlaming ? Il n'a rien appris et rien oublié. Tenzij dat hij in een pracht van willers- en droomerskracht kon vergeten dat hij gevangen zat. « De muren van een cel kan je doen wijken tot in het oneindige », zegt hij in den zesden brief, misschien van alle de schoonste.

Met een voorbeeldige berusting in zijn goed recht heeft deze kunstenaar zijn maandenlange opsluiting besteed aan de controleering van al zijn aandoeningen. En alle heeft hij in zijn brieven verwoord. Enkel geen bitterheid, want die kende hij niet : « Mijn lot berust in de handen van een dozijn menschen die mij nooit hebben gezien, die mij niet kennen, niets afweten van mijn jeugd, niets van wat dag aan dag de Eeuwigheid aan mijn hart lispelde ; niet éen van hen zag mij ooit stil in mijn handen weenen, niet éen van hen heeft mij ooit zien glimlachen terwijl ik bad tot mijn blijden God ! Niemand onder hen kent mijn neerlagen, niemand mijn opstanding. Al wat zij over mij zullen vernemen zal zijn : dat ik een jonge man ben die sprak tot talrijke

scharen ; harde en bittere dingen zei, omdat ik zou gestikt zijn indien ik deze dingen *niet* had kunnen zeggen ; en mooie, heerlijke dingen, omdat ik geloofde dat schoonheid en goedheid éen zijn in het leven van den mensch. Daarop zullen zij hun vonnis vellen. »

Wies Moens is niet enkel gebleven wat hij was. De cel heeft hem nog gelouterd en veredeld. Ze was hem een school van de beste en hoogste levenslessen : « Want dit ook heb ik geleerd : dat niemand den hemel over onze ziel kan afbreken tenzij wij alleen. Groote God, éens heb ik, o maar drie dagen, honger gehad. En op een avond, nadat ik gedurende meer dan vier uren in een celwagenhokje door mekaar geschud werd, was ik zoo àf, dat iemand gerust mij had kunnen mishandelen ! Het is voorbij. Mijne beste dagen bracht ik door in blijen arbeid. Kinderen der stilte zijn deze brieven en mijn verzen. In elk gedicht dat ik schreef leefde ik tienvoudig het leven dat mij ontstolen werd. »

Ik zegde daareven dat Wies Moens al zijn aandoeningen voorbeeldig had gecontroleerd. Enkel misschien zijn «expressionnisme» niet. Maar wie zal hem hard vallen om zijn geloof dat het nieuwe heil komt van de gemeenschap? En wie zal glimlachen als iemand lijk deze begenadigde, die zoo weinig genade van de menschen verwierf, toch zweert op het jonge mirakel : « Nieuwe grenzen worden getrokken tusschen de naties. Maar van mensch tot mensch worden de grenzen uitgevaagd. »

AL. JANSSENS : « **Het leven van de heilige Lutgart** », door Thomas van Cantimpré. Verdietscht en ingeleid. De Vlaamsche Boekenhalle, Leuven. 130 blz. fr. 6.

Alle lof voor dit schoone en goede boekje, waarover binnenkort meer zal worden gezegd in de letterkundige kroniek van « De Standaard. »

WILLEM PUTMAN : **Het Oordeel van Olga,** komedie in drie bedrijven. — De Vlaamsche Boekenhalle, Leuven.

Prijzenswaard is de zorg die de nog zeer jonge tooneelschrijver aan zijn werk besteedt. Er zit gang en

geest in zijn dialoog ; maar dat is vooralsnog de beweging aan de oppervlakte. De handeling zelf is geen zielegroei, en daartoe was ze wel geroepen ; want het meisje heeft gaven genoeg om ze niet te laten spelen rondom een gelegenheidsgevalletje dat zijn boeiendheid erlangt uit een *quiproquo*. Het stuk is dan ook als geheel een gelegenheidssuk, maar dan toch ook met meer dan gewone gevatheid bewerkt. Blijvend gehalte is niet aanwezig ; men wordt telkens gewaar dat hier ontbreekt de wortelvastheid in eigen Vlaamschen bodem, waaraan Willem Putman's vriend, Gaston Martens, die zooveel ruwer is, zijn zooveel grooter degelijkheid heeft te danken. Als Willem Putman zich wil voeden met eigen nadenken, en als hij in onze eigen ruime, frissche volkslucht wil leeren ademen, dan komt hij er, gelooven we, wel. Maar veel boeken moeten dan weg van rondom zijn schrijftafel ; in casu heeft aan het slot van « Olga » de ál te trouwe navolging van Ibsen's « Steunpilaren » geen deugd gedaan. J. P.

AANBEVOLEN BOEKEN :

Jos. Vermeulen : Iersche Zelfstandigheid, Wezen en Strijd. Nr 193 van de Verhandelingen van de Algemeene Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding.

Jozef Cohen en *Keuning*: Nieuwe Klanken, 5 deeltjes, Leesboek voor hoogere en voortzettingsklassen der lagere school ; geillustreerd door J. H. Isings Jr. fl. 0.70 per bundeltje.

E. Rypma en *F. G. Schuringa* : Nederlandsche Spraakkunst, 2e druk. 230 blz. fl. 5.50. Ibid.

C. Brouwer en *G. Ras* : Oefeningen voor het Eerste jaar bij de Eenvoudige Duitsche Spraakkunst, 3e druk. 65 blz. fl. 0.90. Ibid.

C. Brouwer en *G. Ras* : Oefeningen voor het Tweede jaar bij de Eenvoudige Duitsche Spraakkunst, 3e druk. 90 blz. fl. 0.90. Ibid.

C. Brouwer und G. Ras : Das Wunderhorn, Erzählungen, Geschichten und Gedichte furs zweite Jahr, illustrirt von L. O. Wenckebach. 150 blz. fl. 1.75.

W. Reindersma : Beknopt Leerboek der Vlakke Meetkunde, 1e deel, met 93 zwarte en gekleurde figuren, 3e druk. fl. 2.50.

W. Reindersma : Beknopt Leerboek der Vlakke Meetkunde, 2e deel, met 226 figuren. fl. 3.90.

Wolters, Groningen.

INHOUD :

Drukkerij A. DE BIÈVRE, Brasschaat (Antwerpen). Tel. 12.

DE HAMLET FIGUUR.

In de rijke galerij van Shakespeare's menschentypen, waar het levensmysterie u zoo machtig aangrijpt, wordt ge dadelijk op bijzondere wijze geboeid door een ontzaglijke figuur, wier donkere oogen u geheimzinnig aanstaren, vonkend van het vreemd genoegen, voor anderen een raadsel te zijn en te blijven : Hamlet, de diepste voorwaar van Shakespeare's scheppingen, Hamlet, een van die allerbegaafdste, hoogst ingewikkelde karakters, wier gemoed bewogen wordt door zóóveel elkaar kruisende of voortstuwende gevoelsstroomingen, wier vernuft zoo gestadig laait van het lichten en flitsen van elkaar verdringende gedachten, dat geen uitwendige werkzaamheid er ook maar een benaderend volledige uiting aan kan geven. Daden welke al de vermogens eener min rijke natuur geheel zouden uitputten en ontdekken, laten op den zielegrond van die grooten een schat van ongerepte en onvermoede drijfkracht sluimeren. 't Is of schreden ze niet mee met de anderen op de vlakke levensbaan, met stoeren stap, in strakken ernst ; hun jaren lang schijnen ze te spelemeien rond een groote kruisstraat van het bestaan, als stoeiende kinderen : in hun onstuimigste vaart op een der wegen voelt men den nauw bedwongen lust tot weerkeeren, om eene nieuwe richting te beproeven ; want in hun eigen oogen blijven al hun daden proefnemingen ; alles lijkt *voorloopig* : in niets gaan ze volmaakt op : het « ksun olè tè psuchè » van Plato kennen ze niet.

Machtig veel werd over Hamlet geschreven en getwist, over zijn karakter werden de meest uiteenloopende meeningen verdedigd, en hier meer nog dan elders, ontaardde, door overdadige spitsvondigheid van kunstrechters « uitlegkunst in inlegkunst ». Kunnen Hamlets grillige gemoedsbewegingen en « wilde sprongen uit de rede », wel door 't nuchter oordeelend verstand aan één richtsnoer geregen, tot één bepaald levenswaar karakter herleid worden ... Hamlet is het wonderkind van Shakespeare's genie, dat zich hier meer dan elders heeft ontwrongen uit het knellend gebit der koele rede. Alleen zich verlatend op zijn diep levensinzicht, heeft de meester een menschentype geschapen, dat hij meer *vermoedde* dan *bevroedde.*

Ja ! vroeg men aan Shakespeare wat voor een karakter Hamlet nu eigenlijk toch is, hij zou misschien hetzelfde bescheid geven als Kant, toen zijne vrienden hem naar uitleg vroegen over eene duistere plaats van zijne « Kritik der reinen Vernunft » : « Daar heb ik mezelf nooit goed begrepen ». Hij ook vermoedde meer dan hij bevroedde, en anderen na hem verstonden misschien scherper wat hij bedoelde. « La réflexion n'a pas su rejoindre la prospection » zou Blondel zeggen...

't Ware misschien loonend, eene poging te doen om een duidelijk panorama te ontwerpen van de grootsche nevelachtige zieleverten, waarop de dichter heenwijst (alleen gekende landschappen zijn indrukwekkend in morgennevels), en om wat schemer te brengen in levensafgronden, wier diepte schijnt aan te groeien, naarmate er meer licht in doordringt. Dat ik in mijn opzet volkomen zou slagen grenst bijna aan het onmogelijke : de welwillende lezer houde me ten goede dat 't hier gaat over « het drama der diepzinnigheid ;
» een knak in Hamlet's jeugd maakt er, dat het gansche
» drama overwolkt is van somber gedroom en gemijmer
» en levenswarsheid, heel zijn leven voldampend ge-
» lijk een stroom met zijn misten het gansche breede
» landschap en de hooge lucht erboven. Voor zulke dra-
» ma's gevoelt men instinktmatig dat zij het grootste
» en hechtste bieden van wat wij van drama's ver-
» wachten : 't leven ligt opgevouwen in 't lot van die
» menschen en ontsluiert ongekende kracht en diepte,
» knoopt het met geheimzinnige banden aan het mach-
» tige vast dat het omringt en straalt op 't einde in
» de volle klaarheid van zijn dood (wel den zijnen
» want door zijn geleidelijken groei voortgebracht) ».
(1).

Zoo levend is Hamlet's karakter, dat het in zich al de verwikkeling en de tegenstrijdigheid der zieleroersélen omdraagt ; geen wonder dus, indien het tot de meest uiteenloopende opvattingen aanleiding gaf. Terloops citeer ik hier de bekende verklaring van Goethe :

« Shakespeare heeft ons in Hamlet eene ziel willen
» toonen, belast met eene groote opdracht, maar onbe-
» kwaam ze uit te voeren. Deze gedachte beheerscht
» heel het tooneelstuk. Een eik wordt geplaatst in eene

(1) *Verschaeve.* Vondel's drama tegenover het drama in 't algemeen. bl. 81-82.

» vaas die alleen maar lieve bloemen moest dragen :
» de wortelen zetten zich uit en de bloempot breekt.
» Een schepsel vol schoonheid, reinheid, adel, uitste-
» kend zedelijk, maar zonder die physieke wilskracht
» welke helden schept, bezwijkt onder het gewicht van
» een last dien het noch schragen, noch verwerpen
» kan ; al de plichten zijn heilig voor Hamlet maar deze
» is te moeilijk. Men eischt van hem het onmogelijke,
» niet onmogelijk op zich zelf, maar voor hem ».

Allen geven toe dat die jonge Deensche Prins een doordringend en scherp verstand bezit, dat naar het genie zweemt ; daar valt trouwens niet aan te twijfelen als men de diepte zijner beschouwingen over het leven hoort ; ook zal men wel toegeven dat hij zoo pessimistisch mogelijk gestemd is en het strijdperk van het leven intreedt, teleurgesteld op voorhand : de eerste zielekreet die hem ontsnapt is : « O, dat dit al te vaste vleesch versmolt, vervloeide en tot een dauw verging ! Of dat nooit de Eeuwge zijn onwrikbaar, hoog gebod gericht had tegen zelfmoord ! — O God ! O God ! Hoe voos, vermoeiend, laag en troosteloos komt mij al 't woelen dezer wereld voor. 'k Verfoei, 'k verfoei haar. — Het klinkt ook overal eensluidend dat men in Hamlet de geniale voorstelling vindt van den weifelaar, die alleen maar tot de daad komt onder de aandrift van een plots opbruischenden hartstocht, waarvoor zijn prikkelbare natuur zoo ontvankelijk is. Nu zijn er 2 of 3 soorten van weifelaars : de loome, zwaartillende naturen, die geen veerkracht bezitten en de grootste krachtinspanning hoeven in te zetten om aan zich zelf, al was het maar één besluit, te ontrukken : zoo is Hamlet niet aangelegd ; het tooneel met zijne moeder, de heldhaftigheid waarmede hij de eerste, aan boord van het rooverschip stormt, de plotse wraak die hij neemt op zijn oom, volstaan reeds om dit te bewijzen. Er zijn andere besluiteloozen die den moed niet hebben om eene daad te volbrengen, daar ze te gevoelig zijn voor het lijden en geen wilskracht bezitten om er zich door te slaan : dit kan van Shakespeare's held niet gezegd worden : nergens valt er een zweem van bangheid te bespeuren, nergens een weerklank van die vertwijfeling, welke trilt in den beroemden monoloog van Lucifer, voor de booze gevolgen van zijn verwaten onderneming zoodanig terugdeinzend, dat hij in den afgrond der wanhoop nederploft. Men kan ook niet

staande houden dat Hamlet wankelt, wijl zijn schrander verstand en levendige verbeelding hem te duidelijk al de mogelijke, subtielste nadeelige gevolgen van zijne daad voorstelt, en tevens de te missen voordeelen van het tegenovergestelde besluit, zoodat de veerkracht van het willen door dit her- en der schommelen, ontzenuwd wordt...

Maar wat voor een weifelaar is dan die Hamlet ? Hier begint juist de verlegenheid en ook de verdeeldheid der critici. En hunne ontstemming wordt nog vermeerderd door die geveinsde zinneloosheid. Want zeer vreemd komt het hun voor, dat een zoo schrander man, als de Deensche Prins, al is hij uitermate aarzelend van natuur, toch in het kiezen der middelen om tot zijn doel te geraken, zoo weinig oordeel aan den dag legt. Hij wil beletten dat men iets van zijn ontwerp zal vermoeden : doch, door zich als zinneloos aan te stellen, moest hij onvermijdelijk achterdocht verwekken. De critici hebben daarom de vraag geopperd, of men wellicht bij Hamlet, niet met een geveinsde, doch met een echte zinneloosheid zou te doen hebben. Inderdaad, er zijn krankzinnigen die hun toestand bewust zijn en oogenblikken van volkomen geesteshelderheid genieten.

En waarlijk, de bewijzen zouden niet ontbreken. De verschijning van den geest heeft zijn verstand een knak gegeven : want toen zijne vrienden, die hem gedurende dien nacht ter plaatse vergezelden, nader kwamen, roept hij : « O ! o ! mijn valk ! » en slaakt andere onsamenhangende kreten. Trouwens heel die verwarde samenspraak, en later die tusschenzin, waarin hij het voornemen openbaart zich voortaan als zinnelooze te gedragen, kenmerken een echten waanzinnige : aan zijne vrienden had hij reeds driemaal, op verscheiden plaatsen, onder eed het zwijgen over het gebeurde gevraagd en gaat dan voort : « Maar komt, zweert hier, zooals gij vroeger zwoert, zoo waarlijk God u helpe, dat gij nimmer, hoe wonderlijk en vreemd ik mij gedraag — *daar 't in 't vervolg wellicht mij dienstig schijnt, mij grillig, wonderbaarlijk aan te stellen* — dat gij alsdan mij nimmer zult verraden. »

Let verder eens op die beschrijving, welke Ophelia aan heur vader geeft, van het bezoek haar door Hamlet gebracht. Het is ook vreemd, hoe een edele geest, als hij, Ophelia zoo kan martelen door vlijmende verwijten.

Na den moord van heur vader denkt hij niet eens op haar. In het tooneel, waar hij zijne moeder zoo scherp de afschuwelijkheid van haar gedrag onder oogen brengt, is het opvallend, hoe de geest alleen in zijne verbeelding verschijnt, en voor zijne moeder onzichtbaar blijft : teeken van zinsverbijstering !

Het grootste bewijs echter vindt men in het beroemd tooneel op het kerkhof. Bij zijn terugkeer uit Engeland, was Hamlet juist aanwezig op de begrafenis van Ophelia. Toen gebeurde iets dat moeilijk kan worden verklaard zonder krankzinnigheid, of ten minste zinsverbijstering. Door smart overstelpt, daalt Laërtes in 't graf, om het lijk zijner zuster nog een laatste maal te omarmen ; half uit jaloerschheid, half uit woede om het groot-sprakerig hol rouwvertoon van den broeder springt Hamlet er ook in, en beide beginnen op het lijk te worstelen... Trouwens, de woorden door de Koningin nadien ter verontschuldiging gesproken en de bekentenis van Hamlet zelf, toonen genoeg dat zijn hoofd op hol was.

Toch vertoont zich Hamlet niet overal als een volslagen zinnelooze. Er zijn tooneelen, waarin hij zich als een bezonnen mensch voordoet ; ja, het kiezen zelfs van de omstandigheden waarin hij als zinnelooze zal optreden, geeft blijk van schrander beleid. Daarbij is al wat hij in die zoogezegde aanvallen van waanzin vertelt, heel juist berekend om zijne nieuwsgierige bloedverwanten te misleiden.

De waarheid zal dus wel tusschen beide liggen :

Stapfer, wiens zienswijze in deze zaak, ik tot uitgangspunt mijner beschouwingen heb genomen, geeft in zijn « Shakespeare et les tragiques Grecs », eene verklaring welke mij meer bevredigt. Hij aanziet Hamlet noch als volslagen krankzinnig, noch als volkomen gezond : en volgen we die meening, dan wordt het ons in eens duidelijk, dat Shakespeare hier eene geniale intuitie heeft gehad. De letterkundigen van alle landen hebben steeds in den grooten tooneeldichter een wonder van objectivatie gehuldigd : van hem zegt men dat hij duizend zielen bezat ; hij heeft verschillende psychologieën van helden ontleed en beschreven, die onafhankelijk van den dichter, op zich zelf eene eigen leefbaarheid vertoonden, al waren zij de wondervruchten van zijn eigen brein. En in dit treurspel is hij in het

menschelijk gemoed zoo diep neergedaald, dat hij, als bij voorgevoel, de meest ingewikkelde zieletoestanden van den modernen mensch heeft doorgrond.

Bij het scheppen van Hamlet's figuur heeft hij zijn diepen blik op zijn tijdgenooten niet geraadpleegd, om zich te vergewissen of hij nog wel in de werkelijkheid bleef (want zulke karakters zijn eene ongekende zeldzaamheid), hij heeft zich om zoo te zeggen blindelings verlaten op zijn levensinstinkt ; dit heeft hem doen vermoeden tot welken ingewikkelden wargroei de krachtkiemen in ons verstand en ons gemoed zich konden ontplooien. Zijn kijk op het leven heeft hem niet bedrogen, want al vonden we zelfs nu geen typen die op Hamlet gelijken, toch konden we beweren, dat het leven nooit zoo diep werd begrepen, als door hem, die heeft getoond tot hoeverre zijne sluimerende krachten kunnen reiken.

Hamlet is eigenlijk een moderne weifelaar bij wien de veer der daadzucht door te fijne zelf-ontleding en zelf-ontrafeling is verslapt. Newman zegt ergens, dat men aan de wortelen der daad en der gedachte niet kan raken zonder ze te kneuzen, en daarmee bedoelde de fijne menschenkenner, dat iemand die zich-zelf wil gaan bespieden in de geheimste verrichtingen zijner vermogens, waar de krachten van het gemoed ongemerkt moeten werken, zoo men die niet wil ontredderen door onhandig zelf-besef en ontijdig zelf-bedwang, dat zoo iemand zijne levensverrichtingen zal storen en verminken. Hunne kracht ligt immers in hunne spontaneïteit en deze wordt grootendeels gewaarborgd door de onbewustheid hunner werking ; voor gedurige zelf-ontleding nu moet die onbewustheid wijken. Laat ons Hamlet eens in zijne handelingen bespieden. Shakespeare heeft ons juist een tooneel bezorgd prachtig geschikt voor onze zielkundige proefneming. Wat werkt onbewuster op onze daden in, dan eene gelegenheid welke zich voordoet om iets te verrichten ? Ze is de bres in den ringmuur der uiterlijke hinderpalen, waardoor de daad aanstonds buitenbreekt ; ook zien wij bij de redelooze dieren, die geen anderen toom voor hunne bedrijvigheid kennen dan de uiterlijke letsels, de gelegenheid onfeilbaar in daad omslaan. Zoo gaat het ook bij een normaal beslisten mensch, die behagen schept in zijn voornemen en bij wien de eerste sluitpoort, die het volvoeren verspert, de vrije wil, op voorhand door een kloek besluit

werd opengezet. Hamlet was vast besloten, zich bij de eerste gelegenheid te wreken op zijn gehaten oom. Eens nu, stapte hij door diens kamer en vond hem gansch alleen, geknield en verslonden in zijn poging, om zich te berouwen en te bidden : een eenige gelegenheid tot wraak. Hoe zal die inwerken op zijn zelf-ontledend gemoed? Het bespiegelend verstand zal de onbewuste rechtstreeks-prikkelende inwerking op den lust tot handelen voorkomen en onderscheppen. We zien een koud hypnotisch staren van het verstand op de *waarheid* der mogelijkheid zelf. « Nu zou ik het kunnen doen ». De gelegenheid, die het wachtend handelen moest opzweepen, verwekt in den geest eene koele vaststelling dat het eene gelegenheid is, zoodat door 't ontijdig tusschenkomen der overweging, de spontaneïteit der bedrijvigheid wordt geremd, en hare kracht afgeleid op beschouwingen die nu mekaar als een stortvloed opvolgen. De wissel is versprongen, en ver van de baan der daden, waarin de gelegenheid hem had moeten sturen, vliegt de weifelaar nu ijlend over het spoor der gedachten. Weldra zal er zich wel eene voordoen, om de laffe dadeloosheid te verontschuldigen. Luistert naar Hamlet die binnentreedt : « Nu zou ik het gemakkelijk *kunnen* doen, nu hij aan 't bidden is ». Gij ziet hoe ontzenuwend deze vaststelling klinkt ; hij zegt niet eens, nu *kan* ik het doen, maar nu « *kon* ik het doen » alsof hij bedoelde : « zoo er maar geen klove lag tusschen denken en willen » ; hoe loom en zwak luidt zijn verder besluit : « nu wil ik het doen ; en zoo gaat hij ten hemel en zoo ben ik gewroken ». — « Dit moet nochtans onderzocht : een schurk vermoordt zijn vader, en daarvoor zend ik, zijn eenige zoon, denzelfden schurk ten hemel enz... Eene gezonde psychologie zou eerder aldus gesproken hebben : « Hij is alleen, niemand ziet me, enz. en dit had den moord dadelijk uitgelokt. Ja ! bij Hamlet ligt er eene klove tusschen denken en handelen.

Welk evenwichtig man is ooit zoo diep in zichzelf gedaald, dat hij, van een onnaspeurbaar, verward gevoelsproces, waaruit eene bekoring tot zelfmoord bestaat, een fijn-ontleed, duizelig-ver doordringend verstandsproces maakt, dat zich uitspreekt in het beroemde vers « To be or not to be that is the question. »

Het is de volmaakste uiting van den wankelmoedige, die staat voor twee besluiten : zijn verstand staart

tot in de verste verten van de twee wegen, die voor hem openstaan, en vindt er een eigenaardig genoegen in, te zien en vast te stellen, hoe wijd die twee wegen uiteenloopen en hoe, op dit oogenblik, een kleine wilsbeweging zulke breed-verschillende gevolgen zal hebben.

Het is het zonderling maar ziekelijk genoegen van een reiziger, die langs een afgrond gaat en er zijn aandacht wil op gevestigd houden, dat hij met slechts een enkelen stap in de diepte kan tuimelen : of van iemand die over eene hooge brug schrijdt en elken stond in zich het besef wil wakker houden, dat alleen een dunne plank hem voor een schrikkelijken plomp in 't water hoedt.

Wie, voor een daad staande, de voordeelen daarvan laat inwerken op zijn gevoel, zal licht een besluit tot handelen nemen ; doch hoe kan iemand nog krachtig gedreven zijn tot het verrichten dier daad, wanneer hij ongevoelig voor die voordeelen, zich liever blijft verdiepen in verstandelijke bespiegelingen en blind hypnotisch staren op de hachelijkheid van het oogenblik, waarin hij zich bevindt. De reiziger, die, bij een tweesprong gekomen, zich vergenoegt met er over na te denken, dat hij nu vrij is den eenen of den anderen weg in te slaan, en erover namijmert, hoezeer die verschillende richtingen uiteenloopen, is een willooze, die nooit het doel zijner reis zal bereiken. Zoo is het ook met Hamlet : hij heeft lust om zich van het leven te berooven, doch hij blijft hangen in overpeinzingen en brengt het nooit tot een besluit.

Hamlet is inderdaad een geniale mijmeraar, die door zijn geweldig verstand boven en buiten het leven staat. Dit leven, met al wat erin is, heeft hij met zijn geest ontleed ; en daar het te licht werd bevonden, heeft hij er zijn hart van afgewend. Naarmate zijne gehechtheid aan het leven verflauwde, werd hij bekwamer alles met meer nuchterheid in te zien, en zoo kwam hij er toe 's menschen leven met evenveel objectiviteit te ontleden als de scheikundige zijne chemische stoffen ; van daar, bij hem, die ijselijke waarnemingen, welke ons doen huiveren, die wij echter, omdat wij het leven beminnen, zouden schuwen. Deze opmerking leidt ons tot de verklaring van het beroemd tooneel op het kerkhof. Een mensch, wiens hart nog klopt van levenslust, zal zich liever niet bezig houden met de volgende nare en toch ware bespiegelingen : Hamlet neemt een doods-

hoofd op, vraagt den grafmaker van wien het is en zegt deze akelige woorden : « Ach, arme Yorick. Hier zaten de lippen die ik, hoe dikwijls weet ik niet, gekust heb. Waar zijn uw grappen nu ? »

Verder Hamlet tot Horatio : « Denkt gij dat Alexander er in de aarde ook zoo uitzag ? en zoo rook ? Bah ! tot welke lage bestemmingen kunnen wij terugzinken, Horatio ! Waarom zou uwe verbeelding het edel stof van Alexander niet kunnen naspeuren tot gij het gebruikt vindt om een spongat te stoppen ? »

Tegenover het leven stond Hamlet gansch onverschillig, omdat het voor hem geen zaak van aangelegenheid was. Het ontbrak hem aan den levensernst van hen, die gansch opgaan in hunne tijdelijke of eeuwige belangen : gebukt gaat hij onder dat dilettantisme en die lusteloosheid, waaraan ook zij onvermijdelijk lijden, die voortdurend er op nadenken, hoe nietig al hun streven is. De mensch moet in zijn willen iets grootsch tot voorwerp hebben, en is het in werkelijkheid niet zoo, dan maakt hij het groot in zijn eigen oogen. Zijne kruidenierszaken worden voor hem tot een heele wereld.

Maar wee den mensch die naar God niet streeft en toch al de nietigheid van aardsche goederen en menschelijk ploeteren doorgrondt ; wat zal nog zijn lust lokken ? Vol verachting zal hij blijven staren op het leven, niets meer zal hem aantrekken en zijn daadzucht, door geen enkel goed meer geprikkeld, zal ontzenuwd worden ; geen enkel diep gevoel zal nog wonen in zijn gemoed, en in steen zal zijn hart verkeeren.

Bergson zegt ergens dat het instinkt der dieren is :

« La représentation bouchée par l'action ». Omgekeerd ware die tekst misschien de passende verklaring van Hamlets wankelmoed : « Il est l'action bouchée par la représentation ». Hamlet drukt het zelf zoo mooi uit : « Zoo maakt het bewustzijn lafaards van ons
» allen en wordt de frissche blos van het kloek besluit
» verzieklijkt door 't onechte bleek van het mijmeren
» en 't streven naar een hoogbelangrijk doel, door deze
» omzichtigheid van stroom veranderend, verliest den
» naam van handeling ! »

Doorgrijpende uitvoering zal bij hem slechts mogelijk zijn, wanneer de woede hem den tijd tot nadenken beneemt, namelijk, wanneer het gevoel opwelt en met het gevoel de lust. Op die wijze doodt hij Polonius achter het wandtapijt. Hij bekent zelf dat hij er toe

kwam door 't verwisselen der brieven den dood van Rozencranz en Guildenstern te veroorzaken, wijl dit alles geschiedde in onbesuisde haast. Indien hij op 't einde van het drama den koning doorsteekt, is het weer in een bui van toorn en door den dood zelf gedwongen.

Dit volstaat, meen ik, om den wankelmoed in Hamlet te verklaren. Doch die zelf-ontrafelingszucht heeft nog meer in hem te weeg gebracht ; ze maakt hem gedurig zijn eigen laffe besluiteloosheid bewust. Ook zien we dat de minste handelingen die hij in anderen bewondert, aanleiding geven tot alleenspraken, waar hij zich zelven zijn eigen zwakheid verwijt.

Die gewoonte van overdreven zelf-ontleding is ook de ware oorzaak zijner zinsverbijstering. Stapfer noemt ze een « hypertrophie de la pensée » en, voegt hij erbij, die uitwas van het verstand komt voort uit de «atrophie» van den wil : wat moeilijk aan te nemen is. Ik meen nochtans dat men hier kan spreken van « hypertrophie de la pensée ». Hamlet heeft een geniaal verstand, maar hij heeft het verspild ; want star heeft hij het gevestigd gehouden op de gebeurtenissen en toestanden van zijn prozaïsch alledaagsche leven. Er kan dus spraak zijn van hypertrophie in dien zin, dat er onevenredigheid bestond tusschen zijn machtig genie en het voorwerp zijner bespiegelingen. Gelijk niet een heeft hij de nietswaardigheid, de valschheid en de dwaze tegenstellingen van het konkrete menschenleven doorschouwd. Dit moest natuurlijk in zijn hart groote zwaarmoedigheid en walg verwekken. Maar daarbij kon het niet blijven. Een man die in zijn fijnbesnaard brein den weergalm waarneemt van al wat de gewone dingen uit het dagelijksche leven ons kunnen toefluisteren, doch door een gewoon mensch gelukkiglijk niet worden beseft, zoo een man kan zjin verstandelijk evenwicht onmogelijk bewaren. Wie onder ons bevroedt niet dat hij weldra zoude zinneloos worden, was hij zich klaar bewust bij elken tik-tak eener klok, dat hij een oogenblik dichter den dood nadert ; dat hetzelfde warme vleesch waaruit zijn levend lichaam bestaat eens zal liggen te rotten tusschen vijf planken ? Welnu Hamlets genie was zoo aangelegd. Zijn hoofd noemt hij in het begin van het stuk een « waanzin-speelbal » en de alleenspraken laten genoeg blijken, dat hij

zijne schichtige warrelgedachten en beelden niet kan intoomen.

Het verloop zijner zinsverbijstering kan men zich op volgende wijze voorstellen : de verschijning van den geest zijns vaders en de taak hem opgelegd heeft alles nog meer doen dooreenwoelen in zijne kokende hersenen ; hij heeft zelf gevoeld, dat hij voortaan zijne gedachten niet meer kon vermeesteren, en *dat* juist heeft hem op den inval gebracht zich als een zinnelooze te gedragen. Het grootste bewijs daarvan ligt hierin, dat dit besluit zonder beraad werd genomen, en zoo maar plots, tusschen haakjes, aan zijne vrienden meegedeeld, na een tooneel, waarin hij reeds buitensporigheden deed en zeide.

Die « hypertrophie de la pensée », die wargroei der gedachte zal hem toelaten, in ijselijke trekken, aan zijn moeder de afschuwelijkheid harer zonde voor oogen te houden ; zij zal hem spitsvondig maken in het verzinnen van de tooneelvoorstelling ; maar zijne wilde invallen zullen hem tot onbetamelijke daden voeren : zooals in het tooneel, waar hij Laertes uitscheldt en aanrandt boven het lijk zijner zuster.

— o —

Om wat orde en meer klaarheid te brengen in deze beschouwingen zal ik de voorgaande gedachten over Hamlet op de volgende wijze samenvatten.

Op de vraag naar het « waarom » van het ontstaan van Hamlet's karakter gaf ik dit antwoord :

Indien Shakespeare bewust of onbewust gedreven werd door den genialen lust, om het levensvraagstuk in 't lang en in 't breed en bijzonder in 't diep voor te stellen, en om den afgrond van het mysterie van ons bestaan voor ons schrikkend gezicht open te leggen, moest hij het doen door middel van een karakter ; want zooals Verschaeve terecht zegt : « Alleen aan de hand van den enkeling daalt men in den afgrond ». Vroeg men nu verder, waarom Shakespeare dien enkeling als een weifelaar en een halven zinnelooze voorstelde, dan ware mijn bescheid : *omdat het zoo moest zijn en niet anders kon.* Niemand kan behept, bezeten, behekst zijn met het mysterie van zijn bestaan, het beleven, het « realise » gelijk de Engelschen zeggen, tenzij hij zichzelf diep en nuchter bewust is, in dien zin, dat hij den weerschok gevoelt van wat er konkreet in en buiten

hem omgaat : naar omhoog mag hij niet staren en met een eigenmachtigen vleugelslag van den geest en een kreet van bevrijding, mag hij niet aanstonds naar de geloofswaarheden opwieken. Nauwer dan wie ook moet hij worden aangegrepen door de levensvraag, die Verschaeve ons zoo onvermijdelijk met hem dwingt te stellen in zijne inleiding tot de « Zeesymphoniën ». Met hem moet hij kunnen meezuchten : « Knapen werpen keien in den grond der waterputten, in de spleten der rotskloven en den schoot der afgronden... keien mogen in de diepte liggen... doch waarom liggen zij die zoo gevoelig zijn, die zoo klagen en zoo sidderen, hier in den afgrond van het bestaan, de zee en de ziel ».

Op zijn « biddensgewone lippen » moet hij den « stillen noodkreet » « God » een oogenblik weerhouden. Hij moet « de benauwdheid, die hem bevangt, kunnen doorleven en 't mysterie dat hem met wereldvangarmen omvat heeft, doorvoelen » ; « in den diepen afgrond moet hij heel alleen zijne ziel laten trillen en rillen als eene magneetnaald » in de hoop dat « wellicht haar snokken het spoor vindt dat uitkomt boven 't mysterie » (1).

Maar dat levensgeheim, dat ons op sommige oogenblikken zoo geweldig aangrijpt, wat is het anders dan het gevolg van ons mensch-zijn, mengsel van « engelschheid en dierschheid » : de geestelijke ziel gedompeld in een stoffelijk en dus voor haar ondoorschouwbaar lichaam, waarmee ze een wezen vormt, is en blijft een « levend schoon », maar « kent zich zelven niet » (2). Arme balling in 't nevelachtig oord der stof, wat is zij anders dan een *smachtende*, maar

(1) Heeft St Augustinus ook de hachelijkheid van het levensraadsel niet uitgesnikt, toen hij schreef : « Quid est quod volo dicere *quia nescio unde venerim huc in istam dico vitam mortalem an mortem vitalem* ».

(2) Wie heeft dat « kent zich-zelven niet » scherper uitgedrukt dan St Augustinus als hij in zijn Belijdenissen spreekt over het geheugen.

« Groot is die kracht van het geheugen, zeer groot,
» mijn God, een wijde en oneindige binnenkamer. Wie
» is gekomen tot haren grond ? *En dat is een kracht*
» *van mijn geest, en zij behoort tot mijne natuur. Ook begrijp*
» *ik niet geheel wat ik ben. Dus is de geest te eng om zich*
» *zelf te bezitten. En waar mag dat zijn, wat hij van zichzelf*

dikwijls zoo *gesmachte* kreet naar God, geslaakt op de uiterste grenzen van het wezen, op de droeve, mistige stranden van het niet : de profundis clamavi ad Te Domine. Deze « diepten » voelt de ziel telkens als zij zich neerbuigt over de stoffelijke bronnen harer kennis, de zinswaarnemingen, en deze met de rede wil doorpeilen. En stelt ze de vraag : maar het deel van mijn wezen dat met mij ééne natuur uitmaakt, wat *is* het dan toch?.. het antwoord blijft de vraag zelf : zooals de Israëlieten het woestijnbrood, dat hen nochtans voedde, alleen « Manhu », « wat is dat » ? konden noemen.

Wie gevoelde nooit ontzetting, wanneer hij dieper en dieper nadacht, al was het maar over de oneindige verdeelbaarheid der ruimte ? Al de zinnelijke gewaarwordingen, laat staan al de levensgebeurtenissen, zijn voor de rede ongepeilde afgronden. Hij nu zal gebukt gaan onder de diepste levensmysteries, wiens zinnen het meest trilvaardig zullen staan onder den aanslag der stoffelijke gegevens in en buiten hem, en die er, zonder in de metaphysische gedachten afleiding te zoeken, star een zoo scherp mogelijk verstand op richt, met andere woorden, wie zich konkreet het scherpst bewust is.

Welnu, niemand is zich zelf zoodanig bewust als de weifelaar. Dit is licht te bewijzen uit volgende bemerking welke Bergson ergens over de bewustheid maakt : « La conscience est la lumière immanente à la zone d'actions possibles ou d'actions virtuelles qui entourent effectivement l'action accomplie par l'être vivant. » En verder : « La conscience signifie hésitation au choix. *Là où beaucoup d'actions également possibles se dessinent sans aucune action réelle* (comme dans une délibération qui n'aboutit pas) *la conscience est intense.* Là où l'action réelle est la seule possible (comme dans l'activité du genre somnambulique ou plus généralement automatique) la conscience devient nulle » (1).

» *niet vat* ? Misschien buiten hem zelven ? of zou het » niet in hem zijn ? *Hoe begrijpt hij het dan niet, als het* » *in hem zelven is* ? *Eene groote bewondering stijgt in mij op.* » *Verbazing grijpt mij aan.* stupor adprehendit me). Confess. X 8. Vertaling Erens.

(1) Dit alles is natuurlijk alleen waar van een proefondervindelijk en niet van een transcendentaal standpunt uit, d. w. z. dit mag niet gelden als eene bepaling van den *wezenlijken* grond der bewustheid.

Bij gevolg zal hij de hoogst mogelijke konkrete zelfbewustheid hebben, die zich vele daden voorstelt, waarvan geene enkele tot uitvoering komt : « quand aucune représentation n'est bouchée par l'action ».

Opdat hij den afgrond van het levensgeheim zoo diep mogelijk kon peilen, moest Hamlet dus noodzakelijk een weifelaar zijn ; doch *omdat* hij in de levensdiepte staarde gelijk niet eén, verloor hij zijn verstandelijk evenwicht ; want wie zal zonder duizelen een donker-bodemloozen afgrond inblikken, indien deze dan nog akelig dieper wordt, als men er zich aan tracht te gewennen. Maar zijn de gegevens der zinnen nopens het leven zoodanig niet voor het verstand dat er blijft op staren ?

— o —

Volgens vele bevoegde Shakespeare-kenners is de vrij-algemeen-verspreide meening niet ongegrond, als zou Hamlet in zekere mate een zelf-portret van den grooten treurspeldichter zijn ; immers, al wie eenigszins met Shakespeare vertrouwd is, erkent in Hamlet de verpersoonlijking van den geest, welke aan zoovele personnages die pittige, diepe, duizelingwekkende, ijselijke, soms platte beschouwingen of kwinkslagen over het leven in de ooren blaast.

Welnu Shakespeare's psychologie moest Hamletiaansch zijn, in den zin, waarin wij ze verklaarden : dit staat buiten twijfel voor wie aandachtig de volgende nota van Verschaeve leest, bij Wagner's Parsifal :

« In de dramatische schepping schijnt het *verstand geschokt en aangegrepen* door de vervaarlijke, machtige, dikwijls hachelijke bewegingen van 't gevoel, waaraan het *vastgeketend* is en er dwingend licht, maar geen dwingend stuur kan aan geven, *de ziel buigt zich over den gevoelsafgrond van haar eigen neer* om te zien, wat daar omgaat, hoe zoo ontzaggelijke beroeringen daar mogelijk zijn ».

En wanneer de diepzinnige criticus verder gewaagt van het drama dat met « het scherpe oog des arends » in den afgrond schouwt, duidt hij m. i. aan, waarin zijne opvatting over het treurspel, van de Shakespeariaansche blijkt af te wijken : met echt Vlaamsche, onstuimige klaarheidsdrift wil hij « dwingend licht brengen » in den afgrond, waar Shakespeare ons heeft willen laten sidderen, onder den indruk « der blauwe schemeringen waarin de verste kolken zich hullen ».

ST. DE CLIPPELE, S. J.

HET FINSCHE FINLAND.

II. (1)

Het ontstaan van de Finsche beweging.

Hoewel in de zeventiende en achttiende eeuw het Zweedsch zoo langzamerhand in Finland de plaats van de beschavingstaal had ingenomen, bleef er aan de Universiteit toch een Finsche beweging bestaan. In het begin zeer zwak, wel is waar, maar toch een beweging die langzamerhand krachtiger werd. Die uitte zich in een belangstelling voor de Finsche taal, de Finsche volkspoëzie, de Finsche geschiedenis en alles wat Finsch was. Die belangstelling was geheel theoretisch en wetenschappelijk, doch de behandeling van het onderwerp alleen had reeds het gevolg, dat er een zekere liefde voor het vaderland bovenkwam, terwijl de studie zelf nationale gevoelens te voorschijn riep en wakker hield.

De dragers van deze beweging werden de « Fennofilen » genaamd ; zij waren ongetwijfeld de voorloopers van de latere « Fennomanen ». Niemand dacht er echter aan om met eischen de practijk betreffende aan te komen. Niemand dacht zelfs aan de mogelijkheid dat de Finsche taal een plaats naast de Zweedsche zou kunnen innemen, noch minder aan een eventueel op zij zetten van het Zweedsch. Al wat men begeerde was dat het Finsch niet zou uitsterven maar in zijn nederige plaats mocht blijven voortleven.

Zoo schreef bijv. de geleerde bisschop, Eskil Petraus, reeds in 1649 een Finsche grammatica, waarin Finsche raadseltjes op rijm als voorbeelden werden aangehaald. En in 1697 publiceerde een geleerde, Erik Cajanus, een brochure waarin de onweerlegbare verwantschap tusschen Finsch en Hebreeuwsch bewezen werd. Dezelfde fantasieën werden in 1712 nog duidelijker bewezen door Juslenius. Deze eigenaardige theorie

(1) Vervolg op de bijdrage in *D. W. en B.* 1921, Nr 2.

had het nog eigenaardiger en merkwaardiger gevolg dat er een leer ontstond volgens welke de Finnen afstammelingen moesten zijn van de tien verdwenen Israëlitische stammen. Ook de overeenkomst van Finsch met Grieksch en Zweedsch werd bewezen.

Deze kinderachtige taalstudies, die volgens de eischen des tijds voldoende bindende en logische bewijzen waren, al waren ze ook gebaseerd op volkomen losse, bijgeloovig gefantaseerde feiten, hadden toch haar nut. Ten eerste diende het Latijn niet meer uitsluitend als richtsnoer voor de studie van andere talen, en ten tweede begon men langs dien belachelijken omweg, met het oog op de voorname afkomst aandacht te schenken aan de vormen van zijn eigen taal, waar vroeger nooit op gelet werd. De « Grammatica Fennica », van 1733 stelde de Finsche taal zoo duidelijk voor, en de schrijver bleek die zoo goed begrepen te hebben en machtig te zijn, dat die in 1821 nog werd herdrukt. De schrijver van dit werk was Vhaeel, een predikant die midden onder de woedende stormen niet alleen de kerkelijke toestanden regelde, maar ook nog tijd vond om de wetten vast te stellen, van de taal van zijn ongelukkig volk, dat hij menigmaal meende te zien ondergaan onder oorlog en hongersnood.

De studie der geschiedenis was even onnauwkeurig als die der taal. De bovengenoemde Juslenius, bisschop, *de* groote man van zijn tijd, was tevens historicus. Gloeiend van vaderlandsliefde, gaf hij een beeld van zijn volk, waarin geen enkele groote hoedanigheid, geen enkel heldenfeit ontbrak, opdat vreemden zouden zien dat de Finnen even « godvreezend en rechtvaardig waren als andere Christelijke volken ». Wat hij verkondigde was overdreven, maar de vurige hartstocht waarmee hij zijn land, zijn volk en taal voor minachting en vergetelheid trachtte te bewaren, kon niet anders dan ook in het gemoed van anderen een vonkje ontsteken. Hij was in zijn tijd een autoriteit. Niemand was zoo vroom ootmoedig en zelfverloochenend als hij, en niemand kon bogen op zooveel belangstelling van buiten af als hij.

De laatste helft van den tijd der Fennofilen staat in het teeken van *Porthan*, die terecht de vader der Finsche geschiedenis genoemd wordt. Hij ging wetenschappelijk en grondig te werk waar zijn voorgangers

meer op eigen fantasie dan op geldige bewijzen gesteund hadden.

Hendrik Gabriël Porthan, was als lid van de Finsche familie Purtanen in 1739 in Tavastland geboren, waar zijn vader predikant was. Op vijftienjarigen leeftijd ging hij in de klassieke letteren te Aabo studeeren.

Zijn belangstelling voor de oude volksliederen was reeds vroeg gewekt. Misschien door Ossian's liederen in 1762, misschien omdat hij zijn vader in zijn jeugd reeds Finsche liedjes had zien opteekenen en hooren voorlezen. In zijn groot werk over de Finsche Dichtkunst, dat hij in 1766 begon uit te geven, verklaart hij den versbouw en de natuur van de volksliederen. Hierdoor en door persoonlijken invloed ontwaakte bij zijn leerlingen ook de liefde en belangstelling voor de volkspoëzie, zoodat zij met ijver aan het verzamelen gingen en er menige dissertatie over dit onderwerp geschreven werd. Deze wetenschappelijke pogingen gaven Porthan dikwijls meer werk dan wanneer hij ze zelf geschreven zou hebben, maar hij vond het wel de moeite waard om « de studenten op te voeden tot zelfstandigen arbeid en hun te helpen in hun streven naar geoorloofde eergierigheid ».

De studie van de Finsche taal bracht Porthan van zelf tot de studie van andere verwante talen, waarvan verscheidene hem bekend waren en hij was van plan een groot woordenboek uit te geven, waarin de verhouding tot die talen werd aangetoond. Hij is de eerste, die Finsche woorden als cultuur-historisch bewijsmateriaal gebruikt heeft. In zijn voorwoord van Jousten's Bisschoppelijke kroniek geeft hij namelijk een beeld van de civilisatie der Oud-Finnen, dat bijna uitsluitend op taalkundige bewijzen gegrond is. Hij kwam zelf op deze geniale gedachten, lang voor dat er sprake was van een vergelijkend Indo-Europeesch taalonderzoek.

Vele van Porthan's werken kwamen niet vóor zijn dood, in 1804, gereed. Doch zijn persoonlijke invloed was minstens even groot als zijn wetenschappelijke en zeer zeker grooter dan die van iemand anders aan de Finsche Universiteit. Hij gaf colleges over de meest uiteenloopende onderwerpen. Eenmaal per week las hij met de studenten buitenlandsche kranten en verklaarde die om de jeugd op de hoogte te houden van wat er in de wereld gebeurde. Zijn eigen zeer uitgebrei-

de bibliotheek stond, met die der Universiteit, ter beschikking der studenten. Verscheidene jonge lieden werden bijna als pleegkinderen in het huis van den bewonderden leermeester opgenomen, o. a. de dichter Franzén.

Van een historisch standpunt uit was zijn moreele invloed ook zeer groot. Door er op te wijzen dat Finland een eigen historie had, waarop voortgebouwd moest worden, gaf hij niet alleen een middel om de nationale zwartgalligheid tegen te gaan, maar wekte hij tegelijkertijd een zeker verantwoordelijkheidsgevoel voor de toekomst.

Hier en daar is de vraag opgerezen, in hoeverre Porthan zelf geloofde in een Finsche toekomst voor een Finsch volk. Hij heeft bijv. geen enkel boek in het Finsch geschreven, hoewel hij die taal als zijn eigenlijke moedertaal beschouwde. Misschien was zijn belangstelling van louter wetenschappelijken aard, een belangstelling voor iets wat gedoemd was om onder te gaan en weldra als een antiquiteit verdwijnen zou ? Volstrekt niet. In « De Poesi Fennica » staan integendeel regels en wenken voor toekomende Finsche dichters en hij uit zich eveneens duidelijk genoeg in zijn scherp protest tegen de eischen der Zweedsche pers, die er op aandringt dat alle bewoners van Finland gedwongen zouden worden om hun moedertaal vaarwel te zeggen en Zweedsch te leeren. In de Aabosche krant zegt hij o. a. in 1793 : « Denkende menschen zullen moeilijk kunnen begrijpen dat het onverstoorde gebruik van de moedertaal tot de rechten behoort, waarvan de mensch moet afzien, als hij van een natuurlijken vrijheidstoestand overgaat tot lid van de maatschappij ».

Bijna alle schrijvers, die in dat tijdperk de Finsche taal gebruikten, waren predikanten, zoowel op religieus gebied als op wereldlijk. Langzamerhand stonden er andere dichters op, waaronder enkele uit het volk zelf, wier verzen, zoowel van epischen aard als lyrischen, het licht zagen, en hun aantal zou de volgende twintig jaren nog toenemen. Zij hielden zich niet aan den ouden dichttrant, maar legden zich op moderner vormen toe, terwijl de onderwerpen, die zij bezongen, met den tijd ook veranderden. In verscheidene van deze gedichten begint men al meer en meer een bewuste bitterheid te bespeuren over de minachting waarmee de beschaafde klasse op de volkstaal neerzag en over de strengheid

van het noodlot dat de Finnen steeds buiten het onderwijs sloot, uitgezonderd het allerprimairste kinderonderwijs, en ten slotte over de onrechtvaardigheid waaronder het volk dikwijls te lijden had, als het officieele stukken ontving in een taal die het niet verstond, en gevonnisd werd in een voor hem onbegrijpelijke taal. De regeering vond het niet noodig om andere officieele stukken in het Finsch te laten drukken dan enkele weinige regels den landbouw betreffende en een uittreksel aangaande de militie. En ook deze verschenen eerst nadat de predikanten er jaren lang over geklaagd hadden. Die waren menigmaal van een heilige verontwaardiging bezield geworden als zij zagen hoe jongelieden dikwijls strenge straffen ondergaan moesten voor verzuimen en misslagen, waarop niemand hen opmerkzaam had gemaakt en waartegen zij zich zelf niet beschermen konden, zoolang alle publieke mededeelingen in het Zweedsch gedaan werden.

Doch, niettegenstaande er zeer veel *over* Finsch geschreven werd en ook vrij veel *in* het Finsch, was de waarde der Finsche literatuur zeer gering. Van het begin af had het Zweedsch zich ook van Finlands eigenlijke belletrie meester gemaakt. Geen wonder dus, dat Finnen, die talent hadden, in het Zweedsch schreven, dat een lange ontwikkelingstijd achter zich had, en voor alles een uitdrukking had en de schoonste vormen kon aannemen. Voor de meesten was Zweedsch de beschaafde, de ontwikkelde taal, die voeling had met de wereld, en Finsch de verborgen, de vergeten taal, die naar de verlaten vlakten voerde, waar geen roemrijke glorie te vinden was. De dichters van beteekenis die in Finland geboren waren, als Lilliënstedt, Frese en Crentz, — trokken reeds vroeg naar Zweden, waar zij ontvangen werden als kinderen van eigen bloed en dáar aan den overkant van de zee, schreven zij hun beste gedichten.

Toen er een nieuwe eeuw aanbrak, klonk er een heerlijk Zweedsch lied aan de Finsche kust, een lied dat iedereen zoo bekend in de ooren klonk en het oog deed schitteren... Franzén bezong op de verrukkelijkste wijze de Finsche natuur in al haar eigenaardigheid. Maar hij bezong die in het Zweedsch, en men vergat dat alleen de weinige uitverkorenen in zijn vaderland zijn lied verstonden, zoo diep was de overtuiging reeds doorgedrongen dat per slot van rekening Zweedsch ook de

taal was waarin Finland haar innigste gedachten uiten moest.

Daarop volgde de scheiding van Zweden. Die wekte in Finland zorg en onrust voor de toekomst, totdat men zich den slaap uit de oogen wreef en de werkelijkheid zag zooals die was. Toen veranderde de vrees in hoop op de toekomst.

Het geestelijk leven in Zweden ondervond ook zeer sterk wat de scheiding beteekende. Menigeen was geneigd om de tegenspoeden en zware verliezen, die het land in dien tijd leed, toe te schrijven aan de zucht naar materieel voordeel der vorige eeuw zonder daarvoor echter de ongelukken te kunnen verhinderen. Men verlangde naar hoogere ideale doeleinden, en bij dit verlangen sloot zich als een krachtige bondgenoot aan de nieuw-romantische beweging die van Duitschland kwam. Die paste zich goed aan bij het diepzinnige, mystieke Zweedsche volkskarakter, en natuurlijk ging de belangstelling voor al wat de natie en het volk betrof, vergezeld van een weemoedig verlangen om de vroegere tijden van grootheid terug te krijgen.

De golven van de nieuw romantische beweging sloegen over Zweden ook tegen de kusten van Finland aan. Daar kwamen zij in aanraking met een volksgemoed dat volstrekt niet minder toegankelijk was dan het Zweedsche, — eigenlijk leeft het Finsche volk nog steeds onder de betoovering der romantiek. Het Finsche temperament, de natuur van het land, het feit dat het volk een eeuw lang op zijn hoede moest zijn voor zijn vrijheid, maakten dat de betoovering niet verbroken werd, zelfs niet in tijden waarin de naburige volken alle droomen lieten varen en zich geheel verdiepten in nuchtere problemen. En toch bleven de hoofden koeler dan in Zweden het geval geweest was, toen de romantiek bij de scheiding van Zweden haar intocht in Aabo hield. En daar was een historische reden voor.

Plotseling stond men in Finland tegenover het feit dat de oude banden met Zweden verbroken waren en volkomen nieuwe en onbekende wegen bewandeld moesten worden. Waarheen zou men zich nu wenden, wat zou men nu beginnen ? Droomen was hier niet genoeg, er moest helder en kalm nagedacht worden om tot een practisch besluit te kunnen geraken.

Na de plechtige woorden van Alexander I op den Landdag te Borgaa, waarbij Finland als natie verheven

werd onder de overige naties, kon niemand de oogen sluiten voor de bittere tegenstelling : het volk tot nieuwe eer en waardigheid verheven, doch de taal geminacht en onderdrukt, buiten gesloten in het parlement, in de school en in beschaafd gezelschap ! « De Finsche taal moet verheven worden tot de staats- en cultuurtaal van Finland », dat was de eerste taak van het Finsche volk ! « Als een bliksemstraal flitste de gedachte in het brein van de allerbesten op. Zoo werd de Fennomanie geboren, een kind van de romantiek en het practische verstand, op hetzelfde oogenblik dat de Finsche staat ontstond.

Een tijdlang smeulde die in enkele jeugdige gemoederen. Eenige Finsche jongelieden, die in Upsala studeerden, waren tot zekere hoogte de eerste dragers der nieuwe denkbeelden. Hun belangstelling voor al wat populair was, was reeds vroeg gewekt, zij hadden beiden samen gelezen en de belofte afgelegd om gezamenlijk te arbeiden voor de verwezenlijking hunner gemeenschappelijke idealen. Vreemd genoeg waren enkelen van hen juist naar Upsala getrokken om Finsch te studeeren, aan een universiteit waar niemand een woord van de taal kon behalve een professor in de medicijnen die in Finland geboren was. Maar het rijkere geestelijk leven en de betere voorwaarden voor een student in de filologie waren de grootste aantrekkingskracht. In de vreemde omgeving nam de vaderlandsliefde toe en werd de blik verscherpt voor wat de toekomst in haar schoot verborg. Als de Zweedsche studenten vol geestdrift voor de idealen de nieuwe Zweedsche liederen voordroegen en zongen, zongen de Finsche studenten op hun beurt Finsche liederen en droegen Finsche gedichten voor. Verscheidene brieven werden in het Zweedsch vertaald, en een Duitsch geleerde, Schröter genaamd, die in Upsala gekomen was om Zweedsche literatuur te studeeren, was zoo verrukt over wat de Finsche studenten vertelden en zongen, dat hij zijn voorgenomen studies liet varen en in plaats daarvan zich toelegde op een Duitsche vertelling op rijm van de volkslegenden die hij door de Finsche studenten had leeren kennen. Zoodoende waren deze studenten de eersten die de Finsche volkspoëzie naar andere naties overbrachten, terwijl zij tevens voor hun vrienden in het vaderland de tusschenpersonen waren voor het geestelijk leven in Europa, waarvan de polsslag veel

sterker gevoeld werd aan den Westelijken kant van de Botnische zee dan aan den Oostelijken. Maar in 18,19 begon de smeulende vonk te vlammen. Dat gebeurde aan de universiteit te Aabo, die nadien de haard voor alle nationale bewegingen gebleven is. Allerlei politieke factoren droegen er toe bij. In de faculteit der letteren, die op dat oogenblik een belangrijke rol speelde, was het vreemd genoeg een buitenlander die den stoot gaf, de Deensche taalkundige Rask, die op zijn reis naar Petersburg in 1818 een paar maanden voor Finsche studies in Aabo doorbracht. Hij bezat de gave om zelf in geestdrift te kunnen raken en bij anderen geestdrift te wekken. Hij zegt ergens : « De Finsche taal is een van de meest frissche, meest regelmatige, en welluidendste talen der wereld. Evenals het Italiaansch heeft het de schoonste euphonie tusschen consonanten en vokalen. Het mist de onaangename hard uitgestooten inklanken, die men in de Slavische- en Lappische talen aantreft. Zij heeft een zeer vaste toonval evenals het Fransch. Zij telt meer vormen en minder buigingswijzen of afwijkingen dan het Latijn, d. w. z. grooter voordeelen en minder onvolkomenheden. Zij is oneindig rijk aan woordvertakkingen en samengestelde woordvormen, evenals het Grieksch en het Duitsch. Zij schijnt het beste van alle andere Europeesche talen te hebben uitgezocht en in zich vereenigd te hebben. Maar daar niets volmaakt is onder de zon mist de Finsche taal het voordeel, wat belangrijker schijnt te zijn dan alle andere verdiensten, om als schrijftaal gebruikt te worden. Het terrein waar het Finsch als spreektaal optreedt is ook gering, de taal mist een nauwer verband met zustertalen en de eer om aan een schitterend hof gesproken te worden. »

Door de Finnen aan te moedigen tot de studie van hun taal, kon zijn ijver niet anders dan sympathie wekken in de gemoederen, waar dezelfde gevoelens reeds vroeger diepe wortels geschoten hadden. Zijn woorden hadden meer uitwerking dan hij gedacht had ; hij had gesproken alleen uit wetenschappelijke belangstelling, maar deze belangstelling nam in de Finsche harten een nationalen vorm aan.

Een tot nu toe onbekende, krachtige lenteadem gleed over de gemoederen van vele studenten en wekte den lust om voor de nieuwe idealen te werken. De tolk van deze jeugdig frissche Finsche strooming was het nieuwe blad : « Mnemosyne ». Het principe van het

blad kwam ongeveer neer op : De waarde van den mensch is des te grooter, naarmate hij eigenaardig en zelfstandig is ; op dezelfde wijze is de waarde van een volk des te grooter, naarmate het eigenaardig zijn nationaliteit heeft kunnen bewaren en hoe vrijer het is van vreemde smetten. Daarom is het de plicht van de Finnen om hun nationaliteit te behouden. Degenen, die beweren dat ons nationaliteitsgevoel reeds zoo verzwakt is, dat er aan geen herleving te denken is, spreken tegen beter weten in of omdat zij een voorliefde hebben voor al wat van het buitenland komt. Een bizonder gewicht voor de nationaliteit is de taal, want die is de band tusschen de landgenooten, daarin weerspiegelt de bizondere natuur van het volk zich het allerduidelijkst. De Finsche taal is veronachtzaamd geworden maar kan weer in eer hersteld worden. Twee hindernissen versperren alleen den weg. Ten eerste, het feit dat het Finsch uit beschaafde kringen verbannen is en de schrijvers verzuimd hebben er hun werken in te schrijven. Ten tweede, de plaats die het Zweedsch hier te lande inneemt. Dit laatste is des te beklagenswaardiger, omdat er besluiten genomen worden, die betrekking hebben op het volk, in een taal die het volk zelf niet verstaat. Beide hindernissen zijn echter gemakkelijk uit den weg te ruimen, zegt «Mnemosyne» hoopvol, «er is niets anders toe noodig dan een klein beetje goeden wil. »

Het blad blijft denzelfden toon getrouw en wekt sympathie bij andere bladen en tijdschriften. In 1820 komt er ook een Finsch blad te Aabo uit « Turun viikkosanomat » (Weekblad van Aabo) onder redactie van R. v. Becken. De hoop neemt steeds vaster vorm aan en in een «Ochtendblad van Aabo» zegt een zekere docent Arvidsson ronduit, dat de beschaafden nu hun uit een taalkundig oogpunt bevoorrechte situatie moeten opgeven en de rechtvaardige behoefte van de massa tegemoet moeten komen, zelfs al voelt het volk niet altijd geheel den omvang van die behoefte.

Deze jeugdige ijver ontmoette zoo goed als geen tegenstand; maar die meende dat «die zwijgt, toegeeft», vergiste zich leelijk. De kwestie was dat de kleine universiteitskring in Aabo aan alle kanten omgeven was door een ondoordringbaren muur van gewoonte, sleur, onverschilligheid, waar alle geestdriftige uitingen tegen aan sloegen en daar terug gekaatst werden. Men had geen lust om zich moeite te geven, zelfs niet eens om te

antwoorden ; men liet de jeugd maar razen, die zou wel gauw uitgeraasd zijn. Daarbij kwam dat men bij sommige leden van de beweging een drang naar een politieke scheiding vreesde, die absoluut onderdrukt moest worden. Verscheidene der ijveraars begonnen er moedeloos onder te worden en hun somber vermoeden scheen bewaarheid te worden. Toen in 1820 de studenten de regeering aanzetten om leeraars in het Finsch aan de middelbare school aan te stellen, kregen zij tot antwoord dat de regeering wel voor het nut van het land zou zorgen zonder dat minderjarige jongens er zich mee bemoeiden. Waar men den blik ook wendde, overal verhief zich de zwijgende, onwrikbare muur die ieder uitzicht op een lichtere toekomst verhinderde.

Nu begonnen zelfs de meest hoopvollen te wanhopen. Arvidsson werd voor goed van de Universiteit verwijderd voor een artikel in de « Mnemosyne ». Nog geen jaar oud, hield zijn eigen blad reeds op te bestaan. En het jaar daarop werd hij gedwongen het land te verlaten, gewantrouwd wegens politieke beginselen. Hij vestigde zich toen in Zweden van waar hij de gebeurtenissen in Finland nauwkeurig bleef volgen, en de historie van zijn oude vaderland met vooraanstaande werken verrijkte.

Bij het einde der jaren '20 en gedurende heel de volgende tien jaren hoort men bijna niets meer van de positie der Finsche taal. Zelfs de dichters zwijgen. In 1840 is men nog zoo weinig verder gekomen, dat Gustaf Renvall, een bekend strijder voor de Finsche kwestie en auteur van verschillende wetenschappelijke geschriften over de Finsche taal, den wensch uitspreekt dat het Finsch als een leervak op de scholen wordt ingevoerd. Van middelbare scholen kan er, volgens hem, geen kwestie zijn. Verder verlangt hij voor iedereen de vergunning om mondeling of schriftelijk in het Finsch zijn zaak voor de verschillende ambtenaren te bepleiten, waaruit volgt, dat de ambtenaren verplicht zouden zijn om zelf deze taal volkomen te verstaan en zonder tolk. « Honderd jaar na ons », besluit hij zijn rede, mogen onze nakomelingen beraadslagen en besluiten wat er bovendien in deze zaak gedaan kon worden.

Minder hopeloos, maar toch zeer sober is de redevoering, die professor Gabriel Rein in 1842 op het jaarfeest der Maatschappij van Finsche letterkunde hield. Hij zeide ongeveer het volgende : Wat moeten wij,

Finnen, doen, om onze nationaliteit te bewaren en te bevorderen? Moeten wij de taal verwerpen, die ons tot nu toe de vruchten der beschaving aangeboden heeft? Moet dadelijk alle beschaving in Finsche kleeren gestoken worden? Volstrekt niet; dat zou ons naar de toestanden der Middeleeuwen terug leiden. Het Finsch moet eerst als een gereedschap voor de cultuur ontwikkeld worden en rijpen. Onze oogen zullen den boom dien wij planten niet zien, maar misschien zullen onze kleinkinderen zich in zijn schaduw verheugen. Dan zal voor de nog ongeboren generatie de dag aanbreken, waarop de Finsche taal haar plaats onder de beschaafde talen zal innemen, en de hoogere klasse terug zal keeren naar den geminachten haard harer voorvaders en de hand reiken aan den broeder, dien zij zoo lang veronachtzaamd heeft en die de taal zijner voorvaders getrouw is gebleven.

Zoo waren de verwachtingen der Fennomanen ingeschrompen twintig jaar na het ontstaan der eerste beweging! Zoo schuw en nederig trad een voorstander op zelfs in de Maatschappij van Finsche letterkunde, die zich aan de zaak gewijd had. Doch slechts twee jaar nadat Rein deze woorden had uitgesproken, zou Snellman zijn donderende stem verheffen en alle slapende en onverschillige gemoederen wakker schudden.

Ondertusschen had Franzén Aabo in 1811 voor Zweden verlaten en een tijdlang was het of met hem alle vreugde en poëzie verdwenen waren. Doch in alle stilte kwamen eenige studenten geregeld bij elkaar en bespraken wat er op letterkundig gebied in Zweden gebeurde en interesseerden zich vooral voor den strijd tusschen de academische- en de romantische school in Zweden. Franzén was hun geestelijke vader, en zij kozen Zweedsche dichters als Bellman, Anna Maria Lenngren, Stagnelius en Tegnér tot voorbeeld als zij zelf dichterlijke pogingen waagden, wat niet zelden gebeurde. Zij waren bijna allen zonder middelen, zoodat zij hun studie betaalden door een plaats in de stad aan te nemen, of als gouverneur werkzaam te zijn bij een familie, die buiten woonde. Doch dit drukte hen niet. Des te meer hadden zij elkander te vertellen, de avonden dat zij bij elkaar kwamen.

In 1827 werd de universiteit te Aabo door een brand verwoest. In 1828 werd de universiteit in de nieuwe hoofdstad, Helsingfors, geopend, en het zou wel-

dra blijken wat een begaafde generatie de nieuwe universiteit van de oude geërfd had. De vroegere vrienden kwamen des Zaterdags-avonds weer bij elkaar bij degenen onder hen die ondertusschen getrouwd waren. De kring werd uitgebreid door toetreding der vrouwen van de getrouwde vrienden en door vriendinnen dier dames. Nervander en Runeberg stonden aan het hoofd van den kring, waaronder we namen aantreffen van mannen die de grootste dichters van het land zouden worden : Runeberg, Snellman, Lönnrot, Cygnaeus, Castren en Topelius ! Alles wat er een eeuwlang in Finland voor groots gewrocht is en iedere nobele gedachte uit dien tijd, heel de krachtige ontwikkeling, alles waarvan de geschiedenis van Finland ons in dat tijdperk vertelt, dit alles heeft zoo niet haar oorsprong en wortel, dan toch minstens haar groei en kans tot ontwikkeling te danken aan dezen kring van jeugdige en begaafde Finnen. Langzamerhand was door het bestudeeren van de gewoonten en zeden, de taal en de cultuur van hun volk, een zeer sterke vaderlandsliefde in dien kring ontwaakt, die weldra de drijvende macht van hun gemoed werd en ook een algemeene macht in de maatschappij begon te worden, de bron waaruit alle activiteit ontsproot.

Lönnrot was zijn reizen door het land om volksliedjes te verzamelen reeds begonnen, en zijn kameraden luisterden vol belangstelling naar wat hij vertelde van zijn ondervindingen onder de bevolking op het platteland en naar de liederen die hij voordroeg. Op zijn voorstel werd in 1831 de Maatschappij van Finsche letterkunde opgericht, en langen tijd voorzag hij de jonge vereeniging van materiaal voor de pers.

In 1832 promoveerde Lönnrot tot doctor in de geneeskunde op een dissertatie over « De geneeskundige toovermiddelen der oude Finnen ». Nu was hij vrij om een lang gekoesterden wensch te vervullen, doch moeilijkheden van financieelen aard zouden hem toch nog teruggehouden hebben, indien de Vereeniging van Finsche Letterkunde hem geen subsidie verleend had. Toen kon hij de grenzen overgaan naar Karelië, wat de rijkste bron was voor legenden en volksliederen. Als boer gekleed ging hij op reis en werd overal gemakkelijk toegelaten, gedeeltelijk door zijn eigen vriendelijk en goedhartig optreden, gedeeltelijk doordat hij volkomen thuis was in de meest verschillende dialecten

van zijn taal. Menigeen, die niet zooveel liefde voor de zaak had zou tegen de vermoeiende reizen hebben opgezien. Maar Lönnrot wist te goed wat zijn streven voor de toekomst beteekenen zou. 's Zomers reisde hij te voet de bosschen door of per boot de rivieren en stroomversnellingen over. 's Winters ging hij op ski's de eindelooze sneeuwvlakten en diepe bosschen door, als er niet toevallig een arreslede langs kwam, die hem opnam. Dagen lang leefde hij soms op niets anders dan op droog brood en wat melk. Het gebeurde ook wel dat de boeren hem wantrouwden en bleven zwijgen. Om hen aan het spreken te krijgen begon Lönnrot dan zelf de versregels op te zeggen die hij reeds kende, of liet hij de brandewijnflesch rond gaan. Eens verhief hij zelfs donderend de stem om de bewoners der verlaten streken, die niet in de mysteries van den almanak waren ingewijd, een naderende zonsverduistering te voorspellen. En de zonsverduistering had plaats en zij begrepen dat zij te doen hadden gehad met een machtigen man die tooverkunsten kende.

Lönnrot's vangst was rijk. In 1835 kon hij reeds het voorbericht van zijn « Kalevala » schrijven. Deze zoo genoemde « Oude Kalevala »bevat 32 liederen die tezamen 12078 versregels vormen. Die wekte groote vreugde, zelfs verrukking, vooral onder de vrienden en de leden van de Vereeniging. Maar Lönnrot gunde zich nog geen rust. Er waren nog ongevonden schatten aanwezig, dat wist hij, en onvermoeid zette hij zijn reizen voort. Maar toen niet langer alleen. Een heele schare van geestdriftige jonge lieden volgden de sporen des Meesters.

Weldra bleek het dat de Kalevala met nieuwe stof moest aangevuld worden. Door allerlei omstandigheden kwam de nieuwe uitgave eerst in 1849 in haar tegenwoordigen vorm uit. De nieuwe Kalevala bestaat uit 150 liederen en 22795 versregels. Die werd spoedig populair in Finland zelf en na enkele jaren in verscheidene Europeesche talen vertaald en van verklaringen en opmerkingen voorzien.

Toch konden Lönnrot's tijdgenooten niet geheel de beteekenis schatten die de Kalevala voor de toekomst zou blijken te hebben. Dit was slechts mogelijk voor andere generaties, die langzamerhand de vruchten zagen rijpen. Men kan zonder overdrijving beweren, dat de Kalevala het middel werd waardoor het Finsche

volk bewerkt heeft wat het bezit, zoowel op materieel gebied als wat ontwikkeling en beschaving aangaat, daar de Kalevala het gevoel van zelfbewustzijn schiep, dat noodig is wil een volk zich kunnen verheffen.

Geen wonder dat de studie der volkspoëzie en al wat er mee samenhangt, een geliefde studie aan de universiteit werd ; men heeft er zich met zooveel energie op toegelegd, dat geen volk ter wereld zoo'n groote verzameling van folkloristisch materiaal bezit als het Finsche, iets wat zeker ook wel het gevolg is van den buitengewonen drang naar poëzie en zang die het volk kenmerkt. Ook de moderne kunst in Finland baseert in haar verschillige vormen op de Kalevala. De literatuur, die de laatste jaren in het Finsch verschenen was, geschreven door lieden, wier moedertaal Zweedsch was geworden, klonk stijf en gedwongen, vergeleken bij de eenvoudige uitdrukkingen en natuurlijke dichtvormen der Kalevala. In de Kalevala leerde men den eigenlijken rijkdom der taal kennen. En de dichters begonnen hun onderwerpen te halen uit den onuitputtelijken bron van legenden, sprookjes en liederen der Kalevala. En wat geeft de muziek van Sibelius en vele andere Finsche componisten den eigenaardigen stempel ? Dezelfde wonderlijke, onsamenhangende ondertoon, die ons tegemoet komt in de groote bosschen der onbewoonde streken, klinkt ons tegen in de eenvoudige, viervoetige verzen van de Kalevala, zoowel als in de muziek, die ons het eene oogenblik tegendreunt als hevige stroomversnellingen, die zich in de diepte storten, en het andere ons oor streelt en ons hart verteedert met weemoedige, teedere lentedroomen, maar die toch altijd den Finschen oorsprong verraadt. Dat is het geheim.

Bij niemand werd de door de Kalevala gevoede vaderlandsliefde van zooveel beteekenis als bij Runeberg. Hij heeft zich de Finsche taal nooit eigen kunnen maken, maar geen letterkundige arbeid van belang in Finland, is, niettegenstaande die onkunde zóó Finsch gedacht, gevoeld en weergegeven, omdat hij zich in zijn liefde een deel voelde van de Finsche volkseenheid. Er was een tijd, kort voor de groote catastrofe, die wij juist doorleefd hebben, waarop verscheidene lieden in Finland Runeberg als afgedaan begonnen te beschouwen. Niet alleen de verregaande Fennomanen vonden dat een Finsche nationale dichter die in het Zweedsch schreef een onmogelijkheid was, en als zoodanig ver-

werpelijk, evenmin alleen de vergaande Sveromanen, die van oordeel waren dat iemand twee aangezichten vertoont als die in zijn Zweedsche poëzie toch alleen en uitsluitend het Finsche volk bezingt, wat hij niet innig genoeg schijnt te kunnen liefhebben. Er waren er zelfs die op het punt stonden hun idealen over eenheid van volk en taal op te geven. « Wat geeft », zeide men, « al dat praten over ons volk en al die beelden er van, die in Fänrik Staal voor ons oprijzen, als het feitelijk anders is en dit alles maar geidealiseerd ? » Geidealiseerd ! En dat terwijl een der vooraanstaande Runeberg-biografen, Estlander, zeide « dat het uiterste standpunt van den dichter zijn onvoorwaardelijk realisme» is, « wat iedere poging om de werkelijkheid te verfraaien verwerpt ».

Runeberg was van oordeel dat een dichter slechts de werkelijkheid verklaren moest en daarom uit zijn beeld verbannen al het toevallige, onwezenlijke, en troebele, om de idee zelf vast te houden en te ontwikkelen. Runeberg verstaat onder de werkelijkheid niet alleen de tastbare, uiterlijke schaal, die door de zintuigen opgenomen kan worden, maar het innerlijke wezen zelf, dat vaak goed en edel kan zijn, al wordt het voor een oppervlakkigen blik verscholen door toevallige onvolmaaktheden. Zijn opvatting was dus een verheven, bijna godsdienstig idealisme, volkomen vereenigbaar met de realistische grondtrekken in zijn dichtkunst. « De natuur », zegt Runeberg, « is een lofzang op den Schepper, en van dien zang die gehoord kan worden door degenen die de gave van te luisteren bezitten, is de poëzie een echo ».

Juist tegen het bovenaangetoonde grondprincipe in Runebergs dichtkunst begonnen velen te protesteeren. Toen kwam de oorlog, de « witte oorlog », die als een wanhopende broederstrijd begon, maar na de overwinning niet anders bleek te zijn geweest dan een vrijheidskamp van het treurig bloedende volk tegen de verdrukking en het barbarisme uit het Oosten. Nu zag men meer dan ooit in hoeverre Runeberg de nationale dichter van het volk geworden was. Hoog en rein als een onbevlekte blaaier straalde de vaderlandsliefde die hij zijn volk geleerd had, hetzij men Finsch of Zweedsch sprak, over de scharen die voor hun vrijheid streden. Men zag de helden uit Runeberg's meesterwerk « Fänrik Staal » in levenden lijve voor zich, zelfs

nog heldhaftiger. En wat meer zegt : vaders die zelf geen tekst of dichtregels op het graf hunner zonen konden vinden, zochten die in Runeberg's meesterwerk.

Ook van Zweedschen kant is er beweerd dat Runeberg trots geestes- en gemoedgesteldheid niet door het Finsche volk gewaardeerd werd. Schrijfster dezes kan echter verzekeren dat gedurende de zes jaren dat zij aan de Finsche Volkshoogeschool te Savolax werkzaam was, de belangstelling in de Kalevala alleen wedijverde met die in Fänrik Staals liederen. Die werden tweemaal in de week geregeld voorgelezen en vaak nog meer. En op zekeren dag kwam een man van middelbaren leeftijd naar mij toe, iemand van in de veertig, — want twintig jaar geleden kon lang niet iedereen op jeugdigen leeftijd op de Volkshoogeschool komen, — en zeide op zijn kalme wijze : « Ja, die Fänrik Staal is een merkwaardig boek, dat verveelt u nooit, omdat het niet alleen vertelt van hooge heeren en generaals, maar ook van wat gewone boeren als ik voor hun land kunnen doen ». Dit beteekent in andere woorden dat *de geest* er is. En *de geest*, de geest van het Finsche volk daarin is zoo sterk, dat het volk er de meest volkomen uitdrukking in herkent van zijn eigen wezen.

De oplossing van het taalprobleem, wat Runeberg's dichtkunst in Finland aangaat, is dus het volgende, al kwamen de gedachten er niet bij, de feiten hebben het volkomen en onweerlegbaar aangetoond : de werkelijk echte geest is *meer* dan de uiterlijke vorm, vooral als die zoo innig verbonden is met het geestelijke als waar het een volkstaal betreft.

III.

Johan Wilhelm Snellman.

Op het einde der achttiende eeuw was het verkeer tusschen de noordelijke plaatsen uit Oesterbotten en Stockholm zeer levendig. Rijke, soliede handelshuizen, daar hoog in het Noorden, voerden teer en andere boschproducten uit, en door het verband met de groote wereld, kreeg het eenvoudige Finsche volk dier streken, een blik op veel nieuws wat zijn beschaving en ontwikkeling ten goede kwam. Jonge meisjes werden naar Stockholm gezonden op kostschool of om zich in zang of muziek te bekwamen. Verscheidene

jongelieden studeerden bij voorkeur liever te Upsala dan te Aabo.

In 1796 werd een Finsch student, Kristian Henrik Snellman, zoon van een predikant uit Oesterbotten, in de universiteit van Upsula ingeschreven, als student in de philosophie. Hij stond goed aangeschreven, doch zijn natuur kon zich niet aan het studieleven aanpassen, zoodat hij de studie er aangaf en zich op het zeewezen ging toeleggen. Nadat hij het scheepseindexamen gedaan had en spoedig tot scheepskapitein bevorderd werd, zeilde hij met zijn schip naar verre landen. In 1803 trouwde hij met Maria Köning, die ook van Oesterbotnische familie was, blond, driftig en beslist.

Het jonge paar vestigde zich in Stockholm. Van die stad had de zoon, met wien wij ons speciaal zullen bezighouden, ook de dierbaarste herinneringen uit zijn jeugd. Levenslang had hij zijn dierbare stad aan het Mälermeer innig lief en hij kon die niet met droge oogen weerzien toen hij die op 31-jarigen leeftijd voor het eerst als volwassen terug zag.

Na de scheiding van Finland en Zweden, begonnen de vaders namelijk naar hun vaderland en het eenvoudige leven daar terug te verlangen. In 1813 trokken zij er met al hun kinderen heen en vestigden zich in Gamla Karleby. Johan Vilhelm was toen 7 jaar oud.

De moeder stierf reeds het jaar daarop, zoodat vooral de vader een blijvenden invloed op den zoon uitoefende. Hij was een intelligente, beschaafde man met een verheven geest.

De jongen werd naar school gezonden te Uleaborg, waar hij bij een zuster van zijn vader in huis kwam. Hij was driftig en ontoombaar en kibbelde vaak met de andere jongens, maar meestal liep de strijd over den een of anderen zwakkeren kameraad die door de anderen mishandeld werd en voor wien Johan Vilhelm partij trok. Hij maakte zich ook altijd boos over de klachten van de leeraars en het huiswerk. Dan zeide hij : « Maak je werk beter en wees gehoorzaam, dan gaat het beter». Als iemand hem dan verweet dat hij zelf ook niet altijd even gehoorzaam was, vloog hij op en zeide : « Heb je ooit gezien dat ik ongehoorzaam ben geweest tegenover mijn tante ? Maar ik behoef alle stomkoppen toch niet te gehoorzamen, zou ik meenen ? » Later heeft men in dezen zeer beslist uitgesproken levensregel van het kind de scheut gezien van de theorie die hij in zijn

groot levenswerk verkondigen zou : « De leer van den staat ». De theorie die hij daarin verdedigt luidt : De ware vrijheid van een staatsburger bestaat daarin dat hij de als verstandig aangenomen wet gehoorzaamt.

De taaltoestanden vertoonden op de school in Uleaborg, in een geheel Finsche streek gelegen, een wonderlijk beeld. De taal waarin werd onderwezen, was Zweedsch, maar de jongens spraken Finsch en bleven het onder elkaar spreken, welke moeite de overheid zich ook gaf om die taal te onderdrukken. Iemand die o. a. op een schoolfeest Finsch durfde spreken, moest boete betalen. Het volgende uittreksel uit een schoolprogramma van 1760 deed nog dienst in Snellman's schooljaren: «Daar de Finsche taal onder de schooljeugd zeer algemeen geworden is, moeten de leeraars er nauwkeurig voor waken dat die slechte gewoonte niet blijft bestaan, maar zoo snel mogelijk uitgeroeid wordt ».

Waarschijnlijk heeft Snellman eerst in zijn schooljaren Finsch geleerd, want zijn vaderlijk huis lag in een streek waar Zweedsch gesproken werd. Het is onbekend of hij toen reeds eenige aandacht schonk aan de taalkwestie.

In 1822 werd hij student in de theologie. De eerste jaren van zijn studietijd trachtte hij zijn leeshonger wat te stillen en las hij boeken van allerlei aard. Zijn vader kon hem geen geld genoeg geven voor een verblijf in de universiteitstad ; daarom trachtte de jonge man er door les geven het noodige bij te verdienen. Hij was ook vaak thuis bij zijn vader, die een klein landgoed op het platte land gekocht had, om zich op zijn ouden dag aan zijn geliefkoosde studie der philosophie te wijden.

Johan Vilhelm studeerde op zijn gemak en deed eerst in 1831 doctoraal, doch predikant worden wilde hij niet. En eerst na zijn doctoraal begon hij feitelijk aan het werkelijke leven deel te nemen.

De universiteit was het eenige brandpunt van alle intellectueel leven in Finland en als zoodanig van zeer groote beteekenis voor het land. Er was geen hof, geen rijke adel, er waren geen groote vermogens omdat Helsingfors handels- noch fabriekstad was, er bestond geen kans voor een schitterende titularis-carrière. Een academische opleiding was zoo goed als het eenige wat aanzien verschaffen kon, tot bij den Landdag van 1863 de constitutioneele staatsregeling weer werd ingevoerd, waardoor er mogelijkheid bestond van politieken, com-

munalen, socialen en economischen invloed naast dien van intellectueele zijde. De beteekenis der universiteit deed zich vooral gevoelen na de scheiding van Zweden.

Het was of toen heel het land was ingedommeld. Vooral omdat op politiek gebied alle werkzaamheid onmogelijk was gemaakt. Na den Landdag te Borgaa in 1809 werd er geen nieuwe bijeen geroepen. De censuur onderdrukte iedere discussie over onderwerpen, van openbaar belang en alles wat de regeering deed, gebeurde in het diepste geheim.

Maar in universitaire kringen was er een levendige beweging te bespeuren. Die ging uit van den Zaterdag-avondkring. Geen vraagstuk voor het individu of het vaderland van belang, of het werd daar behandeld. En toen begon Snellman ook op te treden. Hij werd een van de leiders en was altijd vol nieuwe ideeën, die hij verdedigde met zijn eigenaardigen gloed en kracht.

Er waren echter ook nog andere krachten, die met niet minder ijver, hun nieuwe denkbeelden in kleinen kring verdedigden en die juist in tegenovergestelde richting, in een reactionnaire, werkten dan de kring van Snellman, Runeberg, Cygnaeus en de anderen.

Angstig hielden de vaders der universiteit de wacht. Er zou niets mogen gebeuren. Zij handelden zoowel uit ingeworteld conservatisme als uit angst van in botsing te komen met de hoogste autoriteiten in Rusland.

De jongere generatie kan niet anders dan protesteeren. Zij beklaagden er zich over, dat zij niet in aanmerking kwamen bij vacatures, en toen enkelen toch een plaats aan de universiteit kregen, leidde dit alleen maar tot een breuk tusschen de oude en jonge generatie, die niet veel goeds voor de toekomst voorspelde.

Ondertusschen vervolgde Snellman voorloopig ongestoord zijn studies. Hij wierp zich met al zijn energie op de studie van Hegel, die sinds lang de Svedenborgsche theorieën, die zijn vader hem had willen opdringen, verdrongen had. En dat Snellman zoo diep ingreep in den ontwikkelingsgang van zijn vaderland was niet alleen het gevolg van zijn energisch, ondernemend karakter, maar ook van de Hegelsche levensbeschouwing. Zijn eerste optreden in de politieke arena had plaats voor een kleinen kring van studenten.

Zooals gezegd protesteerde de jongere generatie krachtig tegen de onderdrukking der ouderen. Snellman trachtte de oproerige gemoederen met hun geroep om

vrijheid te kalmeeren, door aan te toonen dat de ware vrijheid in de werkelijkheid bestaat in zelfbeheersching en dat de maatschappelijke vormen de uitdrukking zijn der zedelijkheid en der ware menschelijkheid ; als zoodanig mochten die niet geschonden worden. Hij achtte de beteekenis der maatschappij en de plicht van den enkeling tegenover de maatschappij zeer hoog. De enkeling kan alleen in de maatschappij en door arbeid voor het wel der maatschappij zijn zedelijke taak op aarde volbrengen, terwijl het bestaan der maatschappij van haar kant alleen mogelijk is doordat de enkeling zich uit eigen vrijen wil er voor opoffert. De eischen van den enkeling zijn van geen belang vergeleken bij die der maatschappij ; het ware geluk van den enkeling bestaat daarin dat hij vrijwillig de wetten der maatschappij gehoorzaamt. En wat op de maatschappij in het groot van toepassing is, geldt ook voor de maatschappij in het klein, hier speciaal de universiteit. De vooruitgang en de eer van iederen student in het bizonder, is onwrikbaar verbonden aan den vooruitgang van heel de studeerende massa.

Dit verkondigde Snellman bij zijn eerste optreden in het openbaar en volgens dit principe leefde hij gedurende heel zijn lange politieke loopbaan, en toch bleef hij van het allereerste begin de leider der oppositie, doordat hij niet kalm kon toezien hoe minachtend de autoriteiten de jongere generatie behandelden.

Hij was overtuigd dat men slechts het ware gebruik der vrijheid kon leeren door zich vroeg aan zelfbeheersching te gewennen, wat natuurlijk niet overeenkwam met het heerschend begrip dat de jeugd slechts te gehoorzamen en te zwijgen had. Hij was een geslagen vijand van al wat wanorde en losbandigheid heet. Hij wenschte niets liever dan de orde en de zedelijkheid onder de studenten te verbeteren ; maar hij wenschte die verbetering van binnen uit te doen plaats grijpen, niet door dwang of geboden van buiten af, maar uit eigen vrijen wil. Zijn groote invloed was ook weldra te bespeuren onder studenten van verschillende faculteiten. Zonder een spier te vertrekken, kon hij met zijn stok de lange tafels leeg maken, die onder de volle glazen bogen, als hij vond dat de stemming den verkeerden kant uitging. En toch bleef hij de uitverkoren leidsman, wiens hoogverheven idealisme zelfs de brutaalste grappenmaker niet openlijk durfde aanvallen,

Men heeft gevraagd, wanneer en hoe Snellman belangstelling voor de Finsche zaak kreeg. Het staat vast, dat hij oorspronkelijk geen persoonlijke liefde voor de Finsche taal kon koesteren ; die voerde hem niet terug naar herinneringen uit zijn kinderjaren, en in zijn jongelingsjaren had niets hem naar het Finsche standpunt overgehaald. Maar in 1835 plaatste hij in het ochtendblad van Helsingfors eene vertaling van het klaaglied van Paavo Korhonen, den volksdichter, waarin Korhonen het betreurde dat de Finsche taal zoo geminacht werd dat die deugde voor het onderwijs noch de rechtbank. Sindsdien treedt Snellman op als de onvervaarde voorvechter van de Finsche volkstaal. Door nadenken was hij ongetwijfeld tot de conclusie gekomen dat het een absolute voorwaarde voor de welvaart en het bestaan van het Finsche volk in de toekomst was, dat de taal des volks een betere positie kreeg. En toen hij eenmaal die overtuiging had, kon hij niet anders dan er zich voor in den strijd werpen.

Snellman promoveerde op een dissertatie over de absoluutheid van Hegel's theorie. Toen begon hij college in de philosofie te geven, maar dat duurde niet lang. Zijn natuur kwam te veel in opstand tegen de banden waaraan de universiteit ook hem leggen wilde. De conservatieve geest in den Senaat der Universiteit verbande alles wat eenigszins een moderne reuk had en Snellman was hevig verontwaardigd over den druk, die op de studenten uitgeoefend werd. De onvrijheid die er in zijn vaderland op verschillend gebied heerschte, verhinderde alle geestelijke ontwikkeling.

Snellman trok zich toen op het platteland terug: om zich te wijden aan letterkundige studies, steeds vervuld met den wensch om zijn stem eens in de pers te doen hooren. Hij richtte toen zelf een tijdschrift op, dat in 1839 uitkwam en « De Spaansche Vlieg » heette, omdat de kritiek die er in voorkwam, als een trekpleister op de zieke plaatsen der maatschappij gelegd zou moeten worden om beterschap te voorschijn te roepen.

De subsidie, voor een studiereis naar Zweden en Duitschland, die de Senaat van de universiteit hem eerst verleend en daarna weer ontnomen had, kreeg hij daarop van vrienden en kennissen. In Zweden nam hij levendig deel aan het politieke en letterkundige leven. Vol ijver wierp hij zich midden in den strijd en weldra verwierf hij zich een grooten naam, zoowel in de politieke

polemiek als in de letterkundige kritiek. Hij schreef in dien tijd ook eenige lang niet onverdienstelijke novellen. Maar naarmate hij zich meer inleefde in de vrije, gelukkige toestanden in Zweden, werd zijn verbitterd gemoed tegenover zijn vaderland wel eenigszins verteederd. Langzamerhand kwam hij tot de overtuiging dat de oorzaak van de ongelukkige toestanden in zijn vaderland het gevolg waren van het gemis aan nationalen geest bij het volk, vooral bij de beschaafde klasse die aan den spits der ontwikkeling zou moeten staan.

Cygnaeus, die hem uit Helsingfors geschreven had over een eventueel feest op het jubileum der universiteit, antwoordde hij op een wijze waaruit duidelijk blijkt welk een vasten vorm zijn overwegingen reeds hadden aangenomen. Hij schreef o. a. : Door eeuwenlange onzelfstandigheid is het in ons arm vaderland nu zoover gekomen dat er *geen patriotisme* te vinden is. Het beschaafde deel van het volk (de Zweden), heeft geen greintje belangstelling voor den geestelijken of lichamelijken vooruitgang van het onbeschaafde gedeelte (de Finnen). — Door de langdurige onderdrukking heeft de massa zich in zichzelf teruggetrokken. En die kan zich nooit opheffen, zoolang de wetgeving en het onderwijs in het Zweedsch geschiedt. En dat er onder de beschaafde klasse geen patriotisme heerscht, komt omdat de beschaafde klasse uit de natie zelf ontstaan moet zijn en niet moet voortgekomen zijn uit een onverschillig, buitenlandsch ras. — Dat *niemand* onder de beschaafde lieden sinds 1809 *een enkelen stap* gedaan heeft om de natie den last van de schouders te nemen, is bewijs genoeg van *hun* patriotisme. — Wat er verzuimd is, is niet meer goed te maken. De tegenwoordige regeering, laat dat niet toe. De beschaafde kringen begrijpen het niet, en als zij het zouden begrijpen, is het in strijd met *hun* belangen om er voor te werken. De *Finsche natie* is dus begraven. Men ziet het den Finnen reeds aan en hoort het in hun lied, dat zij weten dat zij opgehouden hebben te bestaan. — Met een natie te niet gaan, kan gebeuren, maar om de natuurlijke dood van een slaaf onder een natie te sterven, dat is een mensch onwaardig. Ergo... Als je ondergeteekende de conclusie voor de voeten wilt werpen, antwoordt hij : Ik heb het mijne gedaan als ik naar de vier windstreken uitroep, wat ik hier gefluisterd heb... Ik zou de bitterheid

die ik in den vreugdebeker meng, onder jullie allen willen verdeelen. Jullie feesten zijn gelijk aan een bal op een begrafenis. Wat weet het land er van ?... Hoe wil je dat een Finsche boer begrip heeft van jullie jubileum ? Wat weet die van de universiteit ? Niet anders dan dat allen die er geweest zijn van een andere afkomst zijn dan de zijne en daarom het recht hebben om hem naar willekeur te behandelen »...

Snellman riep het nog niet van de vier windstreuit, wat hij hier fluisterde. Hij vervolgde zijn reis over Denemarken naar Duitschland. Ook daar leefde hij te midden van de brandende vragen van den dag. Hij vertoefde voornamelijk in Tübingen. In dat kleine, gezellige universiteitstadje vond hij de gewenschte rust om te werken. Berlijn en al wat Pruisisch was stond hem niet aan. Hij schreef o. a. : Je hoort zooveel spreken over « schöne Seelen », « zartes Wesen », en « harmonische Bildung », in Berlijn, dat je er ziek van wordt. « Het Goethe-isme is daar ». De antipathie voor Goethe was zeer karakteristiek voor Snellman en kwam dikwijls voor den dag. Dit wil niet zeggen dat hij Goethe niet bewonderde als dichter, maar hij miste in Goethe's levensbeschouwing een zedelijken grondslag, en hij vond dat wat Goethe schreef over « een leven in schoonheid », het egoïsme tot levensregel verhief. Hoe verschillend was Snellman's eigen levensbeschouwing vooral in dien tijd, toen zijn oogen over diepe, donkere wateren naar een nevelachtige kust in de verte staarden. Daar kon zijn volk misschien nog leven en gelukkig zijn, en hij wist dat hij uitverkoren was om aan het roer te staan op de reis er heen. Daarvoor werd zijn ziel dagelijks gespannen tot een bijna bovenmenschelijke energie, en was het of hij geen recht had op eenig persoonlijk geluk, vergeleken bij wat de velen, — de maatschappij, het land, — konden eischen.

Op de terugreis bleef Snellman weer eenige maanden in Zweden. Hij had gelegenheid om er deel te nemen aan den strijd over de verhouding tusschen Staat en Kerk. Strijd was nu eenmaal leven voor hem. « Ik strijd graag en bevind er mij goed bij », zeide hij zelf, « maar ik moet voldoende ruimte hebben als mijn bloed kookt ».

In 1842, even vóor zijn vertrek naar het vaderland, kwam zijn voornaamste wetenschappelijke arbeid uit « De leer van den Staat », een werk dat een zeer

grooten invloed op den gedachtengang in Finland gehad heeft.

Bij zijn thuiskomst bemerkte hij dadelijk, dat hij tijdens zijn afwezigheid in aanzien gestegen was, vooral door den naam dien hij zich in Zweden en Duitschland veroverd had, en dat men, of men wilde of niet, onder den indruk geraakte van zijn energischen strijd voor zijn overtuiging. Maar de leidende mannen in zijn vaderland waren hem niet gunstiger gestemd dan vroeger. Ook dat ontdekte hij spoedig genoeg. Zij zagen nog steeds een gevaarlijk volksopruier in hem, « iemand die Staat en Kerk ondergroef ». Dat hij in zijn « Leer van den Staat », opinies uitsprak, die alles behalve revolutionair waren, dat hij integendeel met kracht en gloed de onschendbaarheid der maatschappelijke orde verdedigde, daar stoorde men zich volstrekt niet aan.

Daar hij er niet in slaagde een plaats aan de universiteit te krijgen en de Senaat met schele oogen toezag toen hij voordrachten over « de philosofie van den geest » hield, nam hij de betrekking aan van rector aan de latijnsche school te Kuopio, een kleine koopstad, heel in het noorden van het binnenland.

Het is niet te verwonderen dat Snellman in dien tijd een groote temptatie had om naar Zweden te trekken, waar een aanlokkelijke wetenschappelijke carrière hem wachtte. Maar hij weerstond de verleiding. Op een feest, waar een spreker zich beklaagde over de vervolging waaraan Snellman bloot stond, antwoordde hij dat de enkeling van zoo weinig beteekenis is in het leven der natie. Waar hij op Finlands grond ook neergeworpen werd, overal zou hij zijn krachten inspannen voor het vaderland, want hij was overtuigd dat er geen kwestie wezen kon van een blijvende verhindering voor de ontwikkeling van het Finsche volk in de toekomst, als het volk zichzelf maar getrouw bleef.

En hij hield woord. Hij legde zich met ijver op zijn werk als rector toe, en hij deed meer dan dat.

Het kleine koopstadje had in daadlooze rust liggen droomen te midden der verrukkelijkste omstreken. Het had de dagen laten gaan en komen zooals het viel. Maar nu ontstond er plotseling leven en activiteit. Spoedig werd het de zetel van den hoofdman, van waar krachtige bevelen als met bazuinen van den dag des Oordeels over het land schelden.

Op Snellmans initiatief werd er door jonge dames

in Kuopio een Finsche school opgericht voor meisjes uit de arbeidersklasse, de eerste volksschool in het land. De oprichters gaven zelf op de school les en kregen altijd raad en hulp van den rector, die hen opmonterde met een : « met een jurk minder, vriendinnen, komen we al heel veel verder ». Er werd eveneens in het Finsch onderwijs gegeven in de Finsche taal en de geschiedenis van het land, in een private Zweedsche meisjesschool, terwijl Snellmans moderne theorieën zoowel op taalkundig als pedagogisch gebied, natuurlijk in de eerste plaats op zijn eigen school werden ingevoerd.

Er was geen drukkerij in Kuopio ; de oprichting er van was een van Snellmans eerste ondernemingen. Nu was de tweestrijd in zijn gemoed verdwenen. Hij had genoeg van al dat wetenschappelijk peinzen. Nu wilde hij op de basis van het resultaat van zijn philosofeeren, als journalist en auteur in het lot van zijn land ingrijpen. In 1844 begon hij twee bladen uit te geven. Het eene « Maamiehen Ystàvà » (de landbouwersvriend) in het Finsch, was zooals de naam aanduidt, voor de bevolking van het platteland bestemd en bevatte artikels, inlichtingen en goede raad, geschreven volgens het standpunt waarop die kring van lezers stond, terwijl het tweede « Saima » in het Zweedsch, de tolk zou zijn van alles wat de redacteur op het hart had. Nu wilde hij naar de vier windstreken uitroepen wat hij vroeger zijn vrienden gedeeltelijk had toegefluisterd, gedeeltelijk aangeduid in toevallige krantenartikels of in zijn wetenschappelijke werken voorbereid.

De artikels in het eerste nummer van « Saima » leverden al veel stof tot tegenspraak op. Daarin werden de voorwaarden behandeld voor een ware nationale ontwikkeling, een onderwerp, waarop « Saima » later dikwijls terug kwam. In het artikel werd er op gewezen hoe gering de leeslust in Finland was, wat weer het gevolg was van het gebrek aan nationale literatuur. In antwoord hierop noemt L. Topelius in « het Dagblad van Helsingfors » het een groote verdienste van «Saima» dat het de armoede en waardeloosheid van den letterkundigen arbeid in het land heeft aangetoond. Toch gelooft hij dat Finland en Zweden, niettegenstaande het verschil in letterkundige productiviteit, over het geheel op dezelfde lijn van beschaving staan. Hij geeft toe dat de Finsche taal eenmaal in de toekomst de eenige na-

tionale taal in Finland worden moet, maar merkt tevens op dat men de werken van Porthan, Franzén en Runeberg toch moeilijk niet nationaal kon noemen, niettegenstaande ze in het Zweedsch geschreven zijn ». « Saima » antwoordt hierop dat het een illusie is te gelooven aan een zelfde niveau van beschaving in Zweden en Finland. « De gemakzucht en zelfgenoegzaamheid moet van iederen steun, van iedere verontschuldiging ontdaan worden ». En Finlands Zweedsche literatuur zou nooit anders kunnen worden dan een kleine bijdrage tot de literatuur van Zweden. Er kan slechts sprake zijn van een werkelijk nationale literatuur als die in de taal der natie zelf geschreven is, d. w. z. in Finland in het Finsch. Die taal moet op de scholen ingevoerd en tot officieele taal verheven worden. Het is de bestemming van de Zweedsche bevolking om langzamerhand met den Finschen stam samen te smelten en op die wijze het onrecht goed te maken dat die stam geleden heeft, een eisch die niet de Zweedsche lagere klasse geldt, maar alleen de gegoede klasse, die het Finsch als hun beschavingstaal zouden moeten aannemen.

De theoretische opinie van « Saima » was en bleef dat alleen de Finsche taal in Finland als de nationale taal kon en moest erkend worden. Maar Snellman heeft zeer goed oog voor de verrotte toestanden en wenscht dat het Finsch slechts langzamerhand, stap voor stap, als onderwijstaal op de scholen zal ingevoerd worden, evenals in de literatuur en op administratief gebied. Er is geen sprake in « Saima » van eenige onderdrukking van het Zweedsch. Hij erkent de voorloopige noodzakelijkheid van het Zweedsch voor iedere beschaafde Finsche man en vrouw en stelt zich het Finsch in de plaats daarvan in de toekomst voor als een soort vrijwillig offer op het altaar der natie.

Het is niet te ontkennen dat het een onjuistheid is dat « Saima » Finsch identificeert met nationaal. Het was toch een feit, en het is het heden nog, dat het Zweedsch de moedertaal was van lang niet weinig burgers in het land, die voor niets ter wereld anders dan Finnen wenschten genoemd te worden. Dit was een gevolg van het historisch verloop, een gewoonte die van de eene op de andere generatie was overgegaan, of een direct gevolg van cultureele ontwikkeling. « Saima » was eveneens onrechtvaardig wat haar onderschatting

voor de natie betreft van de beteekenis der in het Zweedsch geschreven literatuur. Boven hebben wij reeds gesproken over Runebergs dichtkunst en wat voor Runeberg gold, gold eveneens voor Topelius. Bovendien schreef Snellman zelf ook in het Zweedsch en toch heeft niemand zooveel invloed gehad op het Finsche volk als juist hij. Hoe het mogelijk was dat iemand als Snellman met de feiten voor oogen zich zoo heeft laten verblinden, verklaart Th. Rein, die Snellman's levensbeschrijving gegeven heeft en waar wij hier niet verder op in gaan.

Het Finsche volk begon de onderdrukking steeds meer te gevoelen als een groote onrechtvaardigheid en de overheid was blind voor het gevaar van politieke zijde waartoe die onderdrukking leiden kon. Het spreekt van zelf dat het Finsche volk onder de omstandigheden niets voelde voor de instandhouding der maatschappij zooals die nu eenmaal was. Wat zou de gegoede, Zweedsch-sprekende stand, die een zeer groote minderheid telde onder de bevolking, aanvangen bij een eventueele politieke windvlaag in het Oosten of een keizersgril ? Zij zouden te vergeefs om hulp roepen bij het volk dat zich niet één met hen gevoelde.

Reeds het eerste jaar dat het blad verscheen bereikte « Saima » zijn doel en wel dat het de belangstelling van het publiek wekte. Niet alleen wat het taalvraagstuk betrof, maar ook verscheidene andere kwesties, die Snellman onvervaard op het tapijt bracht : de verbetering der economische toestanden, de opvoeding der vrouw, het onderwijs, de hervorming der pers, enz.. Ondertusschen had het blad met een onverdragelijken censuurdwang te kampen. Men kon niet beweren dat het blad uitsluitend critizeerde, het prees ook ondernemingen van regeeringswege als die het verdienden ; nog veel minder was het revolutionair gezind en de maatschappelijke hervormingen die het voorstelde waren practisch en gematigd. Maar het feit alleen dat er discussie werd uitgelokt, was op zich zelf gevaarlijk genoeg. Prins Menschikoff, de gouverneur-generaal, ging uit van het principe dat alles in Finland moest blijven zooals het was, en dat er maar liefst zoo weinig mogelijk over het land gesproken moest worden, zoodat de tzaar geen reden kon hebben om inlichtingen te vragen. De teugels van de censuur werden steeds dichter

aangehaald, tot « Saima » ten slotte in 1846 geschorst werd.

Snellman liet zich door dien tegenslag niet terneer slaan. In Mei 1847 begon hij de uitgave van zijn « Letterkundig blad voor algemeene burgerlijke beschaving», waarvan niet hij, maar Lönnrot de hoofdredacteur was. Hij kreeg zelf geen vergunning meer om een blad uit te geven. « Het letterkundige blad », zooals het in de wandeling genoemd werd, kwam onregelmatig uit en verkreeg niet de verspreiding en invloed dien « Saima » gehad had. Maar de richting was onveranderd dezelfde. De voortdurende censuurdwang leerde Snellman om in zijn letterkundige recensies opinies binnen te smokkelen, die hij anders niet aan den man kon brengen, en zoodoende den censor te misleiden.

Van overheidswege bleef men Snellman wantrouwen. Ondertusschen was zij zichzelf bewust geworden van de kracht die een geschreven woord voor het volk zijn kan en wilde zij er zich zelf van bedienen. Men besloot een poging te wagen door het officieele blad « Finlands algemeen dagblad », te hervormen en het is bijna comisch als wij hooren dat niemand anders dan Snellman het redacteurschap werd aangeboden. Snellman's talent kon men nl. maar al te goed gebruiken, doch de man zelf moest gebonden en gekortwiekt worden. Natuurlijk bedankte Snellman voor de eer.

Een paar korte schoolwetten hadden het Finsch in 1841 en 1843 een kleine plaats ingeruimd onder de leervakken op de scholen. Tevens was er besluit dat er bij het benoemen van predikanten op gelet zou worden of de persoon in kwestie Finsch kende. Maar hoe meer het naar het midden der eeuw liep, des te meer nam de reactie, zoowel op taalkundig gebied als op ieder ander toe, tot er in April 1850 een bevel werd uitgevaardigd waarbij het drukken van iedere andere literatuur, dan godsdienst en landbouw betreffende, in het Finsch, verboden werd.

Velen gaven Snellman hiervan de schuld, die, in plaats van rustig den tijd af te wachten « altijd hervormen moest ».

Later is gebleken dat de oorzaken der reactie elders waren te zoeken. Tsaar Nicolaas I stond daarentegen over het geheel sympathiek tegenover de Finsche taalkwestie. Hij dacht dat die tot een verzwakking van den band met Zweden voeren zou, wat van veel belang

was in een tijd waarin het Scandinavisme bloeide. Bovengenoemde taalwetten wijzen ook in die richting, en nog meer het feit dat er in 1851 een leerschool voor het Finsch aan de universiteit werd opgericht, dien de beroemde geleerde Castrén het eerst vervulde Hoe waren deze tegenstrijdigheden dan te verklaren? Een brief van Menschikoff, den gouverneur-generaal, die bewaard is gebleven, geeft het antwoord : de vrees voor revolutie. De hooge autoriteiten dachten zeer veel politiek verstand aan den dag te leggen, door de Finsche taalbeweging juist genoeg tegemoet te komen dat geen vrijzinnige « misdadige » ideeën tot het volk konden doordringen. Dezelfde vrees voor revolutie spreekt uit het opheffen van het professoraat in de philosophie in 1852.

Onder deze onmogelijke omstandigheden gaf Snellman ten slotte de brui aan de journalistiek. Hij verhuisde naar Helsingfors, waar hij zijn brood verdiende voor zich zelf en zijn gezin door kantoorwerk en waar hij vijf jaar lang een stil en onopgemerkt bestaan leidde in den kring van zijn naaste vrienden.

Ondertusschen scheen het alsof de reactie met het taalverbod haar hoogste punt bereikt had. Die was zoo onmogelijk dat die langzamerhand van zelf in het vergeetboek raakte. De Finsche bladen waren er speciaal onder gebukt gegaan, die in de jaren veertig begonnen te verschijnen als een gevolg van « Saima's » invloed in verschillende deelen van het land. « Suometar », dat in 1847 opgericht was, en het eenige orgaan van beteekenis in de hoofdstad was, had zich met moeite staande kunnen houden, en kwam weer vrij na een tijd lang opgehouden te zijn, en in 1856 werd er bovendien te Aabo een nieuwe krant opgericht « Sanomia Turuca » (De Aabosche courant).

Heel het land richtte vol spanning den blik naar den jongen troonopvolger, Alexander, die bij een bezoek aan Helsingfors met zijn vader, aller harten gewonnen had.

De verwachtingen werden niet teleurgesteld. Met de troonbestijging van Alexander I brak er een nieuwe tijd voor Finland aan, een tijd van druk werk en rijke ontwikkeling, zoowel geestelijk als stoffelijk, een bloeitijd zooals het land nog nooit gekend had. Gelukkig waren de twee Finnen, die in hun officieele positie, het meest met den tsaar in aanraking kwamen, Armfelt en Stjernvall-Wallien, verlichte en vaderlandlievende

mannen, die altijd het wel van het land voor oogen hadden, en die tevens door hun oprechte loyaliteit tegenover Rusland volkomen het vertrouwen van den tsaar gewonnen hadden.

Dit alles droeg er misschien toe bij, dat Snellman besloot de journalistiek weer op te vatten en de leiding van het « Letterkundige blad » weer over te nemen, die de laatste jaren in andere handen was overgegaan. Weldra werd men weer de oude kracht en lenigheid in het blad gewaar, en nu gebeurde het wonderlijke, — niet omdat Snellman veranderd was, maar omdat de omstandigheden veranderd waren, — dat Snellman de hechtste steun der regeering werd en haar invloedrijkste redenaar. Armfelt en Stjernvall-Walleen, die zijn talent kenden, deden alles om hem tot medewerker te krijgen voor de toekomst, die zich voor het land scheen te openen. De volgende jaren waren er niet veel voorstellen en hervormingen van regeeringswege waar Snellman niet een zeer aanzienlijk aandeel in had.

In Januari 1856 bereikte hij eindelijk het zoo lang gewenschte doel, hij werd professor in de philosofie, die weer in eere hersteld werd aan de Universiteit.

Daarop volgde voor Snellman een rijke tijd, waarin hij veel werkte en veel invloed had.

Ondertusschen had de Krimoorlog en het oplevende Scandinavisme in Zweden de hoop doen herleven op een terugwinning van Finland. Er werd druk gewerkt voor dat doel door een zekere partij. De toestanden in Finland werden als geheel hopeloos voorgesteld, en men trachtte het gerucht te verspreiden dat Finland snakte naar een bevrijding door Zweden. Daarom zag men met schele oogen naar alles in Finland wat er op wijzen kon, dat men zich schikte in de omstandigheden zooals zij waren en er zich zelfs wel bij bevond. Vooral beklaagde en keurde men alle pogingen af, die uit waren op de ontwikkeling van de speciaal Finsche nationaliteit en de Finsche taal. Men dacht nl. dat de begeerte naar een eigen nationaal bestaan, die zich in uitgebreide kringen gelden deed, hand aan hand moest gaan met het breeder maken van de kloof, die de onvermijdelijke politieke toestanden tusschen Zweedsch en Finsch gegraven had.

Het was niet te verwonderen dat dergelijke stemmingen in Zweden weerklank vonden. Het zaad ervan rustte zeker in de ziel van iederen Zweed en werd

slechts onderdrukt door de overtuiging dat de verwezenlijking van die droomen onmogelijk was. Doch zie, nu scheen er kans op te zijn ! Vol verlangen om het oude, beroemde rijk weer hersteld te zien, beoordeelde men de toestanden aan den anderen kant van de Botnische golf verkeerd. Men zag niet dat de innigste drijfveeren voor de Finsche nationaliteitsbeweging de drang naar zelfbehoud was van een levenskrachtig volk om zich aan de nieuwe voorwaarden van het bestaan aan te passen om hierdoor misschien betere en gelukkiger toestanden te kunnen scheppen. In Finland had de in de strenge school der ervaring opgedane overtuiging zich reeds gevormd, dat een volk ook onder moeilijke, gedeeltelijk onvrije voorwaarden, zijn moreele onafhankelijkheid moet kunnen bewaren. De onvriendelijke en afkeurende stemming in Zweden, die natuurlijk ook berustte op gebrek aan kennis van de werkelijke toestanden in Finland, werd gesteund door allerlei fantastische Finsche schrijvers, die een soort privaat Finsch bureau voor inlichtingen in Stockholm oprichtten, onder beheer van Emil von Qvarsen, den dichter. Reeds toen kon men gedrukt zien wat sindsdien tot in het oneindige herhaald is, dat alle Zweedsch klinkende namen en de Zweedsche taal als voertaal de Zweedsche afkomst bewijzen, en dat alles, wat gedurende den Zweedschen tijd (vereeniging met Zweden) of later in Finland voor de Finsche taal gedaan werd en voor de Finsche literatuur, door Zweden gedaan was als Porthan, — wiens stamvader ongelukkig Purtanen heette ! Eveneens werden de lieden, die zich aan het hoofd der Finsche beweging geplaatst hadden, beschuldigd van de Zweedsche cultuur te hebben willen uitroeien, een beschuldiging die heelemaal te niet ging door slechts de namen van twee voorvechters te noemen : Cygnaeus en Topelius.

Snellman stond hier zeer cynisch tegenover, en verborg zijn opinie niet. Hij vreesde voor het voorbeeld van Polen, hij was bang dat zijn volk, vooral de jeugd, zich zou laten verleiden tot onverantwoordelijke fantasieën om uit chauvinistischen hoogmoed de goede krachten met voeten te treden die onder de ruïnen der reactie voor den dag begonnen te komen. En de gedachte dat de belangstelling voor de Finsche taal en letterkunde, die nu zoo levendig was aan de universiteit, plaats zou moeten maken voor een ijdel politiseeren, joeg hem

schrik aan. Daarom hield hij niet op zijn volk voor te houden dat er van de bestaande omstandigheden gebruik gemaakt moest worden om al het goede te verkrijgen wat er waarschijnlijk uit te halen was, om zoodoende nog betere toestanden te scheppen.

Toen er ten slotte in Zweden geeischt werd dat de Zweedsche taal altijd in dienst der beschaving in Finland zou moeten blijven, kon hij zijn woede niet meer beheerschen. « Een juist nationaal zelfbewustzijn » schreef hij, « verhindert de gevoelens van achting en genegenheid niet, waarmee het volk van Finland zeker ten allen tijde naar de westelijke kust van de Oostzee zal blikken, maar geeft die integendeel waarde. Hij wenschte dat de Zweden meer eerbied dan medelijden met de Finnen hadden. Dat Finland de cultuur, die het aan Zweden te danken had, waardeerde, ging allen twijfel te boven, maar hij wilde doen uitkomen dat een volk niet zonder zich zelf te vernederen als een bedelaar genade kan aannemen. « Het Finsche volk heeft de gift der cultuur even eerlijk verdiend en betaald als zulk een gift ooit verdiend en betaald kan worden. Geen volk kan iets beters ter betaling aanbieden dan zijn bloed. Finland heeft eeuwenlang Zweden vrijgekocht en behoed.voor het lijden, dat het zelf gedragen heeft, — misschien wel bewaard voor hetzelfde juk, — waaronder het zelf gezwoegd heeft.

In 1863 werd het Finsch de officieele taal in Finland naast het Zweedsch. Dit bevel werd gegeven nadat Snellman er Tzaar Alexander direct om verzocht had. Hierover nader in een ander verband.

Snellman stierf den 4 Juli 1881. Rondom hem ontsproot toen het zaad, dat hij als een onvermoeide zaaier uitgestrooid had, en beloofde zijn volk een rijken oogst.

IV.

Fennomanen.

Onbarmhartig had Snellman den schoonen droom verwoest, dat alles in zijn land was zooals het zijn moest, dat Finland een ontwikkeld land was en het volk buitengwoon ontwikkeld, wat de couranten hadden volgehouden. Meedoogenloos toonde hij aan, hoe het volk integendeel in ieder opzicht achterlijk was, zoowel

op politiek- en sociaal gebied als in zijn letterkundige en conomische pogingen.

Zijn wekstem vond vooral weerklank en werd met verrukking vernomen, vooral door de Universiteit, waar een klein vonkje was blijven smeulen, wat bleek uit « Het Ochtendblad van Helsingfors », dat van 1832-1837 door Runeberg geredigeerd werd. Zijn schilderingen van het finsche landschap, het finsche volkskarakter en het leven en streven van den finschen boer werden geestdriftig door de studenten gelezen. Zijn heerlijk gedicht over Paavo, den boer, in « Idyllen en Epigrammen », nam toen reeds de plaats in van een waardig nationaal monument, opgericht ter herinnering aan al de duizenden naamloozen, die van de eene generatie op de andere, onder honger en tegenspoed, den weg gebaand hadden voor een rijkeren oogst en betere levensvoorwaarden voor Finlands verlaten vlakten. En zijn « Elandjagers », dat zelfs in Snellman's strenge oogen genade had gevonden als een werkelijk nationaal gedicht, werd evenzeer om den populairen inhoud als om den dichterlijken vorm gelezen.

In 1832 hadden twee dissertaties in het finsch niet weinig de aandacht gewekt, en in 1834 namen de studenten uit Savolaks en Karelie het finsch aan als hun officieele taal. De studies van Lönnrot hadden tevens het gevolg dat professor Castrén in 1840 college gaf over de Kalevala. Hij begon zijn college dikwijls met een patriotische rede. Eens zeide hij o. a. : « Wij zijn een verachte volksstam geweest, en men heeft gezegd dat wij niet voor hoogere cultuur deugen en dat wij geen aanleg hebben voor wetenschap en een hoogere maatschappelijke orde. Ook de Zweden, die ons altijd genegenheid getoond hebben, hebben altijd getracht ons te overtuigen dat wij alleen door hen zijn wat wij zijn en dat wij zonder hen niets zouden wezen. Zij zijn er in geslaagd daardoor ook twijfel te doen opkomen in ons zelf, een twijfel over onze eigen gaven en hebben bij velen ook minachting voor eigen nationaliteit verwekt. Nu eerst zien we dat er een kracht in ons sluimert, die zich uiten wil en nu we dat eenmaal begrijpen, waarom zouden we dan niet met volle macht beproeven om ons los te maken van den toestand van geestelijke minderjarigheid, waarin de Zweden ons zoolang gelaten hebben ? »

Meer dan iets anders hadden twee factoren in de

jaren 1830 de fondamenten van Snellman's arbeid ondergraven, en wel Lönnrot en de Vereeniging van finsche letterkunde. Terwijl Lönnrot in Helsingfors was kwam het oprichten van laatstgenoemde vereeniging in 1831 vooreerst op de Zaterdagavondvergadering door hem ter sprake. Zonder eenige angst of aarzeling toog men opgewekt en moedig aan het werk. Eerst en vooral moesten er middelen verschaft worden, die men hoopte te krijgen door het groote aantal leden. Ongelukkig bleek het dat er wel veel belangstellenden waren, maar dat de bijdragen zeer matig binnen kwamen. Toch werd er met moeite een kleine basis gevormd, waarvan de waarde verveelvoudigd werd door den vrijwilligen onvermoeiden arbeid en zelfopoffering der oprichters.

De Vereeniging stelde zich ten doel : volksliederen en volkslegenden te verzamelen en uit te geven ; geschikte volkslectuur te drukken ; een tijdschrift uit te geven voor finsche geschiedenis, taal- en literatuur ; een aanzienlijke finsche literatuur te scheppen gedeeltelijk door aan daarvoor bekwame personen een onderwerp op te geven, gedeeltelijk door tot letterkundigen arbeid aan te sporen door het uitloven van prijzen. Dan had de Vereeniging nog een doel, dat niet in de officieele programma's genoemd werd, maar dat toch van niet minder belang was, en wel om er voor te waken dat de taal zuiver bewaard bleef. Hoezeer dit doel op prijs gesteld werd, werd bewezen doordat verschillende instellingen, die aankondigingen of reglementen in het finsch opstelden, die eerst ter correctie naar de Vereeniging zonden.

De eerste tien jaren hield de Vereeniging zich bijna uitsluitend bezig met de volkspoëzie en Lönnrot was zoo goed als de eenige die voor materiaal zorgde, o. a. was hij de schrijver, behalve van de Kalevala, van bundels « Kantelrar » finsche lyrische volksliederen, finsche spreekwoorden, finsche volksraadseltjes. In 1834 had Lönnrot reeds gewezen op de beteekenis van de tooverrijmpjes en toen Castrén terugkeerde van zijn lange onderzoekingstochten onder de finsche volksstammen in Siberië, verklaarde hij, dat niets zoo zeer een blik zou geven op den godsdienst der Oud-Finnen als de tooverrijmpjes. In 1846 bood Lönnrot een groote verzameling tooverrijmpjes aan de Vereeniging aan, doch zijn groote werk over het onderwerp, dat veel omvangrijker is dan de Kalevala, kwam niet vóor 1880 gereed.

Na het bazuingeschal van « Saima » werd de finschgekleurde vaderlandsliefde tot een vuur dat de harten deed oplaaien. Er kwam een nieuwe rubriek in de Zweedsche kranten van het land, onder het hoofd : « Finsche doeleinden », waarin steeds meer nationale vraagstukken behandeld werden en waarin de finsche taal en de finsche nationaliteit bewonderd en geprezen werden. Topelius begon in 1845 de uitgave van een groot werk : « Finland in beeld », terwijl een kring van jonge gestudeerden een « Vaderlandsch album » uitgaven, waarin uitsluitend artikels stonden over de finsche taal, de finsche letterkunde en geschiedenis en vertalingen van volkspoëzie uit aan het finsch verwante talen. Verder kwam er een bloemlezing uit van finsche volksliederen in het Zweedsch vertaald. In 1845 werden drie boerendichters naar de hoofstad geroepen. Men wilde de merkwaardige poëten wel eens zien, die « zichzelf gemaakt hadden ». Zij werden met geestdrift ontvangen, zij zongen hun liederen, zagen alle bezienswaardigheden der stad, hun portret werd overal vertoond en er werden feesten voor hen gehouden. Emil von Evanten maakte bij die gelegenheid een van zijn beste Zweedsche gedichten op hen.

De finsche taal had, om het zoo eens uit te drukken, voor het eerst in eigen kleeren de hoofdstad bezocht. Nu ontstond er een ijver om finsch te leeren, zelfs dames gingen aan de studie. Een student, die een advertentie geplaatst had als leeraar in het finsch, kreeg zooveel aanvragen van de middelbare jongensscholen, dat hij ze niet alle kon aannemen. Deze jongens hadden onder elkaar besloten om drie jaar lang naar het binnenland van Finland te gaan om zich daar de taal van het volk eigen te maken ; hun ideaal was om beter als voorvechters voor de « heilige zaak der nationaliteit » in de voetstappen van Lönnrot en Castrén te treden.

Wat nog meer zegt : in November 1846 liepen drie jongens tusschen 11 en 14 jaar uit hun ouderlijk huis weg met dezelfde voornemens en werden door hun angstige ouders een heel eind van Borga teruggevonden.

De belangstelling in alles wat finsch was, was een mode geworden.

Ook buiten de grenzen van het land werd de plotselinge belangstelling in het finsch opgemerkt. In Zweden verwekte die bijna beleediging en woede. Doch ook in Finland zelf ontmoette die tegenstand. In 1844

trad een « Fin » heftig in de Aabosche krant op tegen Snellman's eischen. Hij beweerde dat het onmogelijk was om de finsche taal te verheffen tot een cultuurdrager en niet alleen onmogelijk, maar ook onnoodig, onredelijk, zelfs nadeelig. De finsche nationaliteit was altijd van een andere afhankelijk geweest, en daar die zich onder de Zweedsche heerschappij niet tot zelfstandigheid had kunnen ontwikkelen, was er nu nog veel minder kans op, nu Finland onder de heerschappij stond van het zoo oneindig veel machtigere Rusland. Maar dat was ook niet noodig. Ook elders heeft men zich zeer goed kunnen redden met een andere cultuurtaal dan juist de volkstaal, biv. in Noord-Amerika, waar de taal der Irokezen en andere Indiaansche stammen is moeten blijven staan op de trap van ontwikkeling waarop zij oorspronkelijk stond. Het zou ook niet redelijk zijn, want daarvoor zou het Zweedsche deel van het volk en de beschaafde klasse die sinds onheugelijke tijden aan het Zweedsch gewoon was, het voorrecht missen, dat zij zich verwonnen had door haar hoogere trap van beschaving, terwijl de finsche bevolking, zonder eenige persoonlijke verdiensten, dan hetzelfde voorrecht zou krijgen. En ten slotte zou het nadeelig zijn omdat het land reeds zulk een trap van ontwikkeling bereikt had, dat als de ontwikkelde finsche taal tot hetzelfde niveau van beschaving verheven zou worden als de Zweedsche, dit een stilstand in de algemeene ontwikkeling ten gevolge zou hebben ; zelfs voor iederen particulier zou het zooveel tijd vereischen om finsch te leeren, dat niemand tijd over zou hebben voor andere studie.

Op dit artikel volgde een drukke polemiek in verschillende bladen, totdat iemand, die in denzelfden toon schreef als « een Fin », beweerde, dat hij sprak uit naam van verscheidene verstandige medeburgers. Deze lieden werden nu de « Irokeeschgezinden », genoemd, terwijl de reeds oude, maar tot nu toe zeer weinig gebruikte, naam van « Fennomanen » alleen werd toegepast op hen die voor de verfinsching ijverden.

Doch niet alleen in de kranten ontmoette de finsche beweging tegenstand ; uit Snellman's geschiedenis blijkt dat zij aan een hevige politieke vervolging bloot stond, omdat men vreesde dat er politieke gevaren aan de beweging verbonden waren. Reeds in 1846 werd « Saima » geschorst, en het volgend jaar evenzoo het stout-

moedige finsche blaadje « Kanava » (het Kanaal), dat het waagde om verschillende maatschappelijke vraagstukken te behandelen in den geest van « Saima ». De groote Europeesche gebeurtenissen van 1848-1849, maakten dat de Fennomanen nog meer gewantrouwd werden. Het toppunt van de reactionaire onderdrukking was het taalverbod van 1850, dat als men er zich aan gehouden had, met één slag voor goed een einde gemaakt zou hebben aan alle pogingen om het finsch te verheffen. Welk een belachelike uitslag de politieke angst had, die achter het taalverbod verborgen was, bewijst o. a het feit dat een finsche vertaling van een schoolboek door de finsche Vereeniging van letterkunde uitgegeven, verboden werd, doch de commentaren op genoemd boek mochten verschijnen, wat er als een speciale vergunning werd bijgevoegd.

In 1847 was het eerste finsche blad in de hoofdstad verschenen. Het was vol geestdrift op touw gezet door eenige jonge studenten die het blad « Suometar » noemden, de vervrouwelijking van den finschen naam voor Finland « Suomi ». In het begin behandelde het vooral wetenschappelijke en esthetische onderwerpen, wat begrijpelijk is. Maar reeds het tweede jaar sloeg men een anderen toon aan en werd er gesproken over revoluties en republieken. Zonder zich te storen aan het afschrikwekkend lot dat « Saima » te beurt was gevallen, begon « Suometar » verbetering te eischen van de toestanden in het land, en in de eerste plaats eischte het blad dat de finsche taal in eer hersteld werd. In 1850 liet het om begrijpelijke redenen alle politiek varen en gaf het artikelen over bijbelsche geschiedenis en den landbouw, totdat het voor een paar maanden geschorst werd. Daarop verscheen het weer en hield het met groote moeite het hoofd boven water midden onder de stormachtige branding van de onderdrukking der pers, tot er langzamerhand betere tijden aanbraken.

En dat duurde niet lang. Zoodra de teugels van de censuur maar even verslapten, sloeg de redacteur zijn slag In vijf jaar steeg het aantal abonnés van 91 — 4600. Dit gelukkige resultaat was het gevolg van de gulheid waarmee er gratis exemplaren gegeven werden aan hen die een zeker aantal abonnés verschaften en van het goede idée van de redactie om de bevolking van het platte land aan te moedigen om stukjes in te zenden over alles wat in hun dorp en streek gebeurde.

Vooral dit laatste had een kolossaal succes en er zijn berichten ingekomen die van meer dan oogenblikkelijk belang bleken te zijn.

In de jaren 1850 was het finsch een factor waar rekening mee gehouden moest worden. De tijd van discuteeren over theoretisch recht of geen recht, was voorbij, er waren thans feiten die andere eischen leerden stellen.

In 1851 bereikte de finsche beweging een doel, waarnaar zij reeds lang verlangd had : er werd een leerstoel in het finsch aan de Universiteit opgericht. Tot algemeene voldoening was M. A. Castrén de eerste hoogleeraar, die dien zetel aannam.

Castrén was de zoon van een predikant in Oesterbotten en in 1813 geboren. Als student sloot hij zich reeds bij Lönnrot aan, dien hij op een deel van zijn tochten vergezelde, waarvan de eerste zichtbare vrucht zijn uitstekende Zweedsche vertaling van de Kalevala was. In 1839 werd hij docent in de finsche en Oud-Noorsche talen. In het begin der jaren veertig maakte hij met een staatssubsidie een onderzoekingstocht naar de Europeesche Samojeden en andere finsche volksstammen in het noorden van Rusland en gedurende een verblijf van vele jaren in Siberië, na 1845, had hij gelegenheid om deze studies uit te breiden tot verschillende finsche stammen, die te voren zoo goed als onbekend waren. In 1851 aanvaardde hij het professoraat op verzoek van tzaar Alexander zelf. Doch ongelukkig zou hij die plaats niet lang bekleeden, reeds het volgend jaar stierf hij aan de ziekte, die hij gedurende zijn lange reizen had opgedaan.

Zijn papieren waren echter zoo uitstekend in orde dat anderen zijn werk konden voortzetten dat hij begonnen was. Het eene groote werk volgde het andere. Men zag spoedig, dat Castrén een nieuw en zeer uitgebreid en hoogst belangrijk arbeidsveld voor de wetenschap geopend had. Hij legde den grond tot de vergelijkende taalstudie der Oeral-Altaïsche stammen, en het resultaat van zijn studie heeft met de Kalevala in zijn vaderland het nationaliteitsgevoel verheven, en buiten de grenzen van het land heeft het den naam van Finland meer doen achten en eeren.

— o —

Snellman behoefde niet ongeduldig lang te wachten op den man dien de finsche taal gebruiken kon.

Het was een jongeling, geboren en opgevoed met het rijke Oost-finsche dialect en met een warm en spontaan lyrisch talent, al was het dan ook niet een van zeer grooten omvang, August Ahlquist. Hij was een van de stichters van « Suometar », en nam met hart en ziel deel aan de nationale ambities der studenten. Hij had zich reeds bekend gemaakt door een dichtbundel, dien hij uitgaf onder het pseudoniem Oksanen, en door vertalingen van Runeberg, toen hij tot groot verdriet van Snellman, ook door de koorts der taalstudie werd aangetast. Daarna verscheen er slechts terloops eens een gedicht van zijn hand. Snellman had zoo gehoopt dat er nu eindelijk eens iemand zou opstaan die niet alleen over het finsch zou schrijven, maar ook in het finsch, zoodat heel het land en alle klassen der maatschappij het zou kunnen lezen. Doch zijn wensch zou weldra vervuld worden.

Daarin speelde een beschrijving van een finsche streek, op het initiatief van « Suometar » geschreven, een groote historische rol. Het district Tavastkyrö, in West-Finland, werd daarin behandeld door Forsman, een jong student, zoon van een predikant uit dat district, die zijn stuk aanbood aan « Suomi », het tijdschrift van de Vereeniging van finsche letterkunde. Van wege het taalverbod moest de Vereeniging weigeren het stuk in het finsch op te nemen, doch daar het zoo hoogst belangrijk was, stelde men den schrijver voor het in het Zweedsch te vertalen. Forsman weigerde. « In het finsch of in het geheel niet ». Zonder dat de schrijver het wist, werd zijn artikel naar Petersburg gezonden om door hooger hand nader onderzocht te worden. Het werd teruggezonden met een speciale vergunning voor afdrukken. Dit gaf de eerste knak aan het taalverbod.

Deze G. Z. Forsman, die bekend werd onder den finschen naam van Yrjö Koskinèn, was in 1830 te Vasa geboren. De spreektaal in zijn vaderlijk huis, zoowel als in heel zijn geboortestad, was Zweedsch, doch niettegenstaande dit had hij zich reeds in zijn schooljaren onder den invloed van Snellman's woorden, met heel zijn ziel, Snellman's opinies opgenomen en zich aan de finsche zaak gewijd. De onnatuurlijke onderdrukking van de finsche taal was dikwijls in den huiselijken kring ter sprake gekomen, waardoor de schooljongen tot de overtuiging kwam, dat het finsch in Finland dezelfde plaats moest innemen als het Zweedsch in Zweden en

het fransch in Frankrijk en dat men niet altijd genoegen kon blijven nemen met den tegenwoordigen toestand, die slechts voorloopig kon zijn. Wat de knaap met jeugdigen gloed in zich opnam, zou later de man met onwrikbare consequentie in woord en schrift gestand doen.

Toen Yrjö Koskinen in 1847 student werd, begon hij met grooten ijver finsch te leeren vooral als hij met vacantie thuis was in de pastorie te Tavaskyrö, waar zijn vader in 1845 beroepen was. In 1852 publiceerde hij bovengenoemd stuk, dat later gevolgd werd door groote historische werken in het finsch over onderwerpen uit de Finsche- zoowel als uit de wereldgeschiedenis. Na verschillende reizen in de meeste Europeesche landen, werd hij in 1863 benoemd tot professor in de algemeene geschiedenis. Tot schrik van zijn vrienden had hij zijn werk bij die gelegenheid in het finsch geschreven. Nadat hij zich in de hoofdstad gevestigd had stelde hij zich dadelijk aan het hoofd der Fennomanen. Hij werd de hechte steun van de finsche pers en de drager van de finsche schoolkwestie. Hij begon direct met de uitgave van een nieuw blad, « Helsingin Nutiset » (Nieuws uit Helsingfors), waarvan de beteekenis echter verre overtroffen werd door een letterkundig maandblad, « Kirjallinen Kunkanslehti » genaamd, en dat van 1866-1880 verscheen. Bij iedere zaak van belang, die de politische, sociale of economische voordeelen van het finsche volk betrof, klonk Yrjö Koskinen's stem altijd ter verdediging van de ontwikkeling der finsche majoriteit voor het recht van zelfbestemming, waaruit echter dikwijls een ondergrond sprak van partijpolitiek. Hij maakte zelfs deel uit van een zekeren kring die tegen Snellman opstond omdat die te weinig positief in zijn eischen optrad. Zijn naam werd in den partijstrijd tusschen Finsch en Zweedsch, die den tijd na Snellman kenteekent, een van de meest betwiste.

Nu werd er heel het land door gewerkt, niet alleen om de finsche taal en daardoor ook het finsche volk zijn natuurlijk recht te verschaffen, maar ook om de finsche bevolking in alle opzichten voor te bereiden voor de hervormingen, die men hoopte dat de naaste toekomst brengen zou. Niettegenstaande al de inspanning was men er slechts in geslaagd om in 1858 één finsche middelbare school op te richten, wat echter niet verhinderde dat de Vereeniging van finsche letterkunde

een groot deel van haar tijd en haar geld gebruikte om allerlei leerboeken uit te geven. Verscheidene geleerden, die zeker wel in de verleiding kwamen om hun tijd voor andere, meer wetenschappelijke studies te gebruiken, vertaalden of schreven vol ijver schoolboeken, — voor scholen, die niet bestonden en waarvan het mogelijke toekomstige bestaan door degenen die geld beschikbaar hadden, beschouwd werd als voorbode van den ondergang van alle beschaving van het land. Ook verschillende lexica werden in dien tijd uitgegeven. De Vereeniging van letterkunde werd volgens gering vermogen gesteund door een zustervereeniging die in 1846 te Viborg was opgericht. Het jaar 1861 kan met gouden letters in de annalen der Vereeniging geboekt worden, daar in dat jaar de Vereeniging het finsch als haar officieele taal aannam op voorstel van Ahlquist, bovengenoemden finschen dichter.

De onvermoeide Lönnrot had nog tijd om met al zijn reizen en uitgaven van volksliedjes met een collega een finsche Flora te schrijven, waardoor een finsche botanische terminologie geschapen werd. Lönnrot was een meester in het maken van woorden, die uitstekend voor de beteekenis pasten. Hij was de verpersoonlijking van den finschen volksaard ; daarom kon hij met een verbazende zekerheid den uiterlijken vorm vinden ook voor die begrippen, welke het volk door het punt van beschaving waarop het stond, onbekend waren, maar die natuurlijk tot het bewustzijn van het volk moesten doordringen, wilde dit volk zich verheffen tot het niveau der andere beschaafde volken. Dit talent kwam Lönnrot goed te pas bij het samenstellen van het Finsch-Zweedsch woordenboek, waaraan hij vele jaren werkte.

Lönnrot was trouwens de eenige woordkunstenaar niet, verscheidene anderen ijverden eveneens, met meer of minder voorspoed, om de finsche taal te verrijken. Misschien amuseerde men zich in landen van andere beschaving wel over deze « woordschepping », want het valt niet te ontkennen dat het talent niet altijd op dezelfde hoogte stond als de lust om de taal te verrijken. Het is echter gebleken dat de tijd niet alleen spoedig de belachelijke scheppingsproducten uitwischte en de taal afrondde, maar ook dat de finsche taal doordat zij nieuwe woorden heeft aangenomen, een voordeel heeft, dat vele andere talen ontbreekt. De noodzake-

lijkheid om niet alleen van de finsche spreektaal een taal te vormen, die kon uitdrukken wat de beschaving aanbracht, maar die tevens in staat was om het volk de begrippen zelf te doen begrijpen en in zich op te nemen, was de oorzaak, dat men zich alle mogelijke moeite gaf om de nieuwe woorden zoo duidelijk mogelijk te maken, zoodat zij de voorstelling van het begrip dat zij beteekenden, zoo klaar mogelijk maakten. Het gevolg daarvan was weer, dat de taal zuiver werd en vrij van vreemde woorden.

Ook de rechtstaal kreeg haar voorstander. Forsström, een rechter uit Savolaks, die op eigen risico, bij mindere zaken zich van het finsch bediende, had in 1857 in « Suometar » den wensch uitgesproken, dat de rechters het recht zouden verkrijgen om hun protocol in het finsch op te stellen en dat eenieder, die in de toekomst het ambt van rechter bekleeden zou, verplicht zou wezen, om vóor zij hun universitaire studies geeindigd hadden, een schriftelijke proef in deze taal af te leggen. Sinds 1851 was het reeds verplichtend om finsch te kunnen verstaan, voor andere ambtenaars die naar een plaats onder een finsch-sprekende bevolking solliciteerden. Forsström's artikels waren de oorzaak dat men aan een vasten vorm ook voor de finsche rechterstaal begon te denken en aan een vertaling van het wetboek. Dit laatste zou echter nog vele jaren op de verwezenlijking moeten wachten.

De wensch door Forsström uitgesproken, vond al meer en meer weerklank onder het volk zelf. Toen Alexander II den troon besteeg, begon er een nieuwe tijd, die vooruitgang en hervorming beloofde op verschillend gebied, waardoor de hoop bij het volk ontwaakte, dat de volksvertegenwoordigers weer opgeroepen zouden worden voor den Landdag, wat in meer dan een halve eeuw niet gebeurd was, om over de belangen van het vaderland te beraadslagen. Men begon zich reeds voor te bereiden en de kwesties te bestudeeren, die men van het meeste gewicht achtte en daarom het eerst opgelost moesten worden. De bevolking wenschte de taalkwestie door den Landdag behandeld te zien, maar de Senaat, d. w. z. de regeering, kwam haar wenschen niet tegemoet. Toen kreeg het volk het idee om een deputatie naar den tzaar te zenden. Vier boeren reisden voor dat doel naar Petersborg en werden in April 1861 op audiëntie in het Winterpaleis ontvangen.

Zij overhandigden den tzaar een finsch adres, waarin zij hem bedankten voor al het goede wat hij reeds voor het finsche volk gedaan had, en waarin zij hun vreugde uitspraken over de bevrijding der Russische boeren uit de slavernij. Zij verzochten tevens den tzaar om zijn medewerking ten einde de belemmerende wanverhoudingen voor het finsche volk uit den weg te ruimen. Zij beriepen zich op het feit dat de finsch-sprekende bevolking alle wettelijke rechten miste en dat zij vreemdelingen waren in hun eigen land. De tzaar beloofde « voor de taalkwestie » alles te doen wat in zijn macht stond.

In verschillende districten van het land werden er in 1861 en 1862 vergaderingen gehouden om een dergelijk adres aan de regeering voor te leggen. Doch de Senaat stemde er tegen. Enkele leden stelden daarop voor om de rechters, die er toe in staat waren, toe te staan om in het finsch rechtspraak te doen bij die zaken die niet in hooger beroep kwamen. Maar de meerderheid wilde zelfs niet tot deze concessie overgaan, zoodat het resultaat bestond in : Geen reden tot verandering.

Naarmate de kans op het bijeenroepen van den Landdag scheen te stijgen, werd ook de oplossing van de taalkwestie ijveriger in de kranten besproken. De finsch-sprekende bevolking vond het voor het meerendeel wenschelijk dat deze gewichtige zaak ook in den Landdag behandeld werd, hoewel die heel eenvoudig door een bevel der regeering opgelost kon worden. Yrjö Koskinen plaatste zich op dat standpunt in zijn artikels. Het gematigde Zweedschgezinde « Dagblad van Helsingfors » zou er zich niet tegen verzetten als de finsche bevolking wat meer het gebruik hunner taal werd toegestaan. Langs administratieven weg zou dit best mogelijk zijn, want het blad wenschte niet dat de taalkwestie vasten voet kreeg in den Landdag, wat veroorzaken zou dat er misschien een vaste organisatie tot stand kwam van een werkelijk politiek finschgezinde partij en andere verrassende « fennomaansche overdrijvingen ».

In 1862 werd er door de regeering een comiteit benoemd bestaande uit 12 leden, waaronder 9 juristen, dat een oordeel zou uitspreken over het gebruik van het finsch in de wet en voor de ambtenaren. Het comiteit verwierp wel de opinie, die werd opgeworpen, dat het met de wet in strijd was om het finsch voor het gerecht

te gebruiken, — een eigenaardige vertolking van de oude wet, dat er geen vreemde taal bij het gerecht gebruikt mag worden, — maar verklaarde tegelijkertijd dat de hervorming uit een practisch oogpunt niet mogelijk was, omdat de ambtenaren geen finsch kenden. Daarom moest men liever met de verfinsching op dat gebied wachten, tot er een reformatie in het schoolwezen was ingevoerd, — een reformatie waartegen men zich met handen en voeten verzette. Er werden een paar voorstellen tot verdediging gedaan door een minderheid met het doel om de beslissing niet onbepaald uit te stellen maar een overgangstijdperk vast te stellen van bijv. 5 tot 10 jaar.

Toen het comiteit haar opinie bekend maakte, waardoor de dierbaarste verwachtingen van de finschsprekende bevolking uitgesteld werden voor onbepaalden tijd, haastte de Vereeniging van Letterkunde zich om de regeering haar vrees voor te leggen dat een uitstel van de oplossing der taalkwestie in de toekomst het grootste ongeluk zou blijken te zijn dat het Finsche volk treffen kon.

Snellman volgde in het « Letterkundige blad » de verhandelingen van het comiteit met aandacht. « Het moet er treurig uitzien met de rechtvaardigheid », wordt er o. a. in een artikel over « de Finsche rechtstaal » gezegd, waar rechter en beklaagde elkaars taal niet verstaan. De protocol, die in een andere taal opgemaakt wordt als die door het gerecht gesproken is, kan niet anders dan onjuist zijn als er geen speciaal vertalingstalent tegenwoordig is. Daarom klagen de boeren over een onjuiste protocol en onrechtvaardige vonnissen, wel niet altijd te recht, maar de twijfel is er toch.

Daar de regeering ondertusschen niets besliste over de taalkwestie, bleef de ontevredenheid onder de finsche bevolking smeulen. In 1863 kreeg een nieuwe boerendeputatie audientie bij den tzaar en kreeg dezelfde belofte als de eerste.

Het eenige wat de Senaat in deze zaak deed, was dat er een enquête gedaan werd bij al de kantoren en ambtenaren in het land. Uit de antwoorden bleek dat het meerendeel der ambtenaren, predikanten en onderwijzers uitgezonderd, andere wenschen koesterden dan de groote meerderheid der bevolking. Daarop besloot Snellman om op het beloofde bezoek van den keizer, die te Parola bij Favasteltus de troepen zou inspecteeren,

zijn groote slag te slaan. Hij schrijft er zelf het volgende van in zijn levensherinneringen : « Het finsche taalvraagstuk was aan de Senaat overgelaten geworden, die zich op de hoogte stelde van de opinie van het gerecht, de gouverneurs der provincies, en enkele geestelijken. Er kwamen massa's opinie's in, verscheidene, vooral die van het Domkapittel, waren voor een hervorming, maar de meesten nog niet gereed om hun ongelijk te erkennen en kwamen met allerlei bezwaren voor den dag. Dwaze vice-landssecretarissen, die slecht Zweedsch schreven, kwamen met de bescheiden meening voor den dag over het gevaar dat hun hooge beschaving bedreigde ». Vol teleurstelling stelde Snellman de Senaat voor om ter herinnering aan het bezoek van keizer Alexander aan Finland een taalrescript uit te vaardigen. De keizer ging op het voorstel in. Het rescript werd opgesteld en werd den 1 Augustus 1863 door de Senaat onderteekend. Naar aanleiding daarvan zal het Zweedsch de officieele taal van het land blijven, maar binnen twintig jaar moet het finsch als officieele taal gelijk gesteld worden met het Zweedsch aangaande alles wat onmiddellijk de speciaal finsche bevolking van het land betreft. »

Het besluit werd met vreugde begroet door de finsche bevolking als de verlossing van een juk dat haar eeuwenlang gedrukt had. Maar vele ambtenaren waren er ontevreden over, niet het minst omdat zij er meer werk door kregen en heel wat moeite ; in de werkelijkheid waren de moeilijkheden bij het practisch doorvoeren der hervorming ook lang niet gering.

De vroeger genoemde twee finsche dissertaties in de jaren dertig, werden eerst in de jaren vijftig door een paar andere gevolgd. In 1862 stichtten eenige gestudeerden een Vereeniging, waarvan de leden zich verplichtten om altijd finsch met elkaar te spreken en bij alle gelegenheden, waar het mogelijk was. Deze vereeniging van « Finlands Vrienden » telde hetzelfde jaar in heel het land omstreeks 600 leden. In dien tijd namen eenige families uit den gegoeden stand ook de gewoonte aan om in den huiselijken kring Finsch te spreken. Het was geen gering offer dat de leden van zulk een gezin brachten, want verscheidenen onder hen hadden eerst op lateren leeftijd finsch geleerd. Het vereischte een groote volharding om het niet bij een goed voornemen te laten. Daarom gedenkt het finsche

publiek nu met dankbaarheid deze families die volhielden en daardoor de finsche zaak een heel eind verder brachten.

In 1863 werd eindelijk de hoop van heel de natie vervuld : de Landdag werd bijeen geroepen. De volksvertegenwoordigers kwamen volgens de oude wet weer bijeen zooals bij den eersten finsche Landdag te Borgaa, in vier standen verdeeld : de adel, de predikanten, de burgers en de boeren. De goede burgers van Helsingfors waren, eerlijk gezegd, wel eenigszins geimponeerd, toen zij de boeren in hun thuis geweven wollen kleeren kalm door de straten zagen slenteren zonder de minste verlegenheid, — wat nu eenmaal tegen de gewoonte der boeren is, — en met ernst en kennis van zaken, af en toe zelfs met een eenigszins poëtische vlucht, over dingen hoorden spreken, waarvan men nooit gedacht had dat zij begrip hadden. Drommels, hoe kwamen ze er aan ? En hoe was het mogelik dat ze eenig begrip hadden van politieke en maatschappelijke vraagstukken ? In de meeste beschaafde kringen was men natuurlijk niet op de hoogte en wist men niet dat er slechts weinig bladen en boeken in de volkstaal verschenen waren. En zij wisten dus evenmin dat juist omdat het aantal zoo gering was, wat er uitkwam des te gretiger en grondiger gelezen werd. Bovendien was er iets, wat de meesten over het hoofd zagen, en wat oude boerencultuur heet. Men schikte zich zelfvoldaan in eigen, Zweedsche beschaving, dat velen jarenlang onder de boerenbevolking geleefd hadden zonder er de aandacht aan te schenken, dat rondom hen een stille, bescheidene, misschien dikwijls lichtschuwe vorm van beschaving leefde die niet zelden waardig en schoon was. Die was van de eene generatie op de andere overgegaan, als vader en zoon samen op akker en veld bezig waren ; van moeder op dochter als zij samen aan het spinnewiel of aan den weefstoel zaten, of als er gasten waren en men volgens oude gewoonte het beste voorzette wat men van eten en drinken aan kon bieden en het gesprek een beleefde wending nam. Niet alleen in de Kalevala stroomen den vaders wijze gouden woorden van de lippen, die hun ontstaan niet te danken hebben uit de bron van boekenkennis, maar uit de ervaringen, die het leven meebrengt, en de teedere en fijne droomen die den ondergrond vormen in de woorden en tonen van het volksliedje, zijn verwezenlijkt in het hart van menige landelijke maagd.

Ten einde ambtenaren in het land te krijgen die de volkstaal kenden, moesten er natuurlijk gelegenheden om die taal te leeren, geschapen worden. Nu was het finsch naast het Zweedsch de officieele taal, — al was er ook een tijdruimte van twintig jaar vastgesteld, — zoodat vanzelf het finsch als leervak op de scholen ter sprake kwam. Dit was dan ook het punt waarom het programma der Finschgezinden draaide. Doch, als gewoonlijk, liep de schoolkwestie weer uit op een taalpolitiek vraagstuk.

Yrjö Koskinen had reeds in 1855 artikels in « Suometar » geschreven, waarin hij middelbare finsche scholen eischte, ten minste om te beginnen éen enkele in het midden van het land. Hij stond er voor in, dat er leerlingen genoeg zouden zijn, zoowel uit de ambtenaarswereld als van het platte land. Van Zweedschen kant werd er nl. beweerd dat er geen drang naar ontwikkeling bestond bij de lagere finsche klassen ; die was tevreden als zij haar natje en droogje maar had.

Speciaal als voorvechter van de finsche schoolkwestie sloeg Yrjö Koskinen zijn grootsten slag. Sindsdien veranderde ook het blad waarin hij schreef van karakter. « Suometar » werd meer en meer ene politiek orgaan waar de Fennomanen zich voorloopig om opstelden.

Ondertusschen kwam er eerst geen antwoord op Yrjö Koskinens oproep. In 1857 schreef hij dat er nu sprake was van een nieuwe school in het centrum van het land, in Jyväskylä. Zijn artikel kwam neer op : Een finsche school of in het geheel geen school. Eerder dan hij zelf verwacht had, werd ditmaal zijn wensch vervuld, want reeds het volgensd jaar werd de eerste finsche school te Jyväskylä geopend, doch die bleef lang de eenzame zwaluw, die niet in staat was den zomer mee te brengen.

In 1865 lezen we onder de schoolwetten het volgend besluit : In al de middelbare scholen en lycea van het land moet, zoodra de omstandigheden er zich voor eigenen, het finsch als leertaal ingevoerd worden naast het Zweedsch in een of meer vakken, al naardat men daar bevoegde leeraars voor krijgen kan. Bij wijze van overgang wilde men de proef nemen met een tweetalige school. Snellman sympathiseerde met dit denkbeeld, omdat hij dacht daarna de kloof te kunnen overbruggen tusschen de beschaafde Zweedsche hoo-

gere- en de lagere finsche standen. Anderen zagen er daarentegen een toegevendheid in voor de finsche eischen. De proef bleek ook weldra onuitvoerbaar te zijn, vooral omdat de voorwaarde van « al naardat men daar bevoegde leeraars voor krijgen kon », een achterdeurtje bleek te zijn waardoor onwillige schoolautoriteiten behendig wisten te ontsnappen. In 1867 werd er aan de Zweedsche Normaalschool te Helsingfors een finsche parallelklasse ingericht en later twee, maar daar de regeering weigerde die te salarieeren, moest dit door particulieren gebeuren.

Tegen het einde der jaren zestig maakte Finland een der moeilijkste perioden door, uitgezonderd de « groote strijd », en de beproevingen die de allerlaatste jaren in hun schoot verborgen hielden. Er ontstond een groote hongersnood, gevolgd door verschillende besmettelijke ziekten die van 1867-1868 door heel het land woedde. Natuurlijk werd het armste deel der bevolking het meest door het ongeluk getroffen, d. w. z. het finsche, en dat niet alleen lichamelijk maar ook geestelijk. Snellman had weer eens ernstig de gelegenheid om op te treden. Als chef van het financiewezen streed hij een heldhaftigen strijd om zijn volk er boven op te houden. Onvermoeid trad hij met ongelooflijke energie op. Maar de gedachte, dat hij niettegenstaande alle inspanning, tot zoo bitter weinig in staat was, wierp een donkere schaduw over zijn gemoed. Hij schreef zelf : « God wist hoezeer mijn ziel terneergeslagen was en ik had maar éen gedachte — die van te redden. — Maar alles was te vergeefs. Tot aan mijn graf zal deze herinnering mij drukken ».

Het volk deed zich ondertusschen geweld aan, zoodat de jaren van hongersnood het uitgangspunt voor hervormingen en veelzijdige materieele ontwikkeling werden. Ook op geestelijk gebied trachtte men voort te gaan, waar men begonnen was, in zoover het onder de slechte economische toestanden mogelijk was. In 1867 moest « Suometar » ophouden te verschijnen, want de meeste abonnés waren plattelandbewoners, die niets missen konden in die tijden, maar in 1869 deed het weer zijn intrede met een « nusi » (nieuw) voor « Suometar ».

Het zag er ondertusschen naar uit of, wat de scholen aanging, de zon niet wilde doorbreken. In 1869 werd Casimir von Kosten, president van de school-

commissie, die bekend stond als een zeer werkzaam maar uiterst reactionnair man. Hij was o. a. degeen die indertijd « Saima » en « Kanava » had laten schorsen. Na jarenlang in Rusland geplaatst te zijn geweest, kreeg hij nu weer een zekeren invloed in het vaderland. Zijn doel was om de finsche taal buiten de middelbare scholen te houden, en om dit te bereiken zou op alle scholen, ook de lagere, het finsch verboden moeten worden. Het gevolg was dat de scholen waar het finsch reeds was aangenomen, geheel verzweedscht werden, of wel gesloten. Met groote moeite werden er een paar finsche scholen gered. Von Kosten wilde het finsch vervangen door onderwis in het Russisch. Hij was van gedachte dat de beschaafde klasse daardoor invloed in Rusland zou kunnen krijgen en zoodoende de positie van het land versterken. De finsche bevolking daarentegen zou uitsluitend genoegen moeten nemen met het onderwijs aan speciaal ingerichte vakscholen (beroepscholen).

Doch von Kosten maakte zich zoozeer gehaat, ook onder het grootste deel der Zweedschsprekende bevolking, dat hij in 1872 zijn ontslag moest nemen. Van finschen kant geloofde men nu reden te hebben om wat tegemoetkoming der overheid te kunnen verwachten, doch men had zich weer eens vergist. Bij de Landdagen van 1872-77-78 werden er verschillende pogingen gedaan voor het oprichten van Finsche scholen, en door een compromis was de meerderheid er ook voor, doch de Senaat bleef de administratieve uitvoering uitstellen onder allerlei voorwendsels. Deze onwil werd des te onredelijker en hatelijker geoordeeld, omdat vele Zweedsche scholen in uitsluitend finsche streken leden aan gebrek aan leerlingen.

Men wachtte en wachtte van finschen kant en bleef wachten ; maar de Staat deed niets. Toen begon men maatregelen te nemen langs privaten weg. Een buitenstaander vraagt misschien : waarom deed men dat niet eerder ? Het antwoord is steeds hetzelfde als er sprake was van private ondernemingen : van wege geldgebrek. Maar nu wilde men offeren. De boeren gaven een deel van hun oogst, de ambtenaren in heel het land een deel van hun karig inkomen, studenten gaven van hun studie om aan de beweging te kunnen deelnemen en als leeraar aan de nieuwe scholen werkzaam te zijn, en vele predikanten en anderen doceerden gratis.

De schoolkwestie was zulk een partijzaak geworden, dat men er van finschen kant niet tegen op zag om die te gebruiken als middel om de beweging klem bij te zetten. Van Zweedschen kant miste men de kalmte en superioriteit om de pogingen van de tegenpartij, die op zich zelf schoon waren, als toeschouwers te blijven aanzien. Zweedsche kranten weigerden artikels op te nemen, waarin belangstellenden aangemoedigd werden om bijdragen voor de finsche scholen te geven, en toen de vergunning gevraagd werd om die te openen, stuitte men op allerlei moeilijkheden.

Het jaar 1882 was een keerpunt. Toen werd de eerste representant der Fennomanen en nog wel de leider der partij, minister van kerkelijke zaken en onderwijs. Deze man was niemand anders dan Yrjö Koskinen. Door zijn toedoen werden hetzelfde jaar reeds de private finsche scholen door den Staat overgenomen of gesteund, en werden er heel het land door nieuwe opgericht.

Het bleek dat alle objecties voorwendsels geweest waren. Er waren bevoegde leeraars en goede leerboeken genoeg, — voor de laatste had de Vereeniging van finsche letterkunde reeds lang gezorgd, — en er waren meer dan genoeg leerlingen.

Nu moest de Zweedsche bevolking zich op haar beurt inspannen om de scholen in de provincies voor den ondergang te behoeden. Toen kwam er een golf van geestdriftige offervaardigheid aangerold, die niet minder groot was dan die welke de finsche schoolkwestie voorgedragen had en waaruit bleek dat de Zweedsche bevolking de Zweedsche nationaliteit naast de finsche in het land gehandhaafd wilde zien, wat de laatste jaren ook duidelijk hebben aangetoond.

V.

De Verzweedsching.

De Finsche beweging had in het begin niet alleen een nationaal ontwaken ten doel, maar daar naast en evenzeer een democratischen hervormingsarbeid.

De eerste helft van de eeuw tot de vereeniging met Rusland was er geen politiek leven ; de ambtenaren waren bureaucratisch gezind evenals in andere

landen in dien tijd, misschien in Finland nog conservatiever door de bijzondere omstandigheid dat men niets durfde zeggen, noch doen, uit angst van te verliezen wat men had. Ook elders was het slechts een kleine gegoede klasse, die het als haar onbetwistbaar recht beschouwde absoluut alleen het liefst in handen te hebben wat de geestelijke en materieele voordeelen aanging en die geloofde uitverkoren te zijn om uit naam der minderjarige massa's te denken en te handelen. Dat dit gevoel van verantwoordelijkheid in verschillende landen vele eerlijke, werkzame en flinke ambtenaren voortbracht, staat boven allen twijfel verheven ; vele trotsche gedaanten staken hoog boven de menigte uit en werden niet zelden door hun minderen bewonderd om hun rechtvaardigheid en imponeerende vaderlijke autoriteit. Bij de Finsche ambtenaren gingen deze hoedanigheden bovendien gepaard met onververvaardheid en politieke rijpheid wat betreft de dikwijls moeilijke verhouding tot den Russischen heerscher. Dat aan den anderen kant karakters door de voorrechten ook ten onder gingen, spreekt eveneens van zelf.

De strijd tusschen een democratischen hervormingsijver en het conservatisme der gegoede klassen was des te intenser en fataler, omdat die te gelijk een strijd was voor de nationaliteit. Degenen die van natuur meer democratisch gestemd waren, ijverden voor de verfinsching, de aristocratisch aangelegden werden verdedigers van de verzweedsching, — zoo werden heel natuurlijk jaren lang de rollen verdeeld. De finsch-gezinden wilden heel het volk verheffen, waartoe de finsche taal het noodzakelijkste middel was ; de Zweedschgezinden waren er op uit om de cultuur te bewaren in den vorm waarin zij die van hun voorvaders geërfd hadden, daarom stond voor hen de opheffing der massa gelijk met een achteruitgang, vooral daar de taal der massa een middel was, dat nog niet gereed was.

Toen de finschgezinden in het begin alleen nog maar hun romantische droomen hadden over de populariteit van alles wat finsch was en niemand er ernstig aan dacht om met practische eischen voor den dag te komen. was er natuurlijk geen reden voor een Zweedsche beweging.

Alles wel bezien had men het toch maar heerlijk rustig, zooals het nu eenmaal was. Bij Snellman's eerste optreden waren al de studenten vol finschen geestdrift,

het waren allen Finnen, die er, vooral na het verschijnen van de Kalevala en de volksliedjes, trotsch op waren om Fin te zijn. Zij verklaarden dat finsch hun eigenlike moedertaal was, en dat zij tot hun nadeel in de Zweedsche taal waren opgevoed. « Totdat allen finsch kennen », staat er in 1845 in het «Ochtendblad», moet ook het Zweedsch gebruikt worden in dienst der Finschheid. « De schrijver en zijn aanhangers stelden zich ten doel om door te werken in dien geest en er in te berusten dat zij zelf onnoodig zouden zijn om dan kalm hun intermediaire werkzaamheid neer te leggen ». De Finnen die Zweedsch schrijven, « heet het in de krant van Helsingfors in 1848 », « zullen het in Finland afleggen, — maar we zijn gedwongen om te twijfelen tegen den ijver, waarmee men dat dadelijk den kop zou willen indrukken. » Verscheidene lieden dachten met weemoed aan den tijd, waarop het Zweedsch geheel uit het land verdreven zou zijn, terwijl het doel van hun streven toch in die richting lag. Tijdens het eerste ontstaan der finsche beweging aan de universiteit van Aabo tot aan Snellman's optreden toe, had bijna niemand er aan gedacht dat er aan de West- en Zuidkust van het land, en op de scheren, een Zweedsche bevolking leefde, die ook haar bestaan kon laten gelden waar er sprake was van ontwaken en verlichting. Men was bijna vergeten dat die bestond. Arvidsson had in het begin van de eeuw verscheidene liedjes en legenden onder die bevolking opgedaan, wat de eenige openlijke bemoeiing met haar bestaan was, tot er in het midden der jaren veertig eenige boeken verschenen en een paar blijspelen die in een boerenmidden speelden. Ongeveer in denzelfden tijd verzamelde lector Raneken in de Zweedsche streken, in Oesterbotten menige volkslegenden, waarvan hij de nauwe verwantschap met de Zweedsche volkslegenden bewees. In 1846 werd T. Renvall, de latere aartsbisschop, redacteur van de « Vasa Tidende. » Hij zette vaart achter het blad dat weldra van veel belang werd voor heel het Zweedsche Oesterbotten. Het scheen niets met de zaak te maken te hebben, dat de redacteur's eigen opinie een finsche neiging toonde. De courant, die later « Ilmannen », genoemd werd, sprak tot heel de bevolking van het platte land van Oesterbotten, met haar belang en levensvoorwaarden hield het blad zich speciaal bezig. Op die wijze begon de Zweedsche bevolking te ontwaken,

haar eerste officieele spreekbuis was de «Vasa Tidende». In 1848 bevatte het een oproep aan de vrienden des vaderlands tot het verzamelen van volksliedjes, spreekwoorden, raadsels, dialectwoorden en zegswijzen en historische en ethnografische informaties onder de Zweedsche bevolking van Finland. De onderzoekingen zouden dienen om de Zweedsche nationaliteit te laten zien zooals die zich voordoet in Nyland, op de Zuiderlijke scheren en in het Zuiden van Oesterbotten. « Het feit dat de deelen van het Zweedsche volk, die verscheidene kuststreken en scheren van Finland bewonen, onopgemerkt voorbij zijn gegaan, in ieder geval niet zooveel aandacht is geschonken als aan het eigenlijke Zweden, is een lacune in de studies, zoowel wat Finland betreft als de Zweedsche taal, en wat daaraan vast is zegt hetzelfde blad. Verder : « De Zweden hebben de Finsche nationaliteit in Wermeland over het hoofd gezien, of zelfs tegengewerkt, doch dit moet voor ons geen reden zijn om de Zweden met gelijke munt te betalen. » Hier zou een gelegenheid zijn om cultuur uit Zweden te gaan halen en te berusten, maar we kunnen van een boerenbevolking niet verwachten dat die er zelf het initiatief toe zou nemen. Daarom doet de schrijver een beroep op de ontwikkelde klasse in de « door Zweden bewoonde streken », om zich aan het werk te zetten.

Voor het eerst werd er toen openlijk over « de Zweedsche nationaliteit » gesproken. En nog opvallender is het dat deze nationaliteit beschouwd wordt als « een deel van het Zweedsche volk ».

Voorloopig stond de « Vasa » courant, met haar belangstelling in de Zweedsche nationaliteit in Finland, vrij wel alleen. Eerst in 1853 ging er weer een stem op voor de Zweedsche volkskwestie. Een correspondent van het « Ochtendblad », trad op tegen een artikel van Snellman in het « Letterkundig Blad ». Er wordt al genoeg gedaan voor de Finsche bevolking maar niets voor de Zweedsche, beweert de correspondent. « Daarom wordt het tijd dat degenen die sympathiseeren met de Zweedsche bevolking van het land ook eens een woordje meespreken ». Toen doken er allerlei opinies op over de wijze waarop men het best de ontwikkeling van het Zweedsch sprekende volk bevorderen kon ; enkelen geloofden door populair wetenschappelijke lectuur uit Zweden en vertellingen uit het Deensch, anderen daarentegen vonden dat « goede populaire lec-

tuur een zeer sterk nationaal stempel moest dragen, waarvoor de Zweedsche dus niet passen ». Het was Topelius wel niet, die deze woorden neerschreef, maar wat hij geschreven heeft in den geest, door den vorigen schrijver aanbevolen, vond in heel Finland geen wederga. Hij gaf twee boeken uit, die eenig zijn in hun soort. « Het boek der Natuur », toont op eenvoudige, kinderlijke wijze de grootheid van heel de schepping, terwijl zijn « Boek over ons land », bij de eene generatie na de andere liefde voor het vaderland heeft opgewekt, zoowel bij de Finsche als Zweedsche bevolking. De finsche vertaling van het « Boek der natuur », heeft Topelius aan de Vereeniging van finsche Letterkunde geschonken, die er in den loop der jaren ver over de 50.000 finsche mark aan verdiend heeft.

Ondertusschen trad Snellman steeds stoutmoediger op. Hij nam geen genoegen met beloften voor de toekomst van welken aard ook. Men had reeds veel te lang getalmd, juist nu moest er gehandeld worden, juist nu moesten de onnatuurlijke taalvoorrechten verdwijnen, als er tenminste werkelijk ernstig kwestie zou zijn van offers voor het vaderland. Doch het feit dat hij hierbij de Zweedsche taal en de Zweedsche geest beschouwde als iets wat het land vreemd was, werd per slot zelfs vroegere bewonderaars heel wat kras.

Toen ontstond de Krimoorlog, die aller gedachten afleidde. En toen de oorlog geeindigd was en de vrede in 1856 een nieuwen en vrijen tijd beloofde begon de pers er tegen op te komen dat de taal- en nationaliteitskwestie de gemoederen zoodanig in beslag zou nemen dat alle andere belangen er onder leden. Er werd hevig over gedebatteerd en het had er veel van alsof het zwakke sprietje van ontwaking van het Zweeds-sprekende volk geheel verpletterd werd. Niemand vroeg er bijna naar of het op was of plat getrapt gevonden was, en heel de Zweedsche beweging leefde per slot alleen voort onder de beschaafde klasse.

In 1859 ontstond er een lange en hevige twist over de toekomst van het Zweedsche volkselement. Professor Toinegren hield een serie populaire voordrachten, waarin hij den tijd afbeeldde waarop het Zweedsch geheel uit het land verdwenen zou zijn en waarin men Runeberg's gedichten lezen zou met een woordenboek in de hand. De redacteur van « Pappers-lyktan », (de Papieren Lantaarn), kwam hier in zijn

blad tegen op. Er mocht geen sprake zijn van zulk een achteruitgang van het Zweedsch en nog veel minder van een algeheelen ondergang. Er moest wel voor geijverd worden dat het finsch zijn natuurlijk recht verkreeg, maar Zweedsch kon nooit in Finland een vreemde taal worden. « Wel staat er », zeide Schauman spottend, « in de boeken der Duitsche philosofen geschreven, dat een natie één taal moet hebben, maar de groote wereldconstructor heeft zich niet altijd even systematisch gedragen ».

Dit was een piek op Snellman. Hij antwoordde dat de leus van het moderne nationaliteitsvaandel was : « Eén natie, één taal », en er kon geen sprake zijn van eenig nationaal gevoel van éénheid, vóor de verschillende talen samengesmolten waren tot éen algemeene taal, wat getuigen zou dat het nationale gevoel één was geworden. Toen ontstond er in de twee bladen een polemiek over wat er met nationaliteit bedoeld werd. Snellman beweerde dat wat de nationaliteit uitmaakte afhing van afstamming, taal, zeden en gebruiken, en dat de taal de uitdrukking was van den geest der natie zelf, terwijl Schauman volhield dat de nationaliteit van een volk een product is van de historische ontwikkeling en haar uitdrukking vindt in een gemeenschappelijken nationalen geest. De taal was slechts een middel en kon nooit een beslissende rol spelen wat het bestemmen van de nationaliteit van het finsche volk betrof.

De polemiek, die in heftigheid bijna de grenzen van het betamelijke overschreed, werd in heel het land met groote belangstelling gevolgd, en verscheidene bladen werden er in betrokken. Men begon een verschil van doen gewaar te worden tusschen patriotisme en nationaliteitsgevoel. « Het eerste is », schreef een correspondent, « op het vaderland gericht, met zijn gebruiken en inrichtingen, en bevat een overtuiging van de waarde er van en den wensch om die te beschermen en te ontwikkelen, terwijl het nationaliteitsgevoel, de meer onbewuste op het gevoel, gebouwde liefde is voor hen die van dezelfde afkomst zijn en die dezelfde taal spreken als wij zelf.

De Zweedsche gegoede klassen, die Zweedsch als spreektaal behouden wilden en zich dus niet bij de beweging voor de verfinsching hadden aangesloten, waren het eens met Schauman. Dezelfde opinies werden jarenlang voorgesteld en tegenover de Fennomanen

verdedigd door het liberale Zweedsche orgaan « Het Dagblad van Helsingfors », dat in November 1861 begon uit te komen. Het blad had twee bijzonder knappe redacteurs, R. Lagerborg en A. H. Chydenius. Deze toonden van het begin af aan dat alleen de politieke verhouding van gewicht was. De taal was voor hen, evenals vroeger voor Schauman, slechts een middel ; daarom kwam het er feitelijk niet op aan of men Finsch of Zweedsch sprak, als men maar arbeidde voor een vrijzinnige ontwikkeling van het gemeenschappelijke vaderland. Het scherpe standpunt der Fennomanen, maakte de « Dagbladisten », zooals de Fennomanen ze noemden, tot de speciale verdedigers van het Zweedsch. Het finsche volk moest eerst en vooral alles doen om op wettige wijze den invloed van den Landdag uit te breiden, het zou geen genoegen nemen met passief de rechten te behouden, die het reeds had. De twee redacteurs sloten zich onvervaard aan bij allerlei vrijzinnige denkbeelden, vroeger door Snellman uitgesproken, en deden het op een wijze dat hun blad zoowel wat uiterlijke vormen als inhoud betrof een der baanbrekers werd voor de moderne richting der journalistiek in Finland.

Zij kregen ondertusschen menig hard woord te hooren van den kant der Fennomanen, die hun « de bloedeloozen » noemden omdat hun standpunt in de taalkwestie zoo weinig beslist was. De druk, waaronder de leiders der verfinsching werkten, evenals de onnatuurlijke tegenstand die bijv. de finsche schoolkwestie in de jaren zestig ontmoette, zette de Fennomanen aan tot radicale eischen. Geen wonder dat zij dikwijls met de « Dagbladisten » in botsing kwamen, voor wie de cultuur en de politieke ontwikkeling het essentieele was. Het spreekt van zelf dat zij zich daarom wendden tot de cultuurdragers der natie en tot hen die op politiek gebied de beste autoriteiten waren, en wel de Zweedsche gegoede klassen. Men gunde de finsche bevolking van ganscher harte al het mogelijke goeds, als zij maar niet al te veeleischend werd en geen speciale taalwenschen uitsprak, daar de taal per slot van rekening toch weer een middel was.

Doch weldra zou er van anderen kant een gevaar komen, dat nog dreigender was voor het standpunt van het « Dagblad » dan de fennomaansche tegenstand, en wel een oppositie uit het eigen midden der Zweedschgezinden.

Het kleine sprietje was blijven leven, al hadden weinigen het bemerkt. In 1860 had Frederik Cynaeus een brochure geschreven getiteld « Een gewaagd voornemen », waarin hij van uit een algemeen vaderlandsch oogpunt de noodzakelijkheid aantoonde van een Zweedsch volksblad. Het jaar daarop kwam er zulk een blad in Helsingfors uit, « de Volksvriend » genoemd, onder redactie van Viktor Oehberg. Het zou oorspronkelijk getiteld zijn « Fyrbäken », (de vuurtoren), maar Berg, de generaal-gouverneur, verbood dien. Waarom is gemakkelijk te begrijpen. Een paar jaar later werd een dergelijk blad opgericht « Oesterbotten » genaamd, voor het noordelijk deel van het land. Beide bladen droegen veel bij tot de ontwikkeling der Zweedsch sprekende boeren, al was het alleen maar, doordat zij den leeslust opwekten.

Er ontstond evenwel een andere Zweedsgezinde partij in het land, die evenals de eerste Fennomanen opkwam onder de studenten van de Zweedschsprekende provincie Nyland. Freudenthal had den stoot gegeven door het historisch recht te bewijzen van het voortbestaan van den Zweedschen stam en de Zweedsche cultuur en ontwikkeling in Finland, in antwoord op een vraag van finsche zijde : « Wat moeten we doen om de Zweedsche bevolking van het land te verfinschen ».

Freudenthal doceerde Snellman's nationaliteitsprincipen, echter in dien verstande, dat wat voor de finsche bevolking van het land goed was, ook goed was voor de Zweedsche ; dat die geringer in getal was deed tot de zaak niet af, die moest haar volle recht hebben om zich in alle opzichten vrij te ontwikkelen. De kern van Snellman's theorie : Wij zijn één volk, dus moeten we ook één taal hebben, werd door Freudenthal, van een theoretisch standpunt volkomen logisch, omgezet in : Daar de taal de werkelijke uitdrukking is der nationaliteit en er twee talen in Finland zijn, moeten er ook twee nationaliteiten zijn. Snellman had nooit aan deze gevolgtrekking gedacht, hij was uitgegaan van het standpunt dat er maar één nationaliteit in Finland was, namelik de finsche.

De studenten van de provincie Nyland waren niet van plan het bij theorieën te laten. Met Freudenthal aan het hoofd begonnen zij ijverig aan het verzamelen van folkloristische bijdragen en zoo ver de zeer beschei-

den middelen het toelieten, aan het uitgeven van populaire wetenschappelijke lectuur.

In het begin had deze kring heel het verdere studentencorps tegen zich, en dat niet alleen, maar eveneens alle actieve Zweedsch-gezinde politici. Want dezen sloten zich aan bij de opinies die tegen Snellman waren, gegrond op de debatten in het « Dagblad van Helsingfors ». Niettegenstaande dit had de kring levenskracht genoeg om in November 1870 het proefnummer uit te zenden van zijn nieuwe orgaan « Vikingen », (de Viking) « het eerste doelbewuste radicaal Zweedschgezinde blad ». In dat nummer kwam het programma voor waaraan het blad zich houden zou en dat ook zeer consequent door den kring in den loop der jaren gevolgd werd en de principieele basis werd van een politiek Sveromaansche partij, die zich steeds zeer ontwikkelde. « De Zweedsche cultuur », zegt het blad, « moet gehandhaafd en ontwikkeld worden, alleen reeds daarom omdat de Zweedsche bevolking het heilige recht heeft daar haar levenskracht en voedsel uit op te zuigen. Dat die volgens een mathematische uitrekening slechts een klein gedeelte der bevolking uitmaakt, doet hier niets ter zake ; waar het op aan komt is eenvoudig dat de nationaliteiten het recht hebben om haar eigen leven te leven, in zoover zij er krachten voor hebben.

Met deze princiepen als uitgangspunt bleef « de Viking », tijdens zijn vierjarig bestaan strijden voor de Zweedsche bevolking in Finland als een zelfstandige nationaliteit naast de finsche. Dat het blad menigen harden slag ontving van finschen kant en de finschgezinden van zijn kant ook dikwijls troef gaf, spreekt van zelf. Doch de eigenlijke strijd had plaats in het kamp der Zweden zelf, tusschen « Het Dagblad » en « De Viking ».

« Het Dagblad », had, zijn overtuiging getrouw, getracht om de taal- en nationaliteitskwestie op den achtergrond te houden. Het slaagde er ook in om gedurende de heete strijden, die de jaren na 1870 kenmerken, een soberder toon te behouden en zakelijker op te treden dan « Nusi Suometar », zoowel als « de Viking ». Doch de energische tegenstand van twee fronten noodzaakte het blad toch om zich wat meer met die netelige kwestie bezig te houden.

De pogingen van de studenten om het volk te verlichten, gaven de Zweedsche beweging het eerste zwak-

ke, democratische tintje. Jarenlang bleef het echter bij dien nevelachtigen omtrek. In 1874 hield « De Viking » op te verschijnen en geen ander blad in de hoofdstad scheen de traditie te willen volgen. Ondertusschen zette de nieuwe strooming zich voort en niettegenstaande de verstandige woorden van « Het Dagblad», dat aanmaande tot eendracht, verkreeg de Vikingsche geest steeds meer aanhangers. Overal schoten onmerkbaar de gezaaide denkbeelden op, hoewel die slechts zelden openlijk uitgedrukt werden, daar de principes van «Het Dagblad », weer in de theoretische discussie heerschten.

In 1883 verscheen « Nya Pressen » (de nieuwe Pers) onder redactie van Dr. Axel Lille, die zich sinds langs bij de « Viking » had aangesloten en ook een tijd hun blad geredigeerd had, en het bleek weldra van welken geest « de nieuwe Pers » het kind was.

Hierop begonnen de Zweedschgezinden zich wat meer aaneen te sluiten. Eerst nu kon er gesproken worden van een werkelijk Zweedsche partij als een factor van politieke macht, die zich in het kort ongeveer het volgende programma voorstelde :

1. Gelijkstelling der twee talen.

2. De Zweedsche bevolking te vereenigen en te verheffen.

3. De politieke invloed van deze bevolking te bewaren.

« De Viking » had, gedragen door de studenten, voor ideeën en theorieën gestreden met een geringe kans om die in praktijk te kunnen brengen. Nu toonde « de nieuwe Pers » dat men rijp genoeg was om tot politieke activiteit over te gaan. Zooals de studenten lansen gebroken hadden met « Het Dagblad », over de opvatting van het begrip nationaliteit, eischten nu de lieden van « de nieuwe Pers » invloed, om hun, zooals zij dachten, duidelijk aangegeven programma te verwezenlijken.

Natuurlijk kwamen zij weer in botsing met de Fennomanen. De taalstrijd, die eenigszins geluwd was toen de finsche beweging haar eerste, innig verlangde doel bewerkt had, werd weer aangewakkerd, doordat de Zweedsche partij het principe van de twee nationaliteiten had aangenomen. Iedere finsche vooruitgang op het gebied der cultuur, zou een gevaar voor de Zweedschheid in het land zijn en werd bestreden als een vijandelijke daad. Om het taalvraagstuk groepeer-

den zich een menigte andere vraagstukken, die er niets mee te maken hadden, en aangezien de verhouding tot Rusland weer critieker werd, lieten zij zich ook daar door de taalkwestie leiden, in elk geval wat de tactiek betreft. Doch ook ditmaal was de strijd onder eigen gelederen heviger dan die tegen de fennomanen.

In den Landdag vertegenwoordigde de adel en de burgerstand de belangen der Zweedsche intellectueelen van het land. Deze Zweedschgezinden waren liberaal en de leider der partij was Leo Mechelin. Zelfs deze edele persoonlijkheid uit één stuk, waarin zoowel de vrienden als tegenstanders van Finland de verpersoonlijking moesten zien van de constitutioneele zelfverdediging van het land, zelfs hij kon de Zweedsche rangen niet meer vereenigen om de oude formule : Finlands volk is een geheel, waarin de twee taalgroepen samengesmolten zijn, niet alleen tot een politieke, maar ook tot een *nationale* eenheid. Tegen deze oppervlakkige « nationaliteitstheorie der liberale partij, die nadeelig was voor het voortbestaan van al wat Zweedsch was », kwam de nieuwe Zweedsche partij in opstand. De geciteerde woorden zijn van Axel Lille. De strijd werd hevig tusschen « het Dagblad » en « de Nieuwe Pers » ; die plaatste zich tot in den Landdag voort, waar eindelijk de Zweedsche partij de bovenhand kreeg. « De Nieuwe Pers » won steeds meer terrein ; « het Dagblad van Helsingfors » hield op het einde der jaren tachtig op te bestaan, en van het begin der jaren negentig bestond de Zweedsche partij uit al de Zweedsche intellectueelen.

Intellectueelen, zeker, — maar er was niemand die zich richtte tot de Zweden van het platte land, of zich over hun lot bekommerde, terwijl de finsche plattelandbewoners al aardig meededen aan politieke en sociale kwesties. Doch Axel Lille wilde de Zweedsche boerenbevolking geen politieke rol zien spelen, die moest er buiten gehouden worden, om een « reservefonds » te zijn, dat slechts « in den grootsten nood », aangesproken zou worden.

De oorzaak van het ontstaan van de Zweedsche partij zoekt Axel Lille in de agressieve houding van de fennomaansche partij, het gevaar voor den ondergang der Zweedsche scholen, en het feit dat de hoofdmannen der fennomaansche partij deel uitmaakten van de regeering. De vruchten van de werkzaamheid der nieuwe partij

begonnen zich nu te vertoonen op verschillend gebied van speciaal Zweedsch cultuurleven : Een beslist nationaliteitsgevoel tegenover het finsche element, arbeid om het volk te verlichten, het stichten van fondsen tot instandhouding van Zweedsche cultuurbelangen, het oprichten van een professoraat in de Zweedsche en Noorsche filologie, het stichten van een Vereeniging van Zweedsche Letterkunde, van vele Zweedsche hoogere volksscholen, ondersteuning van private Zweedsche scholen in de provinciesteden met een finsch achterland, waar de Staat zijn ondersteuning op finsche scholen overbracht, het instand houden van een Zweedsch tooneel enz. Dit alles werd uitsluitend door de hoogere klassen bewerkstelligd. De Zweedsche partij hield zich nog aan de oude leus : Alles voor het volk, niets door het volk. Hoewel men geloofde dat men de landbevolking sparen wilde voor de opwinding en drukte aan de politieke beweging verbonden, lag feitelijk de eenige reden in het groote klassenverschil. Terwijl de finsche beschaafde klasse regelmatig en natuurlijk uit de lagere klassen opwies, bleef de Zweedsche een afgesloten geheel vormen. En hoe verschillend was beider stempel ! de finsche vertoonde alle graden van ontwikkeling ; sommigen een weinig aanlokkelijke halve beschaving met een brutale arrogantie, anderen een verlegen gegeneerdheid vermengd met een echte, oude cultuur die zich kenmerkte door een adel van hart en gemoed, terwijl de Zweedsche alle gebreken van den overgangstijd miste : alles was aangeboren, vastgeworteld en zeker. Dat vormde de trots der Zweedsche gegoede klasse, en het is dan ook moeilijk om ergens ter wereld een gegoede klasse te vinden die zoo door en door beschaafd is als de Zweedsche in Finland.

Doch gelukkig voor zich zelf, en voor heel het voortbestaan van het Zweedsche volkselement in het land, ontdekte die in tijds, dat juist datgene wat hun blijde trots uitmaakte, op het punt stond haar ondergang te worden. De jonge finsche beweging stormde voort, maakte proselieten waar zij kon, en eigende zich terrein toe waar zij het nemen kon onder de Zweedsche bevolking van het platte land, soms door een bewuste agitatie, maar meestal door een inwendige ondoordachte kracht en door de wet, die algemeen scheen te zijn, dat de meerderheid van een levenskrachtig volk be-

trekkelijk gemakkelijker nieuwe elementen in zich opneemt dan een minderheid. Ondertusschen behielden de Zweedsche intellectueelen ongenaakbaar hun plaats aan het hoofd van de maatschappij en van den Staat.

De laatste schellen vielen de Zweden in 1905 van de oogen. Dat was het jaar van de groote democratiseering na den politieken, zeer zwaren tijd van Bobrikoff. Het was een revolutie in het klein, een revolutie zonder bloedvergieten, die toch in heel het Russische rijk en de daaraan behoorende landen de hoop wekte op een lichte toekomst. Dat die alleen maar een zoeklichtje was, dat plaats maakte voor een nog grooter duisternis, behoeven wij hier niet nader toe te lichten. We zullen volstaan met te zeggen dat de winden, die in het teeken der vrijheid stonden, Finland binnenlandsche politieke veranderingen aanvoerden, die het met één slag op de lijn stelden van de meest democratische maatschappij ter wereld. De oude Standen-Landdag werd vervangen door een Kamer, waarvoor de leden gekozen werden volgens het algemeen stemrecht voor alle mannen en vrouwen die den leeftijd van 24 jaar bereikt hebben.

Dit veroorzaakte een ingrijpende verandering in de verhouding voor den Landdag of Kamer. De partij, die de Zweedsche belangen was toegedaan, geraakte in een sterke minderheid, en indien die haar invloed niet geheel wilde zien verdwijnen, moest zij alle krachten zien te verzamelen. Nu was « de grootste nood » gekomen, waarin « het reservefonds » aangesproken moest worden. Op eens zag men duidelijk dat de bevolking van het platte land veronachtzaamd was geworden, dat die zoowel op maatschappelijk- als staatkundig gebied was achter gebleven. En men zag meer dan dat ; men zag dat, wilde het Zweedschsprekende element over het geheel blijven bestaan en een toekomst hebben, het steun moest zoeken bij een bevolking van het platte land zeer dicht bij de aarde, evenals een plant steun zoekt bij haar wortel en haar voedsel uit de aarde opzuigt. Anders zouden al de Zweedsche intellectueelen gedoemd zijn om te verdorren en te sterven als een afgesneden luxe-bloem.

Men zou die nu weer in de aarde planten waar zij thuis hoorde. Een kalme overweging zou in deze situatie meer dan ooit noodzakelijk zijn geweest. De Zweedsche partij had zichzelf moeten afvragen : « Waartoe

verplicht ons nu de historische ontwikkeling van ons volk, van Finlands volk, en welke garanties hebben wij voor het voortbestaan van onze Zweedsche moedertaal ? » Het antwoord zou geweest zijn : « Finlands gegoede klasse, hetzij zij Finsch of Zweedsch spreekt, is met duizenden onzichtbare draden onwrikbaar verbonden aan heel dit volk, zoowel aan de groote meerderheid als aan de kleine Zweedsche bevolking langs de kust. Met heel dit volk hebben wij voor- en tegenspoed gedeeld, voor dit volk hebben onze vaders gestreden en geleden als voor hun dierbaarste goed, door behulp van zijn arbeid hebben we zelf de geestelijke hoogte bereikt, de nationale welstand, die altijd het verplichtend privilege der gegoede klasse is geweest. En de garanties voor het voortbestaan van onze Zweedsche moedertaal ? De eeuwenoude cultuur van die taal in ons land, de taal die ons volk gebruikt heeft en waarvan het gebruik door de historische ontwikkeling van het land in het volk vastgeworteld is, de taal die over heel Scandinavië verspreid is en haar beteekenis als brug die naar het Westen leidt.... »

Menigeen heeft natuurlijk dergelijke overpeinzingen gehad, maar die waren verdoold door den invloed van « de Viking » en « de Nieuwe Pers ». En nu sloeg het uur van beslissing. De Zweedsche partij werd door een grooten angst bezield, omdat zij haar binnenlandschen politieken invloed bedreigd zag, en een diepe neerslachtigheid daalde over vele gemoederen neer, omdat zij dachten, dat de ontwikkeling leidde naar den ondergang van het Zweedsche volkselement in Finland.

Het is zeker te danken aan deze gevoelens dat het geboorteland werd zooals het geworden is. De Zweedsche partij zette zich met ijver aan het werk voor de Zweedsche kustbevolking, sommigen zeker wel met een hopeloozen ijver, anderen met een werkelijk positieve arbeidsvreugde. Men riep met strijdbazuinen op ten strijde tegen « twee nationaliteiten », twee « culturen », « twee rassen ». En dit tegen de kustbevolking, die nooit door de Finnen onderdrukt geworden was en nooit een enkel woord finsch had behoeven te leeren behalve dat wat zij misschien in hun eigen voordeel vonden. In die aarde wilde de Zweedsche gegoede klasse nu haar wortels hechten. Er was niets dat speciaal hiervoor sprak. De Zweedsche kustbevolking had jarenlang haar stil, in zich zelf teruggetrokken bestaan ge-

leid. Doordat er finsche families zijn komen wonen, of er een industriecentrum ontstaan is, door het aanleggen van een nieuwe spoorlijn of iets dergelijks, is er hier en daar een verfinsching ontstaan, maar daar staat tegenover dat in speciaal finsche streken er door dezelfde redenen hier en daar een kleine verzweedsching ontstond. Zeer zelden werden de Zweedsche intellectueelen gerecruteerd uit de Zweedsche kustbevolking, terwijl eeuw op eeuw, de eene finsche generatie na de andere uit de laagste klassen nieuwe versterkingen gevonden heeft,naar de Universiteit of naar rijksbetrekkingen. Dit gebeurde precies op dezelfde wijze als in andere landen, alleen met dit eigenaardige verschil, wat de historie in Finland nu eenmaal bedongen heeft, dat al deze nieuwe mannen de Zweedsche taal moesten aannemen, wilden zij toegang tot de beschaafde klassen krijgen. Nu werd deze historische waarheid gewoon gelogenstraft, en de Zweedsche partij verklaarde met de kustbevolking van Zweedschen wortel en stam te zijn, zeer verschillend, zelfs van een geheel ander ras dan de finsche bevolking.

Dit werkte fataal, omdat het bij het Zweedschsprekende element een kunstmatig gevoel opwekte van rassenverschil. Dat toont alleen de vrees al van «finsch» en « Fin » te heeten, waarop zoowel Runeberg als Topelius zich met trots beriepen, maar wat een echte Sveromaan op het oogenblik als « beleedigend » van zich afwerpt.

In Mei 1906 werd de Zweedsche partij op dezen democratischen grondslag veranderd en nam den naam aan van « d eZweedsche volkspartij ». Zij stelde zich ten doel om de Zweedsche nationaliteit te vereenigen op populaire basis en daardoor haar voortbestaan en politieken invloed te verzekeren.

Het spreekt van zelf dat de omlijsting der partij zeer uitgestrekt moest zijn, omdat er plaats moest zijn voor de meest verschillende opinies op allerlei punten die niet bepaald iets met de nationaliteitskwestie te maken hadden. En hoewel Dr Axel Lille van oordeel is dat in 1890 reeds heel de Zweedsche intelligentie zich bij de Zweedsche partij aansloot, zijn er toch veel Zweedschsprekenden in Finland, die er nog ijverig tegen opkomen dat zij tot een andere nationaliteit zouden behooren dan die, « welke zij door hun « Fänrik Staal » hebben leeren liefhebben ». Er zijn zelfs gevallen waar

de ouders Zweedschgezind zijn en Zweedschsprekend en de kinderen Finschgezind en Finschsprekend, — hier zou het dus meer dan belachelijk zijn om van rasverschil te spreken. Natuurlijk bestaat er rassenverschil, maar dat is in de meeste gevallen zeer moeilijk aan te toonen, en ten slotte beslist de sympathie tot welk deel men behooren wil, tot het Finsche of het Zweedsche deel.

(*Slot volgt*).

Naar E. M. Hällström

Mevr. LOGEMAN-VAN DER WILLIGEN.

DE VORSTELIJKE ZOMER (1).

Een nieuwe lust was al spoedig in hem gekomen.

Was het omdat zijn oogen te veel hadden gerust op de zee, de blauwe, de grijze, de vale, dat het groen nu malscher en vetter en de vroege stokrozen zoo rood en warm achter de hagen stonden ?

Misschien wel, maar terwijl hij geleefd had in zand en zon, en zich verzadigd had aan vergezichten zonder horizont, was de wereld allenthenen tot rijpere schoonheid gegroeid. Reeds waren bloemen uitgebloeid in de hitte van Juni, de aarde had een rijker aanschijn gekregen toen haar vroege tooi aan het wegvallen was voor de gewassen van vollen zomer en voor de aanzwellende oogsten.

Dit waren dagen van dronken kleurgenieten ; de middagen stonden, één voor één met stijgende kracht, stil boven de wereld. Die lag met laaiende vlakten en zwarte vlekken van koelte, in ademlooze bedwelming. Van veruit, rood op goud, plekten de daken ; de kerktorens vingen de rust op van de dorpen ; een zeldzame molen sloeg zijn kruis over den horizont. Hevig brandden de uren naar den namiddag en de dagen gleden naar zwoeler avonden. En steeds daarop nachten met soms het geblaf van een bandhond en het koninklijke gegorgel van een nachtegaal.

Nooit te voren had hij zich zoo sterk en zuiver gevoeld. Zijn gelaat had het gezonde bruin van de kust meegedragen en in zijn oogen glansde een stil vuur. Hij was zoo gegroeid in vertrouwdheid met de aarde, de geurige en schoone, dat de menschen langs hem voorbij gingen zonder dat hij er aan dacht ze te bezien.

Hij telde de dagen niet. Van het vlakke land waar rondom elke akker de gemeene canada's staan, was hij een heuvelachtige streek doorgetrokken. Licht glooiden daar weilanden naast akkers, en hoogte en laagte verhoogde de kleur en verdiepte de schaduw.

Op een namiddag merkte hij, dat het Zondag was. Aan de hoeven waar hij voorbijkwam zaten de boeren in flikkerwitte hemdsmouwen te knikkebollen in den

---

(1) Uit « Het wonderbaar Seizoen ».

boomgaard en de meiden hadden gouden oorbellen in en keken hem opgewekt aan. Het geloei van koeien klonk vereenzaamd en een klok tampte peinzend.

Die hing in een grijze kerk waarop vele honderden jaren zienlijk wogen. Een herberg met gesloten luiken stond er vlak bij en errond lag het kerkhof.

Jan ging binnen. Daar kwam koelte uit den arduinen vloer en de geur van half vervlogen wierook huwde met den bitteren reuk van leliën op het Altaar.

Pas was het lof begonnen. De koster zeurde aan zijn kerkzang, zoo slaperig alsof hij zijn orgel moest meetrekken en hij hikte heel kortademig. Toen hij een prelude aansloeg peinsde Jan plotseling op zijn collegejaren ; dat was een deuntje dat hij sedertdien in geen enkele kerk meer had gehoord. Een groote zin om mee te zingen kwam in hem op en hij klom naar boven.

De koster zat aan zijn orgel te suffen in gezelschap van een schelen kwajongen die den blaasbalg duwde ; hij schrok op toen Jan zoo maar ineens uit het valdeurtje kwam opgedoken. Juist had hij zijn voorspel geeindigd of daar klonk het zoo jong en opgewekt door de Kerk

« Si quaeris miracula ».

Dat was een ontroering daar beneden. De pastoor schoot wakker en sloeg bijna van zijn stoel, en onder de soezende vrouwtjes was 't een geschuif en een gevezel. De kerkbaljuw scharrelde met zijn hellebaard tegen de enkels van een bengel die met open mond naar het oksaal zat te kijken.

Was dat zingen ? Jan voelde 't zelf hoe heerlijk het klonk. Zoo vol en lenig wist hij zijn stem niet. Was het de oude herinnering die uit hem zong, was het de vroomheid die over hem kwam in het stemmige kerkje ? Hij wist het niet, maar hij zong...

De koster hield hem bij met opengezette registers, de schele kwajongen hijgde over zijn blaasbalg. Nog een Tantum Ergo, de bel rinkelde en al de menschen gingen verbaasd naar buiten.

Veel volk was er niet : eenige verschrompelde boeren en oude wijvekes met een heel ramei kinderen, en hier en daar een grove jonge kerel die bij het uitgaan naar de vrouwenbende loerde.

Jan stond van aan de kerkdeur het schoone land aan te schouwen : zon nog overal en tintelende heuvels en wat hij nog niet bemerkt had sedert zijn intrede in

het dorp, een vlugge slinger van water die wegliep naar de streek van de zon.

De menschen stonden hem te begapen. Dit zag ook de pastoor die over den kerkewegel af kwam gezakt. Als de dorpsmenschen hem zagen dropen zij af ; een rakker tuimelde met zijn beenen omhoog van pret, en Jan stond alleen met den pastoor voor zijn neus.

— Meneer is de zanger ?

Hij was wel vriendelijk, die pastoor. Een goedig gezicht met scherpen neus en een paar oogen die nog heller waren dan de zon. Dit gaf hem een uitzicht van groote jeugd hoewel er reeds een kuifje grijs haar boven zijn ooren was te merken.

Zijn tikkenhaan bengelde in zijn linkerhand, net zoo lusteloos alsof hem 't wegsmijten lief zou geweest zijn.

Jan wilde wel meêgaan om een poosje te praten, en zij kwamen in de oude, bruine pastorij waar een warme donkerte was in de beschutte kamers.

Het deed Jan deugd eens een beetje uit te kunnen praten. Dagen lang had hij gereisd zooals de trek in zijn bloed hem dreef. Hij had de noodige woorden gesproken voor eten, drinken en slapen ; dan weer voort zonder een mensch in 't gelaat te zien of de geneuchten van het woord te smaken.

Deze Zondag namiddag had een verlooming gelegd op zijn drift naar het ongestoorde bezit van de aarde en de vriendelijke pastoor deed hem weer gevoelen hoe goed het is onder de menschen te zijn.

Zij waren spoedig heelemaal op dreef met mekaar, toen zij gezeten waren onder een zilveren berk bij een glaasje Rijnwijn. Ook de pastoor was te Leuven geweest ; « maar lange jaren geleden » zegde hij met een lachje vol weemoedigheid ; hij was professor geweest, maar zijn gemoed was te teer om de harde dressuur te geven welke de overheid aan collegejeugd toewenscht. En nu was hij hier pastoor in het rijke en stille dorp.

Werk had hij in den beginne gehad. Zijn voorganger had te veel gegeten, te veel gedronken, te veel gerookt en hij was er van gestorven ; De congregatie was verlaten en de muizen nestelden in 't vaandel der Franciskanen. Dit alles vertelde hij in gepaste woorden, vol verschoonend medelijden voor de tekortkomingen van zijn voorzaat.

Wat kon die pastoor vertellen over zijn boeren.

Hij noemde ze met naam en toenaam en Jan zag ze kennelijk voor zijn oogen ; geen anecdootjes zooals de pastoors van elkaar overerven, maar de heerlijk woeste antwoorden die zij hem soms gaven, hun matelooze kermisdrift van een paar dagen in 't jaar, en dan weer maanden ongestoord wroeten met de bedreiging van de seizoenen over hun arbeid.

Zoo keuvelden zij tot de schaduwen heel lang werden. Hun hoofd was licht en blij van den wijn en de rook van hun sigaar bleef hangen in 't getakte van de heesters. Zij stonden een poosje te kijken naar de teedere verte waar het lint van het water nu gouden lag, vol effenheid in zijn sierlijke zwenkingen.

— De wereld is schoon, zei de pastoor, en hij zuchtte.

En Jan liep zijn klarinet halen en voor 't eerst sedert vele dagen blies hij een van de vele liederen die het heimwee van de valavonden zoo innig maken.

—o —

Die Pastoor was een zonderling. Hij was niet verwonderd geweest toen Jan hem de historie van zijn tocht uiteendeed ; hij glimlachte vergoelijkend en keek heel ver door den rook van zijn pijp als hij hoorde dat Jan zinnens was door te reizen. Hij trachtte hem niet te weerhouden maar zegde : « Zoolang gij blijft zijt ge welkom ». Hij gaf geen raad en sprak niet over de gevaren van de wereld ; de oogen waarin hij keek waren rustig en zonder verre gepeinzen.

Maar na een paar dagen waren zij uitgepraat. Zij zaten lang elkaar aan te kijken, zij rookten onophoudend en spraken bij tusschenpoozen over het weder dat droog en heet bleef. Dan voelden zij dat zij elkaar gingen vervelen.

Morgen zou Jan gaan, vertelde hij aan den pastoor. Deze knikte, en stond op om een flesch te halen. « Van denzelfden als Zondag », zei hij.

En in dit korte alleenzijn voelde Jan hoe de atmosfeer van die pastorij zijn gastheer liet leven in een rust die buiten de wereld lag. Het groote, bruine huis was een oud convent ; daar hadden menschen geleefd in pij en boetekleed en de treden uitgehold van den eiken trap. De pastoor had het verteld en Jan de kamer getoond waar pater Bonaventura werd doodgevonden op een morgen, liggend over den vloer de handen

en voeten geteekend met de purperen kruiswonden...

—Op de gezondheid, tikte de pastoor.

Het gesprek wilde niet vlotten. Beide mannen keken het Lieve-Vrouwe beeldje aan dat in een hoek te schemeren stond. Rondom geurde het witte leven van de lelies, met die doordringende zoete bitterheid waarvan de kerk vol was. Daar was een vroomheid van gebed in het huis, de stilte van beide mannen was als een passende ingetogenheid en de schrale geruchten buiten leken er enkel en alleen om te beduiden dat eindeloos ver de wereld strekt rondom elke oasis.

Daar zijn kostbare uren in het leven ; die worden niet gegeven door de vreugd van de menschen noch door het aanschouwen van een schoone gedachte. Die komen over u en mij, zooals de stilte nederbuigt over het water in het hart van de bosschen. Dan gaan alle eeuwen open als een wonderbaar lichte huis met vele deuren die, de ééne achter de andere wegschuiven, en het hart ademt rechtstreeks naar de vrede van het Paradijs.

— o —

Heuvels en vlakten, nette landouwen en kale heigrond lagen achter den rug. Hij liep door, onvermoeid, maar zijn oogen gingen meer dan te voren naar de menschen langs den weg.

Hij had er vermaak in te raden wat zij zochten en deden op de baan. Het gewone volkje van de straat herkende hij vlug ; het rapalje, dat met een draaiorgeltje of schoenveters de luiheid achter den schijn van rampen verbergt, en de kerels met turftrappers aan de voeten die met een stuk brood en een zwelg bier, een pruim tabak en de gestolen omhelzing van een zonnedronken meid gods lieve wereld afloopen uit louter plezier zich zelf te zijn en de aarde aan hen te weten. De zorgelijke boertjes die hun centen in den zakdoek knoopen, de kale handelsreizigers, de veekoopmans die het bezoek aan de stallen afwisselen met het bezoek aan de herbergen... heel die bonte rommelzoo zag hij wemelen langs zijn wegen en hij bekeek ze met almachtig plezier.

De stadjes, die hij somtijds vond na de lange reeks van boerenparochies, waren stil in hun reine, vierkante getrokken straatjes. Daar was een kern van oude tijden met een kerk of een stadhuis gebleven, waarrond de tijd

vurige baksteen had opgetrokken. Zij mishaagden Jan door hun halfheid.

Maar zoo kwam hij ook, na de eindelooze rei platte dorpen aan de vuile toegangen van een groote stad.

Hij had ze wel meer bezocht, maar dan had de trein hem gebracht tot in het midden van een bonte wemeling waar gerij en gewoel de aandacht aftrokken van de troostelooze vaalheid van de gevels.

De menschen die in de smalle straatjes liepen waren nog maar half wakker schoon het een mooi stuk in den voormiddag was. Overal stonden vuilnisbakken met vieslijke resten van groen en aardappelen en groote bevuilde papierlodders. Een paar honden waren druk bezig in een geblutsten emmer te delven die een geeuwende jongen zoo pas uit een steegje had gesjouwd.

Een tram rinkelde, een zware vrachtauto deed een wijf krijschend op het gaanpad vluchten. Hier en daar stond een herbergdeur open en de dronken walmen van den vorigen avond stoorden benauwelijk in het straatje. Boven in de vensters was 't een heele bedrijvigheid van vrouwen die zich stonden uit te rekken in de zon en mishaaglijk hun haar stonden uit te kammen tot zeer geprezen schouwspel van de menschen aan den overkant van de straat.

't Was middag, als hij, doodaf, in de hoofdstraten aanlandde. Hij zat na te peinzen, op het terras van een café hoe moe en benauwd zich een buitenjongen in de stad loopen kan. Hij meende dat zulks voortkwam omdat de gezichten van de menschen er zoo onbekend zijn. In de eigen streek wandelen is een verpoozing ; daar komt een kerel met een kruiwagen, een wijveken met een korf of een renteniertje met een gaanstok aan den hoek opdagen, en daar rust het oog en de gedachte seffens op een bekende figuur, op iets dat aanknoopt met de eindelooze ketting van de gebeurtenissen uit het eigen leven. In de stad haasten de menschen voorbij zonder groet of blik ; en den buitenjongen wordt het een vermoeienis ze aan te kijken zonder eens te mogen uitrusten in de verpoozing van het bekende.

Bijna een halven dag sleepte Jan rondom de tafels van de terrassen ; het hoofdige bier stemde hem treurig. Hij voelde zich alleen en verloren. Voor de eerste maal sedert zijn afreis uit het dorp dacht hij weer aan zijn kamer, aan zijn hospita en aan Mirza, haar hondje.

Daar kwam heimwee over hem als hij overpeinsde hoe geurig het tuintje nu moest liggen en hoe slank de populieren van de pastorij den blauwen zomerdag inrankten.

Hij zocht naar buiten te geraken. De beweging te midden van de druk doende menschen bracht hem verstrooiing schoon hij zich doodeenzaam voelde. Het begon valavond te worden : lichtoogen sloegen in het donkerblauwe van de schemering ; electrische reklamen pinkten af en toe hun roode of groene vonken ; de zwermen van menschen werden dichter en rumoeriger ; het zwoegende avondleven van de groote stad was aangevangen.

Het stierf weg achter zijn rug. En toen hij ver gegaan was keek hij om : Boven de stad hing een roze gloed als het uitlaaien van een heel verren brand.

Jan stond er lang op te zien. Hij had de kwetsuur in zich gevoeld, die de groote stad in elk gemoed slaat : de angst en de onrust van het leven en de ontevredenheid met het volle, rustige bestaan in de natuur. Als hij ze zag liggen, gloeiend en bevend in den afgestorven dag rees al de onstuimigheid in hem op, die de jeugd doet steigeren bij het overpeinzen van het vele dat er te genieten valt.

Rondom hem was het stil en de wilgentronken langs de wegels droegen den klaren Juninacht.

— o —

Bosschen en anders niets dan bosschen.

Soms een vage plek met een hut, soms een kwartiertje stappen waar een spoorhalle de flanken van het woud had aangebeten, maar toch steeds aan alle einders de zware omsluiting van kruinen en als naaste zicht steeds de schoone krachtige stammen.

Er was weinig volk in de streek. Het was een van de gewesten waar de schakel tusschen jeugd en grijsheid schijnt weggevallen. Kinderen waren aan 't ravotten met heele benden ; mannen hakten in de bosschen of sjouwden vrachten maar zij waren den zeer rijpen mannenleeftijd ingetreden en de kerels van twintig waren zeldzaam.

Het was een arm volk. De vrouwen hadden harde trekken en zij waren zwijgzaam. Zij waren bijna even kloek gebouwd als de mannen en sjouwden evenals deze ; de arbeid had hun pezen gelegd over de handen en hun borst weggevreten. Over dag klonk geen gezang

onder de hallen van die duizenden stille stammen, maar 's avonds scheen een verteedering heel het woud aangegrepen te hebben. Rook wervelde behoedzaam over de daken en met die verdoffing die de kruinen boven en de mosgrond beneden geeft, treurde dan een lied. De mannen zaten peinzend gehurkt met hun pijp tusschen de tanden, de vrouwen keken als in vrome verzonkenheid voor zich uit, de handen rustend in den schoot, en allen keken den reizenden passant aan met die bedaarde verwondering van de koeien achter de omsluiting van de wei.

Dit waren dagen en vooral nachten van bevangen vreugde. Alles van de wereld was afgesloten ; tot zelfs de hemel daarboven leek vreemd. Het was een wereld gansch op zijn eigen, met een leven van zichzelf. Elk jaar ging en verdorde er, maar liet er een deel van zijn verstorvenheid ; de grond rook naar vergane groeite en de sparrestammen droegen de ringen van elk jaar.

Het woud had een geur en een stilte van zich zelf. Het gezang van de vogelen had die helle uitgelatenheid niet die de tuinen overrilt ; het was gedempt alsof in de keel van elken zanger een vliesje van peinzende weemoedigheid hing, maar dit ingetogene had wel zijn bekoring ; vooral als Jan de nacht voelde hangen boven hem, beklemmend, geurig en geluidloos, scheen het hem alsof hij eeuwen ver buiten het leven was getreden.

In dit woud gebeurde iets smartelijks dat hij nooit vergeten zou.

Op een laten namiddag kwam hij aan een open plek. Hij overzag ze van op een verhevenheid waar de boomen plots ophielden. Daar lag een plek zon als een spiegel tusschen de zwarte omlijsting van de reien stammen ; waar het woud weer begon lag een omgevallen boom en twee mannen daarnaast. De eene lag roerloos, de oogen naar omhoog, de beenen ingetrokken ; de andere zat op de knieën naast hem en riep soms iets met een stem die zoo teer was als die van een moeder.

Jan kwam naderbij. De man die geveld was kreunde haast onhoorbaar en een roze schuim stond tusschen zijn lippen ; op zijn ongeschoren kin stond zweet bij aangedikte droppen en een blauwe streep liep over zijn gesloten oogleden.

De man die gebogen lag over den gevallene keek even op toen hij Jan hoorde naderen en zei dan weer :

« Herman ! is het nog niet beter ? » wel tien malen op steeds smartelijker toon.

Maar de getroffene lag onberoerbaar alsof de hand van God hem neer gesmakt hield.

Jan stond hulpeloos toe te kijken bij den stervende en bij den radelooze ; als hij reeds lang met benepen gemoed had toegezien, stond de man op en vertelde. Een boom die zij aan 't vellen waren was slaggelings neergekomen over Herman's borst ; hij was weggeslagen en had sinds roerloos gelegen en zonder geluid. Een oude vrouw was heel ver een dokter gaan halen.

En toen kropen zij beiden op de knieën bij Herman ; het gerochel was verstild tot een ademtocht die het schuim van den mond niet meer sidderen deed, de oogleden waren dieper en vaster gezonken ; de blauwe streep over de oogen was zwarter in het geel gelaat.

Hoelang zij daar zaten wist Jan niet. Daar was een oud wijveken gekomen met een dokter. Die was een paar minuten gebleven, en na zijn heengaan was het woud eenzamer geweest dan ooit te voren.

De gevelde werd gebracht in een hut ; de oude vrouw bleef erbij zitten en meumelde onophoudelijk aan haren paternoster ; Jan en de houthakker zaten voor de deur, terwijl de avond reeds in de nacht was overgegaan.

De oude man was spraakzamer geworden. Hij was een simpel hart en vertelde kalm over zijn eigen leven. Alleen was er bitterheid in zijn stem als hij zijn jeugd vergeleek met den dag van heden. De stad had de jeugd weggeroofd uit de bosschen en de wereld was van aanschijn veranderd.

Dit alles klonk zoo afscheidsvol in die warme nacht. Het woud lag in de huivering van 't veelvuldige leven waarover de zwoelte broeide die besloten lag onder de gewelfde kruinen.

Daarbinnen lag de sterke man, met de zwarte streep over het gelaat, in het aandachtige licht van een kaars. Het oudje was ingedut. De houthakker op de bank zat met het hoofd tusschen de handen te zwijgen.

Toen stond Jan op en als hij eenige stappen ver was en omkeek op 't roode lichtplekje van de hut, met die grootsche stilte van den dood vervuld, voelde hij hoe zwaar het sterven van een mensch is.

— o —

En dan begon de tocht in een stemming vol melancholie.

De dagen waren ook ziekelijk geworden. Een motregen zijpelde haast onvoelbaar neer en het uitzicht van de oogsten en de dorpen was vol grijze stilte. De klokken uit de kerktorens klonken dof als in de mistige avonden van November. Het was koud en de nachten kwamen inzetten met doffe eentonigheid.

Jan had reeds geweifeld of hij wel verder zou trekken. Hij voelde zich moe en lusteloos. Lang was het geleden dat zijn oogen hadden gerust op een bekend gezicht. Zijn gemoed voelde de eenzaamheid die het wegvallen van de omgeving van elken dag gelaten had; want het voedsel van de uren van alleenigheid wordt gegeven door wat prenten, door een kast of een uurwerk ; dit is de stille muziek van het leven waarin alles naklinkt van de dagen die er overheen gegleden zijn.

Van al de onvervulbaarheden van het leven, van die harmonie welke het spel der seizoenen en de kleur en vorm van al wat groeit met het gezelschap van de menschen geeft, was het gemis van de menschen hem thans het zwaarste. Twee regendagen hadden in hem de vreugde gedoofd van de levende schoonheid der aarde : daar was geen zon die gestalte geeft aan alles wat bestaat, daar was geen horizont. En in een herbergkamer waar kringetjes van wit zand rondom de tafels liepen zat hij te dubben of hij niet weerkeeren zou.

Regen in eenzaamheid wekt steeds heimwee ; de wereld is besloten rondom ons en het geluid klinkt gedempt. De zoete pijn van het terugdenken groeit naarmate wij overzien hoeveel verlangens niet zijn opengebloeid en hoe onvoldaan ons het weinige laat dat wij hebben genoten.

Den avond te voren had Jan zijn klarinet te voorschijn gehaald. Hij zat alleen met den huisbaas in de ruime herbergzaal. Het was een mager man met ingevallen borstkas waarover een geruit hemd flodderde. Terwijl Jan zijn tranerigste melodietjes blies zat hij half wateroogend te kijken naar de tabaksrook die hij behoedzaam uit mond en neusgaten liet opgaan. Als hij onderbrak was het om te zeggen : « Triestig weer, triestig » of « Een mooi deuntje, wat ? » En zijn eentonigheid maakte Jan nog miezeriger.

Maar hoe was de wereld veranderd toen hij opstond terwijl twintig hanen ongeduldig kraaiden in den

ochtend. Het dakvenster was gouden van zonnetinteling en de aarde sprak weer uit duizend stemmen. Hij stond op een stoel en stak zijn hoofd naar buiten. Rondom zijn gezicht steeg de warmte van de dakpannen op en een notelaar geurde sterk onder den opgezogen dauw.

Dan maar vooruit, waar een nieuwe heerlijke streek begon vol boomgaarden en akkers, en hagen waaruit witte klokjes kropen.

Jan voelde dat dit het laatste gewest zou wezen waar hij komen zou. Want al wat hij tevoren had gezien was vergeten terwijl hij wandelde tusschen zonneschijn en goud van akkers en elzenkanten ; net zooals in zijn geboortestreek, maar rijker en krachtiger ; de oogsten waren één trotsche vertoonen van hoogstammige, vonkelende aren en de boerderijen die er midden in lagen gezaaid waren als heerschappijen waar geen menschen wonen om te arbeiden maar om te regeeren.

Nooit te voren, op dezen zwerftocht van weken door de vruchtbaarheid der aarde, had Jan zoo geweldig de bekoring van het koninklijke seizoen over zich gevoeld. Rechts oogsten die stil stonden te branden in den middag, links oogsten, onafzienbaar als een polder, en in de verte een molen, een kerk en de roode daken van een dorp. Toen hij over een water ging, glijdend met een geruisch dat steeds even zacht bleef, wist hij dat hij niet verder meer gaan zou.

Een herberg lokte hem waar een half afgevreten krib de pleisterplaats van de voermans aanwees. Er was geen opschrift maar op een houten bord boven de deur was een gebroken sabel geschilderd met op het gevest een krans van eiken loover.

Een uur daarna had hij zijn intrek genomen bij vader Spielmeyer en stond hij een pijp te rooken op den drempel van de gelagkamer.

FILIP DE PILLECYN.

DE BOOMEN VAN TONGERLOO.

Ik zie zoo graag de boomen,
Met stoeren, sterken stam,
En groene looverdroomen
In gouden zonnevlam !

De Noordsche donk're dennen,
Met breeden takkenzwaai,
Hun kegeltoppen wennen
Aan licht en zonnelaai.

De koningsbeuken schijnen
In purper-rood satijn,
Zij fonk'len van robijnen
En drinken zonnewijn.

En populieren wijzen,
Als zonnenaalden doen
Vóór Pharao's paleizen,
Den hemel aan 't plantsoen.

De lange takkenklissen
Van 't buigzaam esschenhout,
Doorweven bladernissen
Vol druipend zonnegoud.

Met uitgetande pijken,
En wringend armgebaar,
Staan vast de strijdbare eiken,
Als fortentorens zwaar.

En de kastanjeboomen
Doorbouwen gansch de lucht
Met logge looverdomen,
Bebloesemd of bevrucht.

De klaterpopels klappen
Met blaârkens, wit als room,
Zoo vlaggewimpels flappen
Langs onzen Scheldestroom,

En slanke wilgen weven
Hun parelgrijzen kant,
Vol wiss'lend zonneleven,
Hoog boven 't veie land.

Als maanbelichte perken,
Langs donkre bosschen, klaar,
Staan reine, rilde berken,
Met lokkend looverhaar...

't Zijn allen koningszonen :
Zij heerschen over 't land ;
Maar wie de vorstenkrone
Hier boven de andren spant ?

Dat zijn de trouwe linden,
De wachters der Abdij ;
Waar zal men boomen vinden
Zoo groot en goed als zij ?

Hun schonken zijn als rotsen,
Doorkorven en verweerd ;
Hun knotsen stormen trotsen,
Verwrongen en gedeerd.

Zij dragen naar den hooge,
Op armen, zwart en oud,
Met zeven ellebogen,
Hun logge loovervout...

De zonne drenkt die blâren,
Doorweekt ze met haar gloed :
En tint'len doen hun âren
Van zuiver zonnebloed...

Laat wuiven in de winden
Die blâren zonder tal...
Ik hoop, mijn trouwe linden,
Dat God u sparen zal !

Zuster M. JOZEFA.

DE LEVENDE RELIKWIE.

Naar het Russisch van Toergenjef.

Land der aangeboren verduldigheid
Gij zijt het land van het Russische volk !
Tutsjef.

« Eèn droge visscher en een natte jager zien er deerlijk uit », zoo luidt een Fransch gezegde. Daar ik voor de vischvangst nooit den minsten hartstocht gekoesterd heb, kan ik me van de gewaarwordingen van een visscher bij een schoon, helder weer geen rekenschap geven, en evenmin oordeelen in hoever op een regendag het genoegen dat eene rijke buit bij hem teweegbrengt, tegen de onaangenaamheid van het nat-zijn kan opwegen. Maar voor den jager is regen eene echte plaag. Welnu, juist aan die plaag waren wij met Jermolaj blootgesteld op een onzer tochten achter korhoenders in het Bèlevsch district. Van het eerste daglicht af had de regen niet opgehouden. Wat hadden we dan ook niet gedaan om hem kwijt te zijn ! Onze gummi-mantels hadden we bijna tot boven het hoofd opgetrokken ; we hadden onder boomen gestaan om wat minder gedruppel te krijgen... De waterdichte mantels, behalve dat ze ons beletten te schieten, lieten het water op de onbeschaamdste wijze door ; onder de boomen was het weliswaar in 't eerst alsof het niet regende, maar daarna was het een plotseling overloopen van de in het loover opgehoopte vochtigheid. Elk twijgje besproeide ons als met een regenbuis, een koude stroom sloop onder den halsdoek en liep langs den ruggegraat... En dat is wel het laatste van al, zooals Jermolaj zei.

— Neen, Pjotr Petrovitsj, riep hij ten langen leste uit, zoo kan het niet, vandaag kunnen we niet jagen. De honden zijn bijkans verdronken, de geweren ketsen... foei. Questie...

— Wat ? dan vroeg ik.

— Luister eens. Laat ons rijden naar Aleksèjèvka. Gij weet het misschien niet, 't is een kleine hofstee, ze is van uwe moeder, een acht verst van hier. We logeeren daar en morgen...

— Keeren we naar hier terug ?

— Neen, niet naar hier... Ik ken daar plaatsen achter Aleksèjèvka, nog veel beter dan hier voor de korhoenders.

Ik vroeg mijn trouwen reisgezel niet waarom hij mij niet direct naar die plaatsen had geleid en denzelfden dag bereikten wij de hofstee mijner moeder, welker bestaan ik tot nogtoe, om de waarheid te zeggen, niet vermoed had. Bij dit landhuis hoorde een kleinen bijgebouwden vleugel, heel bouwvallig maar onbewoond en daarom zindelijk ; ik bracht er een tamelijk rustigen nacht door.

's Anderendaags was ik met de vroegste vroegte wakker. De zon was maar even opgegaan ; aan den hemel geen wolksken ; alles in de rondte schitterde met een fellen, dubbelen glans, van de jonge morgenstralen en van de regenvlaag van gisteren. In afwachting dat ze de *taratajka* voor mij zouden inspannen, ging ik wat ronddolen in het gewezen fruittuintje, nu geheel verwilderd, dat met geurig, vochtig dichthout den huisvleugel langs alle kanten omringde. Ach, wat eene deugd in de open lucht te zijn, onder den helderen hemel, waar leeuweriken schetterden, van waar de zilveren perels hunner luide stemmen neerstroomden ! Op hunne vleugels droegen ze voorwaar druppelen dauw mee, en hunne liederen schenen met dauw gedrenkt. Ik had de muts van het hoofd afgenomen en ademde zalig — met volle borst... Op de helling van een ondiep ravijn, juist naast het vlechtwerk van de haag was er een biekorf te zien ; een smal paadje leidde er heen, slangsgewijze kronkelend tusschen wanden van steppengras en netelen, waarboven scherpe halmen van donkergroenen hennep, God weet hoe daar geraakt, uitstaken.

Ik ging door het paadje ; bereikte den biekorf. Daarnaast stond eene kleine schuur uit gevlochten rijshout, wat ze noemen een *amsjanik*, waar men de biekorven in den winter bergt. Ik keek door de halfgeopende deur : donker, stil, droog ; het riekt naar pepermunt, naar melissekruid. In een hoek staan schragen, en daarop, onder een deken, iets als eene kleine menschelijke gedaante... Ik was op het punt van heen te gaan...

— *Barin, o barin* ! Pjotr Petrovitsj ! — zoo meende ik eene zwakke, trage en heesche stem te hooren, als het ruischen van het moerasriet.

Ik bleef staan.

— Pjotr Petrovitsj ! kom hier als 't u belieft ! — hernam de stem. Ze kwam naar mij toe uit den hoek, van die schragen die ik bemerkt had.

Ik naderde — en versteende van verbazing. Voor mij lag een levend menschelijk wezen, maar wat was dat toch ?

Een hoofd volkomen uitgedroogd, beenkleurig, bronsachtig, men zou zeggen eene ikone uit een oud perkament ; een neus zoo scherp als de snee van een mes ; lippen zijn er bijna niet, alleen de tanden blinken nog en de oogen ; van onder een hoofddoek komen schaarsche lokken van geel haar op het voorhoofd te voorschijn. Bij de kin, op de vouw van de deken, bewegen zich twee allerkleinste handen van dezelfde bronzenkleur, die met vingeren als stokjes traag rondtasten. Ik kijk eenigszins aandachtiger : het gezicht is niet alleen niet leelijk, het is zelfs schoon — maar verschrikkelijk, buitengewoon. En des te verschrikkelijker schijnt mij dat gezicht toe, daar op dat gelaat, op die metalen wangen, een glimlach tracht... tracht en niet kan uitkomen.

— Ge kent mij niet, *barin* ? — fluisterde opnieuw de stem ; men zou gezegd hebben dat zij opwalmde uit de nauwelijks verroerende lippen. — Maar hoe zoudt ge me nog kennen ? Ik ben Loekérja... Weet ge nog dat 'k in Spassky, bij uwe mama, de rondedansen aanvoerde ?... weet ge nog dat ik de voorzangster was?

— Loekérja ! — riep ik uit. Zijt gij het ? is 't mogelijk ?

— Ja-ik, *barin*, ikke. Ik ben Loekérja.

Ik wist niet wat zeggen en staarde als een bedwelmde op dat donker, onbeweeglijk gelaat, met die naar mij gerichte lichte en tevens doode oogen. Was het mogelijk ? Die mummie was Loekérja, de eerste schoonheid onder onze dienstboden, de rijzige, dikke Loekérja met hare witte en roode gezichtskleur, die zoo lustig schaterde, danste en zong ! De slimme Loekérja achter wie al onze jonge kerels zaten en voor wie ik ook op mijn zestiende jaar in het geheim gezucht had !

— Maar in Gods naam dan, Loekérja, kon ik eindelijk uitbrengen, wat is er met u gebeurd ?

— Och zoo'n kwaal is het die op mij gevallen is ! Maar zult ge van mij niet walgen, zult ge door mijn ongeluk niet afgeschrikt worden ? — zit dan op het kuipken — dichter bij, dààr zult ge mij niet hooren...

ik ben immers zoo'n schreeuwster geworden !... Nu ben ik toch al blij dat ik u verwonderd heb ! Hoe zijt ge dan naar Aleksèjèvka gekomen ?

Loekerja sprak heel zacht en flauw maar zonder tusschenpoozen.

— Jermolaj de jager heeft mij hier geleid. Maar vertel gij mij eens...

— Van mijne kwaal zoo vertellen ? Gelijk ge begeert, barin. 't Is al lang geleden dat het mij gebeurd is, een jaar of zes, zeven. Ze hadden me toen maar juist ondertrouwd met Vasily Poljakof — ge weet, die pronte jongen, met krulhaar — hij heeft nog als *bruffetier* gediend bij uwe mama ? maar ge waart toen niet meer op het land, ge waart naar Moskou om te leeren.

— We waren danig op malkander verliefd, met Vasily ; hij geraakte niet uit mijne gedachten ; en het was het voorjaar. Nu eens 's nachts... zoo kort voor den dag... ik kon niet slapen : de nachtegaal in den hof zong zoo wonder zoet !... Ik kon het niet volhouden : ik stond op en ging op het bordes staan luisteren. En hij stortte, stortte liederen uit... en op eens docht het me : daar roept iemand naar mij met Vas' zijne stem, zacht, zoo : Loesja !... Ik wil omzien, maar ziet ge, met den halven slaap strunkel ik van den trap af, ik vlieg naar beneen en pardaf op den grond. En schijnbaar had ik mij niet erg zeer gedaan want ik stond gauw op en keerde terug naar mijne kamer. Maar ge zoudt gezegd hebben dat er iets — van binnen — in mijn mijn lijf gescheurd was...Laat me verademen... voor een klein minuutje... *barin.*

Loekérja zweeg en ik keek haar met verwondering aan. Het verbaasde mij vooral dat ze haar verhaal bijna blijmoedig deed, zonder zuchten of kermen, zonder te klagen en naar medelijden te vragen.

— Van dat oogenblik af, — vervolgde Loekérja, — begon ik uit te drogen, uit te teren ; daar kwam een zwarte brand op mij ; ik kon niet goed meer gaan en nu ben ik mijne beenen in 't geheel niet meer baas ; ik kan noch staan noch zitten, 'k zou altijd moeten liggen. En eten of drinken, daar geef ik niets om, 't gaat slechter en slechter. Uwe mama in hare goedheid heeft mij door doktoren laten onderzoeken en naar 't gasthuis gezonden. Het heeft me niet het minste goed gedaan. En geen éen dokter kon zelfs zeggen wat dat voor eene ziekte was. Wat hebben ze met mij niet allemaal

begonnnen ! Den rug met een gloeiend ijzer gebrand, in gekapt ijs doen zitten en al voor niemendal ! Ik ben dan op den duur gansch verbeend... Nu dan hebben de meesters besloten dat het niets baatte voorts te dokteren, en lammen in het huis van den *barin* houden was ook niet mogelijk...dan hebben ze mij naar hier gezonden — omdat ik hier familie heb. En dan leef ik hier gelijk ge ziet.

Loekérja zweeg opnieuw en trachtte weer te glimlachen.

— Maar dat 's toch afgrijselijk, uw toestand ! — riep ik uit... en niet wetende wat nog te zeggen, vroeg ik : Wat is er van Vasily Poljakof ? — Zeer dom was die vraag.

Loekérja wendde de oogen een weinig op zij af.

— Wat van Poljakof ? — Hij heeft getreurd, getreurd, maar is dan getrouwd met eene andere, een meisje van Glinnoje. Weet ge Glinnoje, 't is niet ver van bij ons. Agrafena heette ze. Hij zag me zoo gaarne, maar hij was een jonge man, niet waar, — hij kon toch niet ongetrouwd blijven. En wat voor een gezelschap zou ik voor hem geweest zijn ? Hij heeft nu eene goede brave vrouw gevonden, en ze hebben kinderkens. Hij is daar werkbaas bij een gebuur : uwe moeder heeft hem op pasport vrijgelaten (1), en 't gaat hem, God zij geloofd, opperbest.

— En gij ligt daar en blijft liggen ? vroeg ik weer.

— Ja wel ik lig zoo, *barin*, al zeven jaarkens. In den zomer lig ik hier in dit schuurken, maar als de kou begint, dragen ze mij in de voorbadkamer. Daar lig ik dan.

— Wie komt er bij u ? Ziet iemand naar u om ?

— Wel ja, daar zijn hier brave menschen ook. Ze verlaten mij niet. Maar bezoeken zijn er voor mij niet veel. Voor het eten, kunt ge wel zeggen dat ik niets eet, en water, zie daar heb ik het in dat kanneken : altijd staat daar zuiver bronwater dat ze mij brengen. En ik kan er alleen aan, één van mijne armen kan nog dienen. Wel, daar is een klein meisje, een weesken : neen, ze is hier niet — maar ze vraagt naar mij, God zij dank. Daar was ze vóór een oogenblik... zijt ge ze niet tegengekomen ? — Een lief kind, een beetje bleeks-

(1) Het verhaal speelt vóór de afschaffing der lijfeigenschap in Rusland.

kens. Ze brengt me bloemen, ik zie zoo gaarne bloemen. Hofbloemen hebben we niet — vroeger waren er, maar ze zijn verplant. Veldbloemen zijn ook goed, ze rieken nog beter dan hofbloemen. Al waren 't maar leliekens van dalen, wat is er liever ?

— Maar voelt ge den last, den angst niet, mijne arme Loekérja ?

— Wat gedaan ? Ik wil niet liegen — in 't eerste was het danig lastig ; dan ben ik het gewoon geworden, ik heb leeren verdragen. Dat geeft niets ; anderen zijn er nog erger aan toe.

— Hoe dan ?

— Wel de éene weet niet waar schuilen, een andere is blind of doof. Maar ik zie, God zij geloofd, allerbest en ik hoor alles, alles. Een mol wroet onder den grond — dat hoor ik ook. En elken reuk kan ik vernemen, hoe flauw hij ook mag wezen. De boekweit staat in bloei op het veld of de lindeboom in den hof, mij moeten ze het niet zeggen : ik weet het dadelijk de eerste. Er moet maar een windje van daar waaien. Waarom God vergrammen ? Daar zijn er die veel ongelukkiger zijn dan ik. Laat maar dit veronderstellen : Een ander gezond mensch zondigt zoo gemakkelijk ; maar ik ben zelfs de zonde kwijt. Voor eenige dagen is vader Aleksèj, de priester, mij de Communie komen brengen. En hij zegt : Van u, zegt hij, kan ik nog geene biecht hooren ; ge kunt immers in uwen toestand niet zondigen ? — Maar ik antwoordde : en de gedachtenzonde, vader ? — O, zegt hij, en hij moest zelf lachen, dat 's geene groote zonde.

— Ja, maar zelfs aan die gedachtenzonde zal ik wel niet heel schuldig zijn — zoo ging Loekérja voort — want ik heb me zoo gewend : niet denken en meer nog : niet herdenken. Zoo gaat de tijd rapper voorbij.

Ik moet het bekennen, ik was verwonderd. — Ge zijt altijd alleen en voorts alleen. Hoe kunt ge beletten dat de gedachten in uw hoofd komen ? Of slaapt ge den heelen tijd ?

— O neen, *barin* ! Slapen kan ik niet altijd doen. Al heb ik geene groote pijn, toch doet het me zeer, dààr in mijn binnenste en in de beenderen ook ; daarvan kan ik niet slapen gelijk het moet zijn. Neen... maar ik lig zoo, ik lig en blijf liggen — en ik peins niet ; ik word gewaar dat ik leef, ik adem — en daarmee uit. Ik zie en ik hoor. De bieën in den biekorf gonzen en hommelen ; eene duif zit op het dak en kirt ; eene

klokhen loopt met hare kiekskens rond om brokskens te bikken ; er vliegt een musch of een vlinder op, — dat doet me veel plezier. Voor een jaar of twee hadden zelfs zwaluwen, daar zie, in den hoek, een nest gevlochten en jongskens opgekweekt. Hoe interessant was dat toch ! — Daar komt er eene naar het nestje gevlogen, vliegt naar binnen, voedt hare jongskens — en weg is ze. Ge ziet om en daar is al eene andere in hare plaats. Somwijlen vliegt ze niet binnen, maar zweeft voor de open deur en de jongskens — o ze piepen en openen dan dadelijk hunne bekskens... Ik heb ze wel het volgend jaar verwacht, maar een jager van hier, zeggen ze, heeft ze doodgeschoten. En wat heeft hij daarmee gewonnen ? Alles meegerekend is zij, de zwaluw, niet meer dan een kever... Hoe stout zijt gijlie, jagers, toch !

— Ik schiet op geene zwaluwen ! — haastte ik mij te antwoorden.

— En eens ook, begon Loekérja, zie, 't was om te lachen ! Daar kwam een haas hier toegevlucht, waarlijk. De honden, zeker, zaten er achter — maar hij sprong gelijk recht in de deur !... Hij ging heel dicht bij mij zitten — en lang bleef hij zoo zitten, den heelen tijd bewoog hij den neus en trok aan zijn knevel, precies een officier ! En hij keek naar mij en verstond zeker dat hij van mij niet te vreezen had. Eindelijk sprong hij op, hop ! hop ! naar de deur, zag nog eens om op den dorpel en was weg. Wat een komiek beest !

Loekérja keek naar mij... Zeg, is het niet plezant ? Om haar genoegen te doen, lachte ik een beetje. Zij beet even op de uitgedroogde lippen.

— Nu in den winter is het erger voor mij, want 't is donker ; licht aansteken zou spijt zijn, en waarvoor ? Ik ken mijne letters wel en ik heb altijd gaarne gelezen, maar wat zou ik lezen ? Boeken zijn er hier in het geheel niet en zelfs als er waren, hoe zou ik er een in handen kunnen houden ? Vader Aleksèj bracht mij eens, voor het verzet, een almanak ; maar hij zag dat het niet hielp en nam hem weer weg. Nochtans al is het donker, toch kunt ge naar iets luisteren : een krekel begint zijn gekriek ; eene muis zit ergens te knagen. — Zie, dan doet het deugd niet te denken !

— En dan lees ik nog gebeden, vervolgde na een korte poos Loekérja. — Maar ik ken er weinig, gebeden, meen ik. En waarom zou ik onzen Heer God lastig

vallen ? Wat kan ik Hem vragen ? Hij weet beter dan ik wat ik noodig heb. Hij heeft mij een kruis gezonden, dat wil zeggen dat Hij mij bemint. Zoo hebben we 't geleerd. Ik lees *Onze Vader*, *Wees gegroet*, het akathist : « Aan al de bedrukten... » (1) — Ja en dan lig ik weer alleen zonder het minste gedachteken. En 't geeft niets. !

Daar liep een minuut of twee om. Ik brak de stilte niet en verroerde niet op het smalle kuipje, dat mij als zetel diende. De wreede, steenen onbeweeglijkheid van het ongelukkig levend wezen, dat voor mij lag, had zich aan mij medegedeeld : ik ook bleef om zoo te zeggen verkleumd.

— Luister, Loekérja, — begon ik eindelijk. — Luister naar het voorstel dat ik u doe. Als ge wilt, zal ik voor u zorgen : ze zullen u naar een hospitaal brengen, naar een goed hospitaal in de stad. Wie weet, ze zullen u misschien nog genezen ? In elk geval zult ge niet alleen zijn...

Loekérja bewoog heel even de wenkbrauwen. — Och neen, *barin* — bracht ze in een bekommerden fluistertoon uit — vervoer mij niet naar een hospitaal, doe mij van hier niet weg. Ik zal daar maar wat meer afzien. — En dan waarom met mij nog meesteren ?... Zie, daar kwam zoo al eens een doktoor hier aangereden ; hij wilde mij onderzoeken. Ik vraag hem : in Christus' naam, laat me gerust ! Ja wel ! Hij begon mij te draaien en te keeren, armen en beenen uiteen te rekken. En hij zei: dat doe ik voor de geleerdheid, daarvoor ben ik een ambtenaar, een geleerde. En gij, zegt hij, kunt u daartegen niet verzetten, want voor mijne moeite krijg ik een ridderorde om den hals, en 't is voor uliеden goed, dommerikken, dat ik mijn best doe. Hij heeft mij geplaagd en gefolterd, den naam van mijn ziekte gezegd — zoo heel geleerd — en daarop is hij weggegaan. Maar daarna hebben eene heele week lang al de beenderen van mijn lichaam zeer gedaan. Gij zegt dat ik alleen ben, altijd alleen. Neen, niet altijd. Ze komen mij bezoeken. Ik ben stil, ik sta niet in den weg. Daar komen boerenmeisjes binnen en babbelen een beetje ; eene bedegangster passeert van tijd tot tijd en komt mij van Jeroesalim, van Kiëf vertellen, van de

(1) Lofzang ter eere der H. Maagd in de Grieksche Kerk.

heilige steden. En 't is voor mij in 't geheel niet erg alleen te zijn. 't Is zelfs beter, waarlijk !... *Barin*, laat mij, breng mij niet naar een hospitaal... Ik dank u, ge zijt goed voor mij, maar laat mij, duifje dat ge zijt.

— Nu gelijk ge wilt, gelijk ge wilt, Loekérja. 't Was toch maar voor uw goed dat ik het voorstelde.

— Ik weet het, *barin*, dat het voor mijn goed was. Maar, genadige *barin*, wie kan een anderen helpen ? Wie zal in zijne ziel binnengaan ? Een mensch moet zijn eigen helpen ! Kijk, ge zult me niet gelooven, ik lig somwijlen zoo alleen... en 't is precies of er in de heele wereld niemand anders bestond. Ik ben alleen — en ik leef. En het schijnt mij, dat iets me zoo zegent... En ik val in eene meditatie — ja 't is wonder.

— Waarover denkt ge dan zoo na, Loekérja ?

— Dat, *barin*, is ook onmogelijk te zeggen, dat's niet om uit te leggen. En dat vergeet ge dan ook. 't Komt om zoo te zeggen als een regenwolkske, het regent eens door, zoo frisch, het doet plezier, maar wat het eigenlijk is, dat is niet te vatten. Het dunkt mij alzoo : daar zouden menschen rondom mij zijn, welnu dat zou mij niets schelen en ik zou er niets van gewaar worden, buiten mijn ongeluk.

Loekérja schepte adem met moeite. Hare borst gehoorzaamde niet, evenmin als de andere ledematen.

— Als ik zoo naar u kijk, *barin*, — begon zij weer — ge hebt danig medelijden met mij. En zeker is het geene overdaad, voorwaar ! Ik zal u, bij voorbeeld iets zeggen : nu somwijlen ook nog... Ge weet toch zeker nog wat voor een vroolijk meisje ik in mijnen tijd was ? Eene levenslust !... Wel, weet ge wat ? Ik zing nog liedjes.

— Liedjes ?... Gij ?

— Ja, liedjes, oude liedjes, reiliederen, kerst- en volksliedjes, van alle soort. Ik kende er vele en ik ben ze niet vergeten. Alleen dansliedjes zing ik niet. In mijn tegenwoordigen roep past dat niet.

— En hoe zingt ge die, voor u alleen ?

— Voor mij en ook met volle stem. Eigenlijk luidop kan ik niet, maar toch kunt ge ze verstaan. Ik zeide u dat er een meisje naar mij kwam zien. 't Is een weesken, wel te verstaan, een verstandig kind. Zoo heb ik haar les gegeven, ze heeft al vier liedjes van mij geleerd. Gelooft ge 't niet ? Wacht, ik zal u seffens...

Loekérja verademde weer. De gedachte dat dit halfdood wezen ging zingen verwekte in mij een onwillekeurigen schrik. Maar eer ik een woord kon uitbrengen, begon in mijne ooren te trillen een aangehouden en nauwelijks hoorbare, maar zuivere en juiste klank, daarna een tweede, een derde. *In de weiden* zong Loekérja. Ze zong, zonder de uitdrukking van haar versteend gelaat te veranderen, de oogen strak houdend. Maar hoe roerend klonk dat arm stemmeken, vol inspanning en bevend als een rookscheutje, alsof zij hare heele ziel wilde uitstorten... Ik voelde geen schrik meer: een onzeggelijk medelijden beving mij het hart.

— Och, ik kan niet ! — sprak zij opeens — 'k heb er geene kracht voor... Ik heb al heel veel plezier van u gehad.

Zij sloot de oogen dicht.

Ik legde de hand op hare kleine, koude vingertjes. Zij keek even naar mij, en hare donkere oogleden met goudachtige wimpers, als op de oude beelden, sloten zich opnieuw. Na een oogenblik blonken ze in het halfduister... Een traan bevochtigde ze.

Ik bleef als te voren onbewegelijk.

— Wat voor een schepsel ben ik toch ! — bracht Loekérja op eens met onverwachte kracht uit, en de oogen openspalkende trachtte zij den traan er uit te pinken. — Is het geene schande ? Wat dan ? Het is mij in lang niet gebeurd,... niet meer sedert den dag dat Vasily van Poljakof's mij is komen bezoeken in 't voorjaar. Zoolang als hij daar was en met mij sprak, nu dan was het niets ; maar nadat hij weg was, — dan begon ik zoo te schreien in mijne eenigheid. Hoe kwam dat toch !... Tranen zijn immers bij onze zuster (1) goedkoop. *Barin*, — voegde Loekérja er bij, zeg, hebt ge een zakdoek — wees niet vies, droog mij de oogen af.

Ik haastte mij aan haren wensch te voldoen en liet haar den zakdoek. Eerst weigerde ze... waarom zoo'n cadeau voor mij ? De zakdoek was heel eenvoudig maar zindelijk en wit. Dan vatte zij hem met hare zwakke vingeren en liet niet meer los. Aan de duisternis waarin wij ons beiden bevonden gewoon geworden, kon ik duidelijk hare trekken onderscheiden, kon zelfs den dunnen blos bemerken, die door het brons van haar gelaat heen scheen, en kon zelfs, ten

(1) *Bij onze zuster*, d. w. z. bij ons vrouwen.

minste docht het mij zoo, in dat gezicht sporen van hare vroegere schoonheid ontdekken.

— Ge hebt me daar gevraagd, *barin*, of ik slaap ? zei opnieuw Loekérja. — Ik slaap eigenlijk zelden, maar iederen keer droom ik, — schoone droomen ! Ik zie mij nooit ziek in droom, ik ben altijd zoo gezond en jong... Daar is maar een ongeluk : ik word wakker, ik wil mij een beetje uitrekken — ja, en ik voel mij als vastgeklonken. Ik heb eens een wonderen droom gedroomd ! Wilt ge dat ik hem vertel ?

— Nu — luister. — Ik droomde dat ik in het veld stond en rondom mij stond er rogge zoo hoog, zoo rijp, gelijk goud ! En daar was bij mij een ros hondje, een stout, zoo heel stout — het wilde mij den heelen tijd bijten. En 'k had zoo in de hand eene sikkel, maar geene gewone sikkel, ze leek op de maan, als ze den vorm van eene sikkel heeft. En met die zelfde sikkelmaan moest ik zelve de rogge maaien, heelemaal effen met den grond. Maar dat vermoeide me danig om de hitte en die sikkelmaan verblindde mij en eene loomheid overviel mij. En in de rondte groeiden korenbloemen, zoo'n dikke allemaal. En ze waren alle met hunne kopkens naar mij gekeerd. En ik peins : ik zal van die korenbloemen plukken. — Vasily had beloofd te komen — zie 'k zal me nu eerst een krans vlechten ; maaien, dat gebeurt later wel. Ik begin korenbloemen te plukken maar ze smelten en smelten tusschen mijne vingreen, wat ik ook deed ! En ik kon me maar geen krans vlechten. En ondertusschen hoor ik dat iemand naar mij komt, heel dicht bij zoo, en roept: Loesja, Loesja!.. Ai, denk ik, hoe spijtig, ik ben niet intijds ! 't Is eender, ik zal die sikkelmaan op het hoofd zetten in plaats van korenbloemen. Ik trek de maan aan, gelijk een *kokosjnik* (hoofddeksel) en zoo begon ik seffens te blinken, ik verlichtte geheel het veld rondom mij. Kijk — op de toppen van de korenaren komt hij naar mij al springende aangeloopen en heel gauw, — en 't was niet Vasily, maar — Christus zelf ! En waaraan ik herkende dat het Christus was, dat kan ik niet zeggen — maar toch, Hij was het ! Zonder baard, lang, jong, heel in 't wit, alleen met een gordel in goud — en hij reikte mij de hand om te kussen. Vrees niet, zegt hij, mijne uitverkorene bruid, volg mij na ; gij zult in mijn Hemelrijk de reien aanvoeren en de hemelsche liederen spelen ». Ik wilde om zoo te zeggen van zijne hand niet los.

Mijn hondje volgde mij direct achter de hielen... maar dan vlogen wij op ! Hij voorop... zijne vleugelen ontplooiden zich over den heelen hemel, lange vleugelen als van eene meeuw — en ik vloog achter Hem. En het hondje moest van mij wegblijven. Dan eerst verstond ik dat dat hondje mijne ziekte was en dat er in het hemelsch rijk voor haar geene plaats was.

Loekérja zweeg voor een oogenblik.

— En nog eens heb ik gedroomd, begon zij opnieuw — en misschien was dat een visioen voor mij, ik weet het niet. Het scheen mij dat ik hier in dit zelfde schuurken lag en dat mijne ouders zaliger, vaderken en moederken, mij kwamen bezoeken. En ze bogen ootmoedig voor mij, maar zeiden niets. En ik vraag hun : Maar vader en moeder, waarom buigt ge voor mij ? Wel hiervoor, zeggen ze ; doordat ge in deze wereld veel gekweld wordt, hebt ge niet alleen uw eigen zielken gered maar ook van onze ziel een grooten last weggenomen. En 't is ons in gene wereld veel genadiger geworden. Van uwe zonden zijt ge al af ; nu vernietigt ge ook onze zonden. En nadat ze dat gezegd hadden, bogen mijne ouders opnieuw — en ik zag ze niet meer : de wanden alleen waren nog te zien. Ik ben daarna sterk aan het twijfelen gegaan, wat dat kon zijn. Zelfs heb ik het aan mijn geestelijken vader verteld. Maar hij meent zoo dat het geen vizioen was, omdat visioenen alleen voor den geestelijken stand zijn.

— En zie, 'k had nog eens zoo'n droom — vervolgde Loekérja. — Ik droomde dat ik zoo op een grooten weg onder een goudenregen zat, ik had een gladgeschaafd stoksken in de hand, een knapzak op den rug en het hoofd in een neusdoek, — precies gelijk eene bedegangster ! En ik moest verre, verre gaan op beevaart. En hoopen pelgrims gingen mij voorbij ; ze gingen traag, ge zoudt zeggen tegen hun dank, altijd in dezelfde richting; hunne gezichten waren allemaal streng en ze geleken danig op malkander. En ik zie zoo dat er eene vrouw zich draait en werpt midden onder hen, en ze was een heel hoofd langer dan de anderen en had aparte kleeren aan, ge zoudt zeggen niet van ons volk, niet Russisch. En haar gezicht was ook bijzonder, een streng vastengezicht. En ze maakten allen plaats voor haar maar op eens keert ze — en komt recht op mij af. Zij staat stil en kijkt : oogen gelijk van eene valk, geel, groot en ze blonken, blonken fel. Ik vraag haar : wie

zijt gij ? — En zij zegt tegen mij : « Ik ben uw dood ». 't Had me moeten verschrikken, maar integendeel, ik was blij, overblij en ik sla een kruis ! En die vrouw, mijn dood, zegt tegen mij : « 't Spijt mij voor u, Loekérja, maar ik mag u niet meenemen. — Vaarwel ! » Heere ! Wat een verdriet ik dan had !... « Neem me mee, zeg ik, moederken, duifken, neem me mee ! » — En mijn dood keerde zich naar mij en begon me te berispen... Ik verstond dat ze me een tijd stelde, maar zoo onverstaanbaar, niet duidelijk... Later, zegt ze zoo, na de Pietersvasten... Daarop werd ik wakker... Zoo'n vreemde droomen heb ik.

Loekérja sloeg de oogen op... dacht na...

— Maar ziet ge, dat is mijn ongeluk : daar gaat wel eene heele week voorbij, zonder dat ik eens in slaap val. Verleden jaar was hier eens eene *barynja* voorbij gekomen, ze kwam mij bezoeken en gaf me een fleschken met een middel tegen slapeloosheid ; tien druppels, zei ze, moest ik met een keer nemen. 't Heeft me veel geholpen en ik heb geslapen ; maar nu is dat fleschken al lang uitgedronken... Weet ge niet wat dat voor een remedie is en hoe het te krijgen ?

De voorbijreizende dame had aan Loekérja blijkbaar opium gegeven. Ik beloofde haar een soortgelijk fleschken te bezorgen en kon me opnieuw niet weerhouden luidop haar geduld te bewonderen.

Eh toch, *barin*, — antwoordde zij. — Wat zegt gij daar ? Wat is mijn geduld ? Spreek van Simeon Stylites, die had me waarlijk een groot geduld : dertig jaren lang bleef hij op eene zuil staan ! En een andere rechtvaardige liet zich tot aan de borst in de aarde begraven en de mieren kwamen hem in het gezicht bijten... En nog iets, zie, dat heeft mij eens iemand verteld die veel gelezen had : er was eene zekere streek en die streek hadden de Agarianen veroverd en ze plaagden en doodden al de inwoners ; en wat de inwoners ook deden, ze konden zich niet bevrijden. En daar verscheen toen onder die inwoners eene heilige maagd ; ze nam een groot zwaard, en legde zich latten op het lijf wel twee *poed* (32 kilogr.) zwaar, ging naar de Agarianen en joeg ze over de zee. Maar zoodra ze hen verjaagd had, sprak ze tot hen : nu verbrandt mij, want zoo heb ik beloofd, om voor mijn volk met den vuurdood te sterven. — En de Agarianen pakten ze en verbrandden ze en het volk is sedertdien voor eeu-

wig bevrijd. Dat is nu eene heldendaad ! Maar ikke !

— Ik voor mij stond verbaasd te hooren, waarheen en hoe vervormd de legende van Jeanne d'Arc geraakt was. Na een oogenblik stilzwijgen, vroeg ik aan Loekérja, hoe oud ze was ?

— Acht-en-twintig of negen-en-twintig... 't zal geen dertig zijn. Waarvoor ze geteld, de jaren ? Ik zal u nog iets vertellen...

Loekérja begon opeens dof te hoesten en te zuchten...

— Ge spreekt veel, merkte ik op, 't is misschien niet goed voor u.

— 't Is waar — fluisterde zij, nauwelijks hoorbaar — 't is het einde van ons gesprek ; wat hebben we al niet gezegd ! Nu dat gij vertrekt, zal ik zwijgen naar beliefte. Ik heb toch ten minste mijne ziel ontlast...

Ik nam afscheid van haar, herhaalde mijne belofte haar het geneesmiddel te zenden, en vroeg haar eens nog goed na te denken of ze niets noodig had ?

— Ik heb niets noodig ; ik ben met alles tevreden, God zij geloofd, — bracht ze met de grootste inspanning maar innig uit — God geve aan allen de gezondheid ! Maar zie, *barin*, ge zoudt het uwe moeder moeten zeggen, de boeren hier zijn arm, dat ze iets, hoe weinig ook, van hun cijnsgeld afslaat. Ze hebben geen land genoeg, geen inkomen... Ze zouden voor u bidden, als ge dat deedt... Maar ik heb niets noodig, — ik ben met alles tevreden.

Ik gaf mijn woord aan Loekérja aan haar verzoek te voldoen. Ik was al op weg naar de deur toen ze mij terugriep.

— Weet ge nog, *barin*, zei ze, — en iets wonderlijks blonk in hare oogen en op hare lippen — wat eene haarvlecht ik had ? Ge weet wel, tot aan de knieën ! Lang heb ik er niet toe kunnen besluiten... Zoo'n haar... Maar hoe het gekamd gekregen, in mijnen toestand !... Dan heb ik ze toch afgesneden... Ja... Nu vaarwel, *barin*. Meer kan ik niet.

Denzelfden dag, eer ik op jacht ging, had ik nog een gesprek over Loekérja met den *desiatsky* van de hofstee. Ik vernam van hem dat ze op het land « de levende Relikwie » heette dat men overigens van haar niet den minsten last had ; zij klaagde noch morde. — « Ze vraagt niets en integendeel, ze is dankbaar voor alles. Stil, ja een stil meisje, dat is ze, dat moet men

zeggen. Door God geslagen — zoo besolot de *desiatsky* — om hare zonden, naar het schijnt ; maar daar komen wij niet tusschen. En kwestie dat we ze zouden veroordeelen, neen we veroordeelen haar niet. Laat haar met rust ! »

— o —

Eenige weken later vernam ik dat Loekérja overleden was... De dood had toch om zoo te zeggen haar bereikt... en « na de Pietersvasten ». Ze vertelden dat op den dag zelven van haar dood zij een klokkengeluid gehoord had, al telt men van Aleksèjèvka ruim vijf verst tot de kerk en al was het een weekdag. Overigens zei Loekérja dat het geluid niet van eene kerk kwam, maar « uit den hooge ». — Zij had zeker niet durven zeggen : uit den hemel.

Vertaald door JOSEPH MANSION.

OP WARANDE-WANDEL.

De « Hollandia-drukkerij te Baarn », aan wie voor de kennismaking met uitheemsche grooten de Nederlandsche letterkunde al heel wat verplichtingen heeft, zette vóór enkele jaren een reeks in : « Boeken van Wijsheid en Schoonheid ».

Tot heden verschenen 13 bundels, van 1912 tot 1921.

Al die bundels, ongeveer van eenzelfden omvang, gemiddeld 200 bladzijden, geven een keur vertaalde stukken, doorgaans aaneengeregen met eigen tekst van den bewerker, en telkens ook van een inleiding voorzien.

Zoo kregen vooralsnog hun beurt :

Schopenhauer, Shakespeare, Böhme, Spinoza, Novalis, Goethe, Montaigne, Nietzsche, Hegel, Flaubert, Vinet, Andersen, Ruskin.

Schopenhauer werd bewerkt door Prof. Van der Wijck, Shakespeare door dichter Edw. Koster, Böhme door Dr. A. H. de Hartog, Spinoza door Dr. J. D. Bierens De Haan, Novalis door Dirk Coster en dichter P. C. Boutens, Goethe door Frans Coenen en Sal-Person, Montaigne door Jan Van Nylen, Nietzsche door Prof. Van der Wyck, Hegel door Dr. H. W. Ph. E. Vanden Bergh van Eysinga, Flaubert door D. Spanjaard, Vinet door Prof. P. De Chantepie de la Saussaye en Dr. A. W. Bronsveld, Andersen door Christine Doorman, Ruskin door J. De Gruyter.

Men ziet het, hier is niet lukraak gekozen. De vertaler en inleider van Schopenhauer, Prof. Van der Wyck, is een van Nederland's kranigste wijsgeerige werkers. Des te gretiger grijpt men naar 't boek als men bedenkt dat de man, toen hij ons dit werk, na zooveel andere schonk, 76 jaar was.

1) In Prof. Van der Wyck leeft een heel verleden. En dat hij, opvolger van Opzoomer, en aanvankelijk een van de trouwste volgelingen, toch langzamerhand de « ervaring » van den meester vaarwel zegde, en dat hij in zijn « Idealistische Schoonheidsleer », in zijn « Oorsprong en Grenzen der Kennis » en in zijn « Allard Pierson » met zijn vrije gedachte binnen de grenzen van het Christendom wenschte te blijven, is ons een

waarborg, dat nu de wetenschap zoo mooi naar 't spiritualisme aan 't kenteren is, ook een toekomst leeft in hem.

Als wijsgeer is Van der Wyck van Spencer naar Kant geëvolueerd. En volkomen zelfstandig is hij tegenover de verleidelijke leer van Schopenhauer gebleven.

Hij wijst er telkens op hoe, ondanks het strengste determinisme, Schopenhauer den mensch verantwoordelijk acht voor zijn daden. Telkens weer doet hij opmerken dat Schopenhauer, de vechtende anti-materialist, toch almaar door spreekt als was hij zelf overtuigd dat de stof alles is. « Zóó zegt S. op menige plaats dat de wereld een hersenphenomeen is. Onwillekeurig vraagt men : wat zijn dan de hersenen zelve, die een deel der wereld uitmaken ? Is de wereld misschien phenomeen van een phenomeen, phenomeen in de tweede macht ? Dergelijke uitspraken zijn, naar mijn oordeel, geen bewijs van gedachteloosheid, maar een bedenkelijk gevolg van de kunstenaarsbehoefte, welke Schopenhauer eigen was, om alles zoo plastisch mogelijk voor te stellen ».

Waar Schopenhauer hem voor raadselen stelt met zijn systeem, aarzelt Van der Wyck nooit het te zeggen ; en de kalme denker, wien 't nochtans niet ontbreekt aan sympathie met den genialen dweper, spreekt wel eens medelijdend van hem als van « den romanesken dichter ».

Maar over 't geheel voelt hij Schopenhauers kracht zoozeer als de beste onder ons : « Zijn denken is de eenheid van zijn leven geweest. Zijn altijd bezige geest was er steeds op uit om ons één en dezelfde gedachte toe te lichten. Want zijn stelsel bestond, gelijk hijzelf heeft erkend, uit één gedachte : de tegenstelling van verschijnsel en wil. Hij vergeleek het met Thebe, waar men door honderd poorten kan binnen treden en steeds op hetzelfde middenpunt uitkomen. »

Over 't algemeen is de vertaling wat ze zijn moet : de keus is bijzonder suggestief, en Van der Wyck's taal is, ondanks zijn ouderdom, niemendal verstrakt, en beschikt nog volkomen over haar lenige sierlijkheid. Enkel begrijp ik niet waarom hem de zoo verzorgde vertaling van de « Parerga und Paralipomena » door van den Bergh van Eysinga als een reden gold om uit dit werk niets op te nemen. Daarentegen vinden we hier met veel genoegen overgezet Schopen-

hauer's beste bladzijden over de aesthetiek, onder meer zijn hulde aan de Nederlandsche schilderkunst.

De biographie is, binnen de enge perken, die hier werden gesteld, alles wat men wenschen kan. Gewicht wordt gelegd op de eigenaardige verhouding tusschen Schopenhauer en zijn moeder en op Arthur's betrekkingen met Goethe. Ook op zijn zinnelijkheid, op zijn misbruik van en op zijn minachting jegens de vrouw : « de schepselen met lange haren en korte gedachten ». Een groote vraag voor ons, katholieken, in hoever Schopenhauer de begrippen van christelijke heiliging heeft gebruikt tot het opzetten van zijn boeddhistisch asceten-ideaal wordt hier niet aangeroerd.

Maar nooit werd zoo treffend in ons Nederlandsch over Schopenhauer geschreven als Van der Wyck het in zijn slotwoord vermag :

« Het is niet te loochenen dat wij talrijke woorden van wijsheid te hooren kregen. Toch waagde ik het hier en daar een aanmerking in te vlechten. Ik had er meer kunnen maken. Over ons kenvermogen spreekt Schopenhauer zóó alsof het ons een beletsel is om te kennen. Hij meent dat alle begrippen, causaliteit alleen uitgezonderd, in aanschouwing wortelen. Die meening schijnt mij onjuist. Voorts : gelijk het niet geraadzaam is margarine onder den naam van boter op de markt toe te laten of bedeeling voor pensioen te doen doorgaan, zoo is het bedenkelijk aan het begrip « wil » een zoo kolossale uitbreiding te geven, dat het echt menschelijke willen er door in de schaduw komt te staan. Maar dat zijn kleinigheden, immers in hoofdzaak theoretische bedenkingen. Wat weerzin inboezemt en een rilling over het lijf jaagt, is de verachting van dezen genialen en bewonderenswaardigen man voor de wereld en het leven, zijn onverholen atheisme, zijn pessimisme ; welnu, dat alles vloeit uit een en dezelfde bron.

« Van « waarde » kan volgens Schopenhauer enkel sprake zijn als er handel gedreven wordt ; zooveel gerst staat met zooveel tarwe gelijk. Volstrekte waarde is er niet. Schopenhauer heeft, van die onderstelling uitgaande, gelijk : als niets op zichzelf begeerlijk is, als geen einddoel ons wenkt, dan is het leven een kringloop over een gloeiende plaat, die slechts hier en daar wat koeler plekken oplevert, dan kan er van vooruitgang evenmin als van achteruitgang sprake zijn, dan is er enkel zinloos loopen, plaatsverwisseling. Schopen-

hauer heeft gelijk : als wij ook in de diepste diepten der ziel enkel doeleinden aantreffen, die niet waard zijn gewild te worden, als het geheele leven, zelfs dat der besten, een akelige klucht is, als wij ons enkel met zeepbellen vermaken, dan is het willen-leven onzin, en het niet-willen-leven de hoogste wijsheid. Schopenhauer heeft gelijk : als er geen vast doel is, dan moet alle geschiedenis onbelangrijk heeten, dan weet wie Herodotus gelezen heeft genoeg van den zwaren en verwarden droom, die het menschelijk leven uitmaakt en behoeft men niet nieuwsgierig te zijn naar wat nog andere historici te vertellen hebben.

« Maar, mag ik vragen, verraadt het niet eenig gebrek aan zelfbezinning, te loochenen dat het leven een doel zou hebben ? Vanwaar ons besef van volstrekte waarde, zoo alles, op de keper beschouwd, nietig en onbeteekenend is ? Vanwaar ons denkbeeld van het onverderfelijke, wanneer wij in en buiten ons enkel het vergankelijke aantreffen ? Hier geldt misschien het oude woord : « Wij zouden u niet zoeken, o God, zoo wij U niet reeds gevonden hadden ». Men meene niet, dat dit een vermomde wederinvoering is van het ontologische bewijs, een verkeerde conclusie van begrip tot bestaan. Mijn bedoeling is deze : als de waarde van alle bestaan nul is, waar halen wij dan den maatstaf vandaan, die ons veroorlooft het vonnis van nietigheid te vellen ? Schopenhauer was veel te verstandig om de balans te willen opmaken van lust en onlust in deze wereld. Aan het platte optimisme antwoordt hij terecht : het groote schandaal is niet het overwicht, maar het bestaan van het kwaad. Laten er duizenden in weelde en voorspoed leven ; dat vermindert in geenen deele de ellende van een enkel ongelukskind. Wat wij echter moeten opmerken is, dat er onstoffelijke goederen zijn van duurzame beteekenis, zooals zielenadel en karaktersterkte, wetenschap en kunst, gerechtigheid, nationale onafhankelijkheid, staatkundige, maatschappelijke, geestelijke vrijheid, welke verder reiken dan de belangen van den nietigen enkeling. Het individu kan aan zulke zaken zijn hart verpanden ; het bewijst dat het individueele bestaan geen zonde is, doet zelfs vermoeden, dat de mensch meer is dan een éendagsvlieg. De wereld is niet voltooid en de mensch evenmin. Licht en duisternis, het heilige en het onheilige, recht en on-

recht worstelen om den voorrang. Het is onze taak in dien strijd aan den goeden kant te staan.

« Dat de mensch niet enkel voor zijn plezier in de wereld is, wist men reeds lang vóór Schopenhauer. Ook valt het te begrijpen dat iemand, die genot als maatstaf aanlegt, het leven slecht noemt. Geheel anders luidt het oordeel, als men meent dat het 's menschen bestemming is in het rijk der geesten een rang te veroveren, zelf medebouwmeester te zijn van een geestelijk heelal.

« Schopenhauer zegt : « het geweten is het protokol onzer daden ». Hij voegt er aan toe dat wij meestal ons zelven tegenvallen, als wij door onze handelingen aan ons zelven ontdekt worden. Wat wil dat anders zeggen dan dat wij tegenover een rechter staan, die in onzen boezem woont, beurtelings ons vrijspreekt en vonnist ? En toch zou plicht een hersenschim zijn ? Toch zou « het onvoorwaardelijk gebod » een mirakel zijn, dat Kant enkel aan het toeval van zijn Joodsch-christelijke opvoeding, aan zijn vroege kennismaking met « de tien Geboden » te danken zou hebben ? Neen, het « beter bewustzijn », waarvan Schopenhauer zelf spreekt, « het beste in den mensch », zooals hij het elders noemt, was bij hem, gelijk bij ieder onzer, een levende waarheid, maar mag tevens een afdoende weerlegging van zijn atheisme en pessimisme worden genoemd. Schopenhauer prijst Mad. Guyon, waar zij zegt: « Mij is alles onverschillig ; ik *kan* niets meer willen ; ik weet dikwijls niet of ik leef dan wel niet leef ». Met Bossuet keuren wij dat quietisme af, dat jagen naar doode rust. Wij achten het beter den wil te stalen dan hem te dooden.

« Hadden wij ongelijk toen wij op de eerste bladzijde van dit boek beweerden, dat de mensch Schopenhauer en zijn wijsbegeerte niet van elkander te scheiden zijn ? De groote grief der moeder was reeds : gij zijt zoo bedilziek, en erkent niets boven u ».

— o —

2) Dichter Edw. Koster, die vroeger al zooveel stukken van Shakespeare vertaalde, komt hier met een boeiende, geestdriftige inleiding, die wellicht het beste ware ooit in onze taal over den geniaalsten Engelschman geschreven, zoo we den « Shakespeare » van Arthur van Schendel niet hadden. — Verder heeft

Koster ter vertaling gekozen brokken uit : « Koning Jan », « Koning Richard II », « Koning Hendrik IV » (1e dl), « Koning Hendrik IV » (2e dl), « Met gelijke Maat gemeten », « Coriolanus », « Macbeth », « Julius Caesar », « De Koopman van Venetië », « Antonius en Cleopatra »... Wat daaruit voor schoons wordt geboden moet ons troosten over 't gemis van al de rest. Maar wonderen als « Hamlet » « Othello », « King Lear » moeten immers in hun geheel worden aanschouwd... Dichter Koster heeft gedacht aan de zeer velen die Shakespeare willen hooren, al zij 't maar in 't Nederlandsch, en die noch tijd noch lust hebben den heelen Burgersdijk door te maken. En inderdaad, uit wat Koster geeft rijst toch wel de éenige Shakespeare op. Het is met Shakespeare-brokken als met de ruïnen van 't Romeinsche rijk. In welk land men ze ook vinde, men moet maar even eens opkijken : en de grootste macht en heerlijkheid die deze aarde ooit zag, legt weer beslag op uw geest.

3) Met den 3n bundel, met Böhme, gaat het natuurlijk eenigszins anders. Alle eerbied voor den inleidenden en keurenden arbeid van Dr. A. H. de Hartog, maar we kunnen ons niet ontdoen van den indruk dat hier aan 't woord is een apostel-advocaat ten gunste van den Görlitzschen schoenmaker veeleer dan een rustig objectief wikker en weger van diens werk. Eensdeels wordt de oorspronkelijkheid van den alleszins merkwaardigen man te hoog aangeslagen. Zijn kunst immers ligt in het dooreenmengelen van de Duitsche mystiek met de bespiegelingen van Paracelsus, en in den profetischen toon, dien zijn theosofie telkens weet aan te slaan. Andersdeels is het toch wel te wijten aan een overvloed van cultus als het diepzinnigste van Boehme's leer wordt gelegd in 't geen hij mag hebben verborgen onder de technische benamingen van een chemie, die hij zelf niet begreep. Het is immers nu wel uitgemaakt dat Böhme er vooral opuit was te verrassen door het doopen van zijn philosofische en theosofische phantasterijen, met scheikundige termen.

Het meest treffende van Böhme's leer is dat God weldoende *licht* is voor de zaligen en pijnigend *vuur* voor de verdoemden. De Hartog's goed gekozen teksten brengen Böhme's indrukwekkende verbeeldingen rondom zijn mystieke thesis goed tot haar recht.

4) Spinoza is de eenige Nederlandsche groote tot-

nogtoe in de reeks verschenen. De Rijnsburgsche kluizenaar heeft ontegensprekelijk zijn plaats onder de sterkste denkers, en de kalme inleiding van Dr. J. D. Bieren de Haan is van aard om velen te nopen tot hooger ontzag voor dezen wijsgeer, die hoewel niet behoorend tot ons ras, en hoewel zich hebbende bediend van 't Latijn, en hoewel door zijne medemenschen veel geplaagd, toch als een brok *Nederlandschen* roem wordt opgeeischt, wat hijzelf zeker liever niet zag.

De inleiding van Bierens de Haan heeft de buitengewone verdienste inderdaad *in te leiden* ; en wel zoodanig dat ze een stelsel, op zichzelf tamelijk verward, en weleens in tegenspraak met zichzelf, en weleens onbeholpen door zijn koppig streven naar mathematische vormen — dat ze zulk een stelsel duidelijker en steviger doet voorkomen dan het feitelijk is. Een logische verdienste, ik herhaal het, maar tevens zulk een diplomatisch lokaas dat daarna de nuchtere lezing van Spinoza zelf meer dan eens op een ontgoocheling moet uitkomen.

In streng bepaalde punten deelt de bewerker Spinoza's leer in, bij zoover dat in die opsomming het heele stelsel is neergelegd — althans zooals Bierens de Haan, die immers destijds heeft ingezet met een « Levensleer naar de beginselen van Spinoza » en die steeds voortging met nieuwe studiën over hem, het genadiglijk ziet.

a) God is de zelfstandigheid der wereld ; b) God heeft twee attributen in de wereld : de uitgebreidheid en de denking ; c) elk voorwerp is een verbijzondering Gods ; d) de wereld moet gedacht worden in verband met God ; e) de menschelijke individualiteit is eensdeels goddelijk in essentie, en andersdeels een vergankelijke verschijning in existentie; f) het essentieele geestesleven bestaat in het ware denken als een denken Gods in ons ; g) het ware denken is een uitstrekking van Gods denking in onszelf en is de grondslag van de zedelijkheid ; h) de staat der zinnelijkheid is passiviteit, ondergaan der invloeden van buiten ons ; i) het kenmerk van de deugd is dat de mensch boven zijn passiën komt te staan ; j) deugd bestaat dus in leven volgens de essentieele rede ; k) dat heet ik, Spinoza, de aktieve geestesgesteldheid ; l) de aktieve geestesgesteldheid heeft twee hoofdvormen : wilskracht (jegens onszelf) en edelmoedigheid (jegens onzen me-

demensch : de zedelijke practijk wordt dus samengevat in *bene agere et laetari* ; m) het zedelijk ideaal is in vrijheid te denken uit het gezichtspunt der eeuwigheid ; n) aldus wordt de passiviteit overwonnen en het menschelijk geestesleven wordt een activiteit Gods tot zichzelven.

Bierens de Haan zal toegeven dat men vol goeden en ook vol-vergoelijkenden wil moet zijn om aldus Spinoza te quintessencieeren. Bij nagenoeg elk van zijn punten rijzen aangaande hun juiste formuleering naar Spinoza's geest een of meer bezwaren op. Dat b.v. Spinoza niets van de evolutie heeft gemerkt, die later zulk een overwegende rol in de wetenschap heeft gespeeld en die toch reeds door de Grieken als een soort postulatum werd vooropgezet is zeer bezwarend voor het wetenschappelijk inzicht van dezen wijsgeer.

In objectiviteit had Bierens' inleiding er zeker bij gewonnen zoo hij de haperingen in de logica bij Spinoza had aangemerkt en naar zijn vermogen rechtgezet bij elk van zijn Nrs, zooals hij het bij Nr 2 heeft gedaan: Daar heet het : « Spinoza noemt God de eenige, ondeelbare, oneindige zelfstandigheid der wereld. Deze begripsbepaling is nog eenzijdig en wordt door hemzelf in het latere gedeelte van zijn hoofdwerk hersteld. De eenzijdigheid bestaat hierin, dat het begrip « Zelfstandigheid » eer aan de natuurleer dan aan het begrip des geestes ontleend is. Veronderstelt de natuur de zelfstandigheid als grondslag — de geest veronderstelt het zelfbewustzijn. Het laatste is van niets anders af te leiden ; maar wel is denkbaar, dat het Zelfbewustzijn (daar het objekten schept) zich tot natuur « objektiveert » en dus mede de « Zelfstandigheid » der natuur is, zooals een idealistische wijsbegeerte leert. In dit laatste deel der Ethica nu verklaart Spinoza dat God zichzelf met een oneindige geestelijke liefde liefheeft. Dit kan niet van God als « Zelfstandigheid » maar wel van God als « Oneindig Zelfbewustzijn » gezegd worden. Bij het Gods-begrip en het eerste deel der Ethica moet dit Gods-begrip van het vijfde deel als dieper wijsheid worden ingedacht, zal men den denker recht doen ».

En zoo is het telkens, maar verder acht zich Bierens de Haan van vermelding van dergelijke dingen ontslagen. « Zal men den denker recht doen » dan moet men er af en toe zelf allerlei bij « indenken ». Ik zeg dit niet uit onderschatting van Spinoza. Wij zoowel als de

protestanten — ik denk hier vooral aan Oudaen's woestheden — zijn jegens den Joodschen kluizenaar dikwijls onrechtvaardig geweest. Al te schaars hebben we erkend dat Spinoza als mensch ontzaglijk hoog stond. Maar dat zijn leer anders zou hebben geluid ware deze denker en strever geen teringlijder geweest, en als dusdanig, door tal van omstandigheden nog daarbij, er toe genoopt nagenoeg geheel buiten den omgang met de menschen te leven — dit staat, me dunkt zoo goed als vast. Ook zijn denken is een neerslag van zijn leven geweest. Daarbij, was de man in zijn jeugd, toen hij zich van het Jodendom losmaakte, in de eerste plaats tot Leibnitz en niet tot Descartes gekomen, zijn stelsel zou zeker niet zoo star « more geometrico » zijn uitgevallen. Toen hij later Leibnitz las was het o. a. om te pogen hem in de Optica te weerleggen. Op zijn eigen rekening nochtans blijft staan zijn heftig uitvallen tegen den Bijbel, en voor zijn eigenaardig monisme hoeft evenmin het Cartesiaansche steeds trouw verkondigde dualisme te verantwoorden.

Voor zelfstandig denkende lezers is deze wijsgeer veel minder verleidelijk dan velen wel meenen, vooral menschen die aan literatuur doen, en die bij voorbaat zijn ingenomen door den lof over Spinoza verkondigd van af Goethe tot heden. Zijn tallooze botsingen met de hedendaagsche wetenschap, de koddigheden geboren uit zijn bewering dat werkelijkheid en volmaaktheid hetzelfde zijn, zijn onbeholpenheid om de mathematische beschouwingen van Descartes te doen passen in zijn monistische verbeeldingen maken zijn stelsel tot een erg onvolledige en onevenredige wijsgeerige proef, en verre van zoo bij uitstek baanbrekend te zijn als tal van apostelen beweren, draagt Spinoza thans meer sporen van ouderdom en versletenheid dan Plato of Aristoteles. Dit wil alles niet afdingen, ik herhaal het, van den eerbied dien de mensch Spinoza afdwingt. Hij was een der edelste en reinste harten en een der sereenste geesten die we ooit hebben gekweekt. Men hoeft daarom niet in de dithyramben van Auerbach of van Vloten te vervallen, maar men kan met eenig voorbehoud meestemmen in den lof hem door dichters als b. v. Hofdijk gezongen.

Als vertaling geeft Bierens de Haan uit Spinoza's « Tractatus de Intellectus Emendatione » het « Besluit

tot wijsgeerigen levensarbeid » en uit zijn Ethica (1) een keur die hij rubriceert als volgt : « God en de wereld », « de Mensch en zijn geestesaanleg in het algemeen », « het Begrip der Zedelijkheid », « Mensch en Medemensch », « Deugden en Ondeugden », «De Zedelijke Vrijheid », « Des Menschen Zelfbevrijding door de Rede », « Des Levens Hoogtestand », en ten slotte een brief van Spinoza aan zijn vriend Jacob Ostens, waarmee elk tot zijn stichting kennis kan maken. Intusschen is het altijd goed als men Spinoza leest zich te herinneren wat te zijner weerlegging werd geschreven door Fénelon, Lami en de Boulainvilliers, en binnen de eeuw na zijn dood in een bundel werd verzameld.

5) Een breedvoerige inleiding van Dirk Coster brengt ons tot *Novalis*, een der meest sympathieke verschijningen uit de heele literatuur. Des te hartelijker zal Coster zijn taak hebben vervuld daar ze volkomen ligt in de lijn van zijn expressionnistisch apostelschap. In Novalis als middenpunt trekt hij saam alles wat de Duitsche geestesbeweging toen werkte : het Duitsche humanisme en de Duitsche romantiek. Zoo komt treffend de oude Goethe hand in hand met den jongen Novalis te staan : Wat overal elders in feite een onmogelijkheid zou zijn, en naar den vorm een paradox, was in het land van den geest een zuivere, natuurlijke waarheid : « het resultaat van het werken der Romantische School was allereerst de definitieve bevestiging van het Humanisme ». Goethe, Schiller, Kant, eenerzijds, en anderzijds Fichte, Novalis, von Humboldt. Het was inderdaad de titanentijd. Juist hier ligt een leemte in Coster's werk : Bij de zoo degelijke en levendige schets van 't hoogste streven in Midden Europa destijds heeft hij een baanbreker als von Humboldt vergeten : degene juist in wie het humanisme en de romantiek op de geniaalste wijze harmonieerden ! Of heeft het hem heelemaal niet getroffen dat toen Novalis werkte aan zijn « Heinrich von Ofterdingen » Alex. von Humboldt bezig was met het beste deel van die droomen om te zetten in werkelijkheid op zijn reis door Amerika ?

Coster's beeld van Novalis zelf is volkomen geslaagd. De heerlijke jongen uit het geslacht der von Har-

(1) Die « Ethica » werd onlangs in haar geheel opnieuw in 't Nederlandsch vertaald door Jhr. Dr. N. Van Suchtelen, Wereldbibliotheek, Nr 317.

denberg's, die geen weg weet met zijn gaven ; die in de Rechten studeert en die uit de idylle met Sophie von Kühn opstijgt naar de hoogste mystiek van zijn » Hymnen aan de Nacht ».

« Deze onstuimigheid ondertusschen ligt uitteraard niet in het wezen van Novalis ; zij ontleende vooralsnog haar kracht aan een sterk element van nog onoverwonnen zinnelijkheid, die den aanvang van alle mystiek kenmerkt. Eerst in de latere verzen is deze gansch overwonnen. De latere lyriek van Novalis behoudt steeds dezelfde figuur. Het is eerst een hooggaande grauwe golf van aardsche ontzetting, en dadelijk daarop een zinken naar de stilste diepten, een zoete versmelting in geheimenis en liefde ». Als Novalis zich in zijn « Geestelijke Liederen » christen bekent, bereikt hij het edelste van zijn vermogen. In zijn nood en zijn liefde, in zijn verlangen naar het zoete tehuis en zijne levende trouw aan den Christus, spreekt hij de taal van het goddelijke kind. In hem voorzeker zien wij een vlugge weeropstanding van den primitiefsten Christen ».

Novalis, die de wijsbegeerte bepaalde « de drang om overal thuis te zijn », en die inderdaad met al de inspanning van zijn geniale krachten poogde wat toen nog eenigszins mogelijk was : al het menschelijke kennen en kunnen te omvatten, ging nu over van de studie der Rechten naar die van de Natuurwetenschappen. De wetenschap, zooals die toen zelf ook door de Romantiek werd gekweekt. « Het was geen onderzoek om het onderzoek nog, het was een onderzoek met het oog op de resultaten, absolute resultaten. De grondslag van bijna alle onderzoeken was het systeem der natuur, de oplossing van het levensraadsel ». Weer kwam een liefde Novalis' intellectueele passie bevruchten tot scheppingsdrang ; Julie von Charpentier. Novalis schreef zijn « Discipelen in Sais ». Alle natuursystemen worden er in beproefd ; het werd wat het worden moest : in fonkelende beeldspraak een hopelooze speculatieve verwarring. Maar voor de kunst is toch gered dat heerlijke sprookje van Hyacinth en Rozebloeike. « Hyacinth is jong en schoon, en sterk en vroolijk. Hij bemint Rozebloeike, een kostelijk, beeldschoon kind. Maar op een goeden dag ontmoet hij een ouden, grijzen man, die lang met hem spreekt en met hem « in diepe holen kruipt ». Als de man heen is, blijft Hyacinth somber en peinzend achter, en zelfs voor het arme Rozebloeike

heeft hij geen blik meer over. De pijnvolle drang naar het Raadsel des levens is in hem ontwaakt. En als de drang te verslindend wordt, verlaat hij alles, en reist weg naar « de moeder der dingen », de Godin te Saïs, wier sluier door geen sterveling ooit opgeheven is. Hij komt na jaren zwervens in den tempel, slechts in den droom mag hij het allerheiligste binnentreden, en als hij eindelijk den sluier der Godin opheft, valt hem... Rozebloeike in de armen ».

Nu gaat Novalis zelf in het practische leven. Zoo ongeveer gelijk Goethe het droomde voor zijn Faust. Hij krijgt een aanstelling bij de zoutmijnen, door zijn vader beheerd. Hij werkt als de beste, en zijn vrije tijd is zoo vruchtbaar, dat nu naast allerlei fragmenten zijn geestelijke liederen en zijn roman « Heinrich von Ofterdingen » worden geboren. Deze roman is Novalis' dichterlijke autobiographie, een soort tegenhanger tot Goethe's « Wilhelm Meister ». Het werk bleef onvoltooid. De « verwachting » werd geschreven ; de « vervulling » niet. Maar wij hebben veel. Wij hebben, onder middeleeuwsche sluiers, een grootsche poging om de werkelijkheid om te zetten in symbolen, om al het aardsche op te heffen tot de geestenwereld ; wij hebben een pracht van een stijlwerk ; wij hebben het portret van den ouden Goethe in « Klingsohr » ; wij hebben de liefde in « Mathilde ».

En dan die raadselachtige hoeveelheid « fragmenten », op zichzelf al genoeg om van een hoogbegaafde die 29 jaar is geworden, het levenswerk te zijn. Novalis bedoelde een encyclopedie van de wetenschappen. Dat kon niet slagen, althans niet in onzen zin ; want positief of empirisch was de dichter niet aangelegd. « Maar overal waar zijn denken speculatief, poetisch en algemeen is, logisch, zij 't dan met scherpe lichten van intuitie, een gepeinsde droom van een niet te raden, maar vermoed en menschelijk-bezield Heelal, is het schoon en heeft het nageslacht het zorgvuldig in gedachtenis gehouden, al ware het slechts als een rijke voorraadschuur van suggestieve formulen voor altijd-jonge waarheden ».

Coster heeft hoofdzakelijk vertaald uit « Heinrich von Ofterdingen » ; uit « de Discipelen van Saïs » het eerste hoofdstuk : de leerling, en het sprookje van Hyacinth en Rozebloeike ; en daarbij eenige treffende invallen uit de « Fragmenten ». De verzen, (het 5e, het

13e en het 15e geestelijk lied », alsmede het « Kluizenaarslied » en het « Pelgrimslied ») zijn vertaald door Boutens, maar ook Boutens' kracht moest hier te kort schieten : naast het mysterieus-suggestieve van Novalis' Duitsch blijft ook de taal van Boutens nog nuchter.

Met een bijzonder welbehagen zal de expressionnist Coster het slot van zijn inleiding geschreven hebben: « Met alle recht heeft men Novalis' «magisch idealisme» een geëxagereerde aesthetiek » kunnen noemen. De wetten van het kunstscheppen brengt hij naief dikwerf, meestentijds over op de buitenwereld. Immers, wat voor de wereldvorming utopie kan schijnen, is werkelijkheid in de kunst. Want inderdaad is de door den kunstenaar geschapen wereld niets dan « de nederslag zijner menschennatuur », en hoe wijd zijn stof zich ook in de objectieve werkelijkheid uitstrekke, herschept hij haar toch immer tot een beeld van zichzelven ; en het hoogste van zichzelven, de kroongedachte van zijn wezen is het doel waar deze, naar hare eigene wetten bewegende schepping, toe omhoog stijgt. Na den verzwakkenden en vervlakten tijd van het objectivisme in de kunst en het naturalisme, is deze aesthetische zekerheid weder vaster en klaarder geworden. Hare ontdekking trouwens wortelt grootendeels in Novalis' eigen tijd. En op tal van plaatsen, in de « Fragmenten » toont ook Novalis het bewustzijn, dat het in laatste instantie de kunst is geweest, die dezen droom der wereldverovering in hem gewekt heeft en die hem het eerste bewustzijn van de mogelijkheid eener absolute vrijheid heeft gegeven. Het schoonst spreekt hij dit uit in de woorden : « De hoogere machten, die eens als genieën onzen wil volbrengen zullen, zijn thans de Muzen, die ons op deze moeilijke loopbaan met zoete herinneringen verkwikken ».

Zou het toch waar zijn ? Zou de mystiek der cijfers ook haar geheimzinnige macht in de beschavingsgeschiedenis bevestigen ? Elke eeuw drie geslachten ; om de drie eeuwen een cultuurperiode. En midden daarin een streven naar formuleering van den geest dier periode. J. P.

(*Slot volgt*).

BOEKENNIEUWS.

K. KUIPER : **De Ontwikkelingsgang der Grieksche Letterkunde.** Haarlem, Tjeenk Willink en Zoon. 350 bl. Prijs fl. 5.50.

Prof. Kuiper, wiens geleerdheid ons jaren geleden reeds zoo te boeien wist in zijn « Grieksche Landschappen » heeft nu in die landschappen de Letterkunde gesitueerd op een wijze die niet anders dan prachtig kan worden genoemd.

De Amsterdamsche hoogleeraar leidt ons rond van Homeros tot Plato. Hij gaat inderdaad niet verder dan tot den aanvang der Macedonische Overheersching. Het is een ontwikkelingsgang in den strengsten zin : Ontkiemen, opgroeien, kweeken van bloem en vrucht. Het tijdperk van verval, dat inzet met de wereldverovering van het Grieksch, dank zij Alexander den Groote, en dat gaat tot een nieuwe bloeiperiode, die van het Grieksch der kerkvaders, is natuurlijk ook belangrijk genoeg. Maar de Grieksche harmonie van den eersten « ontwikkelingsgang » is wel degelijk met Plato afgesloten. En het verder verloop van de Grieksche Letterkunde schept naar geest en gehalte heel andere perioden.

Eén ongerief brengt de werkwijze van Dr. Kuiper mee : Aristoteles, hij die toch alles in een machtige synthesis samenvat wat Griekenland vóor hem heeft gedacht, is hier buitengesloten. Aristoteles hoort bij Alexander, zegt hij, en dat is waar. De geschiedenis geeft Kuiper gelijk. Maar alwie de ontwikkeling kent van den Griekschen geest zal een dubbele teleurstelling voelen als dit boek uit is : een teleurstelling ómdat het uit is, want het is een weergaasch mooi boek, en een teleurstelling omdat op zulk een « Plato » niet een « Aristoteles » mag volgen...

Wij wachten verlangend op wat Prof. Kuiper ons nog brengen zal.

Intusschen zijn we een Handboek van de Grieksche Letterkunde-in-haar-opgang rijker geworden dat grootere talen ons mogen benijden.

Wetenschappelijk is dit werk zoo verzorgd dat men lang zal moeten zoeken naar ook maar eenig detail

dat niet in orde zou zijn. Men wordt zoo gewaar dat Dr Kuiper niets overslaat van wat in zijn vak wordt verricht. Maar verblind in 't nieuwe is hij niet. Hij gaat bizonder om- en voorzichtig te werk : zoo blijft hij wat het Iliasproblem betreft, steeds van meening dat we hier met meer dan één dichter hebben te doen.

Bewonderenswaardig ook is de methode van Kuiper. Klaarheid, doorzichtigheid, orde en maat. Dat alles heeft hem zeker de Grieksche geest geleerd. Alles zit zoo keurig in mekaar : overzichten, portretten, korte inhouden, kritiek, dat Kuiper het zelfs wint van Croiset's handboek.

Ook de taal van dezen klassicus verdient een pluimpje. Zoo verzorgd en zoo fijn, dat men ook hier zou kunnen spreken van Grieksch in 't Nederlandsch.

Dit boek is wel degelijk een groote aanwinst. Als men zulke werken krijgt in eigen taal zou men groot ongelijk hebben in de eerste plaats naar vreemde te grijpen. J. P.

Dr H. T. DE GRAAF : **Om het hoogste goed.** — Mij voor goede en goedkoope Lectuur, Amsterdam. 1918. 300 blz.

Ook deze schrijver verstaat onder « het hoogste goed » het geestelijk goed van het menschdom. Dr De Graaf, die een zoeker is, en die van 't geen staat geschreven in boeken en in zijn eigen diepste gemoed al heel wat heeft nageplozen, bracht van het beste van zijn denken en voelen saam in dit boekje van de wereldbibliotheek.

Het is een bundeltje vol geleerdheid, dat is iets ; maar ook vol wijsheid, dat is beter.

Zijn « uitgangspunt » is de wereld der stoffelijke verschijning en de wijziging daarin gebracht door 's mneschen technische bedrijvigheid. In die 2ost-eeuwsche omgeving hooren de menschen thuis met hun streven naar steeds betere dingen : Die worden ons bezorgd door de wetenschappen, de kunsten, de maatschappelijke beweging, de politiek. In elk daarvan constateert Dr de Graaf de tekorten aan « opvoeding ». Vandaar zijn breedvoerige uitweiding over dit element ter volmaking. Uit zijn beschouwingen is het duidelijk dat der menschen groot gebrek, in al hun bedrijvigheid, is, te veel in den breede te werken. Wij moeten meer naar de diepte toe. En in het hoofdstuk « bezinning »

geeft de schrijver ons zijn meeningen over methode in dat speuren naar de diepte heen, zijn gedachten over « nut », « recht », « waarheid », « karakter » « schoonheid », « volk en menschheid». Zoo komen we tot het vestigen van een « waardenstelsel » en tot de begrippen over « het hoogste goed ». De leer over dat hoogste goed wordt, ten gerieve van hen die condenseering noodig hebben, gebracht in de symbolen van den godsdienst, die aldus het groote noodige blijkt.

Men kan alvast uit dit kort overzicht opmaken dat hier niet aan 't woord is een orthodox-geloovige, maar wel een vrome geest, die lessen geeft waarmee degenen die ver afstaan van 't geloof hun voordeel-, en, mij dunkt, een zeer groot voordeel kunnen doen.

Ook de Graaf is een « expressionnist », en zijn boekje kan er heel wat toe bijdragen om de kunst te verzoenen met haar sociale zending. Waar deze leerling van Heymans polemiseerend optreedt is hij minder gezellig. Maar dat is, gelukkig, zeldzaam. Over 't geheel kunnen we den grooten Groninger hoogleeraar en het Nederlandsch publiek geluk wenschen met dezen zijnen modelpopulariseerder van groote en schoone gedachten.

J. P.

EUG. DE BOCK : **Beknopt overzicht van de Vlaamsche Letterkunde,** hoofdzakelijk in de 19e eeuw. De Sikkel, Antwerpen.

Dit bundeltje, ofschoon zeer sterk aanleunend bij Vermeylen, heeft zijn eigen verdiensten, doordat het de Vlaamsche Beweging zoo innig met de Vlaamsche letterkunde doet samengaan, en een scherp oog houdt op de buitenlandsche stroomingen. Sympathieke trekken heeft het genoeg, o. m. wordt hier recht geschonken aan Pol de Mont ; maar wederkeerig doen andere uitspraken nogal bevreemdend aan : Zoo wordt b. v. hier het werk van Mevrouw Courtmans grooter kunst dan dat van August Snieders ! Uit nader en stipter studie zou wel eens kunnen blijken dat Snieders onder al onze romantiekers de hoogste staat...... J. P.

JULIEN KUYPERS : **Op ruime Banen, de opbloei van onze Nieuwe Letteren en het Vlaamsche Tijdschrift Van nu en Straks.** 1893-1901.

Eigenlijk de geschiedenis van « Nu en Straks » zonder meer. Maar dan ook dit relaas zoo goed als volledig. Nog meer dan in 't vorig bundeltje geldt hier

Vermeylen als de groote denker en zegger. Enkel bejammert Kuypers, en met reden, dat de inzetters van de vernieuwing niet over de kracht beschikten om ze door te zetten en te handhaven. Al te gauw waren ze moe en lieten ze het werk aan andere handen over. Dewelke? Kuypers kon wel iets meer hebben gezegd. Want hij weet het zeker. J. P.

HERMAN WOLF : **Studies over hedendaagsche Duitsche Letterkunde,** N. V. Uitgevers-Maatschappij Van Loghum, Slaterus en Visser. Arnhem. 1921.

Een verzameling schetsen, van een goed aangelegden critischen geest, die echter door het nieuwste wat al te zeer is ingenomen om tegenover hetgeen onmiddellijk voorging volkomen rechtvaardig te zijn.

Zoo komt de studie over Hugo von Hofmannsthal beslist uit op een onderschatting van dezen zeer fijnen en diepen dichter.

Al de anderen worden met zorg en liefde getypeerd : Stefan George, Thomas Mann, Rilke, Bahr, Wasserman, Fritz von Unruh, Leonhard Franck, Heinrich Mann.

Langzamerhand wordt het boek een lofzang, die zijn vollen toon bereikt bij het expressionnisme.

Het valt niet te loochenen : Er is in dit boek veel degelijkheid van studie, en, waar het schrijvers voorkeur geldt, ook frischheid van vorm.

D. W.

B. TIMMERMANS : **Poésies choisies et annotées.** Wolters, Groningen, Den Haag, 1921.

Het beste wat de Fransche lyriek heeft geleverd, van Chénier tot Verhaeren is hier verzameld, en met sobere, keurige nota's voorzien.

Een welkome eigenaardigheid van deze verzameling is de wijze waarop ook de dichters van tweeden rang tot hun recht komen : ze staan telkens met één gedichtje naast een gelijkaardig vers als dat van hun grootere broers tusschen de hoofdfiguren in. Daar is b. v. Sully Prudhomme. Hij prijkt met 12 stukken, en krijgt dus recht naar rang. Maar onmiddellijk na zijn « Yeux » komt het sonnet van Auguste Angellier : «Les Caresses des Yeux » en onmiddellijk na zijn « Habitude » vinden we « Petits Bourgeois » van François Coppée. In een leerboek werkt zulk een methode prettig. en boeiend. D. W.

DIRK COSTER : **Marginalia,** 2e druk. — Van Loghum, Slaterus en Visser, Arnhem.

Een boekje aphorismen. De meeste wijzen geven zooiets aan 't einde van hun loopbaan ; 't zij ze hun wijsheid halen uit hun rijkgevulde practische leven, 't zij ze die putten uit stilgerijpte gedachte ; 't zij ze heeten Hippokrates of Epictetus, Marcus Aurelius of Pascal, de Brune of Schopenhauer, Ebner Eschenbach of Spitteler.

Dirk Coster integendeel zet in met zoo'n bundel. En ik durf niet zeggen, dat hij, zoo jong, de mindere is van de ouderen. Deze letterkundige criticus is inderdaad een sterk denker. En hij is een sterk denker in de eerste plaats omdat hij vóor alles poogt een goed mensch te zijn. Beiden, Dirk Coster en Just Havelaer, beschouwen het literaire woord als een zedelijk apostelschap. En wat Havelaar weidscher en luider boodschapte in zijn « Humanisme » en in zijn « Democratie », waarover in 't vorig nummer, zegt Dirk Coster stiller, korter, kerniger, bezonkener en inslaander in deze Marginalia.

Wat we reeds wisten uit zijn kritiek vernemen we hier nog straffer en pakkender ; Dirk Coster is de vriend van 't geweten en de vijand van 't verstand. In den hoogeren mensch zijn *weten* en *geweten* één, zegt hij ; en 't verstand noemt hij ergens : « de wreede geest ».

Hoezeer dan ook een vijand van koude logica weet Dirk Coster orde te scheppen in zijn uitspraken : « Herinnering en Voorgevoel », « Moderne Menschheid », « Levenskracht », «Liefde en Liefdeloosheid», «Zielskracht », Menschelijke Liefde, », « Christelijke Liefde ». Zoo heeten zijn indrukken. Dat hij het goed en ernstig meent met het Christendom, lijdt geen twijfel. En zijn inzicht in 't Christendom groeit met hemzelf. « Zooveel de mensch reeds is, zooveel verstaat hij van de Evangeliën ». Hij weet zeer goed dat hij er nog niet alles van verstaat. Aan zijn toon merkt men dat hij nog niet heeft gevonden wat hij zocht : Dirk Coster is niet rustig, is niet blij. Er is veel licht in zijn boekje. Maar dit licht lacht nog niet in zijn blijheid. Toch zal hij veel zoekers een heel eind verder helpen. Hij is zóo vol van levensernst dat wellicht allen, wie ze ook wezen, en hoeveel rijker aan waarheid dan deze denker-met-zijn hart ze zich ook in hun trouw-orthodox geloof mochten voelen, zijn boekje niet zullen sluiten zonder rede-

nen te hebben tot dankbaarheid jegens iemand, die 't grootste en 't hoogste zoekt niet in de wereld, niet in de wetenschap, maar in zijn eigen diepste zelf.

Hoef ik dan nog te zeggen dat in dit boekje veel schoonheid is neergelegd ? Niet alle bladzijden zijn even sch~on, maar vele stralen goud uit hun zwarte lettertjes :

« Wanneer de ziel zich zuiver houdt, zoo *dwingt* zij daardoor het leven haar geluk te geven ».

En dat Coster met zijn licht ook naar de blijheid klimt getuigen zijn laatste bladzijden :

« Het Stoïcisme leerde het gemis der aardsche vreugden vreugdeloos verdragen ; het Christendom leerde het gemis der aardsche vreugden verdragen van uit een hooger vreugde, die wel ieder oogenblik bereid is de kleinere vreugden van de aarde te bestralen, doch die uit zichzelf bestaat en die de natuurlijke straling is van de gezuiverde ziel ».

D. W.

AANBEVOLEN BOEKEN :

M. J. KOENEN : **Verklarend Zakwoordenboekje der Nederlandsche Taal** (bezorgd door Th. Lancée en W. K. D. Lustig) 79e druk. fl. 0.75.

EDM. ROSTAND : « **Les Romanesques** », (2e serie, No 3 van « Fransche Lectuur voor de Middelbare School, onder redactie van P. B. Benjert en J. J. B. Elzinga), arrangée et annotée pour les classes supérieures de l'école secondaire, par J. Fransen.

HENRI DE LA VAULX et ARNOULD GALOPIN : « **Un Tour du Monde en Aéroplane** », 1re série, No 3 van « Fransche Lectuur, enz. », arrangé et annoté par P. B. Benjert et J. J. B. Elzinga, 186 bl. fl. 1.90.

C. BROUWER und G. RAS : « **Das Wunderhorn** », Erzählungen, Geschichten und Gedichte fürs dritte Jahr, illustriert von L. O. Wenckebach.

INHOUD :

Drukkerij A. DE BIÈVRE, Brasschaat (Antwerpen). Tel. 12.

DANTE IN DE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE,

vóór het huidige zesde eeuwfeest (1).

De Dante-kennis bij ons is laat gekomen, is traag aangegroeid, en is eerst binnen de jongste drie kwart eeuw verdiept tot een Dante-inzicht en versterkt tot een Danteske inspiratie, die ons thans in de Dantologie recht tot meespreken geven.

Dat we in de Middeleeuwen te dom waren en te grof om Dante te benaderen kan niet waar wezen. In den tijd toen de besten over de Germaansche landen « vlämschten » om naar de mode te zijn, hadden onze keurmenschen geen beschaving te kort om ook haar hoogste uitingen van om 't even waar te begrijpen.

Wel is 't een geestige vraag van de « Völkerpsychologie » hoe een drinkend volk als het onze zoo nuchter kon blijven ; maar dat soort nuchterheid heeft ons niet belet in allen eenvoud te klimmen naar hoogten van volkslyriek, zoo sereen dat ook *vita-nova*-zangen zich daar in hun element konden voelen. De steilste vluchten onzer mystiek, die immers ook hel en vagevuur en hemel bezocht, hoefden we van geen vreemden te leeren. Dank zij Pater Van Mierlo jr. en anderen, wordt het ál duidelijker dat we onze Hadewych kweekten vóór Italië van zijn Dante mocht droomen.

Dat het Noorden faalde tegenover het Zuiden in de plastiek van het hoogste, in de dramatiseering van wat de stoutste gedachtenvlucht en de felste hartstochtelijkheid hebben aangedurfd, is enkel gedeeltelijk waar te maken. Engeland ontwaakte maar pas voor het christelijk leven toen het genie van Caedmon een Commedia beproefde zes eeuwen vóor Dante. En de vizionnair-concretiseerende wonderkracht van Wolfram von Eschenbach, die stierf veertig jaar vóor Dante's geboorte, legt het enkel bij dezen éenigen af.

Toch, wat er ook naast zooveel stoffelijk goed door de economische betrekkingen werd uitgewisseld, en wat een rol ter literaire verbinding ook Provence vervulde — toch kronkelde daar in Midden-Europa

---

(1) Lezing gehouden in de Koninklijke Vlaamsche Academie, op 19 Mei l.l.

mede een zwaar te overtrekken geestelijke bergketen ; en speciaal voor ons, Nederlanders, heeft het zijn tijd geduurd vóor de tunnels werden gegraven. Veel wordt verklaard door het feit dat de gesteldheid van den doorsnee-mensch te Brugge en te Gent lang niet dezelfde was als die te Florence en te Milaan. Als het menschdom over 't geheel gelijkt op den held der Oudheid, op Anteus, die zijn krachten terugwon telkens als hij weer zijn moederaarde mocht raken, dan is er een groot verschil tusschen onze menschen van toen, die leefden op een zand- en kleibodem door het voorgeslacht ontworsteld aan zee en moeras, en die gelukkigen ginder, die mochten kuieren — soms in volslagen dolce far niente — en toch steeds die rijke lagen beschaving betraden door eeuw na eeuw, ondanks alle beroeringen, op den klassieksten der bodemen opgetast. En toen nu de gemeentemacht het uur van haar standenpoëzie had doen slaan, moest hier een Reinaert spreken en een Van Maerlant rechtsomkeer maken, wijl integendeel ginder een Dante kon tooveren.

Alle hulde, jawel, uit elk democratisch gemoed aan onze democratische didactiek. Maar het blijft toch haar schande dat ze met onze beste aspiraties ook onze inspiratie heeft versmacht. En zoo staan we in de geschiedenis onzer literatuur voor de brutaliteit dat de eerste Dietschschrijvende Nederlander die Italië bezocht, dat *Dirc Potter*, die met zijn polderklompen in 1411 over 't Forum ging klonsen, ginder van de oude en de nieuwe heerlijkheden geen steek voor zijn oogen zag, en een heel boek kon volrijmen over « der Minnen Loep » zonder in 't minste te laten vermoeden dat de grootste minnedichter van alle tijden, ter verspreiding van wiens faam toen al meer dan veertig jaar in Florence een leerstoel bestond, hem ook maar bij name bekend was.

En wat Dirc Potter aldus weinig minder dan wraakroepend had ingezet is een bedroevend langen tijd zoo gebleven. Frankrijk, dat later in Dante-begrip bij de Germaansche landen verre zou achterblijven, kreeg toch zijn Christine de Pisan en zijn Guillaume de Digulleville. Intusschen bij ons van Dante gen spoor.

Zoo pessimistisch als Prof. Salverda de Grave zich uit, op navraag bij zijn collegas Kalff en Muller, wat betreft de Dante-kennis bij onze vroegere en latere Renaissancisten — en wel bepaaldelijk in zijn bij uit-

zondering oppervlakkig opstel « Dante en wij » (1), moeten we niet wezen. 't Mag waarschijnlijk worden geacht dat onder de niet zeldzamen bij ons die 't Italiaansch machtig waren, eenigen ook Dante lazen, zonder daarom de behoefte te voelen op 't papier voor hem te getuigen. Maar anderzijds kunnen we toch evenmin mee met de zoo verleidelijke betoogen van Pater Molkenboer in zijn studiën over « de Invloed van de Italiaansche Letteren op de onze tot 1600 » en over « het Italiaansch bij Hooft en zijn kring » (2). Die anders toch wel schrandere geleerde houdt er de vergoelijkende versie op na dat het zwijgen van onze grootsten tegenover Dante wellicht een *eerbiedig* zwijgen zal zijn, en aldus een vorm van hoogste hulde. Bij mondsvollen intusschen hadden ze over voor Petrarca en Tasso, voor Guarini en Marini, voor Boccaccio, voor Macchiavelli en Bentivoglio, die ze, in 't zweet huns aanschijns, vertaalden en navolgden.

Neen, zoolang ze niet op een andere wijze, waarbij ze hun innerlijk blootleggen voor ons, komen getuigen dat ze Dante te hoog schatten voor hun dweperij en dan maar liever mondjedicht bogen voor hem, — zoolang ook moet ik hier sceptisch blijven ; ten eerste wijl ik menschen als Hooft en Huygens nooit heb zien buigen tenzij voor de Oranje's, voor de verleeners van Ridderordes, en voor de mooie dames — maar nimmer voor een Roomsch genie ; ten tweede wijl we, waar die beiden als bij vergissing eventjes Dante's naam vermelden, heelemaal niets kunnen merken van dat zoogezegd heilig ontzag.

Daar heb je dien jongen *Hooft*. Van uit Florence, « het schoonste wat zijn oog ooit zag », de stede toen vol van Dante, waar vijf jaar te voren de Academia della Crusca die prachtuitgave van de Commedia bezorgde, schrijft de Amsterdammer een langen rijmbrief, waarmee hij zijn oudere letterbroeders benieuwjaart « in Liefde bloeyende »... Terloops vindt Hooft de gelegenheid om, als den laatsten in een reeks van tien bewonderde Latijnsche en Italiaansche grooten, ook eventjes Dante te vermelden in het rijmpje :

« Dit vaderland komt toe een deel van Dante's lof
Die 't aardrijk docht te laag tot hooger dichtens stof ».

---

(1) « *De Gids* », 1906, IV.
(2) « *De Beiaard* », 1917 en 1920.

Tracht nu maar te achterhalen of P. C. Hooft, die nog zeven en veertig jaar had te leven en te werken naar Italiaansche en Latijnsche modellen, — Hooft, die zijn Italiaansch op zijn duimpje kende en 't bij elke gelegenheid sprak en schreef, ook in verzen — of zulk een man ooit nader tot Dante is gekomen ; geen schemer van bewijs zult ge vinden.

En *Huygens*, die weinig minder in 't Italiaansch was bedreven dan Hooft ; Huygens, van wien we weten dat hij althans een exemplaar van de Commedia in zijn bibliotheek bezat ? Och, Huygens die 't zoo mis vond naar de Mis te gaan, Huygens die zijn anti-Vagevuur- en anti-Madonna-gezindheid telkens al grijnzend te pas en te onpas heeft uitgespeeld — Huygens moet zeventig jaar worden vóor hij den naam van dien Misganger en Vagevuur- en Madonna-bedichter krijgt uit zijn pen, en dan nog wel in een Fransch briefje over verskunst aan De Neuré :

« Le bon Dante est celui d'entre les Italiens que j'ai trouvé le plus exacte observateur de ses iambes et trochées purs, si bien que souvent on y voit une assez grande suite de vers où il ne se rencontre pas une faute, de ce que faute nous appelons » (1).

Dante als vraagbaak naar de sylbenkwantiteit. En... le bon Dante !

Het Muiderslot had en bracht veel schoons. Maar uit het « castello Mudanese » van Hooft en Huygens *moest* Dante verbannen blijven.

Trouwens, laat ons tasten in onze eigen borst. De Renaissance heeft niet afgedaan, en dat hoeft allerminst. Velen onder ons zouden zich thuis voelen in den Muiderkring, ook voor de pruimen. Zouden ze daarbij ook aan Dante doen ? Dit althans is er op veranderd : Wij spreken zeer veel over Dante. Maar of we hem nu zooveel meer lezen dan toen ? Ik bedoel of we ons zelven zooveel meer hebben uitgerust in zielegymnastiek om mee te gaan op zijn tochten ? Ik weet het niet !

Eén onzer 17e-eeuwers was groot genoeg om in Dante zijn ouderen broeder te zien. Naar 't genie, en ook naar het lijden. *Vondel*. Een parallel zal ik hier niet beproeven. De vraag is : Ging Vondel, die Tasso vertaalde, ook weleens naar Dante toe ? En 't antwoord

(1) Aangehaald bij Molkenboer, l. c.

moet een vraagteeken blijven. Heeft de Vondel van « Lucifer », van « de Heerlijkheid der Kerke », de Vondel van het Aardsch Paradijs of die van de Maria-zangen, heeft Vondel, die de Scaliger's uitluidde zooals Dante ze inluidde, naar hem omgezien ? Hebben we hier wellicht een herhaling van 't problema, krachtens hetwelk Vondel en Rembrandt malkander voorbijliepen ? We wachten tot Pater Molkenboer ons zijn beloofde bijdrage brengt over Dante's invloed op Vondel's Altaargeheimenissen. Maar 'k ben niet zeker dat het antwoord verrassen zal in den zin, dien we hopen.

En evenmin valt er veel te verwachten van andere opzoekingen uit dien tijd, waar het ons uitstaan met Dante betreft. Zoogoed als eensgezind zijn al onze Transalpijnsche reizigers van toen Danté voorbijgeloopen :

Noch Agricola, noch Erasmus, noch Stalpaert, noch Willem Vondel, noch Isaac Vossius, noch Reyer Anslo, noch Arnout Hooft, noch Van der Merwede van Clootwyk, noch Dr. Heinsius, noch wie ook uit het groote tijdvak der literaire pelgrimstochten, hebben Dante gegroet. Hollandsche traagheid van aanpassing ? Misschien, maar allen toch hadden ze een of meer Italiaansche lief 'es, van Petrarca tot Boccalini. Meest allen hielden ze 't met dezen laatste om te zweren dat Tasso was het « opperhoofd aller dichters en grootopziener der Italiaansche gedichten ». Het zuiverst zal nog wel zijn te gelooven dat onze laag-landers bang waren van den Alpenreus en zich maar liever vermeiden op de heuvelen der Apennijnen.

De Italianen zelf gaven trouwens destijds niet zoo'n bijster goed voorbeeld. De minachting voor 't Italiaansch tegenover 't Latijn koos bij voorkeur Dante tot slachtoffer. En de politieke en moreele ontaarding van 't schoone schiereiland in het « seicento » en het « settecento » kan trouw aan 't verval van zijn Dante-cultus worden getoetst. Men vergat hem wel niet, maar het was *de bon ton* hem zoowat te verwaarloozen. 't Is immers het kenmerk van elke decadentie dat het kleine op het groote wil neerzien.

Mits heel scherp toe te kijken vinden we bij ons Dante's naam toch enkele keeren vermeld :

Karel Van Mander spreekt in zijn « Schilderboeck »

(1) van « de tormenten der Hellen gelijck die van den poeet Dante zijn beschreven ».

Jan Van Hout verheerlijkt in zijn « Rijmbrief » (2) het Italiaansch en somt op :

Ziet haer Petrarch, Bocacio en Dante,
Haer Ariost, — leest Bembo, Cavalcante
En Artinum, — Messire Sannasaer.
Haer suete pen aenmerct, nu licht dan swaer...

Brandt, in zijn lijkrede op Hooft zegt dat « d'Arno plag te weergalmen op de hoogdravende gezangen van Dante ».

Prof. Kalff meent invloed van Dante te zien op *Van der Noot's* « Olympias » en in zijn « Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde » achterhaalt hij een hulde aan Dante bij *Latomus* (3) en Dante's naam bij *Marnix* (4), terwijl Pater Molkenboer, in bovenaangehaalde studie, ook Dante-kennis ontdekt bij *Van de Burgh*, *Oudaen* en de *Brune*. Bij *Goddaeus* eveneens. Daar wordt het zelfs pikant : In 1656 gaf hij zijn bundel « Nieuwe Gedichten sonder rijm naar de Griexe en Latijnse Dichtmaten op allerhande soorten van versen ingestelt ; noit voor desen in Nederduits gesien noch gebruiklik », en daarin voor Dante een getuigschrift van goed gedrag omdat hij met zijn « Italiaanse gedichten den Paus had durven aantasten ».

Dat is, bij mijn weten, alles tot bij 't uitgaan van onze 17e eeuw.

Eén troostje blijft er. Wat onze *letterkunde* zoo leelijk liet liggen heeft in de 16e eeuw onze Vlaamsche *schilderkunst* opgeraapt : de Bruggeling Hans Van der Straeten (1523-1605) ging, als anderen, zich naar Italië in 't schildersvak volmaken. Vasari schonk hem vriendschap en bewondering. Voor het « Inferno » maakte hij chiaroscuro-teekeningen, die thans in een codex op de Laurenziana met andere samenliggen. Dit eigenaardig realistisch werk telt volgens kenners mee onder 't beste dat ooit ter illustratie van de Commedia

(1) Fol. 79a.
(2) Uitgegeven door M. Rudelsheim in Taal en Letteren, XIII.
(3) III, 310.
(4) III, 375.

werd gemaakt. Door de photographie werd Van der Straeten onder zijn veritalianiseerden naam *Stradano* verspreid. En nog onlangs verscheen zijn werk onder de lichtbeelden waarmee priester *De Beer* in St.-Niklaas zijn zeer geprezen *Dante*-voordrachten heeft opgeluisterd.

II.

Tegenover deze jammerlijk verwaarloozende practijk onzer Letterkunde staat de straffe theorie dat geen volk, na zijn eigen, gretiger naar Dante moest zijn gegaan dan de Nederlanders, dan — meer in 't bijzonder, de Vlamingen.

Deze geniaalste der Middeleeuwers was een onzer grootste vrienden voorwaar.

De vriendschap van den man zal wel gedeeltelijk vastzitten aan de dankbaarheid van den jongen.

Met wetenschap uit Vlaamschen geest was Dante grootgegroeid. Naast de wijsbegeerte immers van Thomas van Aquino doorblokte hij ook die van diens tegenstander, Siger van Brabant. De dood van den meester zal Dante diep hebben getroffen. In 't jaar van den moord op zijn wijsgeerigen leider, te Orvieto (1282) plaatst Dante — voor mij kan 't bezwaarlijk een toeval zijn — 't symbool van zijn tweede ontmoeting met Beatrice. Siger was Averroïst, en als dusdanig verkondigde hij met zijn beroemde welsprekendheid 't bestaan van een wereldziel ; een verleidelijke leer voor den lichtelijk pantheistisch-droomenden dichter, die daarover in zijn jeugd wel aan 't wroegen sloeg, maar die later, toch streng orthodox, zoo gerustelijk doorging tusschen Thomas en Siger heen, hand in hand met beiden, dat hij ook voor Siger in zijn Paradiso een eereplaats weet, en hem daar broederlijk met St. Thomas den zonnedans doet huppelen.

Naast de wijsbegeerte der ideeën stond ook die van de feiten ; en die broeiden bij den drager der heerlijkste liefde een dubbelen haat : Bonifacius VIII en Philips den Schoone. En deze laatste gaat ook ons, Vlamingen, aan.

Die haat — of zulk een hoofdzondig verschijnsel in Dante valt goed te praten heeft de theologie te beslechten — kan al vroeg bij Dante zijn ontstaan. De jonge Alighieri zal immers in Florence den jongen Ca-

petiaan hebben ontmoet, en, ofschoon zelf ook geen heilig boontje, toen lang niet gesticht zijn geweest door de gangen van dat vreemde heerschap, dat moest uitkomen, volgens 't Purgatorio later, op een dood onder zwijnentanden.

Maar ik sprak van een wijsbegeerte der feiten, en die ligt op ruimer veld. Lang vóor Dante reeds, maar vooral in Dante's jeugd- en mannenjaren, poogde Frankrijk, in zijn zucht naar geometrische afrondingen zooals 't zich die droomde, ook Noord-Italië in te lijven, dat inderdaad met zijn cultus vòor Fransche taal en literatuur, allengskens voor zulk een inlijving rijpte. Dat zag Dante, en daartegen verzette hij, die in 't verschiet het ideaal van l'Italia una ontwaarde, zich met al de kracht van zijn wil en met al de schittering van zijn genie.

Zijn verzet steunde op zijn geweten van trouw Florentijn, maar ook op wijsgeerig-staatkundige beginselen, die hij in zijn heele werk verkondigd heeft, het meest systematisch in zijn « de Monarchia ».

Het gezag, geestelijk en wereldlijk, is van God gesteld. Aan dat gezag is elkeen onderworpen ; en elkeen heeft tevens den plicht zich naar zijn beste vermogen vrij en zelfstandig te ontwikkelen. De beide uitersten moeten geharmonieerd. En dat kan.

De ideale staat — dit haalde Dante uit Aristoteles en uit Siger — is de kleine staat. De gemeente is de *staat*. Boven den staat rijst het *volk*, dat al die gemeenten in een gemeenschap omsluit ; een gemeenschap geijkt en bestendigd door de taal ; want de taal is de ziel van het volk. Boven de volkeren rijst het *rijk*, het éene wereldrijk, met den keizer, den godgezalfde, tot hoofd, den grooten vredebewaarder, die immers naar geen veroveringen kan gaan, want de geheele aarde is de zijne.

De *staat* is er voor de economische belangen.

Het *volk* is er voor de beschavingsbelangen.

Het *rijk* is er voor de algemeen-menschelijke belangen : vrede van 't geheel, en ongestoorde ontwikkeling van elken eenling.

Dit alles opgenomen in de Kerk als in den moederschoot, die Gods kinderen, zelfstandig werkend aan hun aardsche bestemming, brengt uit den tijd naar de eeuwigheid.

Het Frankrijk van Philips den Schoone was in Dante's oogen de groote vijand : èn van den *staat*, dien het wilde opslorpen ; èn van het *volk*, dat het zijn eigen kenmerk, zijn taal, wilde ontnemen ; èn van het *rijk*, dat het wederrechtelijk wilde kapen uit de verzwakte handen der Staufers, de wettige opvolgers van Karel den Groote, op wien door Gods duidelijke beschikking de oude Romeinsche kroon van het wereldkeizerrijk was overgegaan.

Met die gedachten groeide de jonge Dante tot den staatkundigen leider, die in 1300 mede aan het hoofd van zijn geboortestad stond. Om die gedachten heeft Dante geboet, toen Karel van Valois, gezonden door Philips den Schoone, in November 1301, Florence veroverde. Om die gedachten werd Dante in Maart 1302 voor eeuwig verbannen.

Van toen af was Dante's oog naar Vlaanderen en naar den nieuwen keizer gericht. Florence was gevallen, maar de Vlaamsche gemeenten stonden. En daar dacht en voelde men tegen de Fransche veroveringszucht juist hetzelfde als de Florentijnsche Witten Hetzelfde als Dante had de nu pas gestorven Maerlant in zijn hoofd gedragen Niet zoo geniaal wijsgeerig en dichterlijk ; waarschijnlijk ook niet zoo helder bewust was de thesis bij ons. Maar ze wàs er. Dat zag Dante, en hij slaakte den kreet :

Ma se Doagio, Lilla, Guanto e Bruggia
Potesser, tosto ne sarià vendetta (1).

« Als Dowaai en Rijsel en Gent en Brugge maar kunnen, dan zal ze dra er wezen ; de wraak ! »

En dra kwam de wraak inderdaad : den 11n Juli, vier maanden na Dante's verbanning En onder onze goedendags viel diezelfde Karel van Valois, die tegen Dante het vonnis had geveld.

Onze Vlamingen hebben Dante gewroken. Zij wisten het niet ; maar hij wel.

Nu staan we voor de vraag, of Dante op zijn zwerftochten inderdaad tot ons is gekomen.

Zij die zeker willen weten van wèl steunen op een tekst en op een overlevering.

(1) Purgatorio XX.

De tekst is vers van 4 tot 17, zang XV van de Hel:

« Gelijk de Vlamingen tusschen Witzand en Brugge, bang voor den vloed, die op hen aangolft, de beschutting maken waar de zee voor deinst... »

Dat moet Dante hebben gezien, om het zoo duidelijk voor te stellen... 't Spijt me, maar ik ben nog steeds niet overtuigd. Want draaft men op Dante's aanschouwelijkheid door, dan moet hij ook langs den Moldau, den Don en den Nijl hebben gekuierd — wat hij zeker niet heeft gedaan. En heft men de zekerheden, steunend op Dante's plastiek, naar een hooger plan, dan is 't immers even formeel uitgemaakt dat hij hel en vagevuur en hemel feitelijk heeft bezocht. Neen, bij dichters als Dante komt men met zulke bewijzen niet klaar ! Maar al dadelijk geef ik toe dat de wijze, waarop hij in de bewuste omgeving zijn vergelijkingen kiest, namelijk de Vlaamsche vlak naast de Paduaansche — en deze laatste hem beslist door eigen oogen vertrouwd, onbetwistbaar pleit voor een grootere waarschijnlijkheid dat Dante Witzand bezocht dan dat hij b. v. op grond van een ander, veel vager vers, Praag zou hebben aangedaan (1).

De oplossing van 't voor ons zoo boeiende vraagstuk hangt grootendeels af van de aanvaarding van 't ander element, dat van de overlevering. Een traditie, hardnekkig door de Engelschen van uit de Middeleeuwen meegedragen, en in den lateren tijd weer door niemand minder dan Gladstone heropgepoetst, wil dat Dante Oxford heeft bezocht. Afdoende bewijzen, voor iemand die niet met hart en ziel Engelschman is, zijn er niet. De traditie is eerbiedwaardig, ze reikt terug tot de 14e eeuw en geeft als 't ware de hand aan het feit dat de Engelschen, dank zij Chaucer, de eerste « ultramontani » waren die de Commedia naar waarde wisten te schatten.

Krijgt Gladstone ooit onweerlegbaar gelijk, dan komt ook ons Witzand met gunstiger kansen te staan. Want dan wordt het logisch dat Dante, op zijn vastelandsche zwerftochten, den gewonen weg naar Engeland kiest, en dus van Witzand uit, toen een gehucht niet ver van Cadzand, de zee oversteekt.

Heeft die reis van Dante over Vlaanderen ooit

---

(1) Zie over Dante in Vlaanderen het artikel van *Ruelens* in de *Revue Franco-italienne*, 1855.

plaats gehad, dan vinden we daarvoor enkel goede gelegenheid in 1308 en 1309. Al de andere jaren immers in zijn ballingschap weten we, in den huidigen stand van de Dantologie, tamelijk goed te vullen. Ten zeerste waarschijnlijk is het dat Dante enkele maanden te Parijs heeft verbleven. En wel in 1308. Van daaruit zal hij dan, al sakkerend op Philips den Shoone, Vlaanderen hebben aangedaan, en dan verder tot Engeland zijn doorgedrongen. Maar in 1310 was hij vast weer op Italiaanschen bodem. Dan immers ontmoette hij, waarschijnlijk te Milaan op de kroning aldaar, keizer Hendrik VII, op wien hij al zijn hoop had gesteld.

Heeft het bezoek, dat Dante ons hier in 1308 en 1309 kan hebben gebracht, een tijdje geduurd, dan wordt het ernstiger. De beste Dante-kenners immers, Witte, Scartazzini, Toynbee, Kraus, zijn het er over eens dat Dante zijn « Convito » heeft geschreven tusschen 1307 en 1309, en dat hij 't waarschijnlijk heeft afgebroken toen hij zijn lot in de handen van den nieuw gekroonden keizer legde. Is dat zoo, dan heeft Dante op Vlaamschen bodem aan zijn « Convito » gewerkt ; dan heeft Dante hier te onzent, hier naast het graf van Maerlant, zijn hymne gezongen aan zijn taal en zijn vloeken gebliksemd over de vijanden van die taal ; dan heeft Dante hier, op de plaats waar we thans weer staan voor onzen dierbaarsten plicht en voor ons hoogste recht, geschreven :

« De liefde voor zijn taal is elken mensch aangeboren. Liefde koestert, liefde verheerlijkt, liefde verdedigt.

« Met die drie gevoelens omring ik mijn taal.

« Verdediging vooral is thans noodig tegen zoovele belagers die boven haar het Fransch verkiezen, zeggende dat het Fransch beter is en schooner. De gemeenigheid van die kerels ligt aan vijfderlei reden : 1) ontaarding van oordeel ; 2) kwaad inzicht ; 3) zucht naar ijdele glorie ; 4) rechtsmiskenning ; 5) laagheid van gemoed.

« Ze gaan liever naar het vreemde, omdat ze graag tegenover het gewone publiek met een meesterschap prijken, dat eigenlijk verre van een meesterschap is. In de plaats van mee te werken aan 't veredelen van hun eigen taal willen ze een vreemde bezigen, die, naar ze verklaren, edeler is. Maar moesten ze weten

hoe zij zelf die edeler taal ontadelen en radbraken met hun verkeerde tong !

« Ze gaan er dan groot op en willen bewonderd worden omdat ze de dingen in een andere taal kunnen zeggen. Maar daarop moeten ze zich niets laten voorstaan. Want eerst dan zouden ze bewondering verdienen, indien ze hun verwaarloosde eigen taal ontwikkelden tot een voertuig van de beste en de schoonste gedachten.

« Onder de menschen van éenzelfde taal zou moeten bestaan gelijkheid voor die taal, hetzelfde gemak en dezelfde schoonheid in 't gebruik er van. Maar enkelen zijn naijverig op de anderen, omdat dezen hun taal, zorgvuldig opleidend, ze beter hanteeren dan de anderen. Daarom nemen zij die uit verwaarloozing hun eigen taal gebrekkig spreken en schrijven hun toevlucht tot een andere, waarmee ze zeker zijn zich te kunnen onderscheiden.

« Uit de hoogte meenen die lage verachters van hun eigen landstaal te mogen neerzien op hun volk. En zij zijn inderdaad de afschuwelijkste slechtaards van Italië. Ze verraden hun eigen volkstaal, omdat deze, naar zij zeggen, gemeen is. Zoo dit eenigszins waar mocht zijn, dan is dit slechts het geval wanneer ze klinkt uit hun eigen wallebakkersmond.

« Maar ik, ik bemin mijn taal. Ik heb ze opgezocht, ik heb ze beoefend en bestudeerd. Ze is mij eigen als het meest eigene wat ik heb. Door mijn eigen taal ben ik verbonden met mijn ouders, met mijn bloedverwanten, met mijn stadsgenooten, met heel mijn eigen volk. Ook ben ik mijn taal dankbaar omdat ze mij is de schenkster van het hoogste goed op aarde. Twee volmaaktheden heeft de mensch : het zijn, en het goed zijn. Beide heb ik aan mijn taal te danken : door haar ben ik wat ik ben, door haar bezit ik al het goede waarover ik beschik.

« Met mijn ouders heeft mijn taal tot mijn wording medegewerkt. Mijn taal heeft mij ingeleid tot het leven, tot het kennen van alles wat buiten mij bestaat, tot het mededeelen van alles wat in mij is.

« Daarom heb ik mijn taal gemaakt tot het voorwerp van mijn liefde. Die liefde zal zijn het nieuwe licht, de nieuwe zon die zal rijzen over mijn land, en licht zal

schenken aan hen die daar vergeten zitten in de duisternis » (1).

Of Dante hier bij ons een prediker was in de woestijn ?

III.

We stonden daar straks aan den uitgang van de 17e eeuw.

Wat konden we van de 18e eeuw — toen Dante weer in 't eigen herlevende land klom tot zijn recht — wat konden we van een 18e eeuw als de onze voor Dante verwachten ? In 't rentenierende Noord-Nederland heelemaal niets. Zoo goed als niets, maar toch iets in het Zuiden.

De Aalstersche dichter *J. B. Wellekens* had bij zijn jarenlang verblijf in Italië onder « herders » en « visschers » ook van Dante gehoord, en hij voor het eerst zet hier de schittering van Dante's naam in een eenigszins dragelijk lijstje :

...Gelijk de dageraad de nevels doet verdwijnen
Eer ons de morgenzon vertoont haar schoon gezicht,
Zo quamen Poëzij en Schilderkunst in 't licht,
Uit eenen donkeren nacht, om beide in 't oudt Toskanen,
Op een en zeltden tijdt den kunstweg op te banen,
Die gansch verwildert was. 't Gelukte aan wederzij.
De dichtkunst bande flux d'onechte bastardij
Uit hare moederspraak en liet zich vrolijk horen
In onvervalscht Toskaans, tot vreugd der ingeboren
Die gretig luistert naar de nieuwe wijz' en taal :
Zoo welkom als in Mai de blijde nachtegaal (2).

...'k Vervolg. Doch onder die met ongewone stof,
Door gansch Italië, verkregen d'eersten lof
Was Dante een achtbaar hooft, die door zijn drie ge-
[zichten
Hoogloflijk ondernam te leren en te stichten
Door gronden, regels en bewijzen van dien tijdt ;
Een wonderwerk voorlang aan d'eeuwigheit gewijdt
Van ieder, klerk en leek, met eerbiet aangenomen... (3).

(1) Vertaald en verkort uit het « Convito » Bk I.
(2) Verscheidene Gedichten. Amst. 1729, blz. 35-36.
(2) Id., blz. 39.
(3) Id., blz. 39.

Bilderdijk, die alles kende, kende ook Dante natuurlijk. Hij heeft het, helaas, ook bewezen door zijn potsierlijke vrije vertaling van de Ugolino-episode, die intusschen niet slechter is dan de karikaturaal-plechtige navolging van diezelfde episode, door *Feith* in den In zang van zijn epos : « Het Leven ». Nog slechter en nog karikaturaler-Dantesk, als 't kan, is de «Francesca» van Schimmel. Ook *J. J. A. Gouverneur* ging « Ugolino » te lijve... En zoo staan we met ons onderzoek al volop in de 19e eeuw.

Uit *Willem De Clercq's* « Verhandeling » en uit *da Costa's* biografie weten we dat ze beiden Dante met aandacht lazen.

J. P. van Walree gaf de eerste eenigszins merkwaardige studie over Dante in het Nederlandsch. Ze verscheen in 1825 in het *Magazijn voor Kunsten, Wetenschappen en Letteren*, en ze heet : « Over de verdiensten van Dante Alighieri in betrekking tot zijn tijd ».

Maar de eerste, die doorslaande bewijzen gaf dat hij jarenlang met Dante in gemeenschap des geestes had geleefd, was priester *Cornelis Broere*, de leeraar aan 't Seminarie te Warmond. Tal van zijn prozastukken in « de Katholiek » dragen Dante's merk (1).

Waarschijnlijk heeft Broere *J. A. Alberdingk Thijm* tot Dante gebracht. Op Dante's eerste « Inferno »-zangen althans heeft Thijm zijn « Voorgeborchte » (1851) van verre nagebootst. In dat « Voorgeborchte » zitten al de Hollandsche hervormde grooten te wachten tot ze naar Rome kunnen teruggebracht worden. Thijm's oudste meester, Bilderdijk, heeft hier de leidersrol van Vergilius. Maar Alberdingk, vóor alles hoofsche minnestreel, was eigenlijk wel beter tot een naschepping van

---

(1) Ik kan hier enkel aanstippen. Een afzonderlijke studie : « Dante en Broere » zou, geloof ik, ruimschoots de moeite loonen. — De Dante-bibliografie in *J. Berg* : « Over den invloed der Italiaansche Letterkunde op de Nederlandsche gedurende de 19e eeuw » (Amsterdam, 1919) somt enkel een reeks werken en artikelen op, waarin, op den titel af, van Dante sprake is. Het is een katalogiseering zonder meer, en dan nog zeer onvolledig. Men moet er niet aan denken namen als die van Broere of Thijm daarin te vinden.

de « Vita nova » geroepen dan tot een vaart in Danteske diepten.

De beide groote Roomschen, Broere en Thijm, lieten zich in hun Dante-ijver straks overtroeven door *Potgieter*. Hij zelf gaf het groote voorbeeld van die toenemende Dante-studie, die hij constateerde als een verheugend verschijnsel in onze letterkunde.

IV.

En inderdaad met de jaren '60 wordt het zoo druk dat we alvast de Dante-bedrijvigheid moeten indeelen in rubrieken.

Daar zijn vooreerst de *Commedia*-vertalingen :

A. S. Kok (1), *J. C .Hacke van Mijnden* (2), *J. Bohl* (3), *H. Boeken* (4), *J. K. Rensburg* (5), *A. Van Delft* (6). Naast al de Noord-Nederlanders ook een Vlaming, *Pater Hagebaert O. P.* (7).

U. W. Thoden van Velzen (8) en *J. J. L. ten Kate*

---

(1) « Divina Commedia ». Metrische vertaling, voorzien van ophelderingen en afbeeldingen, 3 dln. Haarlem. 1863-64 ; 2e uitg. 1870.

(2) « Komedie ». In dichtmaat overgebracht. 1867-73, 3 dln. Met platen en portret.

(3) « De goddelijke Komedie ». In Nederlandsche terzinen vertaald, met verklaring en geschiedkundige aanteekeningen, 1e lied : De Hel. Haarlem, 1876 ; 2e lied : Het Vagevuur. Amsterdam, 1880 ;; 3e lied : Het Paradijs. Amsterdam, 1884. — Dante's « Divina Commedia » in proza vertaald.

(4) Wereldbibliotheek, Amsterdam, z. j.

(5) « De Goddelijke Komedie », vertaald naar den oorspronkelijken tekst, voorzien van verklarende noten en een levensbeschrijving van den dichter. — Platen van G. Doré, Antwerpen. z. j.

(6). « Dante » ; verklaring met vertaalden tekst, 4 dln. Bussum, 1920-1921. Het 1e deeltje bevat de Vita nova ; de andere drie de Commedia.

(7) « Het Goddelijk Spel » van D. A. in 't Vlaamsch vertaald en verklaard. Leuven, 1901.

(8) « De goddelijke Komedie ». De Hel, met schets van inhoud, verklaring en aanteekeningen. Leeuwarden. 1870.

(1) bepaalden zich tot de vertaling van «de Hel» (2).

Alvorens Dante over te zetten begroette hem ten Kate in een treffend sonnet.

De eenen vertaalden in proza, de anderen metrisch; anderen weer in geijkte versmaat naar eigen verkiezing; anderen nog in Dante's eigen techniek, de terzine. 't Is hier de plaats niet om de hoedanigheden en de gebreken van die vertalingen uit te meten. Wie in proza vertaalt offert a priori de innigste schoonheden op van Dante's vorm ; wie dien vorm wil handhaven naast den inhoud, legt aan zijn taal een taak op die ze nooit geheel vervullen kan, en zeker niet zoodanig dat een schoonheidsgevoel, in Dante geschoold, kan bevredigd worden. Bij het letterkundig onderzoek van de waarde onzer Nederlandsche vertalingen zou het wijsgeerig onderzoek van de vraagstukken « vrijheid » en « tucht », met hun zedelijke voor- en nadeelen, een heel eindweg te pas kunnen komen !

Een der vertalers, Bohl, heeft opgesomd wat al gaven en bekwaamheden een Dante-vertolker bezitten moet. En dat alles bezit *ik*, beduidde Bohl. Dit is intusschen niet heelemaal waarheid gebleken. « In Nederland » — schreef hij in zijn « Rechtvaardiging » bij het derde deel van zijn arbeid, — heeft men nopens het Paradijs eenvoudig nageschreven wat sommige Duitschers er van gezegd hebben ». Het doet weinig af van de vele verdiensten van Bohl, te erkennen dat hijzelf bij de Duitschers een boel heeft geborgd, vooral bij Philaletes, en dat, waar het de Theologie en de Thomistische wijsbegeerte betreft, onze Vlaamsche pater Hagebaert hem aardig de baas is ; evenzeer als in 't vlotte van de vertaling. — Hellesmarten lijdt ons Nederlandsch bij Rensburg, zoowel in 't Vagevuur en in 't Paradijs als in de Hel zelve.

---

(1) « De Hel », in dichtmaat van 't oorspronkelijke vertaald, met platen van G. Doré, Leiden, 1876-77, 2e dr. 1888.

(2) In « Bloemen uit den Italiaanschen Lusthof », een verzameling in 't Nederlandsch vertaalde stukken van Italiaansche dichters, door F. M. Lurasco (Amsterdam, 1882), verschenen ook een paar fragmenten uit Dante's « Hel ». Ook onze P. F. Van Kerckhoven waagde zijn rijmgemak eventjes aan Dante's Inferno.

V.

In onze 2e afdeeling dan staan de Dantologen, de Nederlandsche Dante-geleerden in den strengeren zin van de hedendaagsche wetenschap. De eerste was *Hacke van Mijnden* zelf, de vertaler van daar straks. Deze man op zijn lateren leeftijd had voor Dante alles over : zijn fortuin en zijn heele bestaan. Tal van jaren ging hij in Italië arbeiden aan zijn groote taak. En na zijn dood werd zijn biografie, geschreven door zijn schoonzoon Van Tienhoven voor de Leidsche Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde, door Prof. Antonioli in 't Italiaansch vertaald onder den titel « Un Dantista olandese ».

Van even groote beteekenis als Dante-kenner was *J. H. Gunning Jr.*, door zijn beide bundels : « Dante Alighieri » (1) en « Het Leven der Menschheid en des Menschen, eene Divina Commedia » (2). Dit tweede boek werd vertaald in het Duitsch.

Stil maar gestaag werkte zijn heele lange leven ook *A. S. Kok* in de Dantologie. Zijn vertaling blijft een van de beste, en zijn studiën ook zijn merkwaardig. Hij vooral heeft geijverd om den grooten Dante-kenner Scartazzini bij ons te doen doordringen (3).

J. A. Levy, *W. C. Witte* (4) en *A. Th. C. Thompson* bestudeerden vooral de politiek van Alighieri. *R. K. Kuipers* trachtte in zijn sterke studie de heele ideeënwereld van Dante te overzien (5). *Pater van Hoogstraten* (6) verdedigde Dante's hooge symbolen tegen de feuilletontjes-fantasie van *Busken Huet*.

---

(1) Amsterdam, 1870.

(2) Amsterdam, 1876. Duitsche vertaling, Gotha, 1880.

(3) Kok's vele artikelen verschenen in «de Gids», in « Nederland », in « de Portefeuille », in « het Nederlandsch Muzeum », in « de Nederlandsche Spectator » enz.

(4) Niet te verwarren met den grooten Duitschen Dantoloog Prof. K. Witte.

(5) Dit is flink werk. 't Verscheen in « De Tijdspiegel », 1896, dl. I en II.

(6) « Onze Wachter » 1884 en 85, « De Katholiek » 86 ; herdrukt « Studiën en Kritieken », dl. I. — Nijmegen, 1893.

J. P. Molenaar, O. Oort, L. Knappert, P. J. Ter Maat, S. Van Dyk, Ch. Kops gaven hun arbeid in verschillende tijdschriften, algemeene beschouwingen ofwel bijzonderheden over bepaalde onderdeelen van 't ontzaglijk geheel.

J. D. Bierens de Haan trachtte dat geheel met zijn eigen mystisch-pantheïstische wijsbegeerte te omvatten in een druk opgemerkt boekje « Dante's mystieke Reis » (1). Maar hij werd nogal vinnig terecht gewezen door het « Dante-inzicht » van *J. Hoogveld* (2), die meer over Dante schreef o. a. over het « Siger-vraagstuk » en over Davids vertaling van Hauvette's Dante-biografie.

Jarenlang, van 1876 tot 1881, bestond in Noord-Nederland een speciaal « Dante-orgaan » het tijdschrift « De Wachter », onder redactie van den, trots allerlei eigenaardigheden, toch beslagen Dante-kenner Bohl.

Niet zoo heel sympathiek tegenover Dante staat de befaamde Romanist *Prof. J. J. Salverda de Grave.* Hij beweert, in zijn bovenvermeld «Dante en wij», dat men Roomsch geloovig moet zijn om Dante oprecht te kunnen vereeren. In 1919 verscheen van hem in «de Gids» : « Dante en de Islam ». Daarin gaf hij Dante's oorspronkelijkheid een duwtje. Hij verwees naar den Spanjaard Palacios, die in zijn werk « La Escatologia musulmana y la divina Comedia » wil betoogen dat Dante voor zijn helle- en hemelvaart heeft gebruikt : « Het Boek van de Nachtelijke Reis van de edelste tot de hoogste Majesteit ». 't Is het werk van een Arabier uit Murcia, Moekjioed-dhin Ibn Arabi, die 25 jaar vóor Dante heeft geleefd. Prof. De Grave schijnt aan die beïnvloeding veel gewicht te hechten. Hij kan toch niet vergeten zijn dat een halve eeuw geleden nog meer gewicht werd gehecht aan wat Dante zou verschuldigd zijn aan « Alberico's Vizioen ». Beinvloeding kan er zijn in zoover Dante voor zijn reis door de drie rijken onder de Middeleeuwsche vizioenen voorbeelden had voor het grijpen. Maar boven al die verdenkingen van navolging blijft Dante's alles-overweldigend, oorspronkelijk genie in al zijn schittering even hoog verheven als dat van Shakespeare boven zijn « blauwboekjes ».

De jongste Nederlandsche poging tot een globale

(1) Amsterdam, 1914.
(2) In « Van onzen Tijd », 1915.

verklaring van Vita nova en Commedia is het vierdeelige werk van *A. Van Delft* (1).

Al de groote vraagstukken van de Dantologie worden door hem onder 't oog gezien, met zwaar wetenschappelijke uitrusting, en op een veel persoonlijker wijze dan b. v. Bohl dit vermocht. Toch gaat zijn verklaring dikwijls naar het gezochte en fantastische toe, en zijn eigen weelderige dichterlijkheid naar ál te omslachtige styleering, hinderlijk voor 't betoog. Maar zooals Van Delft's verklaring daar ligt voor ons mogen we zeer dankbaar zijn. De Franschen hebben alvast niets dat in éen adem er mee kan genoemd worden. Van Delft's beweringen die als hoofd-thema's in zijn werk telkens terugkomen nl. over de beteekenis van het « veltro », over de Medusa-bekoring, over de Marcellus-figureering, over de Blijheids-theorie, verdienen hun plaats naast de stoutste en de vruchtbaarste hypothesen door de Duitsche en de Engelsche vorsching opgezet.

V.

In een 3e afdeeling treffen we de *Dante-reizigers* aan. Want ook hiervoor heeft bij ons Potgieter gezorgd dat wie thans naar Italië gaat, Dante niet meer onverlet kan laten.

Hoevelen brachten te Florence en te Ravenna in de laatste jaren hun hulde ! *B. Molkenboer* (2) en *P. Vander Meer* (3), *H. Linnebank* (4) en *Hilarion Thans* (5), *Juffrouw L. Duykers* (6), *Juf. A. Salomons* (7) ; geen zoo treffend als de Vlaming *Cyriel Verschaeve* ; hij, ondanks zijn Gœthiaansche Grieksch-gezindheid, veruit de meeste Dantesk-aangelegde onder de Vlaamsche literatoren van thans. Des te grager blijf ik hier stilstaan bij hem wijl we tot heden zoo weinig Vlamingen tellen die met betrekking tot Dante iets vermochten te zeggen.

(1) Zie boven de nota bij Van Delft, als vertaler.
(2) « Roomsche Schoonheid », Bussum, 1914.
(3) « Uit Italië, Amsterdam, 1911.
(4) « Dagboek van mijn Roomsche Reis », Helmond, 1911.
(5) « Verloren Stroom », Amsterdam, 1920.
(6) « Aquarellen uit Italië », Antwerpen.
(7) Gedenkschriften eener onafhankelijke vrouw door Ada Gerlo. Amsterdam, Wereldbibliotheek.

Ik wensch niet te vergeten dat *Aug. Vermeylen* een paar van zijn beste bladzijden aan Dante heeft gewijd, dat *Alf. Fierens* met vrucht zooveel historische studie maakte van Dante's tijd, dat *Juf. Belpaire* in haar « Christen Ideaal » op het snoer der acht zaligheden ook een meditatie over Dante reeg ; dat *Minister Van de Vijvere*, als hij schrijven wil over Dante gelijk hij er soms over spreekt, voor onze Dante-faam heel wat goedmaken kan. Ik weet dat we hier ook *Vuylsteke, Rodenbach, Pol de Mont, Coopman, J. Muls, A. Walgrave*, en vooral *Van Langendonck* moeten gedenken. Maar wat hebben we voor de rest tenzij enkel vluchtig-romantische groetjes, hoofsche buigingen van edelknaapjes naar den grooten koning, die daar bij zulke dingen stokstijf in zijn marmer blijft staan. Of, erger nog, broederlijk-doende gemoedelijkheidjes jegens den Reus, waarbij 'k bang ben dat, ten wedergroet, eventjes de punt van zijn sandaal te voorschijn mocht wippen.

In de Nederlandsche Dante-bibliographie — wat ter gelegenheid van het huidige feest verschijnt, niet mede inbegrepen — heb ik zoowat 190 nummers saam. Ik schaam me te moeten zeggen dat er daaronder enkel 18 van Vlamingen zijn.

Daarom juist doet het deugd hier te kunnen wijzen op Verschaeve's werk, dat zoo sterk de sporen draagt van zijn Dante-cultus ; en speciaal op die bladzijde, die hij na een reis naar Florence heeft geschreven :

...« Doch daar sta ik vóor de kerk « della Croce ». Hier wilde ik geraken, maar mijn dwalen heeft zoolang geduurd dat het reeds vrij donker is als ik de kerk binnentreed. Zij schijnt ledig en geweldig groot in de duisternis ; er valt niet meer aan te denken haar te beschouwen. Tusschen de vensters der zijbeuken rijzen groote grafzuilen, een lange rij trotsche praalgraven, aan beide zijden van de kerk : van graf tot graf gegaan om de opschriften te ontcijferen : Brunelesco, Galilei, Machiavelli, Alberti, Michel-Angelo... Daar liggen ze dus in eeuwigen vrede, degenen die nooit vrede genoten hebben, de zonen van 't onstuimige Florentië : hun driften, hun angsten, de onrust van hun genie en van hun hart zijn voor eeuwig voorbij en hunne stemmen, die tot hunne eeuw en tot vele eeuwen na hen spraken, zwijgen. Ik luister, verbaasd dat de graven, waarin zoo een flikkerend vernuft en zoo een vosachtig-slimme be-

wegelijkheid als Machiavelli's werd bijgezet, en zoo een machtige stormziel als Michel-Angelo's, kunnen zwijgen. De kerk welft groot en duister hoog boven al de graven, waarin die reuzen slapen, gelijk de dood boven alle grootheid der aarde en haar geheim boven de kortstondige werkelijkheid van 't leven. Tramontana van Florentië, hier waait gij uit, hier alleen. Savonarola had dus zijne stad gekend : zoo'n wild paard kon slechts in den toom gehouden worden door den schrik van den eeuwigen dood waarmede hij steeds dreigde.. Och ! in den grond kan om het even welk menschenhart slechts daardoor weerhouden worden.

« Een groot gedenkteeken staat ginder verder. De schemerende letters ontcijferd : Dante ! Neen die ligt hier niet en dit graf is ijdel ; ver van hier af, te Ravenna, ligt een steen boven een graf waarin de woorden gebeiteld staan :

« Hic jacet, et fama pulsat utrumque polum...

en :

Huic ingrata tulit tristem Florentia fructum
Exilium Vati patria cruda suo ».

« Maar dit graf is een aangrijpend tragisch graf, rijk en prachtig, maar leeg en ijdel, als een berouw zonder vrucht, als de holle droefheid eens verdoemden in de hel !

« Ik ga buiten en zie van op de stoep der kerk te midden van het plein der gemeente het witte standbeeld van Dante oprijzen. Dit was het plein waar Florentië's volk vergaderde, het hart van de stad. In haar hart heeft de ongerechte stad het standbeeld opgericht voor haar verstooten zoon ; wat ze het meest had gehaat in het leven heeft ze het meest bemind in den dood ; Dante heeft gezegepraald, en mij dunkt dat ik uit de diepte der grafsombere kerk een zwaarmoedige stem hoor opgaan, diep uit een van die graven, zich richtend naar dit glanzend standbeeld :

« Pur fuss'io tal
Per l'aspro esilio suo con sua virtute
Darei del mondo il piu felice stato (Michel-Angelo, [Rime). »

« De onrust is lastig en treurig, en 't is bitter de banen der ballingschap te betreden, andermans trappen

te moeten op- en afgaan en andermans brood te eten ; doch er zijn zielen die maar rust vinden in de onrust van 't geweld, te machtig gemaakt voor dit kleine leven, stormzielen die met stormen ademhalen ! 't Schijnt me nu ook teekenend dat de kerk waar Florentië's grooten slapen haar marmerwitte gevels verheft vóór het plein van die volksvergaderingen, waar de volksdriften het hevigst zoden, haat, nijd, hoogmoed het geweldigst ontbrandden en de Florentijnsche tramontana de bloedigste stormen, met zwaardslagenhagel en vloekgedreun, ontketende.

« Of bleven die grooten nog Florentijners tot in het graf ? en konden ze daar ook die stormen niet ontberen waarin ze hadden geleefd ? Hebben ze daarom hun « Friedhof » op het rumoerigste plein van Florentië gekozen, gelijk Heine's grenadier zijn graf onder den daverenden grond van het slagveld ? Zou de tramontana zelfs in hun schimmenwereld voortblazen ?

« Dit plein voor de stoepen der kerk is indrukwekkend : zonder strijd geen zege ! Strijd, strijd om de zege ! Vooruit, de weeën in, al was het in « questo mondo senza fine amaro », zooals Dante de hel noemt, want wie gestreden heeft zegepraalt altijd ; Dante zelf staat daar te midden van het plein als een zegepraler, en, boven hem, tusschen enkele drijvende wolken stalt, hoog en wijd, de diepe Italiaansche hemel reeds zijn glorierijke sterren uit. Een troonhemel alleen den grooten dichter en zijn machtige ziel waardig, en 't standbeeld zelf uit den grond van Florentië oprijzend, waar hij zijn inferno van weeën beleefd had, schijnt, in den glans van zijn marmer hoog opgericht boven den zwarten grond, het laatste vers van 't Inferno prachtig en pakkend te belichamen

« E quindi uscimmo a riveder le stelle » (1).

VII.

Maar van alles wellicht het belangwekkendste is na te gaan wat de Dante-inspiratie in onze letterkunde aan zelfstandige schepping heeft uitgewerkt.

Hier treedt alweer — hoewel heel eventjes maar — *A. S. Kok* te voorschijn, die zijn middelmatig dichterschap enkel weet op te heffen als zijn stem ter eer

(1) Jong Dietschland, XIII[e] jrg. 1911, 214-216.

van den Maestro mag klinken, in zijn dramatische schets « Dante en de Samenzwering te Florence » :

« Maar wee het land dat aan zichzelf vertwijfelt
en zich den vreemdeling in de armen werpt.
Wee 't volk dat in zijn worsteling en strijd
Zich niet meer is bewust van 't grootsche doel,
In 't oog der vaadren goed en leven waardig ;
Bevestiging van vrijheid en van recht !
Wee 't volk dat zijn voorheen en 't voorgeslacht
In 't aanzicht slaat en met beginselen breekt,
Waardoor het is geworden wat het is,
En recht heeft van bestaan !

« Ik wil den vrede door herstel van 't recht.
(Want dit alleen is waarborg voor den vrede)
En velen hunkren slechts naar wraak ; *ik* wensch
Den weg te banen voor Itaalje's Heerscher,
Door God en 't recht des volks daartoe bestemd —
En zij gaan slechts in roof uit op 't gezag
Voor zich en d'aanhang die hen dient ; ik wil
Ontwikkeling, volksverheffing, leven, vrijheid,
Door kerk en staat de perken aan te wijzen
Op elks gebied — zij zien in volksvernedering,
In kwijning en verdooving zeekren waarborg
Voor de onderwerping aan hun vloekbare eerzucht.
...Wil 't gedijen
Wat onze geest in 't leven roept, zoo moet
Het volk met liefde en geestdrift zulks ontvangen ;
't Moet de openbaring zijn van 't geen er omgaat
In 't zelfbewustzijn van geheel de natie,
Van 't geen zij wenscht en wil, zich denkt en najaagt,
Waar zij met kracht naar streeft. Betreuren wij 't
Zoo 't volk de speelbal zijn wil van onwaardigen,
Van eerzucht en bekrompen, huichlende ijver,
die, Gode tergend, bij zijn naam nog zweert ;
Betreuren wij 't zoo 't de onderdrukkers vleit,
En vloekt wie 't weldoen ; zoo het recht en onrecht
De leugen en de waarheid in haar worstling
Met laf en onverschillig oog blijft aanzien,
Of met een helschen lach ! zoo 't in zijn kwijning
Een lieflijker bestaan vindt dan in 't leven,
Den doodslaap wenscht en voor 't ontwaken beeft...

« ...Onthou dat onze zaak die van Italië is,
Dat heel het land moet haar vervulling wenschen,
Wil zij gelukken. Machtig is de vijand,
Die aan de Seine-boorden ons bespiedt
En met den moordnaar der gerechtigheid
Verbonden, onze vrijheid tracht te smoren.
Maar dat Italië slechts ernstig wille
En 't zal zich zelven redden ! Daarom moet
Niet slechts Florence 't zwaard des geestes zwaaien,
Maar heel het land met kracht zijn stem doen hoo-
[ren (1). »

Ideologisch nog een stap verder, maar esthetisch veel stappen hooger, en we zijn weer bij *Potgieter*, bij hem die voor immer in de letterkunde het Nederlandsche spoor liet van 't groote Dantefeest in 1865.

Potgieter was de man der eeuwfeesten. In 1859 had hij dat van Schiller bezongen, in 1864, veel schooner, dat van Shakespeare. Nu zou hij, in 1865, voor Dante nog meer doen. Hij reisde met Huet naar Florence om aldaar mee te vieren het 6e eeuwfeest van Dante's geboorte.

Er was ook nog iets anders en iets meer : Potgieter voelde zich ontgoocheld ; en hij verlangde om een les van den grooten Meester. Lees er nu maar Huet's « Persoonlijke Herinneringen » aan Potgieter op na, om nog eens mee te genieten van Potgieter's weelde op die Meidagen ginds. Die *olandese* daar, in champagne-feeststemming, reciteerde voor 't verblufte publiek, zoomaar voor de vuist, telkens weer andere fragmenten uit de Commedia. En, thuis gekomen, gingen twee jaar lang zijn vrije uren op aan zijn grootste en beste gedicht : aan « Florence ». Heel Dante's leven, in het kader waarin het zich bewoog : het kleine, Florence, en het groote, l'Italia una van zijn stoutste droomen, straks in 1870 heelemaal werkelijkheid. Het is een heerlijkheid, dat gedicht. Moeilijk ? kom, laten we toch als klein volk, eens groot kunnen denken en voelen. Laten we van de Italianen leeren dat we onze grootste dichters niet bestemmen ter lectuur, ter gemakkelijke lezing, maar ter gezette studie. De Italianen klagen immers niet over de tienmaal talrijker moeilijkheden die Dante hun

---

(1) Kok's dramatische schets verscheen in « De Gids », IV, 1870.

te doorworstelen geeft. En hoeveel hebben inderdaad arbeid en toewijding alreeds bij Dante niet opgeklaard ?

Laat ons dan ook niet klagen. Want ditmaal is er reden tot fierheid. Bij het zesde eeuwfeest van zijn geboorte ontving Dante geschenken uit de handen van dichters veler landen. Maar geen zoo blijvend schoon als de « Florence » van onzen Potgieter.

En toch is Potgieter eigenlijk niet geheel een dichter naar Dante's geest. Potgieter is groot ; maar van een andere grootheid. Verwey noemt Florence in zijn « Leven van Potgieter » : anti-Dantesk. En hij verklaart ook waarom. Er zijn nog andere redenen : een gebrek en een deugd.

Het gebrek bij Potgieter was niet zoozeer dat hij niet had Dante's geloof, maar wel dat hij niet had Dante's kennis van dat geloof. Potgieter was geen theoloog en geen wijsgeer.

En de deugd ? Hoe zal ik dat zeggen ? Potgieter was te « braaf ». Hij was de man die vastlag aan 't schoone verleden, hij was de man der groote traditie. Hij was niet de man van durf en geweld, stuwend naar een toekomst door hemzelven te maken.

Wat hij niet had zag Potgieter in *Schaepman*, die zoo pas in Rome was afgestudeerd.

Schaepman kende zijn theologie en zijn philosophie, Schaepman was durver. Schaepman had daarbij nog die vaste, vlugge, tragische greep, die Potgieter, zich telkens in zijn eigen mijmeringen verstrikkend, teenemaal miste. Schaepman moest, zoo klonk Potgieter's wet, Dante vertalen en een studie over Dante schrijven.

Maar die rijk- en forsch-levende Nederlander ging zijn eigen gangen. Met stalen zenuwen stond hij, evenals Dante, tegenover de lusten en de lasten van 't lot. En hij verkoos op te gaan in de politiek zoodanig dat de poëzie — ik bedoel niet enkel de verzen — toch wel in 't gedrang kwam.

Parallelismen blijven er anders genoeg :

Dante had zich als levensleuze gesteld : « Vervolg uwen weg en laat de lieden praten. Sta vast als een toren die nooit zijn spitse buigt, hoe ook de stormen hem ombruisen ».

Dante had geleerd het hooge idealisme van gedachten en gevoelens te doorkneden met nuchter levensinzicht en realisme van wereldkennis.

Dante was een man van onaantastbaar katholiek geloof, die steeds de dingen dezer aarde beschouwde in het eeuwige licht, en die, in een optimisme trots alles, betrouwde op een altijd en alom heerschende zedelijke wereldorde en een leidende Voorzienigheid.

Dante liet door zijn ziele- en lichaamsleed de triomfbazuinen van zijn terzinen schallen een jubileering van « gloria » en « vittoria ».

Dante stond daar als 't hooge voorbeeld van het allitereerend en harmonieerend « politicus-poëet ».

Dante dacht en sprak zoo persoonlijk vrij dat hij leefde in 't gevaarlijk genot « een partij op zichzelf te zijn ».

Dante klom, trots velerlei menschelijke zwakheden, langs een eenigen ontwikkelingsgang van al zijn vermogens door een ontzettende levenstragiek, tot een der heerlijkste typen van ons menschenras ; en eindelijk op den hoogsten trap legde hij zich neer ter eeuwige rust in het kleed van Franciscus...

De liberaal Potgieter dan wou den klerikaal Schaepman afhouden van de werkdadige politiek. Maar halsstarrig liep Schaepman steeds verder. Altijd vervolgd, nooit verbannen, heeft hij met een schier weergalooze inspanning, zijn ontzaglijke taak volvoerd. Maar Potgieter's literaire opdracht aan Schaepman ? die bleef onvervuld. Ten bewijze van wat Schaepman in die lijn had gekund liet hij ons na de vertaling van één zang : den laatsten van het Paradiso, inderdaad het beste wat we aan Dante-vertaling hebben, en een onafgewerkte studie over « Beatrix », maar daarin ook weer een schets van de Vita nova en van de Commedia, zooals onze letterkunde er geen tweede bezit :

« Toen deze balling, rampzaliger dan Belisarius, rechtvaardiger dan Aristides, wijsgeer als Boëthius, en boven alles dichter, toen hij daar neerzat in zijn vreeselijke eenzaamheid, toen heeft hij gezocht, half bewust, half onbewust, naar zijn ideaal. Want hij was vreeselijk eenzaam. Hij was onder ieder opzicht balling. Balling uit zijn vaderstad, balling uit zijn huis, balling uit zijn gewone kringen, balling altijd en overal. Want hij was vreemd aan de menschen, hij stond te hoog. Ontzettend eenzaam moet deze man geweest zijn, die niet kon schertsen als de andere hovelingen en dien 't gezegd werd dat hij 't niet kon. Hij was arm en koud in zijn

eenzaamheid ; aan de vorstelijke tafel proefde hij in de keurigste spijs, op den gouden schotel voorgediend, toch altijd de asch en de tranen, de condimenta van het brood der ballingschap. Hij stond hooger dan geheel zijn omgeving ; hij stond op dien bergtop, die voor ons in nevelen is gehuld, die zoo dikwijls Golgotha is, zoo zelden Thabor. Daar had hij het ideaal, maar het had geen vorm, hij kon het niet naderen, het naderde niet tot hem. Hij zocht in eenzame dagen, in eenzame nachten naar een gelijke, naar iemand die hem verstond. En dan ook : hij, hij was wel rechtvaardig, maar toch mensch, zoolang het ideale hem niets meer was dan de gedachte, een idee, kwamen ook andere gedachten in hem, gedachten van berouw, van wroeging soms...

« Blonken hem toen, op een onnoembaar oogenblik, weer dat paar kinderoogen tegen, waarin hij eenmaal alle schoonheid had gezien ; stond die glimlach Gods, in Beatrice belichaamd, daar op eenmaal weer voor zijn geest ? Het mag zoo geweest zijn. Het ideaal van zijn leven vond in die herinnering zijn vorm, zijn gestalte ; hij had nu de menschelijke verschijning, de bevriende gedaante gevonden voor alles wat hem nog versterkte en troostte in zijn harden strijd. De balling had een gezellin gevonden, meer dan dat, een reddende engel, die hem troostte over de verdwenen of verbroken illusiën, die hem tot het hoogste en heiligste terugbracht, het onvergankelijk ideaal... Al heeft hij misschien door zijn streng en somber uiterlijk, door zijn haveloos kleed dat woord gewettigd : « Ziedaar de man, die de hel heeft gezien », in zijn ziel droeg hij den hemel, en aan zijne zijde ging, onzichtbaar voor allen, maar zichtbaar voor hem, de hemelsche Beatrix ».

In datzelfde stuk « Beatrix » dat onder zijn schuilletters E. L. C. in zijn tijdschrift « Onze Wachter » (1) verscheen, en dat hij daar, in politieke veronachtzaming van zijn jeugdige letterkundige praestaties, liet begraven liggen, weet hij over de Commedia het volgende :

« De « Divina Commedia » is toch een monument van schier bovenmenschelijke kracht. Neem nu kracht niet uitsluitend als forschheid, als geweld, zie daar iets anders in dan de ziel van ijzeren spieren en stalen vuis-

(1) 1875, I.

ten. In ieder gevoel dat tot zijn hoogste en fijnste ontwikkeling is gekomen, ligt kracht. Kracht ligt zoowel in de teerheid als in den moed, in de voorzichtigheid als in de tartende drift. Zóo, in dien algemeenen zin, is kracht de groote eigenschap der « Divina Commedia ». Want geheel het leven van den mensch klopt daarin, iedere vorm, iedere wisseling, en ieder met haar eigenaardigen slag. Deze « Divina Commedia », zij is de autobiographie van Dante Alighieri en tevens de geschiedenis der menschheid ; zij is als een kroniek der kleine Italiaansche steden en tevens een philosophie de l'histoire als nog geen meesterlijker werd geschreven, dieper opgevat, hooger opgevoerd. Zij heet een heldendicht, maar wat is zij niet al ? Een leerdicht en een lierzang, een satire en een idylle. In sommige verzen is het scheldwoord der twistende partijen als in goudsmeewerk gevat ; in anderen hoort gij den echo van wat de Florentijnen en Ravennaten dier donkere dagen spraken, fluisterden, mompelden... Gij vindt alles in deze « Divina Commedia » ; de schoolsche godgeleerdheid met haar strenge vormen van bewijs en tegenbewijs, met haar diepe en klare ideeën, en de half fantastische voorstellingen van natuurleven en sterrenkracht, de mystiek met haar zachte bespiegeling en haar stoute vlucht, den felsten menschelijken hartstocht, door niets bedwongen en niets verzacht. Ampère geeft u zijn Voyage Dantesque in de hand, en gij huldigt in Dante den schilder wiens schetsen onsterfelijk zijn als de natuur zelve, even sober en even rijk ; en ziedaar Ortolan, die u in de kringen der hel een geheel stelsel van lijfstraffelijke rechtspleging huiverend doet aanschouwen. Ozanam heeft het beproefd « les sources de la divine Comédie » aan te wijzen ; hij ging ver in de eeuwen terug en zijn aanwijzingen voeren tot de uitspraak van Carlyle : « The divina Commedia is of Dante's writing ; yet in truth it belongs to ten christian centuries, only the finishing of it is Dante's ». Hugo Delff gaat nog verder, de geschiedenis der wijsbegeerte vindt hij in de Divina Commedia weer. Zoo is het geschied op bijna ieder veld door dezen zanger betreden. Geen wonder ook. Menig vorst heeft aan zijn liefde koninkrijk en kroon, zijn leven en zijn alles toegezworen ; nooit heeft iemand dien eed gehouden, zooals Dante Alighieri aan zijn Beatrix. Alles heeft hij gegeven aan haar en dat alles is de « Divina Commedia ». Wat hij heeft geleerd en gewon-

hen op de schoolbanken en op de paden des levens, wat hij heeft gedolven uit de diepten zijner ziel of gegrepen in de stormen der wereld, dàar is het, alles. Meer nog dan dat alles, want hij zelf is daar. Hij zelf in al zijn grootheid en in al zijn zwakheid, met zijn onwrikbare zelfstandigheid en zijn grillige ongelijkheden, met zijn heroïsch karakter en zijn kinderlijke teerheid, met zijn martelaars-geloof aan de Kerk en zijn bijna ketterschen haat tegen dien éenen Paus, met zijn ijzeren rechtvaardigheid, die hem Brunetto Latini doet verdoemen, en zijn menschelijk medegevoel, dat hem doet neerploffen bij Francesca's jammerklacht.

« Welk een kracht moest deze man bezitten om zichzelf te kunnen blijven en tevens zoovelen te zijn als daar jammeren, hopen en jubelen in de drie rijken, wier kringen hij bezocht.

« Welk een gedicht, welk een dichter, welk een liefde ! Een liefde in haar aard gelijk aan die, waarvan de Paradijszang zou gewagen door Thomas van Aquino St. Franciscus ter eere gezongen. Evenals de zoon van Bernardone zijn armoede, zoo heeft Dante zijn Beatrix gevierd. Deze schiep dat wonderbare poëem van zijn leven, waarin iedere daad een gedicht is, waarin alles juicht, alles jubelt, alles leeft, dat het leven wekt in het schijnbaar onlevende, dat, hierin Dante overtreffend, het beeld tot werkelijkheid ziet worden in die wonderteekenen ontvangen op Alverniaas top... Dante schreef zijn gedicht, hij leefde 't ook, maar niet als Franciscus. Hij doorleefde 't in zijn ziel, en wat hij daar had geleefd, schreef hij op 't onvergankelijk blad der menschenziel. Zijn lied weerklonk in een tijd van storm en beroering. Dan blijft het lied het best bewaard. Echte volksliederen worden geboren op het slagveld, dàar ontvangen zij hun doop. Zoo is het ook met die reuzenzangen, die de liederen der menschheid zijn. De Nibelungen klinken ons toe uit het gedreun en gedruisch der Volksverhuizing ; de Divina Commedia blinkt als een stralende ster uit de donkere dagen, waarin het oude zijn reuzenkamp tegen het nieuwe, tegen de vernietiging begon. Het is waar :

« L'homme n'écrit rien sur le sable
A l'heure où passe l'aquilon ».

« Op een fraaien, kalmen zomerdag, rustig neergezeten onder het zoele lommer, dan schrijft men namen

en haalt men ringen in het zand, maar Dante vond geen lommer, geen zon, geen rust, geen kalmte ; wat hij te schrijven had schreef hij in 't graniet ».

VIII.

Hoe vreemd het ook voor sommigen klinke, schijnt *Perk* via Schaepman naar Dante te zijn gegaan. Althans werd op het verwantschap tusschen de Grotsonnetten en Schaepman's Katakomben-krans destijds alree door Heyting gewezen, die ook Dante poogde te benaderen in een minder gelukkig sonnet (1).

Perk plaatste zijn « Mathilde » onder Dante's hoede. Hij mocht het. Want ook zijn grondidee is : de vrouw die sterft wordt onsterfelijk, de leidster van hem die op aarde moet blijven. Helaas, bij Perk is 't andersom gegaan. Hij stierf het eerst, en zoo vroeg ! Wellicht was hij degene geworden, die het hoogst in onze literatuur Dante zou nastreven. Dit schoone schouwspel moesten we verder derven.

Daar was dan eindlijk Dante een zoon geboren,
Die, vroeg, van verre 't spoor zijns vaders drukte ;
In Neerlands koren weer de harp liet hooren,

Wier godenslag Florence eens 't hoogst verrukte ;
Een jonge reus, die, leerling der titanen,
Den lauwer plukte, die heroën smukte... (2).

De Tachtigers koesterden hoogen eerbied voor Dante, getuige alree, ofschoon niet ongemengd, wat Kloos over hem zegt in zijn inleiding op Jacques Perk's gedichten. Geen wonder trouwens wijl hun leermeester, *Dr. W. Doornbos*, een vurig Dante-man was, en den « maestro » een mooi getal bladzijden wijdde, wellicht de beste van zijn Handleiding (3). Maar met hun thesis : poëzie is vóór alles lyriek, konden ze toch onmogelijk bij Dante klaarkomen.

---

(1) *Heyting* : « Het Boek der Sonnetten », Den Haag, 1911, blz. 35-36.

(2) *J. Bohl*, Dec. 1882, opgenomen in zijn *Canzonen*, waarin Bohl tal van minderwaardige hulde-stukken aan Dante liet verschijnen.

(3) « Handleiding tot de Geschiedenis der Letterkunde » 2e druk, Arnhem. Roeselare, 1882.

Dante immers was boven alles gedachte-dichter. Op stemmingkunst en minnebevlieging zag hij al dieper neer naarmate hij groeide. Hij geloofde slechts in éen aesthetiek ; die van de sterkste inspanning van alle zielekrachten te gelijk, kunst en wetenschap, de eene steeds opgaand in de andere.

Zoo wordt het natuurlijk dat er eigenlijk maar weinig van zijn invloed op de nieuwe-Gidsers valt te bespeuren.

Verwey vertaalde een paar stukjes uit de « Vita nova » ; *E. B. Koster* ook. *Van Eeden*, op zijn ouderen dag, dichtte een sonnettenkrans: «Dante en Beatrice» (1) en trachtte zichzelf zoowat een Dante te droomen. Hij moest er heel wat voor hooren. En hij verdiende wel wat. Maar alleen iemand die veel dichter tot Dante is genaderd dan de meesten onder zijn belagers kan zulke verzen schrijven :

...Heeft dan ook uw geweldige ziel geleden
Dat allerteerste, allerzoetste leed ?
Door dagen vurig en door nachten heet
Zaagt gij die onbeschrijfbre lieflijkheden.

Dat roode kleedje, 't lint, die ranke leden,
die ooge-starren. O, ik weet !... ik weet,
en naar de zoete, folter-diepe beet
hebt gij om uitkomst of begrip gebeden...

Wie ben ik als ik denk aan U, mijn held !
Ik kleine, in 't klein-gevoelend volk begraven.
Maar toch, wat zoeten drank van min zij gaven,
Mijn harten-hart bleef zoeken — onverzeld,

Naar minder niet dan wat uw mond mocht laven.
Kristallen dronk, uit eeuwge rots geweld.
Datzelfde waar uw godlijk lied van meldt
heb ik voor alle tijden willen staven.

Uw stroom is majestatisch neergedonderd
met wentelsprongen tot den blanken plas,
maar als een zwoel, vermaledijd moeras
houdt U van mij mijn tijd en volk gezonderd.

---

(1) Amsterdam, 1909.

En daar was géen, ik zeg u, die verstond
de taal der stroeve plooien om mijn mond.

— Hebt Gij, mijn zanger, ongeschokt vernomen
den doodsnik van uw allerschoonsten waan ?
En zijt Gij vast de treden opgegaan
bestroomd van 't bloed der teerste en liefste droomen ?

't Zij dan door zesmaal honderd jaar gescheiden,
't zij dan zoo ongelijk van maat en kracht,
zijn telgen wij nochtans van één geslacht
en draagt één liefdetronk ons, bloesem, beiden...

Mijn Land, mijn Land, hoe blinken spiegelklaar
uw vlieten in de riet-bewassen zoomen.
Stil glijdt het bruine scheepszeil langs de boomen,
kalm ligt het vredige gehuchtje daar,

met torenspitsje en molentje, te droomen,
breed overwelfd door blanke wolkenschaar,
die statig aandrijft uit de kimmen, waar
het zeeruim wacht op d'altijd gaande stroomen.

Mijn Land van weide en rustloos winde-lied,
gij hebt de pracht van Arno's bloesem niet
en niet de grootschheid van Ravenna's wouden.
Mijn Land, toch deedt gij mij, als Hem verstaan
wat in 't verganklijke niet kan vergaan,
wat ons van 't aardsche leven voegt te onthouden.

Veel vroeger dan Van Eeden, en met steviger stap, omdat hij als kunstenaar zekerder was van kunnen en zuiverder van inzicht, ging Herman Gorter naar Dante toe. Hij controleerde minder zijn gevoel dan Van Eeden. Intuitiever zag hij dat individualiseering naar onvruchtbaarheid leidt, en dat de poëzie om gezond te blijven weer den socialen weg opmoest. Toen Herman Gorter, van zijn heerlijke « Mei » uit, de verbijzondering van zijn denken, voelen en doen had opgedreven tot dat gevaarlijke scheppingsproces van zijn « Verzen » — gevaarlijk ook voor hersenen zoo sterk als de zijne — toen vond hij in Dante niet slechts zijn meester en zijn leider, maar ook zijn dokter voor zijn zieke psychisch gestel. « De groote zucht van 't leven » is in hem door Dante heropgewekt, en Dante is de

geestelijke vader van het beste in zijn latere bundels, vooral in « De School der Poëzie » (1). Door Dante is de van nature heidensche ziel, die 't uitjubelde in den dichter van « Mei », innerlijker en christelijker geworden, ofschoon verre van dogmatisch, want beslist zich gewonnen gevend aan 't pantheïsm dat ook Dante bekoorde, maar dat Gorter uit Spinoza teenemaal heeft opgeslorpt, al redeneerend, saai en star, ten schade van zijn rijke dichterschap. Ook Gorter heeft zijn Beatrice ontmoet :

Er daalde tot mij neder uit den hemel
een engel, met houding die ik wel eens
als kind gezien had in een schoon zacht meisje.
Die kwam tot mij ; om hare voeten was,
als van bloemen zoo klare, een gewemel !
Maar hare oogen waren toch zoo teeder,
zóo vol, ernstig, en donker, dat ik 't wijsje
harer vroolijke voeten gansch vergat.
Zij zeide, wijl haar oog over mij las :
« Gij dacht niet dat ik nog eens tot u weder
zou komen, maar het was zoo vol geweens
om u, dat 'k tot u te mogen gaan bad.

Nu ben ik hier, en laat nu snel dien vloed
van tranen om u drogen, en de lucht
helder worden om u, zooals een bloem.
En laat een ernst, als van een donker oog,
nu wonen binnen u, en uw gemoed
leere' het bestaan van wie mij zond, van God.
Zie, het is niet genoeg dat ik u roem
't bestaan van hem, die ook buiten mij is,
maar zoo gij 't oog over mij heen bewoog,
zooals 'k hier sta, weet ik zeker dat tot
't begrip gij komen zult, hoe hij geducht
en zacht is tevens, en hoe àlgewis ».
Toen sloeg ik 't oog naar waar zij sparklend stond,
helder opgebouwd, zoodat haar japon
doorzichtig was, en hare klare oogen,
helder, kregen voor mij een glans van blijheid.
En wijl ik mijne oogen om haar zond,
zoekende, hoe zij daar was, en ook daar,
en of hare kleeren mij niet bedrogen,

(1) Amsterdam, 1897.

gevoelde ik een zekerheid in mij.
Het is alsof er in mijn armen vrijheid
geboren werd, het was alsof ik waar
werd Ja, het was, terwijl ik op haar zon,
alsof ik werd in mijn binnenst als zij.

Rechtstreekscher naar Dante was van meet af gegaan de jong gestorven, schier onbekend gebleven dichter *Bastiaan Van Heyningen.* Hij was geen zoo krachtige persoonlijkheid als Gorter, en hij stond niet zoo geniaal-naïef in 't leven. Maar hij was een streng zoeker naar Schoonheid, en in Dante vond hij troost in zijn lastig lijden, waaruit de dood hem op zijn 24 jaar heeft verlost. Onder Dante's hoede gaf hij dan ook zijn klein bundeltje « Gedichten » (1) over aan den lezer, in de hoop dat deze wel iets zou voelen van den kommer, die uit het « rijmgespeel verholen loert of fel te voorschijn bruist... »

Eveneens heeft Dante vooral men zijn *Vita nova* op *Ed. Brom* ingewerkt, hem uit de rhetorica van zijn eerste periode verlost en hem 't beste ingegeven, hoe intermittent ook, van « Felice en andere Gedichten » en van « Opgang ».

Krachtig gezond, en daarom ook minder passief, ging al vroeg bij Dante in de leer een vrouw, die van de Nieuwe Gids-beweging heelemaal afzijdig bleef : *A. C. S. Wallis*, de dochter van wijsgeer Opzoomer, wist van kindsbeen af den weg door Dante's bespiegelingen, evenzeer als door die van Schiller. Beiden zijn voor deze denkende dichteres gebleven wat ze waren van haar eerste jeugd af. Maar geen van beiden heeft den vorm van haar zware proza kunnen louteren tot er uit blonk het goudgehalte van hun eigen scheppingen. Daartegenover staat dat deze vaardige vrouw wellicht beter dan wie ook vóór haar ten onzent, in staat bleek naar het diepste in Dante te grijpen, en in haar personnages, o. a. in Person (van « Vorstengunst » (2) Danteske trekken uit te werken, vooral waar het gaat om de ontleding van de jacht naar de daad in dit jonge krachtgenie.

---

(1) Amsterdam, 1889.
(2) 5e druk, Haarlem, 1907.

IX.

Op grooter schaal dan ooit voorheen komt in den allerjongsten tijd Dante's invloed bij ons te voorschijn. Werken als « Dante's Mystieke Reis » van Bierens de Haan werden alree boven vermeld. Maar binnen de zuiver-bellettristische literatuur zijn daar vooral :

P. N. Van Eyck, die, helaas, langs de oppervlakte blijft kuieren, en ten slotte noch fijn noch forsch genoeg is om het in Dante's gezelschap uit te houden, maar die toch daartoe in zijn « Getijden » (1) een groote poging deed. Ook hij immers bezocht zijn drie rijken : « In de Nevels » ; « Schemeringen » ; « de gouden Poort ».

Nico Van Suchtelen, de vertaler en de inleider der « Vita Nova » (2), een veel inzichtiger denker dan Van Eyck en een veel zelfstandiger dichter, die zich dan ook benijdbaar zuiver in de atmosfeer rondom Dante veel meer dan in Dante zelf heeft ingewerkt. Ik bedoel de jeugdatmosfeer om den Beatrice-verliefde.

Maar in de eerste plaats is daar Mevrouw *Henr. Roland Holst-van der Schalk*, eigenlijk de meest Danteske verschijning in onze heele letterkunde (3).

Dantesk. De neerslag immers van die eenige opvordering van alle menschelijke vermogens in gecondenseerd-monumentale scheppingskracht ; de verrassende plastiek van elke abstractie ; de opstuwing, uit die geestelijke diepten van hoofd en hart, van dien laaienden gloed door die versgevaarten van beelden, vol wee en weelde, geleden en genoten in den tijd, maar gerythmeerd door een schoonheid die schreit en jubelt de dagenlooze eeuwigheid in.

Dantesk. Geen ijdelheid van schoonen schijn, van dartel zinnenstreelend woordenspel, van mooidoende decoratieve opluistering van een luierend leven, geen schijnheilige pose, verkrachtend in verleugening om schoone woordjes het hoogste in den mensch, het goddelijke. Maar zielsuiting van groote smart en haar zalvende leniging tevens, ernst van hoogste apostelschap,

(1) Bussum, 1910.

(2) Wereldbibliotheek, Amsterdam.

(3) Ook « Dante en Henriette Roland Holst » zou en afzonderlijke studie vragen. — Al het werk van Henriette Roland Holst verscheen bij Brusse, Rotterdam.

openbaring van eigen diepste wezen en reikhalzing naar het diepste wezen van al het andere ; loutering, verheffing, wijding, heiliging.

Dantesk. De poëzie iets heel anders dan aesthetische prikkel-voldoening ; de poëzie, de hoogste der menschelijke daden, de zedelijke kracht in haar opperste waardij.

Hier is er eene inderdaad wier Dantenavolging niet zingt met een kopstem, maar met haar heele hart... Toch is ook zij gegaan door lange jaren van stille, harde studie. En telkens wijzen tot de titels van haar bundels toe op piëteitvolle overgave aan den eenigen maëstro :

Naast het « Convito », legt ze haar « Socialisme en Literatuur » ;

Naast de « Monarchia », haar « Revolutionnaire Massa-actie » ;

Naast het « Canzoniere », haar « Sonnetten en Verzen in Terzinen geschreven » ;

Naast de « Via nova », haar « Nieuwe Geboorte » ;

Naast het « Purgatorio », haar « Opwaartsche Wegen » ;

Naast het « Inferno », haar «Vrouw in het Woud » ;

Naast het « Paradiso », haar « Feest der Gedachtenis ».

Van kindsbeen af schreeuwden haar dagen, zegt ze, om een inhoud, « elk zoo ledig, zoo hongerig en zoo groot ». Die dagen kwam Dante vullen. Ze voelde dat hij het was « die liefde tot wijsheid plantte in haar ». Hij heeft haar geleerd « hoe de schijn der dingen telkens ons hart teleurstelt en bedriegt ». Zoo was ook zij voorbereid tot den slag, die haar trof : niet de verbanning, maar toch, om haar Dantesk platonisme, de uitstooting uit de socialistische partij, van wier menschlievende actie ze zich, och, zooveel had voorgesteld. Toen heeft ze zich, dubbel aanhankelijk, aan Dante gehecht, want ze wist uit zijn mond « dat de vergeestelijking der dingen, die mystiek genoemd wordt, ons vrede geeft en troost ».

Maar haar geloof blijft een ander dan dat van Dante. Ook zij wil door haar poëzie het leven van haar volk verlichten als met een toorts in den nacht. Maar het licht van haar sociale begrippen ontsteekt ze bij Marx, en intusschen droomt ze voort, voor het socialisme te zijn wat Dante was voor het katholicisme.

Wel komt ze in haar voorlaatsten bundel « Verzonken Grenzen » een stap nader tot Dante's geloof, maar de vaste hoop in een ander leven blijft ze toch nog ontberen. Hare hoop is nog immer de steeds zich volmakende menschheid. Maar ze beseft hoe lang dat nog duren zal. Haar « Opwaartsche Wegen » komen niet uit op het Aardsch Paradijs ; maar haar « Vrouw in het Woud » weet waar hij groeit « de Boom van groot Verdriet », en dat is op weinig na even grootsch een vizioen als de laatste zangen van het « Purgatorio » ; maar tevens wellicht de schrijnendste poëzie — en toch ook de moedigste — die ooit in ons Nederlandsch werd verwoord :

De Boom van Groot-Verdriet.

Diep aan de steile helling van het leven,
waar 't kleine gewas van bonte vreugd niet groeit,
den top in wolken van gepeins geheven,
den voet door de beek der tranen besproeid,

staat een boom. Tusschen zijne takken flonkren
de klare hemelsche gesternten niet,
een klaagzang ruischt de kroon, de dichte, donkre,
van den eenzamen boom van groot verdriet.

Wee over hen, die zijn zoo ver gekomen,
zoo dapper tot de schaduw ingegaan,
om toch, het hoofd gesteund tusschen de loome
handen, in daadloos droomen te vergaan.

Een enkle is er, die zich zet en luistert
naar 't eeuwig wisslend, eeuwig eendre lied
van den boom, die der sterren glans verduistert,
— luistert en weent en peinst, maar wanhoopt niet ;

zoolang tot zijn hart van het ruischend klagen
den hoogen lang-verzwegen zin verstaat,
en hij voelt van zijn polsen 't oude jagen
getemperd tot wijzer en stiller maat.

Zij zijn 't die uit de stekelige schalen
pellen de blankheid der binnenste pit,
en met hun sterke tanden haar vermalen,
al maakt de wrangheid soms hun lippen wit.

En allengs voelen zij hoe door hun wezen
een nieuwe kracht zijn klare gulpen giet ;
de kracht die in den mensch nooit komt gerezen
dan uit de bittre spijs van groot-verdriet.

Dan staan zij op, hun eerst nog zwakke schreden
worden vaster, op hun verdiept gezicht
dragen ze een schaduw van de schaduw mede
waarin zij wijlden, als een donker licht.

De manendos van veel dappre gedachten
omwuift de welvingen van hun gemoed,
en de wijsheid der sterrelooze nachten
stroomt als een donkre ader door hun bloed.

Onder hun blik krijgen de argelooze
oogen der kleine vreugde' een dieper glans,
hun handen glijden langs des levens rozen
als langs het loof van een gewijde krans.

Zij zijn het verste en het dichtst gedrongen
tot het hart van het al-omvattend zijn,
waar de oogen zich sluiten, en de tongen
zwijgen van alle vreugde en alle pijn.

Pelgrims voelen een sombre schaduw vallen
over het pad dat kiezen ging hun voet,
zien huivrend op, verbleeken, en haast allen
vluchten zij weg met een verschrikt gemoed.

Liever dan tot het gebied van zijn zwarte
schaduw en somber ruischen in te gaan,
dalen hun zwakke en bevreesde harten
langs warre en onzekre paan,

naar waar zij sterven aan giftige dampen,
stijgend uit der bedwelming poel tot hen,
of verschalkt door de zachte valsche lampen,
schijn van 't geloof, in zijn mist afdwalen.

Ach, zij zullen voortaan deemoedig knielen,
voor 't beeld van iedre dwaze en blinde waan,
omdat te zwak waren hun bange zielen
den zin van dat hoog ruischen te verstaan.

Ofwel zij zullen verder leven, bloode,
in een dorre 'en troostelooze sfeer ;
sinds zij den boom-van-groot-verdriet ontvloden
ontluikt groot verlange' in hun hart niet meer.

De weinigen die zijn schaduw niet ontvluchten
en stil neerzitten aan zijn breeden voet,
weten niet allen hoe de vreemde vruchten
te openen die hij soms vallen doet.

En ook als zij zetten hun weeke tanden
in de harde kern die 't hulsel omsluit
is het of hij tot asch wordt in hun monden,
en zij spuwen zijn bitterheid weer uit.

De giftbelade' en oversterke geuren
die uitzendt de bloesem van dezen boom,
maken hun harten dronken : in zijn treuren
verzinkt hun hart als in een laatste droom.

Of de zon schrijdt en alle sterren schrijden,
hunne gedachten blijven roerloos staan ;
voor hen bestaat niets meer in 't wereld-wijde
als 't klagend ruischen van die donkre blaân.

Zij leerden spellen de wetten van worden
en groei, die heeten verscheurdheid en pijn,
en dat zoo 't oude blad niet viel en dorde
de aarde nooit lentisch-nieuw zou zijn.

Over elk leed stralen hun klare oogen
mildheid, hun hand is altijd troost-bereid
maar hun eigen diep wordt alleen bewogen
door de groote winden der eeuwigheid.

Zij zijn de overwinnenden, de sterken,
die hun nest in den boom van groot-verdriet
verlatende, met uitgespreide vlerken
wegwieken naar een ver en klaar verschiet.

Zij zijn het, die de kinderen der menschen
voorgaan, die zaaien in hun bleek gemoed
het vlammenzaad van hoogschietende wenschen,
en het bevruchten met een straal van moed.

Maar om hun eigen hart een kracht te maken
die menschen heentrekt naar dat goud verschiet,
moesten zij ver van de veilige daken
neerhurken, lang, bij een hartbrekend lied.

Mijn hart ook is zoekend dien zin te vinden,
mijn hart kauwt aan de vruchten van dien boom ;
o dat hun vleesch het niet als gif ontbinde,
en hun geur het niet make dof en loom.

Helden en dichters, gij, die door der tijden
nevel mij toestraalt, als sterren door mist,
helpt mij, om van het ruischend lied te scheiden
gelijk gij scheiddet toen gij zijn zin wist.

Gij allen die geoogst hebt warm en helder
uw bronzen tros aan den wijnstok der smart,
en deedt den gouden wijn in donk'ren kelder
uitgisten van uw diep-gedolven hart.

helden en dichters, helderziende' en wijzen
die in mij leeft, schraagt met uw kracht mijn kracht,
dat ik wat ruischt in de wolk der gepeinzen,
in mijn hart sluite door de donk're nacht.

Helpt mij, uw dochter, laat mij niet verderven
onder 't gebladert waar geen ster doorstraalt,
maar rijze' als gij reest en gaan tot de erven
der menschen, smartgelouterd, smartgestaald.

...En gij, liefste van allen, sterke broeder,
die onverschrokken voor mij henenschrijdt,
aller groote dade' en gedachten moeder,
in dit uur van den gang der eeuwigheid...

Wees bij me, omring mij met de groote armen
van uw roeping, uw mildheid, uw gebod,
gelijk die oude' omringde het erbarmen,
en de wet en de werken van hun god.

Want ik wil mijn donkere tranen verkeeren
tot parelhelle glansen van gezang
om uw hoofd mee te omwinden, en te eeren
boven de groeven van uw maagre wang.

Zoo komt Mevrouw Roland Holst steeds tot heur Dante terug. Zij dankt, en hij troost en sterkt.

Zal Mevrouw Roland Holst ook bij Dante vinden ten slotte Dante's eigen sleutel ter oplossing van het lijdensraadsel : der menschen zonde en schuld ?

— o —

Potgieter, Schaepman, Roland Holst : de drie dichtende denkers, die elk op zijn wijze hebben gepoogd, door de poëzie heen, het sociale leven te richten van hun volk.

Potgieter, de gloeiende maar huiselijk-vrome vaderlander; Schaepman, de steil orthodoxe ultramontaan; Henriette Roland Holst, de dwepende internationaliste; alle drie kwamen ze met hun geweldige stuwkracht, met hun vlammenden hartstocht, met hun heerlijke overtuiging bij Dante terecht. Alle drie ten slotte geloovers, optimistische geloovers, alle drie pogend te leiden langs de bedding van dat optimistische geloof de drie groote bezigheden van 't menschdom :

het zoeken in ons binnenste ;
het zoeken rondom ons ;
het zoeken ginder hoog.

Voor alle drie heb ik uitkomst, jubelt steeds door die sombere Dante — Want al wie te goeder trouw is komt uit op hem. Ook wij, de kleinen, wij allen. Maar dan het liefst met het vers op de lippen, het subliemste wellicht door Dante aan ons Nederlandsch ingegeven, — het vers, dat de heele « Florence » doet opstralen in een apotheose voor Dante zelf en voor 't geloof in de menschheid :

In schoonheid zal het heilige overwinnen.

JUL. PERSYN.

NA HET CONGRES TE MECHEL¯N.

Het Spellingvraagstuk.

De Kollewijners hadden te Mechelen een succes te boeken. In talrijke scharen opgekomen, juichten zij Prof. De Vooys' rede toe, en van de verschillende sprekers die aan het debat deelnamen, was slechts één, Mr L. Willems, een tegenstander. Een aanwezige, die tijdens het congres zijne stem moeilijk hadde kunnen laten hooren, wenscht hier in de spellingzaak zijne meening uit te drukken.

De voorstanders van Kollewijn zijn in de eerste plaats «wetenschappelijken». Hunne hooge troef is vooral het groot getal hoogleeraren, leeraren en onderwijzers die zij onder hunne aanhangers tellen, terwijl zij op de massa der buiten- en tegenstanders minachtend neerzien als op eene kudde van « onbevoegden ». In de polemiek is deze wijze van redeneeren vaak zeer doelmatig ; als ik mijn tegenstrever voor een onwetende uitmaak, zal iedereen wel verstaan wat ik voorheb, terwijl de weerlegging van zijne argumenten misschien veel meer inspanning zou vergen. Maar dit doet natuurlijk niets ter zake. Een hoogleeraar in zijn studeervertrek kan falen, waar de menigte met een juist instinct de waarheid voelt En zulks zal namelijk voorkomen, als het practische vragen geldt, waarin de hoogste geleerdheid tegen een greintje gezond verstand niet kan opwegen. Dat de spellingvraag vooral eene practische vraag is, die met de geleerdheid weinig of niets uitstaande heeft, en die in practischen zin moet opgelost worden, dat hoop ik hieronder aan te toonen.

Ik moet echter, voor hen die zich door de begoocheling der Wetenschap laten verblinden, met nadruk doen uitkomen, dat het stelsel van Kollewijn niet is de allerlaatste splinternieuwe bevinding van de wetenschap. Ook De Vries en Te Winkel waren wetenschappelijke mannen, wat Kollewijn volmondig erkende. Maar zelfs de wetenschap van Kollewijn begint te verouderen. Er is een tijd geweest dat de schrijftaal alleen zaligheid kon geven Later is men gaan inzien dat de mensch toch eerst spreekt en pas daarna leert schrijven ;

en op deze verbluffende ontdekking zijn dan heele stelsels opgebouwd geworden. Kollewijn zelf behoorde tot die generatie van schoolmeesters wien eens, tot hunnerlieden allergrootste verwondering en verbazing, veropenbaard werd dat er iets bestond buiten hun schoolboek, en dat de taal niet was het zwart dat op het wit van een papier gedrukt wordt, maar wel de klank die uit een levenden mond galmt... De gevolgtrekking kon voor een primairen geest niet lang uitblijven : is de gesproken taal de eenige werkelijkheid, dan moet de geschreven taal het gesproken woord zoo nauwgezet mogelijk weergeven. In meer dan een land hebben verschillende Kollewijns soortgelijke redeneeringen gedaan. 't Is eenvoudig als alle lagere-schoolsche eenvoudigheid

Maar niet overal noch altijd is men met deze overeenvoudigheid gediend geweest. Ook deze primaire wetenschap is aan 't verouderen. Vraag eens, niet aan schoolmeesters, maar aan geleerden van onzen tijd, vraag een Meillet of een Van Ginneken wat ze er over denken, of de schrijftaal eenvoudig is de vertegenwoordiging van het gesproken woord, en zij zullen u antwoorden dat de zaak eigenlijk veel ingewikkelder is Wie zou durven beweren dat in de psyche van een modernen ontwikkelden mensch de schrijftaal geene andere rol speelt dan die eener gebrekkige voorstelling van de spreektaal ? In den tijd van Homeros, ja, toen blinde zangers die wondere liederen voordroegen, die eerst later zouden te boek worden gesteld. Maar nu, in onze dagen, nu wij overstelpt zijn met eene massa literatuur die we met de oogen alleen verslinden, nu we hoopen woorden en woordverbindingen leeren kennen alleen uit de schrijftaal, moet aan die zoo verachte en zoo minachte schrijftaal toch wel eene zekere plaats ingeruimd worden in onze psychologie. Er moet erkend worden dat het zoogezegde doode woord, dat een Vondel of een Shakespeare, een Gezelle of een Jacques Perk spreken, in onze ziel en in ons gemoed meer weerklank wekt dan zoovele andere woorden uit levende monden van vleesch en bloed. Er bestaat eene gesprokene taal, en wie, buiten een schoolmeester, kan hare kracht loochenen of voor hare bekoring doof blijven ? Er bestaat eene schrijftaal en ook zij heeft hare kracht, hare welluidendheid en hare wondere betoovering. Beide hebben hare eigen wetten. En, wie de schrijftaal tot norma

van de spreektaal maakt, of omgekeerd het geschreven woord aan de wetten van het gesproken bindt, die zijn beiden taalknoeiers en taalbeulen, daar zij beiden de spraakkunst tot een Procustusbed herscheppen, waarop de ongelukkige menschenspraak gerekt en gefolterd wordt, tot zij aan een denkbeeldig model beantwoordt.

Aan de « wetenschappelijkheid » van het Kollewijnisme hoeven we ons dus niet te storen, daar in wetenschappelijk opzicht De Vries en Te Winkel de vergelijking met Kollewijn rustig mogen afwachten. De vraag is uitsluitend : Is de invoering van het Kollewijnisme in België voordeelig of nadeelig voor het Nederlandsch ? En hierop aarzel ik geen oogenblik te antwoorden : zij zal nadeelig werken.

Eenheid van taal over een vrij uitgestrekt gebied is op onzen aardbodem geen natuurlijk gewas, het is bijna altijd eene schepping van den mensch, die door elken storm dreigt gebroken te worden en te niet te gaan. Dit heeft de taaleenheid gemeen met alle andere groepeeringen van menschen. Bestaat er werkelijk overeenkomst in het gesproken woord en gaat de eenheidsbeweging uit van een wereldcentrum als Parijs, berust zij op eene eeuwenoude traditie van ontwikkeling en beschaving, dan is voor het taalgevoel de stevigheid van het gebouw zoo onwankelbaar, dat niets het schijnt te kunnen bedreigen. Vandaar die zekerheid en die sierlijkheid, die wij dikwijls bewonderen bij den Franschman in het hanteeren van zijne taal. Hij heeft er het volle bezit van, daar ze met hem tot eene eenheid vergroeid is.

Maar de eenheid is niet altijd eene tastbare werkelijkheid. Zij behoort dikwijls tot de sfeer der ideale goederen, want ook menschen, die verschillend spreken, kunnen zich één in taal voelen en de band is dan meer de eensgezindheid van het streven dan de uiterlijke gelijkvormigheid van de spraak. In zulke omstandigheden wordt het bezit van ééne schrijftaal van het hoogste gewicht, als zinnebeeld van het gemeenschappelijke eenheidsideaal, als standaard waarom zich alle strijders scharen. Al de staatkundige scheppingen der XIXe en XXe eeuw met nationalistischen grondslag, Duitschland, Italië, Tsjecho-Slovakije, enz., verwezenlijken taalkundige eenheidsdroomen, waartoe het scheppen eener schrijftaal als eerste stap moest dienen. Waar dus geene eenheid van spreektaal bestaat, daar is de

eenheid van schrijftaal het hoogste goed. Ons ideaal, de éene Nederlandsche taal in Noord en Zuid, in Oost en West moeten wij dus met alle krachten bevorderen en in de eerste plaats door niets te ondernemen of te wagen, wat de eenheid van schrijftaal in gevaar zou kunnen brengen.

Deze eenheid in het schrijven is van jongen datum. Wij hebben in Zuid-Nederland al de zegeningen van den spellingsoorlog gekend. Achtereenvolgens zijn J. des Roches, Siegenbeek, David, en ik weet niet hoevele anderen opgetreden, elk met een nieuw spelboek gewapend en telkens heeft de schooljeugd als slachtoffer voor nieuwe experimenten moeten dienen. Sedert 1864 genieten wij eindelijk den vrede. Wie alleen den laatsten toestand gekend heeft en het in den loop van zijn leven met éene enkele spraakkunst heeft kunnen afbrengen, die weet zijn geluk niet naar waarde te schatten : eene taal te bezitten en niet in vijf of zes handboekjes naar dien kostbaren schat te moeten zoeken !

De eenheid van schrijftaal, die we nu al een kleine zestig jaar in Zuid-Nederland genieten, had voor ons verder het voordeel dat ze de eenheid met het Noorden verzekerde. Eerst ging slechts een deel van Noord-Nederland met ons mee, daar de spelling van Siegenbeek nog officieel voortleefde, maar van af 1883, toen de Nederlandsche regeering zich ook bij De Vries en Te Winkel aansloot, was de overeenkomst volkomen. Die toestand duurde acht volle jaren, tot aan den eersten stormloop van Kollewijn tegen « onze lastige spelling » (1891). Sedertdien mag nog niet gezegd worden dat de eenheid tusschen Noord en Zuid in spellingvragen verbroken zou zijn, daar eene sterke meerderheid in het Noorden en eene overgroote meerderheid in het Zuiden de z. g. oude spelling getrouw blijft. Er moet hierop met nadruk gewezen worden : Noord-Nederland is bij verre nog niet Kollewijnsch. En wat ons, Vlamingen, vooral tot nadenken moet aansporen, er bestaat geene eenheid onder de Vereenvoudigers zelf. Er zijn zuivere en onzuivere Kollewijners ; er zijn onverbiddelijke vereenvoudigers en anderen, die een middelweg zoeken ; er zijn nog onafhankelijken die, als Fr. Van Eeden, er op eigen houtje hun lijfspellinkje op na houden ; en dan vooral zijn er hoopen gemakzuchtigen, die eenvoudig met de spelling en de spraakkunst al de

vrijheden nemen, die hunne gril of luim hun ingeeft. Allerlaatst is nog in Noord-Nederland eene Staatscommissie door de regeering aangesteld om in de spellingvraag uitspraak te doen. Zij is tot geen besluit gekomen ; aarzelend heeft zij eene bemiddeling voorgesteld die den aanhangers der oude spelling een gruwel is, omdat ze te ver gaat, terwijl ze door de Kollewijners als te malsch verketterd wordt. Zoodat er kans bestaat dat Holland nog éene spelling, de hoeveelste is moeilijk te zeggen, rijker wordt. Wel is de spellingstrijd niet zoo verwoed als in den tijd onzer grootvaders, maar de verwarring is er niet minder om.

In Holland is dus de eenheid van schrijftaal gebroken. En dat is nog zoo'n groot kwaad niet, beweren de heeren vereenvoudigers. We hebben immers toch eene spreektaal die nagenoeg één is ; wat hebben we dan nog eene volstrekte eenheid van schrijftaal noodig? Wat is er aan gelegen dat men met De Vries *bedeelen* en *bedelen*, met Kollewijn *bedelen* en *bedelen*, met Van Eeden *beedelen* en *bedeelen*, met een vierden *bedélen* en *bédelen* schrijft, als men maar juist spreekt en weet dat een *bedelaar* niet altijd rijk *bedeeld* is ? Dat is de hoofdzaak en de rest kan ons niet schelen

Zeer juist gesproken ! Noord-Nederland, met zijne eenheid van spreektaal, kan zich de weelde der spellingverwarring permitteeren. Maar het arme Vlaanderen is zoo rijk niet dat het zich zoo'n luxe kan veroorloven. Het leeft in een dagelijkschen strijd op leven en dood, waarbij het geen enkel wapen kan missen en geen manschap in het gelid kan ontberen. Tegenover de goed geordende, in al hare onderdeelen stevig geregelde Fransche taal, met hare eenheid van uitspraak en van schrijfwijze, is het voorwaar geen schitterend figuur dat het Vlaamsch maakt, met zijne dialectische verdeeldheid, met zijne vaak weifelende uitspraak, met al het schamele en nederige dat die taal van kleyne luyden aankleeft. Hoe dikwijls wordt ons niet naar het hoofd geworpen, dat we geene taal bezitten ! Zal het smaadwoord gemakkelijker te weerleggen zijn, als we het eenige dat we bezitten, de eenheid onzer schrijftaal, kwijt zijn ? Prof. De Vooys oogstte op het Congres een klein lachsucces toen hij op dit argument antwoordde met de vraag : hebben de franskiljons dan *nu* zooveel eerbied voor de Vlaamsche taal ? — Zeker niet ; maar dat is de vraag niet. Als onze jongens op

het keerpunt gekomen zijn, dat zij voor of tegen het Vlaamsch moeten kiezen, dat zij, als de heilige Franciscus, Vrouwe Armoede, d. i het Vlaamsch, moeten stellen boven den Rijkdom, door de Verfransching verpersoonlijkt, dan is het soms eene kleinigheid, een spotlach van een makker, een mooiklinkende volzin, die de schaal doet overslaan. Wij moeten zorgen geen strijder te verstooten, geen enkelen Vlaming voor de Vlaamsche zaak te laten verloren gaan. En daarom moeten wij, waar het doenlijk is, ook zorgen dat de uiterlijke gevel van de Nederlandsche taal de vergelijking met het concurreerend huis aan de overzij, nl. met het Fransch, zegevierend kan doorstaan

Ja, zeggen onze Zuid-Nederlandsche Kollewijners, hier zijn wij het in beginsel volkomen eens : de eenheid van taal moet door alle middelen gehandhaafd worden tusschen Noord en Zuid. Geen grooter gevaar dan dat Zuid-Nederland geheel afgezonderd zou blijven. Zulk een isolement zou voor ons noodlottig zijn Laten wij ons dus bij Noord-Nederland in zijn spellinghervorming aansluiten ; anders loopen we groot gevaar alleen te blijven, en dàt zou het ergste ongeluk voor ons zijn.

Deze redeneering is onberispelijk, op eene voorwaarde nochtans : nl. dat men aanneemt dat het Kollewijnsch voor Noord-Nederland de eenheid in de toekomst zal verwezenlijken. En hiervoor bestaat niet de minste waarborg zoolang de Kollewijnsche beweging in het heden alleen verwarring en oneenigheid sticht. En zulks is een gevolg van het principe zelf van het Kollewijnisme, t. w. dat de schrijftaal altijd en in alles de spreektaal als hare norma moet volgen. Met dat beginsel is geen vrede in de schoolwereld te verwachten noch op het gebied der spelling noch op dat der spraakkunst. Omdat de scholieren van thans *leeken* voor *leken* schrijven en *poten* voor *pooten*, wordt het verschil tusschen *ee* en *e*, *oo* en *o* afgeschaft. Daar zij echter morgen *beiten* voor *bijten*, *pouw* voor *pauw* zullen schrijven, kunnen wij zeker zijn van het optreden van nieuwe Kollewijn's en nieuwe vereenvoudigers, die ons achtereenvolgens van de *ij*, van de *au*, van de *d* voor *t* (*paard* uitgesproken *paart*), van de *d* tusschen klinkers (*houen* d.i. *houden* en *houwen*), enz. enz. zullen bevrijden. Is dat alles niet onnoodige ballast ? Moet niet de spreektaal alleen heerschen ? Want het beginsel geldt niet alleen voor de uitspraak maar ook in de woordvormen en

in de verbuiging. En dat Kollewijn daarbij er niet voor terugdeinst, ook de verregaandste willekeur van de spreektaal in de schrijftaal te brengen, bewijst zijn opstel « Over taalfouten en nog wat », waar hij vormen als *neergelegen* voor *neergelegd* (van *neerleggen*), *kon* als verleden tijd van *kennen*, *schee uit* van *uitscheiden*, in bescherming neemt. « Wanneer men voelt, dat het een beetje aanstellerig wezen zou, te zeggen : « ...daarom *scheidde* ik er maar uit », dan kan men het er gerust voor houden, dat *scheiden*... weer naar de kant van de sterke (werkwoorden) is overgelopen... En omgekeerd: komt iemand uit een streek waar *scheidde uit* nog niet door *schee uit* verdrongen is — in de beschaafde spreektaal altijd, dan zal hij zich natuurlijk aan *scheidde* houden » (1).

Ik weet niet of alle Kollewijners het eens zijn met de laatste verregaande gevolgtrekkingen. In elk geval, worden ze ooit in Zuid-Nederland regel, dan beloof ik plezier aan toekomende onderwijzers. Vroeger hadden ze aan hunne spraakkunst genoeg. Nu wordt van hen vereischt dat ze bij elke « fout » van hunne leerlingen eerst nagaan of die misschien op eenige plaats van Nederland niet « beschaafd » zou geworden zijn. Met het stelsel van Kollewijn is elke regeling van de schrijftaal eigenlijk overbodig, daar hij die beschaafd spreekt noodzakelijk goed zal schrijven als hij de spelregels kent. Dat zou uitstekend zijn... kon men maar weten wat « beschaafd » is. Vroeger heeft men voorzeker gezondigd door het gebruik, ook in het spreken, te willen binden aan de doode letter van het schrift. Nu echter overdrijft men in omgekeerde richting en de teugelooze vrijheid, die Kollewijn als het hoogste goed huldigt, beteekent het ineenstorten onzer taaleenheid. Wie zal zijne taal en zijne uitspraak, vooral in Zuid-Nederland, voor onbeschaafd willen houden ? Wie zal zich niet « aanstellerig » voelen als hij eenigszins zuiverder spreekt dan zijne omgeving ?

En zoo komen we aan de beruchte geslachtenvraag. In het Noord-Nederlandsch bestaat, voor de meeste substantieven een zeer duidelijk verschil tusschen *de* - naamwoorden en *het* - naamwoorden. Van de eerste

(1) R. A. Kollewijn, *Opstellen over spelling en verbuiging*, 3e dr. door Prof. De Vooys. Groningen, 1916, blz. 99.

wordt een klein deel als mannelijk of vrouwelijk gevoeld en bijgevolg aangeduid met *hij* (gewone toonlooze vorm : *ie*), en *zij* (toonloos *ze*). Bij de overgroote meerderheid echter der *de*-woorden bestaat dat verschil niet en de beschaafde Noord-Nederlander bezigt dan zeer gewoon *hij* (*ie*), (*'m*), *zijn* (*z'n*), met betrekking op zulke woorden. Wanneer hij schrijft, doet hij evenwel zijn best om *zij* en *haar* te gebruiken, als bedoelde woorden vrouwelijk aangeteekend staan. Fouten zullen dus bijzonder talrijk zijn op het stuk der geslachten en dat is een van de ondragelijke lasten, waarvan Kollewijn de schooljeugd van zijn vaderland wilde bevrijden, door de slot *n* als teeken van het mannelijk af te schaffen en volkomen vrijheid toe te staan wat *hij* en *zij* betreft.

Zuid-Nederland gaat hierin met Noord-Nederland niet mee. Elk Zuid-Nederlandsch dialect onderscheidt, in alle dialectnaamwoorden het mannelijk, vrouwelijk of onzijdig geslacht. Aangaande het geslacht van enkele woorden kan tusschen de dialecten onderling wel eenige oneenigheid bestaan, maar binnen de dialectgrenzen wordt niet geaarzeld. Met andere woorden, het gevoel voor de geslachten, dat in vele gevallen in Noord-Nederland kwijnend of dood is, is in Zuid-Nederland nog vol levenskracht. Alleen bij intellectueelen kan men eenige weifeling waarnemen. Onder invloed van de schrijftaal, die niet altijd in overeenkomst is met het dialect, tengevolge van de Noord-Nederlandsche onverschilligheid op dit stuk, alsook door aanraking met andere dialecten, niet zelden ook onder invloed van het Fransch of van het Hoogduitsch, ontstaat hier en daar bij den ontwikkelde een aarzelen in het gebruik van de geslachten, wat bij den man uit het volk onbekend is. Maar ontwikkeld of niet, wie eenigszins Zuid-Nederlandsch voelt heeft ook eene fijne gevoeligheid aangaande de geslachten. In een boek geschreven zien, in een gesprek hooren : *de ziel* en *zijne* vermogens, de eigenschappen die *hem* (de ziel) kenteekenen, nu dat zijn dingen die ons tegen de borst stuiten en een smartelijk gevoel teweeg brengen. « *Cóntemplate* is bad enough, but *bálcony* makes me sick » zei, naar de getuigenis van M. Müller, een oude Engelschman, die deze nieuwe in zwang gekomen uitspraken niet kon dulden. Met dezelfde kracht en datzelfde gevoel eener inwendige kwetsuur komt het Zuid-Nederlandsch taalgevoel in opstand

niet alleen tegen eene reeks geslachtregels van De Vries en Te Winkel, maar ook en vooral tegen de Kollewijnsche schrijfwijze, omdat zij ons overstelpt met eene massa *ie*'s en '*m*'s die voor een gezonden Vlaming onuitstaanbaar zjin.

Dat is de toestand ; en het is wel duidelijk dat elke poging tot bemiddeling nutteloos moet zijn. De kloof is te diep en te breed ; geene spraakkunst ter wereld kan iemand het geslacht doen voelen als hij het niet voelt ; geen taalkundige kan de ziel mannelijk maken, waar ze voor ons vrouwelijk is. Eenheid tusschen Noord en Zuid is hier niet te herstellen. Maar we kunnen het slechts betreuren dat het optreden van Kollewijn de tegenstelling zoo scherp en de scheiding zoo diep heeft doen uitkomen, dat daarin misschien de kern ligt voor eene nieuwe splitsing van het Nederlandsch. De vorige eeuw heeft al de afscheiding van het Afrikaansch gezien. Voor de onze is misschien de scheiding van Hollandsch en Vlaamsch weggelegd Waren beide eenige jaren langer aan De Vries en Te Winkel getrouw gebleven, er zouden misschien in de scholen van Zuid en Noord wat meer fouten begaan zijn ; maar men hadde voor de regeling van moeilijke grammatische vraagstukken een gunstiger tijd afgewacht dan het oogenblik waarop al de krachten van de Franschgezindheid en van de Franschdolheid eene verwoede en afdoende poging wagen, om het Nederlandsch in België den genadeslag toe te brengen.

Wij zien dus dat de vereenvoudiging niet alleen alle zekerheid op het stuk der spelling aan het wankelen brengt ; niet alleen verwarring sticht op het gebied van buigingsvormen en geslacht ; maar ook logisch doorgedreven dezen toestand blijvend moet maken voor de toekomst daar zij geene andere wet of regel kent dan het Beschaafd, d i. eene niet te bepalen grootheid, waarvan geene definitie te geven is en die noch in den tijd noch in de ruimte kan omschreven worden. Het logische Kollewijnisme is de verloochening van elke grammatica. En hoe, op grond van zulke beginselen, eene taal wordt aangeleerd ; hoe de kinderen uit de volksklasse, voor wie de Kollewijners zooveel beweren over te hebben, met een stelsel gebaat kunnen zijn dat al de weifelingen, al het critisch scepticisme van het wetenschappelijk onderzoek naar de lagere school overbrengt, — dat is mij onbegrijpelijk.

Zuid-Nederlandsche Kollewijners beweren dat wij door de invoering van eene zuiver Noord-Nederlandsche spelling, gebaseerd op het Hollandsche Beschaafd, datzelfde Beschaafd ook zullen leeren kennen en bezigen. Voor deze redeneering zal menigeen veel voelen. Als men eene vreemde taal aanleert, is het voordeelig dat de schrijfvorm er van niet al te veel afwijke van den spreekvorm, en daar het Kollewijnsch dichter staat bij de Noord-Nederlandsche uitspraak dan de oude spelling, staat het in dat opzicht natuurlijk in het voordeel. Wil men echter goed toezien, dan komen de practische voordeelen op zeer weinig neer. Niemand zal beter of beschaafder Nederlandsch spreken omdat hij *tans* en niet *thans*, *fotograaf* met *f*, *akteur* met *k*, *retorika* zonder *h*, enz. schrijft. Hier en daar zal de Zuid-Nederlander eene kleinigheid leeren, b. v. dat *bouquet* uitgesproken wordt *boeket* en *bijzonder biezonder*. In vele andere gevallen laat ook het Kollewijnsch hem in den steek, gelijk de oude spelling. Kollewijn schrijft niet *mieniester*, *tietel*, maar naar oud gebruik *minister* en *titel*. Evenmin is de spelling *-ies* voor *-isch* geschikt om onze uitspraak te verbeteren. Velen, vooral in Oost-Vlaanderen leggen den nadruk op de *i* van *historisch* (onder invloed van *historiek*) en de spelling *histories* zal hen daarin natuurlijk stijven. Vlamingen die *tusschen* en *bisschop* met denzelfden klank uitspreken zullen «hyperhollandismen» als *bissop*, *wetensap*, begaan ; enz. Als men hierbij voegt dat de uitspraak lange *o* en *e* ten minste zoo duidelijk uitkomt in *loopen* en *deelen* als in *lopen* en *delen*, dan zal men moeten toegeven, dat de voordeelen van het Kollewijnsch voor Zuid-Nederlanders tegen de nadeelen maar nauwelijks opwegen en dat een goed georganiseerd phonetisch onderwijs aan onze normaalscholen veel meer nut zou stichten dan de enkele vereenvoudigingen van de Kollewijnsche richting.

Hier raken wij aan eene van die grove illusies van hen die Vlaanderen met een tooverslag meenen te kunnen verhollandschen. Er zijn, zoo beweerde te Mechelen een voorstander van Kollewijn, Nederlanders die hunne taal kennen en andere, die ze niet kenden ; en hij prees het Kollewijnsch aan als een probaat middel om Nederlanders van de tweede soort te herscheppen tot dito's van de eerste. Het is zeer juist dat velen onze taal spreken zonder ze te kennen ; maar om hierin verbetering te brengen is het niet voldoende de uitspraak te zuiveren ;

het taalgevoel onzer landgenooten vooral moet gelouterd worden, zoodat zij oogenblikkelijk gestoord worden als zij een woord, eene uitdrukking, eene wending hooren bezigen, die geen zuiver Nederlandsch zijn. Zij moeten in de eerste plaats hunne gallicismen, hunne germanismen, en al de barbarismen zonder naam of doopceel van de Vlaamsche krantentaal kwijt geraken. Welnu, om dat fijn, gevoelig, vast en onfeilbaar taalgevoel aan te kweeken, te louteren en te ontwikkelen moeten we de kiem er van niet eerst dooden, door de diepe wortels van ons dialectisch voelen uit te roeien. Zuiver Vlaamsch, met algemeen Nederlandsche uitspraak, leeren spreken en schrijven is noodzakelijk de eerste stap ; later, voor wie er behoefte aan heeft, komt het aanleeren van het Beschaafd. In onze lagere school gaan voorhouden dat *gij zijt* niet bestaat en alleen *U is* of *je bent* in gebruik zijn ; dat *schoon* een boekenwoord is terwijl *mooi* in de spreektaal uitsluitend gehoord wordt ; dat de gewone vorm is : geef me die peer, *hij* komt uit den tuin, (niet : *ze* komt uit den *hof*) ; enz., enz. : dat alles moet den leerlingen noodzakelijk onwaarheid leeren spreken, want de ondervinding is bij hen juist andersom. Wie in Vlaamsch België het Hollandsch Beschaafd wil invoeren met zijne *je's* en *jou's*, met die duizende eigenaardige vormen van de gemeenzame omgangstaal, die boven den Moerdijk schering en inslag zijn, terwijl ze hier te lande hoogstens uit de boeken bekend zijn ; die, beijvert zich om het aanleeren van de eigen taal in Vlaanderen nog moeilijker te maken dan het is en die werkt de verfransching onrechtstreeks maar zeker in de hand. De Vries en Te Winkel vertegenwoordigen grootendeels nog het historisch Nederlandsch uit vroeger dagen, toen de schrijftaal door en door Brabantsch was ; het beteekent eveneens een toenadering tot het levende Hollandsch, daar de twee geleerden niettegenstaande hunne vertrouwdheid met het oudere Nederlandsch toch Hollanders van de XIXe eeuw zijn gebleven. Om als middelweg te dienen tusschen Noord en Zuid is de oude spelling bijgevolg uiterst geschikt ; dat ze ook practischen dienst kan verrichten, bewijzen de bijna zestig jaren die sedert 1864 verloopen zijn. Van Kollewijn hebben we soortgelijke pogingen tot verstandhouding niet te verwachten. Waar hij een verschil tusschen Vlaanderen en Holland waarneemt, daar raadt hij aan, een-

voudig te schrijven gelijk men « voelt », d. w. z. in Zuid-Nederland elk naar zijn dialect (1). Wie ijvert hier voor de eenheid van de taal en wie voor hare verdeeldheid ? Het is niet uit behoudsgezindheid *per se* dat ik de handhaving van den ouden toestand voorsta, maar uit liefde voor de taaleenheid. Deze bestond in het verleden, bestaat nu nog voor zooveel wij aan dat verleden vasthouden, maar gaat te loor, zoodra we de nieuwe richting aankleven.

Zoo dus, zal men mij tegenwerpen, zijn we eeuwig gebonden aan De Vries en Te Winkel, omdat die heerschappen het klaar gespeeld hebben de eenheid van het Nederlandsch gedurende eene halve eeuw op het papier te verwezenlijken ? De gesproken taal mag veranderen als zij wil, geschreven wordt in der eeuwigheid naar de regels van 1864 en elke wijziging, verbetering of vereenvoudiging is uit den booze. Een prettig perspectief voorwaar ! Onze taal wordt een fossiel, dat alleen maar op een museum en een glazen uitstalkast wacht ! — Hierop is het antwoord eenvoudig dat, zooals boven gezegd, de spellingquaestie eene practische vraag is. Zijn morgen de omstandigheden veranderd, is de eenheid die thans alleen in de schrijftaal bestaat, eens ook verwezenlijkt in de levende spreektaal, dan zal het heel gemakkelijk, heel eenvoudig worden de schrijftaal dichter bij het gesproken woord te brengen ; dan zal er minder gevaar bestaan dat onvoorzichtige snoeiers levende twijgen als droog hout afhouwen, dat roekelooze chirurgen ons met hun ontleedmes te lijf komen alsof we lijken in eene snijkamer waren ; en geene hervorming zal zich kunnen doorzetten dan gegrond op het algemeen taalgevoel van Noord en Zuid. Maar die dagen zijn nog verre.

De Kollewijnsche richting heeft in Noord-Nederland vooral van den kant van kunstenaars en letterkundigen tegenstand ondervonden. Daar zij hun protest niet in philologische bewoordingen hebben weten te omkleeden, is het den Vereenvoudigers niet moeilijk geweest hun betoog, met den superieuren glimlach van den «bevoegde», als «onwetenschappelijk» ter zijde te schuiven. Hoezoo, die heeren literatoren hebben gevreesd dat wij, weten-schappe-lijke lieden, onverantwoordelijk snaren van hun instrument zouden afsnijden,

(1) Opstellen, blz. 158, 195.

dat wij de taal armer gingen maken doordat we hier of daar een *o*'tje of een *n*'tje wegnamen ! Hoe belachelijk! Aan C. Scharten, die de Vereenvoudigde als minder bruikbaar voor de dichtkunst aanviel, geeft Kollewijn te verstaan dat « auteurstaal » hem niet aangaat. Blijkbaar is voor hem de lagere school hoofdzaak en bekreunt hij zich om niets anders. Wat er ook van zij, ik moet erkennen dat ik veel voel voor het protest der letterkundigen. De geestesrichting die zij bestrijden is ons wel bekend. Het is die overdreven nuchterheid, die voor onze literatuur in de middeleeuwen zoo schadelijk is geweest, die doodende ironie van een koelen Nederlander die met echten koopmanszin, bij elke uiting van idealisme de schouders ophaalt en een meedoogend lachje heeft voor al wat met geene el gemeten of op geene schaal gewogen wordt. Spreek me aan zoo iemand van eerbied voor de taal ! De taal is voor hem eene Asschepoester die alleen vuil werk moet verrichten. Wat kan hem auteurstaal schelen ?

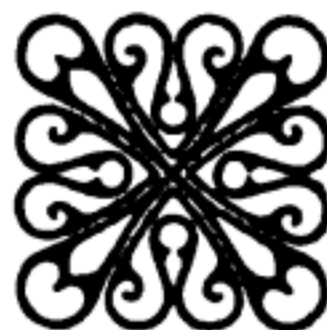
— Auteurstaal !... Het woord is karakteristiek en voor het land en voor de richting. In eene andere streek zou men zich schamen een onderscheid te maken tusschen de landstaal en de taal van poëzie of kunstproza ; men zou er niet bang voor zijn, een beetje « onnatuur » aan te kweeken, of de kinderen « aanstellerig » te maken door hun iets hoogers te leeren « voelen » dan de alledaagschheid van het Beschaafd of de platheid van de straattaal. In Frankrijk is iedereen, naar de getuigenis van Ferdinand Brunot, zoo diep doordrongen van de waardigheid en onaantastbaarheid der Fransche taal, dat ook de geringste werkman op dat stuk in geestdrift geraakt en zijne liefde voor zijne taal in het schoone woord belichaamt : « Ne touchez pas à la Reine » ! Ge hebt het wel gehoord, *la Reine*, Koningin wordt zij ginder genoemd, die wij hier tot eene Asschepoester verlagen. Of hebt ge die liefdevolle bladzijden niet gelezen, door De Amicis gewijd aan *l'idioma gentile*, aan de Edele Sprake van zijn vaderland, wier goddelijke klanken hij met zoo'n verrukking verneemt op de lippen van zoovele van zijn landgenooten, ook op die van een eenvoudigen *cameriere*, een kelner, maar die wonderschoon kan praten, *ammirabile parlatore*. Hier is geen sprake van de alleenheerschappij van het Beschaafd, en terecht ; hier kijkt men wat verder en ademt wat ruimer dan binnen de enge muren van een schoollocaal.

En hoe weinig wetenschappelijk, hoe dichterlijk ook dit standpunt moge wezen, ik ben overtuigd dat hier de waarheid ligt :

De vlaamsche tale is wonder zoet
Voor die heur geen geweld en doet.

God beware ons voor gewelddoeners en taalnoeiers.

JOSEPH MANSION.

DE DOOD DER CHIMERA'S.

Tooneelspel in drie Bedrijven.

SPELERS :

Mej. Elsje Verhaert, leerlinge aan het Conservatorium.
Loulou, naaistertje.
Hhr. Geerten Gossuit, student.
Walter Weldert, kunstschilder.
Iwan Karganov, Russisch uitwijkeling.
Bruno Gelthof, seminarist.
Johan, student.
Rik Boenhuyzen, student.
Stevens, letterkundige.
Hein Bos, bediende.
Van Bingen, Van Zijpe, Van Boeckel, Paerels, — leerlingen aan de Academie voor Schoone Kunsten.
Brievenbesteller,
Hotelbaas.
Wachtmeester der gendarmen,
Gendarmen, meiden, boeren, studenten, Academie-leerlingen, enz.

Speelt in vooroorlogsche dagen.

— o —

BEDRIJF I.

Een ruime zolder, ingericht tot schildersatelier. In het midden, een lange tafel op schragen, waarrond een feestend gezelschap.

Kaarsen, in stoopjes geplant, verlichten grillig de hoogroode gezichten der feestende vierders. Aan den balk, boven de tafel, hangen allerhande kroezen en

N. B. — Dit tooneelstuk is het eerste der trilogie. « De Deemstering der Zielen », welke zelf het eerste deel uitmaakt van een dramatisch behandeld geheel : « De eeuwige Verlossing ».

pijpen. Op een rek een verzameling langhalzige en dikbuikige likeurflesschen.

In de schemering der wegdiepende hoeken lost zich de bleekheid van een skelet op, en de vrouwelijke silhouette van een gedrapeerd mannequin. Te allen kante zijn teekeningen en schilderstudies opgehangen. In een hoek, verward dooreengesmeten, boeken, rollen papier, een veldezel. Achtergrond links, een groot dakvenster.

VAN BINGEN.

(*is zooiets als een redevoering aan 't houden*).

Maar, als de artiesten nu acheruitgaan is het hun eigen schuld. Wij leeren juist niets anders dan onzen stiel. Wij creveeren van honger en kunnen nog zelfs geen plaatsken van teekenleeraar krijgen. Daar gaat dan nog de een of de andere onderwijzer mêe loopen, die nog geen potlood in zijn pooten kan houden.

JOHAN tot WALTER (*op Van Bingen wijzend*).

U had er die mannen niet mogen bijbrengen.

WALTER.

Ik vind er vermaak in.

VAN BINGEN (*voortgaande*).

Gij kunt dat niet omdat gij de opvoedkunde misprijst, mijne heeren. *Ik* heb ze bestudeerd en *ik* zeg dat uw koppen vol valsche begrippen zitten.

VAN ZIJPE.

Om wat kwâjongens te leeren teekenen weet ge toch allicht hoe het aan te pakken. Dat weet men immers van zelf.

VAN BINGEN.

Neê Kop. — da's mis ! vanzelf doet gij het juist verkeerd — een voorbeeld...... een voorbeeld ! heel dat boek dat ik daarover gelezen heb stond er vol van......

WALTER (*tot Elsje, gedempt*).

Verduiveld ! wat ziet ge er verrukkelijk uit, Elsje !

ELSJE (*pruimend*).

Vindt u mij heusch mooi... Hoei ! u drijft den spot met mij...

WALTER.

Neen, werkelijk mooi.

ELSJE.

Ja — ik geloof wel dat dit kleedje mij wel staat.

VAN BINGEN.

...Als de kinderen hun tanden beginnen door te komen, wa zoude gij ze geven om op te bijten ? (*triomfantelijk*), Ne lepel hé Kop ! — lijk iedereen, ne lepel hé ! ne lepel, wat een hard voorwerp is ; als ge ze integendeel een zacht voorwerp zoudt moeten geven... Dat leert de opvoedkunde, ziede !

(*algemeen stilzwijgen*).

WALTER.

Is het mij geoorloofd eene kleine bedenking te maken ?

GEERTEN EN JOHAN.

Zeg op ! Zeg op !

WALTER.

Denkt de heer Van Bingen een plaats aan te vragen in een instelling waarvan de leerlingen hunne tanden nog moeten krijgen ?

JOHAN.

Leeraar in een zuigelingeninstituut !

(*algemeen gelach*).

(Men verneemt van op straat gejuich en geroep als van een machtige schare volks en dan plots alles overstemmend, de « Internationale ».)

VAN ZIJPE.

Wâ 's da nâ ?

(*Het heele gezelschap verdringt zich rondom de dakvensters. Het gerucht sterft uit.*)

JOHAN (*iets misprijzend*).

De socialen.

PAERELS.

Podekke jao ! was die gruute meetink manne !

GEERTEN (*glimlachend, tot Elsje die hem iets toegefluisterd had*).

O, maar ik ken iets veel mooiers, Elsje, — ik zeg maar Elsje ? — U neemt het niet kwalijk, niet ? — Ik vond het bij toeval in een Engelsch romannetje. Hoor maar :

If I were a king
and you but a beggarmaid,
I had given my crown
and cast me low at your feet
Pleading your love.

If you were a queen
and I but your negroslave,
I had given my life —
to lay my dead on your feet...
just for your pleasuring.

WALTER (*die de laatste verzen gehoord heeft*).

Just ror yóur pleasuring ?

ELSJE (*plagend*).

U zoudt mij dit niet zeggen, niet ?

WALTER.

Daar zou ik te eerlijk voor zijn.

STEVENS (*tot Walter*).

Zoudt u niet tot het volgende punt van het programma doen overgaan ?

WALTER (*tot Elsje*).

Het is uw beurt iets voor te dragen, Elsje.

STEVENS.

Wij gaan dadelijk stilte vragen.

PAERELS (*verontwaardigd*).

Wa darefde gij zeggen, Kop ! De Sus poet hebben ! en ha zie nog gien proportie. 'k Zagekkik twee studies nor 't zelfde model astenblieft ! war da 't er in 't een he ! wel tien, en in 't ander ?... dor gingen nondedomme nog gien zes koppen in !

VAN BOECKEL.

Jâ ? Ja ? en dewelke silvoplè ?

WALTER.

Stilte.

PAERELS.

Die nor Pooseke Soep, ge weet wel hé !... da nief model — ze wijf was 't komen vragen of dattem mocht komen pezeeren. 't Was toch zoe ne nette asse gezêe. Wettet nimeer ?

WALTER.

Stilte .
Mijne heeren ! Wij zijn hier niet bijeen gekomen om te tateren gelijk oude begijnen maar om onszelf te ontwikkelen tot beschaafde kunstenaars, Moeder Vlaanderen waardig.

Eene slaperige stem.

Zei men iets van Vlaanderen ?

WALTER.

Mejuffer Elsje gaat ons iets voordragen.

JOHAN.

U bent niets hoffelijk. Zeg tenminste Mejufvrouw Elisa Verhaert van het Koninklijk Vlaamsch Conservatorium.

ELSJE.

Spotvogel !

(*Verschillende stemmen*). Pst ! Pst !

ELSJE.

Slaap weemoed, slaap !
Daarbuiten daar fluit een knaap,
en elfen in 't helm van de duinen,
die dartlen als bengels in tuinen ;
Slaap weemoed, slaap !

Rust weemoed, rust !
Het maanlicht is blank op de kust,
De zee ligt zóó zacht in haar droomen
en wiegelt de masten als boomen ;
Rust, weemoed rust !

Stil weemoed, stil !
Een stap waar 'k naar luisteren wil
die komt over mos en violen,
die zal in het donker niet dolen
Stil, weemoed, stil (1). —

JOHAN.

Maar het is niet gedaan ?

ELSJE.

Ja — neen — doch ik meende dat het wat lang zou worden.

---

(1) Uit een gedicht van Helène Swarth.

WALTER.

Hm, wat romantisch !
Maar u hebt een weinig mooie manier van verzen voordragen.

JOHAN.

Het wordt muziek op uw lippen...

GEERTEN (*stil, voor zich zelf*).

Slaap weemoed — slaap

JOHAN.

U móet ons nog iets voordragen, Elsje ; voor ons zijt u een zóó wonderlijke openbaring... (*aandringend*) Doe het voor mij.

GEERTEN (*schuchter*).

Ja doe het... ook voor mij.

ELSJE (*lachend*).

Voor beiden dan ?

PAERELS (*drinkend*).

Drink weemoed, drink...

(*gelach*).

WALTER.

Stilte daar in den hoek !

VAN BINGEN.

Moet ik den buitensmijter van de poesje halen ?

(Gestommel op de trap. Iwan en Hein Bos komen buiten adem binnen gevlucht en blijven aan de deur staan luisteren).

HEIN.

Ik hoor niets meer — zij zijn ons kwijt.

IWAN.

Zij zijn rechtdoor geloopen.

(*stemmen dooreen*).

Hein ! Iwan ! Wat is er gaande ?

HEIN.

De politie zat achter ons.

PAERELS.

Wat is er gebeurd ?

HEIN.

Het is maar jammer voor mijn hoed. — Nou ! ze mogen

hem toch gerust houden — daar zal geen Jood meer rijk mêe worden.

WALTER.

Maar wat is er toch eigenlijk gebeurd ?

IWAN.

Wel, na de meeting ziet ge...

HEIN.

Het kwam door die brochures...

GEERTEN

Meeting ?... brochures ?

STEVENS.

Wie begrijpt daar iets van ?

IWAN (*wrevelig*).

Ja ja — Ze weten weer van niets — allen dezelfde in alle landen ; zij die de voorlichters zouden moeten zijn. — Het is om razend te worden.

PAERELS.

Pas op mannen — hij gaat kwaad worden. (*tot Iwan*) G'hebt gelijk, Rus — zeg het hun maar eens....

HEIN (*verhalend*).

Wel, het was er heel onstuimig toegegaan op de meeting. Men had de Revolutie toegejuicht — Werkelijk ! — een oogenblik had ik het gevoelen dat het volk ontwaakt en aan het roeren gaat, dat het rijp wordt voor daden.

IWAN.

Daden ! — eer het volk daden zal stellen !... zuig het uit tot den laatsten druppel, verneder het, sla er met den knoet op, eeuwen aaneen, het zal morren, vloeken, zich zelf bespotten, minachten zelfs, maar daden ! — daden ! —
Tegenover *zijn* meesters — het is de trouwe hond die zelf met de zweep in den muil zijn meester achterna loopt om toch maar bedwongen te worden — het is een vrouw die slagen behoeft om te beminnen. Met den dag zie ik dat duidelijker in. Het volk erkent ons niet die zijn redders willen zijn omdat wij het niet kastijden ten bloede toe, omdat wij slechts daar staan met ons hart vol liefde en opoffering en ijdele gebaren — daden, daden. — Geef dit groote lichaam een kop die het

bevelen zal daden te stellen ; zonder dit is het een logge, doode massa.

VAN BINGEN (*reikt hem komisch voorkomend een kroes*).

Zie daar Rus.. — om niet in uw woorden te verdrinken.

IWAN (*smakt den kroes op den grond*).

ELSJE (*tot Geerten*).

U luistert zoo aandachtig, Mijnheer Geerten.

GEERTEN.

Maar het leek mij zoo... of hij levensvragen zou aanroeren.

ELSJE (*koket*).

Zijn er geen andere levensvragen ?

GEERTEN (*beziet haar onthutst*).

ELSJE (*lacht plagend*).

WALTER (*tot Elsje*).

Elsje, u zijt een zonnekind. — Weet u ook wat zwaarmoedigheid is ? Hebt u het ook soms op u voelen vallen als een looden kaproen dat uw hoofd ten gronde drukt ?

ELSJE (*kijkt verschrikt*).

WALTER.

U bent bang van mij, niet ?

ELSJE (*knikt ontdaan*).

WALTER (*schor*).

O kon ik slechts zoo bang van u zijn als u het van mij zijt... (*luid*). Wij moeten drinken, Geerten.

GEERTEN.

Neen neen — laat mij.

HEIN (*verhalend*).

Toen men ons wou aanhouden werd het een vechtpartij in regel. — De Rus daar heeft een agent haast den vinger afgebeten.

IWAN.

Dienaars der schoonheid — dienaars — menschen, menschen moet ge zijn die werken voor hun brood als alle anderen ; mensch onder de menschen van wie gij ook afhangt als alle anderen. —

WALTER (*plots dicht voor hem oprijzend*).

Zwijg ! Weet gij wat een kunstenaar is ?
Mensch onder de menschen !
Kunt gij hem bevrijden van den Satan, die zijn leven tot een helsche extaze maakt ;
van die furie die gijliên in uw argeloosheid, die wij in bittere ironie «muze» noemen, en met serafvleugelen tooien... vleugelen eener vleermuis ; ja ! een vleermuis, die zich in den bezem onzer haarbossen nestelt en onze hersenen leegpikt. (*sarcastisch*) Mensch onder de menschen !

IWAN.

O, als ik denk wat gij zijn kondet en wat gij niet zijt. Wat zijn wij arm naast u, wij de denkers met onze saaie rede ; onze rede die bewijzen kan maar niet overtuigen. Wij, kunnen het hoofd der Menschheid niet vormen, wij, met onze rede alleen ; ons ontbreekt de Verbeelding : de verbeelding die beelden schept, welke de handeling afdwingen... en dat is uw rol en dat is uw roeping : de verbeelding der Menschheid te zijn.

GEERTEN (*schuchter*).

Wat moeten wij daarvoor doen ?

WALTER (*lacht misprijzend en draait hem den rug toe*)

IWAN.

Toon hun, tot de hallucinatie toe, het beeld hunner ellende : zing hun het edele der opoffering en de schoonheid der daadwekkende kracht. Leer hun het lied van den onrecht-vernielenden Haat waaruit de Liefde wordt geboren.

GEERTEN.

De Haat ?

IWAN.

Ja, de Haat. Schrik niet om dit woord, ook haat kan een vorm van liefde zijn ; ook Haat is edel en groot als hij zich tegen het kankerend kwaad stelt om het te vernielen. In deze eeuw van vrijheid ; vrijheid die de zwakke weerloos overlevert aan den willekeur van den sterke — is het ons noodlot háát te zaaien, opdat eens de dag der groote opstanding moge komen...
Wij moeten het gemeenschapsleven der menschen aan den chaos gelijk maken — want een orde wordt slechts

uit een chaos geboren.
Wij moeten dit leven tot een hel maken en er verdoemden zijn opdat zij die na ons komen een hemel van Liefde zouden kunnen stichten waar zij rechtvaardigen en heiligen zullen zijn.

GEERTEN.

Maar kunnen wij niet opbouwen ?

IWAN.

Wie zijt gij, die zulke vragen stelt ?

HEIN.

Het is Geerten Gossuit, de jonge letterkundige.

IWANN.

De pleegzoon van den financier Maertens?

GEERTEN.

Dat ben ik.

IWAN (*wendt zich om*).

GEERTEN (*hem schuchter bij den arm vattend*).

Waarom ?

IWAN (*beziet Geerten in de oogen*).

Ik ben onrechtvaardig, immers u ken ik niet. (*uitvarend*) O, maar ik word razend, ziet ge, bij de gedachte alleen aan die heertjes die artiest willen spelen en voor breede geesten willen doorgaan en hunne oudjes eens verbluffend willen ergeren door hun te laten hooren dat ze met anarchisten omgaan... — heusch, met echte anarchisten, en die bij ons komen zitten en zich dan een heele man voelen wijl ze dat durven — en ons doen ze met schijnbare belangstelling praten en zij luisteren aandachtig — aandachtig of ons geen excentriek gezegde gaat ontsnappen dat goed zou staan in een relaas aan de vriendinnetjes; en wij, onnoozelaars, wij merken het niet en... denken dat zij onze gevoelens deelen. (*schouderophalend*) Och ja, op het oogenblik zelf doen zij dat wel misschien, want wie is zoo versteend of ontaard dat hij ongevoelig zou blijven, wen er gesproken wordt over de edelste aspiraties der menschheid naar rechtvaardigheid en liefde.
Maar als zij dan een armen luizenvent ontmoeten is die onaestetisch, ziet ge ; in practijk doorvoeren wat in theorie erkend wordt is immers waanzin, niet ? en zichzelf daarvoor slachtofferen : zijn eigen persoontje !

Wat denkt ge wel ! zij zijn immers artiesten — zij moeten zich integraal realiseeren en daarvoor moeten zij voortleven van het onrecht waarvan zij genieten — of daarom kunnen zij zich niet bemoeien « met politiek ».
Op die hoogmoedige kinderen, op die principeplooze mollusken spuw ik, hoort gij, spuw ik met al de verachting die in mij kan opgewekt worden...
Schijnheilige dilettanten noem ik u !

GEERTEN.

Neen, dat ben ik niet. — Wat anderen zijn dat weet ik niet ; ik ben te jong om ondervinding te hebben van de menschen. — Maar wat ik wèl weet, dat is dat ik hier sta met een hart verlangend naar een oneindigheid van liefde ; met een ziele tuk op vrijheid, op rechtvaardigheid, op schoonheid met één wil : te leven naar wat ik voel te zijn de eenige rechtmatige gids : mijn geweten.

RIK BOENHUYZEN (*mompelt*).

Jean Jacques. —

GEERTEN.

Zóó sta *ik* voor het leven.

IWAN.

Zóó *denkt* gij te staan, maar zóo staat gij niet. Wat zijt gij nog bitter jong ! Later als ge zult geleefd hebben, zult gij het bekennen.
Zóó sta ik voor het leven — *ik* en mijn *geweten*, zijt gij dan vrij van de wereld, vrij van uw omgeving, vrij van uw egoïsme ?
U dénkt vrij te zijn omdat gij de banden nog niet gevoeld hebt die u omstrikken.
U weet niet dat u een gevangene zijt, een gevangene der samenleving als alle menschen ; dat de stem van het geweten verloren gaat in het veelvuldige choor der sophismen.
U weet niet dat de vrijheid moet heroverd worden door heroïschen strijd ; storm en bliksem de luchten zuiveren vóor het gouden lentelicht hen kan doordrenken.
Wie is er heldhaftig genoeg om zich zelf te zijn, spijts de samenleving en spijts zichzelf ? eigen aspiratie's en eigen zwakheid. Want wat weegt onze zin voor rechtvaardigheid licht tegenover onzen drang naar 't geluk !

Zoovelen hebben de rechtvaardigheid begeerd in hunne jeugd ; zóó weinigen hebben, in latere jaren, halsstarrig geweigerd de bestaande onrechtvaardigheid te schoren. Zóó zult gij ook doen — als alle anderen.

GEERTEN.

Neen. — Ik nooit. Al wou ik het, het ware mij onmogelijk. — Ik zou niet kunnen gelukkig leven van een onrechtvaardigheid.

IWAN.

Maar gij zult u overtuigen dat dit geen onrechtvaardigheid is. Heel de samenleving is gebouwd op een onrecht en een logen. (*Sarcastisch*) O vrees niet, zij zullen u allen gedienstig bijstaan, uw magen en vrienden met hun goeden raad en ondervinding, zij zullen u verplichten uw geweten te vervormen naar hun voorbeeld. Dat is de traditie ziet ge — de heilige traditie... de leering. — Wie hen niet wil involgen en zijn rein kindergeweten mededragen door zijn leven is een hoogmoedige, want hoogmoed is het te denken dat hij beter en reiner zijn kan dan zij allen en de geslachten die hen voorafgingen...

VAN BINGEN.

Hij is weer op zijn stokpaardje, zulle.

PAERELS.

Is hij weer bezig de waereld te corrigeeren?

VAN ZIJPE (*tot Iwan*).

Ge meugt preêken nor hartekelust zulle, russische prefeet — mor as nen pastoer hé ! in zijnen biechtstoel (*na een geluidloos lippenbeweeg*) al fluisterend in en hoeksken hé ! — zoe zulde gij ons allemaal nie ambeteeren, hé ? —

IWAN.

Ze meenen het niet kwaad hoor — idealen al wat ge wilt — maar één ding wordt gevraagd — dat g'hunne rust niet zoudt storen.

VAN DINGEN (*achter op het tooneel zit schrijlings op eene kist en begint daarop heel gerythmeerd te trommelen*).

Mannen « village nèger...
(*zingend*) Allah mala boukèr
Allah mala bon là
Béé —
Allah mala boukèr
Allah mala boulà

VAN ZIJPE.
Kom af — een kongoleesche tango !

VAN BINGEN (*trommelt voort*).
Béé —
Allah mola

WALTER.
Verduivelde slempers, kunt ge u niet wat koes houden.

DE BAAS VAN BENEDEN.
Hela daarboven, seffens krijg ekik mijnen zolder op mijnen kletskop.
Mijnheer Walter, hier is een mammezelleke met een briefke veur haw.
(*De kop met den pluimhoed van een modistje verschijnt in de val*).

PAERELS, VAN BINGEN e. a. — (*miauwend*).
Poes — Poes — Poes
(*Van Dingen laat zich languit op den grond vallen voor de val. De juffrouw die haar briefje aan Walter overhandigd heeft slaat ijlings op de vlucht*).

WALTER (*lezend*).
« Zal slechts tot negen uur overwerken
Kom u halen — Loulou. —
Hel en Hemel — Hip Hip — Hoera !

JOHAN.
Goed nieuws ?

WALTER.
Muziek ! Brabançonne ! Tararara.

VAN DINGEN.
Wat is 't ? Wat is 't ? Heeft uw lief soms nen tweeling gekregen ?
(*sentimenteel zingend*).
Fais dodododo
mon petit gâ-â.
(*Hij begint weer op zijne kist te trommelen*).
(*Van Zijpe en Paerels dansen samen*).

WALTER.
Heerlijke danskunst ! Uiting van het gemoedsleven. Muze der Vreugde.
(*Hij omvat Elsje al dansend*).

ELSJE (*zich loswringend*).
Wat denkt ge wel !

WALTER (*vat Johan*).

JOHAN (*hem terugstootend*).

Vrede aan de menschen van goeden wil !

WALTER (*vat Iwan*).

Dan dans ik met den Antichrist — Méfiez-vous des contrefaçons ! —

IWAN (*hem dwaas wegduwend*).

Ja maar neen.

(*Van Bingen scandeert zijne slagen in een vlugger en vlugger tempo*).

WALTER (*het skelet in zijne armen nemend*).

Deze zal mij niet verstooten.

(*hij danst met het skelet*).

IWAN.

Is dat voor kunstenaars een gezellig samenzijn !

VAN ZIJPE.

Kunt u niet wâ van de maskes spreken, Rus ?

PAERELS.

Als ge tóch wilt dat wij leusteren.

VAN BINGEN (*gevoelerig*)

Van de liefde.

PAERELS (*beestachtig lachend*).

Van de liefde — ha ! ha ! ha !

IWAN (*tot Geerten*).

Die gemeene dronkaards hebben misschien iets goeds gezegd. Liefde vernoemen is de vijand vernoemen van alle recht. Zij is het die de beste harer verdedigers machteloos maakt. Is er een apostelziel in u Geerten, hoed u voor haar.

WALTER (*is gevallen en zit nu op den grond, de polsgewrichten van het skelet betastend, dan laat hij zijne hand over ribben, bekken, knieschijf glijden*).

Als ik den beminden arm aai is het dit harde been dat mijne streeling ontdekt. De zachte huid, het teere vleesch wijken voor den greep. — Op u stuit de omarming. — gij zijt de even argeloos-gevoelde, ongeziene uitkomst Uitkomst der streelende hand. — Is dit de uitkomst van liefde en leven ? —

(*betast het kaaksbeen*).

Daar stuitte mijn duizeligste zoen.

(*betast zijn aangezicht*).

Tusschen twee grijnslachende beenderen verpletterden wij slechts onze lippen als wij de oneindigheid der liefde zouden drinken.

GEERTEN (*tot Iwan*).

Ik begrijp u niet.

IWAN.

Liefde ! Zij is de groote Verleidster. Zij is het die de edele energieën van hun doelwit afwendt, die anders de zaak der rechtvaardigheid zouden dienen. Zij is diegene die doet vergeten. Zij is de eeuwige illuzie die de menschen in ijdele begoocheling naloopen. Zij is de eeuwige logen met dewelke de achtereenvolgende geslachten zich paaiden om den moed te hebben te blijven leven. Zij is de groote misdadigster omdat zij de armsten en ellendigsten aan de wanhoop ontrukt.

GEERTEN.

Aan de wanhoop ? — hoe kunt u ze daarom vervloeken ?

IWAN.

Groote beslissende daden worden uit wanhoop geboren. Wanhoop alleen is vruchtbaar. Als de menschheid zal wanhopen zal ze gered worden... of ten eeuwigen dage verloren gaan. Geef den mensch het gevoel dat hij niets meer te verliezen heeft en hij zal handelen ; goed of slecht ; redding of zelfmoord — maar hij zal het gebaar wagen waarvoor hij anders zou terugdeinzen.

WALTER (*steeds in zijn boek in zwaarmoedige mijmering*).

Is het om die nieuwe geologische laag te vormen van versteende beenderen dat wij leven, leven baren en sterven. Moeten de gele menschenriffen de harde heirbaan vormen over de oppervlakte der nieuwe aarde opdat de voetzolen van wandelende goden niet zouden verzinken in het oeroude slijk ?

GEERTEN.

Hij die rechtvaardig wil zijn, mag hij het geluk niet verlangen waar zijn kindsheid van gedroomd heeft ?

IWAN.

Twee goden kan men niet dienen. Wie eens één hunner

heeft aanschouwd wordt verblind en blind blijft hij voor alle anderen. Eéns maar kunt ge u offeren. Wie zich uit liefde aan de menschheid offert kan zich niet wegschenken aan een vrouw...
Liefde, welke liefde ook, eischt haar slaaf, gehéél.

GEERTEN.

Liefde — liefde, maar van dat tooverwoord heb ik geleefd. Haar heb ik bemind in afwachting van de onbekende Beminde — te weten dat zij zich eens mijner zou openbaren, steunde mij in de uren van neerslachtigheid.
Indien ik Haar niet mag begeeren —wie zal mij steunen?

ELSJE (*die nader is gekomen*).

Liefde — de groote illuzie — Liefde de eeuwige logen zei hij. — Wie kan dat aannemen en blijven leven ?

RIK BOENHUYZEN.

Wie van ons allen gelooft in het geluk der liefde ?

WALTER (*is opgestaan... kijkt duizelig rond — dan aarzelend*).

Indien wij eerlijk waren met onszelf — eerlijk zooals wij het niet durven zijn tegenover onszelf.

JOHAN.

Och ! hebben wij geen gelijk, niet te durven ?

GEERTEN.

Hoe kunt u zóó spreken ?

IWAN.

Mag ik de vraag stellen hier aan u allen en zult u den moed hebben eerlijk te spreken ?
Wie van u allen, — spijts alle wenschen en begoochelingen : in den grond van zijn wezen — gelooft in Liefde ? (*allen zwijgen*).

PAERELS.

Ja — gelooven en gelooven is twee. — Ge kunt u dat wel es veur 'n half urke wijs maken as ge zoé e lief dingske in uw armen hed hé !

VAN BINGEN.

Zwijgt al maar. (*af*).

JOHAN.

Gelooven in Liefde. — het ware al even mooi als zich zelf te gelooven terwijl men eene liefdesverklaring stottert.

WALTER.

Liefde ! Wat is Liefde ? een heerlijke roes ! de armen rekkend naar de sterren, een duikelsprong in afgrondelijke zee —
Liefde ? een prikkeling tot intenser leven. Waarom vraagt u niet, wie er in wijn gelooft, of in de likeurflesch — of aan opium ? Ook zij baren droomen. —

JOHAN.

Maar wie durft het zich bekennen ?

ELSJE (*heftig*).

Neen — neen, dat kàn niet.

RIK BOENHUYZEN.

Geen onzer die in zuivere eerlijkheid zichzelf onderzoekt durft beweren dat hij gelooft. Hij wil gelooven — hij wénscht te gelooven maar — hij gelooft niet — zooals hij, in den grond, aan geen enkel Credo gelooft dan aan dat van zijn Roem en zijn Lijden.

ELSJE.

Neen — dat is niet waar. — Zal geen uwer dan spreken ?

RIK BOENHUYZEN.

U zijt een vrouw Elsje — dat is iets heel anders — U kunt niet zien dan door uw gevoel — niet met de onverbiddelijke helderheid van den geest — Gijlie moet leven van deze illuzie.

ELSJE.

Maar jullie, van wat leven jullie dan ?

JOHAN.

Van deze illuzie's en van andere misschien. —

WALTER.

Wij geven ons over aan deze illuzie's of zij werkelijkheid waren. Wij weten dat wij ons zelf begoochelen. — Maar wij willen het ons niet bekennen. Wij roepen het tegenovergestelde, schreeuwen het, huilen het aan de wereld om onszelf te overtuigen, om te beletten dat de medemenschen in henzelf zouden kijken en de gruwbare waarheid verkonden. — Wij willen blind zijn. — Wij zijn blind met razernij — het is onze fierheid en onze hoogmoed — zoo zijn wij niet overwonnen. —

GEERTEN.

Maar nú — nû dat gij ziende zijt — hoe zult gij leven voortaan ?

WALTER.

Dezen stond van helderheid zullen wij verdrinken onder duizenden van waan, en morgen reeds zal ik mij over dezen schamen als om eene zwakheid. —

RIK BOENHUYZEN.

...Of als de Wijzen uit het Oosten zullen wij de Waarheid blijven aanschouwen en niet leven. Waarom te leven ? verzonken in het Niet zullen wij aan het lijden ontsnappen. Het volle bewustzijn en het volle onbewustzijn alleen geven zaligheid. Wij moeten Adam zijn of Boeddhâ.

ELSJE.

Ik begrijp u niet. — Ik begrijp u allen niet ! Verzet gij u niet ? Springt gij niet op ? Walter, Johan, Geerten. — Roept gij niet ? Huilt gij niet ? Al overweldigend brult gij niet als de gekwetste leeuwin uit het British ? —

RIK BOENHUYZEN.

Waarom ? elke daad is ijdel.

ELSJE.

O — ik wou u wurgen.

WALTER.

Waarom Elsje ?

ELSJE.

Om wat hij zegde.

GEERTEN.

Wurgen omdat hij de Waarheid heeft gesproken ?

ELSJE.

Het is niet de waarheid !

STEVENS.

Waarin heeft hij zich vergist ? Waarin heeft ons aller Rede gefaald ?

WALTER.

U zijt een sfinx, Elsje — als alle vrouwen.

ELSJE.

Het is niet de Waarheid ! —

JOHAN.

Maar lieve juffrouw, dit zijn geene bewijzen.

ELSJE.

Het is niet de waarheid !
bewijzen — bewijzen — als ik hier sta en het u roep en het u huil, ik, arme vrouw in eene protestatie van heel mijn wezen dat het niet de waarheid is ! —
Is dit geen bewijs ?

RIK BOENHUYZEN.

Neen.

ELSJE.

Voelt ge zelf niet dat ge doolt ; voelt ge zelf de opstand van uw wezen niet ? — wilt ge met heel uwe ziel dit gezegde niet vernietigen. — Is dit geen bewijs ?

JOHAN (*schuchter*).

Misschien —

RIK BOENHUYZEN.

Dat een vrouw de Waarheid niet torsen kan.

WALTER (*glimlachend*).

Atlas was ook geen vrouw — en de Waarheid is misschien zwaarder dan de Aarde. — O de Mensch is een caryatide ! Waarom ben ik geen beeldhouwer ?

GEERTEN.

Neen, Elsje heeft gelijk — zeg dat ze gelijk heeft. Leven is gelooven. — Leven is hopen. — Leven is beminnen. — Zeg dat ze gelijk heeft — of ik verga. God en Hemel heeft uw spot en twijfel reeds uit mij verdreven. U doodt mij zoo gij de Liefde doodt waar mijn laatste hoop is saamgetrokken.

JOHAN.

De Vrouw heeft een diepere intuïtie van het Onbewuste. — Zij ziet waar wij niets meer onderscheiden in de donkere diepten van ons wezen.

WALTER.

Wie zal het raadsel der Vrouw doorgronden... de vrouw werkelijk zien in de naaktheid harer ziel — Wie zal ooit de Eva aanschouwen ?

ELSJE.

Welke is die liefde in dewelke gij niet gelooft ? Maar wat is liefde dan voor jullie ?

PAERELS.

Na zen z'ielemoal on 't zot weurren.

VAN BINGEN (*tot Geerten*).

Kom mêe groene — wij zullen u wijzen wat liefde is.

GEERTEN (*bitsig*).

Laat mij met rust.

VAN BINGEN (*blaffend*).

Wauw. Waûw. Waûw.

PAERELS (*roepend*).

Liefhebbers van Liefde ! gien amateurs ? langs hier is de weg ! —

Paerels, Van Bingen en consoorten gaan al zingende en strunkelende weg).

WALTER.

Dit zijn de gelukkigen !
Wij zijn de verdoemden. — Wij die denken.

JOHAN.

Zij weten wat liefde is — Zij leeren met schrikkelijke duidelijkheid wat wij in onszelf niet meer kunnen ontwarren.

GEERTEN.

Neen, zij kennen de liefde niet. — Een beestachtig instinkt alleen kan niet *de* liefde zijn.

WALTER.

Liefde is een slagwoord.— Er is niets dan een wederzijdsche begoocheling om het wulpsche genot.

GEERTEN.

Neen — dat kan niet.

WALTER.

Hebt u ondervinding ? — Wat wil u dan meespreken ?

JOHAN.

Neen — Liefde is meer. —
Liefde is de opperste poging des menschen om zich uit zichzelf te redden... niet meer *alleen* te zijn. Wat is ons leven anders dan een gang naar Calvarie, gebogen onder het kruis onzer menschelijkheid. Liefde is de poging om elkaars kruis te helpen dragen, om niet meer alleen te staan... alleen in den nacht van den chaos — elkaars

medelijden te voelen in den pijnlijken tocht is hare groote teederheid — en dát is geen logen.

ELSJE.

Neen — zoo versta ik liefde niet. — Liefde is méér dan medelijden.

JOHAN.

Liefde wil meer zijn en Liefde loopt te pletter op de onverbiddelijke rotsmuren die ons menschzijn afsluiten. Liefde is een wanhoop en Liefde is een opstand.

IWAN.

Ja Liefde is een wanhoop — Liefde kan niets anders dan een wanhoop zijn — want wij allen, levenden, uit liefderoes geborenen, voelen wij ons niet kinderen der wanhoop — en dát is onze erfzonde. Toen de ziel wanhoopte God te kunnen bereiken, wierp zij zich op de vrouw als in den krater van een laaienden vuurberg — en was beider zielezelfmoord niet voltrokken op den razenden stond der ontvangenis ? Slechts hij die aan zijne ziel wanhoopt bemint !

GEERTEN.

Dan past het u niet mij van de Liefde te willen weerhouden. U die u daar straks als de geincarneerde wanhoop hebt aangesteld.

IWAN.

Zal er dan nimmer één gevonden worden om mij te verstaan ! —

Ik ben de dorstige naar rechtvaardigheid en u noemt mij de wanhopige. —

In uwe maatschappij is geen plaats voor rechtvaardigheid en ik wanhoop dat zij er zal heerschen. —

U noemt mij de wanhopige omdat ik vertwijfel aan deze wereldorde waar u allen in berust, maar welken naam zal uwe berusting dan dragen tegenover de rechtvaardigheid ? —

ELSJE (*zenuwachtig*).

Ik versta niets van al wat u zegt. — ik kan u niet volgen. — O, ik wil slechts leven en gelukkig zijn. —

IWAN.

Wilt gij geen waarheid dan ?

ELSJE.

Ik wil het geluk — wat scheelt mij de waarheid. — Ik wil het geluk. — Ik wil.

GEERTEN (*tot haar buigend, fluisterend*).

De liefde ?... Ik kan geen wijze zijn. — Ik kan mijn hart niet versmoren.

ELSJE.

Geerten !

GEERTEN.

Elsje !

(*Zij zien elkaar in de oogen als bevreesd. De valdeur wordt opgeheven door een vrouwenarm.*

De stem van LOULOU.

Walter !

WALTER (*uit zijne gedachten opspringend*).

Zijt u werkelijk daar ? (*zoekt naar zijn hoed*). Ik ben er dadelijk. (*springt zonder behulp der ladder door de valopening*) Naar den kelder met alle filosofen.

RIK BOENHUYZEN.

Och, moeten wij de Liefde versmaden omdat hare stem iets anders kondigt dan wat wij haar vroegen in jongensonwetendheid ? (*kijkt naar zijn uurwerk*). Het is tien uur — ik heb beloofd thuis te zijn.

(*af*).

STEVENS (*uitgaande*).

Goeden avond, heeren.

IWAN.

Waar gaat hij heen ?

JOHAN.

Naar zijn meisje. — Het is ook tijd voor mij. (*af*).

HEIN BOS (*die zwijgend in een hoek zat te schrijven staat op met een brief in de hand*).

IWAN.

U zijt mijn eenige discipel, Hein. — Wat ? Moet gij ook weg ?

HEIN.

Ja — een haastige brief posten.

IWAN.

U zijt steeds in de weer voor onze gedachten. (*neemt den brief op dien Hein heeft neergelegd om zijn jas aan te schieten*).

Wat is dit ?

HEIN (*glimlachend*).

O ! privaatzaken...

IWAN.

Ik ga met u mede ! (*vloekend*). Hein, Hein — gij ook ! (*beiden af*).

De stem van HEIN (*buiten*).

Maar put ik mijn kracht niet uit deze liefde ?

ELSJE.

Zóó is de zitting afgeloopen.

GEERTEN.

Ja.

(*stilte*).

ELSJE.

Ik had mij dezen avond heel anders voorgesteld.

GEERTEN.

Heel anders — ja heel anders.

(*pooze*).

ELSJE.

Het is vervelend zoo'n gevoel van onvolledigheid.

GEERTEN.

Hebt u ook dat gevoel ?

ELSJE (*glimlachend*).

Wat kijkt u bedremmeld... — Ja, ik had mij zooiets leutig en kleurrijk voorgesteld — à la Mûrger. — Zij zijn wat zwaartillend, onze mislukte Bohemers.

GEERTEN (*in gedachten verslonden*).

Wij zijn zóó onbeholpen... omdàt wij niets anders kunnen dan ernstig zijn. Het is de schromelijkste vloek die op iemand wegen kan, de hatelijkste verwensching zijnen aartsvijand toe te richten : een ernstige natuur te worden. — U vindt het wel leuk te kunnen schertsen ?

ELSJE.

Ja — met hen die slechts scherts verdienen.

GEERTEN.

Verdienen zij allen dan geen scherts ?

ELSJE.

Zou meisjesscherts en meisjesglimlach soms geen mom kunnen zijn ? —

GEERTEN (*aarzelend*).

Elsje ?

ELSJE (*aanmoedigend*).

Geerten.

GEERTEN.

Ik moet u spreken. — U zult mij aanhooren. — U moet mij aanhooren, en niet schertsen, Elsje. — Ik moet u danken om uw protest daarjuist, uw geloof heeft mij gered uit de twijfelende wanhoop die mij beloerde. (*innig*). Gelooft ge dan heusch in liefde, Elsje ?

ELSJE (*stil*).

En gij ?

GEERTEN.

Hoe zou ik niet in liefde gelooven vermits ik in u geloof!

(*hij vat Elsje's beide armen, drukt haar tegen zich aan en schouwt haar in de oogen*).

ELSJE.

Geerten.

Geerten omhelst haar. Elsje vlijt zich aan zijne borst)

GEERTEN.

Eindelijk hebben wij malkander gevonden. Lieve, ik heb zóó naar u getracht — heel mijn jongelingsleven geleefd in de betrachting van dezen dag. Ik wist dat gij ergens levend waart die ik zou beminnen.

ELSJE.

Ik heb u sinds altijd bemind — Geerten. Mijn hart wou naar u sinds de eerste onzer ontmoetingen. — Maar een meisje mag dat niet toonen — niet ? zij moet beminnen en lijden in stilte, en wachten — wachten of hij niet zal komen...

GEERTEN.

En hij is daar — hij is daar en hij houdt u in zijne armen...

ELSJE.

Vreemd dat ik u niets kan zeggen. Ik had zooveel te zeggen. —
Geerten, dit is toch geen droom?

GEERTEN.

Neen, melieve, dit is een werkelijkheid, schooner dan onze droomen.

ELSJE.

Het Geluk...

GEERTEN.

Al het geluk waar wij van droomden... Ik durf niet meer spreken, Elsje... Ik durf niet meer fluisteren — iets goddelijks beheerscht ons — een wonder voltrekt zich in ons...

(*sluit de oogen*).

O dit te mogen beleven.

ELSJE.

Een wonder — ja — een wonder.

GEERTEN.

Uwe oogen worden heel rustig... Ik heb u eerst bemind om hunne onrustige vlam die ik ook in mijn oogen voelde branden. Licht daar ook mijn geluk in stille glanzen?

ELSJE.

Uwe oogen vlammen — Zij doen mij vreezen en vertrouwen — Uwe oogen vlammen, Geerten. Ik durf ze niet meer aanzien.

GEERTEN.

Elsje — Elsje. — Uw wezen straalt — straalt —
Uw opgeheven wezen baadt in het sterrenlicht. —
O, zie de sterren, lieve.

ELSJE.

Hoe is de hemel volzaaid — nooit zag ik zulken sterrenhemel.

GEERTEN.

Alles is schijn — alles is waan — alles is logen — er is maar één werkelijkheid en één waarheid : wij beiden die malkander beminnen voor de oneindigheid der hemelen.

(*hij zoent haar*).

Waar zijn wij ? — Ik weet niet meer waar wij zijn ? Wij vullen de Ruimte. — Wij weerhouden den Tijd. Tijd en Ruimte vergaan. — Alles vergaat — wij beiden vergaan in ééne Liefde. Lieve — Lieve —

(*hij zoent haar lang*).

ELSJE (*lispelend*).

Het is mij of de eeuwigheid begint...

EINDE EERSTE BEDRIJF.

DIRK VAN SINA.

HET FINSCHE FINLAND.

(*Vervolg*).

VI.

De positieve Cultuurarbeid.

De sterke tegenstand, dien de finschgezinden langen tijd ondervonden, vooral voor het middelbaar onderwijs, maakte dat de partij zich juist voor dat doel krachtig aaneen sloot. Men was nu reeds zoo lang buiten de lichte hoogten gesloten geweest, waar invloed, welstand, macht en aanzien troonden, — wat de tegenpartij juist door hun scholen had weten te bereiken, — dat het volstrekt niet opviel dat men die kwestie niet rustig kon behandelen. De intensiteit, die het finsche volksgemoed kenmerkt, wierp een zekeren glans van heiligen ijver over de kwestie. Men kreeg een onbegrensd vertrouwen in alles wat er door intellectueele middelen kon bereikt worden. De waarschuwing van Zweedschsprekende zijde dat een al te plotselinge ontwikkeling onrijpheid ten gevolge zou hebben, was misschien niet ongegrond. Maar wie kan een stroom in de lente tegenhouden, als die eindelijk van alle banden bevrijd is? En heeft ooit een natie een werkelijk hooge trap van beschaving bereikt langs anderen weg dan den smallen, weinig aanlokkelijken weg, die halve-beschaving heet? De jonge volksstoet, die ontwaakt en eindelijk zijn weg vrij ziet, luistert naar geen waarschuwende stemmen, die stormt vooruit, zonder zich aan al de tusschenstations op te houden, die men hem wijselijk aanraadt. Men geloofde integendeel van finschen kant, dat al de gymnasia — die men vroeger de finsche bevolking aanbood, — de cultuur meer verhinderden dan bevorderden. Men verlangde nu eens hard vooruit te bollen in plaats van altijd te kruipen.

Het is niet te ontkennen dat de finsche middelbare school, evenals de in aller ijl op die scholen ontwikkelde klassen, in het begin wel een eenigszins parvenuachtig karakter had. De finsche jeugd, die de finsche scholen bezocht, had gezonde hersens en een kolossalen eetlust

om al het nieuwe te verorberen. Maar zij had eveneens een ballast van nationalen geestdrift, een gevoel van een zekere hoogere wijding, die dikwijls een verfraaiend waas geworpen heeft over de onvermijdelijke gebreken van den overgangstijd.

De buitengewoon groote belangstelling voor de schoolkwestie in Finland heeft een haastige ontwikkeling te voorschijn geroepen en daaropvolgende om-organisaties. Finland was bijv. een van de eerste landen waar het denkbeeld van gemengde scholen ontstond. We kunnen niet zeggen dat tot nu toe een vast stadium bereikt is. De politieke onrust der laatste vijftien, twintig jaren heeft ook hier, zooals op ieder ander gebied, voortdurende onzekerheid ten gevolge gehad. Gedurende de laatste Russische jaren was de Russische heerscher er op uit om alles te russificeeren, en werden de lesuren in het Russisch vermeerderd, zonder dat men er zich om bekommerde of er tijd voor ander onderwijs overbleef. En de oorlog, de vrijheidsoorlog van 1918, zoowel als de bevrijdingskamp die nu nog in Oost-Karelië gestreden wordt, heeft zooveel jonge lieden van de schoolbanken geroepen, dat die op sommige tijden geheel onbezet waren.

Het kon een buitenstaander toeschijnen, alsof « de witte generaal » op één dag zijn troepen uit den grond stampte, maar zóó snel ging het echter niet. Maanden, zelfs jaren te voren werd er reeds voor gewerkt en waren duizenden bereid om op te treden. Het was Mannerheims gelukkige hand die al de draden bijeen kon brengen, en het vereischte een onvervaard gemoed als het zijne om tot al de witte troepen in het land het commando te roepen : « Hebt jullie geen wapens, ontneemt ze dan den vijand en overwint ». Dit commando werd zonder aarzelen opgevolgd. Maar Finlands jeugd heeft de onuitwischbare eer den vrijheidsoorlog te hebben voorbereid.

Reeds in het begin van den wereldoorlog vluchtten er over de twee duizend jonge lieden naar Duitschland, om daar tot officier opgeleid te worden, met het oog op een bevrijdingsoorlog met Rusland. Verscheidenen van deze jongelieden kwamen dikwijls in het vaderland terug, waar zij vaak maandenlang bleven, altijd gevolgd door Russische gendarmen, ieder oogenblik met hun leven aan een draad. Verscheidenen werden opgepakt en in Russische gevangenissen opgesloten, an-

deren hing de doodstraf boven het hoofd op het oogenblik dat de deuren der gevangenissen in Maart 1917 door de Peterburgsche bevolking geopend werden.

Deze jonge lieden stonden in betrekking met hun kameraden thuis, oefenden hen tijdens hun verblijf in het vaderland in het gebruik van wapens achter gesloten gordijnen, of op afgelegen buitenplaatsen ver het land in. Zij spraken hun makkers moed in, zelf gehard door gevaren en ontberingen van allerlei soort. Zij richtten zelf op, of lieten door anderen oprichten beschermingscorpsen, wier doel wel was om de orde te handhaven in het onrustige, van Russische troepen overvulde land, maar die toch in het geheim de hoop koesterden van een volkomen nationale bevrijding. Oudere en wijzere lieden schudden het hoofd, maar de jongelieden kregen gelijk. Op hetzelfde oogenblik dat de vrijheidskamp in heel het land oplaaide, was er nauwelijk eene middelbare jongensschool, die niet reeds haar geoefend corps had, om niet te spreken van de studentencorpsen, de aansluiting van de plattelandsbewoners, enz.

Daarom kan de finsche vrijheidsoorlog wijzen op zooveel helden tusschen de 14 en 20 jaar, helden in wie het volk de liederen van Fänri Stäl heeft zien herleven.

Dat de school onder deze omstandigheden uit haar verband geraakt was en nu voor een hervormingsperiode staat, is niet te verwonderen. Er is dan ook een uitgebreid voorstel over de organisatie van de middelbare scholen in verband met de volksschool bij den Rijksdag ingediend.

De openbare school heeft zich naast de middelbare ontwikkeld, in het begin stil en onopgemerkt, totdat die tegen het einde der laatste eeuw niet alleen een actueele kwestie werd, maar meer dan ooit en ergens anders een gewetens- en hartskwestie.

In Finland bewerkte de hervorming, evenals in de andere protestantsche landen, dat iedereen leerde lezen en schrijven. In het begin was de koster in iedere gemeente de onderwijzer, later kwamen er echte « schoolmeesters », maar zoowel wet als traditie eischte dat de ouders er zelf voor zorgden dat hun kinderen onderwijs genoten. Daarom gaven de vaders het dikwijls zelf, vooral in de minder dicht bewoonde streken. Natuurlijk was het onderwijs in veel gevallen gebrekkig, maar de

moreele waarde van dit volksgebruik heeft de wetgevende macht altijd geëerbiedigd en er altijd rekening mee gehouden. Thans is het huisonderwijs bijna geheel verdwenen door de nieuwe gewoonten der moderne tijden.

In vroegere tijden was de vaste openbare school slechts algemeen in de steden, terwijl de « ambulante »-school de plaats van een vaste verving in de afgelegen streken. Door een « ambulante »-school verstaan wij een school die met de meest primitieve hulpmiddelen voor eenige weken achtereen in een boerderij werd ingericht door een onderwijzer of onderwijzers, die uit de steden kwam en opzettelijk daarvoor was aangesteld. De kinderen uit de omliggende boerderijen kwamen daar dan die weken geregeld « op school ». Heel diep ging het onderwijs niet, er werden boeken gelezen en de kleine Luthersche catechismus moest van buiten geleerd worden. Maar de school was van geen geringe beteekenis, vooral als de leeraar wat kon mededeelen uit de ervaring, die hij gedurende zijn zwervend leven had opgedaan, en niet zelden bezat hij een pedagogisch talent, — de verdiensten waren niet groot genoeg om als lokaas te dienen, — dat door de ongunstige omstandigheden geen gelegenheid had om een uitgestrekter terrein van werkzaamheid te zoeken.

De ambulante-school bestaat nog hier en daar voor het godsdienstonderwijs. Een andere instelling is het « leesverhoor », waarbij de kerk het toezicht houdt of oud en jong wel lezen kan en de bevolking samenroept op verplichte meetings, die door de plattelands-bevolking gevierd worden met feestmaaltijden voor den predikant, den koster en andere hooge personen.

Eigenaardig genoeg heeft keizer Alexander II, zelf den laatsten stoot gegeven die leidde tot het oprichten van openbare scholen in Finland. Na den Krimoorlog bracht de keizer in 1856 een bezoek aan het land. Bij een vergadering van den Senaat, waarbij hij tegenwoordig was, las hij een stuk voor met het programma der naaste hervormingen in Finland, waaronder een oproep aan den Senaat was « om een voorstel in te leveren hoe de organisatie van scholen voor volksonderwijs in de gemeenten op het platte land het best geregeld zou kunnen worden ». Dit kwam natuurlijk niet als een bliksemstraal van een helderblauwen hemel. Integendeel ; de groote belangstelling voor de school-

kwestie in het algemeen, had zich natuurlijk ook met de volksschool bezig gehouden. In zoover als de censuur het toeliet waren er al openlijk opinies over uitgesproken.

Volgens het voorstel van het Domkapittel, zou de volksschool een meer uitgebreiden vorm aannemen van de vroegere openbare scholen onder kerkelike leiding.. Toen haastte Uno Cygnaeus zich om zijn beroemd tegengeschrift uit te geven, waarin hij de moderne openbare school in hoofdlijnen schetste. Die zou wel op Christelijken grond gebaseerd zijn, maar een vrije institutie wezen met een eigen hoofd Naast de geestelijke vakken zou er onderwezen worden in handenarbeid en Slöjd wat eveneens hoofdvakken zouden wezen, omdat een volk dat zijn handen niet leert gebruiken en dat geen respect heeft voor practisch werk, ook niet ten volle gebruik kan maken van de geestelijke gaven, die het gekregen heeft. Verder drong Cygnaeus aan op vrouwelijke leerkrachten, daar de vrouw van natuur de gave had om kinderen te leiden en te onderwijzen.

Aan Cygnaeus werd toen opgedragen om een uitgebreid plan voor de volksschool op te stellen. Na verschillende reizen naar het buitenland voldeed hij aan de opdracht en zijn programma werd de basis van de schoolregeling van den 11 Mei 1866.

Cygnaeus ging uit van het principe : « De onderwijzer maakt de school ». Uitgaande van dit principe werden er eerst seminaries opgericht van een vierjarige cursus, terwijl er aan ieder seminarie oefen- of normaalscholen verbonden waren. Het onderwijs in handenarbeid en Slöjd geeft de finsche seminaries reeds uiterlijk een bepaalden stempel. Een andere eigenaardigheid is dat er in dezelfde stad een leeraars- en een leeraressen-seminarie is, die gedeeltelijk onder dezelfde leiding staan. Een seminarie heeft een directeur, een directrice en 10 of 11 leeraars en 6-7 leeraressen. Er zijn in het geheel 6 Finsche en 2 Zweedsche Staatsseminaries. De Staat gaf in 1916-1917 1.072.220 finsche Mark voor de finsche uit en 263.520 finsche Mark voor de Zweedsche. Eén finsche leerling aan het seminarie kostte den Staat 1208 Mark, één Zweedsche 1875 Mark per jaar.

Men heeft in Finland lang geaarzeld om den gedwongen leerplicht in te voeren, gedeeltelijk omdat men principieel aan vrijwilligheid de voorkeur gaf, gedeelte-

lijk omdat de aard van de natuur van het land allerlei moeilijkheden opwerpt, die in dicht bevolkte landen onbekend zijn. Ondertusschen nam de Landdag in 1908 de wet voor den schooldwang aan, waarbij de gemeenten verplicht werden om een nader te bestemmen aantal scholen op te richten. De stemmen, die algemeene leerplicht eischten, verhieven zich echter al luider en luider, in een beschaafde maatschappij mocht deze eisch niet over 't hoofd gezien worden. In werkelijkheid stelde de Landdag reeds eenige jaren vóor het uitbreken van den wereldoorlog een wet daarover op, maar die kon onder de toenmalige onderdrukkingsperiode niet de noodige keizerlijke bekrachtiging krijgen. Doch nu is de kwestie aan den tegenwoordigen Rijksdag voorgelegd en zij zal zeker, met andere schoolkwesties, naar wensch worden opgelost.

Niettegenstaande de kleine tractementen zijn de leeraars aan de volksschool over het algemeen zeer gezien, en de bevolking kiest gaarne een vertrouwde onder die leeraars. De reden hiervan is gedeeltelijk de goede voorbereiding, gedeeltelijk het feit dat de school in de periode van het volksleven die een tijd van gisting genoemd mag worden, niet opgedrongen werd, maar de vergunning kreeg om zich natuurlijk te ontwikkelen tot den maatschappelijken factor, die nu niet meer te veronachtzamen is, indien men eenigen socialen invloed bewerken wil.

De volgende statistiek over 1916 geeft een kleinen blik op den toestand der openbare scholen in Finland :

Finsche leerlingen op het platteland 135.173 ; in de steden 34.797.

Zweedsche leerlingen op het platteland 17.470 ; in de steden 8 518.

Finsche leeraars op het platteland 2.858 ; in de steden 1.006.

Zweedsche leeraars op het platteland 436 ; in de steden 275.

De openbare school is éentalig, Finsch of Zweedsch. De andere taal van het land wordt niet als leervak opgenomen. De gemeenten bekostigen de scholen zelf, doch worden door den Staat gesteund. De hulp, die de Staat verleent, wordt berekend naar de meer of minder gunstige ligging der gemeente, naar de economische positie der bevolking enz.. In 1915 bedroeg de Staats-

ondersteuning voor al de openbare scholen van het land 5.564.835 Mrk. waarvan 4.927.135 Mrk. voor Finsche scholen en 637.300 Mrk. aan Zweedsche. Er zijn dus 6 maal zooveel Finsche leerlingen als Zweedsche en de Staat betaalt 7 maal meer aan de Finsche scholen dan aan de Zweedsche.

De eerste Finsche hoogere volksschool werd in 1888 te Kangasala in Tavastland geopend, maar die kwam eigenlijk eerst goed op gang nadat de studenten er zich met jeugdigen ijver aan wijdden. Van het voorjaar 1889 tot aan het voorjaar 1890 kregen zij door vergaderingen, feesten, bazars enz. 85.000 Mrk., een som die gebruikt zou worden voor het oprichten van hoogere volksscholen in verschillende deelen van het land. De geestdrift van deze studenten heeft haar eigen geschiedenis. Men heeft in Finland dikwijls gelegenheid gehad om te ervaren dat de wet die voor het persoonlijk leven geldt, ook geldt waar het 't volk betreft en wel de wet dat niet altijd onder de zon des voorspoeds het groote ontstaat en zich ontwikkelt. Integendeel. Dikwijls verbergt de tegenspoed het zaad dat voort blijft schieten. In 1867 was het land geteisterd door een vreeselijken hongersnood, waarvan de gevolgen nog in hevigheid toenamen door dat het verkeerswezen zoo laag stond. Men zou denken dat alles wat er bijeengebracht kon worden, gebruikt zou worden om de natie brood te verschaffen, maar juist toen werd er het meest gewerkt voor de openbare school. Men stond plotseling tegenover het feit, dat wilde het karige land met eenig gevoel van zekerheid bewoond zijn, het de eerste plicht was om op te heffen uit den toestand van onwetendheid en onverschilligheid. De zekerste weg voor betere toestanden heette volksverlichting. Iets dergelijks slaat ook op de omstandigheden die leidden tot den bloei van de hoogere volksschool. Het was niet bepaald de nachtvorst, die toen dreigde een veel belovenden oogst te vernielen, maar het was een vijandelijke, meer en meer doelbewuste vervolging van Finland en alles wat Finsch was, dat toen als een spookgestalte aan de grens opstond, steeds meer verbitterd in zijn haat tegen alle geestelijke ontwaking en ontwikkeling, steeds stoutmoediger zich beroepend op de onwetendheid der allerlaagste volksklassen. Toen werd de jeugd, die voelde zelf door de fortuin begunstigd te zijn, van ijver bezield om al haar krachten in te spannen voor het oprichten

van een ijzersterken muur tegen alle aanvallen uit het Oosten. De eene hoogere volksschool na de andere werd opgericht volgens Deensch model, hoewel vele, zeer belangrijke veranderingen de Finsche volkshoogeschool een specialen stempel hebben gegeven. Zoo zijn bijv. alle volkshoogescholen gemengde scholen met een wintercursus van zes maanden ; daarenboven worden er dikwijls verschillende practische cursussen gegeven, vooral voor meisjes 's zomers. Er worden meer vrouwelijke leerkrachten gebruikt dan op de Deensche scholen en ook in vakken die niet tot die van ondergeschikt belang behooren. De practische leervakken beslaan een groote plaats op het programma. Dit kwam omdat de politieke toestanden geen directe staatstoelagen aan de hoogere volksscholen als zoodanig toelieten, maar dat de noodzakelijke financieele hulp langs een omweg verkregen moest worden, en wel door een landbouw- of huishoudafdeeling, die zich indirect bij de school aansloot. Het aantal leerlingen in de Finsche hoogere volksscholen is drie of vier maal grooter dan dat in de Zweedsche.

Door de jaren heen zijn de betrekkingen tusschen de Universiteit en de hoogere volksschool van de beste gebleven, gedeeltelijk doordat de professoren niet zelden de scholen bezoeken of er voordrachten komen houden, gedeeltelijk doordat de leeraars meestal gestudeerde lieden zijn.

— o —

Dat de periodieke pers een belangrijke maatschappelijke factor is, in staat zoowel tot kwaad als goed, heeft men natuurlijk ook in Finland ondervonden. Over het geheel heeft die daar met groote moeilijkheden te kampen gehad. De economische toestanden zijn dikwijls drukkend geweest. Dit geldt vooral voor het gedrukte Finsche woord, dat zijn weg vond naar de meest onbemiddelde volkslagen. Doch juist deze omstandigheid was de geschikte om een bizonder goede basis te vormen voor den arbeid ; dikwijls hebben de beste namen op wetenschappelijk en ander gebied er voor gewerkt. Als deze onzelfzuchtige krachten ontbraken, stond soms heel de arbeid tijden lang stil. Een factor van belang was ook de censuur, die de periodieke pers menigen harden slag heeft toegebracht en dikwijls haar positie absoluut hopeloos heeft gemaakt. Vooral in de

jaren 40 en 50 der vorige eeuw en onder de laatste periode der Russische heerschappij.

In 1809 bestond er maar één enkel orgaan « De Abo courant ». Die deed haar best om de traditie van Porthan voort te zetten, die een « Nieuwsblad, uitgegeven door een vereeniging, te Abo » had geredigeerd Doch dit « Nieuwsblad » was in de eerste plaats een archief voor vaderlandsche studie en Zweedsche poëzie, en het was in zijn soort zóo uitstekend, dat het nog een bron van rijkdom is voor allen die zich speciaal interesseeren voor de litteratuur, de taal en de geschiedenis van het land. In 1810 werd « de Krant van Abo » een officieel blad, waarop er geen enkele onafhankelijke courant bestond, tot «Mnemosyne» in 1819 verscheen. In 1820 verscheen het eerste Finsche blad « Turun vikkosanomat », (wekelijksch nieuws uit Abo) onder redactie van Becker. In 1821 gaf Arvidston « Het Ochtendblad van Abo » uit om het nationale bewustzijn bij het beschaafde publiek te wekken. Ondertusschen werd het blad « gevaarlijk » bevonden en leefde slechts negen maanden. In 1824 werd het oudste blad, dat nog bestaat, opgericht : « Berichten uit Abo ».

Een vroeger onbekende beroemdheid verkreeg «Het Ochtendblad van Helsingfors», onder redactie van Runeberg van 1832-37, en «Berichten uit Helsingfors», door Topelius geredigeerd van 1841-1860. Doch beide bladen hadden uitsluitend een litterairen inhoud. In 1829 verbood de censuur zelfs de meest bescheiden kritiek der heerschende toestanden. Door dezen dwang ontwikkelde zich ondertusschen een zeer eigenaardige journalistiek ; men trachtte langs omwegen, of symbolisch te vertellen wat er gebeurd was. Vooral Topelius was een meester in poëtische allegorieën. Dergelijke opinies in verzen of anderszins uitgedrukt ontgingen dikwijls het oog van den censor, — het waren juist niet de grootste lichten die de plaats van censor bekleedden ! — maar het publiek, dat op wacht stond, begreep en er werd over gediscuteerd, wat juist was wat men beoogde. Het pikante van de geheime trucs verhoogde nog de aandacht der lezers.

Het eerste Finsche tijdschrift « Mehiläinen », (de Bij) werd met tusschenpoozen van 1836-40 door Lönnrot uitgegeven.

Het jaar 1840 beteekent met Snellman's optreden in de journalistiek, een keerpunt in de geschiedenis der

Finsche pers. Wij hebben hier reeds genoeg over gezegd in hoofdstuk III.

Een pers volgens werkelijk Europeesch begrip kreeg Finland eerst in 1862 met het « Dagblad van Helsingfors » ». Dat trachtte kort en duidelijk weer te geven wat er in het binnen- en buitenland gebeurde. Het gevoel van wat meer vrijheid, bij de troonbestijging van Alexander II, maakte de liberale richting van het blad mogelijk. Daarop volgde in 1864 « Het hoofdstadsblad », dat berustte op dezelfde moderne principes. « Suometar », werd in 1847 opgericht en verschillende nieuwe Finsche bladen verschenen in de jaren zestig, maar de groote hongersnood met den daaraan verbonden economischen druk had een sterker achteruitgang ten gevolge.

Na 1870 brak er een nieuwe tijd aan. Er werd druk over de politiek geschreven, en naast de vele werkelijk actueele vraagstukken, in het leven geroepen door de periode van voorspoed, gaf de taalstrijd, die jaarlijks heviger werd. een onuitputtelijke stof voor artikels en polemieken. In 1883 werd de « Nieuwe Pers » gesticht, als het orgaan van de Zweedsche partij door Axel Lille, terwijl het oude Finsche hoofdorgaan, dat in 1869 herrezen was onder den naam « Uusi Suometar », onder redactie van Löfgren alle Finschgezinden om zich heen schaarde. De wensch naar een meer liberale richting wat sociale vraagstukken betrof, en naar een verzoenenderen toon in den taalstrijd, gaf de stoot tot het oprichtn van « Päivälehti » (het Dagblad), als hoofdorgaan van de jong-Finsche partij. Dat werd in 1890 gesticht door verschillende jonge geleerden en schrijvers, bij wie zich later een kring van politici aansloot. Dit blad werd ondertusschen evenals « De Nieuwe Pers » onder Bobrikoff door de censuur verboden. Het werd later gevolgd door « Helsingin Sanomat », wat nu het meest verspreide blad van het land is. Het is de drager geweest. der republikeinsche ideeën in tegenstelling van « Uusi Suometar », en « het Hoofdstadblad » die beide de spreekbuizen waren voor de monarchistische principen en in het algemeen, een meer conservatieve richting voorstonden, niettegenstaande het verschillende standpunt der taalkwestie.

De sociaal-democraten kregen hun blad in 1895 « Työmies » (de werkman). Daar dit blad onder het groote oproer in 1918 zich echter sterk compromiteerde,

ging het in « den grooten Zondvloed » onder. Nu is het het hoofdorgaan van de sociaal-democraten « Suomen Socialidemokraatti », (de Finsche Sociaal-democraat).

— o —

Hoewel er reeds van de hervormingsdagen af boeken in het Finsch geschreven en gedrukt zijn, kan men toch niet van een werkelijk Finsche literatuur spreken vóor de laatste helft der vorige eeuw. Het ontstaan daarvan stond in het nauwste verband met den grooten bloei van de binnenlandsche Zweedsche literatuur onder Runeberg en Topelius. Evenals deze literatuur diepe indrukken uit de Kalevala opdeed, werd de Finsche literatuur beinvloed door de Zweedsche ; vooral de door en door zuivere, ware patriotische werken van Runeberg dienden tot voorbeeld. En het heeft ook het eerste oplaaien van de Finsche dichtkunst beinvloed, dat de politieke druk tegen het einde der jaren 50 verminderde.

De namen der twee vroegste dichters zijn Oksanen en Suonio. De eerste was van een in zichzelf gekeerde natuur, die als hij eindelijk uitdrukking geeft aan wat zich in zijn binnenste roert, dat doet in weinig en gewichtige woorden, terwijl Suonio week was, teeder, iemand die alles in zijn warm gevoel opneemt.

Het dichten was echter voor beiden bijzaak. Oksonen was een bekend taalgeleerde (elders hebben wij aangetoond hoe zijn eigenlijke naam August Allvirst was). Suonio, Julius Krohn genaamd, was cultuur- en literatuurhistoricus, en hield zich verder bezig met alles wat interessant was in de maatschappij, behalve met politiek. Met Aleksis Kivi (1834-72) trad eerst de echte Finsche schrijver op.

Deze deelde het zware lot van zooveel baanbrekers die met moeilijke levensvoorwaarden te strijden hebben en juist vallen als het lang begeerde doel eindelijk daar is. Hij was een arme kleermakerszoon uit Nyland. Na veel inspanning en een zeer bescheiden protectie van een privaten weldoener, deed hij op 23-jarigen leeftijd examen voor de universiteit. Reeds toen was zijn gezondheid geknakt, door drukke studie, en groote armoede. Hij leed aan een nervositeit die hem geheel de baas werd en eindigde in volslagen krankzinnigheid. Dit zijn de tragische omtrekken van het leven van een dichter, die in de Finsche literatuur niet overtroffen is.

De voornaamste literaire bronnen waaruit Kivi putte waren de volksliederen en de bijbel ; zijn gemoed zoowel als zijn taal droeg er den stempel van. Toch was hij volstrekt geen volksdichter in den vollen zin, evenmin een moralist. Zijn studie had hem ook de meesterwerken der wereldliteratuur leeren kennen en vooral de dichters uit den Renaissancetijd, Shakespeare, Cervantes enz., — maakten grooten indruk op hem. Hij had zelf wel iets van een Renaissance-figuur, tusschen de nauwe wanden van een streng noodlot ingeklemd, terwijl zijn geest zich zoo rijk en sterk ontplooide, dat zijn humor als een verfrisschende stroom bleef voortbruisen, zelfs onder de grootste ontbering en de hevigste smarten.

Kivi was in de volle beteekenis van het woord realist en tegelijkertijd een weeke mysticus ; zonder eenige schroom gaf hij een beeld van zijn onderwerp, noemde alles bij den waren naam ; hij genoot van zijn intuïtie, terwijl tegelijkertijd de diepste gevoelsnaren in zijn eigen gemoed op de maat vibreerden met de muziek der natuur en de teederste aandoeningen van het menschelijk hart.

Zijn eerste motief haalde hij uit de volksliederen en maakte er een tragedie van «Kullaervo» ; het tweede uit den bijbel, waarvan hij een éenacter maakte « Lea », schitterend van een Oostersche beeldenpracht en tevens een teedere en fijne menschenschildering. Zijn volmaaktheid als dichter bereikte hij toch eerst in zijn misschien eenigszins ruwe, maar Finsche en sappige voorstellingen van het volksleven, hetzij als dramaticus in « Nummisuutarit », (de Heide-schoenmakers) en « Kihlaus », (de Verloving), of als romanschrijver in « Seitsemän velpesta » (de Zeven Broeders). Deze werken hebben hem vereeuwigd als de grootste dichter uit het Noorden. Nu Kivi eindelijk in het Zweedsch vertaald is, zal het blijken of zijn dichterstalent, gedragen door zijn door en door Finsch gemoed, ook de algemeen menschelijkheid bezit, die toch per slot van rekening het bizonder kenmerk is van iederen grooten dichter en die zijn landgenooten juist in zoo hooge mate bij hem meenen te vinden.

De ontwikkeling van het Finsch lezende publiek was ondertusschen met reuzenschreden vooruitgegaan. Vertalingen van de beste wereldliteratuur werden tot in de meest afgelegen deelen van het land verspreid

door volks- en schoolbibliotheken, en het Nationale Finsche theater haastte zich om Ibsen's werken op te voeren, zoodra die uitkwamen. Voornamelijk door de Noorsche schrijvers kwam het Europeesche realisme in de jaren veertig het land binnen. Minna Canth (1844-97) was de onvervaardste vertolkster van die richting. Op omstreeks 40-jarigen ouderdom begon deze merkwaardige vrouw haar schrijfstersloopbaan. Voordien had zij reeds verscheidene artikels geschreven over actueele vraagstukken in het blad van haar man ; toen kreeg zij opeens het denkbeeld dat zij wel zou kunnen weergeven wat zij ondervond ook in andere uitgestrekter vormen. Haar eerste poging was een schildering van het volksleven in twee drama's. « Murtovarkans », (de Diefstal bij Imbilak) en « Roinilan Talossa ». (Op de Roinila Hoeve). Het buitengewoon succes dat deze tooneelstukken hadden gaven haar den moed om voort te gaan, en weldra begon men, evenals men ieder jaar een boek van Ibsen verwachtte, ook ieder jaar wat van Minna Canth's pen te verwachten. Zij werd de voornaamste representant van de probleemdichtkunst in Finland en behandelde voortdurend nieuwe onderwerpen. Zij was spontaan van opvatting, sterk en persoonlijk van gevoel, gedurende een zekeren tijd tendentieus ten koste van het artistieke, zelfs van het redelijke. In dien tijd schreef zij drama's en novellen, waarin zij zich bezighield met degenen die onderdrukt werden. « Tjöniehen varnio », (de arbeidersvrouw », Kôyää Kansaa », (Arme menschen). Haar laatste producten, vooral het drama « Anna Liisa », getuigt ondertusschen dat zij haar evenwicht herkregen heeft en haar zelfbeheersching en zijn standaardkunstwerken in de Finsche literatuur. Minna Canth is na Kivi de eerste op het gebied van Finsche dramatische dichtkunst.

Onder de jonge realistische schrijvers, die zich om « Päivälihti » (Het Dagblad) der Jonge Fennomanen schaarden, moeten genoemd : Santeri Ivalo (Ingman), een zeer veel gelezen schrijven van historische romans, Kassimir Leino, lyrisch dichter en artistiek criticus, Arvid Järnefelt, die getracht heeft de Tolstoiaansche en de West-Europeesche levensbeschouwing in dichterlijken vorm te vereenigen, doch die later optrad als maatschappelijk hervormer en moralist, en ten slotte Juhani Aho.

Deze laatstgenoemde dichter is niet alleen de cen-

trale persoonlijkheid van de generatie, die van 1890-1910 als dichter bekend stonden, doch zijn dichtkunst is tegelijkertijd een van de gewichtigste treden van heel de trap van ontwikkeling der Finsche dichtkunst van Kivi tot in onze dagen toe, en hoewel hij in het begin van de eeuw tot zekere hoogte de eerste plaats moest deelen met Johannes Linnankoski, is hij toch degeen, die, in ieder geval na den dood van Linnankoski, den scepter draagt.

Juhani Abo werd in 1861 geboren en gaf reeds als student vertellingen uit het volksleven uit ; een tijdlang was dit de onvermijdelijke eerste stap op de trap der dichtkunst voor alle Finsche schrijvers. Hij bleek door en door een realist zijn met een goed en kalm waarnemingsvermogen en een onmiddelbare vreugde om te vertellen zonder eenige bijgedachte over het waarom en waartoe. Uit dezen tijd dateeren zijn twee klassieke vertellingen : « Toen vader de lamp kocht », en « de Spoor », algemeen in Zweedsche vertaling bekend. Ook hij behandelde graag een of ander probleem, wat zijn twee romans bewijzen, die bij elkaar hooren, « De dochter van den predikant » en « De vrouw van den predikant », — een gevolg van de Vrouwenbeweging en de discussies over Ibsen's Nora. Het zuiverste realisme spreekt uit zijn roman « Yksin », (Alleen) dien hij tijdens een studieverblijf in Parijs schreef en die door zijn beschrijving van het Parijsche nachtelijk leven groote ontevredenheid in zijn vaderland verwekte. Als zijn « Spaanders » niet zoowat op hetzelfde oogenblik uitgekomen waren, zou de Staat zijn steun wel eens hebben kunnen intrekken. En weldra bleek het dat de verschillende deelen van « Spaanders » juist de werkelijke richting waren waarin Abo uitblonk. Hij behield zijn kalm waarnemingsvermogen, zijn diep begrip van het verband tusschen mensch en natuur en zijn genot als verteller, maar alles kreeg een nieuwe nuance door het weemoedig medevoelen van zijn eigen gemoed, dat niet meer werd teruggedrongen, terwijl alles toch een ethische grondslag had. Door de « Spahnders », die Juhani Aho nu ruim dertig jaar heeft rondgestrooid gedeeltelijk als kleine gedichten in proza, gedeeltelijk als novellen of krantenartikels, heeft Aho den indruk gemaakt van een Eolusharp. Al de winden, die in deze tijden over het hoofd van het volk zijn heengegaan, hebben hem aangeraakt. Niet het stralende en

groote, dat waar een ieder over spreekt, vindt den schoonsten weerklank in zijn dichtkunst ; meer dat, wat men door onopgemerkte, misschien onhandige middelen gewaar wordt en door de oogen der sympathie bekeken moet worden om goed waargenomen te kunnen worden. Juist zooals men naar een Eolusharp luistert, moet men naar hem luisteren, stil, met ingehouden adem, — en dat zijn volk blijft luisteren is het beste bewijs voor zijn Finschheid. Het grondaccoord dat in « Spaanders » aangeslagen werd vormt ook den ondertoon in al zijn volgende dichtwerken. Alleen de uiterlijken vorm is veranderd. In zijn twee groote historische romans, beiden in het Zweedsch vertaald, « Panu » en « Kevät ja takeltalvi » (Lentedagen en Vorstnachten), doet zijn vertelkunst in breedte en woordenkeus aan de volksliederen denken, totdat hij in zijn roman, Mayer plotseling zijn aangeboren woordenrijkdom aan banden legt en daarmee zijn volmaakste en meest geconcentreerde meesterwerk schept (1).

Midden onder Finlands somberste tijd trad Johannes Linnonkoski op (1869-1913). Eerst met een dráma « Ikuinen taistilu », de eeuwige strijd, waarin zijn sterk ethisch aangelegde natuur zich bezig hield met het vraagstuk goed en kwaad, zonder het artistieke evenwicht te kunnen bereiken. In 1905 verscheen zijn «Laulu tulipunaisesta kukasta », (Het Lied van de Vuurroode Bloem), Versluis, Amsterdam 1914, een soort gedicht in proza, eenigszins in het genre van Selma Lagerlöf. Na eenige kleine vertellingen gaf Linnonkoski zijn hoofdwerk uit « Pakolaisoet », De Vluchtelingen, (Sythoff's Uitgeversmaatschappij, Leiden 1920). Daarop volgden nog twee drama's tot de dood in 1913 een einde maakte aan dit veelbelovend dichterleven.

Deze twee dichternamen zijn slechts mijlpalen die de hoofdrichting der Finsche literatuur aangeven. Deze is, verre van zich door de slechte uiterlijke omstandigheden te laten neerdrukken, aanzienlijk gegroeid, toen de eerste moeilijkheden eenmaal overwonnen waren. Verscheidene dichters verdienden bekend te worden,

(1) Zie « *Onze Eeuw* », 15de Jaargang, 1915. blz. 321, enz. Aho is in Augustus l.l. onverwacht overleden.

Zijn roman « Marja » is ook in Holland uitgekomen bij den uitgever Honig te Utrecht in 1914.

o. a. de uitstekende lyrische dichters Erkko en Eino Lerino en de veel belovende romanschrijver Sillanpää. Doch eene opsomming van dichters zonder op hun voortbrengselen verder in te gaan, is slechts een last voor het geheugen.

De taal is nu een volkomen gereed en geschikt middel om de gedachten te uiten. De meerdere Finsche ontwikkeling en de aangeboren lust om te lezen heeft den kring van lezers veel malen vergroot en het milieu uitgebreid, waarin de dichtkunst zich beweegt, ver buiten den oorspronkelijk bijna uitsluitenden kring onder het volk. Deze ontwikkeling heeft de Finsche literatuur ook in het buitenland in een andere positie gebracht, want er worden subsidies gegeven voor het vertalen der Finsche werken in de Scandinavische talen, nu de oogen van het volk zelf eenmaal open zijn gegaan voor de waarde er van. Uit de Scandinavische talen vertaald vinden zij dan verder hun weg in Europa.

— o —

Evenals de Finsche middelbare school moest het Finsche theater zich een weg banen onder zelfopoffering en strijd tegenover een tijdgeest die het niet begreep.

De liefhebberij voor dramatische kunst was vroeger niet heel groot in Finland en wat er in dat genre bestond was grootendeels afkomstig uit het moederland. De invloed van dat land duurde nog lang voort na de scheiding, niet het minst op dit gebied. De uitstekende Zweedsche tooneelspelers, die vooral in 1835-40 het land bezochten, ontwikkelden den smaak voor goede dramatische kunst, en wekten ook bij de Finnen zelf den lust om eens een poging te wagen. Weldra bloeiden er allerlei dilettanten tooneelgezelschappen in heel het land van allerlei soort, het eene beter dan het andere. Er werden voorstellingen gegeven in privaat gezelschap door de binnenlandsche en Russische aristocratie, zoowel als in herbergen in de provinciesteden door dilettanten van een ander allooi.

Ondertusschen ontstond al meer en meer de drang naar werkelijk dramatische kunst, en toen vooral in de jaren 1850 verscheidene schrijvers wedijverden om stukken te schrijven die betrekking hadden op het land zelf, werd het theater weldra een cultuurfactor waar rekening mee gehouden moest worden. De drama's die

het meest gespeeld werden waren : « Uit den Strijd des Levens (1851) van Berndtson en twee stukken van Topelius : « Na vijftig jaar », (1851) en « Regina von Emmeritz », (1853) een stuk dat nog in vollen luister op de feestrepertoires der theaters voorkomt. Met de opvoering van de eerste opera « De jacht van Koning Karel » (1852), ontstond er een werkelijk schitterende tooneelperiode. Topelius had den tekst geschreven en een Duitscher die in het land was komen wonen Fredrik Pacius, had de muziek gecomponeerd.

Het succes van de opera vergrootte de belangstelling in het tooneel aanmerkelijk. In 1853 schreef Fredrik Cygneus een studie over « het tragische moment in de Kalevala », waarin hij uit de dramatische Kullervo-legende bewees, dat de Finnen volstrekt niet, zooals men van Zweedschen kant beweerde, uitsluitend een lyrisch talent bezaten, gedeeltelijk ook een episch, maar dat zij ook dramatisch aangelegd waren. Hij kwam op hetzelfde onderwerp terug, toen er later in de pers gesproken werd over een nationale tooneelvereeniging ; hij opperde de meening dat zulk een gezelschap het best gevormd kon worden als men de traditioneele gewoonte om buitenlandsche krachten te hulp te roepen eens en vooral liet varen, en het tooneel geheel Finsch werd, zoowel wat taal als andere dingen betreft ». Doch hij moest zelf die gedachte laten varen, omdat er nog geen Finsche dramatische literatuur bestond, uitgezonderd « Silmänkääntâjât », (De goochelaar) dat door Hannikainen volgens buitenlandsch monster bewerkt was en vooral door dilettanten gespeeld werd.

Het denkbeeld van een Finsch tooneel was toch niet nieuw, want reeds in 1844 had een student het voorgesteld, en Topelius was er later op teruggekomen.

Onder den invloed van het succes van « De jacht van Koning Karel », werd er onder de studenten een dramatische vereeniging opgericht, waar begaafde jongelui samenwerkten met de acteurs ; af en toe kreeg men op de feestavonden van deze Vereeniging ook Finsche declamatie en zang te hooren, evenals « De Goochelaar » dat in het Finsch werd opgevoerd.

Den 20sten November 1860 kon het « Nieuwe theater » eindelijk ingewijd worden, — tot dien waren de voorstellingen in een gehuurde zaal gegeven. Men had er lang voor gewerkt en er lang naar verlangd, maar de Krimoorlog had het uitgesteld. De Fransche

en Engelsche vloten verwoestten de kusten van het land, de vesting van Bomarsuund werd gebombardeerd en kapot geschoten, heel de handelsvloot werd vernietigd en het « kolossale « Tjaerehof » in Uleäborg, waar de belangrijkste uitvoerproducten van het land lagen opgestapeld, ging in vlammen op. Geen wonder dat het geld vastgehouden werd en de plannen voor een moderne schouwburg moesten wachten. Maar zooals gezegd, in 1860 stond het er eindelijk en weer waren het Topelius en Pacius, die gezamenlijk het glanspunt van het inwijdingsfeest geschapen hadden, met hun sprookjesspel « De prinses van Cyprus ».

Een paar jaar later verrijkte Runeberg in persoon het repertoire met de comedie « Kan niet », 1862 en het grootsch klassieke drama « De Koningin van Salamis », 1863.

Een kleine kring van jongelieden liet echter de hoop op een toekomst ook voor de Finsche dramatische kunst niet varen. De jongelui kwamen bijeen in het huis van Minister Bergbom. Daar schoten de verwachtingen het diepst wortel, daar liet men hen nooit los, hoe donker en moeilijk alles rondom er ook mocht uitzien. Kaarlo en Emilie Bergbom, zoon en dochter van den Minister, steunden hen en den naam van dien broeder en zuster zijn zoo innig aan de geschiedenis van het Finsche theater verbonden, dat hun geschiedenis die van het Finsche theater zelf is. En in den tijd, dien we hier bespraken, kregen zij hun eerste aanmoediging!

Cygneus had wel afstand moeten doen van zijn denkbeeld om een Finsch nationaal tooneel te stichten, maar niet lang daarna, in 1860, werd « Kulleivo » Kivi's drama bekroond, waarop andere dramatische meesterstukken van den dichter volgden. De Vereeniging van Finsche Letterkunde, die altijd voelde waar de nood het hoogst was, als het er opaan kwam Finsch-nationale werken te verheffen, gaf in de jaren 1861-67 een werk uit in 4 deelen, «Naydtelmistö» (Verzameling van drama's) dat twee oorspronkelijke werken bevatte en 14 vertalingen.

De Bergboms en hun vrienden waren zeer bevriend met eenige acteurs van het Zweedsche theater. Daardoor wisten zij de gevierde actrice Charlotte Raa over te halen om Kivi's bijbelsch drama « Lea » in haar repertoire op te nemen, hoewel de actrice beweerde dat al het Finsch wat zij kende bestond in : « Hyvää päiâà »

goedendag. Niettegenstaande leerde zij in de anderhalve maand die vóor de opvoering verstrijken zou, geheel haar rol van buiten en bij haar optreden stal zij ieders hart en zeide men dat zij even schitterend gespeeld had als in haar beste Zweedsche rollen.

Deze merkwaardige persoonlijkheid werd een van de hechtste steunpilaren en hulp der Finsche tooneelkwestie, aan wie de Finsche zaak heel veel verschuldigd is. Zij vestigde zich een tijdlang op het platte land om Finsch te leeren en zij trad herhaaldelijk in Finsche rollen op, eerst in privaat gezelschap en daarna in den Finschen schouwburg in verschillende gastrollen. Haar ijverigste bewonderaars beweerden zelfs dat haar Finsch heelemaal geen Zweedsch accent had.

Toen Bergbom in 1869 in het bestuur van het Zweedsche theater kwam, steeg de hoop dat het theater er toe zou komen om een Zweedsch en een Finsch tooneel op te richten en Finsche acteurs zou engageeren en Finsche stukken op het repertoire zou nemen. Om tot een overeenkomst te geraken werd een verdeeling in drieën voorgesteld. De eerste afdeeling zou bestaan uit de beste krachten der Zweedsche troep, de tweede uit uitsluitend Finsche acteurs en een derde die in geval van nood de twee andere afdeelingen zou kunnen bijspringen, en uitsluitend uit landgenooten bestaan zou. Verder zou een zeker deel van de Staatssubsidie ook voor het Finsche tooneel afgezonderd worden. Maar Bergbom bemerkte weldra dat hij zooveel tegenstand ondervond, dat er niet anders op stond dan zijn ontslag te nemen. Op zekeren dag onderzocht hij met een aankleedster eenige theatercostuums. Er waren er bij die er zoo gehavend en slordig uitzagen dat Bergbom zeide : « Wie zou zich daarmee willen tooien ? » waarop de vrouw naïef antwoordde : O, dat is goed genoeg voor het Finsche tooneel ». Toen werd het Bergbom duidelijk dat er een eigen Finsch theater moest worden opgericht.

In 1869 werd er een « Finsche Vereeniging », opgericht, om al wat Finsch was te bevorderen. Maar toen het ook in meer uitgebreiden kring begrepen werd, dat een nationaal theater niet alleen voor vermaak moest dienen, maar dat het ook als cultuurfactor een grootsche taak te vervullen had, beijverde deze Vereeniging de volgende jaren zich speciaal voor een Finsch nationaal tooneel. Juist in dien tijd kwamen

twee jonge zangeressen uit Uleäborg naar Helsingfors voor hun zangstudies. Men maakte van de gelegenheid gebruik, en tot groote verbazing van het publiek werd het eene lied na het andere in het Finsch gezongen en werden er zelfs een paar Finsche opera's gespeeld, met vrijwillige medewerking van Finsche dilettanten.

In 1872 deden een paar boerenleden in den Landdag het voorstel om de Finsche tooneelafdeeling denzelfden steun te geven als de Zweedsche. Van Zweedschen kant werd er tegen opgekomen, zooals zoo dikwijls wanneer het Finsche eischen gold. Zelfs « Het Dagblad van Helsingfors », kwam er tegen op, hoewel het in theorie zon en wind altijd gelijkelijk verdeelde. Toen schreef Bergbom een krachtig artikel, waarin hij aantoonde dat alle tegenwerpingen per slot van geen belang waren. Het was wel waar dat er niet veel Finsche tooneelliteratuur bestond, maar hoe zou die verschijnen zoolang er geen school was, waar de schrijvers in de leer konden gaan, een school die alleen het tooneel zelf kon zijn ? En toch had Kivi tooneelstukken kunnen schrijven ! Het zelfde gold voor de acteurs : er waren talenten, maar waar zouden ze tot ontwikkeling komen als er geen theater was ?

Intusschen had de Finsche tooneelkwestie zooveel aanhangers gevonden, dat die, niettegenstaande allen tegenstand, zegevierend te voorschijn trad, zoodat er in 1872 tot het oprichten van een Finsch tooneel besloten werd, nadat eindelijk de Staatssubsidie verkregen was.

Toen volgden er schoone jaren van bloei. Er was geen moeite te groot, geen krachten werden gespaard. De twee afdeelingen, die naast elkaar werden opgericht, een tooneel en een opera, ondernamen beurtelings tournées door het land of speelden in Helsingfors. De twee bovengenoemde zangeressen uit Uleäborg behoorden tot de eerste sterren van de Finsche opera, om welke zich spoedig een groep van andere goede krachten schaarde. Geen wonder dat het tooneel door die lichten in de schaduw werd gesteld en een onopgemerkt bestaan leidde in de provincie, terwijl de opera in de hoofdstad straalde.

Maar ook voor het tooneel zou de tijd komen. Toen de troep Tavastehus bezocht, bood een meisje van 15 jaar zich voor het tooneel aan. Zij was de dochter van een baanwachter, en had van kind af met

veel plezier van de voorstellingen op het Zweedsch tooneel gelezen in de bladen waarmee de muren van het baanwachtershuisje beplakt waren. Zij vertelde dat zij haar moeder had overgehaald om eens een voorstelling in Tavastehus te gaan bijwonen, maar wat zij niet vertelde was dat zij stilletjes was weggeloopen na een aandoenlijk afscheid van haar broertjes, omdat zij wist dat haar ouders zich om godsdienstige redenen verzetten zouden tegen haar wensch om tooneelspeelster te worden. Men ried haar aan om de Bergboms in Helsingfors te gaan raadplegen, en standvastig spoorde zij haar huis voorbij om een paar dagen later langs denzelfden weg terug te komen met het bericht dat de Bergboms haar dadelijk voor het tooneel hadden aangenomen.

Dit was Ida Aalberg, die jarenlang de drijfkracht van het Finsch tooneel was. Met taaie volharding werkte zij zich op tot een eerste kunstenares, die een schare flinke tooneelspelers om zich heen schiep en die ten slotte ook naam in het buitenland zou maken.

De opera werd in 1879 gesloten. Die had slechts 7 jaar geleefd, maar wat zij voor het Finsche cultuurleven gedaan heeft, is van zeer groot belang. Er waren op circa 450 opvoeringen 24 composities in het Finsch gespeeld waardoor op onbetwistbare wijze bewezen was, welke eerste kunst men op muzikaal gebied kon voortbrengen in de Finsche wereld met uiterlijk onaanzienlijke middelen ; tegelijkertijd had die een zeer grooten invloed op het toekomstig muziekleven. Zij schonk het publiek een edel kunstgenot en wekte door hare opkomst en onzelfzuchtigen arbeid een warm en blij gevoel van vaderlandsliefde. Terwijl zij haar triomfen in de hoofdstad behaalde, schopte de tooneelafdeeling op haar tooneel in de provincie de kinderschoenen uit, zoodat die, toen de opera ophield, haar plaats kon innemen. Zoowel de intiemere vrienden als heel het Finsche publiek bracht zijn sympathie op het tooneel over, wat van nu af het centrum werd waar alle Finsch-nationale pogingen zich om haar schaarden. In 1902 kreeg het een eigen zeer schoon gebouw.

Vele jaren lang bleef het Zweedsche theater zijn tradities getrouw, en haalde grootendeels zijn krachten uit Zweden. Tegenwoordig is het er toe overgegaan om uitsluitend krachten uit het land zelf te gebruiken.

Eerst de laatste jaren is de opera weer opgestaan

en naar het schijnt in haar oude, schitterende gedaante. Er zijn uitstekende krachten aan verbonden, die de onverdeelde gunst van het publiek genieten en na den vrijheidsoorlog heeft zij haar eigen gebouw, het vroegere Russische theater. Het is of men daar weer iets nieuws gewaar begint te worden. In de jaren zeventig zocht de ontwakende Finschheid een uitdrukkingsvorm in de opera. Nu schijnt de opera uiting te geven aan het gevoel van nationaal zelfbewustzijn, wat zich hier evenals op ontelbare andere wijzen manifesteert en de artistieke voortbrengselen een specialen gloed verleent.

Mevr. LOGEMAN-VAN DER WILLIGEN.

(Slot volgt).

VAN 'N MOEDERKEN.

Ze had gebeukt met krop en vlerk
Op 't stakevaste lattenwerk !
Maar ach 't was al om niet gepikt, geklokt,
En vechtensmoede had ze op 't ende
Zich neergeflokt
In 't midden van haar bende.
En in die kevie zat ze sinds op wachte,
Herlevend heel haar moederworden in gedachte.

't Was Juli toen, het hooi was binnen,
En op den volgetasten schelf,
'n Hooivorklengte van de tinne,
Had zij 'n looze plek gevonden,
Waar 't eiergaarsterken en zelf
Geen koeterknechten aan 'n konden.

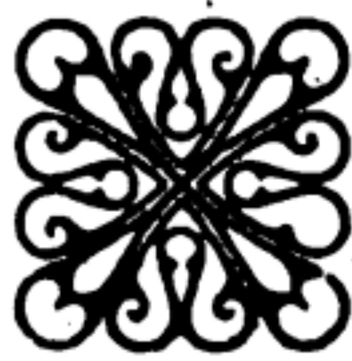
Dat was nu iets naar haar gedachte,
En sinds kwam ze elken dag rond achte
Wat snuistren in de peerdestallen,
Vloog in 't geniep ter zoldervalle,
En ritste weg in d'hanebalken.
Zoo kon ze haar pachtes verschalken,
Zoo kwam het dat ze dagelijks 'n ei
Verloren lei.

Doch stilaan werd ze sluns te poot,
Er woog op haar 'n loomer hitte,
En in haar slaaprigheid besloot
Ze op haren ponk te blijven zitten.
Ze zat nen dag, ze zat 'n week,
Vergat den dril en 't zotte stoeien,
Liet stal en mesthoop in den steek,
En was er goed en wel aan 't broeien.
Ze zat... Voor haar lag 't zolderzicht :
'n Strooien vorst vol spinnewebben,
Wat gulden reepkens zonnelicht,
Wat blonde hooi en balkenrebben.
Eentonig was 't, doch stil en ongestoord,
En daarmee kon ze voort.

Ze broeide en broeide en voelde wel,
Hoe er vooruitgang kwam in 't spel.
't Werd Oogst... En pas 'nen dag geleden,
Wat hoorde zij daar plots beneden ?
'n Riep men niet om hulpe ?
Ze keek en klokte en pikte, er brak 'n schulpe,
En kijk daar lag haar eersteling !
Snel volgden de andre.. twee.. drie.. viere,
En eer de zonne slapen ging,
Was 't één gewroetel, één klauwieren,
Eén zotte feest van « Vie-van-ons »
In haren zachten moederdons.

Ze had zoo'n zinnen,
Toen ze van ochtend op het hof verscheen !
Hoe poezel kwam haar kroost niet voor de pinnen?
Hoe pril ? — Tot hoog op haren rugge zat er een.
— Hoe nijdig wonderoogden haan en hinnen
Naar dien Rosbeiaardstoet in 't kleen ?
Wacharm, hoe droevig moest die kermis enden !
De pachtes strooide rijst en kruim en lokte,
En zij de sloor kwam toegesneld en klokte,
En eer ze 't wist, zat heel de bende
Gekerkerd in dees kevie van ellende.

C. LINDEMANS.

VAN 'N APPELMAAI.

Daar huisde in nen blozenden « corpendu »
'n Appelmaaiken bedeesd en schuw.

Het leefde zoo arm en zoo naakt als Job,
En 't at van ellende z'n huisjen op.

't En kende in de wereld noch kruid noch beest,
't En had uit z'n klokhuis nooit uitgeweest.

Het wist slechts hoe daaglijks na killen nacht,
'n Guldene glorie weer warmte bracht.

Zoo leefde dat maaiken en sliep gerust,
En knabbelde klokspijs naar hartelust.

Doch eens op nen nacht werd die arme duts
Verrast en gewekt door 'n vreemd gekluts.

Er baste daarbuiten 'n duivelsweer,
En wild zweepte 't huizeken om end weer.

Het snokte en het slingerde en plots 'n slag
Het bonkte den grond op en rolde en lag.

Toen heel het gedoen reeds vol zonne hing,
Bekwam eerst de worm van z'n duizeling.

Hoe vreemd warmde heden die zonnebrand !
Wat was dat geknaag aan den buitenwand ?

Daar kraakte het klokhuis... en goudbelicht,
Verscheen er voor de afbraak 'n frisch gezicht.

Daar kwam uit dien blozerd 'n angstgekraai,
Meteen kreeg de sukkel 'nen fermen zwaai,

En vloog holdebolder in 't natte gras.
Nu zag ze eerst hoe kaal en hoe naakt ze was,

Hoe nietig en poverkens zij daar stond,
En ze kroop van verlegenheid in den grond.

C. LINDEMANS.

OP WARANDE-WANDEL.

6. «Uren met Goethe» is in zoover een ontgoocheling dat het boek niets anders is dan een, overigens keurige, vertaling van den heelen « Werther ». « Werther » nu, zooals het steeds gaat met de boeken die het heele geslacht overrompelen waarvoor ze geschreven zijn, is niet meer óns boek ; en ondanks al de superioriteit van Goethe's eenige schrijfkunst en groote wijsheid vragen we ons telkens af hoe dit boekje zooveel menschen heeft kunnen jagen naar de hoogste geestdrift, of naar den dood door eigen hand. Daarom is 't goed dat er alweer een inleiding is, en dat die inleiding geschreven werd door iemand als Frans Coenen. Het is een heele arbeid, veertig bladzijden beschouwing over den « geest van den tijd », ge weet wel dien «geest», waarmee de schepper van den « Faust » zoo heerlijk spotten kon. Toch is die tijd hier verbazend knap getypeerd : tegenover de 18e eeuwsche zoogezegd « deugdzame » zelfgenoegzaamheid, de gistende Sturm-und-Drang, die weet, die voelt dat de hoogste zin van ons aardsche bestaan wat anders is dan rentenieren. Natuurlijk, wijl het Coenen is die spreekt, krijgen we weer allerlei bitters te hooren, en nergens een woord van vertrouwen in iets beters, van geloof in een leer die leven brengt en hoop en moed. Maar het achttiende eeuwsche burgerlijk rationalisme kan het er intusschen mee doen : « God was een bezadigd administrateur van de wereldsche zaken ten behoeve der menschen, en wie zijn plicht deed, de liefdadigheid betrachtte en de overheid eerbiedigde, had niets te vreezen. Van die overheid moet men zich ook geen overdreven voorstellingen maken, zij was er evengoed ten behoeve der menschen, die daarvoor ook behoorlijk — en vaak onbehoorlijk — betaalden en last leden. Maar met de grooten der aarde was het helaas ! kwaad kersen eten, en daarom moest men hen ontzien. Trouwens een gematigd leven van welvaart was altijd mogelijk, zelfs in ongunstige tijden, als men men maar met tact tusschen de vele en verwarde machten wist te manœuvreeren en hun de eer en vooral wat geld liet ».

Het menschdom was oud, wil Coenen betoogen,

en met Goethe en zijn spitsbroeders werd het beste gedeelte van 't menschdom weer jong. Maar Coenen is veel te nuchter om zich blind te kijken, al zij 't ook op iemand als Goethe. Als eenieder die ziet wat genie is, voelt Coenen bewondering voor de pracht van natuur-aanvoeling en beschrijving in 't eerste deel van Werther. Maar ook hij weet de gebreken van het tweede deel aan te wijzen : « Goethe moest zich hier indenken in hetgeen toch niet in zijn natuur lag, het algemeen leed samentrekken en verarmen tot eigenlijk iets onnoozel verenkelds, als de zelfkwelling om de zwarte oogen van een meisje. En heelemaal gelukt is hem dit niet, in deze sfeer van teeder gevoel, waar de hartstocht maar nauwelijks zich vertoonen mag.

« Zoolang de schrijver nog vertellen kan van Werthers maatschappelijk en wereldsch mislukken blijft hij op de groote lijn, doch als het verhaal zich toespitsen moet op de liefdesmart, gevoelt men de moeite van den auteur om iets bijkomstigs tot een centraal' motief te maken.

« In het korte, brokkelige, onsamenhangende meent men te bemerken hoe Goethe zelf niet zeer overtuigd was van de noodzakelijkheid van het gebeuren, en als hij ten slotte strikt zakelijk Werthers einde verhaalt, met eenvoudig overschrijven van Kestner's mededeelingen betreffende Jerusalem's dood, beseft men wel hoe de tijd de ongebruikelijke soberheid van dit realisme, zonder lyrische uitroeping en overdrijving, bewonderd heeft, maar vindt het tevens moeilijk zich door zulke vlakke mededeelingen te laten ontroeren. Wij zijn sedert aan zooveel sterker en dieper gewend geworden ».

In elk geval is de wereld, ook die wereld, Werther's pistool ontgroeid. En degenen die zich naar Werther hebben gestyleerd, niet in een jeugdmoment, maar voor hun heele leven, werden allang op schaterlachen onthaald. « Bij ons is de heer Rhynvis Feith een dergenen, wien de Werther voorgoed naar het hoofd sloeg, zoodat hij zijn gansche leven eigenlijk niet anders meer denken of schrijven kon ».

En dit alles vermag toch maar niets af te doen van Werther's blijvende waarde. De geschiedschrijver der beschaving heeft aan dit kleine boekje een houvast voor die heele periode ; en voor den aestheet heeft Goethe's oprechtheid en natuurliefde zich hier,

gelijk in zijn heelen arbeid, uitgesproken met die benijdenswaardige direktheid en met dien kostelijken eenvoud van taal, die hem alleen eigen is.

7. Men spreekt bij Goethe's werk van een groote, algemeene biecht ; bij dat van Montaigne ook. Maar 't verschil is ontzaglijk. Goethe, ook in zijn olympischen tijd, is de diep-ontroerde, die groote kunst schept almaar door, en die zoo machtig een ziel heeft dat hij, heiden die is, toch ten slotte zijn biecht spreekt in christelijken zin. Bij Montaigne is het juist andersom : deze man is, zijn leven door, geloovig katholiek ; en toch is de biecht die hij spreekt, een heidensche biecht, een stoïcynsche, een biecht van iemand die als hoogste levensregel en levenszending er het « ken u zelven » op nahoudt. « Montaigne, zegt onze Vlaamsche dichter Jan Van Nylen in zijn flink portretteerende inleiding, was niet een krachtig noch oorspronkelijk denker, maar een fijn ontleder ». Hoezeer hem ontroerde, dus scheppende, kunstkracht te kort schoot zegt van Nylen ook : In Montaigne sprak de *geest* van de Fransche Renaissance, toen het *hart* zich reeds in Rabelais had uitgesproken. Toch had ook Montaigne een hart, en hoe sceptisch de denker ook was aangelegd en door eigen studie gestyleerd, dat hart gloeide voor Epicurus en voor Cato. En deze meester van het Fransche proza, krachtig en fijn, is tevens geweest een grootmoedig denkend en een rein levend man. Maar een sociaal wezen niet. Zijn kracht lag in zijn eenzaamheid.

« Waarom Montaigne, die door zijne geboorte en fortuin kon mededingen naar de hoogste plaatsen aan het hof, zich vrijwillig opsloot als een kluizenaar, leert ons het Latijnsche opschrift dat hij op een wand zijner kluis liet aanbrengen en dat in vertaling luidt : « In het jaar 1571, in den ouderdom van 38 jaar, den laatsten dag van Februari, zijn verjaardag, is Michel de Montaigne, die sedert lang de slavernij van het hof en der openbare ambten beu is, en schoon hij nog het genot heeft zijner volle gezondheid, de rust komen zoeken in den schoot der Muzen. In vrede en veiligheid zal hij hier de dagen slijten die hij nog te leven heeft, in de eenige hoop dat het lot hem den tijd en de gelegenheid gunne om deze woning geheel in orde brengen, deze beminnelijke ouderlijke schuilplaats waar hij zich vrij en rustig wijden kan aan de studie ». Groot was het vertrek niet dat hij noemde « ma librairie », maar het was er heerlijk

rustig en de kleine vensters gaven uitzicht op het voorhof van zijn kasteel en op zijne velden en akkers waar zijne lieden aan het werk waren ; het was een zeer practische eenzaamheid, die Montaigne had gekozen. Vier en vijftig spreuken versierden de balken der zoldering ; ontleend aan den Bijbel of aan de wijsgeerige schriften der Oudheid gaven deze enkele regels eene samenvatting van alle goddelijke en menschelijke wijsheid. Hij had daar bijeengebracht de werken van Latijnsche en Grieksche schrijvers, die hij liefhad en die hij zijn leven lang herlas en bestudeerde : Virgilius, Tacitus, Plato, Plutarchos. Negen jaren lang, in dit kalme vertrek, overpeinsde hij alles wat op de menschen en hun leven betrekking had, en wat, in die eenzame kluis, door de hand van Montaigne werd neergeschreven, behoort tot de grootste schatten der menschheid ».

Juist honderd jaar na Montaigne's dood, in 1692, kregen we in 't Nederlandsch een vertaling. «Alle de werken van de heer Michel de Montaigne, Ridder van St. Michiels Ordening, bestaande in zijn Proeven : in de welke hij van alle voorvallende zaken verstandiglijk redeneert. Uit de fransche in de nederlandsche taal vertaalt door J. U. Glazenmaker, 't Amsterdam. Bij Willem van Lamsvelt, Boeckverkooper achter de Nieuwe kerck ».

Glazemaker was een gepatenteerd vertaler : Epictetus, Seneca, Quintus Curtius, Bentivoglio, Erasmus, Thomas Morus, enz. En men zegt dat hij steeds heel nauwkeurig vertaalde. Maar wat Montaigne betreft, heeft hij zeker den geest van zijn model niet achterhaald. Daarvoor is zijn taal veel te zwaar op de hand. Veel beter is Jan Van Nijlen geslaagd. Zijn pittig, springlevend Nederlandsch is een genot, waarbij Montaigne zelf, die niet zoo dadelijk tevreden was, welbehaaglijk zou knikken, en waarin hij wel voor een ruim deel zichzelf zou terugvinden, of althans iets van datgene wat hij zoo pittig noemde « consubstantiel à son auteur ».

8. Dezelfde prof. Vander Wyck, die Schopenhauer bewerkte, nam de « Uren met Nietzsche » op zich. Zijn inleiding achten we in zoover minder geslaagd daar hij zelf begint met te zeggen dat zijn beeld van Nietzsche onvolledig zal zijn, en dat hij van Nietzsche het verkeerde wenscht over het hoofd te zien en enkel aan 't goede in hem zijn aandacht wil wijden. Wij

krijgen dus hier bepaald een idealiseering, of, zoo dat woord in Nietzsche's techniek zelve minder past, dan : een Nietzsche op zijn Zondagsch. Zoo komen we voor bizonder zachtzinnige uitdrukkingen te staan : Als Nietzsche in zijn autobiografie grootspraak over zijn adel verkoopt, die beslist bezijden de waarheid ligt, dan heet het dat « Nietzsche zich aan zelfbegoocheling schijnt over te geven ».

Verder steunt Prof. Vander Wijck ál te zeer op één boek over Nietzsche : Karl Joël's « Nietzsche und die Romantik ». Een groot deel van Vander Wyck's inzicht en nagenoeg zijn heele aesthetische beoordeeling van Nietzsche ligt vast bij Joël, die een oorspronkelijk denker is en een schitterend schrijver. Maar waar deze profetisch-aangelegde Israëliet zich op zijn bezieling laat gaan is hij als wetenschappelijke vraagbaak natuurlijk minder vertrouwbaar. Met dat alles blijft het toch treffend, te zien hoe Joël Nietzsche portretteert, en Van Wyck vertaalt dan ook dit fragment : « Ik kan zeer kort samenvatten wat ik betreffende Nietzsche geloof : hij heeft gelijk met zijn ja, hij heeft ongelijk met zijn neen. Hij heeft, als uit den schipbreuk zijner ziel en van zijn tijd, enkel het naakte leven en streven gered, maar de goederen des levens niet teruggevonden. Nietzsche is een overgang, geen doel, een noodzakelijke overgang. Mij is het onbegrijpelijk, hoe men Nietzsche een pathologisch monster of een eeuwig wonder kan noemen. Nooit misschien kon men van een denker zoo kortweg zeggen : hij *moest* komen ; nooit misschien was er een die zoo duidelijk en noodzakelijk als reactie op de heerschende tijdstroomingen volgen moest. Aan de sociaal-democratische neigingen van zijn tijd geeft hij een klaar antwoord met zijn aristokratisch individualisme ; den strijd om het bestaan laat hij, voortbouwende op Darwin, omslaan in den strijd om de macht ; de afstamming van den aap omslaan in de opklimming tot den oppermensch, dat hoogste gewrocht van de zegevierende uitverkiezing in Darwin's strijd om het bestaan ; Schopenhauer's verwerping van het willen omslaan in aanvaarding van het willen ; zoo zocht hij overal den omzwaai naar omhoog in de richting van het positieve. In de plaats van armzalig strijden en lijden stelt hij voornaamheid, zegepraal en vreugde ».

Met reden wijst Vander Wijck op de gelijkenis die er bestaat tusschen Nietzsche's meest bekende boek

« Also sprach Zarathustra » en Lamennais' «Les paroles d'un Croyant », — « maar Nietzsche is dieper, dichterlijker, en duisterder... »

't Is dan ook duidelijk dat Lamennais invloed heeft geoefend op Nietzsche ; maar er zijn zooveel invloeden na te gaan op dezen naar den vorm toch zoo persoonlijken kunstenaar. Zoo zou hier b. v. ook, naar Joël opmerkt, de Duitsche mysticus Angelus Silesius te pas komen. Bij Silesius immers beroemt zich de menschengeest met trots er op dat God zonder hem geen oogenblik leven kan.

De fragmenten door Vander Wijck ter vertaling gekozen vormen zoo goed als een logisch geheel of althans een samenhang met een geleidelijkheid die men niet zoogauw bij Nietzsche verwachten zou en die hij overigens zelf niet tot stand bracht. Het heele boekje stemt dan zeker ook gunstiger voor Nietsche dan de doorloopende lezing van zijn werk.

Maar de rechtvaardigheid eischt dat we naast den idealistisch-opgevatten Nietzsche ook den historischen in 't oog houden.

Prof. Vander Wijck heeft gelijk als hij Nietzsche verdedigt tegen de aantijging een van de ophitsers geweest te zijn tot den grooten oorlog. Hoe dikwijls heeft men sinds Augustus 1914 Nietzsche niet genoemd in één adem, in één verwensching, met von Treitschke en Bernhardi. Dat is een van de honderdduizend dwaasheden die de pers op haar kerfstok heeft. Ieder die Nietzsche's oordeel kent over den oorlog van 1870 weet genoeg dat zulk een prediker geen krijgsapostel kan zijn ; ieder die Nietzsche's oordeel kent over de Duitschers weet eveneens dat ze niet bij hem de vergoding van hun kultur hebben opgedaan. Nietzsche bewondert kracht en durf, maar niet die van de politiek noch van den politieken oorlog. Wil men over zulke dingen hymnen hooren in de literatuur, dan behoort men veeleer dan naar Nietzsche te gaan naar Joseph de Maistre.

Maar er zijn andere tekorten in Nietzsche en andere grieven tegen hem. En 't is verkeerd van Vander Wijck daarop niet te wijzen en daartegen niet te waarschuwen.

Men zou eigenlijk als men 't over Nietzsche heeft moeten beginnen met te constateeren hoe dikwijls de man zijn meest principieele opvattingen heeft gewijzigd, en met te erkennen dat het zeer moeilijk is bij Nietz-

sche de rustige verkondiging van eenig beginsel aan te treffen of over iets zijn definitieve meening te achterhalen. Men kan verder gaan en vragen, wijl het hier immers een apostel geldt : Wanneer en waar is Nietzsche ten volle verantwoordelijk voor 't geen hij zegt ? De man had genie, en in schitterende mate. Maar 't is een feit dat dit genie langzamerheid is ontaard en ten slotte op volslagen krankzinnigheid is uitgekomen.

Een der weinige dingen die bij Nietzsche gedurende den heelen tijd van zijn werkzaamheid bestendig zijn gebleven is zijn vijandschap jegens het Christendom. En het gaat niet aan als men een boek over Nietzsche geeft daarvan niet te gewagen. — « Wat heeft het Christendom gedaan ? Het heeft de sterken gebroken, de grooten versmacht, het geluk in de schoonheid verboden, al het zelfgenoegzame, mannelijke, veroverende, heerschzuchtige, omgeknakt tot onzekerheid, wroeging, zelfvernietiging; de geheele liefde tot het aardsche en de heerschappij over het aardsche verkeerd in haat tegen de wereld. — Menschen niet voornaam genoeg om de bodemloos verschillende rangorde tusschen mensch en mensch te zien — zulke menschen hebben met hun « gelijk voor God », over het lot van Europa geheerscht, tot eindelijk een verkleinde, belachelijke soort, een kudde-dier, iets middelmatigs en sulligs is tot stand gekomen : de hedendaagsche Europeaan. — Het christelijk Godsbegrip is een der corrupste godsbegrippen die op aarde bereikt zijn. Daarin krijgen alle decadentie-instincten, alle lafheden en vermoeidheden der ziel hun sanctie. — Het Christendom en de alcohol zijn de grootste vijanden der menschheid ».

Het heerlijkste moment dat de geschiedenis ooit heeft mogen boeken : het laatste samenzijn van Christus met de zijnen op het Avondmaal, waarbij al wie mensch is zich voelt doorhuiveren van het heilige en het goddelijke, heeft deze man, die genie had en die Duitsch schreef als geen andere, verkarikatureerd tot : « das Eselsfest ».

Het hoogste en het grootste heeft hij onteerd ; dan wordt het natuurlijk dat ook alle grooten hun beurt kregen bij hem :

Seneca — de toreador van de deugd ;

Dante — de hyene die poëzie in de grafkuilen zoekt ;

Kant — die *Cant* moet worden geschreven.

Schiller — de Moraal-trompetter van Saeckingen ;
Darwin, Spencer, Mill — Engelsche filisters ;
Michelet — de geestdrift in hemdsmouwen ;
Wagner — geen mensch, maar een ziekte ;
Lizst — « die Schule der Geläufigkeit — nach Weibern ;
Georges Sand — de lactea ubertas, de melkkoe met den schoonen stijl.

En zulk een Multatuli in 't kwadraat wordt opgetroond als een geestelijk leidsman. Ik weet het, niet alles is logica in 't leven ; het hoogste is geen logica, maar anti-logica en brutaliteit te verkoopen voor wijsheid, daarin is enkel Nietzsche geslaagd... omdat hij pikant was.

J. P.

(*Slot volgt*).

BOEKENNIEUWS.

PROF. E. VLIEBERGH : **Beginselen van Strafrecht.** Uitgave van de Vlaamsche Boekenhalle te Leuven. Prijs fr. 15.

In dit handboek van 250 bladz. heeft Prof. Vliebergh, door eene pijnlijke ziekte verhinderd zijne lessen aan de Leuvensche Universiteit voort te blijven geven, een samenvatting laten verschijnen van zijn leergang van Strafrecht.

De studenten, tot dewelke dit boek allereerst bestemd is, zullen er hun geliefden Professor dankbaar voor wezen, want het zal hun de studie in hooge mate vergemakkelijken. Voortaan immers zal het volstaan in den leergang aanvullende nota's te nemen, en zal het niet meer noodig zijn door een ontzenuwend en trouwens meestal onleesbaar gekrabbel te trachten het gesprokene woordelijk op te vangen.

Wij aarzelen dan ook niet openlijk te verklaren dat het handboek van Prof. Vliebergh aan een pedagogische noodzakelijkheid beantwoordt.

Maar er is meer. Wat vooral treft bij het doorlezen van dit werk is de klaarheid, de duidelijkheid waarmede de geleerde Professor de neteligste rechtsvragen behandelt, de onberispelijke logika van den gedachtengang, en voornamelijk het feit dat de schrijver zoowel aan theoretische beschouwingen en rechtskwesties als aan vraagpunten van meer praktisch belang de plaats geeft welke hun wederzijds in een handboek als dit toekomt.

Dit merkwaardig evenwicht vinden wij niet in het overigens meesterlijke leerboek van wijlen Adolphe Prins. Legt men de werken van beide professoren naast elkander dan bemerkt men alras dat Prins de man is der theorie en der doctrine. Prof. Vliebergh daarentegen begeeft zich niet in wijduiteenloopende bespiegelingen over de verschillende strafrechtstheorieën ; hij beperkt zich tot den kern der dingen, toetst ze aan de hoogere beginselen van godsdienst en zedenleer en laat nooit na door voorbeelden uit de praxis genomen aan te toonen hoe de meest abstrakte rechtsbegrippen in het ambtelijke

leven van den rechtsbeoefenaar hun toepassing vinden.

En daarom juist is Prof. Vlieberghs' boek een zoo kostbare handleiding niet alleen voor studeerenden maar ook voor hen die de universiteitsjaren achter zich hebben.

Den jongeren zal het aantoonen dat het strafrecht geen dood iets is maar wel een wetenschap die leeft, groeit en zich ontwikkelt in en samen met onze samenleving, geen codex van abstracties maar een verzameling van wettelijke voorschriften die ten slotte evenzeer beantwoorden aan eene reëele maatschappelijke noodzakelijkheid als b. v. de wetten die hygiënische maatregelen voorschrijven in de fabrieken en werkplaatsen.

De ouderen, welke beroepsmisvorming dreigt, zullen zich bij Prof. Vliebergh herinneren dat het strafwetboek toch nog wat meer is dan een louter tekstenboek waar men het noodige vindt om iemand... per formulas.. te veroordeelen of arglistig uit het vangnet der justitie te onttrekken.

Ieder rechtsbeoefenaar die uit de laagvlakte van het dagelijksche leven wil opstijgen naar de hoogere sferen van het zuivere recht maar toch den vasten bodem der werkelijkheid onder zich wil blijven voelen volge den weg dien Prof. Vliebergh aanwijst.

E. V. N.

STIJN STREUVELS, **Genoveva van Brabant,** Eerste en tweede deel. L. J. Veen, uitgever, Amsterdam z. d.

Van het litteraire publiek zal het vooral wel een gril wezen, zoo het bezwaarlijk te overhalen is, om het geslaagd-zijn van een auteur, in meer dan één genre, volmondig te beamen. Een gevierd schrijver schijnt gedoemd, om steeds in eenzelfde voor te loopen,; 't gebeurt zelfs, en niet zelden, dat hij zijn leven lang blijft : den man « unius libri », in casu meestal van zijn eersteling. Een schrede buiten den gewonen wegel, staat, al dadelijk, als een misstap aangeteekend. Bij hoevelen, doet, uit de ontzaglijke produktie van Frederik van Eeden bijv. alleen « De Kleine Johannes, Iste deel ». maar opgeld ? En nochtans, kan van Eeden als lyricus, dramaticus, epicus, essayist, heel wat uit zijn mars te voorschijn brengen. Uit eigen litteratuur en vreemde, konden nog voorbeelden, bij de vleet zelfs, aangehaald,

om die eenzijdige, verkeerde opvatting van het litteraire publiek, in een zonderling daglicht te zetten. Of blijkt ons Gezelle-geval niet typisch genoeg ? Is Gezelle, dan alleen maar de dichter van « Kerhofblommen » of « Rijmsnoer » ? En zijn overheerlijk proza — we laten dan nog zijn taalkundig Benediktijner-gewrochten buiten sprake — zijn « Uitstap in de Warande », « De Doolaards in Egypte », « Van den Kleenen Hertog », « De Ring van het Kerkelijk Jaar », wordt het naar waarde geprezen ? wordt het gelezen ?

't Wordt de gepatenteerde kritiek zelve, soms te machtig ; haar lust om, op ieder litterair fleschje — zelfs de « aqua distillata » krijgt met een bezonder kleurtje ook een dito-opschriftje — een etiketje aan te plakken, om plaatsjes aan te wijzen en prijsjes uit te deelen, krijgt al te ras de bovenhand.

Maar aldus geraakt ze ook weleens in verlegenheid. En 'k durf haast staande te houden, dat het met Streuvels « Genoveva van Brabant » 't geval is geworden. Men besloot, dat de lijn van Streuvels' litteraire ontwikkeling, nu wel niet over den historischen akker heen, scheen te loopen, en tevens werd den auteur, — en dan nog door een en denzelfden kritikus — in 't oor geblazen, dat hij het nog eens wagen moest, dat men immers nooit weten kon... De kritiek zat in de knip, en door welke bochten heen, zou ze er zich weten uit los te wringen ?

Waarom niet a-priori reeds — daar het al zoo dikwijls zonneklaar is gebleken — aangenomen, dat een rijkbegaafd schrijver wel meer dan een troef in zijn spel klaar heeft ?

Een historische roman van Streuvels ! Waar hij aangekondigd werd, stak menigeen 't fijn-proeversneusje op en zette een sceptisch gezicht, al mompelend: 't wordt ditmaal dubbel bedenkelijk !

't Was immers met zijn « Dorpslucht » heelemaal verkeerd uitgevallen. Hoe stevig waren de verwachtingen, op dit werk gebouwd ! Niet het minst door Streuvels zelf, die — althans zoo we Scharten mogen gelooven, — luid-op beweerde, dat zijn roman « wereldvermaard ging worden ». Tot een roman, tot een organische eenheid is « Dorpslucht » intusschen niet gegroeid. Dit massieve werk — 't beslaat twee deelen met 332 en 544 blz. — plomp als een pompoen, gleuft, over-rijp, als vanzelf, open, in een bundel scherp-af-

geteekende en sterk-van-elkaar-verschillende novellen.

Een roman stevig inéén te steken, bleek vooral nog een kolfje, dat niet voor Streuvels' hand was weggelegd. Zelfs « De Vlaschaard » — niet Streuvels' beste, maar een van zijn voortreffelijkste produkten — miste het evenwicht, dat alleen een kloeke opbouw, met veronachtzaming van alle stijl-extra's, hoe bekoorlijk ook, verzekeren kan.

Als men het heeft over het construeeren van een roman-geheel tast men tegelijkertijd Streuvels volop in zijn zwak. De oorzaak hiervan ligt misschien niet ver te zoeken. Bij dezen pracht-self-mademan, wordt men, telkens weer, de ontstentenis van een regelmatige klassieke opleiding gewaar, en de Russische schrijvers, die bij den aanvang van zijn litteraire carrière, zijn lievelingsauteurs bleken te zijn, zullen door hun opvallend gemis aan compositievermogen — denk maar even aan Tolstoï en zijn lang-uitgesponnen Anna Karenina, een roman die gemakkelijk tot een derde van zijn omvang te reduceeren ware — deze gapende leemte niet geplempt hebben, intgendeel !

En toch, zijn we er blij om, dat, na het schrijven van zijn « Oorlogsdagboek » — maar à propos, zou 't wel Streuvels' bedoeling geweest zijn, deze intieme kantteekeningen in 't licht te geven ? of heeft misschien een uitgever, die « voorzag dat het relaas van Streuvels' ondervindingen gewis belangrijk zou worden gevonden» hem het handschrift weten te ontfutselen ? — « om de gruwelijke leelijkheid van het heele menschdom te ontvlieden en te vergeten », Streuvels ertoe genoopt werd, uit onzen rijken legenden-schat, deze overheerlijke van Genoveva op te diepen en tot een breedvoerig levensverhaal uit te werken.

Met Goethe dient herhaald :

es ist ein grosz Ergötzen
Sich in den Geist der Zeiten zu versetzen

maar, al dadelijk, moet er bij gevoegd, dat Streuvels er volkomen in slaagde, om die oud-frankische wereld, voor onze bewonderende oogen, spring-levend, op te tooveren.

't Moet heel wat vóór-studie gekost hebben ; 't ging echter «con amore» en «ubi amatur non laboratur ». Streuvels weerstond aan de bekoring, om, bij zijn « Genoveva » ad instar Querido, bij zijn « Koningen », een kommentaar over bronnenstudie te voegen. Flau-

bert, met zijn « Salammbo », deed het evenmin. Maar, hetgeen men dezen laatste, wel ten laste kan leggen, nl. dat hij den lezer, te kust en te keur, en meestal ten onpas dus, overstelpt met technische bizonderheden en schijn-wetenschappelijkheden, die den lezer nerveus 't blad doen omslaan, om zich te vergewissen of dat spelletje nog lang duren zou, kan den schrijver van « Genoveva » nergens onder den neus worden gewreven. Zijn beschrijvingen zijn bijna altijd het kader, dat er zijn moet, omwille van 't goed-begrijpen, en 't dieper-inzien van 't verhaal. Bijna altijd... 't wordt inderdaad den meester-beschrijver soms wel eens te eng, binnen het kader, en... weg is hij, het diepe oerwoud in, waar 't o zoo overheerlijk ruischt van 't wiegen van honderden zingende boomekruinen... De lezer gaat er haast blij om zijn, om dien « passus extra viam », waar 't hem een beetje bang ging worden, in den burcht, op zijn romeinsch nochtans aangelegd, of onder 't ruw volkje, hoofdzakelijk als het Tacitus' kenschetsing der germaansche zeden, eere aandoet. Spreekt ge over Streuvels, dan hebben 't de meesten over den meester-beschrijver. Goed, breede fresco's schilderen, lijk Benoît in de muziek, overheerlijk ; dit is zijn doening, vol-uit ! Maar hij kan meer en beter nog. Hij is ook een fijn psycholoog, hoofdzakelijk waar 't kinderzielen geldt. En 'k geloove wel, dat als zulkdanig, Streuvels zijn laatste woord nog niet heeft neergepend. Men wordt het alweer gewaar in « Genoveva van Brabant ». De psyche van het meisje wordt uitstekend uitgebeeld. Waar de vrouw en echtgenoote verder optreedt, blijft de ontleding meer « à fleur de peau » ; en waar de legende ten einde loopt, krijgt het verhaal, hier en daar, een duwtje in den rug om den gang te bespoedigen. « Il bouscule les évènements » zou Huysmans zeggen.

En zoo moet, te rechte, in onze litteratuur een ruime plaats toegedeeld aan den Streuvels der boerennovellen, aan den meester-schilder van « De Vlaschaard », den ragfijnen ontleder van « 't Kerstekind » en menig ander kinderzieltje, en last not least aan den heerlijken verhaler van een onzer populairste legenden « Genoveva van Brabant » — een boek waarin ik uren achteréén, genietend en bewonderend, te grasduinen vermocht.

JORIS EECKHOUT.

Dr ALB. VAN DRIESSCHE (Berto van Kalderkerke), **Uit Vreedzame Dagen**, Vlaamsche Boekenhalle, Leuven 1920.

Bij 't verschijnen van Vandriessche's eersteling « Uit Donkere Dagen » (1913) had ik 't genoegen, in « Jong Dietschland », zaliger en onvergetelijker gedachtenis — wanneer daagt weer voor u het morgenrood ? — mijn bewondering uit te spreken, over die zes knappe schetsen, welke, al dadelijk, den schrijver ervan een voorname plaats onder onze voortreffelijkste prozateurs verzekerden. Als leit-motief gold de spreuk uit de Ecclesiasticus : Ik heb bevonden dat alles ijdel is onder de zon ; en tot motto voor 't heele boek, kon gerust gekozen, het suggestieve vers van Henri de Régnier : « l'ombre d'un cyprès noir s'allonge sur les roses »...

Deze tweede bundel bevat één schets meer dan de vorige : Een Ongeluksvogel, Het Ongerepte, Een Zondag, De Duurbare, Ontvangenis, Dooi, Zomerklacht.

De grondtoon is er wat milder op geworden ; des te scherper vliemt hij en treft des te inniger.

't Is de vrede van de « Mondscheinsonate », maar, met telkens weer die gedempte beverige vioolstreek, welke vruchteloos te troosten poogt en zelf in weenend gemurmel versmelt ; 't is de rust, aan de oppervlakte der zee, die zooeven « de kathedraal verzwolg » ; hoe sloeg het, ginder diep, aan 't wielen nu en 't woelen : een oer-storm ! Bij 't lezen van dit proza, komen gedurig, de verzen van Hegenscheidts « Adagio » voor den geest te staan :

Meedoogend glijdt een zachte melodie
Rond d'aardsche dingen, treurend van verlangen,
En schouwt de dingen aan met oogen, die
Vol tranen van een diep-meêlijden hangen..

Zoo overschouwt Vandriessche de wereld ; weinig schrijvers — in Vlaanderen vast niet één enkel — hebben zoo diep en fijn-zinnig tevens, de tragiek van 't leven gepeild en sober-krachtig uitgebeeld. Bij hem nochtans geen zweem van 't star-onmeêdoogende pessimisme van een Guy de Maupssant of een Marcellus Emants. Een zwarten bril laat hij ongebruikt ; hij ziet

klaar uit zijn oogen en schat de ondermaansche dingen, naar hun echte waarde. 't Gaat immers niet aan, deze zóo maar principieel roos-tintig te kleuren net zooals de door-dik-en-dun-idealist Conscience deed ; 't houdt evenmin steek, ze moedwillig, in den zwart-pot te dompelen, naar 't voorbeeld van den systematischen levenshater Aletrino bijv.

Bij Vandriessche gulpt breed-uit over alle dingen een gulden zonnestraal, met ernaast — 't behoort er immers bij — een trage schaduwstreep.

O 't licht is hem zoo lief ! Oordeel maar liever zelf ; en zoek nu naar een tegenhanger van dit allerfijnste luministisch tafereeltje :

« De lucht was vol zacht wit licht. Tegen een witgekalkten gevel die wemelde, op een witte bank, zat een bleek meisje in lang los wit kleed, onder een wit bloesemende pyramide-peereboom.

« Het was een meisje dat lang ziek was geweest en den halven winter te bed had gelegen ; ze was nu herstellend en mocht buiten komen in de warme voorjaarszon.

« Ze zat daar roerloos stil. Ze sluimerde wellicht, of hield althans haar zwakke oogen dicht voor 't felle schijnsel.

« Op eens ! daar huppelde van achter den hoek stijf-dokkerend aanrennend een wit geitelammeke ; het witte meisje schrikte even op, riep dan daarna lieftallig lokkend :

— Belle-belleken, kom mijn Belleke !

«Achter 't witte geitje kwam aangedraafd een bleek blond knaapje in een wit schortje.

« 't Geitje vleide zich, schutting zoekend, tegen 't rokje van 't meisje aan.

— Stout manneken, zei 't meisje, tanteken alzoo doen verschieten en achter 't Belleken zitten. Foei ! Belleken is braaf, kom Belleken.

« En ze klopte op haar kniekens, doende als voor een hondje dat ze op haar schootje wou ; en 't geitje richtte zich op zijn achterste pootjes overeind en ankerde zijn voorste hoefjes over den bilrand vast ; maar 't ging niet, 't beestje schudde bedenkelijk zijn koppeken dat zijn puntig-uitstaande oorkes biezebijsden.

«'t Knaapje stond heel ernstig; een beetje beteuterd en vol spijt en medelijden, omdat tanteken benauwd was geweest en nog zoo ziekskes.

« De lucht was vol zacht-wit licht.

« De bloedloos-witte hand aan 't einde van de breede, witte tabbaardsmouw plooide nu onder 't witte buikje van 't geitje : een oogenblikje hing het als gewurgd, met zijn pootjes stijf uit en zijn neksken gerokken ; de arm ging lastig omhoogewaart, en weldra lag het witte vachtje in den wijden witten schoot, tusschen de magerkes-scherp geteekende billelijntjes.

— Braaf Belleken he... streelde het meisje over 't onnoozel-vriendelijk geitenkopje ; Mauriske mag er niet meer achter zitten.

— Mellemeî ! murmelde het beestje.

— Ik zal 't nooit niet meer doen, tanteke.

— Dan is 't goed, geef Belleken dan een tootjen !

« 't Manneken plakte een smakkenden zoen over 't puntig geitensmoeleken.

« Goed zoo, en tanteken nu ook één.

't Ventje vleide zijn witte armkes rond 's meisjes witten hals, zij nam in haar blanke handen zijn blond koppeken en ze zoenden elkander heel zoet.

« 't Manneken stond heelemaal roerloos stil als te luisteren naar een lijze vogelliedeken en tanteken deed haar oogen toe, zonder eenig gepeins, al maar voelend in louter geneuchte, haar kranke lijveke glijdend in fijn fluweelen streeling.

« En 't geitje lei rustig tusschen hen beiden, in den witten zonneschijn te blinken ; een loshangende twijg ging gracielijk aan 't wuiven ; en vijf, zes witte bloesempillekes sneeuwden neder over het witte witbelichte groepje. Nieuw leven in de nieuwe Lente ».

Vergis ik me, 't kan, maar 't wil me voorkomen, alsof van deze schets, « het Ongerepte » de twee eerste hoofdstukken, naar 't eerste plan van den schrijver, een afgerond geheel vormden. Was 't Vandriessche nu allereerst te doen om 't heerlijke zonne-tafereel ? en liet hij slechts naderhand, « het Bezoek », als een grauwe wolkfliert over deze witte lente-idylle varen — om der waarheid wille? Want op de waarheid, komt het, bij Vandriessche, in allereerste instantie, aan. Als geneesheer, en dan nog wel als specialist van een heel bizonder soort kranken, heeft hij 't schrijnende levensleed van te dichtbij gezien, om anders te kunnen zijn dan waar ; de tragiek van 't dagelijksch leven heeft de « was-weeke ont-

vankelijkheid van zijn gemoed » te diep tot in « de gronden van zijn ziel beroerd » dan dat hij, naast « zijn liefde voor de rozen, niet zou opschrikken voor 't verraderlijk-stekelige van zoo menig nijdigen doorn. Gelukkig bleef hij wars van het tranen-kwistige romantisme ; alleen in « Een Zondag », de minst geslaagde schets uit den bundel, gaat de schrijver een beetje aan 't zanken op zijn Werthers.

Werkelijkheid, overal door een fijnen geest, diep en innig doorvoeld, en met krachtige kunstenaarshand tot sobere plastiek verwerkt.

Kunst vol meditatie over 't leven, nergens preêkerig aangedikt noch apotheose-rood-schel verlicht ; tragisch meer gesuggereerd nog dan uitgesproken. Ik liet me gezeggen, dat, van dit heel bizonder kunstwerk — 't is nota bene reeds meer dan een jaar in den boekhandel voorhanden — tot hiertoe, slechts een twintigtal exemplaren aan den man gebracht werden. In Vlaanderen gaan dagelijks duizenden sportbladen van de hand....

Een wenk nog voor den uitgever : 't gaat niet aan, zooveel heerlijks in zoo bewaarschoolprijsachtig een formaat voor te leggen : zulk prachtig ooft dient op zilvren schaal aangeboden !

JORIS EECKHOUT.

PAUL VERBRUGGGEN : **Verzen.** De Sikkel, Antwerpen. Met teekeningen van Jos. Leonard.

Een heel klein bundeltje, met elf stukjes er in. Maar 'k wou dat er velen waren als Paul Verbruggen, die enkel zeggen wat ze te zeggen hebben en wat ze zeker weten van zichzelf te zijn. Verbruggen doet met zijn woord wat zijn teekenaar Leonard doet met zijn lijn : sobere en vaste trekken, maar des te zwaarder van suggestie. Bij hem wordt werkelijkheid wat Marie von Eschenbach zocht als ideaal :

Ein wenig Klank
Ein wenig Wohllaut und Gesang
Und eine ganze Seele.

Inderdaad ook bij hem geldt het de gansche ziel ; en die te geven zoo direkt mogelijk... Maar ook hij weet dat de gansche ziel een wereld is, een sterk be-

volkte wereld, en dat het lang duurt vóor àl die bewoners, die toch allen hun recht tot meespreken hebben, even aan 't woord zijn gekomen. Hier zijn dan die spreekbeurten ten getalle van elf, ik hoor — laat nu de titels luiden lijk ze willen — den droomer, den minnaar, den trooster, den vriend, den dichter, den hoper, den willer, den wachter, den zieke, den gelukkige, den blijde. Het is de groei van den zoeker door menschelijke liefde en door menschelijk lijden en door een zuiver gehouden dichterschap heen, naar God en goddelijkheid of godwaardigheid. En elk van die stadia is met zulk een korte kordaatheid daar gezet dat men wel vermoeden mag : aan elken regel heeft deze dichter zooveel tijd en zorg besteed als de meeste andere goede dichters aan een heele bladzij. Zoo weinig van het multa en zooveel van het multum is nog maar zelden in onze letterkunde te zien geweest. Daarom is hier eigenlijk geen gelegenheid tot aanhalen. Want dat verraadt een voorliefde van 't eene vers boven 't andere en zooiets moet ik hier mezelven verbieden. Ik zeg dan enkel dat de heer Verbruggen, mij dunkt, het recht heeft, zijn kleine bundeltje te bekijken met het genot van den zevenden dag : na straffe inspanning, die in zuiver geweten van mensch en artist haar best heeft gedaan, de rust, die met klare, vreugdige oogen zien mag dat alles goed is. En ik voel me mede gelukkig omdat met dit boekje weer iets heel schoons aan Vlaanderen is geschonken. J. P.

PAUL COLIN : **Romain Rolland** (Vertaling door Fenna de Meyer). Van Loghum, Slaterus en Visser, Arnhem, 1921, 200 blz.

Deze biografie van Romain Rolland is eigenaardig werk. Het is een hulde aan den ontzaglijken literator, maar niet zoozeer een zuiver letterkundige studie als wel een polemiek te zijnen gunste tegen zijn afbrekers sinds het uitbarsten van den oorlog. De beginseltrouwe socialistische wereldburger, die ook in 's lands vijanden nog steeds zijn evennaaste erkent wordt hier verdedigd tegen 't partijgeschreeuw. Onnoodig dus te zeggen dat Colin's werk in het teeken staat van het internationaal pacificisme. Als dusdanig behoort het meer tot de politiek dan tot de literatuur. Het pleidooi zou er veel makkelijker ingaan, was Colin zelf wat meer op den

achtergrond gebleven. Tallooze keeren dringt zijn «ik» naar voor, en het scheelt weinig of wij vernemen zooveel van Colin's eigen ideeën over politiek, literatuur, kunst, heroëncultus enz. als over die van Romain Rolland zelf. Het ligt dan ook gedeeltelijk aan politieke redenen dat Colin niet graag Rolland versleten ziet als den schrijver van « Jean Christophe » en hij legt vooral het gewicht op Rolland's biografischen arbeid : « Tolstoi », « Beethoven », « Michel Angelo », op zijn drama's « Aert », « Danton » op zijn « Au-dessus de la Mêlée » en op zijn na-oorlogsche romans : « Colas Breugnon » en « Un contre Tous ».

De vertaling is, voor zoover dit te controlleeren is zonder 't oorspronkelijke ernaast, goed geslaagd, d. w. z. vlot en smaakvol.

R. W. R. VERDEYEN : **België en Nederland 1914-1919.** De Vluchtoorden Hontenisse en Uden, met 53 afbeeldingen. 's Gravenhage, M. Nijhoff 1920.

Wij hebben al heel wat relazen in boek- of brochure-vorm van het verblijf der Belgen in Nederland onder den oorlog. In twee zware bundels gaf « Futura » uit wat er van de vluchtoorden en verdere inrichtingen vooral in godsdienstig opzicht te zeggen viel. Maar tot heden is het eenig, streng historisch zuiver wetenschappelijk verslag, naar welks model ook voor de andere vluchtoorden zou dienen gewerkt dat van Dr Verdeyen over Hontenisse en Uden.

In zijn hoedanigheid van ambtenaar toegevoegd aan den Regeerings-Commissaris in die beide vluchtoorden en van Directeur der Werkverschaffing in dat van Uden, was Verdeyen de aangewezen man om alles wat op die beide kampen betrekking heeft in zake documenten te verzamelen. Daar Verdeyen tevens een man is van wetenschap heeft hij dit met stiptheid en keurigheid gedaan, en met zulk een zorg voor statistieken dat geen geroutineerd staatsambtenaar zulk een taak beter zou hebben vervuld. Daar Verdeyen een man is die in de derde plaats de pen kan voeren is aldus een boek tot stand gekomen dat boeit als een roman. Telkens als de nuchtere zakenmensch zijn plicht heeft gedaan wordt ook het woord gevraagd door den gemoedelijken kunstenaar, die zijn hart heeft laten werken onder zijn schamele volk maar die tevens er op uit was om zijn oog den kost

te gunnen. En zoo komt het dat in dit relaas van veel lijden telkens de humor gluurt om den hoek en dat uit deze bladzijden gevuld met kommer en nood telkens ook het « sursum corda » zijn weg weet. Men moet met zijn volk weten om te gaan om aldus, naast alles wat den Directeur móet hooren en zien, te kunnen vernemen datgene wat een gewoon officieel mensch nooit zou hooren noch zien. Ook twee figuren van historische beteekenis komen te voorschijn in dit boek : Een die onder zijn Udensche bediening gestorven is, helaas, en een ander die thans, Goddank, zijn volle kracht aan 't ontplooien is ten bate van Vlaanderen en het eenig leefbare Begië. Op éen mooie bladzijde ontmoeten die beiden malkander : Pater Bernardinus Mets en Minister P. Poullet ; en dat is roerend schoon.

De schrijver zegt het wel niet zoo direct, maar uit het hoofdstuk « Maatschappelijke vorming en karakter» blijkt dat in het vluchtoord Uden een Vlaanderen op zichzelf aan 't groeien was, dat in zulk een Vlaanderen onze menschen zich heerlijk thuis voelden, en dat ze — dit zijn 's schrijvers eigen woorden — ondanks alle beproevingen van de vijf oorlogsjaren, dank zij de eigen beschaving die ze daar mochten meemaken, beter en schooner aan hun land zijn teruggeschonken. Men begrijpt dat we om tal van redenen dit boek in vele, vele handen wenschen. D. W.

KEES VAN BRUGGEN : « **Koning Adam** ». Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, Amsterdam, 1921.

Kees van Bruggen is een ernstig en een ijverig werker. In deze zelfde reeks « Nieuwe Romans » verschenen van hem op vier jaar tijd vier Nrs : « Het verstoorde Mierennest », « Een goed Huwelijk », « de Zondvloed » en nu « Koning Adam ».

Uit deze « vertelling » nog meer dan uit zijn voorgaande boeken blijkt welk een natuurvriend Kees van Bruggen is. Hij verbroedert met de slakken zoowel als met de sterren ; en zijn lyriek spelemeit in 't Aardsch Paradijs als was ze zoo jong als die van Abel zelf. Want Abel in Kees van Bruggen's verbeelding is de dichter, en Kaïn is de werker, en Eva gaat op in haar moederschap, en Adam doet vreeselijk aan politiek. Ten slotte is onze eerste vader lang geen sympathiek

figuur. Nu, zoo erg veel moeten we er ons niet van aantrekken. Van Bruggen is niet zoo sterk in de typeering van zijn personen : Het primitieve en het moderne slaan hier dooreen in een mengeling komisch-grotesk bedoeld maar niet altijd den gewenschten indruk verwekkend. De sociale verbeeldingen van Kees van Bruggen zijn dan ook, me dunkt, minder geslaagd. Want wil hij een soort logica in zijn redeneering doen aanvaarden dan moet hij ook die verbeeldingen daarheen richten. En dat doet hij niet of maar zelden. Hij vermeit zich veel liever in zijn natuurgenot. En dat komt heerlijk tot uiting. Een dithyrambe aan de schepping zooals Adam's Vizioen in hoofdstuk XVIII werd in ons Nederlandsch zelden of nooit zoo meeslepend gezongen.

J. P.

AANBEVOLEN BOEKEN :

P. R. BOS-J. F. NIERMEYER : « **Schoolatlas der geheele Aarde** », 26e verbeterde en vermeerderde druk, fr. 8.40 ; met de kaarten van het nieuwe Europa. Wolters, Groningen.

D. DE LANGE en A. VAN KATWIJK : « **Fransch Leesboek met vocabulaire** » voor middelbare Mulo en Handelsscholen, 1e dl., 74 blz. f. 1.95. — Wolters, Groningen.

J. KOOISTRA en J. H. SCHUIT : « **Eenvoudige Engelsche Spraakkunst** », 2e deeltje, fl. 0,90. — Wolters, Groningen.

J. KOOISTRA en J. H. SCHUIT : « **Oefeningen bij de Eenvoudige Engelsche Spraakkunst** », 2e deeltje, fl. 1.25. — Wolters, Groningen.

Dr. F. BRABANTS en JOS. TEULINGS : « **Handboek voor het Latijn** », fl. 3.25, Malmberg, 's Hertogenbosch, Antwerpen.

Dr. DOM FRANCO DE WYELS en Dr. DOM WILLEM VAN DE KAMP : « **Het Volksmisboek** », 2e uitgave. Abdij Affligem, 1940 blz., fr. 25.

INHOUD :

Drukkerij A. DE BIÈVRE, Brasschaat (Antwerpen). Tel. 12.

MARIA, KONINGIN DER WERELDGESCHIEDENIS.

Feestrede (1)

uitgesproken op de algemeene Vergadering van het Mariacongres den 10 September 1921 te Brussel

Er is een woord dat de geschiedenis beheerscht. Het werd gesproken in den lusthof aller genietingen, bij den aanvang der tijden. Toen onze eerste ouders, door hun vergrijp aan de vrucht van den boom der kennis, het geheele menschdom tot weedom en ellende hadden gedoemd, en in hun beschamende naaktheid geen anderen uitweg vonden om hun schuld te vergoelijken dan te wijzen op de meeslepende kracht die was uitgegaan van de vleierij van den kwade, was er in God als een tweestrijd tusschen toorn en liefde ; en nog vóór Hij hun straf over de schuldigen uitsprak, vermaledijdde Hij de slang en voorspelde haar ondergang: « Ik zal vijandschap stellen tusschen u en de Vrouw, tusschen uw zaad en het hare : verbrijzelen zal ze u het venijnige hoofd ! »

Een blijde verwachting werd aldus verwekt in den rouw van het oogenblik, doch veertig eeuwen lang scheen het alsof die verwachting zou zijn een ijdele begoocheling. In de pantheons der volkeren, die, naar het woord van Sint Paulus, als in den blinde zochten naar den waren Meester des heelals, boden tal van godinnen de verleiding hunner vrouwelijkheid aan de vereering der geloovigen ; maar noch de losbandige Astartee van de Syriërs, noch de wulpsche Cybela der Phrygiërs, noch de wellustige Isis der Egyptenaren, noch de Aphrodite der Grieken, noch de Venus der

(1) Deze rede zal later ook opgenomen worden in het Verslagboek van het Maria-Congres.

Romeinen hadden zedelijke schoonheid genoeg om te beantwoorden aan de beschrijving van den profeet : « Een grootgaande Maagd die een Zoon baart wiens naam is Emmanuël, de Heer is met ons. » Toch wierp de bekoorlijkheid, die steeds uitgaat van vrouwelijke minne, als een gloed van warmte en een glans van poëzie tot over de zinnelijkste mysteriën der heidenen, terwijl het uitverkoren volk des Heeren binnen de omheining van Salomons tempel enkel te knielen had voor de macht van den Onzichtbare en zich terneergedrukt gevoelde door zijn strenge gerechtigheid.

Doch zie ! welke zijn die grootsche tafereelen die plots zich ontrollen in Israël ? Een werkmanshuisje te Nazareth, waar de nederigste der maagden eerbiedig gegroet wordt door een engel des Heeren ; een stalletje te Bethleëm, waar de Onbevlekte, die nooit een man heeft gekend, in aanbidding neerzijgt voor haar goddelijken zuigeling ; de top van den Golgotha, waar uit den mond des Rechtvaardigen in het ontzaglijke stervensuur het plechtige afscheid weerklinkt : « Vrouw, ziedaar uw zoon ! kind, ziedaar uw moeder ! »

Triomf ! vervuld zijn de tijden en volbracht is de belofte des paradijses ! Het menschdom erkent de Vrouw die komen moest en wier glimlach voortaan alle leed zal verzachten. De eerste lauweren worden om haar slapen gevlochten door de wilskrachtige oudheid ; de middeleeuwen gaan tot Haar met hun eindeloozen nood aan opbeuring en liefde, en zelfs de periode van het rationalisme moet de blijdschap en de schoonheid erkennen die Zij in de wereld gebracht heeft. Een vereerende taak is het, Mevrouwen, Mijne Heeren, dien zegetocht van Maria voor u te mogen ontleden !

I.

De eerste eeuwen des christendoms waren eeuwen van strijd. Zoo onbeduidend was het groepje van Jezus' getrouwen, — zoo onafzienbaar het arbeidsveld dat hen wachtte, zoo reusachtig de hinderpalen die oprezen !

Rondom hen, enkel vijanden. Wel scheen het Romeinsche rijk, dat nooit eenigen godsdienstvorm een gunstig onthaal had geweigerd, open te staan voor hun ijver, doch spoedig bleek het dat zijn bescherming alleen op de versterking der staatsidee was berekend :

het katholicisme kon niet draven in een verouderd gareel en officieele vervolgingen bleven niet uit. Het volk, de zinledigheid bewust geworden van de mythologie des Olympus, vermocht zijnerzijds nog enkel te ademen in de ongezonde atmosfeer van Oostersche plechtigheden terwijl de neo-platonische school aanstuurde op een heidensch henotheisme, dat in zenuwprikkelende kracht het eu-angelion verre voorbijstreefde. Nauwelijks hadden het bloed der martelaren en de pogingen der apologeten de overrompeling gekeerd, nauwelijks scheen de zege van Constantijn ook de zege te zijn, voor altijd, van het Kruis, of een vloed van barbaren, Vandalen en Gothen, Lombarden en Franken, ging over het Westen, en waar ze niet wijken moest voor Thor en voor Freia, dreigde de ware leer door het Arianisme te worden verdrongen. Clovis en Remigius van Reims weerden het onheil, doch het zwaard van Mahomed scheen voor immer te zullen uitroeien wat met zooveel leed was geplant : de halve maan rukte zegevierend vooruit tot in den boezem van Gallië en alleen door den ijzeren arm der Karlingers werd Europa gered.

Inwendige moeilijkheden schoten daarbij niet te kort. Hiërarchie en leering, tucht en liturgie, alles diende te worden bezorgd. De Zaligmaker had, ja, het meesterschap over zijn stichting opgedragen aan Petrus, maar de uitoefening ervan door zijn opvolgers baarde steeds aangroeienden kommer : het « imperator sum et sacerdos » van Constantinopel stond vaak Rome in den weg en de drijverijen van Photius en Michaël Cerularius leidden, spijts alle inschikkelijkheid van het Westen, naar de Oostersche scheuring. Met de eenheid van gezag hing samen de eenheid van leering. De openbaring was afgesloten sinds den tijd der Apostelen en het Godswoord lag voor alle eeuwen vastgeklonken in den tekst der Schriftuur ; maar de juiste interpretatie ervan in een wereld, die nog doordrongen was met de wijsbegeerte der heidenen, gaf aanleiding tot onvermijdbare meeningsverschillen, waarbij zelfs het genie van een Origenes geen waarborg was van onfaalbaarheid. De hoofdpunten van het geloof, de Drievuldigheid en de Menschwording, het samengaan in den Heiland van de goddelijke en de menschelijke natuur, vormden het brandpunt der betwistingen, en niet zelden gebeurde het dat hoogmoed en wetenschap zoodanig met elkander

vergroeiden, dat zij, die faalden, door geen anathema van hun dwaling te scheiden, de christenheid dreigden te verkankeren. Nooit waren de oecumenische conciliën talrijker en grootscher dan toen, want geheel de gemeenschap ging er in met al den gloed harer jeugd.

Geen wonder dat de plaats, welke te midden der aanhoudende krachtsontplooiing naar buiten en der intense geestesinspanning naar binnen, door de Moedermaagd werd bekleed, heelemaal afhing van den hoogen ernst dier dagen. De menschheid was zóó begaan met bespiegelende kennis, dat haast geen tijd overbleef voor poëzie en voor kunst : al de belangstelling werd samengetrokken op het dogma en zelfs in het kalendarium werd bijna geen plaats gegund aan Maria.

Dat de oudheid zuinig was met de liturgische vereering der heilige Maagd blijkt uit de getuigenis van den heiligen Bernardus die in de twaalfde eeuw slechts melding maakt van vier groote feestdagen : Onze Lieve Vrouw Lichtmis, Onze Lieve Vrouw Boodschap, Onze Lieve Vrouw Hemelvaart en Onze Lieve vrouw Geboorte.

De twee eerste zijn ook de twee oudste. « Mij geschiede naar uw woord ! » Eén volzin slechts, één betuiging van onderwerping aan de raadsbesluiten des hemels, en de werking van den heiligen Geest nam een aanvang. Even grootsch als het *Fiat* in de stille woning van Nazareth klonk het *Nunc dimittis* van Simeon op de trappen des tempels, en met evenveel dankbaarheid werd de gedachtenis ervan reeds in de apostolische tijden gevierd : de ontroerde juichkreet des grijsaards, die den nieuwgeborene begroette als «het licht dat schijnt voor de volkeren », ontsluierde een even ontzaglijk mysterie als de eerbiedige hulde van Gabriël, de komst verkondigend, door de genadevolste der vrouwen, van den Zoon des Allerhoogsten..

Tempelgang en Christustijding gelden den Zaligmaker zelf in even groote maat als zijn goddelijke Moeder : met de zuivering van Maria gaat samen de opdracht van Christus in den tempel en het bezoek van den engel is het begin van de Menschwording des Heeren : feitelijk is dus slechts de viering van Geboorte en Hemelvaart zuiver Mariaansch.

De dood is niet alleen de straf van de erfzonde, zij is ook het gevolg van de stoffelijkheid van een omhulsel, dat den sleet niet ontgaat. Hoe stootend

nochtans de gedachte dat het maagdelijke vleesch van de ongeschondene bij uitstek zou overgaan tot ontbinding en dat de borsten, die waardig waren den Verlosser te voeden, het aas zouden worden der wormen ! Gregorius van Tours, in de zesde eeuw, huldigt dan ook in geestdriftige taal de opname van Maria's lichaam ten hemel en Andreas van Creta beweert op den drempel der achtste, dat de Schriftuur die gebeurtenis niet zou hebben verzwegen, ware ze vóór haar voltooiing geschied. Feitelijk bekleedt omtrent het jaar zes honderd de Assumptio haar plaats in de liturgie. Iets later verschijnt de gedachtenis van Maria's geboorte als een voorrecht, de Volschoone om haar ongerepte zuiverheid, toegedacht, en dat ze enkel te deelen heeft met den Messias zelf en zijn voorlooper, Johannes Baptista. In welke omstandigheden juist beide plechtigheden werden ingesteld, laat de geschiedenis in het duister ; maar de soberheid, waarmede de piëteit der eerste geslachten enkel stilstaat bij de uiteinden van Maria's loopbaan op aarde, bij haar vlekkelooze verschijning en haar triomfeerend verscheiden, is kenschetsend voor het heilig ontzag dat zij de Godsmoeder toedragen.

De oudheid eerbiedigt Maria nog meer dan ze haar liefheeft. Bewondering en lofprijzing stijgen, van de tweede eeuw af, als walmende wierook op tot haar troon en de akker der patrologie ligt vol zwaarwegende garven voor wie hymnen zoekt om haar te verheerlijken. Het paralellisme met Eva, dat oplicht uit den tekst van de Genesis, en het *Gratia plena* des engels vormen het geliefkoosde thema der schrijvers. « De knoop van Eva's ongehoorzaamheid werd doorgehakt door de gehoorzaamheid van Maria, » zegt de heilige Ireneus, en Tertullianus bevestigt : « Wat gene door wantrouwen misdeed, werd door het betrouwen van deze te niet gedaan ». Geen woorden schijnen den Vaders daarbij veelzeggend genoeg om de volheid van Maria's genade te schetsen : de heilige Ephrem noemt haar « een onuitputbare zee van goddelijke gaven en gunsten » en Theodotus van Ancyra vindt haar « blank en onschuldig als een lelie, gegroeid onder doornen. »

Enkele wanklanken ontbreken echter niet. Celsus in de tweede eeuw, Helvetius, Jovinianus en Bonosus in de vierde, Nestorius in de vijfde, kwamen de eer van Maria te na, edoch onmiddellijk werden zij te woord

gestaan door de geleerdste hunner tijdgenooten, door Origenes, door Hieronymus, door Ambrosius, door Cyrillus van Alexandrië, terwijl tevens de conciliën hun dwaling veroordeelden en de leering bepaalden die voor immer zou worden gevolgd.

Het waren vooral de maagdelijkheid van Maria en haar hoedanigheid van moeder Gods die in het gedrang kwamen. Dat Maria zou gebaard hebben zonder den gewonen tol te betalen aan de natuur scheen sommigen onaanneembaar, terwijl anderen beweerden dat zij na de geboorte van Jesus kinderen had gewonnen bij Jozef. Tegen beide groepen verklaarde de Kerk, bij monde van het eerste Lateraansche concilie, haar volstrekte ongeschondenheid. *Virgo ante partum, in partu, post partum* : Maria's hoogste eeretitel was voor altijd bevestigd !

Ingewikkelder was de vraag van het moederschap, want zij hing samen met de vereeniging der twee naturen in Christus.

Christus, zoo leerde Nestorius, was niet God en mensch te zamen onverdeelbaar in één persoon, maar zijn godheid, geheel onderscheiden van zijn menschheid, verbleef in zijn lichaam als in een tempel. Maria was, ja, de oorsprong des tempels, maar niet van de inwonende godheid. Noemen mocht men haar *Christotokos*, die Christus gebaard heeft, maar niet *theotokos*, die God heeft gebaard. Zóó groot was de verontwaardiging welke deze leering veroorzaakte, dat de geloovigen openlijk opstand pleegden in de kerken waar men haar predikte, en met blijdschap het besluit begroetten van het concilie van Ephese, dat den banvloek uitsprak tegen al wie te loochenen bestond dat het Woord was Vleesch geworden in het lichaam van Maria.

Bewonderenswaardige schikking der Voorzienigheid, die van in de eerste dagen af van het christendom de onomstootbare waarheid te scheiden wist, van de logen niet alleen, maar ook van de verhalen en gissingen die buiten de traditie ontkiemden.

De legende is het brood der eenvoudigen. Een blik rondom u, en ge zult ze aan 't werk zien bij al de gebeurtenissen die vallen buiten den gewonen slenter van 't leven. Aan het onbekende heeft zij een hekel en voor wat aan de wetenschap ontsnapt heeft *zij* een verklaring. Hoe zou de gezegendste onder de vrouwen aan haar invloed ontsnapt zijn ? Zoo verheven is haar

wáardigheid van moeder en maagd en zoo schaarsch zijn de gegevens die het Evangelie over haar bestaan heeft bewaard ! Geen woord over haar jeugd, geen woord over haar dood : kon het wel dat zij zou ontslapen zijn als een eenvoudige stervelinge, dat haar geboorte onopgemerkt zou zijn voorbijgegaan, dat geen wonderen haar verloving met den heiligen Jozef hadden gekenmerkt ? En niets weten van de vrees en de vreugden van de reis naar Egypte noch van de intimiteit van het familieleven te Nazareth, was het wel mogelijk? Al vroeg geraakten dan ook verhalen in omloop die de leemten der Schriftuur moesten aanvullen. Sommige ontstonden in kettersche middens : zij waren met leerstellige dwalingen gemengd en werden door de Kerk veroordeeld. Andere, zooals de geschiedenis van Maria's geboorte, het evangelie van de kindsheid van Jesus, de historie van Jozef den timmerman, het verhaal van het overlijden der heilige Maagd, hebben enkel voor doel de geloovigen te stichten. De geschiedkundige waarde dezer apocryphen is meer dan gering en goddelijk gezag hebben ze niet ; maar, de bijzonderheden over het verblijf van Maria onder de maagden des tempels en de bloeiende staf van Jozef kunnen het getuigen, zij ademen op een paar uitzonderingen na zulk een frischheid en levenslust, ze zijn zoo zuiver van opvatting en zoo onschuldig van voorstelling, dat ze sinds eeuwen de christelijke geslachten aan zich hebben verknocht. Dichters en predikers hebben om strijd ze benuttigd en de grootste schilders hebben hun meer dan eens hun motieven ontleend.

Want ook door het penseel werd van den aanvang af Maria verheerlijkt. Niet met den overvloed waaraan latere tijden ons hebben gewend : tot in 313 moest de Kerk maar al te vaak zich verduiken en daarna was het de conventioneele strekking van Constantinopel die den toon aangaf in de kunst. Zoolang de nieuwe eeredienst niet openlijk erkend was, bleven de voorstellingen hoofdzakelijk symbolisch en de canon van Byzantium is vóór alles : onveranderlijkheid en stijfheid. In een prachtige bladzijde heeft Taine getoond hoe men het ontleerde te kijken naar de natuur en Théophile Gauthier heeft er met recht mogen bijvoegen, dat de Grieksche kunstenaar verslaafd is aan de traditie zooals de zwaluw aan het instinkt bij den bouw van haar nest. Als men dan bedenkt dat de beeldenstormerij in de

achtste en negende eeuwen geheel het Oosten door tal van schilderingen deed uitwisschen — het Oosten had steeds een voorliefde voor de heilige Maagd en tientallen van heiligdommen waren haar gewijd — dan zal het veeleer verwondering baren dat toch iets werd bewaard. Beroemd is de Byzanthynsche beeltenis die onder den naam van Onze Lieve Vrouw van Gedurigen Bijstand nog heden vereerd wordt ; en in de catacomben trekken, behalve enkele afbeeldingen van de aanbidding der wijzen, een paar Madonnafiguren de aandacht. Beeldhouwwerken bezitten we voornamelijk uit de Romaansche periode : het zijn meestal zittende moeders — *sedes sapientiae* — zoo stoer, dat ze het werk schijnen van godgeleerden meer dan van kunstenaars.

De majestatische Maria-opvatting der oudheid is overigens met al haar dogmatische strengheid als saamgevat in het sobere *Ave maris stella*, dat waarschijnlijk in de zesde eeuw werd gedicht. De maagd, de moeder, de weerga van Eva, de middelares tusschen God en de menschen, is er voorgesteld als de deur des hemels, en aan haar voet knielt het menschdom, zwak en onbeholpen, met schuld van zonde, met last van lijden, met aandrang van driften, met zucht naar heil en vrede en eeuwige vreugde : *Mala nostra pelle, — Bona cuncta posce, — Ut videntes Jesum — Semper collaetemur.*

II.

Geheel anders is de geest van de middeleeuwen.

Het heidendom is overwonnen ; de Kerk strijdt niet meer om het bestaan, maar om de heerschappij over landen en volkeren. Dat de paus staat boven koning en keizer wordt door eenieder erkend en de geschillen die oprijzen gelden niet het beginsel, maar enkel zijn toepassing. Van de oevers van den Bosphorus tot de vlakten van Erin heerscht een zelfde wereldbeschouwing, en de Germaansche volkeren van 't Noorden baden evenals de Latijnsche van 't Zuiden in een atmosfeer van godsdienstige schoonheid. De zonen van Benedictus hertemperen zich in boetvaardigheid ; de Cistercienzers heiligen den arbeid ; de reguliere kanunnikken bevorderen de studie ; de mendicanten verkondigen den adel der armoede ; de ridderorden wijden tot den gruwel der wapenen. Als liefdeschichten pijlen ten hooge de puntige torens der kathedralen en de

spitsbogen der kerken voegen hun uitgestrekte armen te zamen tot een gebaar van gebed. Met den bloei der mystiek schijnt de hemel zelf neder te dalen op aarde. Onder de gewelven der collegialen weergalmen de psalmen zoo melodieus als de koren der engelen, de altaren prijken in goud van gewaden en in luister van licht, en uit de geschilderde glasramen verspreiden de heiligen den glans hunner glorie. De geloovigen leven als schouder aan schouder met de patronen van stad en parochie, van ambacht en broederschap, en de schatten der Kerk worden door de vergunning der aflaten uitgestort over de hoofden. Ketterijen, voorzeker, verschijnen, verdwijnen, maar zij zijn als een borreling van levenssappen die geen uitweg vinden langs geregelde wegen en de meeste hunner verzuchtingen getuigen van liefde meer dan van haat.

Toch is de wereld geen oord van genuchten. De ongelijkheden van 't leenstelsel drukken zwaar op de schoften van velen die als gekluisterd zijn aan den grond waar zij arbeiden. Grachten en wallen zijn onontbeerlijk tegen de roofzucht der grooten en de roode haan kraait vaak over de velden van het eene kasteel tot het andere. Zelfs binnen de muren der steden heerscht geen verzekerde vrede, en op de torens der belforten is steeds plaats voor een wachter die waarschuwt voor nakend gevaar. Levens worden geslachtofferd, zoo dikwerf, in verwoede gevechten, en de naweeën van den honderdjarigen oorlog slieren hun sleep van ellenden over eindelooze gewesten. Laat regen en zonneschijn elkander niet afwisselen zooals het behoort, en hongersnood teistert de volkeren terwijl de geesel van besmettelijke ziekten soms geheele steden ontvolkt.

Schril is het afsteken van dit schrijnende lijden tegen de heerlijkheid der religieuze verschijnselen : is deze aarde wel iets anders dan een dal van tranen en kan men door het leven wel heengaan zonder de hoop die geboden wordt op een zalig hiernamaals ? Diep grijpt die gedachte in de geschokte gemoederen : zij loutert de zielen en doet streven naar zuivere idealen ; zij verteedert het hart en leert het medelijden zich uitschreien in weldoende tranen ; zij prikkelt de verbeelding die opgaat in de zoetste verwachtingen.

Hoe zou de vereering van Maria niet den weerslag ondergaan dier veranderingen ? Voor de oudheid was

zij de grootste der moeders, voor de middeleeuwen is zij de reinste der maagden ; voor de oudheid was zij eene macht die regeert, voor de middeleeuwen is zij een vrouw die geleden heeft en alle leed kan verzachten. Kunst en godsvrucht beide getuigen van die nieuwe gevoelens.

In de kunst komt verjonging. De afbeelding der moedermaagd wordt van een versteende gedachte tot een levende werkelijkheid.

Treffend is de metamorphose bij de beeldhouwers. De *sedes sapientiae*, die in haar hiëratische houding voor immer gebonden scheen aan logge conventie, rijst langzamerhand overeind en groeit uit tot een slanke gestalte vol losheid en zwier. Zittend, met het kindje Jesus rechtlijnig tusschen de knieën, is nog het Mariabeeld der twaalfde eeuw ; zittend ook, maar met het wicht op den linker arm, dit van het begin der dertiende. De staande maagd verschijnt onmiddellijk daarna : strak zijn in de eerste tijden de wezenstrekken en hoekig hangt de zware tip van den schoudermantel over den buigenden voorarm ; de dertiende eeuw is echter niet ten einde of sierlijk plooien de kleedsels van moeder en kind en in de veertiende ontluikt zelfs een glimlach op het onbeweeglijk gelaat der Madonna.

Heerlijker nog is wat de primitieven en preraphaëlieten verrichtten op het gebied van de schilderkunst. Loonender was hun taak dan het streven der beeldhouwers : dezen immers zagen hun arbeidsvermogen beperkt tot het beitelen van steeds hetzelfde onderwerp terwijl de phantasie van genen geholpen werd door de verscheidenheid der kleuren, de mogelijkheid van veelvuldige groepeeringen en het onbegrensde perspectief van een achtergrond die niet beter vroeg dan met de rijkste schakeeringen te worden gevuld. Ziet hoe al die gebeurlijkheden werden benuttigd door Giotto en Botticelli, door Vanucci en Ghirlandaio in Italië, door Bouts en Van der Weyden in de Nederlanden, door Holbein en Lochner in Duitschland, door tientallen van anderen wier meesterwerken onze kerken vullen en onze musea. Bij hen verdwijnt alle eentonigheid, alle eenvormigheid in de voorstelling : uitgebeeld worden met de meest uiteenloopende tafereelen — bij voorkeur de engelsche boodschap, doch ook de geboorte van Maria in het huis van Sint Anna, haar verloving met Jo-

zef, haar deelname aan Jesus' lijden en dood, haar kroning in den hemel — ; gegeven aan het kindeken Jesus de meest verschillende uitdrukkingen — een ernstig zegenende, een minzaam lachende, een speelsch stoeiende — ; uitgedacht de meest van elkaar verwijderde omgevingen, van de stille intimiteit van een middeleeuwsch binnenhuis tot het verrukkend gezelschap der engelen in den heerlijksten hemel. Spijts die varieteit van opvatting en uitvoering hebben al deze paneelen toch één ding met elkander gemeen : het lumineuse punt, dat de geheele samenstelling beheerscht, is steeds de Madonna, en de Madonna als zinnebeeld van de puurste maagdelijkheid. Laat haar bij Botticelli de lippen drukken op het voorhoofd van Jesus of bij Perugino de hand reiken aan haar bruidegom, niets zult ge merken op haar ingetogen gelaat van de weelde die een moederhart trillen doet bij de omhelzing haars kinds, noch van de mysterieuze verwachting die een blos op de wangen jaagt van een bruid dezer aarde den dag harer verloving. Angelico in 't Zuiden en Memling in 't Noorden hebben het hoogst opgevoerd, in Maria, die onstoffelijkheid der ziel door de schoonheid des lichaams. Naarmate men verder van hen afwijkt worden de natuurlijke invloeden duidelijker : werkelijkheidszin naast idealisme kenschetst het leven der kunstenaars.

Ook in de letterkunde. Luisterrijke mysteriën ontrolden, op het tooneel, de wonderen van het verlossingswerk voor de oogen der toeschouwers : hun doel was het te stichten en terzelfder tijd te verzetten. Grootsch was meestal de rol die aan Maria werd toegedacht : de evangeliën, de apocryphen, de overleveringen werden te rade gegaan om haar daden te schetsen, en waar de bronnen te kort schoten kwam de verbeelding ter hulp. Had niet de naamlooze Franciskaan, die in de dertiende eeuw de ascesis verrijkte met de « Overwegingen op het leven van Jesus » door zijn voorbeeld getoond hoe men geraken kon tot de uitvoerige voorstelling van wat de gewijde teksten met één woord slechts vermelden ? In het leven des Zaligmakers staat hij met voorliefde stil bij de episoden die Maria handelend doen optreden en haarfijn weet hij dan telkens wat ze zegde en deed, wat ze dacht en gevoelde. Zijn beschrijvingen vormen een kostbaar scenario : Maria knielt en vouwt de handen in het bijzijn des engels,

ze beloert achter een gordijn de geboorte van Johannes den Dooper, ze brengt haar kind ter wereld op een handvol hooi terwijl Jozef eerbaar ter zij kijkt, ze bloost wanneer Jesus bij het vertrek uit Egypte een reispenning krijgt van eenen rijken gebuur, — al bruikbaar materiaal voor de mysteriëndichters, die er van zelf toe komen de gegevens van den mediteerenden kloosterling met piëteitvolle liefde breeder nog uit te spinnen ten gerieve des volks.

Een Mariaspel bijwonen werd aldus een steun des geloofs. Zag men er niet de alvermogende smeeking, *omnipotentia supplex*, lichamelijk wandelen onder de menschen en scheen zij niet, door haar goedheid, een verzekerde toevlucht in stoffelijke en zedelijke ellende ? Alles meende men van haar te mogen verwachten, maar men was ook bereid haar alles te schenken.

Wie zal zeggen onder wat al vormen de godsvrucht tot de Moedermaagd zich in de middeleeuwen vertoonde ?

De Kerk ging voorop door de bijvoeging van enkele feestdagen. Doch die officieele hulde leek den geloovigen te gering en onophoudend ontloken in de harten nieuwe blijken van liefde. Het *Ave Maria* ontving zijn definitieve gedaante door de toevoeging aan den groet van den engel en de woorden van Elisabeth van den naam Jesus eerst en van het « bid voor ons, arme zondaars » daarna. Het gebruik van het *Completorium* te sluiten door den zang van het *Salve regina* werd ingevoerd door de Predikheeren en terwijl de week in haar geheel aan Maria werd opgedragen door de viering des Zaterdags werd ook de dag haar gewijd door het bidden van 't *Angelus*. Geen devotie die meer geestdrift verwekte dan die van den rozenkrans. Schijnbaar een eentonige uitvinding, zóó eentonig, dat Lacordaire haar gerechtvaardigd heeft door te zeggen : « De liefde kent slechts een woord : hoe vaak het gebruikt zij, het wordt immer herhaald. » Feitelijk is van geen eentonigheid spraak : niet het honderdvijftig maal heropzeggen van hetzelfde gebed is de ziel van de oefening, wel het aandachtig nagaan van de vijftien geheimenissen van Maria's leven. Ontwaart ge niet de eindelooze vergezichten die daardoor voor de christelijke gemeenschap werden geopend ? En voelt ge niet hoe ze zóó biddende

gedurig nauwer en nauwer moest aanleunen bij haar goddelijke beschermster ?

Niets groots kan dan ook nog gedacht worden buiten de tusschenkomst der hemelsche Moeder en de bewonderende liefde der geloovigen omkranste haar hoofd met een aureool van allerzoetste legenden. Norbertus van Xanten ontvangt uit haar hand het kleed zijner Orde. Simon Stóck dankt haar den scapulier die vrijwaart voor de vlammen van het eeuwige vuur. Petrus Nolascus zendt zijn zonen uit voor de bevrijding der slaven om haar te behagen. De grootste vertrouwelijkheid heerscht tusschen haar en degenen die haar liefhebben. De heilige Bernardus mag een *Ave* ontvangen uit haar beminnelijken mond. Thomas van Aquino hoort haar de degelijkheid prijzen zijner geschriften. Hermannus Jozef wordt haar mystieke bruidegom en terzelfdertijd de speelgenoot van haar kind ; Alanius van der Clip en de gelukzalige Suzo genieten het voor recht hun dorst te laven met een druppel melk uit haar maagdelijke borsten. Trouwens, niet slechts eenige uitverkorenen, maar geheel het volk deelt in haar gaven en gunsten. Zij weerhoudt niet zelden van de zonde degenen die haar dienen en ontelbaar zijn de bidplaatsen, in al de landen der christenheid, waar zij de dooven doet hooren en de kreupelen doet gaan. Zij zelve duidt meestal de plek aan waar ze haar genaden wil uitdeelen: zooals ze weleer door een mirakel van sneeuw de grondslagen gelegd had van Santa Maria Maggiore te Rome, zoo sticht ze ook de bedevaartplaats van Loretto door het huisken van Nazareth zijn vlucht te doen nemen over de zee ; nu eens spant zij een zijden draad over de velden om de omheining af te bakenen van een heiligdom dat haar ter eer moet gebouwd worden ; dan weer doet ze een beeldje, wat de menschen ook pogen, steeds terugkeeren tot de plaats die ze lief heeft of ze maakt het zóó zwaar dat het door geen kracht kan vervoerd worden. Geen oord, hoe gering ook, in wier nabijheid de groote lijderes, die haar hart met een zevenvoudig zwaard heeft voelen doorsteken, niet bereid wordt gevonden om alle wonden te heelen. Zij is de Barmhartigheid zelve die in de azuren plooien haars mantels het menschdom schuilen laat te midden der woedendste stormen !

Dat bij dit bruisende zieleleven de dogmatiek in de schaduw bleef, — kon het wel anders ? Geleerd

disserteerden de doctoren over de eigenschappen en voorrechten van Jesus' moeder, edoch de echo hunner besprekingen stierf uit op den drempel der hoogescholen en alleen zij, die zooals de heilige Bernardus de taal spraken des harten, drongen door tot het volk.

In twee woorden, ziehier voor Maria geheel de beteekenis der middeleeuwen : de kunst, vóór alles opgaande in haar maagdelijkheid ; de godsvrucht, zich kristaliseerend om haar medelijdende liefde. Beide worden belichaamd in dit ééne motief : la Madonna della Pietà, de onbevlekte, die het ontzielde lichaam haars kinds ontvangt op haar schoot. Duizenden hebben geknield voor die roerende groep en alleen zij, die slechts heidensche schoonheid waardeeren, hebben niets gevoeld van de wondere kracht die zij uitstraalt. Want alhoewel staande buiten de letter van het Evangelie, is zij de hoogste uitdrukking van de wijsbegeerte des christendoms : de erkenning des lijdens, niet als een zwart pessimisme dat leidt naar den dood, maar als een stille berusting in de smart van één dag, die de voorbode is van eeuwige zege en zegen !

III.

Helaas ! waarom moest er een einde komen aan die periode van overweldigend gevoel die ons bekoort als een droom ? De moderne tijden worden ingeluid door het humanisme. Een lofwaardige poging was het aanvankelijk om het christendom te verrijken met een deel van de schoonheid die uit kracht alleen van het menschelijk vernuft vóór Christus' komst was ontloken; edoch al te spoedig dwaalde zij af tot een vergoding des heidendoms en werd daardoor een sterke steun voor het aanrukkende protestantisme. Den hervormers was het er vooral om te doen het hinderlijk gezag af te schudden van Rome, doch feitelijk grepen ze verder. Door hun leering van het vrij onderzoek legden ze de basis van de goddelooze philosophie der encyclopedie en voor den eeredienst van de Rede, die zou zegevieren met de Fransche revolutie. Het geloof werd ondermijnd in zijn grondvesten en zóó ver zou het komen in den loop der negentiende eeuw, dat men de vergelijkende studie der godsdiensten misbruiken zou om het christendom te berooven van zijn goddelijken oorsprong. Voor zooveel wat vroeger geheim was in de stoffelijke wereld

vond men de verklaring in het groote boek der natuur en de palen van het menschelijke weten waren in 't oneindige verzet : waarom nog perken stellen aan de macht van 't verstand en niet alles herleiden tot tastbare werkelijkheid ? Rationalisme en materialisme reiken elkander de hand om de Kerk te vernietigen.

Vernietigd wordt ze echter niet, — wel komt ze gelouterd uit de beproeving te voorschijn. Wantoestanden bestonden toen het protestantisme geboren werd : het bederf werd echter uitgesneden door het concilie van Trente ; en de kranke, die een oogenblik het doodsuur nabij scheen, herleefde krachtiger dan ooit zonder zelfs in haar normale ontwikkeling te worden gestremd. Voorzeker, waar ze wordt aangerand in den naam van de wetenschap, doet ze een beroep op de wetenschap tot afweer — in de hagiographie met Bollandus, in de apologetica met Bellarminus, in de exegesis met Lapide en Lagrange, in de wijsbegeerte met Mercier en de neo-scholastiek ; doch hoe verwoed ook de aanvallen zijn, geen zier geeft ze prijs van haar dogma, haar moraal, haar godsdienstige plechtigheden. Op het gebied van de staatkunde houdt ze hoog haar onvervreemdbare rechten tegen het gallicanisme in Frankrijk en tegen het Jozefisme in Oostenrijk. Haar bezielenden adem laat ze gaan als vroeger over de werken der kunst. Zij voorziet in de nooden des volks door de stichting van talrijke nieuwe congregatiën van kloosterlingen die zich wijden aan de verspreiding van het Evangelie, aan de opvoeding der jeugd, aan de verzorging van armen en zieken, en waar het betrouwen der geloovigen in de heilmiddelen, die zij aanbiedt, geschokt wordt door de drogredenen van het Jansenisme, daar wijst zij op het heilig Hart en zijn liefde, op de liturgie en haar schoonheid, op de communie der kleinen als een onderpand van licht en van sterkte. Haar vijanden staat ze te woord, maar ze vergeet niet haar kinderen. Hoeveel krachten haar verdediging ook opeische, geen stilhouden kent ze, maar ze schrijdt door de eeuwen, steeds de waarheid die haar is toevertrouwd aanpassend aan de vereischten van den wentelenden tijd.

Wat waar is voor de Kerk in het algemeen, is het ook voor de plaats die Maria bekleedt in haar schoot. Aan de schichten van 't ongeloof heeft ze niet mogen ontsnappen ; maar hoe men ook getracht heeft haar

prestige te doen slinken, onverzeerd is haar roem, en het onfeilbaar leergezag van den heiligen Stoel heeft zelfs haar glorie vermeerderd. Nog immer bekoort zij het palet van de schilders en voor het katholicisme in zijn geheel is zij gebleven als vroeger de hulp der christenen en de troosteres der bedrukten.

Het is natuurlijk de zuiverheid van Maria die voor de onafhankelijke critiek een steen is des aanstoots. Het protestantisme, alhoewel het de Moedermaagd niet de eer schonk die haar in het katholicisme ten deel viel, had oorspronkelijk haar hooge waardigheid niet gedeerd. Maar het « Leven van Jesus » van Strauss heeft sindsdien het geloof aan de godheid van Christus gedood : van het oogenblik dat de Zoon maar een menschenkind is als een ander, waarom zou zijn moeder zich onderscheiden van een gewone vrouw die gebaard heeft ? Onzin dat ze zou bevrucht zijn door den heiligen Geest ; onzin dat ze een kind zou ter wereld gebracht hebben zonder schending des lichaams. Langs nieuwe wegen komt men aldus terug tot de dwalingen der oudheid. De maagdelijkheid van Maria is niet meer dan een mythe, een verdichtsel, en de moderne wetenschap stelt zich enkel tot taak te achterhalen in welke omstandigheden dit verdichtsel ontstond. Werd het uitgevonden om de schande te dekken eener onwettige geboorte of enkel maar om het gezag van den Gekruiste te verhoogen ? Hebben de Joodsche invloeden het doen ontkiemen of is het te wijten aan de inwerking van heidensche begrippen op het ontluikende christendom ? Beide stelsels hebben hun voorstanders : voor Harnack komt alles van de profetie van Isaïas ; Usener, Hillmann, beweren dat op Christus eenvoudig de primitieve opvatting werd toegepast die de helden van 't heidendom deed geboren worden uit goden. Volgens Gruppe herleeft in Maria de Syrische Astartee en volgens Conrady is het de Egyptische Isis. Met een lofbaar geduld hebben de katholieke exegeten die phantastische uiteenzettingen gevolgd : met voorzichtige hand hebben ze de bevestigingen der Schriftuur opnieuw gewikt en gewogen ; tot de kleinste varianten hebben ze gezift, de woorden gekeerd volgens alle mogelijke beteekenissen, de gewijde teksten tot in hun geringste bijzonderheden getoetst aan de opvattingen van den tijd waarin ze ontstonden. Het besluit ? Het stelsel der ongeloo-

vigen houdt geen rekening met de algemeen geldende beginselen der historische critiek ; het berust op vooringenomenheid en gaat uit van het onbewezen postulaat : het mirakel onmogelijk ! Na als vóór den aanval mogen we juichen : Maria is de ongeschondene Moeder : *inviolata, integra et casta es, Maria !*

We doen meer nog en jubelen : « Geheel schoon zijt gij, Maria, en de vlek der erfzonde is niet in U ! » Het is paus Pius IX die ons hier voorlicht. « Door God geopenbaard en bijgevolg door eenieder te aanvaarden, zoo luidt zijn plechtig decreet, is de leer van Maria's Onbevlekte Ontvangenis ! » Welk een dwaasheid in de oogen van het rationalisme ! Hoort ge den spotlach van Harnack ? « Veropenbaard ? Wanneer en aan wie ? » In het aardsch paradijs en vier duizend jaar later in de bidkamer zelf der heilige Maagd. De triomf, immers, van het zaad der Vrouw op het zaad van Satan veronderstelt dat de Moeder des Heilands nooit, al ware 't maar een oogenblik, gebukt heeft onder de heerschappij van den kwade, en de groetenis des Engels getuigt van zulk een volheid van gratie, dat ze de mogelijkheid van iedere zondevlek uitsluit. Is geheel de traditie niet daar, overigens, om den zin der Schriftuur te vertolken ? Voorzeker, onder den drang der omstandigheden hebben niet alle eeuwen zich even klaar uitgesproken en groote godgeleerden, de heilige Bernardus, de heilige Bonaventura, de heilige Thomas van Aquino zelf, hebben misschien de thesis verworpen die thans door Rome wordt opgelegd. Ze deden het echter niet zonder hun oordeel ondergeschikt te maken aan het oordeel der Kerk en naast hen staan er anderen, die den schakel der overlevering zijn vastheid geven en zijn bewijzende kracht.

Mag daarenboven de herinnering niet worden gewekt aan de verschijning te Lourdes, die eens te meer een ergernis was voor de rationalistische wijsheid ? Deze achtte het een gemakkelijke taak te bewijzen dat de bevestigingen van Bernadette alle vertrouwen onwaardig waren, en het genie van Zola zou de zoogezeide mirakelen te gronde vernietigen. De eenvoudige oprechtheid van het kind hield het echter uit tegen de sluwheid der ondervragers en de abstracte vorm van de verklaring die zij Maria in den mond legde : « Ik ben de Onbevlekte Ontvangenis ! » sloot tot de waarschijnlijkheid uit van alle onbewuste suggestie. Wat

den beroemden romanschrijver betreft, wie weet niet hoe hij de feiten vervalschte om ze te doen passen in het raam van zijn opzet ? Zijn boek is een reusachtig gevaarte, waarvan sommige bladzijden ontegensprekelijk getuigenis afleggen van een groote literarische kracht, maar dat door het gebrek aan documentarische juistheid afdaalt tot den rang van een waardeloos pamflet. Gaat gerust, christelijke scharen, en biedt aan de Onbevlekte de hulde van uw geloof, uw dankbaarheid en uw betrouwen !

Heeft het humanisme met zijn nasleep van goddeloosheid het dogma niet kunnen krenken, over de kunst is zijn adem gegaan als een herfstwind over de nog bloeiende velden : hij vernielt niet de pracht der natuur die hij tooit met goudgele glorie, maar hij ontneemt haar wat te midden der zomerweelde nog overblijft van de frischheid der lente. Raphaël, Rubens, Murillo, zijn meesters, die te vergeefs hun evenknie zoeken voor de lenigheid der lijnen, de warmte van het coloriet, de diepte van het gevoel. Weelderig schoon zijn hun madonna's, blank van borst en fraai van leest, maar hun mooiheid is geheel van deze aarde : zij kunnen u doen knielen van bewondering, uw ziel zullen ze niet opvoeren tot de hoogere sferen van gebed en beschouwing. Geen wonder. De kunst van de middeleeuwen was bestemd om den luister te verhoogen der kerken en stond in den dienst der gemeenschap : meer dan voor de woning des Heeren werkten de modernen te midden van de immer aangroeiende welvaart voor de paleizen der grooten en de salons der Mecenen. Want de bron der mystiek, die deed penseelen uit liefde, is uitgedroogd : behagen alleen wordt het doelwit. Laat de gulden renaissance-tijd voorbij zijn en de school van Venetië, de school van Bologna, de school der klassieken in Frankrijk zullen meer en meer bij het zuiver menschelijke blijven. Slechts in de negentiende eeuw komt het christelijk gevoel terug op den voorgrond, als een gevolg echter van redeneering en studie meer dan van natuurlijken aandrang. Overbeck en Ittenbach in Duitschland en Catani in Italië zijn in hun Maria-scheppingen wellicht het best de oude opvattingen nabijgekomen. We mogen echter meer verwachten dan een opwarming van het verleden. Kunstenaars zijn opgestaan onder de jongere geslachten met zuivere zielen

en geloovige harten, en uit de barensweeën die ze doormaken zal spijts allen tegenstand weer het volle leven zich loswentelen van alle droge formules. Wat gister niet schonk zal morgen ons aanbrengen : een beeld van Maria dat de weerspiegeling is van een maatschappij, die na de bedwelming der zinnelijkheid weer het heimwee gevoelt van 't oneindige !

Want de godsvrucht tot de Moedermaagd is in 't minst niet verflauwd. Trombelli en Benedictus XIV hebben lijvige in-folio's gewijd aan de studie harer liturgie, terwijl de *Brabantia Mariana* van Wichmans den weg baande voor de gewestelijke monographieën van haar eeredienst. Sinds de zestiende eeuw zijn haar feestdagen zoozeer in aantal gestegen dat elke maand er kan aanwijzen en een rijke keten van eeretitels werd tot haar verheerlijking saamgeregen in de litanie van Loreto. Haar heiligdommen hooren als vroeger de weeklachten van allen die lijden te zamen met de dankliederen der eindelooze theorieën van pelgrims die gesterkt naar hun haardsteden weerkeeren. Geen dag gaat voorbij zonder dat nieuwe boeken over haar van de pers komen en haar beeltenis bekleedt in de huisgezinnen de eerste plaats naast het kruis. Maria is de koninginne der Christenheid !

Niemand beter dan de heilige Alphonsus heeft die heerschappij weten te kenschetsen. Zijn boek over de heilige Maagd is als het symbolum der nieuwere tijden. De ernst eener diepgrijpende wetenschap en de dorheid eener grenzelooze belezenheid worden er samengestrengeld door het kinderlijkste vertrouwen om op te gaan in een grootsche verzuchting, de verzuchting naar het aanschouwen van Maria's heerlijkheden voor immer. En zie ! spijts alles lost ook de koortsachtige bedrijvigheid der moderne maatschappij, met haar onbluschbaar begeeren naar kennis, zich op in een kreet van onvoldaanheid : die vertolkt wordt door Alfred de Musset :

Une immense espérance a traversé la terre,
Malgré nous vers le ciel il faut lever les yeux !

een kreet van onvoldaanheid die alleen zijn bevrediging vindt wanneer men opblikt tot haar die genoemd wordt : ons leven, onze zoetheid, onze hoop. *Vita, dulcedo et spes nostra !*

Alle eeuwen hebben Maria verheerlijkt. En op hun vereering hebben zij ieder den stempel gedrukt hunner persoonlijkheid door haar te maken volgens hun beeld en gelijkenis naar de bekommernissen die hen overheerschten. Rest de plaats aan te wijzen die wij zelf bekleeden in die heerlijke rei.

Onze tijd is een tijd van twist en verdeeldheid. De antieke slang heeft zich getooid met het bonte kleed van den haat, en even sluipend als vroeger verwekt haar vleiende taal hebzucht en hoogmoed. De volkeren van het beschaafde Europa heeft zij tegen elkaar in het harnas gejaagd en vier volle jaren hebben ze, als wilde dieren ontembaar, elkander verscheurd. Met de punt van den degen werd vrede geschreven op den rookenden bodem, doch de harten wrokken als vroeger en zoo weinig is noodig opdat het bloed weer zou vloeien. In den schoot der naties is het even onveilig, want het kapitaal wordt gevloekt door den arbeid, theorieën met uitheemsche namen zweepen de drift op der burgers en als kamphanen worden de standen geplaatst tegenover elkander alsof de welstand der eenen van de vernietiging der anderen afhing.

Edoch ook voor ons is de blijde boodschap gesproken : « Ik zal vijandschap stellen tusschen u en de vrouw, tusschen uw zaad en het hare : verbrijzelen zal ze u het venijnige hoofd ! »De plechtigheid zelf die ons heden te zamen brengt, geeft aan die woorden een passende beteekenis : *Maria pacis, Regina pacis.* Maria is de koningin van den vrede ! Zij heeft niet geklaagd wanneer er geen plaats meer was in de herberg, niet getoornd wanneer zij vluchtte in ballingschap, niet gemord omdat ze moest blijven de bruid van een timmerman ; haar Jesus heeft ze gevolgd op de baan naar den berg zonder de beulen te hoonen die hem deden neerzijgen ten gronde, zonder het volk te vermaledijden dat hem onrechtvaardig verguisde ; ja, aan den voet van het kruis vergat zij tot den weedom haars harten om geheel het schuldige menschdom te nemen onder hare bescherming : « Zoon, ziehier uw moeder ! Vrouw, ziedaar uw zoon ! » Maria is de verzoening der volkeren, zij is de toenadering tusschen de standen. Tot haar zullen wij gaan met den eerbied der oudheid, met het vertrouwen der middeleeuwen, met het wijze weten der moderne tijden ; tot haar zullen wij gaan met in

de handen de rozen der liefde om te geraken tot het ideaal door den Heiland ons voorgespiegeld en waarvan de hoop op verwezenlijking onverwoestbaar leeft in onze geloovige harten : een herder, een schaapstal, *unus pastor et unum ovile !*

Dr A. FIERENS
† 18 Oct. 1921.

GODFRIED KURTH.

Den Zondag, 25 September, werd Godfried Kurth uit het stil Brabantsch dorpken Assche, waar hij onder den oorlog overleed, overgebracht naar den geboortegrond, naar het kerkhof van Frassem, bij Aarlen.

Een prachtige herfstdag ! Terwijl wij het geheele land, om zoo te zeggen, doorstoomden, lachte in de zon het nog frissche groen der Ardennenbosschen ons tegen langs de ramen. Want op dezen zijn laatsten pelgrimstocht op aarde, had ik eraan gehouden den vriend te vergezellen. Nog klonken mij in de ooren de woorden, zoo lange jaren geleden — 't was in 1898 — door hem uitgesproken op zijn jubelfeest te Luik : « Portez là-haut, mon cher Gérard, sur la colline qu'ombragent les tilleuls sacrés, l'expression du fidèle souvenir que je garde à ma ville natale. » — Onder die « gewijde boomen » wilde ik afscheid nemen van ons aller meester in gloeiende geestdrift en toewijding van 't geheele wezen.

Welke smart bij zoo veel andere smart toen, in Januari 1916, de mare van zijn overlijden tot op het front doordrong ! Wij waanden hem in Rome, en daar zelfs had ik hem geschreven, niet wetende dat hij door de barbaren in zijne studieuze eenzaamheid was verrast geweest en ander-half jaar gebukt ging onder het hatelijke juk. En wij die op hem gerekend hadden om het snood verraad te geeselen, te brandmerken, gelijk hij alleen dat kon, met den gloeienden haat der liefde, de striemende slagen van een teleurgesteld gemoed.

Want zijn woord was het woord van den ziener en propheet — ziedend, overweldigend, ontvoerend. O, die geniale verschijning van Kurth ! 't Was een hart zoo laaiend warm, een geest zoo meesleepend verheven. 't Was 't gemoed van een dichter en de kracht van een kruisdrager, een paladijn. Zelfs lichamelijke schoonheid was dien stoeren eik uit de Ardennenbosschen beschoren. Zijn fluweelen blik kon bliksems flitsen, het gitzwart haar verried de wilskracht van de ziel, en toen de sneeuw der jaren het kwam verzilveren, kreeg zijn gelaat het indrukwekkende van een propheet uit Israël.

GODFRIED KURTH

In mijnen geest heb ik hem dikwijls vergeleken met Dr Schaepman en vroeg mij menigmaal af wie van de twee de geniaalste was. Want beiden waren zij paladijnen van het geloof, ridders van het kruis, dienaars van Christus' volk.

Toch tusschen hen groot verschil. De Schepper kan kwistig zijn met zijn gaven.

Schaepman was priester ; Godfried Kurth leek en gehuwd, al werd die echt niet met kinderen gezegend.

Historici waren zij beiden, Kurth uit beroep ; maar ook Schaepman doceerde de geschiedenis veertig jaar lang te Rijsenburg, volgens zijn woord eens tot mij in eene vlaag van verbittering tegen de «tachtigers» : « Ils ne m'enlèveront pas d'avoir enseigné l'histoire pendant 40 ans ! »

Maar waren beiden geschiedkundigen, dan vatten zij ook beiden de geschiedenis op in wijsgeerigen zin — niet als een opsomming van feiten, eerder als 't gericht Gods over 't globale menschdom. Kurth heeft zijn onsterfelijke werken : « Les origines de la civilisation moderne » en het nederiger, maar niet minder pakkende : « L'Eglise aux tournants de l'histoire, » — dat mij werd opgedragen. (1) Het kostbaar exemplaar is me zooeven in handen gevallen.

't Was in zijne verzen vooral dat Schaepman zich toonde doordrongen met de lessen der geschiedenis. Zijne *Aya Sophia* zou volstaan om zijnen roem als wijsgeer der tijden te vestigen, ging al zijn proza ook verloren. En als dichter staat hij verre boven Kurth, die al te romantisch voelde toen hij aan de verleiding der muze toegaf. — Kwam dat soms uit zijn Duitschen oorsprong ? — Tegenover Kurth's mindere genialiteit als denkende dichter, staat dan ook weer dat voor de wetenschap hij meer vorscherswerk heeft geleverd. Datgene waartoe de politieker Schaepman, die immers van zijn land jaren lang de geschiedenis maakte, onmogelijk tijd vond, dat juist deed Kurth : hij spoorde de oude bronnen op en rustte niet vóor hij alles had doorzocht en doorsnuffeld.

Voor het uiterlijke was er tusschen hen beiden niets dan verschil, al waren zij dan ook alle twee zoo

(1) Ik mag niet vergeten dat het eerste gedacht van dit werk van mijn schoon-broeder, Paul Mansion, uitging.

stoer en forsig, echte mannen. Schaepman was massief van bouw, machtig maar niet schoon van trekken en zijne stem, bij al zijn redenaarsgaven, klonk niet welluidend. Bij Kurth integendeel was 't orgaan zoo fluweel-schoon als de donkere blik der oogen. Alles was gloed en vlam, waar zijn lava-woord klonk.

En toch staat Schaepman meer typisch als genie voor mij geteekend dan Kurth — misschien omdat ik hem beter kende.

Wat aan Kurth een grootere beteekenis geeft voor ons, en vooral in de huidige omstandigheden, is zijn optreden als Belg. Want 't was hij die *L'ame belge* eerst de wereld inzond. Maar in zijne opvatting had die betiteling niets van wat de woede van den flamingant ontsteekt, noch van 't kortzichtig misprijzen van een franskiljon. Een vaderlander was Kurth van top tot teen. — Niet hij zou het patriotisme tot patriotardisme verlaagd hebben.

In zijn ruim hart nam alles weidsche proporties en zijn hoog verheven geloof stelde hem in staat alles van uit de hoogte te beoordeelen en schijnbaar tegenstrijdige krachten te harmonieeren. Dit geloof ook, zoo echt en kinderlijk-innig, noopte hem om over 't volk in liefde te bukken. — Die twee grooten : Schaepman en Kurth waren overtuigde democraten — en hoe had Kurth, aldus bezield, de Vlaamsche beweging kunnen vijandig zijn ? Zijn adelaarsblik schouwde wel land- en taalgrenzen over, maar zijn gloeiend hart zou niet meer de verworpen taal dan den minderen man overzien. In alles bleef Godfried Kurth zich zelf getrouw. Hij paste in geen kapellekens. Hij was de echte katholiek, levende door 't geloof, alle krachten wijdende aan de bevordering van waarheid, schoonheid, liefde en geluk van 't menschdom.

Zoon van een Duitschen vader, had hij zich kunnen wenden tot het talrijker publiek van een groot land — des te meer daar hij met de minutieuze kritiekvorsching vertrouwd was. Maar daarvoor was zijn hart te warm, te edelmoedig. Het kleine geboorteland trok hem aan, gelijk het mindere volk, en hij werd een onzer grootste geschiedschrijvers — zoo niet de grootste... de roem van België, in zijn persoon vertoonend wat hij predikte: de versmelting tot een van schijnbare tegenstellingen. Immers hij was door en door Germaansch, èn door zijne verbeeldingskracht, èn door de weelde zijner fan-

tazie — wat louter Fransche schrijvers wel misschien overdreven en te besnoeien vonden... — en tegelijk ontleende hij aan de latijnsche cultuur het wijsgeerige en samentrekkende van de klare logiek.

En zulk een zon ging ten onder ! Ging ten onder in de meest beroerde tijden onzer geschiedenis, als de bloedige zonnezet die soms het herfstloover tint...

Ach, blijde mogen wij, stervelingen, zijn dat de dageraad reeds voor ons lacht achter de donkere kimme van den nacht. En vooral dankbaar mogen wij, geloovigen, zijn voor den troostenden dageraad der onsterfelijkheid ons toeglimmend achter de schaduwen des doods...

Rust zacht, stoere en onvermoeide strijder, in den geboortegrond die u als gretig en liefdevol omhelsde. Met eerbied, met vochtigen blik volgen wij uwe groote schaduw na die verdwijnt in de groeiende schaduw van den einddag... Gij hebt gediend de Waarheid door uw wetenschap, de Schoonheid door uw gloeiende en aanstekelijke welsprekendheid, maar vooral de Liefde door 't openzetten van alle sluizen des harten. Laat die sluizen openstaan om ook de komende geslachten te laven aan de bron van alle geloof, hoop en liefde !

M. E. BELPAIRE.

Antwerpen, 7 October 1921.

BEROERLIJKE TIJDEN.

Antwerpen, 1542.

I.

Een oogenblik nog stond heer Bernard Sloedts, — te midden van het gewoel der kooplieden van alle natiën, onder de zuilengalerij der Beurs vergaderd, en die, niettegenstaande zooveel bekommernissen en dreigende beroerten toch de belangen van hun handel niet vergetende, op het gewone uur te zamen gekomen waren, — in diep gepeins te zinnen over zooveel verontrustende tijdingen, hem van links en rechts bijgebracht, woog en overwoog er het min of meer waarschijnlijke en gegronde van, bij zich zelven overleggende in hoeverre de terugkeer uit den buiten van zijn gezin dringend werd, toen scheen hij een besluit te nemen, richtte zich in der haast naar den uitgang en verliet het Beursgebouw.

De lange wijzer van een zonneschijf, aan het huis van Gulke Asseliers, die in Gothische letters het waarschuwend opschrift : « fugit hora brevis, » droeg, wees met een donkere schaduwstreep de vijfde namiddagure en een ongewone drukte was in de straten, die naar het Marktplein leidden, terwijl, op dit plein zelve, schreeuwend en deinend, een bonte menigte, voor het veel te kleine, middeleeuwsche Stedehuis, opeengepakt, te woelen stond. Hij wist, wat er gaande was, en dat, op dees zelfde stonde, schepen Adriaan Vledinckx binnen het pand gezeteld was, om, in bijwezen van den griffier der stad, den eed van getrouwheid aan den Keizer te ontvangen, welke door het Magistraat geëischt werd van de menigvuldige vreemdelingen, door den voorspoed van de haven naar de stad gelokt en daar gevestigd of tijdelijk verblijvende, maar allermeest van al wie geboortig was uit het land van Kleef, van Gulik en van Gelder, uit hoofde van de oude veete, die tusschen die streken en het keizershuis bestond ; veete, die in Karel van Egmont belichaamd, in het korte dreigde beslecht te zullen worden.

Hij twijfelde er niet aan, of die eed zou zonder aarzelen door de meesten afgelegd worden ; had vernomen, dat het Magistraat overigens zinnens was met degenen, die ongewillig waren of verdacht voorkwamen of geen voldoende middelen van bestaan konden aanwijzen, kort spel te maken, zijnde de schout, Willem van de Werve, daartoe reeds begonnen met een bezoek aan « De Tinnen Pot » en « de Korenbloem », twee taveernen in het Scheldekwartier en de gewone vergaderplaatsen van veel vreemd gespuis, dat, wars van eerlijken arbeid, bij voorkeur vischte in troebele wateren ; ja, het was hem ter ooren gekomen, dat deze ambtenaar, zonder verderen omslag, de twee weerden, als trawanten van den Gentenaar Caninghs, onlangs voor hoogverraad met den zweerde geëxecuteerd, en al wie anders, bij voorzeid bezoek in die taveernen aangetroffen werd, door zijn knechten had laten oppakken en veilig achter slot en grendel zetten. Maar hij wist ook, dat het uitdrijven van wie den eed weigerde, niet zonder heftigen wederstand zou gebeuren ; dacht er over na, dat de Fransche koning groot geld bezat en Karel van Gelderland grooten haat en dat er veel rots naar boven komt wanneer het ergens aan het gisten gaat ; hij voelde er eene geheime vreeze voor, dat afvalligen van religie, daartoe opgehitst door de Duitsche ketters en in het bijzonder door de Wederloopers van Munster, van de omstandigheden gebruik zouden maken om beroerten te verwekken, die op roof en plundering zouden uitloopen, maar was anderszins evenmin gerust over den toestand op het platte land, dat beloopen was door benden, wier hoofdlieden gemeens onderhielden met den beruchten Maarten van Rossum, heer van Porroyen en Zalt-Bommel en een echte roovershoofdman, — ja, de slotsom van zijn overpeinzingen was, dat het binnen de stad op den duur toch nog veiliger zou wezen dan buiten, en dat hij zijn kinderen, die, — met uitzondering van zijn oudsten zoon Jan, welke voor handelszaken naar Amsterdam was, — onder de hoede van hun zuster Sanne en een paar vertrouwde dienstboden, op zijn buitengoedje « Den Berk » te Brasschaet den zomer doorbrachten, liefst maar weer naar Antwerpen moest halen.

Onder die overpeinzingen was hij voortgestapt en haast zonder er zich zelve rekenschap van te geven, vóór zijn huis in de Hoogstraat aangeland.

Al zijn bewoners kwijt, stond het voor het oogenblik van onder tot boven met gesloten luiken, en alleen de gekapte leeuwkens, die tot spuisteenen dienden en zich op dakshoogte uit den platten gevel verhieven, zagen in de diepte op hem neder. Maar zoo gauw hij den klopper liet vallen antwoordde onder het hooge gewelf, dat van den hof naar de poort leidde, gerucht van stappen en weldra keek door het getraliede spiegat het gezicht uit van Lo Scrupers, zijn dienstknecht, die in de afwezigheid van al de anderen met de bewaking van het huis gelast was.

« Spoedig, Lo, zadel mijn paard, ik ga naar Braschaet », zegde hij. Een half uur later reed hij, een kort mantelken over zijn schouders geworpen en in tegenovergestelde richting over de Markt.

Het gewoel, dat bij het heengaan zoo zijn aandacht getrokken had, was, verre van verminderd te zijn, nog toegenomen. Met honderden stonden ze daar, mannen en vrouwen, schreeuwden en deinden en liepen de zijstraten uit en in. Daartusschen zag men nu en dan een burger, 't zij alleen, 't zij door schouteknechten vergezeld, den stoep naar het Stadhuis optrekken, binnen de, door wachten bezette poort verdwijnen, dan, ofwel rustig buitenkomen en zich tusschen de anderen verwijderen, ofwel bij het buitentreden door die zelfde wachten opgepakt, kort en stevig een boei aangelegd worden om ander geknevelden, bij het traveel, voor smidsbehoeften langs den zijkant tegen het gebouw opgericht, te gaan vervoegen.

Heer Sloedts had geen uitleg noodig om te verstaan, wat dit alles bediedde ; hij begreep dat die geknevelden lieden waren, die, omdat ze den eed weigerden, zoo dadelijk zouden uitgedreven worden ; ja, uit eenige kreten rondom hem geslaakt ; uit de gebaren, die allen naar den zelfden kant wezen, verstond hij, dat, in die zelfde omstandigheden, reeds een ploeg vreemdelingen moest vertrokken zijn. Stapvoets reed hij voort in de richting van de Koepoortstraat. Overal, langs zijn weg, zag hij poorters en handwerkslieden, die, hun dagelijkschen arbeid in den steek latende, het gebeurende stonden te bespreken, maar toen hij, een hoek omdraaiende, op de Torfbrug aanlandde, stuitte hij opeens op de bende, die, langs de vier zijden door burgerwachten bezet, zoo goed en kwaad het ging, naar de poort toegedreven werd. De enge straat was

door hun massa zoo ingenomen, dat hij, ondanks het ongeduld, dat hem verteerde, geen middel zag vooruit te komen en wel gedwongen was stapvoets achter heur aan te rijden. Uit de hoogte van den zadel kon hij heur op heur geheel overzien : een paar honderd man, van allen ouderdom, in de meest verscheiden kleederdrachten, meest vreemd voor elkander, maar door hun gemeenschappelijk onheil bij elkaar gebracht en die in hun klachten en verwenschingen verbroederden. « Zij zetten ons uit », was de algemeene zin van die klachten; « zij jagen ons weg, maar wij zullen terug keeren ; op ons beurt zullen we ze verdrijven, uit huis en have 't vreemde in ; de stoffen, die we tot nu toe maten met de el, die zullen we dan meten met het hout onzer lans ; het goud, dat ze ons zoo karig afwogen, dat zullen we dan met volle handen scheppen in onze helmen. Wraak, wraak ! »

In diepe bekommernis hoorde heer Bernard toe. Hij dacht er over na, dat die mannen dien zelfden avond reeds zonder dak en op zoek naar onderkomen in het omliggende zouden rondzwerven ; dat ze, op hun tocht naar de grens niet verre van zijn buitengoedje voorbij moesten en dat gramschap en nood slechte raadgevers zijn, — en zijn hart neep van onrust en vreeze toe in zijn boezem.

Wat zou er met den Berk gebeuren ? Wat verwikkelingen en moeilijkheden stonden zijn stad, zijn mooie, groote, rijke stad en het reeds zoo diep beproefde lage land aan de Schelde, waar ontevredenheid en opstand broeiden, vreemde invloed overwegend werd, ketterijen en godsdiensttwist gezaaid werden en de duivelskinderen haat en tweedracht onder de zonen van eigen bodem rondmuisden, nog te wachten ? Wat zou de wrok der uitgedrevenen, te zamen met nijd en afgunst ; met bedekt verraad, binnen, en ontelbare vijanden, buiten : Franschen, Turken, Gelderschen ; Deensche vrijbuiters en Moorsche kapers ; Kaïreddin, Luther, Soliman, Christiaan, Van Rossum en zooveel anderen, van zijn stad en zijn land en zijn keizer maken ?

Langzaam en te midden van de algemeene opmerkzaamheid, intusschen, geraakten de bannelingen verder. Onder de, door de vensters liggend of op de stoepen staande toeschouwers, waren er, die verslagen schenen ; anderen, welke kwalijk een soort van blijdschap verborgen ; hier en daar werd den vertrekkenden

een schimpnaam achterna geslingerd en een woord van medelijden viel ook wel van vrouwenlippen, maar, medelijden en haat, niets kon het lot keeren van degenen, die hier voortgedreven werden. Met geboeide handen en onzekere treden, gebogen schouders en verwoede gezichten, stapten ze nevens elkander voort en het scheen of heer Bernard, die er te paard achter reed, van den stoet deel uitmaakte en er het opzicht over had...

Eindelijk waren ze, hortend en stootend en onder groot misbaar aan de Paardemarkt gekomen en in de nabijheid van de Roode Poort aangeland. Met heur vier verdiepen en heur hoog dak was ze, boven de lage, hier en daar onderbroken en nog niet heropgebouwde wallen, ter zelfder tijd toren en vesting, praalgebouw en versterkingswerk, een edelsteen gelascht in den gordel, die de stad omgaf ; symbolum van den rijkdom en de macht van de groote gemeente ; zekerheid voor de ingezetenen ; bedreiging voor wie buiten was...

Heur reusachtige massa stond somber tegen den helderen zomerhemel in en alleen de ronde poortboog, die toegang gaf en om de bannelingen op te vangen zoo wijd mogelijk gaapte, gaf licht en klaarte...

Zonder toeven werd de gezamenlijke massa er onder heen geleid, dan, aan den buitenkant, werd den mannen één voor één de handboeien afgedaan, en toen daarmee gedaan was, keerden de poortwachters en burgers, na een vluchtigen groet aan heer Sloedts, dien ze meerendeels kenden, in de stad weer binnen en lieten op staanden voet de egge neer. Een oogenblik stond heer Bernard nog te midden der verbijsterde bannelingen, die zich zelven en elkaar monsterend, besluiteloos en scheldend rond trampelden, toen dreef hij zijn dier door de vloekende bende, keerde zich een laatste maal om, boven de begroeide en bloeiende wallen het schoone stadsbeeld beschouwend met de menigvuldige windmolens, puntgevels en torens, alsook de talrijke nieuwsgierigen, op dees wallen te zamen geloopen om de vertrekkenden na te oogen, daarna gaf hij zijn paard de sporen en reed den weg naar Merxem en Brasschaet op. Zijn kort, paarsch laken mantelken fladderde om zijn schouders op het opstekend avondwindje en in het licht van de zinkende Julizon blonken, als goud, de zilverplaatjes aan het getuig van zijn ros en de dagge aan zijn zijde.

II.

Niet ver van den Horst, tusschen Schooten en Brasschaet en op den drietip, door Schijn en Laarsche beek gevormd, stond, tusschen jonge bosschen van den en eik en op het einde van een zandige dreef, het huis, dat, door heer Bernards vader gebouwd, aan de zilverberken, die zijn warande omzoomden, zijn naam had ontleend. Het was een sierlijk gebouw, uit twee vleugels bestaande, die, in vorm van winkelhaak in elkaar zittend, in hun binnenhoek een achtkantig torentje besloten, dat op een klein, ajuinvormig koepeltje eindigde.

Een breede gracht, door de Laarsche beek gevoed, klotste langs beide kanten tegen het gebouw aan en begrensde verder een klimmend plein, waarop een notelaar stond en tusschen spichtig gras, schurftkruid en bergroos bloeide.

Een breede, kortgewelfde steenen brug ging met een enkelen sprong over dien gracht, waarboven, op een ander plekje, de kleine, eveneens achthoekige, op pijlers steunende huiskapel gebouwd was. Een groot schaliedek rustte langs den zijgevel onmiddellijk op de lage muren, maar de hoofdgevel, waaruit het kapelletje sprong, had een verdieping. Eene kleine warande, in het volle bosch aangelegd, en waaruit men dan ook een groot deel had weggekapt, vervolledigde het geheel.

Blij geschal van stemmen klonk, toen hij op zijn klepper zijn lusthof naderde, heer Bernard uit het geboomte te gemoet en hij was nog maar pas de zandige dreef, die naar de brug leidde, ingereden, of een groote wolfshond kwam als een bal voor den muil van zijn dier gerold, raapte zich dan op en begon, jankend en zijn staart kwispelend, tegen zijn beenen op te springen.

Tusschen het struikgewas schemerde een hel stuk gewaad en de luide kreet : « Vader » door een kindermond uitgestooten, klonk Bernard Sloedts aan de ooren. Te gelijker tijd sprong een vijftienjarige knaap op den zandweg en liep den ruiter te gemoet.

« Wolf en Albrecht », zegde de koopman, die intusschen van zijn ros gestegen was.

Maar ander gezichtjes keken reeds tusschen de boomen uit en een oogenblik daarn was heer Bernard door een joelende bende omringd, van het kleinste

tot het grootste, louter vlas- en goudkopjes, waarboven, rank als een lelie en in heur linnen zomerkleedje even blank als die bloem, een twintigjarig meisje uitstak.

« Kinderen, Sanne », zegde hij, glimlachend en den kleinsten het hoofd streelend : « Wat doet ge hier ? »

— « Spelen, vader », antwoordde als uit één mond de vroolijke troep en weggefladderd waren ze opeens weer, den hond achterna en den Berk toe, waar ze de blijde tijding van 's vaders komst zouden brengen ! De oudsten, echter, bleven aan zijn zijde.

De glimlach was ondertusschen weer van de lippen van den koopman verdwenen ; hij streek met zijn vingers door den korten, rosblonden, kroesharigen baard, daarna wierp hij Albrecht den toom van zijn paard toe en zijn stap vertragend :

« Buiten de warande, Sanne-lief », zegde hij, « en ik had toch verboden ! »

Zij kleurde onder de berisping, maar bleef hem toch vast aankijken :

« Och, vader, » zegde ze nog een weinig hijgend ; « de kinderen verlangden zoo en ik had den hond toch meegenomen, en het is hier zoo stil en rustig. Hier komt niemand... Wij hebben in geen drie dagen een mensch gezien, of ge zoudt Slijkmoos moeten meetellen, die nu en dan over het erf komt sluipen... »

— « En gij telt Slijkmoos niet mee onder de menschen, Sanne, kind », antwoordde de koopman plagend en hij lachte, want, in verbeelding zag hij de zonderlinge tronie van den rampzalige, half onnoozele, op zijn goed geboren, onbekwaam bevonden tot eenigen geregelden arbeid, die wild in de bosschen rondzwierf en wien zijn hebbelijkheid in het slijk van moeren en vennen te gaan liggen, den lapnaam had bezorgd, waarmee het meisje hem bestempeld had. Maar dadelijk bedaarde weer zijn vroolijkheid.

« Nu, daarin hebt ge toch gelijk, » zegde hij ; « van Slijkmoos hebt ge niets te vreezen ; hij is een » arm, ongelukkig schepsel, doch een braaf hart, die » geen vlieg kwaad zou doen. Maar, — er zijn zooveel » nietwaards, meisje ; schooiers, vaganden en varende » gezellen, die ons Kempenland onveilig maken en ook » hierheen kunnen dwalen... Ik heb niet gaarne, dat » ge onverzeld buiten de warande gaat, » zoo verhief

hij zijn stem. « En wat later en weer stiller : « Er is slecht nieuws, Sanne-lief. »

— « Van Jan ? » sprak het meisje en heur voet stokte even.

— « Neen, niet van Jan, » antwoordde geruststellend de koopman. « Die is, meen ik, gezond. Het » is zijn eerste, groote reis, maar Jan is een wakkere » knaap, schoon wat vermetel, die, zoo ten minste » vertrouw ik, zijn zending tot een goed einde zal » brengen. — « Neen, niet van Jan, » ging hij na een oogenblik nadenkens voort. « Heel wat anders. Ik kom » u halen, Sanne, om met mij naar Antwerpen te gaan. »

— « Maar dan de kinderen ? » sprak aarzelend Suzanne.

— « Ik kom u allen halen », onderbrak heur Sloedts, op het woordje allen drukkend. « Er broeit iets, » — « wat het worden zal, weet ik nog niet, maar » dat het niet deugt, daar ben ik zeker van. Ja, er » hangt onweer in de lucht, en gij zult beter zijn, thuis, » in de stad, dan zóó eenzaam hier te lande. Wij beleven nare tijden... »

— « Maar is het dan zoo erg ? » vroeg het meisje, zich vóór heur vader stellend.

— « Het zou erg kunnen worden, kindlief, » zeg» de de koopman en keek weer bezorgd voor zich. « Maar genoeg. Daarvan spreken we later. En morgen » trekken we al te zamen naar huis. Ge kunt bevelen » geven en schikkingen nemen... »

Al pratende waren ze ondertusschen aan den Berk gekomen. Ze trokken de brug over en de poort in, waar de kinderen hen weer al te gelijk tegen het lijf kwamen geloopen : vier meisjes en twee knapen, 't geen met Albrecht en Sanne en Jan, de familie van den koopman op negen bracht, negen... en geen moeder meer.

Sloedts bedacht het en zuchtte. Dan keerde hij zich naar zijn dochter en zijn oogen hechtten zich liefdevol op haar. « Zoo jong en reeds in het groot gezin de plaats der moeder innemend, » peinsde hij.

Zij gingen het grasplein over en in de richting van het torentje. Daarnevens was de deur, die naar de woonkamer leidde. De avond was schoon. Stralend en vol majesteit nog, hing de zon boven de bosschen, waarachter Antwerpen verborgen lag, maar spoedig toch daalde ze naar heur bed, in de wolken. De onder-

kant van het huis was reeds in de schaduw en langzaam kroop deze omhoog langs den gevel van rooden klampsteen, maar in de kleine, in lood gevatte ruitjes van het eenige raam, dat, op het verdiep langs die zijde op den binnenkoer keek, spiegelde ze zich honderdvoudig, en als vuur blonk, boven het koepeltje, de koperen bol, waarop de weerhaan stond... En het was als een tweede zon, die aan de eerste antwoordde.

Suzanne wees het heur vader.

« Een zon op ons huis, » zegde ze, en heur stem drukte op de laatste woorden.

Weer glimlachte Sloedts, dan werd hij plotseling zeer ernstig :

« Dit woord weze een voorteeken, » zegde hij.

En achter elkander gingen ze de kamer binnen.

III.

Het was een groote vracht, welke Knape, de voerman van Brasschaet, die wekelijks met zijn groote huifkar van dit dorp naar Antwerpen reed, dees maal had opgeladen.

Op kisten en koffers zaten Aagje en Beth, Grietje en Anne, Giellis en Adriaan, rond Sanne en de meiden : Lene Meskens en Beate Scrupers, 't wijf van Lo, die zoo verbouwereerd was op heur onverwachts en bij het begin van het schoone jaargetijde heur lijflijken echtgenoot, van wien ze elk jaar den ganschen zomer gescheiden was, te gaan vervoegen, dat de spraak er heur van vergaan was en ze, van louter zenuwachtigheid heur huive gestadig van het een oor op het ander rukte.

Als groote, aankomende knaap had Albrecht geweigerd te rijden en was met den knecht voorop getrokken, terwijl Sloedts, die te paard den stoet zou vervoegen, met eigen hand zijn dier stond te zadelen. Het was een groote vracht en een luidruchtige ook, want, toen het logge gevaarte, onder het geweld van het rukkend paard, over den mullen zandgrond in beweging kwam, ging uit den mond van het jonge volkje zulk een jubel op, dat Wolf, die om zijn heer kwispelstaartte, er verschrikt van opvloog en in razenden galop twee maal om en om den koer joeg. Sanne, die vooraan zat, boog zich, om er naar te kijken, uit de beschermende schaduw van de huive, meteen met nog een blik de heele doening opnemend, die, nu ze

opeens leeg en gesloten was, zoo stil en zoo stemmig stond tegen den achtergrond van het dichtbebladerde geboomte. Dan keerde ze zich naar de kinderen.

« Tiert zoo niet, » zegde ze, « ge scheurt mijn ooren ».

Ze reden tusschen de zilverstammige berken en jonge esschen en eiken, en groote eenzaamheid was rondom hen. Nu en dan vloog uit het getak een schetterende ekster voor hen op, of, met den weerlicht van zijn bontbleeke vederen, een gaai ; of ze hoorden hier en daar een boschduif die geborgen te kirren zat, maar spoor van menschen was er niet. De kinderen, wier vroolijkheid bedaard was, zaten in stil spel van vingers en oogen, en eentonig als het klateren van vallend water in een kom, hoorde Sanne het aanhoudend geluid van Beate's praten. Knape, die zich op zijn paard betrouwde, was half ingedommeld en stilzwijgend reed heer Sloedts nevens het zware getrek. Eenmaal had Sanne verschrikt toegekeken : het was toen heur vader, die meenen te bemerken had, dat ze gevolgd werden en er zich van wilde vergewissen door wien, van zijn paard gestegen was en het bosch ingetrokken, maar hij was weldra lachend teruggekeerd.

« Het is Slijkmoos », had hij gezegd, « die ons een uitgeleide doet ».

Peinzend had het meisje voor zich gekeken, dan had ze eensklaps gezegd :

« Vader, wat wordt er van den rampzalige, als er inderdaad onraad komt ? Kan hij hier alleen achter blijven ? Zullen we hem niet mee ?... Maar hoofdschuddend had de koopman heur onderbroken :

« Slijkmoos in de stad, » zei hij. « Onzin. Bezorgd moeten we overigens voor hem niet zijn. Slijkmoos heeft zijn eigen wegen en schuilhoeken, die geen mensch hem na zal gaan. »

Maar, toen ze uit het bosch en op de groote baan kwamen, ontmoetten ze menigvuldige wandelaars, enkelen alleen, anderen bij groepjes ; sommigen te voet, anderen bereden ; eenigen bij drank, velen volmaakt nuchter, maar allen gaande in de zelfde richting, van de stad weg, en allen met het zelfde duistere, onheilspellende gezicht, dat duidelijker sprak dan woorden. Even, toen ze Albrecht en zijn makker ingehaald hadden en Merxem gingen binnen rijden, ontwaarden ze een woning, die gansch verwoest en plat geslagen lag.

Het was een arm, leemen huisje, waar niets te grijpen of te rooven moest geweest zijn, maar het had ongelijk gehad eenzaam langs de baan te staan... En zij zagen het en gruwden. In het dorp zelve bemerkten ze een bierhuis met uitgeslagen ramen en ingestampte deur, en vóór het gemeentehuis stond, onder vlag en trommelslag, gewapend, de schuttersgilde, en zorgde voor rust en orde.

Ze geraakten nu in de Polders, die zich, diep en grazig en vol bloemen en rietpluimen, tusschen het dorp en de stad uitstrekten. In de verte rees daaruit, met zijn hooge poorten en torens, Antwerpen, en groeide langzaam vóór hun oogen op. Als een gebroken en onderbroken ring, sloten de wallen er rond, en tegen dien ring, in groepen, gansch klein, als dwergen en kabouters, bewogen donkere gestalten, weefden heen en weer.

« Vreemdelingen, » dacht Sloedts ; « uitgedrevenen die grammoedig en besluiteloos rondzwerven ».

En hoe dichter de kar nu de stad naderde, hoe duidelijker de aankomenden de bewegingen der vreemdelingen onderscheidden.

In de richting van de Slijkpoorte zagen zij er, die een ladder bij zich hadden en met die ladder heen en weer trokken. Er waren er, die, met dorschvlegels gewapend, welke ze den boeren afhandig hadden gemaakt, en die vlegels over den schouder geworpen, in de richting van de poort stonden te zien ; er waren er ook, die in het gras zaten onverpoosd naar dezelfde, ongastvrije stad te staren, als wilden ze, vooraleer ze verder gingen, nog eens goed heur beeld opnemen en in het geheugen prenten. Eenmaal dook uit een gracht een drietal op, dat hun den weg wilde versperren en waartegen Sloedts met zijn wapens moest dreigen en eenmaal bemerkten ze een grijsaard, die langs de baan de schaarden zat te slijpen uit een pik, die hem tot geweer zou dienen.

Aan de poort hield sterke wacht toezicht en werd, al wie binnen wilde, streng in oogenschouw genomen, terwijl, in de stad zelve, onder het volk, dat al te talrijk buiten stond, een soort van zenuwachtigheid en onrust zichtbaar was, aan het vele over en weer gevraag en geloop en het al te luide en schelle lachen. Maar, te hot en te har, en zonder al te veel oponthoud en tegenkomsten geraakten ze toch in de Hoogstraat en vóór hun woning, waar de kinderen één voor één

uit den wagen geheven werden en onder luid gesnater van hun ouderlijk huis weer bezit namen.

IV.

Maar eenige dagen daarna, scheen al het gedrukte en bange, dat zoo duidelijk over Antwerpen gehangen had, opeens geweken. Men begroette malkander met een glimlach en er was nu vreugde in de kreten, die uit de monden stegen.

Landlieden waren gekomen uit Noord-Brabant, en hadden de tijding gebracht, dat Van Rossum, die met zijn vaandels peerden- en voetvolk in den Bosch gelegerd was met het betuigde doel vandaar naar Antwerpen af te zakken, opeens van inzicht veranderd, langs Maastricht en Luik den hertog van Orleans te gemoet getogen was, die in 't Luxemburgsche heette binnen gevallen te zijn. Men berichtte dit elkander met die vroolijke verbaasdheid, waarmede men die gebeurtenissen bejegent, die ál te verheugend zijn om dadelijk geloof te vinden. Maar de bijzonderheden waren zoo veelzeggend en zoo talrijk, zoo juist en nadrukkelijk, dat, eer het middaguur aanbrak, geen twijfel meer mogelijk scheen en het blijde verbazen stilaan oversloeg tot een soort van lichten roes, als na het genot van een bijzonder zoeten, sterken drank. Men noemde de Luikenaars wel diep rampzalig, die zulk een onguren gast als Zwarten Maarten te verwachten hadden ; men beklaagde die streken, waardoor zijn wegen leidden. Men herinnerde zijn verwegenheid, zijn plunderzucht en bloedgier en zijn voorliefde, door het stichten van brand, datgene te vernielen, wat hem in den weg stond ; men maakte de som op van zijn benden : zeven duizend Gelderaars, vijf honderd Denen, zes honderd Franschen, de rest beloopende tot nog acht duizend man (waaronder twee duizend ruiters) meest Zweden, Holsteiners, Vlaamsche en Brabantsche overloopers en bannelingen. Men haalde het op, dat de groote plunderaar de vermetelheid zoo ver gedreven had als paardenkoopman vermomd naar Antwerpen te komen, om beter zijn aanslag te beramen, en daar men dit herdacht en het daarna bepeinsde, hoe hij, zonder eenige grijpbare reden, van zijn voornemen had afgezien, steeg de verbaasdheid weer om een graad. Men vergeleek hem met Etzel, den vreeselijke, en Ant-

werpen met de Fransche hoofdstad, door een wonder des hemels van den inval der breedkakige Hunnen bevrijd ; men dankte er God en al zijn heiligen voor, maar men prees toch de koningin voorzichtig, die den Markgraaf, Reinier van Châlons, prins van Oranje, in den Haag bericht had laten geworden terug te keeren en zelve voor de veiligheid der stad te zorgen, ja, het voornemen had te kennen gegeven, vaartuigen te zenden naar Bergen-op-Zoom, om den prins en zijn manschappen te vervoeren. Men roemde de wijsheid van 't Magistraat, dat voort vrije baan zoekende te maken, den schout last gegeven had al de kroegen en taveernen der stad te bezoeken en strenge bevelen had laten afkondigen nopens het houden van vreemde gasten in logisthuizen ; men zag met goedkeuring de executie te gemoet van die lieden, welke door Jan Poortier aangeklaagd er voor bekend stonden geld te hebben ontvangen om Antwerpen in de handen te helpen spelen van dien zelfden Maarten van Rossum, en die het aanvaard hadden, door het stichten van brand, binnen, de aandacht af te leiden van wat, ondertusschen, buiten, aan voorbereidingen moest getroffen worden. Men noemde het goed streng voorbeeld te stellen en achtte overigens de zaak gewonnen en de stad zoo goed als veilig.

Ondertusschen, en terwijl de tevredenheid en zekerheid bij elk uur stijgende was, bracht het hooge tij, met een paar ander vaartuigen, vrachtvaarders en koopvaardijschepen, ook den boeier in het zicht van Klaas Oem, den dapperen Antwerpschen kaper, binnenloopende van een tochtje op Denemarken, en dit nieuwsje, van mond tot mond voortgaande, deed de blijdschap weldra overslaan tot een ware dolzinnigheid.

Op een wenk waren al de taveernen in het Schipperskwartier ledig en de Werf stond zwart van volk, door nieuwsgierigheid en vreugdige verwachting ter plaatse gedreven, en toen, inderdaad, de kleine, tot zinkens toe beladen boot — een wit en rood vlaggetje in zijn top voerende en de verzamelde manschappen op de voorplecht staande om den hoek van Austruweel omboog, kende de geestdrift geen palen meer.

Langzaam, ondertusschen, zijn zeilen half door een zachte bries opgespannen en in het midden van den stroom, dreef de boeier aan, tot waar, ongeveer, het Steen met zijn grijze muren oprijst ; dan was op

een wenk al het doek geborgen, en, reusachtige zeebewoner, die zijn vinnen toelegt om rusten te gaan, kwam, nog vertragende, de boot naar den oever gedreven, dobberde een wijl op dezelfde plaats op en af ; opeens gingen de ankers in de diepte en vast en geklonken lag de kaper, een klein, zwart, stevig vaartuig, waar een enkel stuk geschut, half geborgen onder een rol kabel, van het stoute bedrijf, waarvoor hij de zee bouwende was, kwam spreken.

Luide toejuichingen hadden het ankeren begroet, en toen, een oogenblik daarna, een bootje van den achtersteven in de diepte gleed, en een paar manschappen, ruwe zeebonken, weer- en zonverbrand, met eenige riemslagen van den boot weg aan land roeiden, werden ze, — om zoo te zeggen, door veertig armen aan wal geheschen en in triomf binnen gedragen, de een bij Wychert in den Moriaan, de ander bij Goossen in de Brouwkuipe, waar ze, bij een vollen kroes, aan de toegestroomde hoorders, van hun wedervaren zouden vertellen.

V.

« Sanne, » zei den volgenden dag Albrecht, die uit geweest was en aan den overkant van de tafel aan een groote, dubbeloorige en dikbuikige flesch van wit Engelsch glas zat te draaien, waarin zijn zuster en lelie had te pronken gezet : « Hoe oud moet men wel wezen om scheep te gaan ? »

Het meisje horkte op.

« Om scheep te gaan, Albrecht » vroeg ze, heur spinnewiel stil leggend. « Wat wilt ge zeggen ? »

— « Om als matroos in te schepen, zusje-lief, » zei de knaap. « Om varen te gaan en te reizen, van Noord naar Zuid, van Oost naar West, de wereld rond; dat wil ik zeggen ! »

— « Te reizen, Albrecht ? » antwoordde het meisje. « Och, is het u te Antwerpen toch zoo benauwd, dat ge weg zoudt willen op avontuur en vader en mij en de kinderen verlaten ? »

— « Vader en u en de kinderen verlaten ? Maar dat zal ik toch eens doen, Sanne-lief, » antwoordde de knaap, opeens de flesch loslatend. « Ze zeggen, dat ik naar de hoogeschool moet, naar Leuven of Parijs of Bologna of ik weet niet waar. Naar de hoogeschool om een boekworm te worden, uit te drogen op ver-

molmde schoolbanken en suf te worden over gele perkamenten.

Nu liggic te Parijs ter scole
Ende bem daar een studant,
Selden comt mi boec in die hant, »

spotte de knaap.

« Ga niet voort, Albrecht lief, » sprak biddend zijn zuster. « Ik hoor niet gaarne dat men met zulke dingen den gek houdt. En als ge eens waarlijk studeeren gaat, dan hoop ik, dat het met u niet zal wezen als met menig ander, waarvan het liedje zegt :

« Der wenik lernet un viel verzehrt,
So hat er doch Paris gesehen. »

— « Maar ik wil immers geen student worden, » zoo viel de knaap zijn zuster in de rede. « 'k Zou liefst van al varen gaan. Met de Spanjolen naar West-Indië, waar papegaaien zijn en Roodhuiden, of naar Kaap Viride, in het nieuwe land van Afrika, of met de Bergenvaardersgilde 't Noorden in, tot aan Warhus en de Dwina, of — kaper tegen kapers — naar Denemarken en Holstein, of in de Barbarijsche zeeën... »

— « Albrecht, » sprak verschrikt Suzanne. « Wat kalt ge toch al ? Kaper tegen kapers ! De burger denkt om zijn koopmanschap en om zijn winninge en het einde zijner meeninge is, dat ie rijk mag worden en geëerd zijn in zijn leven... »

— « Kapers gaan om buit, » antwoordde de jongeling, en... geëerd ? Wel, ze worden ter koningin gevraagd en krijgen loon... »

— « Albrecht ! » Als een schreeuw wrong het zich uit de keel van het meisje. « Waar haalt ge zulke redens vandaan ? 'k Wed, dat ge weer langs de Werf gezworven hebt met schippermaats en allerlei janhagel. Wie is het, die u het hoofd volgepraat heeft, zeg ? »

Maar zonder naar zijn zuster te luisteren ging de knaap geheimzinnig vertellend voort : « Gisteren avond, met het hooge tij, voer Klaas Oem weer binnen, zonder ongeval terug van zijn kaaptocht op den Skager-Rack. Zijn boot ligt tegen 't Bierhoot, om gelost en gekalfaat te worden, en de mannen vertellen, dat u de haren te berge rijzen. 'k Wou, dat ik mee mocht, ja, 'k wou het..»

— « Albrecht ! »

— « Het schip schiet vooruit, zoo vlug als een pijl; het gaat op en neer op de maat van de golven ; het scheert langs de oevers in den nacht, het klampt zich vast aan kogge en knar, jochij ! »

Recht stond de knaap nu en zwaaide met de armen.

En zonder de klimmende spijtigheid zijner zuster te bemerken :

« En ze hebben bijlen, Sanne-lief, » vervolgde hij. « Blinkende bijlen en hakmessen, en bussen en enterhaken en allerlei tuig ; kabels als slangen, en lont en kruit... »

— « Albrecht, zwijg, » zegde een laatste maal het meisje. « Ah, gij weet niet, hoeveel verdriet ge me doet. Een anderen weg moet ge gaan, een gansch anderen weg. De goede burger denkt om hoogheid te doen, vroomheid te bewijzen, vlijtig te arbeiden, mildelijk te geven, maar avontuur zoekt hij niet. Word wijzer, jongen, bezin... »

Vermanend wilde het meisje verder gaan.

Op dit oogenblik werd echter de deur geopend en op heur vilten sloefen kwam Beate binnen, tusschen duim en wijsvinger iets houdend, dat op een gevouwen papier geleek.

« Van den metselgier, » zegde ze, « en voor achttien stuivers. »

— « Een brief, » zei Suzanne. En na een oogslag op het opschrift, « Goddank, » sprak ze, « van Jan. Maar niet voor ons. Albrecht, laat nu al den onzin, enne... Ga ter beurze, zoek vader en bestel hem dit geschrifte. Geen nieuws is goed nieuws, maar nieuws is niet altijd slecht. Spoed u en doe vader dit genoegen. Ge weet, links. Rechts staan de Genueezen en aan den ingang zijn het de Oosterlingen. Houd u langs den weg niet op, broerken-lief, beloof het mij, en, vlug nu. »

VI.

Luid gedruisch van stemmen ging, even nadat Albrecht uit de kamer gegaan was, aan de voordeur op.

Sanne stak bezorgd het hoofd buiten en keek toe.

Het was Beate, die onder den gewelfden gang met den metselgier te kijven stond.

« Ik geef hem een zettelaar, » zegde ze, bij haar

» jeugdige meesteres heur beklag doende, en hij wil » hem slechts voor vier stuivers. »

— « Hij geldt maar vier stuivers, » antwoordde de bode, « volgens verordening van het Magistraat. »

— « Negen, » sprak op een hoogen twisttoon Beate.

— « Vier » zei de man.

— « Negen, » hield de dienstmeid koppig staan.

— « En ik zeg vier, » weersprak even koppig de bode. « En voor vier wil ik hem ook nemen, maar niet voor meer. »

— « Beate, kunt ge dien man niet anders betalen ? » raadde Suzanne.

En een geldstuk uit heur beugel halend :

— « Zie, hier heb ik een schutkin. »

— « Van vijf-en-dertig stuivers en half ? » vroeg de bode.

— « Ik houd mij aan de oude wet, » begon Beate. « Een schutkin is veertig stuivers. »

— « Was veertig stuivers, maar is het niet meer, » zegde de bode. « Gij moet dus erlangen... een Arnoldusgulden van zestien stuivers en... »

— « Gij, deugniet, dat ge zijt, » onderbrak hem met vlammende oogen Beate. « Wat, gij rekent een Arnoldusgulden aan zestien stuivers ! Hij geldt er maar veertien en half. Ik zal het eens uitrekenen, wat gij moet terug geven. Vijf en dertig en half min achttien, dat is zeventien stuivers en half, tzij, wanneer ge een Arnoldusgulden geeft, nog drij stuivers er bij...

— « Een snaphaan ? » vorschte de bode, in zijn buideltje zoekend. « Neen, die geldt vier stuivers en dat ware er dus één te veel.

— « Wilt ge een Philippus-klinkaert van twee en twintig stuivers ? » vroeg Sanne, wie het lange getwist tegen de borst begon te stuiten. « Ja ? » Dan kunt ge me den snaphaan langen... »

— « De Philippus-klinkaert geldt er maar éénen-twintig meer, jonkvertje, » leeraarde wijsneuzig de bode, « dus, dat gaat ook niet, want » zegde hij steeds voort in zijn taschje zoekend : « Van stuivers-wege, ik vind er slechts twee. Laat zien of ik het niet met oordjes doen kan ? Twaalf dus zou ik er moeten zien bijeen te krijgen...

— « Dertien, gij, vrekkige hond, » zei Beate. « Gij zijt er, volgens ik zie ook een van de soorte,

die liever krijgen dan geven en twee maten en twee gewichten hebben. Wat ge moet ontvangen, rekent ge aan de kleine waarde en wat ge geven moet aan de groote, maar, dat pakt niet, neen, neen, man, dat pakt niet ; zet het maar vast in uw brein. »

En zich naar heur meesteres wendend :

« Is dat juist, Sannetje ? Laat me eens natellen. Een snaphaan en... Ach, mijn arm hoofd, hoe zal ik er uit geraken ? Wat hebben die heeren van 't Magistraat toch gedacht, als ze de munten zijn gaan schenden ! Carolussen, dukaten, stoters van Engeland, ridders, krusaden van Portugal, pieters van Leuven, realen, postulaten, rozenobels, ze hebben alles veranderd, en wij, arme lieden, moeten daar zien wijs uit te worden ! Kan men zich inbeelden, dat zoo iets als de waarde der munten veranderen mag ? Een postulaet is een postulaet en een klinkaert blijft een klinkaert, zoo lang de wereld staat ; dat is vast en kan niet missen, zou ik denken. Maar ze willen tegenwoordig alles op zijn kop zetten. 't Moet al nieuw ; nieuwe heeren, nieuwe wetten, nieuwe moden, nieuwe religie, en het goede, oude, gekende gaat te loor. Ah, ze weten niet, wat ze doen... »

— « Beate, kom, » zei Sanne, den woordvloed stuitend ; « de metselgier luistert toch niet en gij kunt mij de rest binnen ook zeggen. En nu, laat ons binnen gaan. »

VII.

Tusschen Dordrecht en Antwerpen en langs de groote baan, welke die twee wijdvermaarde steden met elkander verbindt, reed, dien zelfden morgend, op den matigen draf van zijn grooten schimmel, een jonge, rijzige man. Hij droeg een eng sluitend wambuis van fijn, grijs laken, aan de schouders met kleine ringkussentjes versierd, waaronder de eenvoudige, enkel aan de ellebogen poffende mouwen te voorschijn kwamen ; hozen van de zelfde kleur, die in groote laarzen van ongezwart leder staken, een half lange groene mantel van de soort, die onder den naam van balandras bekend staat en die, aan zijn één schouder vastgemaakt, lustig achter hem heen fladderde. Een slap hoedeken van zwart fluweel, met een lange reigerveder versierd, dekte de rosblonde, krullende haren en beschaduwde met een smalle klep het jonge gezicht,

dat met een lichtgouden kneveltje prijkte. Het halsboordje was niet gepijpt, maar van eenvoudig, gesteven linnen en zeer fijn ; de handschoenen van gemsleder, aan den pols verwijd, dekten het onderdeel van de mouw ; in den gordel stak een kleine dagge, terwijl een sierlijk pistool aan den knop van den zadel bewees, dat, zoo men voor geen onmiddellijke gevaren duchtte, men niettemin op alles bedacht was.

Vóór hem, op een afstand, die den ganschen morgend reeds daaromtrent dezelfde gebleven was en juist zoo groot, dat de twee mannen elkander gestadig in het oog konden behouden, reed nog een ruiter. Het was insgelijks een nog jonge man, maar die door zijn min sierlijke kleeding van verschoten bruin, zijn ongehandschoende hand, aangesleten laarzen en grover gelaatstrekken bewees tot een klasse te behooren, waarboven de eerste blijkbaar verheven was. Want, zoo men voor dezen in twijfel kon blijven of hij tot den adel of tot den hoogeren koopmansstand behoorde, de andere kon niet veel anders zijn dan een krijgsknecht, zijn heer ontloopen en op eigen hand avontuur zoekend. Edoch, even vóór den middag en toen ze reeds de poorten en wallen van Rozendael in 't zicht hadden, begon het dier, dat den krijgsknecht droeg, te hinken, en vertraagde in zulke mate, dat de ander jonge man, — niet anders kon dan aan dezen voorbij rijden wat hem tot de ontdekking bracht, dat het paard van dezen laatste een ijzer verloren had en zich aan den ontwapenden hoef bezeerd moest hebben. Zoo reed hij, na een vluchtigen groet voorbij en Rozendael binnen, waar hij zich, bij Evert in den Ram, een warmen maaltijd liet voorzetten, dien hij in alle eenzaamheid gebruikte. Na een korte rustpoos, waarbinnen de stalknecht zijn dier eens, ter wille van het zweet, behoorlijk onder handen nam, steeg hij weer in de beugels en zette zijn weg voort. Van den anderen reiziger werd hij niets meer gewaar en, wat arbeiders uitgezonderd, bepaalden zich zijn ontmoetingen tot die van een boerekar, met, wegens de hitte opgerolde en op halve hoogte aan de stijlen vastgehechte huive, die een vracht vrouwen vervoerde, en die van een soort magister, welke, den donkeren, langen mantel wijd boven het achterlijf van zijn dier opengespreid, in diep gepeins hem te gemoet reed. Hij had dus tijd en vrijheid genoeg rondom zich te schouwen. De middag was schoon.

Het golvende heideland lag in de goede zomerwarmte te blakeren en te dampen en de lucht ronkte van 't klein gedierte, bieën en kevers, die op het bloeiende kruid den honing aan 't oeksten waren, door 't zonneken daarin gaar gestoofd.

Hier en daar strekte zich, rondom een eenzame boerestulp, eene partij dore of boekweit uit, door den zorgenden arbeider voor 't eigen gebruik gezaaid, en die, in 't eenvormig, groen tapijt, een vlek vormde van een andere kleur, terwijl een lange, donkere streep, aan den einder, de aanwezigheid van wat bosch verried, maar uren en uren ver lag dan weer, zonder de minste-afwisseling, de vlakte... De weg was zeer ongelijk, vol kuilen en bochten, en het menigvuldige horten liet niet na op den duur pijnlijk te zijn.

Eindelijk kwam het uur, waarop de zon, welke de reiziger dien morgen zoo groot en stralend, heur klimmenden weg in het zwerk had zien opwentelen, langzaam begon baan af te glijden en de schaduwen met elke stonde groeiden en van den loerenden avond kwamen vertellen. En opeens werd de jonge man zich er van bewust, dat het hem niet mogelijk zou zijn, vóór het sluiten der poorten te Antwerpen en te huis te zijn.

Hij was niet bang over nacht op de heide, waarin hij, bij weer en ontij, van kindsbeen af rondgezworven had, maar het vooruitzicht, vermoeid als hij was, onder den blooten hemel te slapen, lachte hem niet in het minste toe. Herbergen, onderwege, waar hij zou kunnen inkeeren, kende hij niet ; zoo besloot hij opeens, want wij hebben immers met Jan Sloedts te doen, op zijn terugreis uit Amsterdam, liever een kleinen omweg te maken en op den Berk, te gaan vernachten.

« Sanne zal verwonderd zijn, » dacht hij, « en, vader, ja, vader verwacht mij te huis, maar — ik kan nu eenmaal niet anders. »

Intusschen en terwijl de zon een heel eind dichter de plek, waar ze op dees jaargetijde achter de kim verdwijnt, genaderd was, was Jan Sloedts ook de vlakte af en het bosch ingereden, jong bosch van spar en lark, dat dan weer met grooter gewas afwisselde, — en opeens bezon hij zich in de dreef te zijn, die langs den achterkant naar zijns vaders lusthof leidde.

Hij stelde zich eensklaps de blijdschap voor van 't jonge volkje bij den terugkeer van den grooten broer.

« Kleine apen, » dacht hij, « kleine deugnieten, » en hij glimlachte om zijn voorstelling.

Maar toen hij vóór de poort stond, vond hij ze, in tegenstelling met het gebruik, gesloten.

« Te drommel, » zegde hij verbaasd. « Wat beduidt dat ? » En van zijn dier stijgend, gaf hij een fermen deuk op de planken. « Lieven, Lo, of wie daar zijn mag, » riep hij, « doe maar open ; ik ben het Jan... » Maar alles rondom hem bleef zwijgen.

« Ze zijn reeds naar bed, » lachte hij, toen hij tot de overtuiging gekomen was, dat geen stap naderde, en hij ging opnieuw aan het rammeien, maar niet meer dan de eerste maal kwam er antwoord op zijn kloppen.

« En toch kan ik nu naar Antwerpen niet meer, » zegde, hij, een blik rond zich werpend en ziende hoe spoedig de duisternis aan 't invallen was. « Daar komt heden geen muis meer binnen, » en hij deed eenige stappen ter zijde om te onderzoeken of hij misschien niet hier en daar in het donkere gebouw een lichtje zag opglimmen, een venster zich stralend tegen de sombere muren afteekenen, maar onder en boven bleef alles grijs en stom.

« Als ik er iets van begrijp, » zegde hij opnieuw en ditmaal met eene zekere ongerustheid. « Ze hooren nog immer niet. En toch moet ik binnen, » en hij greep zijn pistool met het doel dit in het wilde af te schieten, opdat de knal ze daarbinnen opschrikken en buiten lokken zou, als hij opeens vóór zich iets zag bewegen. 't Was een sluipend iets, dat zich uit het bosch had losgemaakt en behoedzaam naar hem toe gleed.

Een oogenblik voelde hij angst zijn hart toenijpen.

« Een wolf, een dief ? » Met de snelheid van den bliksem schoot het door zijn brein. Maar « Slijkmoos » zei hij, eensklaps de gore gestalte herkennend, die nu uit heur gebogen houding oprees. « Man, wat hebt ge mij doen schrikken. En... die... daarbinnen, » voegde hij er weldra aan toe en wees op het huis. « Ze slapen wel diep... »

— « Nee. »

— « Nee ? » Maar dan zijn ze wel zeer doof, of — want nu ging eensklaps een licht voor hem op — ze zijn terug naar stad.

— « Ja ».

— « Dat is verwonderlijk, » antwoordde hij peinzend en de armen kruisend. En na een pooze : « En

met dat al sta ik hier. Goed, dat 't warm is en een nacht onder den blooten hemel mij niet afschrikt, maar... »

Hij was van zin te zeggen, dat het met slapen toch niet te best gaan zou, maar 't neen van straks herhaalde zich nadrukkelijk en daarbij voelde hij, hoe Slijkmoos hem bij de mouw hield en probeerde hem mee te tronen.

« Neen ? » vroeg hij weer. « Waar dan ? »

Alleen, dat de arme hem met een volledigen zin antwoorden zou, was te veel gevraagd. 't Werd een brabbelen, waaruit geen mensch wijs zou geworden zijn ; duidelijk enkel was het trekken aan zijn kleeren, dat de jongeling steeds feller gevoelde.

« Hij wil mij ergens heen leiden, » dacht hij. « Ergens, God weet waarheen, maar ergens, waar ik zou kunnen slapen. Kan ik hem volgen ? Kan ik waarlijk mee, met Slijkmoos mee ? Naar zijn eigen kot, misschien wel, ergens in het bosch ? Dat ware eens iet. 'k Ken niemand, die daar ooit binnen is geweest... »

« En mijn paard ? » zei hij, overpeinzend, dat de arme aanhankelijk was als een hond en voorzichtig als een kat en hij zich in allen gevalle zonder gevaar aan diens leiding kon toevertrouwen.

Het zeulen en trekken, ondertusschen, werd harder en harder en stilaan voelde jonker Jan zijn weerstand minderen.

« Ga dan vóór, » zegde hij eensklaps een besluit nemend en hij greep zijn dier, dat aan het grazen gevallen was, bij de teugels.

De maan was opgestaan, hing als de schil van een zilveren vrucht boven het zwarte geboomte. Groote stilte was overal. Geen kruidje bewoog. Geen haasje sloop over den weg ; alleen brekende takjes kraakten, waar ons gezelschap voorbij ging en regelmatig klopten de hoeven op den drogen grond. Jonker Jan glimlachte. « 'k Ben benieuwd, »dacht hij, « hoe het er bij Slijkmoos uit zal zien, en hij probeerde zich een voorstelling te maken, van wat hij vinden zou. Zoo ging het een tijdje vooruit, langs kreupelhout en waterplassen, over bochels en greppels, maar ook geen oogenblik scheen Slijkmoos over de richting te aarzelen. Eindelijk kwamen ze aan een zandheuvel, waarlangs ze heen trokken, en opeens bleven ze staan. In dien zandheuvel was namelijk een soort deur. Die deur duwde Slijkmoos open. En dan bleef hij staan grinniken.

VIII.

« Een konijnepijp » lachte Jan Sloedts zoo gauw hij den tijd gehad had rond zich te zien, want zóó had hij zich de woning van den arme toch niet voorgesteld. « Wel, dat hebt ge goed uitgedacht, Slijkmoos... En... Uw kasteel is gevloerd, » voegde hij er bij, nadat hij het hol afgestapt was, waarin allerlei geraad opgestapeld was, potten en pannen en half gebroken alaam. « En een zoldering heeft het ook al. En daar is uw bed, » want er was een soort leger, van varens en gedroogd kruid gemaakt, alleen geen haard, dit laatste duidend op nog een ander verblijf, voor het winterseizoen. «Slijkmoos, ik had me niet voorgesteld, dat ik het bij u zoo goed zou hebben, » en hij lachte. Hij had nu een soort schabel gegrepen en er zich op neergelaten. Maar dadelijk stond hij weer recht :

« Mijn paard, » zei hij, ging buiten en bond het dier aan een berk, die in de nabijheid stond. Toen kwam hij terug met den reiszak, dien hij van den zadel losgemaakt had.

« Ziet ge, » vervolgde hij zich neerzettend en den zak opendoende : « Ziet ge, Slijkmoos, hier zit geld in. Gij weet niet, wat dat beteekent ; gij leeft er zonder en zijt er niet ongelukkiger om, maar, » ...en hij nam er een stuk papier uit, dat hij even omdraaide om zich te vergewissen in welken toestand het was, waarna hij het weer weg borg :« Dit is kostelijker dan geld. Als ik dat moest verliezen, ware ik mijn eerlijken naam kwijt. Verstaat ge dit, Slijkmoos ? Neen, want ge hebt u nooit om uw naam bekreund... Maar, wat raaskal ik, gij begrijpt er toch niets van, » en hij zette den zak ter zijde. « Slijkmoos, ik ben blij uw spelonk gezien te hebben. Zal ik hier nu slapen ? Laat gij dan op mijn dier passen en ik op het overige. 'k Ben terdege moe, ook, » en hij wierp zijn laarzen uit en zocht het zich een weinig gemakkelijk te maken. « Hoe zal ik mij nu inrichten ? 't Is in een kasteel als dit wel waarlijk geen kleinigheid. Misschien deed ik zelfs beter toch buiten te blijven. »

Maar toen hij een poos op den grond gelegen had en de koelte van den dauw voelde vallen, stond hij op en ging niettegenstaande al zijn bedenkingen binnen... Dan zocht hij zich een plaatsje uit, legde zich met het hoofd op den zadel, en het duurde niet lang of de

vermoeienis nam op de gepeinzen de overhand en de vaak sloot zijn oogen.

IX.

Het voorvertrek op het eerste verdiep van zijn woning in de Hoogstraat was het gemak, waar heer Bernard zich ophield, wanneer hij, het gewoel der huiskamer ontvluchtend, een paar uren in rustigen arbeid zocht door te brengen.

Het was een zeer ruim vertrek met een lage, betimmerde zoldering en een grooten, vooruitspringenden schoorsteen, in het midden versierd met een kunstig gekapt beeld van den heiligen Christophorus, het Kindeken dragend... Een oud, gothisch schrijn van reusachtige afmetingen, waarop een paar steenen kruiken stonden en dat met schoon ijzerwerk versierd was, nam den wand in tegenover de ramen, waarvan de glazen, in lood gevat, nog de dikke groene kern hadden, die men nu enkel in flesschenbodems bemerkt. Een ijzeren luchter daalde van de zoldering neer boven de zware, langwerpige tafel, waaronder een paar biezen stoelen geschoven waren. Een eenvoudige mat dekte den rooden vloer.

Op het eigen uur, waarop Jonker Jan, den Berk leeg en gesloten vindend, door Slijkmoos aangeklampt werd en dien door bosch en heide volgde, liep heer Bernard in dit gemak heen en weer. Hij had zijn laarzen door huispantoffels vervangen en uit zijn kleedsel al het overtollige en hinderende verwijderd ; om den gezonden hals zat de kraag losjes, het wambuis hing open en van een hoofddeksel was niets te bespeuren ; — het haar, 't welk op de kruin dun begon te worden en aan de slapen lichtjes grijzend was, sprak van het woelen van ongeduldige vingers ; de handen plukten beurtelings aan den rosblonden kroesbaard of frommelden in de hozentasch ; de oogen stonden verdrietig en de heele doening was die van een man, die zich afgezonderd heeft om rust te genieten en door innerlijke zorg en zenuwachtigheid verhinderd wordt tot rust te komen. Reeds had hij een paar maal naar de boeken gegrepen, zware deelen in leder gebonden, die op de tafel lagen en hem blijkbaar tot ijver moesten aanzetten, maar telkenmale had hij ze weer weggelegd en was zijn

wandeling herbegonnen, toen een bedeesd kloppen aan de kamerdeur hem opeens tot stilstaan bracht.

Het was iets ongewoons, dat een der dienstboden of der kinderen den koopman daar kwam opzoeken, zelfs de oudsten vermeden het den vader in zijn heiligdom te storen, ook keek deze vreemd op Sanne bij hem te zien binnentreden. En heel bijzonder trof hem ditmaal het langzame en plechtige van heur gang. Zij liep hem eerst met gebogen hoofd te gemoet, hief dan opeens het kopje op en heur oogen in de zijnen borend : « Vader, » zei ze, « Albrecht is niet te huis. »

— « De bengel, » antwoordde Sloedts grammoedig. « Niet thuis en — 't is slapenstijd ! Vast, dat hij weer kattekwaad uitgestoken heeft en op school in den kerker zit. »

Het jonge meisje schudde het hoofd :

« Ik heb er al heen gezonden, » zegde ze ernstig. « Albrecht is niet op school geweest. »

— « Niet op school geweest, » sprak de koopman verbaasd. « Wat is dat ? Hij is er toch op het gewone uur heen gegaan... Dan zal hij met zijn maten rondzwerven. Maak u niet ongerust, Sanne... Maar » voegde hij er ernstiger aan toe « dees maal zal ik hem eens onder handen nemen, den rekel... »

Het meisje legde de handen ineen en bracht ze, aldus gevouwen, omhoog.

— « 'k Heb Beate al rond de stad gezonden, » sprak ze smartelijk. « Van Albrecht is geen spoor. Ach, » voegde ze er welhaast aan toe, « als er hem eens een ongeluk.. »

— « Neen, neen ; » Sloedts opperde het geruststellend. « Neen, neen, maar... met Albrecht gaan we streng moeten zijn, Sanne, kind... Hij komt op een moeilijken ouderdom en... hij is... anders dan gij allen... Jan zou ook al moeten thuis zijn, » voegde hij er bezorgd aan toe.

Sanne was hem aan het venster gevolgd, zocht spiedend over de straat... 't Laatste zonnevuur glom in de ruiten van het arkelvenster, bij Jan Rasker aan den overkant ; een waslicht brandde vóór het Lieve-Vrouwebeeld, dat er in een nis onder stond, maar noch van Jan, noch van Albrecht was er iets te zien...

« Een uurtje oponthoud heeft men anders gemakkelijk, » zegde de koopman, peinzend en vergoelijkend.

« Vader » sprak weer Suzanne, bij wie het gedacht aan Albrecht echter al het andere overheerschte. « Zou ik Beate niet nog eens ?... Mij dunkt, het wordt toch tijd... »

Heer Bernard stond een poos grimmig na te denken.

« 'k Zal zelf gaan, » zei hij eindelijk, zijn hoed grijpend, die op de tafel lag « en, wee den kwajongen. » En zijn opschik eenigszins in orde brengend, liep hij de trap af en de straat op.

Een uur, dan een tweede ging voorbij. De nacht was gansch gevallen, de warme, korte, geurende zomernacht, vol gegons en gezoem en korte geluidjes van droomende vogelkens. Alle gerucht in de buurt was uitgestorven, alle leven in de nabijheid stop gezet. Sanne zat met de beide dienstmeiden in de voorkamer en luisterde in het ijle ; bij beurten opperden ze heur vermoedens, horkten dan weer, maar geen hand lei zich op den klopper, geen sleutel knarste in de voordeur. En van minuut tot minuut voelden ze heur angst groeien, heur onrust omhoog gaan, tot ze eindelijk door de slapende straat een stap hoorden naderen. Bijna ter zelfder tijd hadden ze zich alle drij uit het raam gelegd.

« 't Is de wapensmid, » opperde dof Beate, hiermee een buurman bedoelend, die zich soms wat laat in kroeg en taveerne ophield. maar Sanne liet zich niet van de wijs brengen.

« 't Is vader, » zei ze, en al de wanhoop van heur hart uitte zich in een luiden schreeuw. « Beate, 't is vader, en... hij is gansch alleen. »

X.

De zon was pas uit de oosterkim gerezen, alle gebloemte op de heide, alle gedierte in de lucht en op den grond, al, wat leeft en roert, vlerken heeft of pootjes, vinnen doet of kruipen ; al, wat zingt of bromt of sjirt of piept ; al wat bloeit en ademt, wakker kussend, als Jan Sloedts, welgemoed, schoon door zijn ongemakkelijke slaapstede eenigszins stijf en zijn reiszak sjorrend, dien hij op dezelfde plaats, waar hij hem neergezet had, terug had gevonden, uit het hol kwam getreden, waar hij den nacht had doorgebracht en zijn paard naderde, dat, hunkerend den fijnen verstandigen

kop naar hem keerde en dan lang en doordringend hinnikte. Hij sprak het met eenige woorden toe, klopte het streelend op den hals, legde het den zadel op, die nevens den ingang van den kuil in het zand lag en zocht, toen hij daarmee gedaan had, met de oogen rond zich.

« En, Slijkmoos ? » zegde hij bij zich zelven, verwonderd het welbekende gezicht niet hier of daar te zien opduiken, maar, hoe hij ook speurde, hoe hij ook riep en deed — van den onnoozele was geen zier te zien.

« De arme, » zei, toen hij zich daarvan bewust was, jonker Jan ; « hij heeft het zoo lang niet kunnen uit houden. Twaalf uur aan één stuk op de zelfde plaats, dat is te veel ook voor Slijkmoos. In alle geval schijnt hij bij het nachtelijk duister opgepast te hebben, want — alles is in orde. Mijn paard en mijn zak en... alles. »

— « Nu, » voegde hij er na een wijl aan toe, « voor mij is het misschien niet slechter, dat hij mijn ontwaken niet afgewacht heeft, het spaart mij lange dankbetuigingen. — Maar — waar ben ik nu eigenlijk en hoe zal ik nu te Antwerpen geraken ? « En hij schouwde bezorgd om zich of hij ook eenig teeken zou zien, dat hem een aanduiding zou zijn nopens den te volgen weg ; een hutteken, waar hij zou kunnen navragen of eenig levend wezen, tot hetwelk hij het woord zou kunnen richten, maar, zoo ver hij zien kon, strekte zich, zonder eenige afwisseling en zonder eenigen bewoner, de heide uit.

« Rechts, links ? » zei hij, den heuvel beklimmend, waarin het hol uitgegraven was om zoo ver mogelijk de streek te overschouwen. « Vóór of achterwaarts ? » maar, noch weg, noch spoor was er te ontdekken.

Hij naderde weer zijn paard, dat geduldig te wachten stond, maakte hier een gesp, daar een riem vast, slingerde zich eindelijk op het dier en greep de teugels.

« Dan maar 't zuiden in, » dacht hij, aan de onzekerheid, waarin hij verkeerde, een einde makend. « 'k Zal wel ergens belanden, » en hij zette zich op weg. De zon ontwikkelde gaandeweg meer kracht ; de hitte begon zich reeds te doen gevoelen en de jonge maag van jonker Jan schreeuwde om het ontbijt, dat, zooals het avondmaal van den voorgaanden dag, ganschelijk ontbroken had. Hij had nog steeds niet de

minste aanduiding over de richting, waarin hij zich voortbewegen zou. In de verte ontdekte hij echter wat bosschage.

« 'k Rij daarheen, » dacht hij. 't Zal althans niet meer die eeuwige vlakte zijn, waarin men gek zou worden, » en hij voegde de daad bij het woord en stuurde op 't geboomte af. En bij elken stap, dat hij 't nader trad, zag hij 't groeien en duidelijker worden, tot de donkere lijn zich op den duur oploste in afzonderlijke kruinen, elk door een roodachtigen stam gedragen..

Een half uur later reed hij er op goed geluk en blij althans eenigte luwte te vinden, onder. Het was stil en niets verried, dat het bosch een geheim bewaarde. Het mulle zand stoof om de pooten van het paard en er om heen gonsden een paar horzels.

« En zeggen, dat ik misschien den tegenovergestelden kant uitrij, » dacht hij. « Die vervloekte Slijkmoos ! Ware hij althans zoo lang gebleven om mij den weg te toonen. » Maar hij had goed te mopperen en te schelden, Slijkmoos was spoorloos verdwenen.

Jan Sloedts had aldus geruimen tijd gereden, zooveel mogelijk de breedste banen volgend, als hij een ijle plek bereikte, door het rooien van een perceel bekomen en waarin groote kuilen de plaats aanduidden der verdwenen dennen. Hier sprong plotseling een man op den weg. Die man had een breed aangezicht, dat nog breeder gemaakt werd door een zwarten ringbaard. Zijn wambuis en hozen waren bruin ; een stormhoed dekte zijn hoed. « Werda ? » riep hij.

« Werda ? » herhaalde Jan Sloedts verbaasd en ter zelfder tijd deed hij zijn paard de sporen voelen. Het dier deed een zijdelingsche beweging en stoof vooruit. Pas echter had het tien sprongen gedaan of het stond pal. Een groote gestalte in 't rood was als uit den grond gerezen en had het bij de neusgaten gevat. Terzelfder tijd kwamen van links en rechts nog mannen aangeloopen en eer Jan den tijd gehad had zich te bezinnen, lag hij, uit den zadel gelost, op den grond.

« Te drommel, » schreeuwde hij, toen het eerste oogenblik van ontsteltenis voorbij was en terwijl hij rechtkrabbelde. « Wat wilt ge van mij ? » En hij bezag de kerels, in wier handen hij gevallen was met eene uitdrukking, die hij graag uitdagend zou gemaakt hebben, maar die enkel verschrikt was, want zij zagen er verre van pluis uit.

Onderwijl waren nog ander mannen toegeschoten. Zij droegen leêren bandelieren en een hakebus op den schouder, terwijl er één een hellebaarde zwaaide en een ander een pertusane achter zich aansleepte. Zij kwamen van verscheiden plekken onder de boomen toegeschoten en stonden weldra in een kring om den jongeling.

« Zoo 't struikroovers zijn, 't zijn er van een zonderling soort, » dacht deze.

« Als 't mogelijk was en ik wist van waar ze zouden komen, 'k zou eer denken aan soldeniers. 'k Wou maar, dat ik niet in hun handen gevallen was, « en hij wierp wanhopige blikken rond zich of hij ook ergens zou weg kunnen, maar van ontsnappen was geen sprake.

Ze sleurden hem mee, naar het bosch toe, waar, in de luwte van een eikeplok, een oudere krijgsman zat. 't Was een tamelijk zwaarlijvig man met borstelige wenkbrauwen en grijzenden knevel, die op het gerucht van hun stemmen, opstaande, op hen toetrad.

« Gaan ze mij uitplunderen of wat zijn ze van zin met mij ? » dacht de jonge man. « Bij mijn heiligen patroon, 'k ben in een schoone val geloopen » en hij probeerde nogmaals los te komen, maar de greep, waarin hij gevangen zat, was al te fel.

De oudere krijgsman was ondertusschen naderbij gekomen.

« Stil, stil, jonge man, » zegde hij sussend. « Men zal u geen kwaad doen, maar ge moet u rustig houden en heel duidelijk op mijn vragen antwoorden. « Wie zijt ge ? »

Jan Sloedts bedacht zich. Zou hij de waarheid zeggen of niet » Als 't roovers waren, konden ze, wanneer ze vernamen, dat zijn vader een rijk man was, misschien nog een losgeld bedingen. Maar liegen is een moeilijk iets, wanneer men daarvan geen gewoonte heeft en liegen deed Jan Sloedts niet gaarne. Hij bepeinsde het ook, dat zijn kleeren en de groote som, die hij in zijn reiszak droeg, niet voor armoede getuigden en antwoordde waarheidsgetrouw.

« Van waar komt ge ? En waar gingt ge naartoe ? » zette de ander zijn ondervraging voort.

« Van Holland kwam ik en 'k ging naar huis, waar ik gisteren reeds verwacht werd, » antwoordde de jongeling.

De oude krijger scheen mistevreden.

« En dit is de baan, die ge volgdet » vroeg hij, twijfelend het hoofd schuddend. Toen vertelde jonker Jan, hoe hij afgedwaald was en niet eens wist in welke richting de stad lag.

« Een merkwaardig geval, » mompelde de vreemdeling « en haast niet om te gelooven. Wat er ook van zij, jonge man, het spijt me wel, maar ik zal verplicht zijn u tot nader onderzoek wat verder te sturen. Ge zult wel doen u niet te verzetten en gewillig mee te gaan. » En zijn mannen eenige woorden in het oor fluisterend, gaf hij hun een teeken...

« Mee te gaan ! » Luid had Jan Sloedts het uitgeschreeuwd. Hij dacht er over na, in wat gesteltenis zijn vader zou verkeeren, en hoe, van angst en zorg, het heele gezin zou verteeren. Maar, terwijl hij daarmee bezig was, voelde hij zijn handen van achteren gevat en samengesnoerd ; eer hij er op voorzien was, was hem een blinddoek voorgebonden ; toen werd hij door sterke armen opgetild en bevond op zijn paard terecht gekomen te zijn, en hotsend en botsend ging het weldra voort, in een onbekende richting. Onder luide kreten had de koopmanszoon eerst verzet aangeteekend, maar niemand gaf zich ook maar de minste moeite om daarop te antwoorden en toen Jan Sloedts tot die overtuiging gekomen was en begrepen had, dat tegenstribbelen toch niet baten zou, viel hij langzamerhand stil, beval zich aan God en zijn heiligen en liet zich aan zijn noodlot over.

Hij kon een uur gereden hebben, toen zijn paard plotseling stil hield. Rondom zich hoorde hij praten en lachen, gerucht van dravende ruiters en een stem, die zong :

« Klein van goed
Groot van moed
Het zwaard in de hand
Is het wapen van Gelderland. »

« God, » dacht hij ; 't zijn Gelderschen, in wier handen ik mij bevind. Ter zelfder tijd voelde hij zijn blinddoek wegnemen en kreeg gelegenheid rond te zien.

Hij was van een aantal mannen omringd, die hem nieuwsgierig in oogenschouw namen en bevond zich op een baan, die, in rechte lijn van onder boomen uitkomend, een soort tweesprong vormde, waarvan de

ééne, links, naar een kasteelbrug ; de andere rechts, naar een kerkje leidde, boven welks ingangdeur een groot wapenschild was aangebracht. Over de kasteelbrug, tamelijk diep in een mooien, met oude boomen beplanten tuin, stond een kasteel op een geringen afstand door een breeden gracht omgeven, een schoon, oud gebouw, in den Spaanschen trant. Het kerkje, dat meer op een slotkapel dan op een parochiekerk geleek, had geen toren.

Jan Sloedts had genoeg de omgeving van Antwerpen afgezworven, om het, na luttel beraad, beet te hebben, waar hij zich bevond. Wat is dat ? « Ik ben niet mis, » dacht hij ». Dat is de Vordensteyn. Maar wat beduidt dat al ? Is 't op Vordensteyn kermis of wat is dat al ? « De tuin, inderdaad, wemelde van gestreepte en gepofte hoozen. Allerwegen, ook, stond het vol tenten en wagens. Daartusschen krielden mannen en vrouwen. Sommigen zaten in groepjes op den grond; anderen stonden eenzaam uit een linnen knapzak een stuk brood te eten ; er waren er ook, die dobbelsteenen wierpen of met honden speelden. Alleen men liet hem den tijd niet lang rond te zien, want die hem omringden drongen al nader en nader op. Degene, die daarbij de hoofdman scheen, een jonge man in vol harnas, scheen weinig gesticht over het bezoek, althans hij gaf ondubbelzinnige teekens van ongeduld en afkeuring.

Terwijl een paar anderen het paard van den reiziger in oogenschouw namen en zijn gepak onderzochten, kwam deze vastberaden op den koopmanszoon toe.

« Luister eens, jonge man, » zegde hij. Welke ook uw naam en uw hoedanigheid zij, ik raad u den mond te houden over wat ge hier gezien en ontdekt hebt. Wij zijn er niet op gesteld, dat men in Antwerpen van ons tegenwoorigheid verwittigd weze. Overigens, we zijn toch niet anders dan een paar avonturiers. — Wij zouden u in veiligheid kunnen brengen en hier een tijdje houden, maar, gezien uw jeugd en goed uiterlijk, zullen we dit daar laten, mits ge ons belooft te zwijgen. Kunnen we op uw belofte rekenen ? »

— « Ik zal van dees ontmoeting niet spreken, » antwoordde de jongeling, die al zou beloofd hebben wat men wilde, mits men hem maar vrij liet, « alleen... mijn reiszak... » en hij wierp onrustige blikken achter zich.

— « Uw reiszak is onverlet, » antwoordde de

ander. « En uw reis kunt ge voortzetten. Maar één zaak zou ik u willen inscherpen en die is, dat zwijgen troef en onverbeterlijk is. Wie ge ook zijt en waar ge u ook bevinden moget, wij zouden u weten te vinden, moest ge uw woord breken. Overigens, daar zijn ander mannen dan gij, die voor de veiligheid van de streek zorgen. « En nu, » besoot hij en floot de mannen bij, die den jongeling aangebracht hadden en allengskens op den achtergrond waren geraakt, » neemt hem mee terug, uw gevangene, gij, ezels, die ge zijt, en wacht er u van, er andere te maken. Uw taak is de nieuwsgierigen op een behoorlijken afstand te houden, niet ze te brengen, waar ze niet zijn moeten. Wat u betreft, jongeling, » en hier keerde hij zich weer naar den jeugdigen reiziger, die met steeds klimmende verbazing alles zag en aanhoorde : « gij zult het u moeten laten welgevallen terug den blinddoek aan te doen, dien men u straks had voorgebonden. Daarna, vooruit maar, naar den bliksem. »

Toen veel later, den doek Jan Sloedts werd afgenomen, zag hij, dat hij op de heide was en wel op het zelfde perceel, waar men hem, dien morgen, had overvallen, alleen dees maal was de omgeving volmaakt eenzaam. Hij liet zich door zijn geleiders den weg naar de stad aanwijzen, vergewiste er zich van, dat zijn zak zich werkelijk achter op zijn paard bevond, dankte in stilte den Hemel, dat het avontuur zoo goed afgeloopen was, gaf het dier de sporen en reed huiswaarts.

XI.

't Was vespertijd, toen hij, verhit en bezweet en nog gansch onder den indruk van 't voorgevallene, in de Hoogstraat aanlandde en aan de poort van zijn ouderlijk huis den klopper liet vallen.

« Spoedig, Lo, » zegde hij, den knecht, die kwam openen, de teugels van zijn paard toewerpend, « zorg voor wat eten ; ik ben uitgehongerd. Waar is vader ? »

En zonder op het ontstelde gezicht van den dienstbode te letten, die hem sprakeloos voorbij liet gaan, snelde hij de huiskamer binnen.

Het was een groot gemak, met dezelfde degelijkheid en eenvoud ingericht als het vertrek op het verdiep, waar we heer Bernard reeds gezien hebben. Er stonden een paar kasten met groote ijzeren hengsels, wat tinnen

borden en kannen. De kroonluchter was, daar het jaargetijde geen kunstlicht vereischte, zonder kaarsen ; de haard leeg van vuur. Maar het beeld, dat den schoorsteen versierde en Barbara voorstelde, met toren en tak, was zeer keurig gemaakt en even kunstig en schoon was het stookgerief, twelk in de beste orde in de kave hing.

Op het oogenblik, dat jonker Jan de kamer binnen trad, bood deze anders het rumoerige schouwspel aan, dat een vertrek vertoont, waar veel kinderen zich in vrijheid ophouden. Er lag speelgoed rondgestrooid en menig stuk gewaad slingerde op tafel en bodem. En ook gerucht was er ten overvloede : veel kinderstemmen spraken door elkaar ; veel goudgelokte kopjes, waarboven het fijne hoofdje van Sanne uitkeek, staken bijeen. Met het hart en het geduld eener moeder zat de oudere zuster hier te luisteren, naar wat de kleintjes heur al dooreen vertellen wilden, en het was als een groote engel, die zijn lange, blanke vleugelen heeft toegelegd en te midden van veel kinderengeltjes vertoeft... Jan was echter nog niet tot den ouderdom gekomen, waarop men zulke dingen ten volle vatten kan ; voor hem had zulk schouwspel niets dan heel natuurlijks : hij zag het ook pas. Wat hem wel trof, was echter het gedrongen en gezwollen gezicht van zijn zuster.

« Zijt ge ziek, Sanne? » zei hij, het meisje, dat opgestaan was en hem te gemoet trad, bij de hand vattend.

En zij, die hij kende als kalm en verstandig ; opgevoed door de rol, die zoo vroeg de hare was geworden, zij lei beide armen om zijn hals, leunde heur hoofd tegen zijn schouder en begon te snikken.

« Sanne, om Gods wil, wat is er gebeurd ? » vroeg hij.

Zij antwoordde niet, maar snikte door, aan zijn borst, terwijl de kleintjes, allemaal, aandachtig en stom, om hen heen stonden en op dit ongewone zagen en het met hun kinderverstand te begrijpen zochten...

Jans oogen gingen over haar heen en ontmoetten die van Anne, de veertienjarige, die veel had van den aard en het gemoed van Sanne, 't vroege verstand, en de groote toewijding, en zij boorden er vragend in.

« Anne, spreek, » zei hij. « Zeg wat ge weet. »

Het kind was om een tintje bleeker geworden ; ernst stond op haar wezen.

« Ze zoeken Albrecht, » zei ze, en heur mondhoeken begonnen te trillen.

Hij had onmiddellijk begrepen, want hij kende den avontuurlijken, wilden knaap, dien hun vader zoo dikwijls bestraffen moest...

En voorzichtig hief hij het hoofd van Sanne op, twelk nog immer op zijn borst lag, kuste de oogleden, die zoo rood geweend waren, en het meisje lichtte ze op en zag hem aan, lang en vast, en wat hij in die oogen las, was welsprekend genoeg.

« Sinds wanneer ? » vroeg hij eenvoudig.

Nu vertelde Sanne hem, wat er gebeurd was, hoe Albrecht den voorgaanden dag, als naar gewoonte, naar school was gegaan, maar niet teruggekeerd, en hoe ze hem overal gezocht hadden, en hoe vader sedert den vroegen ochtend weer uit was en niet terug kwam, en hoe bang ze was, hoe vreeselijk bang... »

Terwijl ze daarmee bezig was, ging de deur open en de koopman trad in de woonkamer. Zijn oogen stonden dof en als naar binnen gekeerd ; groote, donkere kringen liepen er rond en deden ze zwart schijnen ; de hoeken van zijn mond waren naar beneden getrokken ; het heele gelaat stond flets...

« Vader, » zei Jan, hem te gemoet gaande, en dit woord was zwaar van zorg en medegevoel : « Vader, »...

Maar zelfs de tegenwoordigheid van zijn oudsten, waarop hij fier was ; van zijn oudsten, dien hij met ongeduld verbeid had, kon geen licht in de doffe blikken brengen.

« Niets, » zei heer Bernard toonloos, in dit één woord al het vruchtelooze van zijn zoeken en bangen samenvattende. « Hem is een ongeluk gebeurd. »

Hij wreef een paar maal met zijn hand over zijn voorhoofd, en verliet daarna de kamer.

Wanneer hij nu weg was, de beklemming, die hen allen bevangen had, eindelijk begon te wijken, de kinderen weer aan 't rondtrampelen waren en weer leven en gerucht in de groote kamer kwam, toen naderde Sanne heur broeder. Zij nam hem bij de hand, legde heur vinger op heur lippen, lokte den jongen man van de kleintjes weg naar den hoek van den schoorsteen en, als zij hem daar alleen had, stil en bevangen :

« Jan, » fluisterde ze. « Ik moet u iets zeggen... Er is meer. »

« Spreek, » drong hij, haast onvriendelijk, zoo zenuwachtig was hij.

En in een zucht, met neergeslagen oogleden :

« Albrecht heeft mijn huishoudgeld meegedragen, » zegde ze.

Nu was het Jans beurt om te verbleeken.

« Doet hij ? » stamelde hij, ontsteld. « Heeft hij dat gedaan ? »

Ze knikte bevestigend. En bang en onrustig stonden ze tegenover elkander. Jan was de eerste, die herstelde :

« Dan is het geen ongeluk, maar een vlucht, » zegde hij.

En na een wijl :

« Weet vader het ? »

— « Ik durf niet, » sprak ze met schuwen blik.

— « Hij moet het weten, » zegde met meer nadruk de jonge man. « Het zal zijn opzoekingen op eene andere baan leiden... »

Maar Sanne bleef het hoofd schudden : « Ik durf niet » zegde ze.

« Wel, dan zal ik het zelf zeggen, » sprak hij, een besluit nemend. « En God geve, dat ik de woorden vinde, die in dees omstandigheden passen... »

XII.

Vastberaden was de jongeling de trap opgesneld, maar toen hij vóór de deur van de kamer kwam, waar hij hoopte heer Bernard aan te treffen, bleef hij met kloppend hart staan. Hij kende zijn vader als streng en opvliegend en bangde om de eerste uitbarsting van toorn... Toch vermande hij zich en trad binnen.

De koopman zat bij een der ramen in een leunstoel. Het hoofd, dat achterover rustte, was in de schaduw, maar op de handen, die hij gevouwen had, lag het rood van de avondzon ; de heele houding was vermoeid.

Aarzelend trad Jan op hem toe. Het zand der heide lag hem nog in de plooien van laarzen en wambuis ; de ontroering, meer dan de honger, gaf 't gelaat een lichte bleekheid.

« Vader, » zei hij, traag en benepen ; « 'k kwam... voor Albrecht. »

Smartelijk trok het om de lippen van heer Bernard, maar hij antwoordde niet.

« Sanne heeft mij daar iets gezegd ? » ging de jonge man weldra voort ; « Albrecht, 'k weet niet, hoe hij 't gedurfd heeft, maar iemand anders dan hij kan het niet zijn... »

Hier daalde zijn stem tot een zacht gefluister : « Sanne mist heur huishoudgeld, » zegde hij.

Als ware hem een slag op den schedel gegeven, stond heer Bernard plots op zijn voeten. Zijn gelaat was opeens zeer oud geworden. Zijn oogen, die eerst zeer groot waren, had hij toegeknepen, zoodat ze slechts een streep waren in het bleeke en starre gezicht. Zwijgend stond hij daar en proefde in al zijn bitterheid den beker, die hem aangeboden was ; in al heur wrangheid, zijn vaderlijke smart.

Toen sloeg hij de oogleden weder op en de blik, die Jan trof, was van zeker en vast, opeens aarzelend en angstig geworden.

« Kan het wezen ? » vroeg die blik. « Is het mijn kind, van wien ge zoo iets vertelt ? »

En eerbiedig voor zoo groot een leed deinsde de jongeling naar de diepte der kamer en wachtte...

De zon hing op het einde der straat tusschen twee huizen en daalde langzaam naar heur bed, aan den Scheldekant. Onbewogen door menschelijk genoegen en leed, deed zij heur taak en besloot heur kringloop en ging gelaten onder. De koperen nagels van de stoelen blonken.

Vóór het open raam schoot een zwaluw voorbij en gierde...

Eindelijk wuifde heer Bernard met de hand, en beklemd en op de voetspitsen, ging Jan de kamer uit en beneden...

XIII

Hij was nog niet lang vertrokken, als hij, de wangbeenderen hoog gekleurd en in de hoogste ontsteltenis weer binnen trad. Bedenkt dat hij toch maar een groote jongen was en door nauwgezette meesters angstvallig was groot gebracht.

« Vader» zei hij, gejaagd. « Mag men onder

sommige omstandigheden een belofte breken, vrijwillig en te goeder trouw gegeven ? »

Heer Bernard zag hem verwonderd aan : « Wat was dat nu weer ? « Een belofte is heilig » zei hij.

« Onder sommige, zeer bijzondere omstandigheden, » drong Jan aan, en de vader verstond hoe hij op zich zelf doelde. Maar, hoe groot zijn nieuwsgierigheid was en zijn recht van vader om alles te vernemen, wat zijn kinderen aanging, hij had dezen te zeer geleerd het gegeven woord te eerbiedigen, dan dat hij den schijn op zich kon laden op zijn zoon eenigen druk uit te oefenen.

Edoch, hij wilde hem helpen :

« Jan, » zegde hij, en hij keek zijn zoon diep in de oogen : « gij hebt me iets te zeggen, maar een belofte bindt u ; ik kan u geen raad geven, doe wat uw geweten u voorschrijft, maar weet toch één zaak : met zijn ouders is een kind één.

Onmiddellijk begon de knaap nu te vertellen : « 'k Had een brief, » zoo besloot hij smartelijk, «in mijn reiszak. En hoewel ze mij verzekerd hebben den reiszak niet eens te hebben geopend, vader, die brief is weg... »

Heer Bernard had met verbazing toegeluisterd.

« En die brief kwam ? » vroeg hij en zag bevreemd hoe de angst van Jan scheen toe te nemen.

« Mij toevertrouwd » antwoordde deze eindelijk, « door iemand uit 't gevolg van onzen markgraaf en op diens last. 'k Had beloofd hem eigenhandig te bestellen. »

— « Maar aan wien ? » drong heer Bernard, ziende, dat zijn zoon aarzelde om verder te gaan.

— « Aan de goevernante ! » lispelde deze eindelijk en zonder op te zien.

— « Staatspapieren ! » Heer Bernard slaakte een kreet. « En ge zijt ze kwijt ? »

Jan bleef zwijgen.

De koopman had zich in zijn leunstoel achterover geworpen. Hij overzag met een blik al den ernst van het geval, had opeens 't vizioen van 't paleis van Mechelen, eens het middelpunt van een schitterenden hofkring, nu zoo goed als verlaten, en van de eenzame vrouw, die van daar uit over de Nederlanden 't bewind voerde. Hij zag ze met de oogen zijns geestes, zooals hij ze vroeger wel in werkelijkheid beschouwd had,

groot, schoon, niettegenstaande 't lichte gelaatsgebrek, al de leden van het huis van Oostenrijk eigen, namelijk de vooruitspringende onderkaak. En hij overdacht, hoe woelig de zee was, waardoor ze het scheepje van staat sturen moest ; met hoeveel tegenzin ze het roer in handen had genomen, maar met hoe vasten wil, hoe mannelijke kracht ze, nu ze eenmaal aan 't varen was, dat scheepje door de opgeruide baren richtte. Hij overwoog van hoe groot gewicht in de roerige omstandigheden, waarin ze verkeerden, een brief kon wezen, en, vreezend voor de ongenade van de hooge vrouw, die geen personen kende, op geen omstandigheden achtte, brak wie haar toorn had opgeloopen, van goed en kwaad lang geheugen hield :

« Ah, » zegde hij, « en het was zoo bitter als nooit uit dien mond de jongeling had vernomen : « Mijn ééne zoon is een dief en mijn andere brengt mij in schande op een andere manier... »

« Vader ! » Als een schreeuw wrong het zich uit de keel van den jongeling. « Ik althans ben zonder schuld. Ik heb het u immers verteld, vader, luister toch naar mij, » en hij herbegon zijn geschiedenis met meer bijzonderheden.

De koopman zat in ernstig nadenken :

Eindelijk, na een poos, die Jan een eeuwigheid geschenen had, keek hij zijn zoon weerom aan en :

« Jan, » zegde hij, « hier dient onmiddellijk gehandeld. Morgen gaat ge met mij naar Mechelen. »

(Wordt Vervolgd).

ANNA GERMONPREZ.

HERFSTZONJUBEL.

(Voor het diamanten Jubelfeest van een Kloosterling).

Ut in beato gaudeat
se collocari lumine
(Hymn. ad Matut. Fer. V).

Het leven is schoon, hoe het ook vergaat,
Als de Zon van den Christus erover staat ;
Het leven is goed, wat een mensch ook ervaart,
Als een adem erdoor voor den Christus vaart !
Het leven dat komt, het leven dat lijdt ;
Het leven dat lacht, het leven dat strijdt,
Het pijnvolle leven, het *jubelt* in 't end,
Als 't den Christus der jeugd tot het eind heeft gekend !

De zon was Hij die over den dag
Gestaan heeft, toen uw ziel zich gaf
Aan Hem in den bloei uwer jaren ;
De zon was Hij over 't jonge begeer,
Dat u dreef naar Gods goudene glorie en eer,
Lijk de kracht van de Lente de kiemen drijft
Als de zon maar schijnt ; lijk het sap de blaren
Ontelbaar dan teelt ; lijk de zonne stijft
Den stengel der bloem, tot hij voert in top
De zwellende hoop van den barstenden knop
En de bloem ontluikt in haar kleuren !
Het fleuren
Was dat van uw leven voor God, de Lente, het licht
Lijk het storeloos rijst in den morgen ;
Tot het hooger en warmer opwaarts gaat,
Tot het vol aan den zenith en middag staat
In den zomer der mannenzorgen.

De zwoegende jaren in 't heet van de zon,
In den gloed van den Christus, want Hij was de bron
Der kracht die uw werk deed gedijen —
Lijk de rijen
Der rijpende vruchten op 't zwaar-groene veld :
Hoe ze meer aan de blakring staan blootgesteld
Der hooge zon, te weeldriger vrucht
Doen ze gelen en gouden in 't blauw van de lucht
Als de Herfst inluidt den jubel van 't jaar.

Uw herfst in Gods Licht, uw jubel is daar !
En het is nu wel als het soms kan zijn
In de stille pracht en den koestrenden schijn
Van de najaarszon op een heerlijk domein :
't Is roerloos vredig. Beneden nog groen
Van geschoren gras ; van boven geboen
Van goudrijke blaren in zonnezoen !
En ver in 't verschiet, in stuiken gesteld,
Naar den einder lijnend, de vruchten van 't veld !

Zoo is het met u ! In uw ziel ook staan,
Van illusie gelouterd, de blijvende blaan :
Het goud van uw daden voor Christus gedaan !
En uw oogst zie 'k, ver-uit, in stuiken gezet,
Waar de Vader voor zijne schuren op let :
Hoe smaragd het perk van uw hoop er uit ziet !
Maar de Zon maakt uw jubel, de Christus, is 't niet ?
De Zon uwer jeugd, uw Zomerzon,
De Zon van uw Herfst : uw Vreugdebron !
En trouw, als Zij trouw was langs de baan,
Trouw komt Zij nu door den mist nog gegaan,
Den doom van het najaar, het komende koel,
En telkens maakt Zij uw ziele weer zoel !
En Zij trekt al de nevelen op in haar macht,
En Zij zet, als een landschap, uw ziel in haar zacht
Gekoester, in haar glorielicht !
O geen Lente, o geen Zomer biedt het gezicht
Van een ziel in haar Herfst en het Christuslicht !
De rijpheid is dat van de murwe vrucht ;
De toover van goud in 't opaal van de lucht ;
Het stoorlooze licht op een landouw van vreê :
De aarde die rust van haar arbeid, tevreê.
En het is of de ziel niets anders meer wacht,
Dan dat het zoo blijve, in Gods zon, zóó, zacht...

O 't leven is schoon, hoe het ook verging,
Als de Zon van den Christus erover hing !
O 't leven is goed, wat men ook ervoer,
Als een adem erdoor voor den Christus voer !
Het leven dat kwam, het leven dat lijdt ;
Het leven dat loech, het leven dat strijdt,
Het pijnvolle leven, het *jubelt* in 't end :
« *Triomf ! 'k heb de Zon, 'k heb den Christus gekend !* »

L. REYPENS, S. J.

HET FINSCHE FINLAND.

(Slot).

VII.

Actueele toestanden.

Nadat de leidsmannen der Finsche partij zitting in de regeering gekregen hadden en de taalkwestie naar wensch was opgelost, zette de Zweedsche partij zich aan den arbeid om de middelbare Zweedsche scholen in de provincies staande te houden. Ondertusschen kwamen er steeds meer Finsche ambtenaren in de provincie, waardoor de eene Zweedsche school na de andere gesloten werd, zoodat er nu slechts weinig Zweedsche provinciescholen zijn die door den Staat gesalarieerd worden. Doch er zijn nog verscheidene private Zweedsche scholen.

Om de Zweedschheid in het land te bewaren, oordeelde men dat ook geografisch al wat Zweedsch was zooveel mogelijk in kustdistricten, waarvan de grenslijn zeer nauwkeurig was aangegeven, vereenigd moest worden. Daarom moesten de boerderijen in die streken in Zweedsche handen zijn. De leus werd «Zweedsche grond», waarvan het eerste gevolg was dat de verkoop van grond aan Finsche opkoopers, in streken waar de Zweedsche bevolking de meerderheid heeft, verhinderd moest worden, en ten tweede dat de boerderijen die reeds aan Finnen verkocht waren, teruggekocht moesten worden voor Zweedsch sprekende landgenooten. Met dit doel voor oogen zijn er naamlooze vennootschappen opgericht onder den titel « Svenska smäbruk och egna hem», (kleine Zweedsche boerderijen en eigen woningen). Men hoopt dat de onderneming zooveel succes zal hebben dat de Zweedsche districten een eigen administratie krijgen en men langs administratieven weg Finsche inwoners buiten kan houden.

Dit optreden van Zweedschen kant heeft van Finsche zijde veel bitterheid gewekt. Er is nooit kwestie geweest in Finland van de onderdrukking der Zweedsche taal, hoewel die door de minderheid der bevolking

gesproken werd, dat hebben Zweedschsprekende parlementsleden en andere Zweedschgezinde autoriteiten herhaaldelijk bevestigd. De eisch, die Snellman vroeger had uitgesproken, dat de beschaafde klassen het Zweedsch geheel op zij zouden zetten om een werkelijk beschaafde klasse van het Finsche volk te worden, is daarentegen wel af en toe volgehouden. Sommige fanataci weigerden zelfs de vaderlandsliefde bij Zweedschsprekenden te erkennen, indien dit offer niet gebracht werd. Maar er is nooit met dwang gedreigd ; zelfs de eisch dat de beschaafde klassen het Zweedsch zouden laten varen heeft altijd het karakter bewaard van een aanmaning tot een vrijwillige schoone daad. Men dacht dat de natie meer één en eendrachtig worden zou, als het volk maar één taal sprak. De Zweedsche minderheid is niet alleen gelijkgesteld met de Finsche meerderheid, maar heeft door haar historische afkomst nog een bijzonder gunstige positie, zoowel van een cultureel als van een economisch standpunt. Als men bedenkt dat de Zweedsche bevolking niet meer dan 1/10 uitmaakt van heel de bevolking van het land, is het zeker niet ten voordeele der Finsche bevolking dat er van alle ambtenaren kennis der twee talen vereischt wordt. Dit is een groote last die jongelieden uit een milieu waar niets dan Finsch gesproken en gehoord wordt op de schouders wordt gelegd. Maar er is van Finsche zijde nooit tegen op gekomen, omdat het een natuurlijke eisch is, een logisch gevolg van de historische toestanden, — al blijft het dikwijls ver van aangenaam. Alle plaatsen van aanzien en belang zijn ingenomen door Zweedschgezinde en Zweedschsprekende lieden, natuurlijk vooral omdat zij in het bezit zijn van een oude cultuur, zoowel als ambtenaren als aan de Universiteit en aan andere inrichtingen van onderwijs en ontwikkeling.

Is de vrees voor ondergang der Zweden dan ongegrond ? Heel zeker niet, in ieder geval is die, als men de zaak kalm bekijkt, begrijpelijk. Het aantal Finsche inwoners alleen werkt reeds afschrikkend op degenen, voor wie het voortbestaan van het Zweedsche element een levenskwestie is. En de Zweedsche bevolking neemt in verhouding minder toe dan de Finsche, en hoe meer de Finsche in beschaving toeneemt en in economischen welstand naast de relatief sterkere vermeerdering in getal, des te grooter wordt natuurlijk het gevaar voor

het Zweedsche voortbestaan, verondersteld dat de Finschsprekenden de Zweedschsprekenden absoluut wilden uitroeien.

De ontwikkeling der laatste tijden onder de Finsche bevolking duidt er ondertusschen op, dat er geen grond is voor dergelijke veronderstellingen. Men heeft daar geleerd, — zeer zeker van de taaie en trouwe volharding in den strijd voor hun taal der Zweedschgezinden, — dat het zelfs onrechtvaardig is om het opgeven der moedertaal voor te stellen als een offer voor iets heel schoons. Niemand mag, wat dit aangaat, als rechter voor een ander optreden, omdat o. a. allerlei gevoelskwesties daar een groote rol spelen. Verder heeft men ingezien, dat Snellman zich op een essentieel punt vergiste, en wel in zijn theorie over het nationaliteitsbegrip. Het is integendeel gebleken dat het bestaan van een nationaliteit met twee talen niet alleen een mogelijkheid is, maar dat deze mogelijkheid tevens een levensvoorwaarde is voor Finlands volk, wil het niet in het ongeluk komen.

Men kan de aangegeven ontwikkelingslijn in het Finsche kamp geheel tot haar volle positieve consequentie volgen. Ook daar zou men niets liever zien dan zich met Scandinavië te verstaan. En daarvoor moet het Zweedsch als borg dienst doen en kan als zoodanig dus niet in Finland gemist worden. Dat dit niet alleen wordt ingezien, maar dat het meer en meer openlijk wordt uitgesproken door vooraanstaande mannen der Finsche partij, getuigen de laatste tijden rijkelijk. Ter wille van de toekomst der Finsche cultuur en om die in de sporen te leiden, die alleen de wenschelijke zijn en de eenige die op gelijke lijn liggen met haar vroegere richting, moet men trachten die in het nauwste contact met Scandinavië te brengen.

Want, wat is finsche cultuur ? Niets anders dan Scandinavische cultuur, door de finsche beweging naar het volk gebracht, dat van anderen oorsprong is dan de Scandinavische volken, maar juist deze cultuur tot zijn dierbaarste schat gemaakt heeft om die volgens zijn wezen om te vormen en aan te passen, zonder echter op eenige wijze het karakteristieke er van uit te wisschen. Wat moet het merkwaardig voor de Scandinaviërs zijn en tegelijkertijd bekoorlijk, dat diep in de finsche provincies, waar de allermeesten een zeer verschillende taal spreken en het volksgemoed een zoo geheel ander

stempel draagt, het geheel toch zoo bekend voorkomt. Want het leven volgt ongeveer dezelfde gewoonten, de gedachte bewandelt ongeveer dezelfde wegen, en de levensbeschouwingen, al zijn ze ook gekleurd door innerlijken aanleg en uiterlijke omstandigheden, leiden toch naar hetzelfde doel. Dat moet bij de Scandinaviërs de lietde tot die cultuur verhoogen en zij hebben reden om met trots te zeggen : Die cultuur is zoo uitgestrekt, zoo omvangrijk, zoo diep en zoo vrij, dat die volkeren met den meest verschillenden aanleg en karakter omlijsten kan.

Indien de Zweden in Finland heden ten dage schreeuwen over een strijd tusschen « twee culturen », is dit een verwarring van begrippen, die gevaarlijk kan worden voor het heerschend begrip in Scandinavië, in zoover als de Scandinavische geest, verward door ondoordachte uitingen, zijn eigen scheut wel eens zou kunen verloochenen. Nu dat Finland op een meer beslissenden scheidweg staat dan te voren, nu het de eerste schreden doet op de baan der zelfstandige rijken en zijn toekomstpad afbakent, nu is het duidelijker dan ooit te voren, dat de wegwijzer naar het Westen wijzen moet over Scandinavië.

Hier in liggen veel meer de « garanties », voor de toekomst van het Zweedsche element in Finland dan in de kunstmatige grensperken en wetten, die slechts bitterheid verwekken bij de finsche bevolking. Deze heeft herhaalde malen vol verontwaardiging geprotesteerd dat zij kwaad in den zin zou hebben tegenover de Zweedsche minderheid. Hier ligt ook een taak gereed voor dat deel van Finlands volk, wat dikwijls moedeloos gedacht heeft dat de ondergang naderde en daardoor in de verleiding zou kunnen komen om tot wanhoopsmiddelen over te gaan. De taak wordt verkeerd begrepen, indien men de brug slechts zoo lang bouwt als tot waar het Zweedsch in Finland gesproken wordt, en verder een grensmuur opstelt tegen alles wat finsch is en daardoor in de eerste plaats eigen partijbelangen te verzekeren. Die kan op zulk een wijze gebouwd worden, dat die ten allen tijde, — met onze menschelijke maatstaf gemeten, — een toekomst verzekert, waarin West-Europeesche begrippen tot heel het volk van Finland doordringen en daardoor tevens ook gunstige levensvoorwaarden voor het Zweedsch in Finland. Door in het volk op te gaan en er voor en er

mee te werken terwijl het zijn taal behoudt, kan het Zweedsche volkselement een zuurdeeg worden ; door zich af te scheiden bewerkt het niet anders dan een uitstervende minderheid te worden, waar niemand over eenige tientallen van jaren notitie van neemt en wier invloed door geen paragrafen in de wet gered kan worden.

Aan Zweedschgezinden kant klinken er stemmen die naar die richting wijzen, — mogen zij de overhand krijgen !

De Finschgezinde belangen worden in het buitenland slecht beplijt. Er is geen Zweedsch orgaan in Finland, dat de Finsche meerderheid vertegenwoordigt ; vroegere pogingen in die richting zijn niet geslaagd. Alles wat men in Scandinavië, en daardoor ook in andere landen, van Finland weet, weet men uit de Zweedsche kranten in Finland, die allen meer of minder Svecomaansch gekleurd zijn en geschreven voor binnenlandsche lezers die verondersteld worden den inhoud te beoordeelen volgens bekenden achtergrond, zoodat zij dikwijls geheel onbewust in het buitenland verkeerde voorstellingen hebben opgeroepen o. a. over het Zweedsch in Finland, alsof het voortbestaan daarvan bedreigd zou zijn en daarmee alles wat Zweedsch is.

Iedereen die in Finland geweest is, weet ondertusschen, dat niets daar duidt op onderdrukking der minderheid, maar dat het integendeel de minderheid is die haar uiterlijken, algemeenen stempel op alles drukt, terwijl zij tegelijkertijd de natuurlijke taalschakel vormt met de buitenwereld, vooral met Scandinavië. De statistiek bewijst dit. De statistiek van 1917-1918 toont aan, dat er in dat jaar in Finland in het geheel 52 staatsscholen waren (gymnasia, middelbare scholen en meisjesscholen) waarvan 36 Finsche, 16 Zweedsche. De staatsuitgaven vood re Finsche bedroegen 5.039.630 Finsche Mark, voor de Zweedsche 2.261.515. Er waren 70 Finsche en 29 Zweedsche hoogere scholen. Van deze kregen de Finsche een subsidie van den Staat van 1.923.853 mark, de Zweedsche 674.845. Wij stippen hier aan dat de Zweedsche bevolking 11.5 0/0 uitmaakt van de bevolking van heel het land, en dat de Zweedsche gegoede klasse (de klasse die hoogere scholen bezocht heeft) 1/3 uitmaakt van de gegoede klasse van heel het land.

Aan de Universiteit zijn de hoogleeraars sinds 1894 verplicht om onderwijs te kunnen geven in beide talen, maar zij mogen kiezen welke taal zij zelf op hun colleges gebruiken willen. De Finsche colleges zijn in den laatsten tijd toegenomen, doch lang niet in verhouding tot het toenemen van het aantal Finsche studenten. In 1916 waren er in het geheel 3.478 studenten waarvan 2661 Finsche en 817 Zweedsche ; de verhouding is dus meer dan 3 : 1. De taal waarin colleges gegeven wordt blijkt uit het volgende tabel :

	Finsch	Zweedsch	Beide talen
In facult. der godgel.	1	1	1
» » der rechten	8	7	—
» » der medicijn.	4	16	15
» » der philosophie en letteren	36	18	9
In faculteit der wis- en natuurkunde	6	17	3
In faculteit der land-	9		7
In faculteit der land-	9	—	7

De statistiek is wat de getalsverhoudingen betreft nog ongunstiger voor de Finschsprekenden, indien men alleen de gewone hoogleeraren rekent, die de eigenlijke examinatoren zijn in hun vak en bovendien alleen in het bestuur der Universiteit zitten.

De college-uren van deze gewone hoogleeraren zijn:

	Finsch	Zweedsch	Beide talen
Facult. der Theologie	2	—	1
» » Rechten	2	4	1
» » Philosofie en Letteren	7	5	5
Facult. der wis- en natuurkunde.	2	5	2
Facult. der landbouwkunde en economie	1	—	4

Drie jaar geleden wendde de Finsche meerderheid der studenten zich tot den Senaat met het verzoek om de Finsche taal dezelfde plaats als onderwijstaal aan de Universiteit in te ruimen als de Finsche studenten zelf hadden, d. w. z. de meerderheid. Dit verzoek werd in beraad gehouden. Even voor Kerstmis 1919 zonden al de Finsche studenten een klacht in naar het consistorium over de taaltoestanden aan de Universiteit, waarin zij de tijdverspilling en de groote moeilijkheden voor het

grootste deel der studenten daardoor ontstaan, aantoonden. De kwestie is nog niet beslist.

Tot zekere hoogte neemt de Universiteit de plaats in van een Zweedsche burcht, wat op zich zelf niet te verwonderen is. Zij is de zetel van de hoogste intellectueele beschaving, die nog, niettegenstaande van Finschen kant grooten vooruitgang gemaakt is op wetenschappelijk gebied, en een vaste academische traditie in veel Finsche families, haar wortels heeft in de oude Zweedschsprekende, academische kringen. Door het uitgestrekte zelfbestuur, waarover de Universiteit beschikt, is het mogelijk geweest dat de plaatsen langer door Zweedsche leerkrachten worden ingenomen dan in andere inrichtingen van onderwijs, terwijl de taaltoestanden het voorloopig dikwijls moeilijk, soms zelfs onmogelijk gemaakt hebben voor Finschsprekenden om met de Zweedschsprekenden te concureeren.

Ook op de polytechnische school kunnen de docenten zelf kiezen in welke der twee talen zij college willen geven, hoewel zij verplicht zijn er voor te zorgen dat beide partijen voldoening wordt geschonken. Van 1918-1919 onderwezen er van de 29 professoren 14 in het Finsch, 3 in het Zweedsch en 12 in beide talen.

Ook daar neemt jaarlijks het aantal Finsche studenten toe. Deze vormden van 1915-1916 60 0/0 van al de studeerenden, van 1916-1917 63 0/0 en van 1918-1919 65.5 0/0.

Het Finsche volk heeft zich de laatste twintig-dertig jaren ontwikkeld tot een lezend volk met zeer veel aspiraties en met bijzonder veel lust en een goeden aanleg om van de verkregen beschaving partij te trekken. De uitbreiding der periodieke pers kunnen we niet als een zekere barometer wat dat aangaat beschouwen, daarvoor werken er te veel verschillende factoren mede zoowel van den kant der pers in den vorm van drang naar sensatie, als van het lezend publiek in den vorm van nieuwsgierigheid en oppervlakkigheid. Het feit is toch ook van beteekenis dat er in 1914 — het laatste normale jaar voor den wereldoorlog, — 93 Finsche politieke bladen uitkwamen en 26 Zweedsche, 69 Finsche vak- en andere tijdschriften en 35 Zweedsche, 83 Finsche en 38 Zweedsche populaire revues, 11 geïllustreerde Finsche bladen en 3 Zweedsche. Dat « Tietosanakirja » achttien duizend abonnés heeft is ook onloochenbaar een feit van belang. Het is een

lexicon van zeer uitgebreiden omvang, dat in den tegenwoordigen finantieelen toestand 1200 Finsche mark kost.

De Staat geeft jaarlijks 300.000 mark als steun voor de wetenschap en 150.000 voor de kunst. In 1909 werd er op den Landdag een wet aangenomen over het oprichten van een fonds ter bevordering van Finsche literatuur, speciaal gericht op een hoogere nationale beschaving. Het geld zal gebruikt worden om zulke werken uit te geven, die de waarde der nationale literatuur verhoogen, doch die vanwege finantieele redenen, of omdat het vooruitzicht dat ze in ruimeren kring bekend worden gering is, niet bij private uitgevers kon verschijnen. Deze werken kunnen oorspronkelijk Finsche zijn, of vertaalde. In de tweede plaats komen in aanmerking de vroegere literaire voortbrengselen van andere cultuurlanden, die ook heden ten dage nog van belang zijn voor de cultuurontwikkeling, evenals de meesterstukken uit de wereldliteratuur, zoowel van vroeger als uit den modernen tijd.

Waar de krachten van den Staat te kort schieten, springen particulieren bij. Zoo heeft de Zweedschsprekende bevolking met behulp van giften en inzamelingen in het najaar van 1919 een Universiteit in Abo kunnen openen, met een aanvangskapitaal van 14 millioen mark, terwijl er voor en gelijksoortige Finsche Universiteit ook reeds 24 millioen verkregen zijn.

In het voorjaar van 1920 werd « de Kalevala-Vereeniging », gesticht. Het denkbeeld voor het oprichten van zulk een vereeniging ontstond in 1911 bij eenige artiesten en geleerden, die op htezelfde oogenblik een kleine som bijeen brachten. Daarbij bleef het, tot de eerste gift binnen kwam. In 1918 was het bedrag 100.000 Finsche mark, wat in het begin vastgesteld was als voorwaarde voor het stichten der vereeniging. Bij het openingsfeest bleek er over de 412.000 mark ingekomen te zijn.

Een grootscher en schitterender doel dan dat wat op den openingsdag werd vastgesteld, is nog nooit door eenig wetenschappelijke- of artistieke onderneming in Finland beoogd. De vereeniging wil een centrum scheppen voor alle studie die maar eenigszins met de Kalevala in verband staat, volksgeloof, volksherinneringen, volksrecht, taalonderzoek, enz. en tevens een mu-

seum oprichten, waar al de kunst die in verband staat met de Kalevala, vereenigd kan worden.

Het programma van deze nieuwe vereeniging is tot nu toe nog niet uitgevoerd, en haar fonds heeft het eerste half millioen nog niet bereikt. In plaats daarvan is er echter een ander cultuurfonds opgericht, dat wat het doel betreft, niet minder grootsch is en waarvan de geldmiddelen in verhouding tot de Finsche toestanden buitengewoon rijkelijk zijn. De tragische geschiedenis van dit fonds getuigt van de schoone denkbeelden van een man uit het volk, die de ontwikkeling van zijn land voor oogen heeft, terwijl tevens de onuitwischbare herinneringen aan de schande en smart van heel het volk voor eeuwig aan den naam van dien man verbonden zijn.

In November 1917, toen de onrust in het land haar toppunt bereikte en vreemde troepen naar hartelust roofden en plunderden en losse elementen onder het volk zelf alle gevoel van wet en recht met voeten traden, geschiedde er in het Zuiden van Finland een moord, die overal afgrijzen en walging verwekte. Een rijk man, Alfred Kordelin, grondbezitter en fabrikant, had op een van zijn goederen eenige vrienden genoodigd om zijn vijftigsten verjaardag te vieren. Toen verscheen er plotseling een gewapende bende in de eetzaal en dwong den gastheer om met zijn gasten plaats te nemen in de arren die op het plein gereed stonden. De stoet zette zich in beweging naar den straatweg, met woeste koetsiers die de paarden menden. Plotseling floten er kogels door de lucht, — Kordelin viel als een der offers.

Niet lang daarna werd het testament van den vermoorde in de couranten bekend gemaakt. Daarin werd de stichting aangekondigd van een fonds ter bevordering der cultuur groot 50 millioen mark, dat de naam van Alfred Kordelin 't fonds dragen zou. Nooit heeft het land van een privaat persoon zulk een enorme gift gekregen als nu van dezen man midden in den tijd van verwildering en wanhoop. Weinigen kenden hem, behalve zijn naasten kring en zijn zakenvrienden. Hij was van zeer geringe afkomst en had, volgens eigen zeggen, zijn eerste en diepste levenswijsheid opgedaan van een armen blinden man, die van de eene hoeve bedelend naar de andere ging en dien hij als kind een tijd lang rondgeleid had. Bij zijn dood was hij in het

bezit van een rijkdom, waarvan de grootte voor Finsche begrippen tot aan het ongelooflijke grenst, en met gulle hand legde hij, de man die zich slechts door eigen inspanning een gebrekkige zelfontwikkeling verschaft had behalve zijn zuivere vakkennis, de basis voor een Finsch cultuurleven, waarvan heel het Noorden nooit de wederga gezien heeft.

Het oorspronkelijk fonds is 50 miljoen Finsche mark groot. Maar door de dalende waárde van het geld en de vermeerdering van de behoeften, die gesteund moeten worden, zal er bovendien een reservefonds gesticht worden van eveneens 50 millioen door overbrenging van nader bepaalde renten. Er is een hoofdbestuur en er zijn vier afdeelingscomités, een comité voor ieder der in het testament genoemde hoofddoeleinden, die gesteund zullen worden, nl. wetenschap, kunst, literatuur en volksverlichting. De eenige paragrafen in de stichtingsoorkonde die niet veranderd mogen worden, zijn $$ 14 en 15, die luiden :

« Bij de uitdeeling van ondersteuning uit Alfred Kordelin's algemeen fonds ter bevordering van den vooruitgang en de cultuur, aan private personen, inrichtingen of voor speciale doeleinden, moet er rekening gehouden worden met de leidende gedachte van den stichter om den Finsch-nationalen cultuurarbeid te steunen, dien te helpen ontwikkelen en te verinnigen, of om de vertegenwoordiging van al wat Finsch is onder andere naties te steunen. Tevens zal als voorwaarde tot ondersteuning worden geëischt dat gewezen kan worden op een afgesloten arbeid die bijdraagt tot de ontwikkeling, of de noodige garanties dat zulk een arbeid tot stand zal komen .

Deze verschillende soorten van hulp verleend aan al wat betrekking heeft op de finsche cultuur is natuurlijk maar niet zoo toevallig ontstaan, maar er was wel degelijk reden voor. De laatste 20 en 30 jaren hebben aangetoond dat er een zeer sterke ontwikkeling merkbaar was op verschillend gebied voor de finschsprekende bevolking. Twee derde van de academisch gevormde beschaafde klasse heeft het finsch als moedertaal en de laatste besluiten over de officieele taal zijn natuurlijk ten gunste van het finsch. De Zweedsche partij had niets meer te winnen en was reeds overal op de beste plaatsen binnen gedrongen. Maar ook toen ging die begunstiging niet ten koste van het Zweedsch, het

finsch heeft alleen stap voor stap eindelijk de eenig natuurlijk rechtspositie verkregen naast het Zweedsch.

Het finsch breidt zich ook sterk uit als de taal die in het gezin gesproken wordt. Het is nog zeer algemeen dat in ambtenaarsgezinnen de andere familieleden Zweedsch spreken, terwijl de jongere finsch met elkaar spreken en met hun vrienden en kennissen van denzelfden leeftijd.

En niet weinig lieden wenschen ook door hun uiterlijke kenmerken hun finschgezindheid aan te toonen door het veranderen van hun Zweedsche namen in finsche. Zij nemen dan den ouden familienaam aan die tijdens de Zweedsche cultuur periode werd weggeworpen, of een geheel nieuwen.

In 1905 opperde Johannes Linnankoski, de dichter, het denkbeeld van een « Finschheid Vereeniging », waarvan het doel zou zijn het versterken van den finschen geest, en die tevens de haard zou zijn voor de naamsveranderingbeweging. Het zelfde jaar op Snellman's naamdag, den 12e Mei, had de eerste groote massa verfinsching van namen plaats, en sinds dien wordt die dag gevierd als de dag der Finschheid, waarop velen ieder jaar hun Zweedsche namen voor Finsche verwisselen.

VII.

Taalwetten.

De tot nu toe geldige taalwetten in Finland dateeren van 1902. Volgens die wetten moet de taal der gemeente de vorm zijn voor de officieele taal. De locale autoriteiten moeten als officieele taal gebruiken de taal der gemeente of der gemeenten, die tot hun district behooren. Indien er meerdere gemeenten met een verschillende taal tot éen district behooren, zal de taal de beslissende zijn welke gesproken wordt in de gemeenten die de meerderheid uitmaken. Indien er evenveel Finsche als Zweedsche gemeenten zijn, moet de overheid zelf beslissen welke taal er gebruikt zal worden, terwijl zij rekening moet houden met « den aard der zaak ». In ieder geval moeten de stukken in iedere gemeeente afzonderlijk en van ieder lid der gemeente altijd opgesteld zijn in de taal die in de gemeente gesproken wordt. Verlangt daarentegen iemand private stukken te ontvangen in de taal, die niet die der gemeente

is, dan moet die wensch worden ingewilligd. Hetzelfde geldt de openbare autoriteiten in heel het land, d. w. z. dat officieele stukken zullen afgeleverd worden in de taal die de persoon, die er belang bij heeft, verlangt. Voor de rijkskantoren is besloten dat een hoogere autoriteit de taal moet gebruiken die een lagere autoriteit, dezelfde zaak betreffende, gebruikt heeft en dat een hoogere als hij aan een lagere schrijft het in de taal moet doen, die laatstgenoemde gebruikt. Directeuren van Staats- en Gemeentescholen en andere overheidspersoen in gemeenten, die maar éen taal hebben, moeten de taal der school of der gemeente gebruiken ook in het geval, dat deze in een district liggen, waar de andere taal gesproken wordt. Daar waar de autoriteiten te maken hebben met heel het land, of met een even groot aantal Finsche en Zweedsche gemeenten, moet de taal gebruikt worden « die in dat speciale geval het meest geschikt voorkomt ». De gemeenteleden hebben het recht op vergaderingen volgens verkiezing Finsch of Zweedsch te spreken.

Deze taalwetten zijn onpartijdig en trachten beide partijen gelijk recht te verleenen. Ondertusschen worden alle besluiten de taal betreffende langs administratieven weg geregeld. Van Zweedschen zoowel als Finschen kant is den laatsten tijd den wensch uitgesproken om deze besluiten bij wet vast te stellen, zelfs om ze in de Grondwet op te nemen. Dit is vooral van belang voor de Zweedsche partij, welke langs dien weg de positie der Zweedsche taal in het land verzekerd wenscht te zien. De partij wil dat het Zweedsch de plaats behoudt die het thans heeft en wel die in de districten waar het de taal der meerderheid is.

In verband met deze wenschen verlangde de Zweedsche volkspartij in den Rijksdag van 1918 dat er bij de Grondwet vastgesteld zou worden, dat iedere Finsche burger het recht heeft om zijn stukken aan de overheid in te leveren en van haar te ontvangen in zijn eigen taal, Finsch of Zweedsch ; dat de Staat zorg zal dragen voor de cultureele en economische nooden der Finschsprekenden en Zweedschsprekenden volgens dezelfde principes. Dat er in de districten, die grooter dan gemeenten zijn en waarin het land verdeeld is uit een juridisch en administratief doel, een nieuwe verdeeling geschieden zal om een burgerlijk zelfbestuur te verkrijgen, en dat de nieuwe grenzen getrokken zul-

len worden tusschen districten met een Finsche en met een Zweedsche bevolking ; dat de jongelieden hun dienstplicht mogen uitoefenen in afdeelingen waar hun eigen moedertaal gesproken wordt, Finsch of Zweedsch, en onderwijs krijgen in hun eigen taal. Bovendien wenschte de partij de stichting van een Zweedsch bisdom en een Zweedsche schoolcommissie.

De Finsche partijen hebben tegenover deze kwesties een ander standpunt aangenomen. Zij wenschen een gelijkstelling, die een gelijke vrijheid van ontwikkeling voor beide taalgroepen garandeert, maar zij zijn principieel tegen de neiging tot scheiding geweest, die in de Zweedsche eischen ligt, evenals zij zich verzet hebben tegen iedere poging om de natuurlijke ontwikkeling van het Finsche element te verhinderen. Vooral de leus van « Zweedsche grond », heeft onwil en tegenstand in de Finsche gelederen gewekt, waar men verklaard heeft niet mee te willen doen aan handelingen, waardoor het vrije recht van 't koopen van land door Finsche burgers beperkt wordt. De Finsche partijen zijn het er over eens, dat iedere burger het recht moet hebben om officieele stukken in zijn eigen taal in te zenden en te ontvangen, en dat de Staat dezelfde principes moet volgen wat betreft de zorg der cultureele en economische nooden van beide taalgroepen. Wat betreft de verdeeling der militie in twee taalgroepen is men van Finschen kant bevreesd voor een al te scherpe afscheiding, hoewel men het er over eens is, dat de soldaten in hun eigen taal afgericht moeten worden. De Finsche meerderheid keurde het laatstgenoemde principe op den Rijksdag van 1918 goed en werd het er over eens om een paragraaf daarover in de provisoire militiewet op te nemen, wat op denzelfden rijksdag werd aangenomen.

De grootste bezwaren hadden de Finsche partijen tegen een verdeeling op grondslag van de taal in juridische en administratieve districten. Aaland, waar er slechts een zeer kleine Finsche meerderheid is, werd door de regeering veranderd in een leen op zichzelf met een uitgestrekt zelfbestuur ; maar wat de andere deelen van het land betreft waren de opinies van Finsche zijde verdeeld. Men was bereid om, zoodra er districten grooter dan gemeenten juridisch geregeld konden worden, te trachten de grenzen der taalgroepen te volgen. Doch het scheen moeilijk te zijn om Zweed-

sche gebieden te vormen ; gedeeltelijk zou de verspreide geografische ligging en het bestaande verkeerswezen ze onnatuurlijk maken, gedeeltelijk zouden deze eventueel Zweedsche gebieden zooveel tweetalige districten omvatten, dat men ze niettegenstaande alles toch niet voor Zweedsch zou rekenen. Bovendien geloofden de Finsche partijen, dat als het recht der twee taalgroepen eens in heel het land erkend zou zijn, de scherpe afscheiding haar juridische beteekenis verliezen zou en geen gelijkstelling met de Finsche bevolking zou uitdrukken, maar een bizondere positie. Niettegenstaande alle twijfel ging de Rijksdag bij stemming met enkele reserves op de eischen van de Zweedsche partij op dit punt in, daar die uitging van de overtuiging dat het voor het land op het moment van het grootste belang was om alle ophitsing te vermijden. Ondertusschen werd er geen meerderheid verkregen, groot genoeg om op dezelfde zitting nog tot een wet te stemmen, waarop het voorstel liggen bleef totdat er na een nieuwe verkiezing weer een nieuwe Rijksdag bijeen zou komen.

De bovengenoemde taalparagrafen waren ondertusschen verbonden aan een voorstel tot een nieuwen regeeringsvorm voor het land. Dit voorstel was monarchaal en daar het twijfelachtig was in hoever het in zijn geheel door zou gaan, besloot de regeering om nog op dezelfde zitting de taalclausulen af te scheiden en bij den Rijksdag een nieuw voorstel in te leveren waarin deze afzonderlijk voorkwamen. De nieuwe voorstellen van de regeering waren :

$ 1. Een Finsch burger heeft het recht voor de rechtbank of tegenover openbare autoriteiten in particuliere aangelegenheden zijne Finsche of Zweedsche moedertaal te gebruiken, zooals de wet voorschrijft.

Besluiten aangaande de taal voor het gerecht en de officieele taal worden door de wet bekrachtigd, en iedereen zal het recht hebben, waar het geen groote moeilijkheden veroorzaakt, documenten in zijn Finsche of Zweedsche moedertaal aan te vragen.

Met de cultureele en economische behoeften van de Finsche bevolking en de Zweedsche zal volgens dezelfde principes rekening gehouden worden bij het tevreden stellen dier behoeften.

$ 2. Als de grenzen van administratieve districten verlegd moeten worden, zullen zij zoo ver mogelijk ge-

trokken worden volgens de grenzen tusschen Finsche en Zweedsche districten.

$ 3. De bevelen in het leger worden in het Finsch gegeven. In den dienst, in officieele schrifturen, in rapporten en officieele documenten zullen, wat de taal betreft, de algemeene besluiten gevolgd worden.

De dienstplichtige zal zooveel mogelijk in een groep geplaatst worden, waar de soldaten dezelfde moedertaal hebben, Finsch of Zweedsch, en in die taal zal hij afgericht worden.

$ 1 verkreeg bij de nieuwe behandeling zoo goed als eenstemmig de meerderheid. De Zweedsche partij verzette zich tegen het denkbeeld van het recht der zeer kleine minderheid in de districten met slechts één taal te beperken. De andere paragrafen verkregen een aanzienlijke meerderheid. De minderheid wilde $ 2 niet goedkeuren vanwege de moeilijkheid om die in de practijk door te voeren, en zij geloofde, dat het niet gelukkig zou zijn om in de grondwet te spreken over grenzen tusschen Finsche en Zweedsche districten, daar deze grenzen dikwijls zeer moeilijk te trekken zijn. Eveneens wilde de minderheid $ 3 niet in de grondwet opgenomen hebben, omdat een gedeelte reeds in de militiewet voorkwam en de andere paragrafen van die wet geen grondwet zijn.

Opdat een grondwet aangenomen zal worden, wordt er 5/6 meerderheid vereischt, maar er was alleen kans dat $ 1 door zou gaan, omdat de Finsche partij volhield, dat alleen principieele vraagstukken door de grondwet uitgemaakt zullen wordne. Deze $ verviel ondertusschen in Februari door den tegenstand der Zweedsche partij.

In het begin van Maart 1919 hadden de nieuwe verkiezingen voor den Rijksdag plaats, die den1 April bijeen kwam. Ditmaal waren de sociaal-democraten voltallig vertegenwoordigd, wat bij den vroegeren Rijksdag niet het geval was geweest, omdat een groot deel van de partijleden aan « het Roode Oproer » had deelgenomen. Bij de verkiezingen kregen de republikeinen de groote meerderheid, waarop er een nieuwe regeering kwam. Deze stelde nu aan den Rijksdag een nieuwen regeeringsvorm voor op republikeinschen grondslag. In dit voorstel werden de taalparagrafen ongeveer in denzelfden vorm opgenomen als in het vroegere voorstel.

Het was van veel belang voor de Zweedsche partij om de paragrafen aangenomen te zien in den vorm dien zij wenschte. Daarom probeerde zij een drukking op den Rijksdag uit te oefenen. Reeds nadat in Februari de taalwet gevallen was, begon de partij een groote demonstratie voor te bereiden in den vorm van een bizondere vergadering, waarbij de Zweedsche bevolking van het land vertegenwoordigd zou worden door gedeputeerden, die bij algemeen stemrecht verkozen waren. Deze werd in de Zweedsche couranten betiteld als « Finlands Zweedsche Nationale Vergadering », en er werd op gedoeld dat die den eersten steen zou leggen tot een wetgeving waar de Zweedschsprekende bevolking het eerste woord in te zeggen zou hebben.

De Zweedsche gedelegeerden kwamen in Mei 1919 bij elkaar voor dat « Zweedsche Parlement ». Er waren twee verschillende richtingen vertegenwoordigd, een extreme en een gematigde. Het doel van de extremen was om de Zweedsche districten zelfbestuur te geven, ze te maken tot een soort staat in den Staat, die binnen zekere perken het recht zou hebben wetten vast te stellen en belastingen te heffen, terwijl kwesties die heel het land betroffen uitgemaakt zouden worden door een algemeene volksvertegenwoordiging. Doch de gematigde partij overwon. Die wilde niet medehelpen om de eenheid van den Staat te verbreken en wees er op, dat de Zweedsche districten in Finland niet eens tot een geografisch samenhangende eenheid vereenigd konden worden, wat men moest aannemen als de allereerste voorwaarde voor het vormen van een staat. Ook een ander voorstel van de extremisten viel, het voorstel dat de Zweedsche districten met zelfbestuur het recht zouden hebben om bijvoorbeeld den grond van Finsche inwoners te onteigenen. Maar ook de wenschen der gematigde meerderheid gingen steeds in separatistische richting, doordat dezelfde eischen, die op den afgeloopen Rijksdag aanleiding tot oneenigheid gegeven hadden met de Finsche partijen, nog eenigszins verscherpt werden ; er werd o. a. geeischt dat de Zweedschsprekende dienstplichtigen van de Finsche gescheiden zouden worden in bepaalde groepen waar de commando's in het Zweedsch gedaan zouden worden.

Gelijktijdig hiermee, interpelleerde de Zweedsche volkspartij den Rijksdag over de meening van de regeering aangaande de Zweedsche eischen. De eerste Mi-

nister verwees in zijn antwoord naar het regeeringsvoorstel, dat toen reeds aan den Rijksdag was voorgelegd en dat met een voorstel tot een nieuwen regeeringsvorm de taalparagrafen bevatte ; bovendien deelde hij mede, dat de regeering op het oogenblik een voorstel behandelde om langs administratieven weg een Zweedsch bisdom en een Zweedsche schoolcommissie te vormen, en dat men een voorstel voorbereidde over een mogelijke nieuwe verdeeling in districten met zelfbestuur, waar bij het vaststellen der grenzen rekening gehouden zou worden met de taal. Verder zeide hij, dat de regeering in overweging had genomen om een voorstel tot een gedetailleerde taalwet te doen.

De Zweedsche groep verklaarde niet tevreden te zijn met het antwoord van den eersten minister, terwijl de Finsche partijen hun misnoegen uitspraken over de poging tot afscheiding van de Zweedsche partij : men wilde ingaan op gelijkstelling van de Zweedsche bevolking met de Finsche, maar ook niet meer. In Juni 1909 nam de Rijksdag eindelijk de taalparagrafen aan. Zij luiden nu als volgt :

« Finsch en Zweedsch zijn de nationale talen der Republiek. Het recht voor een Finsch burger om bij het gerecht en bij rijksambtenaren voor zijn eigen zaak zijn moedrtaal te gebruiken, Finsch of Zweedsch, en om zijn stukken in dezelfde taal te ontvangen zal gegarandeerd worden door de wet, terwijl er voor gezorgd zal worden, dat de rechten der Finschsprekenden en die der Zweedschsprekenden op dezelfde principes gebaseerd zullen zijn. Wetten en besluiten, evenals voorstellen van de regeering aan den Rijksdag en antwoorden, moties en andere geschreven mededeeligen van den Rijksdag zullen in het Finsch en het Zweedsch geschieden.

Bij verandering der administratie der districten zal er zooveel mogelijk zorg worden gedragen om districten met één taal te vormen, Finsch of Zweedsch, met andere woorden zoo dat de minderheden, die de ander taal spreken, zoo gering mogelijk worden.

Het gemeentebestuur zal gebaseerd zijn op burgerlijk zelfbestuur als bij speciale wetten omschreven. Het is aldus bij wet beslist, hoe het zelfbestuur der burgers zijn zal en hoe ver het zich mag uitstrekken met het oog op de administratie van districten grooter dan gemeenten. Als de grenzen voor deze districten geregeld

worden, zullen de besluiten in voorafgaande clausuul gevolgd worden.

De dienstplichtige die zelf geen andere wensch te kennen geeft, zal tot de groep behooren waar de manschappen dezelfde taal spreken, hetzij Finsch of Zweedsch, als hij zelf, en hij zal in diezelfde taal afgericht worden. De commandotaal van het leger is Finsch.

Nu aldus de gelijkstelling der twee binnenlandsche talen bij de grondwet bepaald is, mag men het beste voor de toekomst hopen. Natuurlijk brengt het taalverschil de gemoederen nog in opstand, en de zenuwachtigheid en prikkelbaarheid die de ondervindingen der laatste jaren natuurlijk in het algemeen veroorzaakt hebben, uiten zich niet zelden in onverdraagzaamheid tusschen de twee taalgroepen. Maar men kan er zich in Finland mee troosten, dat de onderlinge verdraagzaamheid in de landen die veel minder door de wereldcatastrofe zijn aangetast, op het oogenblik, niet veel grooter is. Men heeft alle reden om te hopen dat de groote menigte vraagstukken en taken, die de nieuwe tijd meebrengt en waarvoor de practische oplossing goede krachten noodig heeft, de gedachten zal afleiden van den nuttelooze onderlingen strijd, en dat de band weer nauwer toegehaald zal worden tusschen hen die hetzelfde vaderland toch boven alles ter wereld liefhebben.

EVA MOLTEREN-HALLSTROM.

vertaald door

D. Logeman-Van der Willigen.

UIT DE GESCHIEDENIS ONZER MIDDELEEUWSCHE LETTRKUNDE.

Hadewijch (1).

In de eerste nummers van dezen jaargang van dit Tijdschrift gaven wij eene reeks artikelen uit, waarin wij het onderzoek naar den tijd wanneer de beroemde, maar geheimzinnige dichteres en prozaschrijfster uit onze Middeleeuwen, Hadewijch, mag geleefd hebben, langs zuiver wetenschappelijken weg, tot een zekere uitkomst trachten te brengen. Van meer dan een bevoegde zijde is ons bevestigd geworden, dat er aan die resultaten niet meer hoeft getwijfeld ; en dat het voortaan moet uit zijn met alle over haar voorgestane theorieën, inzonderheid met die welke haar vereenzelvigen met de ketterin Blommerdinne uit de veertiende eeuw. Dit staat in alle geval nu vast : dat Hadewijch geleefd heeft in 't midden omtrent der dertiende eeuw ; en dat ze behoorde tot de groote mystische vrouwenbeweging uit dien tijd.

Door deze verzekeringen aangemoedigd heb ik me dan weer aan 't werk gezet, om langs dien weg nog verder door te dringen in 't schemerdonker dat hare persoonlijkheid houdt omhuld. Wij durven verhopen, dat dit ons is gelukt. Wij meenen te mogen beweren, dat we voortaan weten, met een waarschijnlijkheid die aan zekerheid grenst, wie Hadewijch is geweest.

Laten we vooreerst de verkregen resultaten beknopt samenvatten : geheel onze verdere argumentatie steunt erop.

1. Uit een vergelijking van den ons in de drie hss. overgeleverden tekst van Hadewijch's werken met bewaarde fragmenten en met een preek uit de Limburgsche sermoenen onderling, was ons gebleken, dat Hadewijch niet meer in de veertiende, maar reeds in de dertiende eeuw moet geschreven hebben.

---

(1) Volgens een lezing gehouden op het philologencongres van Mechelen, Aug. 1921.

2. Van al de personen, die Hadewijch aán het einde harer visioenen, in de lijst der volmaakten als hare tijdgenooten aanhaalt, lieten meester Robbaert en heer Hendrik van Breda zich best identificeeren. Uit de nasporingen omtrent beiden volgde, dat meester Robbaert moeilijk iemand anders kon zijn dan de beruchte inquisitor Robert le Bougre, dat Hendrik van Breda, heer van ... baronaat tusschen 1246-1256, de eenige was die in aanmerking kon komen, daar kort na zijn dood het baronaat werd gesplitst, en er overigens zelfs in de gesplitste heerlijkheid in de veertiende eeuw geen Hendrik's meer worden aangetroffen : wat alles ook terugvoerde tot de dertiende eeuw en bepaaldelijk tot het midden ervan, als tot den tijd, wanneer Hadewijch hare visioenen heeft opgeteekend.

3. De studie van de atmosfeer, waarin Hadewijch's werken moeten zijn ontstaan, is die gevolgtrekkingen komen versterken. Haar ridderlijke geest wijst op een tijd, toen het ridderwezen nog in vollen bloei was. Vooral echter de zoo geheel eigenaardige geestelijke atmosfeer, die in de lijst der volmaakten ligt : die laat zich alleen verklaren in een tijd toen de zoogenaamde begijnen, van *virgines religiosae in saeculo degentes*, overgingen tot een min of meer georganiseerd geheel en naar de begijnhoven begonnen samen te stroomen. De evolutie was in Hadewijch's tijd nog niet voltrokken : wat ook weer in de eerste helft der dertiende eeuw en omtrent het midden ervan gebeurde.

4. Uit Hadewijch's sympathieën, zooals die in 't bijzonder blijken uit dezelfde lijst, besloten wij, dat ook zij zelf tot de groote mystische beweging heeft behoord, die in de twaalfde en in de eerste helft van de dertiende eeuw, zoo machtig over onze gewesten heeft gestroomd. Dat zij in een klooster zou verbleven hebben, dunkt ons niet waarschijnlijk : niet alleen omdat in dit geval haar naam wel onder de abdissen of voorname personen zou aangetroffen worden, maar vooral omdat ze niet in de kloosters het grootere getal van haar geestverwanten vermeldt. Zij moet zoo een *mulier religiosa in saeculo degens* geweest zijn, die geestverwanten om zich had geschaard, om ze in de beoefening der Minne en in de beschouwing op te leiden. Zij was een *beguina*, niet in de technische beteekenis welke dit woord nu heeft, maar in den algemeenen zin van vrouw uit die mystische vroomheidsbeweging, die omtrent midden

der dertiende eeuw in de begijnhoven uitmondde. Bij Hadewijch is het woord *begijn* geen spotnaam meer, maar heeft er ook nog niet de bepaalde beteekenis die het weldra zou krijgen. Wij durfden ten slotte beweren, dat het hoogst onwaarschijnlijk, ja onmogelijk was, dat Hadewijch nog na 1270 zou geschreven hebben.

Deze resultaten hadden het veld van onze navorschingen merkelijk beperkt.

Wel zouden wij de mogelijkheid, dat Hadewijch toch nog tot een klooster kon hebben behoord, niet geheel uit het oog verliezen. Maar de uitslagen van een eerste onderzoek in die richting bleken zoo schraal en zoo vaag, dat we aldra de andere, die ons als de eenig juiste was voorgekomen, met beter hoop op goeden uitslag, hebben verkozen. Eenige gissingen in die eerste richting, waaraan ik trouwens weinig of geen belang hechtte, en die men misschien met nog een paar andere had kunnen vermeerderen, heb ik toen reeds meegedeeld.

Op het jongste philologencongres te Mechelen heeft inderdaad, naar aanleiding van mijn lezing, de heer Lindemans die gissingen met nog ééne verrijkt. Alvorens verder te gaan, zal het misschien geraden zijn, hierbij enkele oogenblikken te verwijlen.

Laat mij eerst eens wijzen op een zeer verlokkelijke bekoring in dezen : om, zoodra men ergens een Hadewijch of wat er op trekt gevonden heeft, dadelijk uit te roepen : « zou die het niet zijn ? ja, die moet het geweest zijn ! » Maar men bedenke, dat men aan een naam zonder meer, weinig of niets heeft. Kwam het er slechts op namen aan, dan zou ik zelf de lijst der Hadewijch's uit de dertiende eeuw nog wel wat langer kunnen maken. Men moet dus wat meer brengen dan een naam of een vraagteeken.

En wordt er hier wel meer geboden ?

Volgens den heer Lindemans had ik moeten uitgaan van de woorden : *ver Leyse ende mijn vrouwe nazaret kindese wel* (Vis. XIV, 355). Daardoor werd toch zeker bedoeld Beatrix, abdis van 't Cistercienserinnenklooster te Nazareth, bij Lier.

Goed, maar ik ben daar niet van uitgegaan, omdat men al dadelijk stop gezet wordt. Behalve dat de uitdrukking duister is, gesteld zelfs dat die woorden beteekenen : mijn vrouw de abdis van Nazareth, kan

dit niet gelijk welke abdis van Nazareth zijn ? waarom noodzakelijk Beatrix ? Dat Beatrix bedoeld kan zijn, wordt eerst waarschijnlijk, wanneer reeds van elders vaststaat, dat men omtrent het midden der dertiende eeuw moet gaan zoeken.

Maar laten we even aannemen, dat inderdaad Beatrix bedoeld is. Nu redeneert men : Beatrix kwam van de abdij van Maagdendael te Oplinter. Daar had ze gewoond met Elisabeth de Mombeeck, tweede abdis van dit klooster. Dat zou ver Leyse zijn. In ditzelfde klooster nu heeft Arnoldus de Wesemael, 1244, dus in denzelfden tijd, zijn dochter geplaatst. Haar naam is niet goed bekend ; maar Butkens noemt ze Adelisa, wat wel Hauewijch zou kunnen zijn. Die Adelisa nu was van de familie van Hendrik van Breda : diens nichtje namelijk. Zoo begrijpt men, dat zij haar oom naar Sassen heeft kunnen zenden.

Een paar opmerkingen slechts, die zullen volstaan om aan te toonen hoe weinig men aan deze gissing heeft.

Daar is, ja, een Ver Leyse en een Vrouw van Nazareth. Maar een Ver Leyse kan ook elders gevonden worden. Als men in een hypothese op een Ver Leyse stoot, kan dit dienen als een bevestiging, niets als een uitgangspunt. En gesteld, dat die « vrouwe Nazaret » Beatrix was, Hadewijch kan haar ook van elders gekend hebben dan als medezuster in een zelfde klooster.

Maar 't voornaamste is, dat de naam van die dochter van Arnoldus de Wesemael niet eens vaststaat. Zelfs al heette zij Adelisa, dat is nog geen Hadewijch. Haar moeder was een Alexis, (1) en misschien is Adelisa niets anders, of staan beide voor Aleydis. Die Adelisa heeft in 't klooster niet de minste rol gespeeld : we hooren van haar nergens ; wat hoogst onwaarschijnlijk is voor een vrouw als Hadewijch.

Dat een nichtje van Hendrik van Breda dien gemakkelijker naar Sassen heeft kunnen zenden is waar. Maar daarom moet men nog geen nichtje van hem zijn! En was die Adelisa wel een nichtje ? Haar moeder was een Alexis, en Hendrik had slechts twee zusters : Sophia en Beatrix. Nu, de Wesemael's waren toch verwant met de Breda's.

---

(1) Van Gestel, Hist. Archiep. Mechl.., I, 285. Volgens Butkens toch Beatrix.

Ik zelf heb vroeger, toen ik nog niet op het spoor was gekomen dat ik hier verder zal volgen, onder andere gissingen er ook eene voorgesteld, waarvoor er grooter waarschijnlijkheid bestaat dan voor deze. Hadewijch zou nl. geweest zijn, de eerste abdis van het adellijke nonnenklooster van 's Hertogendaal, bij 't woud van Meerdael, ten Zuiden van Leuven. Ik verwijs naar wat ik daarover reeds geschreven heb (1). Van die Aleydis zou men ten minste kunnen beweren, dat ze ook Hawidis wordt genoemd. Zij was van den hoogsten adel, en onder de met haar naar 't klooster gevoerde jonkvrouwen muntte zij uit door rijke geestesgaven, door deugd en door heiligheid : *natura, ingenio et gratia clara*, wordt van haar gezegd. Dat is toch al iets meer dan de loutere naam Adelisa. Onder hare gezellinnen was er zelfs een Margriet, die, naar wat over haar vermeld wordt, zeer goed de gezellin van Hadewijch, Margriet, zou kunnen zijn. Heeft die gissing al niet veel meer om 't lijf dan die van die Adelisa ? En toch heb ik er geen belang aan gehecht (2).

Ik ging er mij dus toe zetten, om Hadewijch te zoeken onder de zoogenaamde extatische vrouwen der dertiende eeuw. Onder de schrijvers uit dien tijd, wier werken ons nog zijn overgebleven, dient wel in de eerste plaats Thomas van Cantimpré te worden genoemd. Thomas, eerst Augustijner monnik van Cantimpré bij Kamerijk, later Dominikaan te Leuven, was in zijn tijd een man van groot gezag. Hij stond ten volle in de mystische beweging dier dagen en heeft er ons eenige zeer interessante bijzonderheden over nagelaten, bijzonder in zijn supplement tot het leven van Maria de Oignies door Jacob van Vitry (3), in zijn leven van de H. Lutgardis (4) in zijn Bonum universale de Apibus. De

---

(1) *Dietsche Warande en Belfort*, 1921, 460. Ik heb in 't bovenstaande niet eens de vraag aangeraakt, of Beatrix inderdaad van Oplinter kwam.

(2) Verlangt men nog een gissing ? Abdis van St Geertrui in 't begin der 13e eeuw was een Helwidis. Daar treffen we, omtrent denzelfden tijd, ook een *ver Luys*, of *de Lays* aan ; waarin 'ne mensch ook nog wel eens *ver Leyse* kan gaan zien !

(3) Acta Sanctorum Junii, IV, 666 vlg..

(4) Acta Sanctorum Junii, III, 237 vlg..

vraag stelde zich dus van zelf : zou er in zijne werken nergens een zinspeling op onze Hadewijch te vinden zijn ?

Daar herinnerde ik mij dat ik vroeger reeds, nog vóór den oorlog, eenige losse aanteekeningen uit Thomas had gemaakt, waarop ik toen niet was ingegaan, omdat ze me te vaag voorkwamen om eenige vaste conclusie te wettigen. Ik zou die nog eens ter hand nemen, toen mij een brief van P. Huyben, O. S. B. uit S. Paulus' abdij te Oosterhout toekwam, waardoor ik op het belang dier aanteekeningen opmerkzaam werd en ertoe werd aangeprikkeld om ze onverwijld te onderzoeken (1).

De uitslag was verrassend. Aanvankelijk, ik moet het bekennen, kwam het mij voor, dat ik er weinig meer uit halen zou, dan een paar nieuwe gissingen en hypothesen. Maar allengs groeide het licht ; sommige

(1) Deze brief kwam mij toe naar aanleiding van mijn opstellen in *Dietsche Warande en Belfort* II. en als antwoord op mijn verzoek daarin uitgesproken, dat, wie mij verdere inlichtingen omtrent de door mij behandelde punten kon verschaffen, mij ten zeerste zou verplichten. P. Huyben schreef mij, dat hij zelf al geruimen tijd met Hadewijch bezig was, dat hij tot dezelfde resultaten als ik was gekomen, dat hji echter nog een Hadewijch kende, over wie ik niet had gesproken en die volgens hem wel kans had de ware Hadewijch te zijn. Op zijn vraag of hij mij zijn aanteekeningen mocht meedeelen, antwoordde ik natuurlijk, dat ik er hem ten zeerste dankbaar om zou zijn. Die aanteekeningen stemden overeen met die welke ik zelf ook reeds had, maar die ik tot dan toe niet had onderzocht. Dit was voor mij, 't spreekt van zelf, de spoorslag om me dadelijk aan 't werk te zetten, met 't zekere gevoel, dat ik op den rechten weg was geraakt. Ik dank P. Huyben hier heel hartelijk, om de groote, echt Benedictijnsche bereidwilligheid, waarmee hij mijn opsporingen over Hadewijch heeft bevorderd. Met hem dank ik ook de Paters, die aan P. Huyben ook al van hun kennis hadden meegedeeld, en wel in 't bijzonder P. Fruyters, van S. Bernardusabdij te Bornhem. Deze had al opzoekingen gedaan omtrent het later te vermelden grafschrift uit Villers, opzoekingen die mij heel wat moeite hebben bespaard.

feiten kwamen zich als van zelf in 't gelid schikken, waardoor weer andere klaarder werden. In het licht vooral der reeds verkregen resultaten begonnen de eenmaal zoo onbeduidende, zoo duistere plaatsen een taal te spreken, die in mij op den duur de zekerheid vastzette, dat we hier eindelijk in 't geheim van Hadewijch's persoonlijkheid zijn doorgedrongen.

We weten voortaan wie Hadewijch is geweest.

Indien ik hier eenigszins over de omstandigheden heb uitgeweid, waarin ik tot het hier geboden resultaat ben gekomen, dan is dit vooral, omdat ik me wel bewust ben, dat mijn betoog bij een eerste lezing niet dadelijk instemming zal vinden. Wie er zich dan sceptisch tegenover zou stellen, wete dat ik er zelf lang genoeg heb tegenover gestaan, zonder dat de gegevens mij hun geheim ontsloten. Maar wie steeds de reeds verkregen resultaten vóór oogen houdt, en mijn bewijsvoering daaraan wil toetsen om ze in haar licht te plaatsen, zal, meen ik, met mij bekennen, dat we ons hier inderdaad op heel wat vasteren grond bewegen dan elders het geval is, op zoo vasten grond zelf, dat ook in hem de zekerheid zal groeien, dat hij inderdaad voor Hadewijch is komen te staan.

A. — **Hadewijch bij Thomas van Cantimpré.**

In het leven van de H. Lutgardis.

Dat Thomas van Cantimpré onze Hadewijch heeft gekend, blijkt uit de volgende plaats uit diens levensbeschrijving van de H. Lutgardis.

Thomas verhaalt, hoe de H. Lutgardis een bijzondere gave bezat om troosteloozen op te beuren. Daarvan wil hij een voorbeeld mededeelen. Er was eens een vrouw, die, tot de uiterste wanhoop gedreven, overal te vergeefs om hulp had gezocht. Alleen bij Lutgardis had ze ten slotte bevrijding gevonden. Deze vrouw nu was een Walin ; zij verstond geen woord Dietsch ; en Lutgardis verstond geen woord Romaansch. Toch hadden ze malkander goed begrepen. Wat wonder, voegt er Thomas dan aan toe, vermits Lutgardis vervuld was van dien H. Geest, die op Sinxendag de vergaderde discipelen met de verscheidenheid der talen vervulde ! Ik heb, zoo gaat hij daarna onmiddellijk voort, een

vrouw gezien, die op Sinxendag, van tertia tot aan de vespers, kennis kreeg van alle talen. Maar ik wil haar nu nog niet bekend maken, omdat ze nog leeft. (1)

Hoe jammer dat hij ons haren naam niet heeft meegedeeld en wat meer zelf over haar dan haar naam : want deze zou ongetwijfeld Hadewijch hebben geduid.

Nu weet ik wel, dat men bij zulk een plaats niet lang zal verwijlen, indien onze aandacht er niet op gevestigd wordt. Daar schijnt immers niet veel uit te halen !

Wordt echter eenmaal de aandacht gewekt, weet men dat men in den kring van Thomas' bekenden misschien onze Hadewijch kan aantreffen, dan begint men op de details te letten. En dan duikt al onmiddellijk op,

---

(1) Nec mirum, si ad horam ignotae sibi invicem linguae in colloquia convenerunt, cum Lutgardis plena erat illo spiritu, qui discipulos in unum congregatos linguarum diversitate replevit. Vidi umam, quae in die Penteostes ab hora tertia ad vesperas omnium linguarum notitiam habuit. Sed eam adhuc prodere nolo, quia adhuc in vita degit. (AA. SS. Jun. III, 252, D).De twee hoofdzinnen worden in den tekst door een parenthesis onderbroken en gesplitst. Daarin wordt verhaald, hoe Lutgardis een ander maal in gesprek gezien werd met den bisschop van Kamerijk, die ook geen Dietsch verstond. Maar, zooals bekend, bestaat er van Lutgardis' leven een dubbele redactie : Thomas heeft een eerste redactie van 1248 gezonden aan fr. Bernardus, een Dominikaan, penitentiaris van Innocentius IV, die ook goede kennis van Lutgardis was geweest. Deze nu laschte er hier en daar eenige persoonlijke herinneringen in. Zoo ontstond een tweede redactie, omtrent 1254, welke bovendien nog enkele andere afwijkingen in bewoordingen en wendingen bevat. Die inlasschingen van fr. Bernardus worden in de uitgave der Bollandisten door een parenthesis aangeduid. Zoodat in de oorspronkelijke redactie onmiddellijk op de vermelding van den H. Geest, die de verscheidenheid der talen aan de discipelen had uitgedeeld, volgt de vermelding van die vrouw, die op Sinxendag kennis van alle talen ontving. Over die Vita Lutgardis zie Dr. W. A Van der Vet, Het Biënboec van Thomas van Cantimpré en zijn Exempelen. blz. 33.

wat Hadewijch over haar zelve verhaalt in het tweede visioen : hoe zij op Sinxendag den H. Geest alzoo ontving, dat zij verstond den wil der Minne in allen, en ook alle redenen begreep die men spreekt in twee en zeventig manieren (1).

Dat de door Thomas gekende en bedoelde vrouw niemand anders dan onze Hadewijch is geweest, blijkt volgens mij, uit de volgende beschouwingen :

Die vrouw en onze Hadewijch ontvangen die genade op denzelfden dag.

De genade ook is dezelfde : beiden ontvangen kennis van alle talen.

Voor beiden is de genade van voorbijgaanden aard geweest. Thomas zegt, dat ze voor die vrouw duurde van tertia tot aan de vespers. Hadewijch merkt in 't algemeen op dat de genaden die zij dien dag ontving haar al lang ontschoold zijn en verstild. Bepaalt zij niet nader den tijd, dan is dit alleen, omdat ze nog andere genaden bij dezelfde gelegenheid had ontvangen, die Thomas voor zijn doel niet moest vermelden, en dat ze dan ten slotte van al die genaden samen zegt : dat ze al lang over zijn. Uit het feit dat Thomas den juisten tijd voor den duur van hare kennis der talen kan aangeven volgt alleen, dat hij Hadewijch's visioen niet uit hare werken heeft gelezen, maar uit haren mond heeft vernomen. Wat trouwens overeenstemt met wat hij zelf beweert : *vidi unam*, ik heb een vrouw gezien.

Nu zou men kunnen zeggen : Zulke visioenen van vrouwen die beweren alle talen te verstaan zal men nog wel elders aantreffen. Men zou al kunnen aanvangen met de eerste tijden van het christendom ! Jawel : maar daartegenover plaatsen wij vooreerst het feit, dat wij nergens in de zeer uitgebreide visioenenliteratuur uit de Middeleeuwen een visioen hebben aangetroffen, dat ook maar eenigszins aan de hier vermelde genade der kennis van talen komt herinneren. De genade is dus niet een zoo gewone, veel meer een zonderlinge en daarom des te meer treffende. Men bedenke de overeenstem-

(1) Het was op enen Chinsen dach dat ic den heyleghen gheest also ontvinc dat ic verstont alle den wille der minnen in allen... Ende doen verstondic alle redenen die men sprect in LXXIJ manieren. Die menechfuldecheit van allen desen wesenne es mi onscuult ende verstilt...

ming in den dag, ook wel in den duur en in den aard van de genade : niet slechts kennis van talen maar voor beiden van *alle* talen. Voor de vrouw door Thomas vermeld wordt dit uitdrukkelijk gezegd, voor Hadewijch op gelijkwaardige wijze, daar zij kennis ontving van alle talen die men spreekt in twee en zeventig manieren. Waaruit blijkt dat er voor Hadewijch zoo veel talen bestonden als er discipelen van Christus waren, namelijk twee en zeventig.

En nu zou men uit den tekst van Thomas ook wel kunnen bewijzen, dunkt ons, dat er voor den schrijver van Lutgardis' leven ook twee en zeventig talen bestonden. Sprekende van den H. Geest zegt hij : qui discipulos in unum congregatos linguarum diversitate replevit. Hij vervulde de vergaderde discipelen met de verscheidenheid der talen.

Wij zijn ons wel bewust, dat men zou kunnen opwerpen : die verscheidenheid der talen moet niet zoo betoond worden ! dat kan ook beteekenen : met verscheidene talen ! daarom nog niet : zooveel talen als er discipelen waren. Om het even : ik zal het dus niet zoo betoonen ! Maar toch moeten we even doen opmerken, dat die andere opvatting de natuurlijke is : de vergaderde discipelen werden vervuld met de verscheidenheid der talen. Zoo ook ontstaat een psychologisch zeer verklaarbare onmiddellijke overgang naar de vermelding van die vrouw, die op Sinxendag kennis van alle talen ontving, indien deze vrouw inderdaad is geweest Hadewijch, die op denzelfden dag kennis kreeg van alle talen, die men spreekt in twee en zeventig manieren, juist zoo veel als er discipelen waren. De vermelding van de vergaderde discipelen, die de verscheidenheid der talen ontvingen, voert er Thomas toe die vrouw te noemen, die eveneens de verscheidenheid der talen ontving. Of liever : de vrouw die hij ging vermelden speelde hem al vóór, toen hij zich in den onmiddellijk voorgaanden zin op die wijze uitdrukte.

Stond dit nu vast : dat de hier als natuurlijk verdedigde verklaring der woorden : diversitas linguarum; ook de eenig mogelijke was, dan leed het ook geen twijfel meer, of Thomas heeft inderdaad onze Hadewijch bedoeld. Dan ware de overeenstemming al te treffend : voor beide vrouwen zouden er juist evenveel talen zijn geweest : twee en zeventig, zooveel als er discipelen van Christus waren. Des te treffender nog, te zamen

met de andere punten van overeenkomst, dat die voorstelling van twee en zeventig talen toch in dien tijd geen algemeen geldende was : Zoo wordt in het leven van den H. Norbertus gezegd, dat de H. Geest eenmaal de honderd twintig talen had onderwezen (1).

Men plaatse nu voorgaande beschouwingen in het kader door onze vroegere studiën over Hadewijch's tijd aangegeven. Hadewijch moet gezocht worden in dien tijd juist en nog wel in die beweging, waarvan Thomas van Cantimpré, beter dan welk ander schrijver, de leidende vrouwen heeft kunnen kennen.

Laat mij nog wijzen op een kleine omstandigheid in het relaas van Thomas. Sprekende van die vrouw, zegt hij niet : ik heb een kloosterzuster gezien, vidi *monialem*, (1) vel vidi *sororem*, maar : vidi *unam* ik heb een vrouw gezien, zonder andere bepaling. Nu kan men alweer opwerpen : dat dit niets bewijst, daar men heel goed na *unam* een woord als monialem kan onderverstaan. Misschien kan dit inderdaad ; maar waar er een woord onderverstaan wordt, moet dit ten minste door den contekst eenigszins aangeduid worden. Welnu, daar is in al wat voorafgaat en volgt hoegenaamd niets, dat een woord als monialis aan de hand kan doen. Nemen wij den tekst in zijn natuurlijke beteekenis, dan is er hier geen spraak van een kloosterzuster, maar van een vrouw, zonder meer. Die vrouw leefde dus in geen klooster, maar voerde een beschouwend leven in de wereld. En ook dit stemt met al wat we reeds over Hadewijch hadden vastgesteld.

Om nu samen te vatten : wat gezegd over de waarde dier identificatie van de door Thomas bedoelde vrouw en Hadewijch ?

Beschouwt men de mededeeling van Thomas als alleenstaand, als bevattend het feit alleen van een vrouw die op Sinxendag kennis van alle talen ontving, dan moet het besluit zijn : die vrouw is misschien, is mogelijkerwijze, is niet onwaarschijnlijk onze Hadewijch.

---

(1) In de hagiographische literatuur uit die tijden, bij Jacob van Vitry, Thomas van Cantimpré, enz., wordt, wanneer er spraak is van een kloosterzuster, zoo goed als altijd gezegd : monialis of sanctimonialis ; zoodat de eenvoudige benaming : *una*, duidelijk genoeg te kennen geeft dat er van een vrouw uit de wereld spraak is, voor wie schrijver geen nadere bepaling weet.

Beschouwt men haar in verband met de persoonlijkheid van Thomas, met zijn verhouding tot de vrouwenbeweging dier tijden, in verband eveneens met Hadewijch's toegehoorigheid tot de zelfde mystische vrouwenstrooming uit de eerste helft dier eeuw, dan zal het besluit al veel beslister luiden : Die vrouw is waarschijnlijk wel onze Hadewijch.

Wil men ten slotte de psychologische analyse maken van den geheelen passus, zooals die voorkomt in Lutgardis' leven, dan komt die duidelijk genoeg te staan onder den invloed van een zin als die uit Hadewijch : toen verstond ik alle redenen die men spreekt in twee en zeventig manieren. Die twee en zeventig manieren wijzen een schrijver als Thomas dadelijk op de twee en zeventig discipelen van Christus. Daarom : eerst de vermelding, dat de H. Geest de vergaderde discipelen vervulde met de verscheidenheid der talen, dan de onmiddellijke overgang tot die vrouw, die op Sinxendag alle talen ontving.. En dan kan het zoo goed als zekerheid worden, dat hier inderdaad Hadewijch wordt bedoeld.

Dit is dan ook wel mijne persoonlijke overtuiging. Maar een persoonlijke overtuiging, hoe vast die ook sta, is geen historisch argument. En vermits die psychologische ontleding voor meer dan een lezer wat te subtiel moge schijnen om zulk een historisch argument te dragen, laten we ons voorloopig tevreden stellen met het besluit : dat Thomas waarschijnlijk wel onze Hadewijch heeft gekend.

Men vergeve mij de uitvoerigheid van dit betoog : maar het betreft de juiste waardebepaling van een plaats van ongewoon belang in den huidigen stand der Hadewijchvorsching (1).

---

(1) De vraag moge hierbij vermeld, of de visioenen reeds in dien tijd, in 1248, geschreven waren. Thomas schijnt Hadewijch's visioen eerder uit mondelinge meedeeling te hebben gekend. Was de redactie ervan wellicht niet te danken aan iemand, die, zooals Thomas, door het verhaal ervan is getroffen geworden, en haar zal hebben aangespoord, om ze neer te schrijven ?

II. *Hadewijch in het Biënboec.*

Thomas van Cantimpré heeft Hadewijch *kunnen* kennen : hij heeft immers in innige aanraking gestaan met de extatische vrouwenbeweging in Brabant, en wel in 't bijzonder met de leidende vrouwen ervan. Wij weten nu verder, dat hij haar ook waarschijnlijk, zeer waarschijnlijk, *heeft gekend* : een bepaald, positief feit is dit vermoeden komen staven en een goeden schijn van waarheid bijzetten (1).

Dit moest er ons toe voeren na te gaan, of we soms in andere werken van Thomas geen verdere vermelding meer van Hadewijch zouden aantreffen. Meest kans daartoe bood ons natuurlijk het *Bienboec.*

Het *Bonum universale de Apibus*, in 't Dietsch vertaald als Biënboec, is wel het beroemdste van Thomas' geschriften en een van de meest populaire en.. zonderlinge werken uit onze Middeleeuwen ! In dit uitgebreide exempelenboek komt Thomas te spreken over allerlei wonderbare gebeurtenissen, waarvan hij zelf getuige was geweest, of die hem door eerste getuigen waren bevestigd geworden ; een psychologisch probleem, hoe een man als die Thomas in allen ernst heeft kunnen gelooven en bevestigen al wat hij daar als waar voorstelt !

Ook vermeldt hij daarin allerlei personen en feiten, die hij op zijn vele reizen en als geestelijke leider had ontmoet. Wat was er waarschijnlijker dan dat hij, die Hadewijch schijnt gekend te hebben, ook hierin wel eens over haar zou gewagen ?

Maar helaas ! wij zijn hier tot gissingen genoodzaakt. In 1248 had Thomas Hadewijch niet willen noemen, omdat ze nog leefde ; evenmin in 1254 of 1256, toen van zijn Vita Lutgardis een nieuwe redactie verscheen, die echter niets aan de episode der vrouw gewijzigd heeft, waarin hij haar nog om de zelfde reden niet noemen wil. Zoo ook zal hij haar, in 1262, toen hij het Biënboec voleindigde, nog niet bekend maken, indien ze toen nog onder de levenden vertoefde (2).

---

(1) Daar ik dit opstel niet met onnoodigen ballast wensch te overladen, en ik later nog wel eens op Thomas van Cantimpré hoop terug te komen, verwijs ik hier voorloopig naar Dr. V. d. Vet's Inleiding.

(2) In welk jaar werd het Biënboec voleindigd ?

Thomas verklaart uitdrukkelijk in zijn proloog : dat hij het vermeden heeft, landen, steden of dorpen te vernoemen, waar sommige exempelen gebeurd zijn, omdat de menschen nog leefden en niet wilden dat er gerucht over zou gemaakt worden — ook heeft hij zich ontzien hen te beschamen (1). Dat betreft wel eerst en vooral zulke exempelen, waar er iets lofwaardigs over iemand gezegd wordt. Gelukkiglijk verzwijgt hij niet altijd de plaatsen waar sommige exempelen gebeurd zijn, al mag hij nog de namen der betrokken personen niet verraden.

In het Biënboec komen dan ook tamelijk vele anonieme exempelen voor. Wanneer we daaruit nu zulke behouden, waar er spraak is van een vrouw, een heilige, die in zijn tijd, in Brabant, leefde, dan blijven er echter niet veel meer over. Ik kan er mij slechts drie herinneren. En, o wonder ! juist voor deze drie bestaan er redenen om te vermoeden, dat hij telkens van Hadewijch gewaagt. In een daarvan wordt dit vermoeden zoo goed als zekerheid ; in een ander ontbreken positieve bijzonderheden om een besliste uitspraak te wettigen ; in een derde wordt het hooge waarschijnlijkheid.

In het eerste exempel verhaalt Thomas het volgende : Daar was eens bij Nijvel in Brabant een innige jonkvrouw, Elisabeth heet ze in de Dietsche vertaling, Elisabeth de Gravio in den Latijnschen tekst. Deze was eens op wandel met een goede en innige jonkvrouw van haar gezellinnen. Haar naam wil hij niet noemen, want zij leefde nog, en zij stond toen hij dit schreef aan 't hoofd van twee duizend begijnen. Zij gingen te samen van Nijvel naar een plaats, Lalois in 't Dietsch, Linlos in 't Latijn, Lillois tegenwoordig, op bijna twee mijlen ten Noorden van Nijvel. Nu gebeurde het, dat ze van den goeden weg afdwaalden. Het was avond en ze stonden voor een groot bosch. Zoo begon schrik en angst beiden te overvallen, zoodat ze luide om hulp

---

Begonnen kort na 1256, was het zeker af in 1263. Waarschijnlijk in 1261 of 1262. cf. voorloopig V. d. Vet, blz. 37, n.l. Zie ook Greven, Die Anfänge der Beguinen, blz. 47, n.1, volgens wien het, wel verkeerdelijk, in 1258 zijn voleinding nabij was. Het boek werd opgedragen aan den vijfden generaal der Dominikanen, Humbert de Romanis, die in 1263 zijn ambt neerlegde.

(1) V. de Vet, o. c. 36.

riepen. Daar verscheen haar plotseling een zeer schoone jongeling, als een van de zusters zelf aan Thomas vertelde, met kroezelhaar van gele kleur ; hij was gekleed in een witten rok en droeg daarboven een witten mantel. Hij groette haar en vroeg haar waar ze naar toe gingen. « Naar Lillois », antwoordden zij, en zij vroegen hem of hij den weg niet kende. Hij zeide : « Ja, ik weet hem ». Hij ging voorop al zwijgende ; zij volgden hem, maar geen van beiden durfde iets zeggen van blijdschap en verbazing. Toen zij nu zoo dicht bij 't dorp waren gekomen, dat ze 't van verre konden zien, verdween meteen haar gids. Zij wierpen zich dan op de knieën en begonnen bitter te weenen, omdat zij niet begrepen hadden wie haar gids was geweest.... Toen zij tot bezinning gekomen waren, loofden zij God ; en later dachten zij meermaals aan het zoete visioen ; uit de verstroosting die zij ervan ontvingen namen zij toe en volharden in een geestelijk leven (1).

Die gezellin van Elisabeth De Gravio, wier naam Thomas verzwijgt, is onze Hadewijch. Waarop die bewering steunt ?

Vooreerst op allerlei imponderabilia, die elk op zich zelf misschien niet veel beteekenen, maar die te samen toch een zeer waarschijnlijke gissing wettigen. Ik herinner me nog, hoe ik vóór jaren reeds, toen ik de eerste maal die episode las, er door getroffen ben geworden, of dit soms niet Hadewijch kon zijn. Het was slechts een indruk : die Elisabeth, zou dat niet ver Leyse kunnen zijn uit het veertiende visioen ? Die Elisabeth was een adellijke : zij heette immers de Gravio ; die ver Leyse eveneens.

Nu echter trof me dit verhaal des te meer, daar het mij waarschijnlijk was voorgekomen, dat Thomas, die Hadewijch, zooals we uit Lutgardis' leven leerden, schijnt gekend te hebben, wel ergens nog over haar in zijn Bieënboec zou gewagen. Zou dit ergens het geval zijn, dan was het wel hier, in een der drie exempelen, waarin hij over een heilige tijdgenoote uit Brabant spreekt. Men houde daarbij steeds voor oogen, hoe wij ertoe gekomen waren Hadewijch te zoeken in de begijnenbeweging en verder onder de kennissen van Thomas.

(1) V. de Vet, o. c. 373. Bonum universale de ap., l. II, c. 54.

Men merke dan de verwantschap van de reden, die Thomas aangeeft om Elisabeth's gezellin niet te noemen : die ik nog niet verraden wil omdat ze nog leeft, met de reden die hij liet gelden, om haar naam eveneens te verzwijgen in het leven van Lutgardis. In het Bonum universale heet het : *quam viventem adhuc et magistram nunc duorum millium beguinarum prodere noluimus*. In het leven van Lutgardis : *sed eam adhuc prodere nolo, quia adhuc in vita degit.*

Deze beschouwingen hadden me reeds een voldoenden steun gegeven voor de waarschijnlijkheid mijner veronderstelling, toen ik getroffen werd door een bijzonderheid in de beschrijving van dien jongeling, welke mij totdantoe ontsnapt was, en die mijne gissing tot zekerheid kwam maken.

Die schoone jongeling is natuurlijk Jesus zelf. Dat blijkt uit de geheele voorstelling en hoeft, meen ik, niet verder aangetoond te worden. Van hem wordt gezegd, dat hij *gecruust* haar had, en dat hij gekleed was geheel in 't wit. Ik had op dit woord weinig gelet, toen ik me eens afvroeg, wat dit beteekenen mocht. Natuurlijk niet : haar met een kruis op (1). Maar dat moet staan voor *gecroeset*, kroezelhaar dus. Daar herinnerde ik mij, dat Hadewijch ook van Jesus zegt in het eerste visioen : dat zijn hoofd was *kersp van witter varuwen*. Ik sloeg dan den Latijnschen tekst eens na van het Bonum universale, en tot mijn blijde verrassing vond ik, dat daar stond het Latijnsche woord zelf, waarvan Kersp is afgeleid : *crine crispo et croceo, alba indutes tunica* (2).

(1) In welke beteekenis Verdam, Mnl. Wdb. i.v. het woord alleen schijnt te kennen.

(2) Wie iets zou te vitten hebben, uit het feit dat bij Had. het hoofd was kersp van *witter* varuwen, bij Thomas : kersp maar « *geluw* » ; bedenke dat *geluw* de vertaling is van *croceus*, waardoor Thomas *blond* heeft weergegeven, liever dan door *albo*, om de herhaling met *alba* dat volgt te vermijden. Welk woord heeft de « zuster » in haar verhaal aan Thomas juist gebruikt ? Wit ? of blond ? En heeft Thomas door *croceus* de juiste schakeering weergegeven ? niet het woord van de zuster geïnterpreteerd ? *Wit* haar kan hem nog al vreemd hebben voorgekomen, en hij kan dit hebben geduid als *croceus*. In alle geval, de voorstelling schijnt, ook in dit punt, wel dezelfde te zijn.

Nu stond het voor mij vast : Thomas heeft zijn exempel niet uit den mond van Elisabeth, maar uit dien van haar gezellin vernomen. De woorden : *als mij de eene zuster van de twee zeide*, bedoelen duidelijk genoeg de gezellin. Deze gezellin nu en onze Hadewijch stellen zich beiden Jesus voor als een zeer schoonen jongeling met kersp, blond haar. De voorstelling is eigenaardig genoeg. En nu moge men nog zooveel opwerpen, dat deze voorstelling misschien nog wel elders zou kunnen aangetroffen worden — ze staat inderdaad reeds zoo in de Apocalypse — het bewijs ligt hem niet zoozeer *in het eenige* van de voorstelling, als wel hierin, dat deze vrouw, die we reeds van elders vermoeden onze Hadewijch te kunnen zijn, inderdaad van Jesus dezelfde zeer eigenaardige voorstelling heeft als onze Hadewijch. Is dit niet inderdaad zeer treffend ? En volstaat dit niet om — altijd in het kader waarin we reeds door vroegere beschouwingen werden verplaatst — een zoo goed als zeker besluit te rechtvaardigen : dat Elisabeth's gezellin is onze Hadewijch identisch zijn ? Maar is dit inderdaad onze Hadewijch — en ik voor mij twijfel er geen oogenblik aan — dan hebben we hier enkele kostbare levensbijzonderheden over haar, die we al dadelijk willen vermelden.

Blijkbaar gebeurde het hierboven verhaalde nog in de jeugd van beide jonkvrouwen : het slot alleen, zoo niet de geheele handelwijze van schuchtere maagden, kan dit staven ; uit die genade putten ze moed, om haar heilig, geestelijk leven voort te zetten.

Elisabeth moet reeds gestorven zijn : anders had Thomas eveneens haar naam verzwegen. Hadewijch verbleef dus in hare jeugd reeds te Nijvel.

(Vervolgt).

J. VAN MIERLO, jr., S. J.

Drongen, Sept., 1921.

MUZIEK IN NOORD-NEDERLAND.

In de goede jaren van Benoit bestond er tusschen Zuid- en Noord-Nederland — voor de betrekkelijke muzikale cultuur van die dagen in beide landen — eene gunstige wisselwerking op het gebied der toonkunst ; Benoit was met zijne oratoria in Holland een welkome gast, terwijl Hol en Nicolaï in Vlaanderen lang geene onbekenden waren.

De hoop dat de geleidelijke groei der muzikale beschaving in Noord en Zuid evenwijdig zou loopen, of, zooals het met de literatuur het geval is, zich zoo heerlijk zou aanvullen, werd niet verwezenlijkt ; men verloor elkander uit het oog. Wat daarvan de oorzaken zijn laat ik buiten beschouwing, ik stel alleen het feit vast. Wat wist men in Vlaanderen vóór den oorlog van de muziekbeweging in het Noorden, en, wederkeerig, welke kreupele opvatting had het jonge Holland van de Vlaamsche muziek ? Enkelen onder ons hadden misschien wel eens gehoord van de componisten Zweers en Wagenaar, en wisten dat Amsterdam een fameus orkest bezat onder Mengelberg. Maar daarmee is ook alles gezegd. Van bovengenoemde toonzetters hoorden wij zelden of nooit iets uitvoeren, vermoedden niet eens het bestaan van zooveel anderen, en vooral — en dit is wel de moeite waard om te weten — wij hadden niet het minste idee van de muzikale beschaving van het publiek, een publiek van muzikaal intellectueelen, dat aan de hand eener strenge, meestal degelijke en vooruitstrevende critiek, hooge eischen stelt, waardoor het concertleven in Holland zoo hoog opgevoerd is.

Daartegenover meenden de meeste Hollanders — en niet enkel de minst ontwikkelden — dat het summum van de Vlaamsche muziek bestond uit liedjes in den volkstoon. Daarin hebben de liederen van Mortelmans die te Amsterdam uitgegeven werden en die gretig onthaald zijn, wel eenige verandering gebracht ; maar, zelfs tot verdere kennismaking met zijne grootere werken hebben zij niet gevoerd, noch tot de ontdekking geleid onzer uitgebreide muziekliteratuur. Vooral vreemd mag het lijken in een land waar iedere plaats van beteekenis zijne oratorium-uitvoeringen heeft, en

weinig nationale componisten grootere zanggedichten schreven, dat daar de Vlaamsche oratorio's — er zijn er toch heel wat wier kunstwaarde verbreiding verdient — geen ingang vonden, of, zooals met Benoit's werken, geen repertoire hielden.

De oorlog, die — ook op kunstgebied — zooveel scheiding tusschen de volkeren teweeg bracht, voerde Vlaanderen en Holland echter dichter bij elkaar. De velen, die als uitwijkeling, de oorlogsjaren over den Moerdijk doorbrachten, hebben volop gelegenheid gehad het intellectueele leven aldaar te leeren kennen en waardeeren. Ook werden van Vlaamsche zijde pogingen gedaan om den Hollander op onzen muziekschat te wijzen. Wat mij persoonlijk betreft, ik heb geene moeite gespaard om in tijdschriftartikels, die — mag ik mij vleien — wel de aandacht trokken, het publiek over onze componisten en hun werk in te lichten. Zelfs vond ik in het veertiendaagsch tijdschrift « Cœcilia-Muziekcollege » niet enkel gelegenheid om mijn proza te plaatsen, doch ook hartelijke tegemoetkoming vanwege de redactie, die niets liever wenscht dan toenadering op muzikaal gebied tusschen Noord en Zuid.

Maar voor al te eenzijdig werk hebben we ons te hoeden. Daarom verheug ik mij in de gastvrijheid van *Dietsche Warande en Belfort* om van tijd tot tijd ook wat wetenswaardigs over de Hollandsche toonkunstbeweging aan het Vlaamsche publiek te kunnen komen vertellen.

Mijne eerste kroniek wenschte ik te wijden aan den jongen Haarlemschen componist Hendrik Andriessen, van wien men in Vlaanderen wellicht nog nooit wat hoorde.

— o —

Niettegenstaande er in Holland heel wat gecomponeerd wordt, kan er toch van eene z. g. Hollandsche school, met eigen karakter, geen sprake zijn. De pogingen om op volksaard gegronde kunst te bouwen, evenals die bij ons groeide uit het volkslied, hebben in Noord-Nederland niet veel opgeleverd, en zeker geen school gemaakt. Het Nederlandsche volksleven mist hiertoe de aantrekkelijk lokale kleur, en bovenal de band tusschen het eigenlijke volk, dat de typische eigenaardigheden van zijn ras bewaarde, en tusschen den kunstenaar, bestaat in Holland niet, althans niet zoo hecht als in

Vlaanderen, waar de artist, vooral de dichter en de componist, met zijn volk meeleeft, meelijdt en meefeest. De hoogere beschaving van velen, en de oppervlakkige beschaving van meerderen, nog, hebben de typische eigenschappen van het ras in hem gedood of verminkt. Daaruit volgt vanzelf dat vreemde invloeden het eigene verdrongen, zooniet wijzigden. Meest al wat in Holland gecomponeerd wordt — ik bedoel werk met stellige artistieke aspiraties — geeft blijk van dit soort internationalisme. De aard hiervan loopt natuurlijk ver uiteen, daar ook de invloeden van 't buitenland menigvuldig zijn. Toch is het vast dat de jongere generatie zich het meest richt naar de jong-Fransche school, naar Debussy en Ravel. In zekeren zin is dat ook het geval met den componist, waarover ik spreken wou, Hendrik Andriessen. Zeer zeker heeft Andriessen's werk veel kenteekens die hem als volgeling van Debussy en Ravel zouden kunnen stempelen, doch bij nadere beschouwing blijkt dat andere invloeden den grondslag vormen dezer kunst, en dat, waar zij parallel loopt met die der genoemde Franschen, van gelijke uitkomsten kan gesproken worden, omdat zij samen nagenoeg dezelfde basis namen. Van eerst af heeft Andriessen's werk het kenmerk gedragen dat het nu nog heeft, en ik meen zeker te weten dat hij toen weinig invloed van bedoelde componisten kon ondergaan hebben. Wat hij leerde van zijn vader, den organist en componist N. H. Andriessen, of zijn broeder Willem, den bekenden pianovirtuoos, die in dien tijd ook druk componeerde, of van Bernard Zweers, de compositie-leeraar van het Amsterdamsch Conservatorium, onder wiens leiding hij twee jaar studeerde, schijnt weinig invloed gehad te hebben op den geest van zijn werk, want nergens vindt men hierin wendingen die aan een dezer leeraars herinneren. De jonge Andriessen raakte echter reeds vroeg met het Gregoriaansch vertrouwd, en dat is zijn grootste meester geweest. Tot den mystieken geest der oude kerkelijke melopeeën voelde hij zich, als overeenstemmende met zijne natuur, het meest aangetrokken. Daarop heeft de jonge toondichter, ik zou haast zeggen auto-didactisch voortgebouwd. En hierin zal hij wel gesterkt zijn geworden toen hij kennis maakte met de orgelwerken van César Franck, dien Fransch-Belgischen mystieker, voor wien de Gregoriaansche hymne ook de bron geweest was om een zuiver melodische grondslag

aan zijn werk te geven, dat de Fransche muziek uit haar theatralen sleur moest halen.

Eerst van vader en broer, kreeg Hendrik Andriessen later orgelles van den Haarlemschen orgelvirtuoos Louis Robert, en eindelijk van den Brusselschen organist De Pauw, aan het Conservatorium van Amsterdam. Terloops zij gezegd dat hij zich onder deze meesters tot een knap organist ontwikkeld heeft en als dusdanig de functie waarneemt in de St Joseph-kerk te Haarlem, als opvolger van zijn vader. Hoe groot het repertoire was dat hij in zijne studiejaren maakte, en waaruit het bestond, kan ik niet gissen ; wel weet ik dat zijne voorliefde steeds naar Franck ging.

Het Gregoriaansch en Franck zijn dan ook zijne voorbeelden geweest voor zijn scheppingswerk.

Deze laatste althans zeker voor den vorm, van wien hij op gelijke wijze het « Choral » behandeld heeft. Tot op heden schreef Andriessen drie Chorals voor orgel, zijnde vrije fantasieën op eigen thema. Twee dezer, de tweede en de derde, zullen eerlang te Parijs bij Leduc verschijnen. Tot nog toe was nog geen enkel orgelwerk van Andriessen gedrukt, maar door de Haarlemsche organisten Louis en George Robert, en door den componist zelve, toch op hunne concerten veelvuldig gespeeld en dus in breeden kring bekend gemaakt. Twee andere orgelcomposities, « Toccata » en « Fête-Dieu » werden ook meermalen gespeeld.

De indruk dien deze stukken, zelfs op ene modern geoefend oor maken, in woorden weer te geven, lijkt mij onmogelijk. Dit kan ik wel verklaren dat ze mij enorm aangrijpen, omdat de componist stelselmatig voortbouwt zonder een oogenblik den draad los te laten of eene nevengedachte te ontspinnen die de aandacht van de hoofdfiguur afwendt. Zonder tasten of zich beraden zet hij zijn thema op, varieert het en fantaseert er omheen, zonder het definitief los te laten, ook zonder in de schoolsche variatie te vallen ; steeds blijft nieuw de vinding, de kleur, de harmonie, die, hoe vreemd soms ook, toch nooit onlogisch klinkt. Toen ik laatst het Choral II hoorde spelen, en die machtige compositie hoorde groeien op stevigen stam, zich verwijdend, vertakkend, glorieus zich kronkelend tot een feestelijke apotheose, rees onwillekeurig het beeld van een gothischen tempel voor mij op, waarvan ook elk onderdeel groeit uit de hoofdfiguur, zonder afzijdi-

ge versiering, elke fiorituur levend van het sap, de zenuw en de ziel van den stam. Ik heb toen gewaagd Andriessen's kunst gothisch te noemen, ook nog om den mystieken geest die ze ademt en die zijn oorsprong vindt in het Gregoriaansche karakter der melodische vormen.

Merkwaardig is ook de orgelcompositie die hij noemde « Fête Dieu. » Het stuk ontstond tijdens den oorlog toen er verwoed om Reims gevochten werd, en het lot der beroemde kathedraal ons zoozeer beroerde. Geen wonder dat dit ook het geval was met den beroemden kunstenaar. « Fête Dieu » geeft de stemming weer van het H. Sacramentsfeest. Maar krijgsgebulder schijnt deze te willen overheerschen, woedend beukt het niets ontziende oorlogselement den heerlijken tempel, doch desondanks verheft ook Reims zijne biddende stem en zingt zijn schuchter « Te Deum laudamus — in te speravi ! »

Aangrijpend is deze origineele compositie in hooge mate.

Mijne indrukken over de eerste uitvoering van « Fête Dieu » gaf ik in een dagbladverslag als volgt weer :

«Het groote orgel, dat onder kunstenaarstoets stemmingen kan weergeven van godsvrucht, jubel, weemoed, schalksheid en melancolie, heeft nu met reuzenstemmen getoornd op de verwoesters der Fransche gothiek, belichaamd in de kathedraal van Reims ; het heeft geklaagd en gekreund in verzet tegen het heidensch geweld der vernielers, en in trouw geloof aan recht en waarheid zijne innige smeekhymne gebeden. »

Andere instrumentale werken van Andriessen zijn een trio en eene vioolsonate, behoorende tot zijne eerste scheppingen.

— o —

Dat de kern van Hendrik Andriessen's werk in de mystiek van onzen godsdienst ligt, heb ik reeds aangetoond bij het bespreken van zijne orgelcomposities, maar nog meer blijkt dit bij het beschouwen van de vocale. Hierin erkent men den diep-geloovige, voor wie de schoonheid van de Roomsche liturgie een baken geweest is tot het vinden eener kunstrichting.

Ik vestig eerst de aandacht op zijne tweestemmige

mis « In honorem Sacratissimi Cordis Jesu », (1) die afwijkt van al wat wij op het gebied van kerkmuziek kennen. Andriessen heeft niet enkel de vaste deelen der mis behandeld, doch ook het proprium voor het H. Hart-feest, Introïtus, Graduaal, Alleluia, Tractus, Offertorium en Communie, en er ook een « Tantum » aan toegevoegd. Zooals ik zeg, met geene enkele muziekmis heeft die van Andriessen iets gemeen, bijna zou ik uitzondering gemaakt hebben voor de « Missa de Angelis » van Lodewijk De Vocht, omdat hier van een zelfde streven spraak is, doch bij nader inzien blijkt het verschil tusschen beiden nog al groot. De eenige band van overeenkomst is het Gregoriaansch, aan welker geest de toondichter de soepele rythmiek, de juiste declamatie en de passende tonaliteit ontleende.

Het vorig concertseizoen bracht ons de kennismaking met een nieuw en eigenaardig werk van den jongen toondichter, een zanggedicht voor sopraan- en tenorsolo, gemengd koor en orkest, getiteld « l'Histoire de l'Enfant de Dieu » op een tekst van Pierre Kemp.

Al betreedt de componist hiermee het wereldsch podium, toch houdt hij het in de atmosfeer der kerk ; « L'Enfant de Dieu » is doordrenkt van de mystiek die hem de richting zijner kunst bepaalde en waarvan heel zijn wezen en werken doorgloeid is.

Zelf geeft hij deze toelichting : « L'Histoire de l'Enfant de Dieu » is de geschiedenis van een eenvoudigen mensch, die gelukkig is met Gods goedheid en de schoone natuur. Zijn leven schildert zijn karakter. Hij heeft het leven lief, en al stoort soms de wereld zijn zuiver gevoel, zijn geluk kan hem niet ontnomen worden ».

Dramatisch conflict of uiterlijke bewogenheid zijn aan het werk vreemd ; de hoogste opwelling is die, wanneer « l'Enfant de Dieu » opstuift omdat zijn buurman de vogels doodschiet, de vogels die toch ook schepselen Gods zijn en die hij zijne broeders noemt. In denzelfden stil-intiemen verhaaltoon schrijdt het schetsje voort, eenvoudig maar teer-poëtisch.

Eigenaardig is het hoe de toondicher het koor verhalend aanwendt. Trouwens de heele verdeeling heeft niets van eene traditioneele cantate. Ook in dit werk zingt Andriessen zijn eigen wijs, innig en open-

(1) Uitgave Wed. J. R. Van Rossum, Utrecht.

hartig, maar eigenlijk veel te subtiel voor een groot auditorium.

— o —

Zuiver gegroeid uit de aesthetiek der kerkelijke liturgie zijn de Latijnsche een- en tweezangen met orgelbegeleiding, waarvan de teksten — uitgenomen twee die op woorden van Thomas à Kempis getoonzet zijn — ontleend werden aan Graduaal en Antiphonarium.

Opmerkelijk is hoe bij deze zangen het lyrisch en het declamatorisch element zich afwisselen, en hoe het Gregoriaansche karakter, spijts de vrij-moderne behandeling, ongerept bewaard blijft.

De Tractus « Qui habitat » voor sopraan en tenor, behoudt geheel het cachet van den psalm, terwijl b. v. « O Sacrum » voor tenor, een zuiver lyrische antiphoon werd, gedragen op een melos vol warme expressie. Hetzelfde kan gezegd worden van het « Adoro te » voor bariton, dat de componist voor mij schreef.

Expansiever zijn de Thomas à Kempis-liederen, voor hooge stem met orgel, (ook met orkest bewerkt) « Oratio pro amore Dei » en « Magna res est Amor ». Vooral dit laatste lied is een magistraal werk. De climax die ligt in de woorden : « Niets is zoeter dan de liefde, niets sterker, niets hooger, niets breeder, niets aangenamer, niets voller, niets beter in den hemel en op aarde... » wordt door den toondichter verrassend en schitterend bereikt. Dit lied heb ik steeds als een der aangrijpendste werken van Andriessen aangevoeld.

Vermelding verdient nog het Graduale-Tractus « Requiem », geschreven in memoriam Alphons Diepenbrock, den pas gestorven gevierden Amsterdamschen componist, wien Andriessen eene hooge vereering toedroeg.

Al deze Latijnsche zangen, hoezeer ze ook streng het liturgisch karakter vertolken, zijn niet bedoeld om tijdens de H. Diensten uitgevoerd te worden, dat spreekt al vooreerst uit de uitsluitend solistische behandeling. Op kerkconcerten in de nu Protestantsche, de vroegere Roomsche kathedralen, zijn ze echter uitnemend geschikt om de gewenschte atmosfeer te doen heerschen, zij kunnen er iets terugbrengen van de zoolang ontvloden mystiek der middeleeuwen. En daarin slaagt Andriessen dan ook, op de orgelconcerten die hij geeft met medewerking van de uitnemende sopraan-

zangeres Mia Peltenburg, die hare artistieke ontwikkeling aan hem dankt, en den gedistingeerden tenor Louis van Tulder.

De firma Wed. J. R. Van Rossum te Utrecht nam de verdienstelijke taak op zich eenige dezer Latijnsche zangen uit te geven, waaronder : «Tractus Qui habitat», « Fiat Domine » en « Magna res est Amor ».

In denzelfden geest als bovenbehandelde Latijnsche, zijn de twee Fransche geestelijke zangnummers « Cantique spirituel » en « Le Chemin de la Croix ». Het eerste, een tekst van St. Jean de la Croix, uit «Cantiques que chante l'âme en intime union avec Dieu », ademt geheel het mystieke eener middeleeuwsche hymne. Het kinderlijk devote, het teere, innig godsdienstige van die zuivere poëzie, is door Andriessen zoo ongezocht, zoo waar, zoo rein lyrisch verklankt.

« Le Chemin de la Croix » is de muzikale illustratie voor twee stemmen en orgel van de 11e statie uit het gelijknamig gedicht van den modernen Franschen dichter-diplomaat Paul Claudel. Is het vorige stuk heelemaal lyrisch, deze tweezang is haast dramatisch te noemen. Voortdurend wisselen beide stemmen, sopraan en tenor zich af om op declamatorische wijze het verhaal van de kruisiging te doen. Dat alterneeren wordt dringender, de stemmen schakelen zich dichter aaneen en zingen als gejaagd over elkaar heen naramate het tragische verhaal vordert. Doch, hoor plotseling die zuiver Gregoriaansche phrase — de woorden van den profeet. —

« Ils ont percé mes mains et mes pieds,
« Ils ont énuméré tous mes os. »

Aangrijpend klinkt dit, na het opwindend reciet. En dan volgt eene treffend lyrische passage voor beide stemmen te zamen, die dit heerlijke stuk sluit.

— o —

Bij den Amsterdamschen uitgever Alsbach verschenen van Andriessen de liederen met pianobegeleiding « Erwacht », « Gebet an den Sonntag », « Harmonie du Soir », « Les Larmes » en « Chaque heure où je songe » ; weldra zal het hiervoren besproken « Cantique spirituel » eveneens bij deze firma het licht zien.

Buiten deze, ken ik nog eenige liederen uit de eerste periode van den componist die de aandacht over-

waard zijn. Vooreerst « Twee Wijzangen » voor sopraan met orkest, op teksten naar Tagore — N. B. de eenige maal dat Andriessen op Nederlandsche woorden componeerde, uitgenomen de enkele keeren dat hij mannen- en gemengde koren voor zangprijskanmpen schreef ; — verder eene rein-lyrische interpretatie van het mooie sonnet van Félix Arvers « Mon âme a son secret » en het innige lied « Der Himmel hat eine Träne geweint » op een tekst van Rückert.

In zijne wereldsche concertliederen slaat Andriessen bij voorkeur een droomerig lyrischen toon aan, innig en intiem. Wel herkennen wij er de rijke, maar vrije, a-tonale-melodiek in der liturgische zangen, maar — wat wij reeds bij de Thomas à Kempisliederen aanmerkten — hij laat zich expansiever uit, zijn gevoel komt meer naar buiten. Zelfstandige muzikale phrasen, die den tekst aan zich onderwerpen, zal men echter te vergeefs bij Andriessen zoeken ; elke wending is gegroeid uit den tekst zelve, waarvan ze vaak verrassend mooi de schoonheden naar voor brengt. Andriessen's muziek is in deze liederen de zuivere muzikale declamatie van op zich zelf reeds zangerige verzen, waaromheen de begeleiding de gepaste stemming weeft.

Maar, hoor ik den Vlaamschen lezer al vragen, hoe komt een Hollandsch componist ertoe op Fransche en Duitsche teksten te werken, met stelselmatig voorbijgaan der poëzie in zijn eigen taal ? Die vraag is voor den Vlaming allernatuurlijkst, ik ook heb ze mij menigmaal gesteld. De Hollandsche kunstenaar — ik heb het reeds boven betoogd — staat echter in zijne subjectieve uiting te ver van eigen volk, dus ook van eigen taal, dan dat hij de natuurlijke band die ons aan de moederspraak, vooral als het geldt het weergeven onzer intiemste ziele-emoties, gevoelen zou zooals wij dien voelen. Ik ben haast zeker, moest ik aan Andreissen de vraag stellen, dat hij mij antwoorden zou slechts te kunnen componeeren op teksten die hem direct inspireeren, om het even of het Duitsche, Fransche, Latijnsche of Nederlandsche zijn.

Toch durf ik hopen dat de jonge componist weldra den Vlaamschen of Hollandschen dichter moge vinden, wiens verzen hem aanlokken om den Nederlandschen kunstliederenschat met zijn origineel talent te verrijken.

Ja, origineel en gezond is het talent van Andriessen in hooge mate ; geen zoeken en tasten, geen moder-

nisme malgré tout, maar eene welomlijnde kunst, uit overtuiging geboren, consequent aangekweekt en in zichzelf tot rijpheid gekomen, eene kunst, niet voor de groote massa, maar stil-intiem, voor dezulken die met den componist de reine poëzie van de mystiek aanvoelen kunnen, voor hen die zich klein weten tegenover de goddelijke kracht van het ware schoon.

Wat Hendrik Andriessen ons tot nog toe van zijn rijke gaven geschonken heeft, moge de belofte zijn — hij is pas 29 jaar — van nog veel rijpe en eerlijke kunst.

JOS. DE KLERK.

OP WARANDE-WANDEL.

9. De « Uren met Hegel », ons bezorgd door Dr H. W. Ph. E. Van den Bergh van Eysinga, zijn zeer onvoldoende ingeleid. Ik weet wel dat het een karweitje is Hegel's wijsbegeerte op een paar bladzijden duidelijk of liever verstaanbaar te maken ; maar men moet ofwel er niet aan beginnen ofwel er den noodigen omvang voor eischen.

Wel vernemen we van de noölogistische en de empiristische richting in de wijsbegeerte, en van de grooten, die sinds de Renaissance met hun pogingen ter harmonieering van denkstelsels en wetenschappen Hegel zijn voorgegaan. Wel vernemen wij ook van Hegel's « idee » en van de dialektische methode ; wel vernemen we nog van Hegel's heropleving in Nederland, vooral door de brutale zorgen van Bolland, en van de grieven tegen Hegel's «intellectualisme» en «optimisme». Maar de kern van de inleiding ligt in de ál te driftige afstraffing van een Nederlandsch hoogleeraar, die zou beweerd hebben dat men het een ouden waan moest heeten wanneer men den mensch een redelijk wezen acht. En de bezwaren tegen den professor dijen uit tot bezwaren tegen de heele maatschappij : « De theologie is zielig en kweekt dominé's, de godsdienst is stichting en bewaakt de brandkast, wat zich aandient als wetenschap bestreeft een professoraat en serveert de ruziemakers, die van imperialisme droomen en van bloeiende affaires ». Ik geloof dat het zuiverder kon gezegd en kalmer gedacht. Maar vooral jammer is dat dit alles in de plaats komt van een broodnoodige inleiding op Hegel. De logische weg langs denwelken Hegel is gekomen tot de pantheistische zelfvergoding van het menschelijke denken wordt hier niet in 't minst aangeduid. Evenmin wordt uiteengezet hoe Hegel's drieledig stelsel : logica, natuurphilosofie, ethiek, vastzit aan zijn drietal : idee, natuur, geest. En zou 't eveneens de moeite niet hebben geloond in zijn Ethica na te speuren hoe hij de wijsbegeerte der Geschiedenis getuigen doet voor het Christendom als drager van de godsdienstige bevrijding en voor het Germanendom als bewerker van de politieke redding? Ten slotte is het nog steeds curieus

na te gaan hoe de pantheist Hegel met de hoofdwaarheden van 't Christendom goochelt, en hoe hij den inhoud van 't Evangelie herleidt tot de prediking der eenheid van goddelijke en menschelijke natuur.

De grootste verdienste van dit boekje over Hegel ligt dan ook in de keuze der vertaalde stukken. Er werd gekozen uit de « Encyclopedie », de « Phaenomenologie des Geestes », de « Philosophie der Geschiedenis », de « Wijsbegeerte van den Godsdienst ».

Vooral de inslaande zetten van Hegel's ten slotte bijzonder dichterlijken geest komen tot hun recht. Maar na de woorden der inleiding dat « Spinoza's systeem ons niet verklaart hoe denken en uitgebreidheid in de substantie zijn verbonden » hadden we verwacht dat Eysinga nu eens met Hegel's eigen tekst zou bewijzen dat Hegel daarin beter is geslaagd. Dat blijkt helaas niet, en voor de onevenredigheid in dit boekje poogt zich de bewerker te redden met de nota dat « een gedeelte van de copie geen plaats kon vinden wegens de door den uitgever aan dit geschrift gestelde grenzen. »

10. « De Uren met Flaubert » wijken sterk af van den gewonen gang der « Uren ». Slechts ¼ van het boek is gewijd aan uittreksels van den schrijver, al de rest is inleiding. Dat gaat de 140 blz. te boven. 't Is dan ook een heele studie, die de heer Spanjaard ons geeft, en mede het breedvoerigste wat we in 't Nederlandsch over Flaubert bezitten. Ook het beste, al behooren we niet te vergeten wat J. ten Brink, Huet, de Meester, Van Hamel en Van Eyck over hem hebben verteld.

Flaubert is een model van een «homme de lettres» geweest. Te leven voor de literatuur was hem genot, maar vóór alles plicht. Wat die man heeft gesjouwd op 't papier ! Van hem zijn de uitdrukkingen : « les affres du style » en « se soûler d'encre ». Flaubert is een der weinige genieën die aan hun stijl *te* veel zòrg hebben besteed. De angst om volkomen objectief te zijn, om zijn persoon buiten zijn werk te houden, om nooit lyrisch te wezen, is wezenlijk in hem tot een ziekte gegroeid. En dan die manie om toch maar steeds aan zijn schrijftafel te zitten. Uit een brief van hem aan George Sand leert ons de heer Spanjaard dat Flaubert's schrijfwoede diep vastzit aan zijn pessimisme : Zoodra ik niet meer een boek onder handen heb, of niet over een nieuw boek peins, overvalt mij een levensmoeheid

dat ik het zou kunnen uitschreeuwen. Het leven schijnt mij slechts te dragen als men het wegmoffelt. » Toch leefde hij graag — maar enkel om te schrijven : « Ik wil nog leven gedurende drie of vier boeken ».

Verbeelding en waarneming, zegt Spanjaard terecht, zijn voor Flaubert begin en einde der kunst. Maar de zuivere uitdrukking van hetgeen de verbeelding en de waarneming hem doen zien eischt dagelijksche oefening, inspannenden arbied onder de meest strikte contrôle.

Ter vertaling heeft Spanjaard gekozen uit : « Apollonius van Tyana » en « De Duivel » ; en een fragment uit « Een eenvoudige Ziel ». Het laatste is wellicht nog het keurigste.

11. Men zou moeilijk binnen hetzelfde Fransche volk, dat trouwens onder zijn hooge geesten, hoe talrijk ook, minder rijk is aan schakeeringen dan b. v. de Engelschen, de Duitschers en de Italianen, bezwaarlijk twee typen vinden die zoozeer van malkander verschillen als Flaubert en Vinet. Deze was dan ook eigenlijk geen Franschman, wel een Fransch Zwitser, die ondanks zijn groote liefde voor « la grande nation » toch bizonder Zwitsersch nationaal heeft geijverd.

Beiden hadden tot lijfspreuk Terentius' vers : « Ik acht niets menschelijks mij vreemd ». Maar de eerste beweerde « Wie den mensch leert kennen leert alles wat wetenswaardig is », en de andere meende : « Eerst wie God kent, verstaat den mensch ».

Onverdroten zwoegde de eene, en schiep ; de andere zwoegde evenzeer, en bestudeerde de schepping des Heeren en de scheppingen der menschen.

En zoo werd de protestant Vinet een toonbeeld van een christelijk humanist. Wel acht ik het gewaagd te doen wat hier zijn inleider doet, Dr P. D. Chantepie de la Saussaye, voor gangbare munt te nemen de eigen Zwitsersche uitspraak « le Pascal Suisse » en dan maar tusschen die beiden een parallel te beproeven. Men vergelijkt niet een man van genie met een man van talent, vooral niet als men juist dien man van talent op het schild wil heffen. Maar, op zich zelf bekeken, blijft Vinet zeker een schoon, hoewel niet zoo heel sterk, figuur. 't Kan waarheid zijn wat Chantepie beweert dat Vinet's preeken eenig zijn in het Protestantisme, « door diepte en rijkdom van denkbeelden, door groote

helderheid tevens » — maar dat geeft geen bizonder hoogen dunk van de overige protestantsche welsprekendheid. Onder een veel ruimer publiek blijft Vinet voortleven als literator om zijn merkwaardig-persoonlijke studiën in de Fransche letterkunde der 17^{e}, 18^{e} en 19^{e} eeuw. Een groot voordeel voor den critischen geest van Vinet is 't geweest dat hij zoover van Parijs heeft geleefd, en dat hij zoo rustig op afstand het gedoe aldaar heeft kunnen bekijken. Voor meer dan de meesten denken zal daaraan liggen wat Chantepie getuigen mag : « Hij is in zijn literarische kritieken bovenal een denker die psychologisch de personen, hun beweegredenen, hun geestelijken inhoud bestudeert. Dieper dan partij of uiterlijke leuzen reiken, zift hij de verschillende zijden van het geestelijk schrijven. Daarbij is hij liefderijk ; waarbij men zijn schuchter, aarzelend karakter vermeldt, dat toch niet vooral aan zwakheid is te wijten, maar dat uit den ernst van zijn opvatting voortkomt, die bovenal de zedelijke eigenschappen doet wegen. In Vinet's literarisch oordeel zien wij zijn beschouwing van den mensch met de in hem werkende krachten, de hem leidende beginselen uitgedrukt. Overal vinden wij den christelijken denker terug die uit het middelpunt van zijn geloof licht doet schijnen over tijden en menschen. Geen minder dan Sainte Beuve heeft gezegd dat Vinet's artikelen over de literatuur der 19e eeuw het rijkste en belangrijkste werk over de letteren dier dagen zijn ». Ook de literaire grooten van de Kerk waartegen hij ijverde wist Vinet te waardeeren : lees maar zijn bladzijden over Bossuet, Fénelon, Bourdaloue. Met menschen als de Maistre kan hij, weliswaar, minder goed om. Maar dan staat daar ook tegenover dat hij Voltaire wellicht beter dan iemand zijn zeg heeft gezegd.

De vertaling en de aanteekeningen bij de vertaalde stukken zijn van Dr A. W. Bronsveld, die, naar we hem kennen, niet zal geaarzeld hebben om in deze reeks « Boeken van Wijsheid en Schoonheid » ook een christelijk denker aan de beurt te laten komen. De keur is met oordeel gedaan ; uit Vinet het meest kenmerkende en voor den lezer het meest christelijk propagandeerende. Met bizondere belangstelling zal door degenen, die vooral naar het meer literaire wenschen te gaan, worden gelezen wat Vinet zegt over J. J. Rousseau, over Schiller, over Lamartine en over

Hugo. — 't Zou intusschen jammer zijn, moest men ongelezen laten de fijne hoofdstukken : « Altijd blijde » en « Verzuimde gelegenheid om goed te doen ».

Met dit alles zal niemand beweren dat de reeks boeken van Wijsheid en Schoonheid in Vinet haar hoogtepunt bereikte.

12. Van hem naar Ruskin bewegen we ons dan ook beslist in klimmende richting. Niet enkel is Ruskin een veel grooter geest en een veel rijker hart dan Vinet, maar 't is opmerkelijk wat een verschil van innigheid er is tusschen deze beide christen-menschen. Vinet, met al zijn apostel-roeping is toch een sectaris naast den ongezalfden prediker Ruskin, die in alles even vroom bleef, ook nadat hij er zijn anglikaansche orthodoxie had bij ingeboet, en die dan ook veel meer in zich had van de echte profetenziel dan de Fransche Zwitser. Deze bizonder verzorgde « Uren met Ruskin » zijn het werk van J. De Gruyter. En zijn inleiding op zich zelf is een flink stuk arbeid.

De eerste helft is in hoofdzaak gewijd aan het groote beginsel dat Ruskin bezielde : de grondslag van alle kunst is van zedelijken aard.

De leerling uit de school van het Nieuwe Gidsers-pantheisme kan natuurlijk Ruskin niet in allen deele gelijk geven. Maar zijn bewonderende sympathie tracht hem te verklaren, en met evenveel zorg wordt ons voorgesteld de bestrijder van het kwade als de prediker van het schoone. Kordaat komt het er uit : « Ruskin's waarheden en dwalingen zijn van een veel hooger soort dan de waarheden en dwalingen van andere werkers ; zij staan op een hooger plan : het zijn waarheden en dwalingen, niet van feiten, niet van louter redeneering, maar van een tendenz, een zedelijke houding, een wijsgeerig inzicht ». Nu, dergelijke dwalingen kunnen weleens des te gemakkelijker zijn.

Andere theoretici over kunst gaan uit van de hooge, van de hoogste waarde der kunst, als van een postulatum, van een axioma nog liever. « Maar de theorieën van Ruskin behandelen de betrekkelijke belangrijkheid van kunstzaken en andere zaken in ons leven ; zij behandelen het probleem hoeveel van onze gedachten, onze energie, onze liefde, wij mogen geven aan de kunst ».

Verwacht bij Ruskin daarover geen mathematisch uitgemeten verhoudingen. Maar zeker is 't dat Ruskin

op geniale wijze heeft voorgedaan wat nu ten onzent sinds enkele jaren meer gecondenseerd en ook wel schematischer Just Havelaar is aan 't pogen, van af zijn « Symboliek der kunst » tot zijn « Democratie », die onlangs in dezen Warande-Wandel ter sprake kwam. Voor beiden is er tusschen schoonheid en zedelijkheid een vast en nauw verband. Daarover wil De Gruyter zelf ook het zijne zeggen: « Zoover zou ik niet willen gaan ; mij komt het voor, dat er een element in de schoonheid is, dat meer dan menschelijk is, van meer algemeenen en onkenbaren aard dan door menschelijke attributen te bepalen of door het menschelijk denkvermogen te omvatten, een speciaal iets van meer dan aardschen, van goddelijken oorsprong, een ding van vorm, van kleur, van proportie, van gratievol bewegen, van rythme, van harmonie, waarvan wij het wezen niet in 's menschen persoonlijkheid naspeuren kunnen, omdat het oneinaig grooter is dan elke en alle menschelijke persoonlijkheid, een wereldspraak, waarbij de spraak van den kunstenaar allergebrekkigst stamelen is, een afglans van Hooger Macht, het stralend gewaad van het Al-Oneindig Wezen, dat wij slechts bewonderen en venereeren, niet doorgronden kunnen ».

Het kan eenvoudiger, met minder oratorie gezegd. En Ruskin zelf heeft dat alles fijner en inniger uitgesproken. Daarom verkiezen we ook het tweede deel van De Gruyter's opstel, waar hij 't werk van Ruskin in zijn groote trekken ontleedt : zijn boeken over schilderkunst en over bouwkunst en over sociale beweging.

't Is hier niet de plaats om uit te weiden over algemeen bekende werken als « Modern Painters » en « The seven Lamps of Architecture ». Wie Ruskin's hoofdwerken niet kent moet er spoed mee maken ze te leeren kennen : van 't vele goede dat boeken in de 19e eeuw aan 't menschdom hebben gebracht is een eerbiedwaardig procent aan dezen éénen man te danken. Maar wèl mag over Ruskin's idealisme in de sociologie hier deze bladzijde van de Gruyter een plaatsje vinden :

« Ruskin leefde tijdens die geweldige uitzetting van de Engelsche industrie, die van Engeland de werkplaats der wereld maakte, en welke materieele voordeelen en daarmee in meer dan één opzicht ook geestelijke voordeelen, welke vermeerdering van rijkdommen en

gemakken en voor velen een ruimer bestaan, deze ontwikkeling van nijverheid en handel met zich brengen mocht, zeker is dat zij een allerverderfelijksten schaduwkant had. Hij zag de vruchtbare dalen en zacht glooiende heuvelgronden van het Engelsche land voor een groot gedeelte zich vullen met monsterlijke fabrieksgebouwen, opzendend hun afzichtelijke rookkolommen tegen het hemelsblauw, met hun walm en gif uitdrijvend de zuivere lucht, hij zag het heldere water van beek en stroom bezoedeld met afval en vuilnis van allerlei aard, de uitwerpselen der machinale fabrikage, wat een ding van blijdschap, schoonheid en zuivering was vervormd tot een stinkende riool ; hij zag het handwerk, dat in zijn voortbrengingmethode een zekere mate van vreugde en vrijheid met het werk verbond en waarvan hij een regeneratie voor de bouw- en andere kunsten verwachtte, plaatsmaken voor den eentonigen, slaafschen, mechanischen arbeid van het moderne fabriekswezen ; hij zag de demoralisatie van het Engelsche volk, zijn achteruitgang in physiek- en moreel opzicht onder den dwang van dezen arbeid, verricht in de stoffige fabrieksatmosfeer ; hij zag de steden in hun kleurlooze en geestelooze huizenmassa's zonder een eigen artistiek leven, zonder schoonheid zelfs in de woningen der rijken en afschuwelijk van wansmaak en doodschheid in de woningen der armen, hij zag deze steenen gedrochten steeds uitzetten ten koste van het land en de natuur, van weiden en tuinen en bosschen ; hij zag een materialistischen geest, een geest die de waarde van mensch en ding afmeet naar zijn marktprijs, met arroganten praal zich een weg banen over innerlijke waarde en schoonheidszin ».

Ter vertaling uit Ruskin koos De Gruyter :

« Claude en de Romeinsche Campagna » ; « Twee Schilderijen van Turner : de Sneeuwstorm en het Slavenschip » ; « Het Landschapschilderij van vroeger en nu » ; « Oneindigheid, kenmerk van het goddelijk Onbegrijpelijke» ; «het valsch Ideaal» ; «de Pijnboom» ; « Dürer en Salvator » ; « Tweeërlei jeugd : Giorgione en Turner » ; « Van de Lamp der Waarheid » ; « Van de Lamp der Macht » ; « Van de Lamp des Levens » ; « Van de Lamp der Schoonheid » ; « Van de Lamp der Herinnering » ; «Van Padua naar Venetië » ; «Venetië gezien van uit de Lazerna » ; « Een Engelsche Kathedraal en de San Marco » ; « Het Interieur van San

Marco » ; « Invloed van de Omgeving op den Kunstenaar » ; « Over Goede en Slechte Kunst » ; « Qui judicatis terram » ; « Koninginnetuinen ». Inderdaad een revue van wijsheid en schoonheid.

13. Van Ruskin naar Andersen. — Zoo 't geen stijgen beduidt blijven we toch zeker op dezelfde sereene hoogvlakte, hoe anders ook het uitzicht hier is. Jammer dat ditmaal de gids niet zoo bedreven mag heeten. Schrijftalent als De Gruyter heeft Christine Doorman niet. Dat is des te meer teleurstellend daar de titel heel wat belooft : « Iets over den geestelijken achtergrond van Andersen's sprookjes verduidelijkt aan fragmenten uit zijn werken ».

De schrijfster wil duidelijk maken dat Andersen's geniale grootheid hoofdzakelijk aan zijn kinderlijke reinheid is te danken. Het *is* dan ook duidelijk dat de eigenaardige bekoorlijkheid van den wonderbaren verteller vastligt aan gaven die slechts kunnen huizen in onverdorven kinderzielen. Enkel moesten we, vertrouwend op den titel, meer hebben vernomen van 't geheim hoe in dezen buitengewonen schoenmakerszoon de kinderlijkheid tot een scheppende kracht is gegroeid. Als men goed Andersen's roman « de Improvisator » weet te lezen, kan men daar meer van vernemen dan uit Andersen's « Sprookje van mijn leven », waaruit deze inleidster zooveel heeft vertaald. 't Ware haar veel beter gegaan had ze psychologisch kunnen doorzetten zooals ze begonnen was. Want dat begin belooft heusch veel meer dan verder is gegeven. « Hij ging in een lichtglans, die van zijn binnenste zelf uitglansde. Want zoo rein kinderlijk en goed zag het er van binnen bij hem uit, dat Gods licht onbezoedeld door hem heen kon stralen, dat Gods stem er onafgebroken doorzong, niet overstemd door wilde, woeste kreten van lage hartstochten ; en zoo klaar was zijn blik daardoor, dat hij in de menschen, in heel de natuur, tot zelfs in een blaadje, een veertje, een klein insectje, God zag. Waar hij het oog ook wendde, hij zag de dingen in het hooger licht ; hij zag in het vergankelijke het onvergankelijke, in de wisselingen het blijvende. Men moet een hooge geestesontwikkeling, een goed, kinderlijk rein hart hebben, om onmiddellijk de eeuwige schoonheid te zien in alles. Ik heb eens het voorrecht gehad den schilder Bosboom te ontmoeten, die mij vertelde : « Toen ik jong was, en mij nog wel door schijn liet begoochelen, zag ik in

een kunstwerk eerst de fouten, en rekende die den kunstenaar zóó hoog aan, dat ik het schoone in zijn werk voorbijzag. Later, toen ik als mensch vooruit gegaan was, heb mogen toenemen in geestelijken groei, zag ik in een kunstwerk het allereerst de eeuwigheidsgedachte die er in ligt, het goddelijke dat er uitstraalt ». — Zoo was Andersen, hij zag het eeuwige in alles het eerst, zong ervan, dichtte ervan, kon er niet van zwijgen, jubelde het tegen, was bijna uitgelaten blij over alles. Hij was een groot kind, niet als een kind, dat onbewust de dingen in zich opneemt, maar een groot menschenkind, dat het floers van stof, dat door onze verkeerdheden voor onze oogen hangt, heeft kunnen wegwerken, dat bewust de dingen heeft kunnen aanvaarden, zooals ze in de eeuwige wet bedoeld waren ».

Goed. Geen schooner ontspanning dan een sprookje. Maar om in de wereld het zijne te doen — om in de wereld van thans zijn taak te verrichten, moet men nog wat anders presteeren dan met sprookjes om te gaan. Andersen had een heerlijke zending. Maar om 's levens hoogsten plicht te leeren beseffen en vervullen moet men naar andere meesters. En binnen de eigenlijke literatuur zijn ook die aanwezig. Hoewel deze boeken van Wijsheid en Schoonheid tot nogtoe bij geen enkelen van dat hoogste soort belandden. Allemaal zoekers, geen vinders tot nogtoe. Of althans geen die den indruk maakt overtuigd te zijn voor zichzelf te hebben gevonden. Ook Andersen niet. Moest nu alles gaan zooals hij het zich dichterlijk droomde, het zou er in deze wereld — dat wist hij zelf heel goed, vreeselijk sentimenteel-zoeterig uitzien. Voor sommigen — allemaal brave zielen natuurlijk — kiplekker. Voor anderen, voor de kranigsten en de krachtigsten, om zich dood te vervelen.

« Hij ging in een lichtglans, die van zijn binnenste zelf uitglansde ». Goed, maar 't was maanlicht. En zonder zon geen leven. En niet zoo heel ver van ons af verscheen er in de literatuur nog zoo een die de zon in zich droeg en die ons de zon heeft gebracht. Daarom vraag ik : Waarom schonken de « Boeken van Wijsheid en Schoonheid » ons niet allang eenige « Uren met Newman » ? Wat zij tot nogtoe verzuimden werd gelukkig onlangs door Dr Jozef De Cock gedaan. Hij vertaalde op een wijze die nagenoeg al de vertalers van de voorgaande grooten beschaamt : « XV Preeken van

kardinaal Newman ». (1) Enkel tegen den titel heb ik een klein bezwaar. Die preeken zijn niet van den kardinaal, maar van den jeugdigen John Henry Newman, in de heuglijke jaren van het Oxford Movement. Ik zal hier niet uitweiden. Wie Newman wil kennen in zijn pracht van dichter en denker, van apostel en profeet, wie De Cock wil kennen in zijn kracht van vertaler, leze dit boek, en sla geen enkele bladzijde over. Vijftien preeken uit die honderden. Misschien konden evengoed andere gekozen. En geeft De Cock ons nog zoo'n deeltje dan komen daar voorzeker bij de « Communion of Saints» en «The Danger of accomplishments». Maar de vijftien die we thans kregen hooren zoo heerlijk saam dat ze ons brengen een zeldzaam christelijk levensprogram, voor denken en doen, en dit in een wellicht weergaloos keurigen literairen vorm. Ik houd het er voor dat men de beteekenis van een bundeltje als dit niet licht overschatten kan. Het moest ons allen inderdaad een groote vreugde zijn dat ons Nederlandsch een vertaler heeft gevonden die Newman waardig is. Bremond b. v. heeft heel wat ter verspreiding van Newman's werk in Frankrijk gedaan. Maar ik bid u, leg eens uit zijn bundel vertalingen van Newman's preeken ; die heet « La Vie chrétienne » : « Le Monde Invisible » « Mystères de notre existence présente » ; « Grandeur et petitesse de la vie humaine » ; « Appels divins » — naast De Cock's : « Onzichtbare Wereld », « De Geheimzinnigheid van onzen tegenwoordigen Staat » ; « De Grootheid en de Kleinheid van het Menschelijk Leven » « Het Roepen Gods » — en vergelijk dan ook met het oorspronkelijke. Het is een weelde te zien wat onze taal vermag, als ze wordt gehanteerd met de vaardigheid van een stylist als De Cock. Wat is 't na dezen langen Warande-Wandel goed rusten aan den boord van zulk een stroom, waar zulk een zon in speelt : « Dit gevoel van de nietigheid des levens, ons opgedrongen juist door het feit dat het eindigt, wordt zeer verdiept, wanneer we het leven tegenoverstellen aan de vermogens van ons die het beleven. Had Jacob den ouderdom van Mathusalem bereikt, hij had gezegd : het leven is kort. Dit is het wat wij allen voelen ofschoon het op het eerste gezicht iets tegenstrijdig lijkt : dat zelfs wanneer de dagen langzaam gaan, beladen met

(1) De Vlaamsche Boekenhalle, Leuven, 1921.

vele gebeurtenissen, of met kommer of verdriet, die ze lang maken en vervelend, dat ofschoon de uren dralen, het jaar toch voorbijvliegt, en de voorbije tijd gelijk is aan een droom, ofschoon we er geen eind aan zagen zoolang als hij duurde. En dat schijnt hieraan te liggen dat, wanneer we het menschelijk leven, of eender welk klein gedeelte ervan, beschouwen op zichzelf, we daarin de wezenlijkheid bemerken van een ziel ; de kracht van een geestelijk bestaan, van een toerekenbaar wezen, ons bewustzijn getuigt hiervan ten elken tijde. Maar wanneer we er op terugblikken met ons geheugen zien we het slechts van buitenaf, louter als een tijdverloop, als een stuk aardsche geschiedenis. En den langsten duur van deze wereld is als stof en weegt niets tegen één levenstond van de inwendige wered. Aldus verwachten wij daardoor groote dingen van dit leven, uit het doorloopend innerlijk besef, dat we zielen bezitten, en we zijn aldoor teleurgesteld als we overwegen wat de voorbije tijd ons heeft geschonken, of wat we kunnen hopen van dien tijd die nog komen moet. En 't leven is aldoor aan 't beloven zonder te vervullen, en daardoor, hoe lang het ook zij, zijn onze dagen weinig en boos. Dit is het bijzonder opzicht onder hetwelk ik het onderwerp wil behandelen ».

Schoonheid en Wijsheid ? Ze vonden malkander zelden saam als in John Henry Newman. Hem een groot schrijver te heeten, hem te huldigen als een der vier grootste meesters van het moderne Engelsche proza mag volstaan voor de schematiseerders van een handboekje voor geschiedenis der letterkunde. Wie met Newman verkeert, kan van hem niet meer los ; want hij voelt elken dag beter dat deze man is een van de grootste weldoeners der menschheid. Ik wou dat, aan den overkant, de trouwen van de Baarnsche reeks «Boeken van Wijsheid en Schoonheid » dat ook eens vernamen en — ondervonden. J. P.

BOEKENNIEUWS.

AUG. VERMEYLEN : **Geschiedenis der Europeesche Plastiek en Schilderkunst, in Middeleeuwen en Nieuweren Tijd.** 1e Deel : De Middeleeuwen. — Wereldbibliotheek, Mij voor Goede en Goedkoope Lectuur, Amsterdam. 1921.

Alweer een ontwikkelingsgang. Maar zoo iemand tot zulk een lastige taak in staat is, dan wel deze kunstenaar-geleerde met zijn groote vermogens van analyse en synthese.

In veel gevallen is het waar : hoe beter men zijn stof beheerscht des te kleinere boeken schrijft men er over. Ik wil zeggen dat de onderscheidingsgave om goed te schiften en de compositiegaven om stevig te condenseeren enkel aanwezig zijn bij degenen die het terrein dat hun arbeidsveld is kennen als hun binnenzak.

In een «voorrede» geeft Prof. Vermeylen zijn standpunt aan : Tegen dat van Taine in zou men 't zijne kunnen heeten : optimistisch-spiritualistisch. Optimistisch, want er bestaat volgens Vermeylen, een eenheid van ontwikkeling ; spiritualistisch, want die eenheid is verheven boven de veelheid van Taine's materialistisch oorzakenstel. En Vermeylen formuleert, hoe voorzichtig dan ook, zijn inzicht in een thesis : « In eenzelfde tijdperk, d. i. in eenzelfde stadium der kunstbeweging, is er minder verschil tusschen de problemen waar verschillende volkeren voor staan, dan tusschen de problemen waar eenzelfde volk in verschillende tijdperken voor staat ».

Zoo is Vermeylen in zijn lange stille studiejaren er toe gekomen, heel wat nationalistische grenspalen uit te rukken, en tevens de traditie te breken krachtens welke het betaamde dat de eene school de andere steeds kleineerde. Vermeylen tracht alle verschijnselen te begrijpen en ze alle een plaats in de evolutie te geven. Natuurlijk houdt zijn smaak daarbij het recht in 't oog en verleent hij rang naar waarde. Vooral heeft hij 't land aan het machtspreukige van oordeelen en veroordeelen in de kunstgeschiedenis. Zoo zijn we b. v. zoo goed als allen geschoold geweest in minachting

voor 't Byzantimisme. « Hoe onrechtvaardig, zegt Vermeylen. Juist de Byzantijnsche kunst heeft, in donkere tijden, iets bewaard van die schoonheid en dat levensgevoel, die de roem der Oudheid waren. In de heele schilderkunst is er niets dat in het opzicht van voorstellend-decoratieve macht de Byzantijnsche mozaïeken overtreft ».

Uit zijn opzoekingen naar een ontwikkelingsgang blijkt het Vermeylen dat de groote factor, vooral in het Westen, steeds is de drang naar persoonlijkheid. Om dien te illustreeren kiest hij wezenlijk doorslaande voorbeelden, persoonlijk opgezochte voorbeelden, want alles wat hij aanhaalt en ter illustratie bijbrengt heeft hij zelf nagezien en ter plaatse bestudeerd. Duidelijker dan ooit komt hier te voorschijn dat « Noord-Frankrijk een rijker openlucht-museum van middeleeuwsche kunst uitmaakt dan heel het overige Europa ». Het duurt dan ook niet lang of wij zien Vermeylen beslist positie nemen ten gunste van de « donkere tijden ». Maar nooit al dwepend, steeds bedaard redeneerend zoodat hij weleens den indruk maakt bang te zijn van geestdrift.

De ontwikkeling der dertiende-eeuwsche beeldhouwkunst in Frankrijk bestudeert Vermeylen te Chartres, te Amiens en vooral te Reims. Maar ook in Engeland, Spanje, Duitschland en Italië doet hij zijn scherpspeurende omreizen.

De dertiende-eeuwsche schilderkunst viert haar hoogtij in Giotto, wien Vermeylen dan ook een tiental van zijn keurigste bladzijden wijdt.

In zijn onderzoek van de beeldhouwkunst der 14e eeuw is Vermeylen vooral getroffen door « het afnemen van den monumentalen zin ». Een beetje ontnuchterend zal het hoofdstuk, aan de 14e eeuw gewijd, werken op degenen die op gezag van Courajod geloofden dat de Vlamingen toen in Frankrijk het beste werk verrichtten. Die steenhouwers immers waren, volgens Vermeylen, meestal Walen.

Maar voor de « Renaissance,» in de beeldhouwkunst redden we ons met den Bourgondischen Nederlander Claus Sluter. Met hem treedt het Germaansch element voorgoed naar voor : « het weergeven van het innerlijk drama en de uiterlijke verschijning met die populaire, zwaar-eenvoudige kracht van oprechtheid, recht op den man af. »

Boven alles belangwekkend in dit kleine, maar

zware boekje, is de uitpuring van het begrip Renaissance. Allang waarschuwen de specialisten tegen de meening, die destijds die kunstbeweging met haar blijvenden naam heeft gedoopt : de heropleving der Oudheid. Neen, zegt Vermeylen, — en hij vindt hier alweer de bevestiging van zijn geliefkoosde stelling : « Wat door uen band « Renaissance » genoemd wordt is alleen het eind van een geslachten-lang proces : het losgroeien van een individueele kunst uit de monumentale gemeenschapskunst der middeleeuwen. Het losgroeien van den kunstenaar uit de menigte ; van den vorm en de opvatting van het kunstwerk uit het architectonische en het ideale geheel. Het algemeene moet onderdoen voor het persoonlijke ».

In dat licht nu komen te staan Donatello, de Pisano's, Masaccio, de Vlaming Jaak Coene en de Geldersman Maelwael. En hooger stijgt de weg en stralender wordt het licht nu we aan 't slot van het boekje staan, — en met Vermeylen in opgetogen, maar toch steeds alles napierende, bewondering, voor de « Aanbidding van het Lam » der gebroeders Van Eyck.

Het bundeltje tekst wordt vergezeld door een zeer handig bundeltje platen, 82 in getal. Op zichzelf reeds zijn die platen een verkwikking, en ze hebben tevens de zending een tekst te verduidelijken, die, met al de verdiensten blijkend uit hetgene hier voorgaat, toch zonder de verluchting in zijn gedwongen condenseering wat al te zwaar kon zijn, althans ter ruime populariseering, zooals door de Wereldbibliotheek steeds wordt bedoeld. Trouwens, welke geschiedenis van de plastieke kunsten vervult haar zending zonder goede platen ? Wij wachten verlangend naar 't vervolg van dezen schoonen Nederlandschen arbeid. J. P.

HERMAN TEIRLINCK : « **De Nieuwe Uilenspiegel in tien boeken, of de jongste Incarnatie van den scharlaken Thijl** ». Vlaamsche Bibliotheek, Uitgave Mij Goede en Goedkoope Lectuur, Amsterdam, 1920.

Geen tweede bij ons kan zulk een boek schrijven. Wie dat nu neemt als ongemengd hoogsten lof is er niet. Want de besten zouden zulk een boek niet willen schrijven. De Vlaamsche geest van Thijl waart hier rond weliswaar, maar uit zich bij voorkeur in het platste

en vieste waarnaar onze volksmond zich weet te zetten. Wat niemand schrijft, ook niet de onmeedoogendste naturalist van de school die destijds met mesthoopen triomfeerde, noteert hier de schepper van Serjanszoon. Dat heet ik sollen met de literatuur. Teirlinck's amoraliteit, zijn sermoentjes over de vrije liefde en zoo meer, laat ik hier heelemaal buiten kwestie. Maar een feit is 't dat Teirlinck in zijn poging om onder de hoede van Thijl al de smerigste Vlaamsche grollen aaneen te rijgen, teenemaal is mislukt — ten minste als men de meest elementaire eischen van compositie vooropzet. Alwie gevoel heeft voor kunst weet Herman Teirlinck's groote gaven te schatten uit zooveel van zijn vroeger werk. Wie nu onder degenen die hem kennen, heeft zijn Thijl kunnen lezen zonder schrijnende pijn, — die pijn die telkens weerkeert als we met de schoonheid zien morsen ? In één geval is Teirlinck geslaagd : Als hij voor doel heeft gehad zichzelf als artist den nek om te draaien, en als hij van ons eischt dat we dit boek zouden bekijken van een zijner zetten uit : « Ik wil op den paardjesmolen zitten, maar ge moet mij een verken bemeesteren ».

En toch zou 'k willen dat hij zelf van de vaalt een keur uit deze bladzijden redden wou : Een klein boekje dan verhalend van Thijl's beste genot in Zuid-Vlaanderen, van zijn tochten naar Brussel en Brugge, naar Gent en Antwerpen, en Mechelen, naar Londen en naar 't front, en vooral de heerlijkheid waarbij wordt verteld hoe Thijl als vliegenier over zijn Vlaamsche wereld zwiert.

J. P.

NICO VAN SUCHTELEN : « **De stille Lach** », 10e druk, 14e duizend. — Mij voor goede en goedkoope Lectuur, Amsterdam.

Voor de recensie van dezen roman kunnen we verwijzen naar de breedvoerige bespreking daaraan vóór twee jaar in dit tijdschrift gewijd door Joris Eeckhout. Het nieuws bij dezen 10en druk is de inleiding. En wijl het boek zulk een buitengewonen opgang maakt is het niet overbodig onze lezers mee te deelen dat Nico Van Suchtelen inderdaad een medewerkster heeft gehad, maar dat die medewerkster zich voorloopig wenschte geheim te houden.

« Of ik dan nooit zou mogen verklappen dat ge-

sprekken over Ada Gerlo's karakter mij tot het scheppen van Elisabeth hadden gebracht ? Dat zij de eerste brieven dier dubbelgangster ontwierp, waarna ik ze uitwerkte ? Dat zij het geheele boek nauwkeurig nazag en het door mij geschrevene op tal van plaatsen aanvulde en verbeterde ? Dat zij een fragment van Elisabeth's dagboek schreef ? Kortom, dat zij het was die mijn inspiratie voor een belangrijk deel richting gaf ? — Neen, het mocht niet ! — Nooit ? — Nu goed, bij den 10[en] druk dan ! »

« En thans, vier jaar na het verschijnen van den 1[en] druk, krijgt zij haar straf voor den malicieuzen spot, waarmede zij de onthulling van het geheim tot der eeuwigheid dacht te verschuiven. Want dezen eenen keer neem ik scherts voor ernst, houd haar aan haar woord, en draag dit boek op aan Annie Salomons, de vrouw die... die ik maar verder van lof en dank zal verschoonen, omdat geen minder dan zij, van waarachtige vriendschap en vereering vleiende woorden verwacht.

« Maar om den lezer niet gansch en al de genoeglijke bekoring van een puzzle te ontnemen, vertel ik niet, zelfs niet bij den 25[en] druk, wàt zij schreef of verbeterde of invoegde. De nieuwsgierige beproeve zelf te ontdekken met rompstand of wichelrodee, waar de gouden ader van haar woorden loopt. Ik hoop voor mij dat het hem niet moge lukken ».

D. W.

AANBEVOLEN BOEKEN :

TH. VAN TICHELEN : **Beelden uit het Evangelie,** 2e uitgave, 3[e] — 7[e] duizendtal. Geloofsverdediging, Ploegstraat, 21, Antwerpen. 560 blz. 10 fr.

P. L. J. CALLEWAERT : **Op den Uitkijk.** St Michiel en Vlaamsche Boekenhalle, Leuven. 409 blz.

P. L. J. CALLEWAERT : **Kerelsleven.** Geloofsverdediging, Ploegstraat, 23, Antwerpen. 200 blz.

P. L. J. CALLEWAERT : **Onze Vlaamsche Volksjeugd.** Drukkerij Veritas, Gent. 280 blz.

P. HILARION THANS : **Mijn Oorlog.** Mechelen, St Franciscus-Drukkerij. 340 blz.

PROF. A. CARNOY : **Naar de ware Democratie.** P. Van Rooy, Lier. 80 blz., fr. 3.50.

Zevende Sociale Week, gehouden te Leuven in St Pieters-College, van 22 tot 25 Augustus 1920, volledig verslag. — Algemeen Verbond der Studiekringen, Ploegstraat, 23, Antwerpen, 1920.

DOM ADALBERT BRENNINKMEYER : **Vredeleven,** een boek van zielerust, vrij bewerkt naar het Fransch van Dom Ildesbald van Houtryve. 92 blz.

T. VAN DEN BLINK : **Opstellen en Brieven,** practische oefeningen in het stellen en het zuiver schrijven voor het hoogste leerjaar der lagere school en het vervolgonderwijs, geïllustreerd, 2e vermeerderde druk. J. B. Wolters, Groningen, den Haag, 1921, 70 blz. fl. 0.75.

H. G. DE MAAR en J. E. DE MAAR : **Engelsche Handelstaal,** 1e deel. J. B. Wolters, Groningen, den Haag, 1921. — 116 blz. fl. 1:60.

J. KOOISTRA en J. H. SCHMIT : **Oefeningen bij de eenvoudige Engelsche spraakkunst.** 2e deeltje. J. B. WOLTERS, Groningen, den Haag, 1921, 100 blz., fl. 1.15.

E. RIJPMA en F. C. SCHURINGA : **Nieuwe Stijloefeningen, ten dienste van inrichtingen voor hooger, middelbaar en voortgezet lager onderwijs.** 1e deeltje, 2e druk. J. B. Wolters, Groningen, den Haag, 1921. 80 blz., fl. 1.20.

L. LEOP[illegible]UBINK : **Leesboek voor de Volksschool,** 5e, 6e, 7e en 10e deeltje. J. B. Wolters, Groningen, den Haag, 1921 ; elk ongeveer 100 blz., fl. 0.75.

INHOUD :

Drukkerij A. DE BIÈVRE, Brasschaat (Antwerpen). Tel. 12.

† IN MEMORIAM.

Dr. Alf. Fierens.

Manmoedig gingt Gij op naar 's levens kruin,
Voorbij die, daadloos, treurig droomend stonden
En niets als vrucht van 't jonge leven vonden
Dan zwarten steen van idealen-puin.

Uw hart lag open lijk een stille tuin,
Waar zich rond roode rozen doornen wonden ;
Uw zielesterkte, zonder grens of gronden,
Wrong vóór Uw lijdenszee een brekend duin.

Eens stondt Gij vóór me met Uw breed gebaar,
Uw machtig-wekkend woord, Uw glanzende oogen
Waar zonlicht flonkerde van mannenwil ;

Nu ligt Gij op een zwarte doodenbaar
Als een symbool van Plicht, dat ik bewogen
Vóór Vlaandrens aanschijn ter beschouwing til.

Abdij Tongerloo. M. A. COOMANS.

DE ROL DER ZIELSVERMOGENS IN HET INTELLECTUEEL LEVEN (1).

Eerwaarde Heeren, Dames en Heeren,

Toen ik de zoo eervolle uitnoodiging ontving om het woord te voeren op deze plechtige vergadering, zag ik dadelijk om naar een onderwerp, dat in nauw verband stond met de studie. En gelijk het onderzoek van geweten, d. i. het nagaan van een zedelijk standpunt uit, der redenen, die ons tot handelen aandrijven, en der wijze, waarop wij onze handelingen verrichten, zeer nuttig of liever onontbeerlijk is om ernstige vorderingen te maken in het geestelijk leven, zoo kwam het mij voor, dat het ook zijn nut zou hebben voor de intellectueele ontwikkeling, eens na te gaan, hoe de mensch de heerlijke gaven welke hij van den Schepper ontvangen heeft, inzonderheid het verstand, gebruikt, en te onderzoeken of het niet mogelijk ware, er een beter gebruik van te maken.

— o —

Talloos zijn de handelingen, welke de mensch zonder nadenken aanleert, en al is hij ook een redelijk schepsel Gods, zijn geheele leven lang zonder nadenken en vooral zonder begrijpen blijft verrichten. Iedereen brengt voortdurend verschillende natuurkrachten in werking ; wanneer ik b. v. mijn blaadjes hier op deze tafel neerleg en deze daar blijven liggen, zoo is dat een toepassing van de zwaartekracht ; bij het voorbereiden der spijzen roept de huismoeder voortdurend allerlei physische en chemische wetten te hulp, enz. enz. Maar de allermeesten bevroeden niet eens, dat met hun dagelijksche handelingen allerlei natuurkrachten gemoeid zijn, die het weten, denken er slechts zelden aan, en die er soms aan denken, begrijpen er toch niets van.

Het menschelijk verstand, hoe wonderbaar ook, is immers zeer bekrompen, ook bij de meest begaafden.

---

(1) Rede gehouden den 23 October 1921 op de Hoogeschool voor Vrouwen te Antwerpen, bij de opening van het academisch jaar 1921-1922.

Ons dunkt het verschil tusschen de menschen in dat opzicht zeer groot : maar wat is het meest ontwikkelde menschenintellect in vergelijking met het Oneindig Verstand, met God ? Als wij dezen maatstaf aannemen — en hij is, ook van een zuiver natuurlijk standpunt uit en buiten alle ascese om, de eenige juiste, — dan bestaat er misschien tusschen de menschen in intellectueel opzicht evenveel verschil als tusschen vette en magere mieren ; het mierenvolk hecht daar wellicht veel belang aan, maar wij maken geen onderscheid tusschen beide soorten.

Het menschelijk verstand is dus zeer beperkt. Van ons eigen lichaam b.v., van de werking der zintuigen, van geheel ons vegetatief, zinnelijk en intellectueel leven weten wij zeer weinig en begrijpen wij niets. Een der bronnen onzer kennis is het gezichtsvermogen, dat over een wonderbaar zintuig beschikt. Doch wat wij zien, is weinig in vergelijking met hetgeen wij niet zien : microscoop, telescoop, photographie enz. leveren daar tallooze bewijzen van. En het weinige dat wij zien, zien wij slecht : sinds duizenden van jaren heeft de mensch millioenen en milliarden vogelen zien vliegen, en eerst in de laatste jaren — zoo las ik onlangs — is men door kinematographische opnamen tot de ontdekking gekomen, dat bij een vogel de vleugels niet slechts op en neer gaan, maar ook een draaiende beweging hebben om hun lengteas ; doch hoe eigenlijk de vleugelslag plaats grijpt, weet men zelfs thans nog niet geheel (1). — En hoe dan het materieele beeld, dat zich in het oog vormt, het punt van uitgang kan zijn tot een bewuste waarneming, en vervolgens aanleiding geven tot intellectueele werkzaamheid, dat alles is voor ons een onbegrijpelijk geheim

Doch laten we verder aantoonen, hoe de mensch zonder nadenken en mechanisch handelt, en meer bepaaldelijk het intellectueel leven en de studie beschouwen.

Het vijfjarig kind leert krabbelen en schrijven, en zal die kunst tot het einde zijns levens beoefenen. Doch hoeveel kans is er, dat het er ooit over zal nadenken, en zich afvragen hoe die twintig of vijf en

(1) WINKLER PRINS' *Geïllustreerde Encyclopaedie.* 4e dr., art. *Luchtvaart* (XIe deel. Amsterdam, 1919 ; blz. 541).

twintig letterteekens volstaan kunnen om, op zoovele wijzen als er talen zijn, die zich van hetzelfde alphabet bedienen, al de gedachten aan te duiden die in een menschelijk brein kunnen ontstaan, al de gevoelens, die een menschelijk hart kunnen ontroeren ? Hoeveel kans is er, dat het zich ooit zal afvragen, hoe die halen en oogen zijn denkbeelden en gevoelens aan anderen kunnen mededeelen ? Wij glimlachen, als wij in brieven van missionarissen lezen, dat de wilden het geschrift als iets geheimzinnigs beschouwen ; misschien zijn de wilden hierin verstandiger dan wij.

Ons kindje van zooeven kent nog niet goed alle letterteekens, en reeds leert het de cijfers, het leert tientallen en weldra honderdtallen enz. lezen en schrijven, en ook deze kunst zal het zijn leven lang beoefenen. Maar waarschijnlijk zal het nooit denken aan de onschatbare praktische waarde van de Arabische cijfers en van de nul, noch beseffen hoe geniaal het denkbeeld was, aan die cijfers een verschillende waarde te geven, volgens hun plaats in het getal. Soms is men nochtans op den weg daarheen : men ondervindt b.v. meer last met een jaartal in Romeinsche dan in Arabische cijfers, maar men denkt vaag aan een gebrek aan gewoonte, en wellicht nooit poogt men eens tot klaarheid te komen, door b.v. een vermenigvuldiging met Romeinsche cijfers te beproeven. En ik, die mij hier vermeet, de menschelijke oppervlakkigheid bloot te leggen, ben aan de voortreffelijkheid van ons cijfersysteem eerst gaan denken, toen ik zekeren morgen toevallig gezien had (1), hoe de Grieksche mathematicus Eutokios het moest aanleggen, om het getal 265 in het quadraat te brengen, en 's namiddags een zevenjarig neefje op zijn beurt een vermenigvuldiging zag maken.

Weldra leert ons kindje samentellen, aftrekken, vermenigvuldigen en deelen. Wederom is alles uitsluitend geheugenwerk. Vóór lange jaren heb ik een cursus van hoogere rekenkunde gevolgd, waarin ons o. a. het mecanisme van de verschillende bewerkingen der rekenkunde op rationeele wijze werd uitgelegd. Ik hoop voor den professor, dat het betoog onberispelijk was,

---

(1) In : *Geschichte der antiken Naturwissenschaft und Philosophie*, von S. GUENTHER und W. WINDELBAND. Nördlingen, 1888 ; blz. 12.

en voor mij zelf, dat ik het gesnapt heb ; in elk geval, als ik ooit nog aan 't rekenen ga, doe ik het zuiver mechanisch, alsof ik nooit van iets beters gehoord had.

Lezen, schrijven, rekenen zijn dus voor de allermeeste menschen altijd, en zelfs voor de philosophisch aangelegde geesten bijna altijd mechanische verrichtingen, onbewust geheugenwerk, waaraan het verstand geheel vreemd blijft.

Het ware gemakkelijk, het kind van zooeven in zijn verder studieleven te volgen, en aan te wijzen hoe dikwijls zijn geheugen alleen aan 't werk is, zonder dat het daarbij nadenkt. Onnoodig te zeggen, dat dit euvel, voor zoover het een euvel moet heeten, niet geheel te verhelpen is : de tijd is kort en het menschelijk verstand beperkt. Zelfs de geleerde moet zich in zijn eigen vak en op zijn eigen gebied dikwijls op zijn geheugen verlaten, zonder dat hij zich rekenschap kan geven van het wezen der zaken.

De menschelijke oppervlakkigheid gaat echter nog verder. Woorden zijn middelen tot uitdrukking en mededeeling der gedachten, en die middelen gebruikt men gedachteloos. De mensch denkt weinig aan de klanken die hij hoort of zelf uitbrengt, en aan de beteekenis dier klanken.

Ik heb een tijdlang Nederlandsche les gegeven aan zeventien- of achttienjarige Vlaamschonkundige jongens, en ieder jaar met goed gevolg deze proefneming gedaan. Ik bracht het woord *rozenhoedje* te pas ; het woord werd uitgelegd en in 't Fransch vertaald. Dat hoedje vonden de jongens wel aardig. Toen ik hun dan zei, dat zij in hun taal dezelfde spreekwijze gebruikten, bleek het telkens dat geen enkel er ooit aan gedacht had, dat een *chapelet* eigenlijk is een *petit chapeau*. Ieder jaar had ik insgelijks succes met de woordjes *kapper* en *kappen*. De vroolijkheid verminderde niet, toen de jongens hoorden, dat *kappen* oorspronkelijk is : iemand een kap opzetten. Dan zei ik hun, dat in hun taal juist dezelfde verschuiving van beteekenis viel waar te nemen, en hoewel wij in den loop der uitlegging het woord *coiffeur* gebezigd hadden, dacht toch geen enkel aan het verband tusschen *coiffeur* en *coiffe*.

De mensch, zeiden wij, denkt weinig aan de beteekenis der woorden. Daarvandaan komt b.v. dat men de menigte opzweepen kan door middel van een leus,

al beantwoordt zij niet het minst aan de werkelijkheid. Een klassiek voorbeeld is het *liberté, égalité, fraternité* der Fransche revolutie. In dien tijd en ook op andere tijdstippen der geschiedenis, diende het woordje *patrie* om de ergste misdaden te doen plegen, te wettigen en te verheerlijken, maar wat eigenlijk de *patrie* is, en hoe zij door vervolging, moord en brand gebaat werd, scheen men zich niet af te vragen.

In dergelijke gevallen echter komen de driften de geesten benevelen en verwarren, en achter de mooiste leuzen schuilen vaak de vuigste bedoelingen. Derhalve nog een zeer sprekend voorbeeld, geplukt op een gebied, waar weinig speelruimte is voor menschelijke hartstochten. Een Latijnsche spraakkunst is bijna een leerboek van toegepaste logica, en wie er eene opstelt, wil de jeugd leeren denken. Hij zou dus zelf goed moeten nadenken, voornamelijk over de woorden waarvan hij een definitie geeft. In de *Grammaire latine simple et complète* van PAUL CROUZET (1) nu, die in Frankrijk veel gebruikt wordt, vind ik, dat het *pronom* is : *un mot qui tient la place du nom* (n. 37) ; hetzelfde staat ook in andere, ernstiger spraakkunsten. De allereenvoudigste toepassing wijst nochtans uit, dat die bepaling verkeerd is. Als Jan Klaassen zegt : « ik neem mijn hoed » ; dan staat dat niet voor : « Jan Klaassen neemt zijn hoed » ; in het woordje *ik* ligt nog, dat de Jan Klaassen die den hoed neemt, dezelfde is die het vertelt. De zin : « ik neem mijn hoed » zou dus staan voor : « Jan Klaassen neemt zijn hoed, en degene die dat doet, is dezelfde die het vertelt ». Doch nu rijzen nieuwe moeilijkheden : in mijn nieuwen zin staan een half dozijn voornaamwoorden : *degene die dat... dezelfde die het*, die op hun beurt voor iets anders staan : waar gaat dat heen ? Het voornaamwoord *ik* staat daar bijgevolg voor geen ander woord ; het staat daar met volle recht. Crouzet en de anderen laten zich misleiden door een der ongelukkigste benamingen der geheele grammatica.

— o —

Een der voornaamste oogmerken bij de studie op het college en op de hoogeschool moet zijn, de aan-

(1) 10e édition. Toulouse-Paris, 1911.

geboren oppervlakkigheid te beperken. Een ontwikkeld mensch denkt en denkt na, wat alleen door langdurige oefening kan verkregen worden.

Het is natuurlijk niet mogelijk mathematisch te bepalen, wat bij het studeeren zuiver geheugenwerk mag zijn, en waar of in welke mate het verstand in werking moet treden. Een aantal gevallen zijn echter duidelijk.

Zoo moet de elfjarige student noodzakelijk de Latijnsche en Grieksche verbuigingen en vervoegingen louter mechanisch van buiten leeren. Alle uitleg omtrent die vormen zou slechts hem vervelen en zijn leergierigheid afstompen ; op dit gebied stelt hij geen belang en kan hij geen belang stellen in het waarom, waarvan hij trouwens niets kan begrijpen ; zijn eenige wensch, wanneer hij een nieuw leervak aanvat, is zich zoo gauw mogelijk zooveel stof mogelijk toe te eigenen. In later jaren kan men hem misschien iets uit de historische taalwetenschap mededeelen ; in afwachting zal het gebruik der buigingsvormen hem gelegenheid genoeg geven om zijn verstand te scherpen.

Aan den anderen kant ware het onvergeeflijk een student van dertien of veertien jaar de aardrijkskunde van het Iberisch schiereiland als een zuivere geheugenles te laten opvatten. Dat schiereiland is een hoogvlakte met vrij steil afloopende randen ; daardoor is zijn hydrographische toestand, de ligging van alle groote steden met uitzondering van Madrid, dat een politieke schepping is, en een aantal andere dingen te verklaren. Spanje en Portugal zijn ideale landen, om de jongere leerlingen een aantal geographische feiten te leeren begrijpen.

Op gevaar af een achterlijk paedagoog te schijnen, zou ik zelfs willen terugkeeren, niet in het leerboek, maar in de klasse, tot het beruchte *que retranché* van Lhomond. Op het einde van het eerste, of bij het begin van het tweede Latijnsch studiejaar moet de student kennis maken met de constructie van den infinitiefzin of accusativus cum infinitivo. 'k Geloof niet dat hij daar iets van kan begrijpen, en wellicht ware het beter, hem de zaak mechanisch bij te brengen. Den zin : « ik hoor, dat moeder ziek is » zou ik hem volgenderwijze leeren vertalen : ik hoor, *audio* ; nu komt de voorwerpszin met *dat* ; ik laat *dat* weg ; het onderwerp plaats ik in den accusatief : *meam matrem*, het werkwoord in den

infinitief : *esse*, en het gezegde komt overeen met het onderwerp : *aegram*. (1) Maar een paar jaren later moet de student die constructie beter leeren kennen ; men zal hem dus haren oorsprong verklaren en hem de verschuiving doen kennen, die in het taalgevoel der spraakmakende gemeente plaats heeft gehad, zoodat hij zelf gaat begrijpen, waarlijk begrijpen en voelen, wat die constructie voor de tijdgenooten van Cicero was. Dan zal hij daarin belang kunnen stellen, en de blik, dien men hem laat werpen op de werking van den menschelijken geest, zal bijdragen tot zijn verstandelijke ontwikkeling.

Het geheugen speelt dus met volle recht een groote rol, ook in de studie. Maar het staat buiten twijfel dat, bij jongeheeren althans, het vooruitzicht van het examen met de aangeboren gemakzucht samenwerkt, om zooveel mogelijk aan het geheugen over te laten en het verstand zoo weinig mogelijk in te spannen. Denken is immers veel lastiger dan memoriseeren, vooral in de jeugd, wanneer het geheugen nog frisch en de denkkracht nog niet ontwikkeld is. Daarbij komt nog, dat degene, die een uur lang van buiten heeft geleerd, een concreet resultaat heeft bereikt : hij heeft een meetbare hoeveelheid leerstof bemachtigd, wat hem het zoete bewustzijn geeft, dat hij zijn plicht heeft volbracht, terwijl meer intellectueele studie dikwijls niet tot een zoo tastbaar resultaat leidt, en aan nog niet ontwikkelden niet dezelfde voldoening verschaft.

Een leeraar vroeg eens in een prijskamp, waarom de Po, die toch ook een machtige stroom is, als economische verkeersweg betrekkelijk weinig te beteekenen had, en stelde nog andere vragen van dien aard. Het antwoord was uit zijn lessen gemakkelijk op te maken, maar een aantal achterblijvers, die op dien prijskamp gerekend hadden om ook eens te schitteren, en op een paar dozijnen na het aantal inwoners van alle Italiaansche steden wisten, konden die wetenschap niet benuttigen, en er heerschte heel wat opschudding op het oogenblik zelf en vooral toen de uitslag van den prijskamp bekend werd.

Als er een Latijnsche of Grieksche periode te ontwarren valt, zijn er vaak in de geheele klasse slechts

---

(1) Vgl. P. CAUER, *Grammatica militans*. Berlin. Weidmann, 1898 ; blz. 41.

drie of vier jongeheeren, die waarlijk denken en zoeken. Daar zijn ook altijd een paar zenuwachtige jongens, die zich erg druk maken, die op goed geluk af raden, en op de vraag waar het gezegde te vinden is, even goed een voorzetsel zullen noemen als iets anders. Anderen zoeken niet, raden niet, maar wachten met de pen in de hand, tot de leeraar het een of ander antwoord goedkeurt, en gaan dan naarstig aan 't schrijven. De drie tot dusverre genoemde categorieën zijn tevreden met zichzelf, en in gemoede overtuigd, dat zij ten volle hun plicht doen. Gewetenswroeging zal hoogstens opkomen bij hen, die de inspanning nog zoo ver niet drijven en, liever dan zelf op te letten, de aanteekeningen van hun buurman overschrijven, om die later van buiten te leeren.

't Gebeurt zelfs, dat een student de vertaling van een Grieksch of Latijnsch stuk van buiten leert, zonder zijn tekstboek op te slaan, en zoo kan het wel eens voorvallen, dat een examinandus voor een zin een vertaling geeft, die op een anderen past : zoozeer zijn sommige jongelingen afkeerig van verstandelijke inspanning. Het spreekt nochtans vanzelf, dat zulke arbeid onvruchtbaar is : waartoe kan het dienen de vertaling eener redevoering van Demosthenes min of meer van buiten te kennen ? De inspanning daarentegen, welke men zich getroost om een gedachte te ontwarren, uitgedrukt in een taal die zich van andere middelen bedient, en waarin het denken andere vormen aanneemt dan in de moedertaal, die inspanning is een uitstekende oefening voor den geest en ook voor den wil. En in het humaniora- en hooger onderwijs is het minder te doen om wetenschap te vergaderen dan om een kunnen te ontwikkelen.

— o —

Doch het leven en de studie brengen ons ook in aanraking met kunstwerken, en gelijk deze voortgebracht zijn door de samenwerking van alle psychische krachten van den kunstenaar, zoo kunnen zij ook niet door het verstand alleen, maar slechts door de geheele psyche begrepen worden.

Wat letterkunde en beeldende kunsten betreft, hoeft dat wel geen betoog : om een kunstgewrocht te begrijpen moet men medezien en medevoelen.

Dit geldt zelfs op het gebied der syntaxis. Deze is grootendeels, vooral in het Latijn, een logische bouw, maar een zin, een periode is lang niet altijd een product van het beredeneerend verstand ; dikwijls doen ook andere invloeden zich gelden, en het gebeurt dikwijls dat de psychologische factor het logisch schema doorbreekt.

Zeer eenvoudige voorbeelden hebben we ook in onze taal « Een menigte menschen liepen daarheen » : het onderwerp staat in het enkelvoud, het werkwoord in het meervoud : waarom ? Niet om eenige logische reden, maar omdat het meervoudige begrip menschen duidelijker vóór het bewustzijn staat dan het enkelvoudige menigte.

Volgens den algemeenen regel richt het werkwoord in het Latijn zich naar het onderwerp van den zin, maar soms toch komt het overeen met het gezegde : *non omnis error stultitia dicenda est*, zegt Cicero Door louter redeneeren komt men slechts tot de bevinding, dat hier van den gewonen regel afgeweken wordt De grammatica noemt dit attractie, gelijk elders sprake is van attractie der wijs, attractie van den irrealis, enz., doch die benamingen zijn enkel aanduidingen van het materieele feit, die niets doen begrijpen. Om te begrijpen is er maar één weg : men moet zooveel mogelijk in zichzelf de voorstellingen en gevoelens verwekken, waaruit de zin ontsproten is.

Bij schrijvers, die minder den invloed der grammatica ondergaan, bij hen b. v. die als Plautus en Terentius in een tijd leefden, toen men niet zoo reflex over de taal nadacht, en bij volksschrijvers doet de psychologische factor zich sterker gelden dan bij Cicero, en bij dezen sterker in de brieven, waar hij nader bij de omgangstaal komt, dan in de redevoeringen, en bij de levendige Grieken sterker dan bij de bedachtzame Romeinen.

De zin : *cum sit audax, eum laudo*, kan evengoed beteekenen : ik prijs hem om zijn moed, en : ik prijs hem trots zijn vermetelheid Hoe zal men in dergelijke gevallen weten, welke van die twee tegenovergestelde beteekenissen het woordje *cum* heeft, of het redengevend dan wel toegevend is ? Om het ten volle te begrijpen, zal men meestal de opeenvolging der gevoelens moeten medevoelen

In Cicero's Tusculanen (I, 10) staat een zin, die,

louter verstandelijk beschouwd, iets geheel anders zegt dan wat bedoeld is. Het gaat over de gestrenge rechters der onderwereld : *apud quos nec te L. Crassus defendet nec M. Antonius nec, quoniam apud Graecos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem*, letterlijk vertaald : « vóór hen zal u Crassus niet verdedigen en evenmin Antonius, en daar de zaak vóór Grieksche rechters verhandeld wordt, zult gij Demosthenes' hulp niet mogen inroepen ». Dit is echter onzin. Men verwacht veelmeer : *hoewel* de rechters Grieken zijn, zult gij Demosthenes niet mogen te hulp roepen. En dat is ook de beteekenis De woorden *quoniam apud Graecos iudices res agetur* slaan op een niet-uitgesproken gedachte, welke geen redeneering kan ontdekken, die men echter gemakkelijk aanvult, als men medevoelt : geen Crassus zal u daar verdedigen, geen Antonius, en ook Demosthenes zult gij niet mogen te hulp roepen, *aan wien gij soms zoudt gaan denken*, omdat de rechters Grieken zijn (1).

Een laatste voorbeeld. In het Nederlandsch, gelijk in het Latijn en andere talen, raakt de schrijver soms verward in het gebruik van twee of meer ontkenningen (1).

Hier is huysraet noch *niet*, het is hier woest en leech :
Ja besem, vleugel, *niets* daar ick het huys me veech,

zegt Bredero, waar iedereen de beteekenis voelt, maar waar slechts het woordje *iets* door redeneering te begrijpen ware.

Wanneer wij Nederlandsch lezen, gaan wij gemakkelijker mede op de deining der gedachten en gevoelens van den schrijver, en zoo geraken wij min of meer onbewust over de moeilijkheden heen, welke de logica in zijn werk zou ontdekken ; doch wanneer het om Grieksch of Latijn te doen is, wier structuur zoozeer van onze taal verschilt, kan dat niet dan bewust geschieden En het is goed voor de alzijdige ontwikkeling, dat nu en dan de geheel of half onbewuste werking

---

(1) Zie P. CAUER, *Grammatica militans*, 1898 ; blz. 53.

(1) In *Sophokles' Antigone* für den Schulgebrauch erklärt von G. WOLFF. 6 Aufl. bearb. von L. BELLERMANN Leipzig, Teubner, 1900, zijn op blz. 150-154 zestig Latijnsche en Duitsche voorbeelden bijeengebracht.

onzer psychische krachten ten volle bewust wordt, zoodat wij haar kunnen gadeslaan en leeren regelen.

— o —

Hoe onvolledig ook mijn betoog, ik meen voldoende aangetoond te hebben, hoe bij het studeeren aan het verstand een grooter rol toekomt dan de gemakzucht geneigd is het te laten, en hoe toch zeer dikwijls het verstand alleen niet vermag tot een volledig begrip te leiden.

Ik heb alleen nog maar mijn oprechten dank te betuigen aan alle toehoorders, en U vooral, zeer geachte studentinnen, van harte te bedanken voor de welwillendheid waarmede U hebt toegeluisterd. Het zou voor mij een blijvende vreugde zijn, indien mijn eenvoudige opmerkingen hoe weinig ook kunnen bijdragen, om Uwe studie nog meer vruchten te doen opbrengen ter eere Gods en ten bate van U zelf en van het Katholieke Vlaamsche volk.

A. GEEREBAERT, S. J.

EEN ERNSTIG BOEK OVER DEN GROOTEN OORLOG.

La grande guerre 1914-1918.
Aperçu d'histoire militaire par
le Commandant De Civrieux.
Collection Payot.

Over den oorlog werden boeken zonder tal geschreven. De oorlogsgeschiedenis van « The Times » is ééne van de meest bekende.

Het Fransche Ministerie van Oorlog bereidt er ééne nog vollediger voor.

Het boekje waarvan we hier gewagen is veel korter en doelt zoo hoog niet.

Toch is het 't lezen waard — want niet alleenlijk wordt de gansche oorlogsgeschiedenis heel klaar en duidelijk in 150 bladzijden uiteengezet — maar er is ook veel in te leeren.

De Civrieux schreef gedurende den oorlog de krijgskroniek voor « Le Matin » van Parijs.

Hij bezit in hooge mate, een van de eerste vereischten om zulk een werk te maken : de onafhankelijkheid. Als geretraiteerde officier heeft hij niets te verwachten — en zijn persoonlijk fortuin, naar 't schijnt, stelt hem in staat, niets te vreezen.

Maar er is meer : zijne krijgskundige bevoegdheid mag iedereen vertrouwen in boezemen, want uit dit oogpunt hoorde ik zijn werk ten zeerste prijzen door den Oud Opperbevelhebber Nivelle.

In 't algemeen wordt het als een dogma aangenomen dat het Duitsche leger over België in Frankrijk rukte, om de vestingen te vermijden die de Fransche grens aan 't Oosten dekken.

Eerste en grove fout van den Duitschen staf : zedelijke fout tegenover de openbare meening in Engeland en elders — maar krijgskundige dwaling ook. Want kon het grof geschut der Duitschers niet even goed de fransche vestingen vernielen, als die van Luik ?

En welk tijdverlies ! eerst den 20e Oogst kwam het Duitsche leger Brussel binnen : hoe ver ware 't in

Frankrijk niet gedrongen, was het recht door Elzas Lothringen opgerukt ?

Zou de Fransche staf den tijd gehad hebben zijn legers samen te trekken !

Ware de slag bij Charleroi niet ergens omstreeks Chalons geleverd en Parijs niet eenige dagen nadien ingenomen geweest ?

Maar neen ! De Duitschen vergisten zich over België — en wijl ons klein maar dapper leger heldhaftig streed, kwamen de Fransche legers bijeen — werden wel is waar te Charleroi overweldigd, maar hadden tijd en ruimte genoeg om in goede orde een achtdaagschen terugtocht uit te voeren. 't Duitsche leger volgde het op — maar 't ééne leger verzwakte daar het altijd verder en in volle haast in een vreemd land vorderde — terwijl 't andere door het toevloeien van nieuwe reserven aan kracht won

Op dit oogenblik begaan de Duitschers eene nieuwe krijgskundige fout : Von Kluch laat Parijs rechts liggen en dringt naar de Marne toe. Gallieni, bevelhebber van Parijs grijpt de gelegenheid bij het haar : hij dringt bij Joffre aan om de Duitschers aan te vallen : het Fransche leger dat sedert Charleroi terug trok, keert om, en biedt den vijand het hoofd, het leger van Parijs valt de Duitschers in de flank aan, en 't gevolg is de zegepraal aan de Marne, aan welks naam die van Joffre en Gallieni voor eeuwig verbonden zijn.

De gevolgen van die zegepraal zijn bekend genoeg: het rukken van het Duitsche leger naar de zee — de heldhaftigheid van onze jassen aan den Yzer — en 't stilliggen van den bewegingsoorlog in de loopgrachten, van Zwitserland tot Nieuwpoort.

Terwijl dit alhier gebeurde, bleven de Russen niet onledig : hunne legers in twee groepen verdeeld, vielen in 't Noorden Oost-Pruisen aan : den 17 Oogst 14 was Rennenkampf reeds op weg naar Koningsbergen : maar de oude Hindenburg met de hulp van Ludendorf behaalde eene groote zegepraal te Tannenberg en vrijwaarde Duitschland voor een tijd. Maar dit eischte veel troepen die de Duitschers op de Marne moesten ontberen

Meer naar 't Zuiden dreven de Russen de Oostenrijkers tot tegen Przemysl, en niettegenstaande al zijne

pogingen kon Hindenburg alleenlijk Lodz , op de Poolsche grens, innemen.

Intusschen had Turkije zich ook tegen ons verklaard. En zoo begon 't jaar 1915 : hier in 't Westen, stonden de legers front tegen front, van de Noordzee tot aan Zwitserland — in 't Oosten, volgt de frontlijn ongeveer de grens — en in Servië, na eene schoone zegepraal, had Koning Pieter zijn hoofdstad Belgrado heroverd.

't Jaar 1915 was noodlottig voor Frankrijk. 't Opperbevel miskende den toestand : de vijand was even sterk aan manschappen — sterker aan grof geschut. Er stond maar te wachten dat de Engelsche legers van Kitchener gereed kwamen, en dat 't gemis aan geschut kon aangevuld worden

Men trachtte nutteloos — tweemaal in 't Atrechtsche en eens in Champagne — door te breken ; bloedige gevechten voor plekjes grond grepen plaats te Eparges, Vauquois, Hartmanswillerkopf, Lingekopf, enz..

Dit kostte 't Fransche leger voor 't jaar 1915, een miljoen en half gesneuvelden, gekwetsten en gevangenen !

Daarin ligt zeker de oorzaak der latere afdanking van Joffre, al was hij de redder van Frankrijk aan de Marne.

't Jaar 15 zag ook de pogingen op de Dardanellen. De Engelschen begingen daar eene grove fout : zoodra Turkije den oorlog verklaard had, was het noodzakelijk Constantinopel aan te vallen, al was het maar om rechtstreeksche betrekkingen met Rusland te behouden. De overgroote zeemacht van Albion en de zwakheid der Turksche forten aan de Dardanellen vergemakkelijkten dit zeer.

De Bondgenooten lieten bijna vier maanden verloopen en toen was het te laat ; de Turksche forten waren gereed — Duitschland had daarvoor gezorgd — en natuurlijk mislukte den aanval.

Verscheidene pantserschepen werden vernield.

Gelijk het maar te dikwerf geschiedde, om de bevolking in Engeland en Frankrijk gerust te stellen, werd er in alle dagbladen aangekondigd dat die mislukte poging zou vergoed worden door het zenden van landtroepen. Zoodat de Turken, die ook dagbladen lezen, goed op de hoogte waren.

Om nog verstandiger te handelen, koos men als landingspunt Seddul-Bahr — een bergachtig schiereiland — eenige kilometers breed, dat door de Turken met een handvol manschappen gemakkelijk kon verdedigd worden.

Deze tweede mislukte poging kostte niet meer eenige pantserschepen, maar aan Engeland 216.000 man en boven de honderd duizend aan Frankrijk. (gesneuvelden, gewonden, gevangenen en zieken).

Hadden de Engelschen onmiddellijk na de oorlogsverklaring van Turkije hunne vloot en hun manschappen uit Indië en Australiä die zich in Egypte en Mesopotanië bevonden, naar Constantinopel gebracht, dan hadden ze zonder twijfel met veel minder verlies de stad ingenomen.

't Is gemakkelijk in te zien dat in zulk geval, noch Bulgarië in den oorlog zou getreden zijn, noch de tocht naar Bagdad noodzakelijk zou gewest zijn.

Kitchener zag eindelijk in November in, dat er te Seddul-Bahr niets te doen was, en de Bongenooten brachten hun leger naar Saloniki over.

't Was ook in 15 dat Italië ons bijtrad. Ook ditmaal werd er te veel gesproken en geschreven : toen den 24en Mei van 15, Italië den oorlog aan Oostenrijk verklaarde, was dit rijk daarop heelemaal voorbereid, en daar de grens tusschen beide landen heel bergachtig is, kostte het maar weinig werk om deze tegen den aanval der Italianen te beschutten.

Zoodat het bijtreden van Italië, ons maar weinig voordeel bracht : al zijne macht botste op versterkte rotsen — en honderd duizenden menschenlevens werden zonder resultaat opgeofferd.

Ware Italië plotselings en onverwachts in Oostenrijk binnengerukt — een oorlogsverklaring eischt niet veel tijd — dan ware het heel anders gevaren !

Maar helaas, 't jaar 15 was een knoeijaar, voor ons !

Intusschen waren de Duitschers niet onledig in 't Oosten : met Mackensen als bevelhebber, dreven ze de Russen uit Przemysl-Lemberg en Galicië, veroveren Warschau en gansch Polen, maar tevergeefs — want onder de leiding van groot Hertog Nikolaas trok het Russische leger terug, altijd verder, wel is waar, maar 't ontsnapte toch.

En om den oorlog te winnen, laat het ons niet

vergeten, moet de vijand vernield worden — dat wil zeggen — zoo danig verslagen dat zijn leger onmachtig wordt.

Onder al de Bondgenooten was er een volk dat verstand had van oorlog voeren : dat was Servië. Toen koning Pieter vermoedde dat Bulgarië in den oorlog zou treden met Berlijn en Weenen, aarzelde hij niet : hij wou onmiddellijk met zijn zegevierend leger naar Sophia rukken en zoodoende de Bulgaarsche mobilisatie onmogelijk maken. De betweters te Parijs en Londen lieten het niet toe : twee maanden later bestond het Servische leger niet meer — vernield, verpletterd, op de vlucht gejaagd, in de Bergen achtervolgd door 600.000 Bulgaren, Oostenrijkers en Duitschers onder bevel van Mackenzen.

En zoo eindigde 't jaar 15 : bloedige maar vruchtelooze gevechten in Frankrijk, vruchtelooze pogingen aan de Dardanellen, verdrijving der Russen, verplettering der Serben, nuttelooze tusschenkomst van Italië.

Met den aanvang van 16 begonnen de legers door Kitchener gevormd, in Frankrijk aan te komen.

Waarom nemen de Duitschers de gelegenheid niet te baat ? In 't Oosten waren ze zegevierend ; in den Balkan nog meer. Om den oorlog te winnen moest 't Fransche leger verpletterd worden, en dit zoo snel mogelijk, eer al de Engelschen aankwamen. Was de slag bij Verdun, die maanden lang duurde, de poging om die overwinning te behalen ? 't Is mogelijk als men inziet hoeveel volk daartoe opgeofferd werd. Maar, als dat zoo is, dan moet men aannemen, dat de mislukte aanvallen der Franschen in 15 om op eenige kilometers breedte door te breken, den Duitschen staf niet wijzer gemaakt hadden, want de poging op Verdun bleef ook beperkt op 8 km breedte.

Men komt aldus tot het besluit dat de krijgskundige fout der Franschen in 15 door de Duitschers op « kolossale » schaal herhaald werd. Want de slag bij Verdun was iets reusachtigs. De vijand bracht op 8 km. breedte over de 2000 stuk geschut in het veld, viel met zijne beste en uitgelezen troepen de stelling Verdun aan, bijna zonder ophouden, van Februari tot Juli, en eindelijk, toen de hardnekkigheid van Joffre en Nivelle, die toen bevelhebber der stad was, hem eindelijk stuitte, duurde het vier maanden, eer den verloren grond weer ingewonnen werd.

Van beide kanten waren de verliezen schrikkelijk, maar nog meer bij de Franschen, want, helaas, de generale staf was nog niet overtuigd van de noodzakelijkheid van 't grof geschut — en 't is eerst den 3 Mei 16 — dus volop in den slag bij Verdun — dat 6000 stukken grof geschut *gevraagd* werden, te leveren in Juli 17 en Maart 18 !

Hoeveel Fransche soldaten zijn er gesneuveld door die verachterde opvatting van den generalen staf !

Terwijl Duitschers en Franschen om Verdun streden, kwamen de Engelschen altijd maar aan in Frankrijk : en na eenige maanden begint de slag aan de Somme — die van Juli tot November duurde — zonder anderen uitslag dan 76 000 gesneuvelden bij de Franschen en nog meer bij de Engelschen

In Italië wordt Gorizia veroverd — in Rusland verschijnt Broesiloff als een meteoor — uitstekend bevelhebber die zegepraal op zegepraal behaalt — maar nutteloos, want al meer en meer zakt Rusland in wanorde en armoede en 't getal gesneuvelden groeit immer aan, daar 't gemis aan geschut, aan geweren, aan buskruit, maar toeneemt

Roemenië treedt ons bij — maar zonder voorbereiding Op 28 Augustus 16, dag der oorlogsverklaring tegen Oostenrijk, bezit het Roemeensche leger 350.000 geweren voor 800.000 man ! en slechts 600 stuks geschut Roekeloos rukt het naar Transylvanië. Mackenzen valt het links aan met de hulp der Bulgaren, en Falkenhayn drijft het van de Karpathen weg — den 1 December is het er mede uit — en wat van 't leger overblijft. vlucht achter den stroom Sereth, weerloos en onmachtig.

't Is in 16 ook dat het Jutlandsche zeegevecht plaats greep : de overmacht der Engelsche vloot had tot hiertoe de Duitsche vloot t'huis gehouden. Dit was de eerste en laatste maal dat ze dorst uitvaren. Daardoor werd de gang van den oorlog hoegenaamd niet gewijzigd — maar het valt op te merken hoe doeltreffend de Engelsche opvatting was : de Engelsche vloot moet het land voor den vijandelijken inval vrijwaren — en dit deed zij in zulke mate, dat zij om zoo te zeggen niet zelf strijden moest, zoo groot was hare overmacht. Dat die vloot den oorlog op 't vaste land niet winnen kon, spreekt van zelf. Maar zij liet aan Kitchener toe, miljoenen soldaten bijeen te roepen, te

drillen en naar Frankrijk over te voeren. Voor eens dat we bij de Bondgenooten iets doeltreffends tegenkomen, laat het ons opmerken, want 't is zeldzaam genoeg.

't Jaar 16 kan gekenschetst worden, als 't jaar der slachterijen : slachterijen te Verdun, op de Somme, in Rusland, verplettering van Roemenië.

't Jaar 17 is nog erger, 't is het jaar zonder hoop. In 't begin was alles wel. In Frankrijk wordt Joffre afgezet en Nivelle volgt hem op. Nivelle, de redder van Verdun, de jonge bevelhebber die als kolonel den oorlog begon, en eens de zege in handen had. Maar, helaas, ze werd hem uit de handen gerukt.

Joffre werd eigenlijk vervangen, alhoewel hij in 't verdedigen uitmuntte — de zegepraal aan de Marne en te Verdun staan er borg voor — omdat hij geen aan vallende kracht was — hij was 't immers zoo 't luidt, die van de Duitschen zei : 'k knabbel ze af. Is het waar of niet, dat knabbelen had 1 500 000 man in 15 gekost — en de tijd was gekomen om met de hulp der jonge Britsche legers — met die van Canada, Australië, en Nieuw-Zeeland, den vijand aan te vallen en een einde aan de slachterij te maken.

Nivelle was daar de man voor. Hij wou niet gelijk tot hiertoe gedaan werd, op één punt doorbreken. De ondervinding had bewezen hoe nutteloos die pogingen waren en tot welke slachterijen ze leidden.

Ook zien we Haig in 't Atrechtsche aanvallen. Pétain en Micheler op de Aisne en in Champagne — juist gelijk Foch een jaar later zal doen. Maar hier kwam de politiek in 't spel. Er bestond een partij in Frankrijk die de zegepraal onmogelijk achtte — de partij van Caillaux, die der radicalen. In 't geheim werkte ze. Sommigen waren zelfs verraders — Caillaux immers werd veroordeeld, en Malvy verbannen, Bolo doodgeschoten ?

Een hunner, wel geen verrader, maar een dweeper, Painlevé, wordt voorzitter van den ministerraad en minister van Oorlog. Gedurende 't gevecht aan de Aisne, op grond van valsche geruchten die 't getal der dooden verdriedubbelen, beveelt hij aan Nivelle, den aanval te schorsen. Alles valt stil. Pétain vervangt Nivelle, en de oorlogsminister verklaart openbaar in de Kamer dat geen groote aanval meer zal geschieden.

Duitschland, gerustgesteld in 't Westen door Painlevé's verklaring, dringt voor in Rusland, waar Kornilof,

juist na de revolutie een welgelukten aanval begonnen had. Met nieuwe troepen uit 't Westen, drijven de Duitschers hen terug, en vernielen de laatste georganiseerde legers in Rusland.

Zoo noodlottig is de inmenging der politiek in den oorlog! Welke kan de bevoegdheid van een minister zijn in 't oorlog voeren ? Zelfs wanneer hij militair van beroep is — en Painlevé was het niet — dan nog leert ons de geschiedenis, dat een minister van oorlog uit de verte geen oorlog kan voeren, noch oordeelen of een slag al dan niet moet geleverd worden.

Zonder Painlevé ware de oorlog waarschijnlijk een jaar vroeger geëindigd. Misschien zouden de bolsjevisten nooit de bovenhand gekregen hebben in een zegevierend Rusland, zeker zouden Frankrijk, Italië en België niet zoo diep in de schuld zitten, en miljoenen soldaten zouden niet gesneuveld zijn.

Italië leed ook van het stilliggen der legers in Frankrijk. Zoo lang Italië tegen Oostenrijksche soldaten streed, ging het nog : maar nu dat de Duitschers hunne reserven van 't Westen vrij hadden, kwamen zij de Oostenrijkers ter hulp tegen Italië : de nederlaag van Caporetto, waar een derde van 't Italiaansch leger met de helft van 't geschut, gevangen werd, was de uitslag. En Frankrijk en Engeland moesten met hunne troepen toesnellen om Italië te redden.

De Engelschen, die zonder de hulp der Franschen, de Duitschers niet konden aanvallen in 't Westen, gebruikten hunne reserven in Azië, waar ze Mesopotamië veroverden tot Bagdad, terwijl bevelhebber Allenby Palestina aanviel en den 11 December Jerusalem veroverde.

Om te begrijpen hoezeer de Bondgenooten eenheid van leiding misten, laat ons opmerken dat voor de verovering van Mesopotamië 900 000 man noodig waren Met dat getal manschappen hadden ze gemakkelijk Bulgarije en Constantinopel veroverd.

In welke mate wij eenheid gemist hebben kan niet overdreven worden ; en dit is niet alleenlijk te wijten aan 't feit dat bondgenootschap geen eenheid vormt, want dan zouden onze vijanden ook geene eenheid bezeten hebben. Er wordt wel meer dan eens gezegd dat ware Edward VII nog onder de levenden geweest, hij ons politiek hoofd zou geweest zijn en dit kan waar zijn.

Ook dit staat vast : in '18 is er maar één hoofd in 't Westen — Foch — en de toenmalige Fransche minister van oorlog, Clemenceau, begrijpt zijn rol en volgt het voorbeeld niet van Painlevé.

In 't begin van 18 waren de Duitschers heelemaal vrij in 't Oosten : de wapenstilstand met Rusland werd einde December 17 geteekend — Roemenië en Servië waren verpletterd — Italië was machteloos na de nederlaag bij Caporetto — Engeland had 200 000 man uit Picardië naar Azië gezonden — en de leemte ingevuld met een leger uit stukken en brokken onder 't bevel van generaal Gough.

't Was de gelegenheid of nooit, voor Duitschland, eer de Amerikanen aankwamen, om al zijn troepen naar het Westerfront te brengen, en een beslissenden slag te wagen. Het verbindingspunt tusschen Engelsche en Fransche troepen, gevormd door Gough's ongelijksoortig leger was het zwakke scharnier dat als aanvalspunt moest gekozen worden. Noch Pétain, noch Douglas Haig schenen het te vermoeden.

Den 21 Maart werpt zich von Hutier, onder 't opperbevel van Ludendorf op de Engelschen. 't Leger van Gough wordt vernield, en een ander deinst achteruit ; een leemte gaapt tusschen Franschen en Engelschen — met heldhaftigheid springen de Franschen in de bres — en stuitten eindelijk den Duitschen aanval. Gansche divisies ruiterij worden daar geslachtofferd, nooit liepen de Bondgenooten zulk een gevaar : de twee legers waren gescheiden, en Ludendorf had manschappen genoeg om het Engelsch leger tot aan de zee te verdrijven.

In zulke omstandigheden toont een bevelhebber of hij waarlijk een groot veldheer is : Ludendorff wist de gelegenheid niet te baat te nemen. Tot Juli toe, toen de Amerikanen toestroomden, was hij voor het getal de sterkste : 200 divisies tegen 162 ; hij was de aanvaller, en koos plaats en stond. Maar nooit deed hij iets anders dan één aanval op één punt.

Wat ware er van ons geworden indien de aanval immer breeder en breeder was aangegroeid gelijk een uitslaande brand ?

Onze reserven van 't éene punt naar 't andere geslingerd, naar links en naar rechts heen spoedende om elken stoot te weerstaan ; het heele front in lichter

laaie ontstoken en bezwijkende voor de overmacht van 's vijands getal !

Natuurlijk is dat heel eenvoudig om te zeggen, maar zoo tientallen legers elk van honderdduizenden soldaten door optrekken, eischt buitengewone hoedanigheden — en ofwel, miste Ludendorff deze — ofwel, wat nog erger is, zag hij niet in, dat een gelocaliseerd vooruit dringen tot niets leidde. Want, zelfs waar hij op eene breedte van veertig of vijftig kilometer voortdrong, en als een zak vormde in onze lijn, daar kwamen de reserven aangerukt, en na eenigen tijd verminderde de aanvallende kracht tot ze gestuit werd door den steeds aangroeienden tegenstand. Dit was het geval met Gough, den 21 Maart — 't zelfde geschiedde den 9 April tusschen la Bassée Armentières, en wat later om den Kemmelberg en Yper. Een maand later — een maand verloren — is 't weer hetzelfde op den Chemin des Dames — en in Juni benoorden Compiègne.

Maar nu keert de kans. Sedert Maart is Foch opperbevelhebber. Foch, gelijk Nivelle, eenvoudig kolonel vóór den oorlog, Foch leeraar in de krijgskunde, een boekenworm die Napoleon's oorlogen doorstudeerde en twee lijvige boekdeelen schreef, Foch is opperbevelhebber van de Fransche, Engelsche en Belgische legers — en ook van de Amerikanen, want die zijn met honderdduizenden toegestroomd. Zij zijn onervaren, zonder officieren van beroep. Maar gelukkig worden ze om zoo te zeggen in 't Fransche leger ingelijfd — en nu, hebben *wij* de meerderheid.

En Foch kent zijn bevelhebbers — den onstuimigen Mangin, den stalen man, zendt hij ten aanval, den 18 Juli.

Van dien dag af tot het einde, was Foch de aanvaller — van dien dag af leidde hij 't spel zonder ophouden, zonder aarzelen — en wat Ludendorff, of niet ingezien had of niet kon uitvoeren, dat volbracht hij precies als een vooraf geregelde zaak.

Eerst valt dus Mangin aan den 18 Juli tusschen Somme en Aisne — den 8 Oogst. tusschen Amiens en de beek Avre, komt het 4e Engelsche leger en 't eerste Fransche leger in 't spel — die aanval breidt zich uit in Santerre — van de Scarpe tot de Oise : dit brengt ons tot half September.

Maar intusschen gebeurt iets in 't Oosten. Bevelhebber Franchet d'Esperey komt te Saloniki aan tegen

't einde van het voorjaar : Met zijn Engelsch-Servisch-Italiaansch-Fransch leger valt hij eerst de Bulgaren aan, overrompelt ze den 15 September, dringt verder door, valt voor Monastir een Duitsch leger aan, jaagt het op de vlucht, maakt 72.000 gevangenen in 't dal van Tetovo ; den 30 October treedt hij Belgrado zegevierend binnen.

Oostenrijk is verpletterd en reeds den 3 October schrijft Hindenburg aan den Rijkskanselier :

Bied onmiddellijk den vrede aan, want de nederlaag van Macedonië ontneemt ons alle hoop op zegepraal.

In 't Westen stonden de legers als volgt : Belgisch leger, met eenige Fransche divisies ; 4 Engelsche legers onder bevel van Plumer, Horne, Byng en Rawlinson.

4 Fransche legers onder bevel van Debeney, Mangin, Guillaumat, Gouraud.

2 Amerikaansche legers, onder bevel van Pershing.

Ziehier hoe Foch die miljoenen manschappen in beweging bracht :

12 September — Amerikaansche aanval op St-Mihiel

27 September vallen de Engelschen aan, vóór Cambrai. De Wotan lijn wordt doorgebroken.

28 September komen onze jassen in 't spel. Heel 't Front, op 800 kliometers, staat in laaie.

Daarop volgt Debeney die St-Quentin inneemt. Mangin komt tot tegen de Ailette.

Den 4 October verdrijven Gouraud en Guillaumat het leger van den kroonprins uit Champagne, en tegelijkertijd verbrijzelt Horne de Siegfried lijn op de Schelde (in Frankrijk).

13 Oktober treden onze jassen Diksmuide binnen, — de Engelsche vloot komt te Oostende aan — en den 16 October verovert ons leger Thourout, Thielt en Kortrijk.

Den 20en zijn Robaais en Tourcoing bevrijd. Vijf dagen later dient Ludendorff zijn ontslag in.

2 November : de Engelschen treden Valenciennes binnen. Overal bezwijkt de Duitsche macht — links te Gent, rechts te Sedan. Castelnau met de Amerikanen zou Metz aanvallen, en als in eene reusachtige tang, zou heel het Duitsche leger, gevangen worden, toen den 11 November de wapenstilstand aangenomen werd, en het Duitsche leger ontsnapte.

Nog eens kwam de noodlottige politiek, de vrucht der zegepraal ontrooven. But that's another story, zou Kipling zeggen.

Zoo eindigde de oorlog, dank zij het genie van Foch, die, gesteund op vaste grondbeginselen, op eenige maanden tijds een wanhopigen toestand tot een zegepraal wist te herscheppen.

— o —

De lezing van 't werk van De Civrieux, van een krijgskundig standpunt geschreven, brengt eenige groote lessen voor den geest.

In den oorlog, nog meer dan in 't gewoon leven, moet men weten wat men wil : de 1500 000 gesneuvelden, gekwetsten en gevangenen van 15 zijn er een voorbeeld van. Ofwel dacht de Fransche staf in staat te zijn alleen de Duitschers te verdrijven — en dan moest hij den oorlog doorvoeren — wie weet of het niet mogelijk was ? — ofwel wou hij Kitcheners legers afwachten, en in dat geval waren de menige vruchtelooze en allerbloedigste aanvallen van 1915 nutteloos. Foch deed juist 't tegenovergestelde, totdat hij troepen en kanonnen genoeg had verdedigde hij zich — zoo spaarzaam mogelijk — maar eens dat hij besloten had aan te vallen, hield hij niet op, vóór het Duitsche leger volkomen verslagen was. Franchet d'Esperey in 't Oosten handelde ook zoo.

Andere gewichtige les : om te overwinnen zijn snelheid en verrassing twee groote hulpmiddelen. De nederlaag te Caporetto, de verplettering van Roemenië, de groote aanval van Mangin die de kans keerde in Juli 18, zijn er stellige voorbeelden van — de mislukte aanval op de Dardanellen, en de nutteloosheid van Italië's intrede in den oorlog, zijn negatieve voorbeelden dezer waarheid.

Aangaande de eenheid bij de Bondgenooten, is het op te merken dat die eenheid maar bestond in 't uur van nood — toen Foch opperbevelhebber benoemd werd — voor dit tijdstip bestond er wel één doel : de Duitschers verslaan — maar men was het niet eens over de middelen — bijvoorbeeld wouden de Engelschen wel naar Constantinopel trekken, maar van 't leger van Saloniki verwachtten zij niets — noch over de voordeelen die de overwinning brengen zou — is

het anders uit te leggen dat Engeland 900.000 mannen gebruikte in Messopotamië, als het niet moest dienen om een Arabisch rijk in het leven te roepen dat Indië met Egypte zou verbinden ? Als men maar wil nadenken dat België en Frankrijk voor hun eigen bestaan vochten, dat Engeland en Amerika in den oorlog traden voor een aanstaande maar niet onmiddellijk gevaar, dan valt het al licht te begrijpen dat waar geen volkomen eenheid van doel bestaat ook geen volkomen eenheid van uitvoering mogelijk is.

Dan is het nog beter te verstaan dat de uitvoering van het vredeverdrag nog meer moeilijkheden meebrengt, vermits het eenige gemeenschappelijk doel — de nederlaag der Duitschers — reeds bekomen is.

Deze enkele opmerkingen laten zien hoezeer De Civrieux's werk tot nadenken aanspoort en in welke maat het den lezer helpt zich een persoonlijk oordeel over de oorlogsgebeurtenissen en hunne gevolgen te vormen.

HUBERT MANSION.

BIJ SINT DOMINICUS' ZEVENDE EEUWFEEST.

I.

Dominicus' Allerheiligen.

« Wat liggen ze daar schoon, in 't licht der olielamp,
Mijn jonge zonen, in een zachten slaap gedompeld !
God zegen' ze en bewaar ze voor den grooten kamp ! »
— Zoo heeft Dominicus bij 't slaapvertrek gemompeld.
Nu trekt hij traagjes door den donk'ren kloostergang
Ter kerk, want dezen nacht verlangt hij weer te waken.
Hij gaat niet lijk gewoont', al zuchtend zwaar en bang,
Een groote vreugde voelt hij in zijn binnenst' blaken.
Door duistere eenzaamheid, gelijk in engelvroom
Gebed, de stilte zweeft de beuken langs en bogen.
Het roode godslicht en een blanke maanlichtdoom
Beglansen vóór 't altaar den monnik ingetogen.
Hij zit geknield — hij bidt gelijk een seraphijn,
Bewegeloos, verrukt, in d'hemelen verloren.
— Opeens een laaiend licht met hellen schitterschijn
Zet heel het koor in gloed en doet het autaar gloren.
Het tempelwelfsel wijkt, de wolkensluier spreidt
Zich open, zie : daar zit van glorielicht te stralen
De Godheid op haar troon, in volle majesteit
En jubelend gejuich doorhelmt de wijde zalen.
De hemelsche Vorstin, gezeten naast haar Zoon,
Wordt t'allen kant begroet door de eindelooze scharen
Van 't zalig god'lijk hof.Haar hoofd omkranst een kroon
Van diamanten die haar glans, noch luister sparen.
Dominicus is in de extase opgegaan
En blikt de rijen door van maagden en belijders,
Van priesters, 't pausendom, de apostelen vooraan
En 't heir van martelaars, in hand den palm der strijders.
Doch plots versombert zijn gelaat, een traan ontglijdt
Zijn straks zoo glinstrend oog en droef valt hij aan ['t weenen.]
Zijn Heer en Meester vraagt : « Mijn zoon, ge weent ! [Ge lijdt !]
Spreek op ; wat is uw leed ? 'k Wil alles u verleenen ! »
— « O Heer, zoo stamelt hij al snikkend, ik versmelt
Van zaligheid ; uit al uw orden, groote en kleine,

Ik zie een schaar nog nooit door sterveling geteld,
Maar ach! Ik zoek alom, doch vind geen een der mijne!»
Terzijde Jezus wenkt zijn Moeder. Vlug een paar
Van blinkende englen naast haar komen nederglijden
In ruischend wiekgetril, die zachtjes lichten haar
Den breeden mantel op en ver hem openspreiden.
Als in een wijde tent, die heel een hemel baart,
Een Allerheil'gen van al zijn uitverkoren !
In 't blanke kleed gehuld, ze zitten saâmgeschaard
Lijk witte duiven in het glansend zonnegloren.

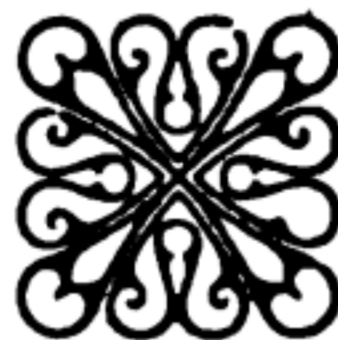
II.

Door Engelen gediend.

Het klokje klepte voor het middageten.
— « Ook de armen worden hongrig niet vergeten,
Maar voeden zich en loven dankend Hem
Die 't al voorziet. » — Zoo bidt de stille stem
Der broeders in den refter. Zwijgend zetten
De beide rangen zich aan tafel. Lichtrozetten
Bebloemen blij het hagelwitte doek,
De blanke kappenrij en 't groote boek
Des lezers op de bruine bank in 't midden.
De vrome broeders wachten stil en bidden.
Wat vreemde stilte ! — Een blonde broederskop
Lonkt droevig uit de deur en ginds hangt op
Den witten wand de bleeke Christus, de armen
Wijd uitgestrekt en blikt vol mild erbarmen
Neêr op Dominicus. De vader kent
Den nood ; hij vouwt zijn handen saâm en wendt
Zijn tranende oogen op. De broeders gluren...
Zal hij hen ongespijzigd henensturen
Of voor het avondmaal uit beed'len gaan ? —
De Christus gloort op 't kruis. De ramen staan
Te vonklen in de zon. Maar ziet ! Is 't droomen ?
Zonder dat iemand weet van waar ze komen
Twee englen gaan, in 't sneeuwig kleed getooid
Dat langs hun leden vloeiig nederplooit
En bij het wieg'len hunner pennen dreelen

Langs beide tafels op en neer en deelen
De jongsten eerst een brood elk wit van deeg
Tot aan Dominicus hun korven leêg.
Dan, met een glimlach op hun hemelsch wezen,
Verdwijnen zij gelijk zij plots verrezen.
De broeders, roerloos, zien elkander aan
En blikken blij door pinkelende traan
Op 't zonnig doek naar 't wonderbrood, het blanke,
Waar geen der monniken nog kan voor danken
Slechts met een groet het buigend dienaarspaar.
Stil ziet de zon in 't midden van de schaar
Dominicus de vingers weder vouwen,
Met dankende oogen nu ten hemel schouwen
En kranst een aureool om 't zaligzoet gelaat
Dat beide rangen met bewondring slaat.

J. DE ROECK.

SCHAEPMAN EN KURTH.

Ten gevolge van mijn artikel over « Godfried Kurth, » heb ik van diens weduwe mededeeling gekregen eener prachtige bladzijde van den betreurden meester over zijn evenknie : Schaepman. Hoe treffend komen deze woorden te pas in den tegenwoordigen strijd voor gelijkstelling en democratie ?

M. E. BELPAIRE.

16 November, 1921.

« SCHAEPMAN ET POTTIER,

C'est à Rome, dans le demi-jour d'une chambre mortuaire, Via Giusti, chez les Franciscaines de Marie.

Deux prêtres sont là en tête à tête, l'un néerlandais, l'autre belge, tous deux amenés, à leur insu, au tombeau des apôtres, l'un pour y mourir, l'autre pour y continuer un apostolat glorieux commencé ailleurs.

Entre les deux interlocuteurs, la Mort, invisible, attend la fin de l'entretien.

Le moribond va quitter ce monde à l'apogée d'une carrière pleine de gloire et de triomphes. Il porte le plus grand nom de la Hollande catholique. Poète, orateur, philosophe, homme politique, il occupe les sommets de la pensée humaine.

L'autre n'est pas de ceux qu'on glorifie, puisqu'il est encore de ce monde. Mais il est de ceux dont on disait jadis : un prophète a paru en Israël. Et dans les ténèbres sociales de notre temps, il aura passé en laissant un sillage de lumière.

Que se disent les deux amis qui se voient pour la dernière fois, sur le seuil de l'éternité ?

Tranquillement, familièrement, dans cette langue sacrée de l'Eglise qui semble faite pour l'infini, ils échangent leurs derniers adieux.

Et de la poitrine du moribond, non plus avec ces accents tonnants qui autrefois subjuguaient ses immenses auditoires, mais avec l'humble et douce émotion du pélerin fatigué, sortent ces paroles qui révèlent toute la splendeur de son âme :

« Je désire ardemment voir la face du Seigneur. »

Puis, retournant une dernière fois vers les ombres de la terre, son regard déjà illuminé par la vision d'en haut, il ajoute :

« Continuez de combattre avec courage pour la cause sacrée de la Démocratie chrétienne. C'est la cause de Dieu ».

Mais la Mort est impatiente de rompre l'entretien. Le moribond s'en aperçoit ; il se tourne entièrement vers elle et pour la dernière fois, ce soupir monte de son cœur à ses lèvres :

« Je n'ai plus qu'un désir, c'est de voir bientôt la Face adorable du Seigneur. »

Ce désir, nous l'espérons, est aujourd'hui réalisé.

Le monde chrétien pleurera longtemps Schaepman, et bien des générations s'écouleront avant que sa patrie revoie un semblable.

Mais la démocratie chrétienne, qui a été sa dernière pensée sur son lit de mort et qu'il a pour ainsi dire emportée devant le trône de Dieu parmi ses derniers soupirs, ne se contentera pas de verser des larmes stériles sur sa tombe.

Elle trouve dans ce testament un nouveau motif de joie et d'espérance au lendemain de ce mémorable discours de Noël, dont l'écho retentit encore à travers le monde.

Déjà, en dressant à Rome même, la chaire de l'abbé Pottier, le Pape Léon XIII semble avoir voulu se faire l'exécuteur testamentaire de Schaepman.

Désormais, la doctrine de *l'Ecole de Liège* sera enseignée à l'élite du clergé du monde entier, par la volonté du vicaire de Jésus-Christ.

Qui habet aures audiendi audiat !

DE ROL VAN EDWARD DUCPETIAUX IN DE OMWENTELING VAN 1830.

NOTA. *Edward Ducpétiaux werd geboren te Brussel 29 Juni 1804. De familie was oorspronkelijk van Bergen ; zijne moeder behoorde tot de Gentsche familie De Nayer. Edward begon zijn Middelbare Studiën te Melle en te Brussel en voltooide zijn humaniora te Parijs. Hij studeerde daarna Wijsbegeerte en Letteren en Recht aan de Hoogescholen van Luik en van Gent ; schreef zijn thesis te Leuven, te Leiden en te 's Gravenhage en promoveerde 14 Juli 1827 te Gent, als Doctor in Romeinsch en Modern Recht met zijn « Dissertatio inauguralis juridica de Paena Poenae capitali substituenda. »*

Hij verwierf spoedig vermaardheid door het uitgeven van een lijvig boekdeel « De la Peine de Mort » en door een polemiek die hij aanbond met Mr C. Asser, referendaris bij het Ministerie van Justitie, ter gelegenheid van het nieuw Ontwerp van Strafwetboek voor het Koninkrijk der Nederlanden.

I.

In de volgende bladzijden willen wij de rol, door Ducpétiaux in de Omwenteling van 1830 gespeeld, beschrijven. Alhoewel zijn naam in de zeldzame geschriften, welke deze gebeurtenis verhalen, niet vaak vermeld wordt, was die rol nochtans uiterst belangrijk.

Evenwel kan van ons niet verwacht worden dat wij de volledige geschiedenis van deze verwarde tijden behandelen ; wij moeten er ons toe beperken Ducpétiaux te volgen op den weg, die hij met evenveel oordeel als doorzicht opgaat.

I.

Dadelijk, na zijne studiën voltooid te hebben, nam Ducpétiaux iedere gelegenheid te baat om te werken, te pleiten en te strijden voor rechtvaardige zaken.

Te Brussel maakte hij zich bekend en gewaardeerd door eene onderneming, waaraan hij den stoot

gaf, ten behoeve van den arbeidenden stand der stad, in een oogenblik van nood.

Later, in een persgeding, zinspeelde het Openbaar Ministerie zelf daarop en moest het erkennen dat Ducpétiaux' eerste optreden in het burgerlijk leven gekenmerkt was geweest door eene handeling van liefdadigheid, welke aller harten voor hem gewonnen had.

Edward nam titel als advocaat maar voelde geene neiging om het beroep er van waar te nemen (1).

Hij zocht naar andere bezigheid en vond weldra de gelegenheid dagbladschrijver te worden.

Het meest vooraanstaande Brusselsch blad uit dien tijd was *Le Courrier des Pays Bas* in 1825 opgericht. Het was een tolk van de liberale denkwijze.

Hoe kwam Edward in die redactie ? Werd hij door deze uitgenoodigd ? Waarschijnlijk is het dat hij er uit eigen aandrift heenging.

Practisch immers was de pers gemuilband en talrijke veroordeelingen deden het haar gevoelen. Wij vinden daarover uit denzelfden tijd een ernstig, alhoewel naamloos, getuigenis in een vlugschrift in 1827 te Brussel uitgegeven ter gelegenheid van het indienen van het Ontwerp van Strafwetboek : « *Projet de Code Pénal du Royaume des Pays-Bas. Délits de Presse* » waarvan de schrijver verklaart :

« In België, tot in 1814, volgden wij Frankrijk's lotsbestemming. Sedert dien tijd is de pers vrij geworden, maar van die vrijheid kent zij alleen den naam, want, uit oorzake van de dubbelzinnigheid onzer, overigens te strenge wetgeving, ter oorzake van eenige Franschen die in 1815 en 1816 van onze gastvrijheid misbruik kwamen maken, heeft men een middel gevonden om de drukpers te verknechten zonder behulp der Censuur. Door eene reeks veroordeelingen, waaraan ik niet herinner heeft men onze schrijvers en drukkers door afschrikking zoover gebracht dat ze zwijgen, zich

---

(1) Op zijn hoogeschooldiploma staat de volgen- vermelding :

« In de openbare zitting der eerste civiele kamer van het hoog Gerechtshof te Brussel heeft Meester Ed. Ducpétiaux, den 4 Januari 1828 zijnen eed als advocaat afgelegd ». (g.) Willem G^r^.

veil houden, of niets anders weten te verkondigen dan « dat wij het gelukkigste volk der aarde zijn ».

Ook was « *Le Courrier des Pays-Bas* » den 2 Augustus 1826 veroordeeld geweest omdat hij twee brieven van Mr Levae had overgedrukt die vinnig generaal Vautier gispte, wegens hardhandige en onbetamelijke tusschenkomst van soldaten in eene vechterij in een Brusselschen schouwburg en welke Minister Van Gobbelschroy later in een brief naar de Potter zelf afkeurde (1).

Bij eene dergelijke gelegenheid had het blad alle begaafde en edelmoedige jongelingen dringend opgewekt om in het politieke strijdperk, de kampvechters, welke eene veroordeeling er uit had gerukt, te gaan vervangen (2).

Om de medewerking van Ducpétiaux te verkrijgen was dit ruim voldoende.

Wat er ook van zij, in 1827, was hij opsteller van « Le Courrier des Pays-Bas ».

Rond denzelfden tijd was de openbare denkrichting volkomen van koers veranderd.

De burgerij, welke tot dan toe eene bijna volledige onverschilligheid jegens de Staatkunde had vertoond, scheen op haar verhaal te komen.

In de kringen der ontwikkelden en vooral onder de jongelingen, ontwaakten gevoelens en verlangens welke dwarsdoor de ijskorst der onverschilligheid tot kraken brachten.

« Men moet er mede instemmen » schrijft Juste (3) « dat alsdan een richting bestond, verwijderd van slaafsche onderworpenheid en kruiperij. Vergeten schenen de sombere uren van het fransche keizerrijk. Weleer

---

(1) Juste Th. La Révolution de 1830. B. I.

(2) Cfr. Caron. Nos Contemporains. Portrait de M. Edouard Ducpétiaux. Brussel 1847. — N. B. Caron voegt er met misprijzen aan toe : « Dans ce journal donc E. Ducpétiaux fils, débuta par quelques articles. Ce journal qui accueillait de toutes mains ce qu'on lui adressait contre le gouvernement des Pays-Bas publia les articles de M. Ducpétiaux ».

Men neme echter in acht dat Caron de personen die hij beschrijft, zwart maakte, met uitzondering van een Groot Meester in de Loge.

(3) Ibid. 79.

had men gejuicht bij de omwentelingen te Napels en in Spanje. Nu weende men over den rampspoed der Grieken, en wilde men de heldhaftige slachtoffers van Missolonghi te hulp komen. » « Een « Comité Hellénique » werd opgericht tot steun van de afstammelingen van Miltiades en Leonidas » (1).

Bij het vuur dier genegenheid voor volksregeeringen elders ontvlamde de begeerte naar volksregeering in het eigen land.

In dit opzicht is de omkeer in de drukpers zeer merkwaardig. Ook zij was niet alleen geringeloord maar ook onverschillig geweest. « Na de debatten over de wetgeving der belastingen van 1822, hadden de liberale bladen zich met de Belgische aangelegenheden niet meer beziggehouden. *L'Observateur*, slachtoffer van eene treurige onverschilligheid, was in 1820 weggebleven en de Belgische kranten, die hem overleefd hadden, deden niets anders dan de Fransche bladen na te drukken en slaafs na te apen. Daar te dien tijde de Parijssche bladen uitsluitend bezig waren met den strijd tegen de Jezuïeten en de Ministers die onder den invloed van dit gezel-

---

(1) Missolonghi, een zeestad van Midden-Griekenland, was beroemd om haar rol bij den aanvang van den Grieksche onafhankelijkheidsoorlog. Zij werd drie maal door de Turken belegerd, in 1822, 23 en 25. Na twee maal weerstand te hebben geboden moest zij het ten slotte in 1825 opgeven voor een overmacht van 35.000 Turken. Het nijpend gebrek aan mondvoorraad en krijgsbehoeften bracht de bezetting tot het besluit, den 22 April 1826 des avonds na 8 uur een poging te wagen om zich door de belegeraars heen een uitweg te banen. Dit gelukte aan slechts weinigen. De overigen werden naar de stad teruggedrongen maar staken hier de mijnen in brand zoodat zij met hun vrouwen en kinderen en met hun vervolgers in de lucht vlogen.

Lord Byron, die er heen gegaan was en medehielp aan de verdediging der stad stierf er in 1824.

Overal heerschte groot medelijden voor de grieksche slachtoffers, en in de voorname kringen werden hulpcomités ingericht.

Over die werking in Frankrijk, zie o. m. het geschiedkundig roman van Paul Adam : *Au Soleil de Juillet*.

schap stonden, bepaalden de Belgische bladen, grootendeels door Fransche uitwijkelingen opgesteld, er zich toe de Parijssche bladen na te drukken en hielden zij zich anders met geene Belgische staatkunde bezig. »

« Strijd tegen de Jezuïeten, die, in België nochtans bij de regeering geenerlei steun vonden, dat was dus de eenige zorg der liberale bladen. Wat de katholieke bladen betreft, deze hielden zich uitsluitend met de grieven hunner partij bezig, en zagen de vrijheid der eerediensten, de vrijheid der drukpers, enz. met den nek aan ». (1)

Maar in 1827 waren in de pers reeds heel wat zaken gewijzigd, en trad deze veel zelfstandiger op.

Aan Ducpétiaux' zijde telde « Le Courrier » onder zijne opstellers Van Meenen en Jottrand, den eerste een oud-gediende uit de liberale pers, den tweede, vol vuur, toewijding, moed en handigheid in het verdedigen van de gedachten der oppositie in België.

Wat Ducpétiaux betreft, deze was uiteraard een radikaal.

Zijn aard dreef hem tot de offervaardige liefde voor de verdedigde zaken ; vol geestrift en toewijding wilde en durfde hij altijd handelen zooals de wet van zijn denken het hem voorschreef. Baron de Hauleville zegt, wat hem aangaat : « Verschillende onder zijne medeleerlingen, verhaalden mij weleer dat hij te dien tijde tamelijk radikale maar edelmoedige gedachten verdedigde » (2).

Het radikalisme was zijne drijfkracht, maar de edelmoedigheid zijn kompas en deze had voor gevolg dat door de schokkende, verbijsterende, zelfs tegenstrijdige gebeurtenissen heen, welke in de omwenteling van 1830 voorkwamen, Ducpétiaux eene verbazend rechte en gesloten gedragslijn volgen kon.

— o —

Vooraleer de gebeurtenissen zelf in oogenschouw te nemen, is het van belang, de factoren na te gaan welke het denken en handelen van Ducpétiaux bepaalden. Niets is overigens moeilijk te verklaren, niets is

---

(1) Juste. 93.

(2) Baron de Hauleville. — Silhouettes et portraits Bdl. II. E. Ducpétiaux. Brussel 1892.

ingewikkeld in zijne zielsontleding met het oog op de omwenteling.

Edward Ducpétiaux was nog te jong en te zelfstandig om zich reeds behoudsgezind te voelen, maar, aan de andere zijde, was hij ervaren en wijs genoeg om zich niet aan de uitersten vleugel te begeven ; daar hij bemiddeld was, werd hij er van afgehouden avonturen na te jagen, tevens was hij echter te oorspronkelijk om zich door conventie te laten boeiën. Hij was doordrijvend en moedig om alles wat hij noodig achtte, te doen, alhoewel zijn gezond verstand, zijn ruimdenkende geest en zijne geleerdheid hem voor dweepzucht behoedden.

Aarzeling was hem onbekend. Iedere theorethische aarzeling werd door zijn opportunisme op een zijbaan geduwd ; iedere practische aarzeling werd door zijne geestdrift weggeblazen.

Door zijne overtuiging sleepte hij menigmaal anderen mede, maar hij was te ingekeerd en gaf zich zelf te veel prijs dan dat hij ooit in volksmennerij zou geploeterd hebben.

Bovenal was hij overtuigd volksgezind en christen.

Dit alles verklaart hoe in de omwenteling Edward Ducpétiaux eene overwegende rol spelen zou zonder nochtans onder de omwentelaars in de eerste gelederen te treden.

Veel meer volbracht hij dan menigeen die later in de Nationale Galerij van de oprichters van het Belgisch Koninkrijk zou pronken, maar nochtans bleef zijne plaats op den achtergrond.

En terwijl later de anderen de heerschers werden, bleef hij de dienaar. Want, alhoewel hij met talent zou kunnen bevelen hebben, was het zijne rol te dienen en zich toe te wijden.

— o —

Ducpétiaux' geest was zeer open, en zeer objectief.

Veel las hij, ijverig zamelde hij bewijzen in, met betrekking tot alle vraagstukken, waarover de geesten in dien tijd, bekommerd waren.

Hij was een kind van zijn tijd, zooals men dat op zijn best en op zijn volledigst begrijpt.

De geestesstroomingen, waarin de geesten in België geankerd lagen, hadden alle in Frankrijk hare bron.

Reeds wezen wij er op hoe de Fransche pers wezenlijk het verstandsleven der Belgische burgerij beheerschte.

Onder den invloed van de Fransche wijsgeeren was het insgelijks dat jonge Belgen, hunne aarzeling opgevende, eindelijk het ontzenuwend voltairianismus en het inslaapwiegend skepticismus, welke tot dan toe op den troon zaten, omverrukten.

« Een bries van edelmoedigheid » schrijft M. de Gerlache (1) « kwam over den geest onzer liberale jeugd aangewaaid.

MM. Guizot en Cousin, het voetspoor van eenige Duitsche wijsgeeren drukkend, verhieven zich krachtdadig tegen de zinnen- en de twijfelleer van de XVIIIe eeuw. M. Guizot bewees ook door de geschiedenis, dat de Nieuwe Samenleving vooral het kind was van het Katholicismus, dank zij zijne onafhankelijkheid van de wereldlijke macht en de stevige inrichting zijner rangorde ; hij verheerlijkte de pausen, beschutters van het recht der volken tegen de dwingelandij der vorsten ; en alhoewel het meest vooruitstrevend Christendom in zijn oog de eindpaal der beschaving niet was, welke, naar zijn woord, geroepen was tot eene nieuwe lotsbestemming en een vooruitgang zonder perken, droeg hij er nochtans niet minder machtig toe bij om van de wijsbegeerte den grafsteen weg te wentelen van de smalende, wufte en grijnzende ongeloovigheid, welke, tot Frankrijk's schande, sedert Voltaire iedere levensfrischheid stikte. »

Daarenboven bevond men dat bij de jonge liberalen de volksgezindheid het liberale anticlericalisme verdrong.

Het Belgisch liberalisme in 1815 was meer Napoleonsgezind dan volksgezind. Heel anders was het met de jonge liberalen in 1830 gelegen. Colenbrander schildert ze zeer nauwkeurig in zijn merkwaardig werk : *De Belgische Omwenteling :*

« Zij verwierpen in volle vertrouwen op de kracht van het eigen levensbeginsel, het kunstig stelsel van bepalingen, waarmede tot dusver de wereldlijke overheid de Kerk in haar vrijheid van beweging had beperkt. Waartoe inderdaad zouden zij nog langer den

(1) Bon de Gerlache. Histoire du Royaume des Pays-Bas de 1814-1830.

Koning tegen den Clerus helpen ? De Koning zou nimmer in den strijd kunnen overwinnen dan door machtsmiddelen, die onmiddellijk daarna tegen de jonge liberalen zouden zijn gekeerd. Het was waarlijk niet te denken, dat Willem I, die de ministeriëele verantwoordelijkheid en de directe verkiezingen weigerde terwijl hij de liberale jeugd nog eenigermate moest ontzien, ze toe zou staan als hij met haar hulp de geestelijkheid zou hebben overwonnen. En dat deze jonge liberale partij fel anti-Hollandsch was, lag mede in den aard der zaak. De 55 noorderlijke stemmen vormden, zoo dikwijls het tegen de democratie ging, een vast aaneengesloten blok » (1).

Aan Katholieke zijde was de omkeer ten minste even duidelijk. « Verdraagzaamheid » was ook daar wachtwoord geworden.

Inderdaad de Katholieken volgden volkomen de gedachten van Lamennais die wonderwel pasten bij hunne geaardheid en nog een geschikter thuis vonden in de Belgische toestanden dan in de Fransche.

In 1821 was opgericht geworden eene « Bibliotèque Catholique de Belgique » warvan de uitgaven, schier als mijlpalen zijn, welke ons den weg, door de gedachten uit den tijd afgelegd, aanwijzen.

Inderdaad in 1821 geeft de Boekerij uit werk van Joseph de Maistre ; in 1822 van Bossuet ; in 1823 van Bourdaloue en anderen. Maar reeds in 1825 vinden wij op de lijst der uitgaven een klein geschrift van Lamennais « quelques réflexions sur le Procès du Constitutionel et du Courrier ».

In 1829 komen twee andere boeken door denzelfden schrijver op de lijst « Election de M. O'Connell » en « Fragment sur l'Enseignement ».

— o —

Voor vele katholieken was Lamennais de groote apostel geworden ; opgetogen volgden zij hem naar het Verbond dat hij sluiten wilde tusschen de Kerk en de Volksmacht.

« In het besproken tijdperk » beweert M. de Gerlache (2) « nam hij eene verheven plaats in in het

(1) Colenbrander. *De Belgische Omwenteling*, Bl. 132.

(2) Op. Cit.

rijk der geesten, welke hij fel ontroerde ; zij zelf die schrik hadden voor de richting van sommige zijner leerstukken, zagen hem niettemin aan voor een kloeken kampvechter van den godsdienst. Welnu, de strijdschriften van M. de Lamennais pasten wonderwel bij den toestand der Belgische geestelijkheid. »

Zijn strijd tegen de alleenheerschappij der «Université de France » en zijne heerlijke redevoeringen voor de vrijheid van onderwijs galmden ook hier geweldig na, omdat zij raak en vlak insloegen op de handelingen van het gezag, welke het hevigst de gemoederen in beroering brachten (1).

Ook, toen na de « Ordonnances » van 16 Juni 1828, waardoor M. de Martignac aan de Jezuïeten en de godsdienstige genootschappen het recht ontnam in Frankrijk te onderwijzen, Lamennais verklaard had dat hij ophield voor God en Vorst te strijden en zich tot kampvechter van God en de vrijheid uitriep, was de weergalm zijner woorden wellicht nog luider in België dan in Frankrijk (2).

« Wij vragen » schreef *Lamennais*, voor de Katholieke Kerk de vrijheid, door de *Charte* aan alle godsdiensten toegezegd, de vrijheid welke de protestanten, de joden, genieten, welke de volgelingen van Mahomet en Bouddha, indien er in Frankrijk bestonden, zouden bezitten, wij vragen de vrijheid van geweten, van drukpers, de vrijheid van opvoeding, en ditzelfde wordt mede met ons gevraagd door de Belgen evenals wij door eene dwingelandsche regeering verdrukt » (3).

De liberalen zelf verborgen hunne waardeering niet voor den man die de katholieken tot de volksgezindheid had overgehaald.

« Le Courrier des Pays-Bas » van 20 Maart 1830 schreef onder meer : « Zonder zijne leer aan te nemen, kunnen wij hem nochtans niet genoeg waardeeren. Wat al diensten bewijst zijne machtige pen aan de zaak

---

(1) Op. Cit.

(2) Ch. Terlinden. Guillaume I et l'Eglise Catholique en Belgique.

(3) Des progrès de la Révolution et de la guerre contre l'Eglise. Leuven 1819.

Cfr. insgelijks : E. de Moreau ; Adolf Dechamps ; Bij Colenbrander ; op. cit. : Bericht van den Franschen gezant Lagrange van 28 Februari 30. Bl. 149 enz..

der volken tegen hunne dwingelanden, gelijk welke, wanneer zij de monsterachtige willekeur van eenigen, die zich boven alle wetten wanen, aanrandt ; wanneer zij tegen hun plomp geweld de gerechtigheid inroept en betoogt dat gehoorzaamheid maar een plicht is, voor zoo ver het gebieden rechtmatig is.

Voor eenige kleinzielige menschen moge het wellicht bevreemdend schijnen dat wij op ons de verdediging van een schrijver nemen van wien, naar onze eigene bekentenis, de leer zoo ver van de onze verwijderd ligt. Maar onze plicht was het in verzet te komen tegen de ongunstige meening, welke men in den vreemde over ons zou koesteren, door de schuld van M. Luzac die aldaar het tamelijk-vreemd gevoelen overbracht dat hij onze bezadigde menschen toeschrijft, betreffende een man, die door zijne diepte, zijne kracht, zijnen stijl, alsook door de goede trouw en het grootsche zijner dwalingen J. J. Rousseau zeer nabij komt.

Ducpétiaux kende Lamennais opperbest.

Van 1820 af bezat hij verschillende zijner werken, welke hij met des te meer genoegen las, daar hij er in terugvond op eene schitterende wijze uitgedrukt, zijne eigene staatkundige, democratische en reeds sociale gedachten.

Overigens, alhoewel hij in het liberale kamp streed als medewerker aan « *Le Courrier* », behoorde hij, voor het overige aan de kerk ; wij kunnen het hier bevestigen niet alleen omdat hij bij zijne ouders en in de kostschool eene grondig-christelijke opvoeding verkregen had, maar omdat al zijne brieven en boeken uit dien tijd beschenen zijn door eene wezenlijk-christelijke en vaak zeer vrome stemming.

Zoo vereenigde Edward Ducpétiaux, in zekere mate in zijn geest de meest kenmerkende stroomingen van zijn tijd.

— o —

Het eerste en voornaamste gevolg van deze nieuwe gedachte was het Verbond der Katholieken en der Liberalen.

In het dagblad « Mathieu Laensberg » van 21 Maart 1827 had Paul Devaux, voor het eerst de gedachte van dit verbond vooruitgezet.

Maar zoo ongehoord scheen ze toen dat vele dagbladen, waaronder « Le Courrier des Pays-Bas » zich

verontwaardigd verzetteden tegen het voorstel. Dergelijk verbond scheen tegen de natuur in te gaan en voor de liberale partij doodsgevaarlijk te zijn. Niet met één bijlslag hakte men den zoo diep ingewortelden ouden anti-clerikalen haat om. Spoedig echter bleken die wortelen zoo peesvast niet meer te zijn. Het slaan verdubbelde en weldra sloeg « Le Courrier » mede.

De Gerlache verhaalt dat :

« Nadat het Fransche blad, « Le Globe » de leer zijner leiders verdedigd had en de vrijheid van onderwijs en geloof gevraagd had, zag men « Le Politique de Liège » « le Courrier des Pays-Bas » en eenige andere bladen, tot daar toe den katholieken vijandig, plotselings tot hunne zaak overgaan » (1). Die overgang, zelfs al was hij minder schielijk dan de Gerlache het voorstelt, geschiedde ten minste zeer vlug.

Buiten twijfel staat het, dat, wat « *Le Courrier des Pays-Bas* » betreft, de invloed van Ducpétiaux en de uitbreiding der redactie, daarbij zijn aandeel had.

Inderdaad, sedert 1 Juli 1828 had dit gezaghebbend blad zijne redactie nieuwe kracht bijgezet door het toevoegen van twee ongemeen-begaafde schrijvers, M. Pieter Claes uit Leuven en J. B. Nothomb uit Luxemburg, den eersten sprankelend van tintelende geestigheid, den tweeden ernstiger maar ten minste even geducht. Met MM. Jottrand, Lesbroussart, Van Meenen, Ducpétiaux en Massart stelden zij eene vereeniging samen, welke tot bijzonder doel had het opstellen van het blad dat aan het Nederlandsch bewind zulke duchtige slagen zou toebrengen (2).

De Potter en Van de Weyer waren kort te voren ook lid van den Opstelraad geworden. De rollen waren verdeeld en terwijl M. Claes den dagelijkschen gedachtenstrijd leverde, hield Ducpétiaux zich vooral bezig met de maatschappelijke en rechtskundige vraagstukken, die het meest met zijne studiën en zijne menschlievende actie overeenkwamen (3).

Nochtans, toen naar aanleiding van een misbruik van het gezag, de verontwaardiging hem bij de keel greep, was ook bij hem de reactie geweldig.

(1) Bl. 157. Œuvres Bd. 2.
(2) Juste. La révolution. p. 102.
(3) Juste. Notice sur Edouard Ducpétiaux. Annuaire de l'Académie Royale 1871.

Daarvan kon hij weldra het bewijs leveren.

II.

Den 1 Juli 1828 had het Hof van Assisen van Zuid-Brabant tot eene gevangenisstraf van een jaar, op grond van het Besluit van 20 April 1815, veroordeeld twee jonge Fransche opstellers van « L'Argus », MM. Louis Bellet en Henri Jador, wegens een onkiesch spotschrift tegen de belasting op het gemaal en het ontwerp van het nieuwe wetboek :

Pauvre peuple, on vous pressurera, on vous pendra,
Voilà la liberté,
Biribi,
à la façon de Barbari
Mon ami.

Een beroep bij den koning om genade bracht mede dat bij besluit van 4 October, zij van gevangenisstraf ontheven maar tot uitzetting uit het rijk veroordeeld werden.

Welnu, den 28 October, verscheen in « Le Courrier des Pays-Bas » een krachtdadig protest met opschrift :

« Expulsion de MM. Bellet et Jador en violation de l'article 4 de la loi Fondamentale » (Uitzetting van MM. Bellet en Jador in strijd met artikel 4 der Grondwet). De Schrijver besloot aldus zijn artikel :

« Wij ontsluierden een schreeuwend misbruik ; zoolang geen recht geschied is, zullen wij onverpoosd storm blazen. De grondwet werd geschonden en daardoor alleen, zijn bij ons de vreemdelingen overgegaan van het stelsel der wet naar het stelsel van de hoogheilige politie en de verzegelde geheimbrieven ; onze eigen waarborgen loopen gevaar. Tegen die schending verheffen wij de stem : laten wij hopen dat onze vertegenwoordigers zich bij den vorst zullen aansluiten om de burgers gerust te stellen, het geloof te verstevigen en eindelijk dit ellendig deel van het ministerie te verloochenen, dat, reeds met den last van de openbare verachting op de schouders, niet vreesde de maat te doen overloopen toen het tevens een smet wierp op het koninklijk genaderecht, den voorspoed en de eer van de natie om zijnen laffen afkeer te luchten ».

M. Ducpétiaux schreef dit artikel. Hij zelf heeft gewezen op de redenen waarom hij de pen opnam en wat gevolgen aan die moedige daad verbonden waren.

« Ik geloofde toen nog » schreef hij « in het bestaan van een misverstand ; ik kon mij niet neerleggen bij het prijsgeven van die oude gastvrijheid, steeds onzen roem en bestanddeel van onzen voorspoed ; twee weken verliepen en het bewind volhardde en geene krachtdadige stem werd verheven om de schending van een heilig en door onze grondwet bekrachtigd recht te schandvlekken. Alsdan volgde ik mijne overtuiging en ik dacht een bindenden plicht te kwijten toen ik het artikel, in « Le Courrier des Pays-Bas » van 28 October opgenomen, schreef. Ik meende dat ik een plicht vervuld had : mijne openhartigheid werd mij tot misdaad aangerekend.

Toen ik den dag, op het verschijnen van bewust artikel volgende, mij in de nabijheid van het gerechtshof bevond met M Coché-Mommens, drukker van « Le Courrier », verzocht de heer rechter ter instructie ons even op zijn kabinet te komen. Zonder te vermoeden wat men van ons verlangde, begaven wij er ons heen zonder wantrouwen, en daar is het dat men ons de bevelschriften tot verschijning beteekende Mijne ondervraging was kort : eerst de gewone formuul : naam, voornamen, ouderdom, beroep, woonplaats, daarna kwam het aangeklaagd artikel dat ik bekende geschreven te hebben, alles was onderstreept ; niets afzonderlijks werd aangeklaagd ; men had het tegen het artikel in zijn geheel, tegen de strekking ervan. Ik verzocht den heer rechter de beschuldiging nader te omschrijven, mij te zeggen op grond van welk artikel van het Wetboek van Strafrecht of van welk koninklijk besluit ik vervolgd werd ; de vraag scheen hem te hinderen en hij begon het Wetboek te doorbladeren ; ik drong aan en hij verklaarde eindelijk dat het was op grond van het koninklijk besluit 20 April 1815 omdat ik nieuws verspreid had dat van aard was de vreedzame burgers te verontrusten, omdat ik door mijne geschriften er naar gestreefd had wantrouwen tegen Zijns Majesteits regeering en verdeeldheid onder de bewoners te zaaien, omdat ik de goede orde in het Rijk gestoord en hooge staatsambtenaren gesmaad en beleedigd had ». Het zijn de termen van het bevel tot gevangenneming dat onverwijld uitgevaardigd werd en krachtens welk ik dadelijk met

M. Coché-Mommens, als mijn medeplichtige beschuldigd, in de gevangenis « aux Petits-Carmes » werd gevoerd in weerwil van mijn verzet tegen de mij toegeschreven bedoelingen. 's Anderendaags kwam de zaak voor de Raadskamer en zes dagen daarna, den 4 November, verwees de Kamer der inbeschuldigingstellingen mij naar het hof van assisen van December 1828, altijd op grond van het besluit van 1815 (1).

Dit besluit bedoelde nochtans de persmisdrijven niet maar wel de oproeren.

Het begon met deze woorden : « Gezien de wet van 10 April op de beteugeling der misdaden en misdrijven in zake oproeren » en strafte hen die « onder de inwoners wantrouwen, tweedracht of wanorde zouden zaaien ».

Het was daarenboven erkend dat dit besluit slechts tijdelijke kracht verkregen had voor het troebel tijdperk van de vestiging van het nieuwe rijk.

— o —

E. Ducpétiaux zou het wel kennen om eene actie te verwekken ten voordeele eener zaak welke hem aan het hart lag.

En dit maal had hij het besluit genomen zijne zaak en de daarmede innig-verbonden zaak van Coché-Mommens te doen zegepralen. « Ik zag wel », schreef hij later, « dat het niet meer voldeed vertrouwen te stellen in mijne reine bedoelingen en mijne rechtmatige zaak... Ik vatte dus het besluit alles in het werk te stellen om te zegepralen. Ik wendde mij om advies tot eenige vrienden die mij allen aanraadden de advokatenvereenigingen van iedere provincie aan te spreken opdat zij mij met hare toetreding zouden gesteund hebben. Dit voorstel nam ik gretig aan en, ik zeg het vrij, met

---

(1) Procès de M. Edouard Ducpétiaux, auteur d'un article inséré dans le « Courrier des Pays-Bas » et de M. J. F. Coché-Mommens, imprimeur du même journal ; accusé du crime prévu par l'art. 1er de l'arrêté du 20 avril 1815 sur les éditions. Brussel, 1829.

Cfr. Insgelijks :

Juste op. cit. en Neut. Notice sur Ed. Ducpétiaux. Revue Générale, en « De l'administration de la justice aux Pays-Bas.

de innige overtuiging van het slagen mijner pogingen ». (1).

Alle advokatenvereenigingen van het rijk werden dus aangesproken en verzocht een met redenen omkleed bericht op te maken aangaande de rechtmatigheid zijner veroordeeling.

De volgende vier vragen werden gesteld :

1° Zijn er omstandigheden waaronder de Regeering (Uitvoerende Macht) in weerwil van den uitdrukkelijken tekst van Artikel 4 der grondwet, en zonder voorafgaanden procesvorm, vreemdelingen uit het Rijk mag zetten ? Indien ja geantwoord wordt, zegge men of MM. Bellet en Jador in die omstandigheden verkeerden ?

2°. Is het koninklijk besluit van 20 April 1815, afgekondigd in dagen van gevaar en onlusten, nog toepasselijk onder de huidige omstandigheden en bijzonder op het geen men heet *Persmisdrijven* ?

3°. Om het even welke leer men er over het toevluchtsrecht op nahoudt en zelfs indien men aanneemt dat het besluit van April 1815 nog toepasselijk is, zegge men of het artikel in « Le Courrier des Pays-Bas » van 28 October l.l. opgenomen en heetende : « Uitzetting van MM. Bellet en Jador, in weerwil van artikel 4 der Grondwet » zoowel uit hoofde van zijn geest en zijne strekking als om wille van zijne uitdrukkingen, op grond van dit besluit kan aangeklaagd worden ?

4°. Is de drukker nog verantwoordelijk wanneer de schrijver zich bekend maakte en door het Gerecht gevat werd ?

Bij deze vragen voegde Ducpétiaux een afschrift van het aangeklaagde artikel en van de akte van beschuldiging.

Het ging er, naar zijn oordeel, niet om zijn eigen persoon maar om de zege van een heilig en onaantastbaar beginsel. « Niet voor mij persoonlijk doe ik een beroep op de kennis mijner confraters uit Nederlands advocatenorde ; ik doe het ten behoeve van onze waardevolste beginselen en waarborgen ; mijne zaak is de hunne, is de zaak van alle goede burgers, en om die reden is het dat ik ze hun toevertrouw, dat ik op hunne schouders den last leg ze te verdedigen en ik voor mij alleen de lijdenstaak behoud, indien dit noodig blijkt ».

(1) Procès de M. Ducpétiaux. Zie verder.

Vele moeilijkheden ondervond hij en in het opsturen zelf zijner omzendbrieven werd hij gedwarsboomd. In weerwil daarvan verkreeg hij weldra zekerheid dat vele advokaten en rechtsgeleerden, niet alleen uit Zuid-Nederland, hem hunne volle toetreding schonken.

En ware zijn proces niet plotselings drie weken vervroegd geweest, dan zou hij voor zijne rechters verschenen zijn gesterkt door de instemming van het grootste deel der advokatenvereenigingen van het rijk.

Zijn geding ving den 13 December aan.

Niettegenstaande de pogingen van zijne verdedigers M. Kockaert, deken der advokatenorde te Brussel en M. Barbanson werd Ducpétiaux veroordeeld tot eene gevangenisstraf van één jaar en eene geldboete van 500 gulden. M. Coché-Mommens werd vrijgesproken. De openbare meening sprak zich levendig uit voor den edelmoedigen schrijver en dadelijk werd als teeken van verzet tegen het vonnis dat hem trof eene inschrijvingslijst geopend (1). De berichten, welke hij ontvangen had, hadden in zijn proces niet kunnen dienen, nochtans wilde hij dat ze hem zouden helpen om zijne zaak voor de openbare meening te winnen. Ook zond hij den 23 December 1828 eene lijvige brochure in het licht geheeten « Procès de M. E. Ducpétiaux, auteur d'un article inséré dans le « Courrier des Pays-Bas » et M. J. J. Coché-Mommens, imprimeur du même journal, accusés du Crime prévu par l'article 1er de l'arrêté du 20 avril 1815 sur les séditions ».

Die brochure bevatte boven zijn flink-opgetimmerde verdediging, het bedoeld artikel en de akte van beschuldiging, de berichten der advokaten van Luik, Luxemburg, Brugge, Maastricht, Leuven, van een Gentschen advocaat, een « beredeneerend advys » van M. Donker-Curtius, advokaat bij het Hooggerechtshof te 's Gravenhage en een bericht van de advocaten te Parijs; dit alles gevolgd door een zeer omstandig verhaal van het proces.

Ducpétiaux had dit boek in de gevangenis der « Petits-Carmes » opgemaakt.

Hij vreesde niet dit duidelijk te maken door het teekenen van de heerlijke inleiding « de la prison des Petits-Carmes, 23 December 1828 ». In die aanleiding

(1) Juste. Notice.

vinden wij de openbaring van zijn gemoedsgesteldheid in die dagen.

« Ik moet het bekennen, schreef hij, van die zaak vat ik niets, of, beter gezegd, ik onthoud mij te zeggen wat ik er duidelijk meen in te zien.

Men geloove echter niet dat ik in het minste eenigen blaam werpen wil op de beweegredenen welke het vonnis mijner rechters ingaven ; ik moet de diepten van hun geweten niet peilen ; die zorg rust op henzelven en op God voor Wien niets verborgen is. Maar ik insgelijks heb een geweten en dit kon door geen arrest tot zwijgen, door geen kerker tot schrik gebracht worden ; dit geweten zegt mij dat ik onschuldig ben, dat ik alleen mijns lands welzijn en den vrede voor zijne ingezetenen bedoelde. Achter de dichtgegrendelde deuren, waarachter ik gevangen zit, is dit geweten mijn sterkte en mijn troost ; het zegt me dat ik met vertrouwen bij het Hemelsch Gerechtshof hooger beroep mag aanteekenen tegen de meening en de beslissing van vijf menschen, vijf afzetbare rechters.

In mij is geen bitterheid; geen wrevel drijft boven; alleen feiten stel ik vast en over hunne gevolgen sta ik verstomd, ik zeg dat ingeroepen nood niet bestaat ; beleedigende aanklachten werp ik ver van mij weg ; ik herinner aan mijne bedoelingen omdat ik dit mijner waardig acht.

Wat heb ik, die sedert eenige maanden slachtoffer van kwellende vervolgingen ben, verdiend om zooveel haat tegen mij op te jagen ? Eerst beschuldigd van valschheid, oplichting, laster en nadruk, omdat ik mij veroorloofd had door redeneering de smaadredenen van een ambtenaar te verwerpen, met gevangenis bedreigd, van rechtsgeding naar rechtsgeding heen en weer gedreven, daarna gekerkerd, thans gebracht voor een hof van assisen en veroordeeld als een vuig misdadiger, als een woelgeest, een opruier, een muiter. Meent men werkelijk, dat dergelijke behandeling door eene behoorlijk-waargenomen noodreden ingegeven werd ? Meent men dat de vrede zou gebroken geweest zijn, dat de misdaad hoogmoediger het hoofd zou opgestoken hebben,dat de rede, indien men deze tegen mij inroepen kan, minder de zege zou weggedragen hebben, indien men mij niet onmeedoogend had weggerukt uit mijne studiën, uit mijn beroep en mijn huiskring.

Maar neen, dat vreesden die mannen niet die ik

niet noem en wier zedelijk gehalte ik niet bepalen wil ; een nieuw voorbeeld wilden zij ter afschrikking ; de opgerezen censuur over hun daden, zooveel te hinderlijker als zij meer gegrond was, wilden zij aan banden leggen en den mond stoppen ; wellicht bestraften zij mijne goede trouw, een eerste opflakkeren van vrijheidsgeest meenden zij in mij te moeten stikken ; die nieuwe vurigheid, der jeugd zoo eigen, meenden zij tegen mij te moeten aanwenden, in stede van ze te verlichten, ze te leiden door edelmoedige raadgevingen, door hooge voorbeelden.

Hadde ik mij onthouden mijne meening uit te drukken naar aanleiding van de herziening van onze strafwetgevingen, hadde ik mij neergelegd bij de drogredenen van een geliefkoosd beambte, nooit zou men mij van beoordeelaar, die ik was, gemaakt hebben tot schriftvervalscher, aftroggelaar, lasteraar, nadrukker. Hadde ik, in stede van mij te verzetten tegen de schending onzer grondwet naar aanleiding van de uitzetting van twee vreemdelingen wier rampspoed mij levendig ontroerde, gezwegen en daardoor goedgekeurd, of hadde ik medegehuild met hen die ze laf beschieten met hunne woordengiftpijlen, dan zou ik doorgegaan zijn voor een vreedzaam, onderdanig burger in plaats van als een stichter van stoornis en tweedracht aangeklaagd te worden.

Ik wist het en toch heb ik niet geaarzeld : dat geschiedde omdat een eerlijk man, een echt burger, wat hij zijne roeping meent, volgt, en naar den tocht van zijn hart handelt, om het even wat daaruit ontstaat. Is hij jong, het doet er niets toe : hij zegt wat hij denkt, hij heeft daartoe het recht en handelt goed met zijn recht te gebruiken. Opgeleid in de school der voorouders, naijverig om hun voorbeeld na te volgen, kan voor hem de leertijd van het openbaar leven niet te vroeg beginnen : alles overigens wekt hem daartoe op, en niets van wat onder zijne oogen gebeurt, kan hem onverschillig laten. Bij de eerste stappen op de baan is het voor hem zelf dat hij werkt ; hij doet niets anders dan mede te werken aan het in orde brengen van het gebouw dat hij zelf bewonen moet. De burger, bij den herfst van het leven mag aanspraak maken op rust : het is jongelingstaak hem alsdan te beschermen en zijne levenstaak over te nemen, totdat hij ze zelf aan zijne nakomelingen in handen geeft.

Alle dagen zijn voor hem waardevol : te verdragen, te wachten is zich menigmaal in de onmogelijkheid stellen te voltooien. Aan zijn vaderland is hij den tol van zijn geesteslicht en van zijne pogingen, hoe zwak ook, verschuldigd ; dat is eene schuld welke hij dient af te betalen en daar het leven hem bij ieder slaan van het uur kan ontglippen, behoort het dat hij er haast bijzetten zou, om er des te meer van ontslagen te zijn, bij zijnen laatsten levensstond.

Ik weet het wel, die vranke, oprechte taal is ongewoon na eene strafrechterlijke veroordeeling en in het oord waar ik deze bladzijden schrijf ; tot verwondering echter bestaat geene aanleiding. Indien ik schuldig was zou ik het hoofd buigen of alleen deemoedige woorden spreken ; maar vermits ik onschuldig ben, behoud ik die vrijheid, dien rechtmatigen trots, welke mij mijn rein geweten en het bewustzijn van mijn goed recht geven. Ik vraag geene klaagredenen ; ik vraag dat men mij oordeele. Niet meer aan een rechtbank met afzetbare rechters, maar aan de natie, tot wier vijand ik verklaard werd, is het dat de stukken van mijn proces ter hand stel : aangeklaagd artikel, vordering der straf, beschuldiging, verdediging, raadpleging. Zonder ongeduld en zonder vrees wacht ik op hare opperste beslissing. Handelende zooals ik het deed, meende ik alleen een bindenden plicht te kwijten ; ik zou hem gekweten hebben, zelfs onder schavots bedreiging, en kwam de gelegenheid nog voor, moest morgen nog eenig onrecht bestreden, eenige rampspoed geheeld worden ik zou geen oogenblik aarzelen tusschen de vrees der laffen en de gevoelens die mij dierbaarder dan het leven zijn.

Deze eenvoudige verklaring was ik aan mijne medeburgers verschuldigd, ook aan mij zelf en aan hen die mijn vijanden zijn ofschoon ik de hunne niet ben. Te machtig zoúden de vervolgers zijn op aarde indien hun macht zoowel de ziel als het lichaam onder den hiel drukte : het lichaam kunnen zij voor de hoven van assisen sleepen, in de kerkers werpen, maar de ziel blijft onafhankelijk, vrij en bespot hun ijdel gepoog. »

— o —

Edward Ducpétiaux liet zich door de gevangenschap niet teneerdrukken. Van den eersten dag af had

hij zijne zuster verzocht hem lezing te bezorgen (1).

Na zijn proces naar de gevangenis teruggeleid begon hij er om te drukker te werken.

De behandeling was niet zeer hard ; hij mocht bezoeken ontvangen van de zijnen, die hem ook allerlei toezenden mochten. Ook naar le « Courrier » mocht hij artikelen sturen (2).

— o —

Nauwelijks was Edward Ducpétiaux terug in de *Petits Carmes* gekomen of Louis De Potter werd zijn medegevangene.

Deze was aangehouden ten gevolge van het berucht

---

(1) « *Dierbare Zuster,*

Ik word naar de gevangenis gebracht wegens het artikel gisteren in « Le Courrier » opgenomen. Kom, of zend iemand om mij te bezoeken. Bij den portier der Petits-Carmes wordt te dien einde een verlofbrief afgegeven. Laat aan Massart zeggen wat met mij voorviel ; hij woont Vlaanderenstraat, 4 huizen vooraleer men bij M. De Brouckère komt, bij een kruidenier. Indien iemand, M. Claes b. v. kwam om mij te bezoeken, zeg hem dan wat gebeurde. Ik ben uit mijn lood geslagen en kon niets dergelijks voorzien.

Ik omhels u.

EDWARD DUCPETIAUX.

N. S. — Daar ik denk aan de verveling, welke mij zou kunnen overvallen, vraag ik u mij de laatste drie afleveringen van « La Revue Française » te brengen of te zenden. Hierbijgaande brief worde dadelijk bij M. De Brouckère bezorgd. »

(2) In Februari 29 schreef hij naar zijne zuster : « Ik wist dat gij u vermaaktet, maar mij te vergeten dat gaat iedere gedachte te boven. Drie dagen zonder bezoek en wat erger is heden geen gebak. Dat is voldoende om de wanhoop in het kwartier te brengen. Het is nog tijd — gedeeltelijk kunt gij het kwaad herstellen. Zend mij onverwijld kippen, eene taart, gelijk wat. Onder voorwaarde dat wij er hebben.

Een ander briefje bevat :

« Zend morgen even Jozef of iemand anders naar het kantoor van « Le Courrier » om er het bijvoegsel te vragen dat men mij heden vergat te zenden en nr 56 van het blad dat mijn derde artikel over het ontwerp van Wetboek van strafvordering bevat.

artikel in « Le Courrier » van 8 November verschenen en aldus eindigend :

« Een gedacht schiet mij te binnen. Laten wij woorden tegenover woorden stellen. Tot nog toe dreef men de Jezuïeten op : *laten wij de ministeriëelen bespuwen, hoonen, vervolgen !* Dat al wie niet duidelijk door handelingen bewezen heeft dat hij aan geen enkelen minister verknocht is, in den ban der natie gesteld wordt en de vloek der volksverachting met al zijne gevolgen op hem wege ».

Den 20 December 1828 werd De Potter veroordeeld tot eene gevangenisstraf van 18 maand en eene geldboete van 1000 guldens.

Dit vonnis was door de toehoorders uitgefloten geweest, waarop de voorzitter de zaal had laten ontruimen.

Het volk bij den uitgang verzameld had den veroordeelde toegejuicht met de kreten : « Leve De Potter, Weg met Van Maanen » en hem tot aan de gevangenis vergezeld. Op den doortocht had het de verlichte ruiten van het heerenhuis van den Minister van Justitie verbrijzeld (2).

Naar aanleiding daarvan drukken wij hier de gloeiende bladzijden over, welke Ducpétiaux, in de reeds aangehaalde Inleiding, te dier gelegenheid uit de gevangenis der Petits Carmes schreef :

« Sedert ik deze bladzijden schreef, heeft het schandig besluit van 20 April 1815 een nieuw slachtoffer gemaakt. M. De Potter, mijn medegevangene en mijn vriend, voor dezelfde rechters gebracht als ik, is zoo even veroordeeld. Eene gevangenisstraf van 18 maanden en eene geldboete van 1000 guldens waren het loon voor zijne toewijding. Dit vonnis werd uitgesproken den Zaterdag, 20 dezer en 's Maandags, den 22, heeft het Ministerie aan de Kamer voorgesteld eene wetgeving in te trekken welke naar hare bekentenis, voor andere tijden en andere omstandigheden was opgemaakt. Men las in de tweede kamer de koninklijke boodschap gevoegd bij de nieuwe wet en tevens wierp men in de gevangenis, leidde men ter afzondering twee vreedzame, geëerde burgers ; wat was hunne misdaad : zij waren in eene vechterij geweest, de eene was door het volk omvergeduwd en gekwetst geweest ; de andere

(2) Juste. La Révolution. B. II.

had hem in eene naburige plaats overgebracht en bijgestaan. Welke strafbepaling roept men tegen hen in ? Art. 2 van het besluit van 1815 : dwangarbeid, brandmerk en doodstraf. Het is waarlijk bevreemdend hoe men tevens zoo onsamenhangend en stijfhoofdig te werk gaat ; een eersten flater kan men begrijpen, maar men hoopte dat tijd en ervaring raad konden gegeven hebben. Doch daar volgt een tweede, een derde, een vierde flater en de reeks is niet gesloten. Het schijnt dat vervolgings- en beschuldigingszucht bepaald het parket heeft aangetast. Het zedelijk gehalte van onze gevangenissen kan niets dan daaraan te winnen : men zal er fraai gezelschap vinden en zich wederzijds opbeuren zooals weleer in Frankrijk in St-Lazare en in de Abbaye, al wachtend op de groote uitbarsting.

Daarbuiten raken de gedachten van het volk in de war, en niet zonder reden ; het is woelig en mort. Onder kalme, nuchtere, onpartijdige lieden redeneert men ; men vraagt zich af of zelfs bij voorkomend geval het wel behendig was die wetgeving van 1815 reeds door den Koning, de Kamer, de natie afgekeurd te ontgraven ; men vraagt zich af of het niet in zekeren zin de magistratuur in opspraak bracht haar voor de keus te stellen tusschen de noodzakelijkheid eener vrijspraak, in zekeren zin eene overwinning, en de noodzakelijkheid eene wet toe te passen waarvan men 's anderendaags de intrekking wilde uitlokken ; of het niet bespottelijk was te wachten om het nieuwe ontwerp in te dienen, totdat men de bestaande wet had aangewend om slagen te slaan die treurig in aller harten weerklonken. Men vraagt zich eindelijk af, of, alles bijeen genomen het niet verkieslijk was, zelfs na zooveel rumoer, nog toegevend te zijn liever dan te volharden in een stelsel van strengheid waartegen de beste burgers de stem verheffen.

Wat heeft men ten andere gewonnen ? Wat wilde men ? De orde herstellen ? Zij was niet verstoord geweest en werd het alleen ten gevolge der aangeklaagde artikelen verwekt ? Misschien zouden zij onopgemerkt voorbijgegaan zijn, maar toen zij vervolgd werden wilde iedereen ze kennen ; de beschuldiging, de verdediging, hebben den overdruk er van noodzakelijk gemaakt ; in plaats van één druk heeft men er tien van gemaakt en het openbaar ministerie zelf, wellicht er op gesteld

de nieuwsgierigheid der ongeletterde toehoorders te voldoen, heeft het zeer vriendelijk ter zitting voorgelezen, luide en verstaanbaar, met nadruk op de merkwaardige deelen, tot groote voldoening der aanwezige beschuldigden die het niet beter hadden gekend ? Wilde men de schrijvers afschrikken, en den mond stoppen ? Even goed zou men gelijk de Hebreeuwsche profeet kunnen zeggen : Zon, keer op uwe stappen terug. De tijd der wonderen is voorbij, voor het parket wel te verstaan ; de meening die schrijvers baart wijkt niet meer, wat men ook zegge en doe, zij vordert, en dank zij de tusschenkomst van cipiers, gendarmen, en procureurs des Konings hebben de jongste gebeurtenissen haar flink vooruitgebracht op de baan. Ziet dan ook met wat eenparigheid, wat kracht en overtuiging zij langs alle zijden oprijst, hoe in hare ledematen nieuw leven siddert, hoe bladen weleer zoo onverschillig, in onze zaken belang zijn gaan stellen en met welke levenskracht zij voor onze vrijheden strijden. Wat bedoelde men niet ? Hunne Excellenties gerust te stellen en te beschermen ? Eilaas ! Men legde het zeer slecht aan boord : reeds had de goede Lafontaine het bewezen in de fabel van den beer en den heer van den tuin ; en het is ongetwijfeld met bitterheid dat de weinig gerustgestelde beschermelingen heden het bekend vers herhalen :

« Liever een vijand dan een onvoorzichtig vriend »

Wilde men eene dwaling bestrijden, een verderfelijk stelsel weerleggen ? Nogmaals vergiste men zich : geene dwaling moest bestreden, geen stelsel weerlegd worden ; men wilde niets anders dan een nieuw voorbeeld geven, en het publiek onbehendig in het naleven der betamelijkheid, heeft niet verheeld dat het geenszins van plan was de les te benuttigen. Maar kon men het, rechtuit gesproken, anders weten ? Wil men eene gedachte, eene leer in het volk werpen ? Vervolgt ze, boeit, sleurt voor de rechtbanken, veroordeelt de belijders er van ; de toehoorder schaart zich aan de zijde niet van hem die slaat maar wel van hem die redeneert en zoo behoort het ! Was het anders, dan zou een half dozijn verknochte procureurs en even zooveel ambtelijke commissies volstaan hebben en zouden zij nog volstaan om voor immer uit onze benedenwereld alles wat er aan nuttige waarheden te vinden is, te doen verdwijnen.

Maar niet alleen bevat dit alles een deel gekheid en belachelijkheid : ook iets pijnlijks en hatelijks is er in gelegen. Wat durfde men bestaan als misdaad te bestempelen ? De daad van een goed burger, aan de nationale vrijheid gehecht en trotsch er voor te ijveren. Toen hij de vleiers der ministers schandvlekte, toen hij luid vroeg om de rechterlijke inrichting, om de ministeriëele verantwoordelijkheid, om het intrekken eener hatelijke wetgeving, welke men tegen hem inriep, heeft M. De Potter niets anders gedaan dan te zeggen en te herhalen wat de meerderheid zijner medeburgers zegt ; hij heeft het geschreven, werpt gij op, hij heeft het gedrukt. Wat een vreeselijke aanslag, wat een mooie reden ! Zou er dan wezenlijk eenig verschil bestaan tusschen geschreven en gesproken woord ? Onze rechtbanken zijn het die antwoorden moeten. Herinnert dit alles overigens niet in zekere mate den goeden tijd toen men in Frankrijk de omwentelaars nedersabelde die meenden te mogen roepen : « Leve de Charte » zooals anderen roepen : « Leve de Koning ». Wat er nu ook van zij dit is de moeilijke toestand waarin men de magistraten gesteld heeft. Bijna de gansche natie sprak den beschuldigde vrij ; dit behoorde men te weten. Gendarmen brengen hem op, men opent de zitting. De voorzitter, door plotselingen ijver bezield, snauwt hem als volgt op schitterende wijze toe : « Het is eene dwingelandij, welke gij daar uitoefent. Ook hebben twee derden en een half der natie dat alles voor eene dwaasheid gehouden. Eenigen hebben wel geteekend zonder gelezen te hebben. Wilt gij herinneren aan de schriktooneelen der omwenteling toen men de straten doorliep met de roode muts op het hoofd, toen men ook verklaringen moest afleggen en toetredingen te zenden had ! «Gij zijt verstandig, mijnheer, gij verlangt vrijheid ? Welnu, zij die zouden geneigd zijn u na te volgen zouden deze vrijheid zoo goed vernietigen als gij. Zij die thans nog met gematigdheid eene daad der regeering zouden willen onderzoeken zullen het niet meer doen ; zij zullen schrik hebben zich met u en uw gelijken te compromitteeren. Men hekelt het besluit van April 1815. Eerst en vooral moet het geëerbiedigd worden vermits het eene wet is ; maar dit besluit dient ook voor u tot vrijwaring en slagboom. Heden vraagt gij handteekeningen, morgen zoudt gij te wapen geroepen hebben en men zou op u artikel 92

van het Wetboek van Strafrecht toegepast hebben. En dan had gij alle advokatenvereenigingen kunnen gaan raadplegen hebben, die allen zouden geantwoord hebben dat het besluit van April, op dit artikel uitgevaardigd, alleen moest toegepast worden. Gij hebt niets te antwoorden ! » Na deze belachelijke, om het niet erger te zeggen, toespraak, ving men met de bespreking aan.

Het openbaar ministerie laat niet los, spant alle pogingen in, en bewijst maar duidelijk eene zaak, dat de bewijzen ontbreken en dat de beschuldiging bespottelijk is. De verdediging daarentegen is kalm, gematigd, en stevig van bewijskracht. Eene rede door M De Potter uitgesproken wordt levendig toegejuicht ; de bank der beschuldigden wordt voor hem een spreekgestoelte waar men heenloopt om hem geluk te wenschen. Duizenden personen zijn vergaderd, allen roepen om vrijspraak. Het Hof keert terug en spreekt eene veroordeeling uit. Op voetgetrappel en gefluit wordt het vonnis onthaald. Men jouwt de rechters uit en leidt in zege den veroordeelde naar de gevangenis. Dit zijn de feiten ; hunne gevolgen zijn verpletterend. Aan de eene zijde verklaren vijf afzetbare rechters eenen burger schuldig ; aan de andere zijde verklaren duizenden onafhankelijke burgers hem onschuldig ; zooveel burgers van wie de heilzame blinddoek valt waarmede zij zich gerechtigheid als altijd rechtvaardig, onpartijdig, als verdedigster der zwakken voorstelden. Of zij gelijk of ongelijk hebben doet niets ter zake ; deze eenige gedachte verspreid zooals zij is bij het volk voor welk alles wat van de rechtbanken uitgaat geheiligd zou dienen te worden is noodlottiger, verderfelijker dan het ongestraft-blijven van een honderdtal schelmen, zou geweest zijn.

En dat alles wordt met den naam van politiek, van dringenden nood verbloemd. Arme politiek en treurige noodzakelijkheid.

De rust van het publiek in gevaar te brengen, de natie prijs te geven aan den blaam en den spot harer naburen, eene nieuwe bron van ontevredenheid uit den grond te slaan, wanneer het integendeel wijs zou geweest zijn zich koesjes te houden ; de meest-gewettigde aller verwachtingen te niet te doen, de noodigste rem te breken, den strijd der driften te ontketenen in het heiligdom waar alleen de gematigdheid zou mogen

lispelen en de wijsheid hare vonnissen uitspreken ; en dat alles waarom ? Niet om de burgers gerust te stellen, die geenszins verschrikt zijn, maar vermoedelijk om gekwetste eigenliefde te wreken, om een paar personages een gunstigen slaap te bezorgen, alhoewel na al dat geharrewar, deze bedenkelijker zal zijn dan ooit. Men schokschoudert en glimlacht van medelijden want in der waarheid verdienen zooveel laagheid en verblindheid geene andere bejegening.

Aan de natie en aan hare regeering leggen deze gebeurtenissen, welke misschien eene der bladzijden onzer geschiedenis zullen vullen, nochtans eene strenge verplichting op. Wanneer zooveel kiemen van tweedracht onder ons gezaaid worden, wanneer zooveel ernstige onderwerpen elders hunne aandacht en hunne krachtinspanning vergen, is het noodig dat zij zich aaneensluiten en de banden nauwer toehalen. Eendracht is de macht der staten, en in onzen toestand, omkneld door onze grenzen, omringd, zooals wij dat zijn, van machtige en begeerige buurstaten, welke te loer liggen op onze twisten en onze tweedracht, kunnen wij maar alleen onafhankelijk en vrij zijn, onder voorwaarde dat de openbare geest stevig ingericht zou zijn, dat het zedelijk overwicht op de billijkheid, de gematigdheid en de wijsheid zou gesteund zijn. Het volstaat niet te hekelen en te klagen, men moet insgelijks handelen, herstellen ; onvoorzichtigen kunnen tijdelijk onze waarborgen, onze vrijheden in gevaar brengen, maar als dan wordt vereischt dat dadelijk een stevige, krachtdadige wil ze van kant schuive en terugschenke aan het bewind zijne waardigheid, aan de in gevaar gebrachte instellingen hare beschermende macht en haar gezag. De vertegenwoordigers der natie met denzelfden geest als hunne medeburgers bezield, hebben den eersten steen gelegd ; zij zullen het gebouw voltooien met den koning naar wien zooveel eerbied en liefde gaan, voor te lichten en zich bij hem aan te sluiten om van de trappen van den troon al de politieke huichelaars, sluwe roovers van een vertrouwen dat hen beschuldigt en dat zij alleen tot ons nadeel voort zouden benuttigen, weg te stooten. Gedurende twee maand, onze dierbaarste goederen tot speelbal nemend, konden zij van zege droomen ; één dag, één uur, één stond kunnen voldoende zijn opdat zij zouden terugdompelen in de duisternis waaruit zij best nooit waren te voorschijn

getreden. De strijd gaat tusschen de privaatbelangen en het staatsbelang ; de zegepraal van dit laatste is nabij ; nog eenige onrechtvaardige strengheidsmaatregelen, nog eenige blunders en de zege zal volkomen zijn. Alsdan zal rustig en vreugdig de vrijheid vreedzaam haren tocht voortzetten op de baan naar de volmaking, tocht, welken men misschien heeft willen verdagen maar welken men nimmer zal vermogen te stuiten. »

EDWARD DUCPETIAUX.

Brussel, uit de gevangenis der Petits Carmes,

23 December 1829.

(Vervolgt).

EDMOND RUBBENS.

BEROERELIJKE TIJDEN.

Antwerpen begon in dien tijd gestalte aan te nemen.

De middeleeuwsche, onaanzienlijke plaats met heur smalle, kronkelende, ongeplaveide straten ; heur kleine getimmerten, waartusschen hier en daar een steenen woning oprees ; heur grachten en vlieten en binnenbeemden, begon langzamerhand plaats te maken voor de weidsche stad, die later in zoo hooge mate de bewondering der vreemdelingen zou opwekken.

Wel was 't gemeentehuis nog het kleine, ouderwetsche optrek met zijn onderscheiden trapgevels en onregelmatig gestoken vensters, dat zoo ongerieflijk gebleken was ; wel zag men nog menig bouwvallig kot, een stad van honderdduizend zielen onwaardig, maar meer dan een sierlijk gebouw, meer dan een prachtig hof was in de laatste jaren uit den bodem gerezen.

De Meir was overwelfd en zou talrijke heerenhuizingen zien oprijzen, en de nieuwe Vierschaar, waar, naar de oude landszede, de rechtszittingen nog onder de open lucht geschiedden, was voltooid. 't Steen was herbouwd en 't prachtige Vleeschhuis, in de buurt, verhief zijn gekanteelde gevels in de lucht. Ook menig heerlijk huis, 't Raemhof, waardoor later de Koningstraat zou loopen ; de halle van Cruyninghen, waar nu de Munte (1) staat ; 't huis van Portugaal, 't huis van Aken, 't huis van Liere ; menig geestelijk klooster of refugie ; menige afspanning en handelsgebouw : 't Leguit, de Beurs, juweelen van edelen bouwtrant, allen zoo goed als nieuw, toonden aan landzaat en vreemdeling, wat de Antwerpsche kunst weldra aan goeden smaak en zuivere evenredigheden voortbrengen zou...

Edoch, de reiziger, die eenige uren vóór Jan Sloedts de Roode Poort was binnengereden en niemand anders bleek te zijn dan de krijgsknecht, dien wij met den koopmanszoon op de baan hebben gezien, was, ofwel zeer verwend onder opzicht van stedeschoon, ofwel zeer blind voor dat zelfde schoon, althans hij reed aan alles onverschillig voorbij. Noch het zoogezegde Reuzenhuis, waar de Duitsche ridders verblijf hielden ; noch 't prach-

(1) De Munte is nu ook afgebroken.

tige hof van Liere keurde hij een blik waardig : 't Godshuis der Blauwbroeders was hem niet meer bekijks waard dan 't Pand der Bekeerde Zondaressen in de Kammerstraat ; hij verwaardigde met zijn aandacht noch het groote, ijzeren Kruisbeeld aan den ingang der Huidevetterstraat, noch de wonderschoone, ijzeren kevie, door Quinten Matsijs, den kunstsmid, gesmeed voor den waterput op de Groote Markt; kevie, die straks naar 't Klein kerkhof zou verhuizen. Hij hield evenmin stil bij de in opbouw zijnde Sint Jacobs, die, zwaar en stevig, uit den bodem rijzend, toch reeds voldoende afgewerkt was om voor den eeredienst in gebruik genomen te zijn, als voor de onvolprezen Lieve-Vrouwekerk, die, nog blank van den kappenden beitel, heur heerlijken, slanken toren de lucht in boorde.

En toch was 't of hij gekomen was om de stad in al heur bijzonderheden af te zien, althans hij reed ze, straat-in, straat-uit, heelemaal af. En indien er iemand zoo nieuwsgierig geweest was hem te volgen, hij zou gezien hebben, dat de reiziger veel kennissen in de veste moest hebben of veel boodschappen af te leggen, althans bijna in ieder straat hield hij aan 't een of ander huis stil. Eerst « In den dieren Tijd » op de Lange Nieuwstraat, bij Arnout Allaga, een schoolmeester, die Fransch en Duitsch onderwees en met zijn plak in de hand tot bij den ruiter kwam ; dan bij Jacob van Liesveldt, den boekprinter, die, zooals begon te verluiden, in 't geheim kettersche bijbels verkocht. Vervolgens bij Jermijn, den vischverkooper, en Davion, den goudsmid. Bij geen enkel dier mannen stapte hij af, maar tot allen sprak hij van de hoogte van 't paard en reed verder. Op dezelfde manier deed hij bij een oud-kleerverkooper en een zilversmid op de Oude Korenmarkt, en verder door de stad, bij menigen poorter en ambachtsgezel, op de Torfbrug en in de Zuivelsteeg, maar zijn laatste bezoek was bij Loy den Schaliedekker, in de Rijke Beukelaerstraat, den ruwen, sluwen, welbespraakten, op wien 't Magistraat de oog had, die voor religiezaken reeds eenmaal voor 't gerecht had moeten komen en veroordeeld was tot een zeker getal boetecommunies en het dragen van een tinnen plaat op de borst.

Toen hij met dien zijn zaken had afgedaan en van hem afscheid had genomen, keerde hij op zijn stappen

weder, reed langzaam de Sint Antoniusstraat ten einde en keerde in « In den Rooden Leeuw » een afspanning, waar veel voerlui verkeerden, ruwe kerels, die met de Hessewagens mee kwamen of met de Huiverkoopers uit Amsterdam. Daar deed hij zijn dier stallen, vroeg voor zich zelf nen beker Rijnschen most en bleef er bij zitten zwijgen.

Dit alles hadde diegene kunne zien, welke zich de moeite hadde gegeven hem te volgen, maar in de groote stad, waar dagelijks duizenden wagens binnenkwamen, dagelijks honderden schuiten binnenvoeren, hulken en kutters, sloepen en galioenen, elk met zijn bemanning ; waar kooplieden uit alle natiën en krijgsknechten uit alle gouwen verkeerden, lette niemand op een vreemdeling meer of min, en zonder opgemerkt te worden, kon deze zijn gang gaan. Ongestoord kon hij de stad afrijden en boodschappen afleggen en daarna een herberg zoeken. En zoo deed hij dan ook.

XIV.

Een paar dagen later, zijnde den 24en Juli, rond zeven uren des avonds, verschenen vóór de Roode Poort, hijgend en ontdaan en hun rusting in de grootste wanorde, een honderdtal krijgslieden. Zij vertelden tot de bende te behooren, door den Markgraaf in Holland en Noord-Brabant gelicht om Antwerpen te komen bezetten ; met dezen op weg naar de stad, wanneer ze op de Brasschaeterheide, op de juiste plek, waar de wegen van Hoogstraeten en Breda ineenloopen, door eene, op hinderlaag liggende, gewapende macht waren aangevallen, veel duizenden mannen sterk en grof geschut met zich voerende, macht die hen geslagen en beschoten had, zoodat meer dan de helft dood of gevangen was, — de prins zelve, die dadelijk volgen zou, ternauwernood en alleen dank aan zijn groote koelbloedigheid aan den dood ontsnapt, en dit nieuws, op een wenk den toer van de stad doende, bracht een ontsteltenis te weeg, als waarvan nooit nog de wederga in Antwerpen gevoeld was.

De prins, inderdaad, kort daarop met een duizendtal voetknechten en een groote vijftig ruiters, die zijn persoonlijk geleide uitmaakten, binnen de wallen verschenen zijnde, werd ruchtbaar, dat hij, geen gehoor gevende aan den raad der goevernante, die hem ge-

schreven had van de schepen gebruik te maken, welke zij hem tot Bergen-op-Zoom te gemoet had gezonden, deze er schriftelijk van bericht had, dat hij over Rozendael zou komen, heur hierbij verzoekende hem geleide en dekking te gemoet te zenden, dekking, welke hem niet geworden was. En hoe het kwam of niet, de naam Sloedts werd bij het gebeurde betrokken — men wist wel het fijne van de zaak niet, maar daarom juist giste men te meer, en allerlei dolle en onzinnige verhalen ontstonden en gingen voort en de Sloedtsen kwamen er niet bij in het voordeel.

Terzelver tijd geraakte bekend, dat de aanvallende troepen niemand anders behoorden dan Maarten van Rossum zelf, dien men goed en wel op weg naar Luxemburg waande, terwijl hij, op zijn stappen teruggekeerd, tusschen Kessel en Cuyck de Maas overgestoken was en bedekt en zonder slag noch stoot tot in de nabijheid dier stad verschenen.

Als een donderslag viel het op Antwerpen, twelk opeens al de angst weer pakte, die te voren, toen 't gewapend bezoek van Zwarten Maarten dreigde, zoo vreeselijk de harten beknelde. « De brander. De brander» ! De alarmklok luidde en de burgerwachten, uit hun rust opgeschrikt, liepen te zamen en gingen zich onder hun vaandel scharen, elk met zijn wijk op de plaats van ouds daartoe bestemd. De aangekomen krijgsknechten, ondertusschen, in de stad verstrooid en door de burgerij ondervraagd en uitgehoord, vertelden over den aanval en beschreven de op hinderlaag liggende benden, en zegden, onder veel ander zaken, de een al schrikkelijker dan de andere, hoe de dappere Lubert Turck, die 's prinsen troepen aanvoerde, bij de aanranding verdwenen was, ongetwijfeld gesneuveld, en hoe vreeselijk Maarten van Rossum er onder den kamp uitzag : zijn knevel en haar recht overeind staande, zijn bovenlip opgetrokken over de blinkende tanden, juist een roofdier, op bloed belust. Zij joegen de ontstelde Antwerpenaren zoo den schrik op het lijf, dat deze alle bezinning kwijt geraakten, en van man tot man en van mond tot mond, den angst tot in de verste straten en achterbuurten droegen.

Ondertusschen werden, van overheidswege, de eerste maatregelen om de vesting in staat van tegenweer te stellen, genomen. Cornelis, heer van Spangen en Ter List en kapitein der stad, zetelde, te zame met de

burgemeesters Lanceloot van Ursel en Nikolaas de Schermere op het gemeentehuis ; de wapenmagazijnen werden opengesteld en ammunitie werd bijgebracht om, zoo 't noodig bleek, de Zeven Planeten, — dit was de volksnaam voor de zeven nieuwe vuurmonden, op de wallen opgesteld, — te bedienen. Den burgerwachten werd dat deel van de wallen aangeduid, dat ze te verdedigen zouden hebben, namelijk met hun mannen, Adriaan Vledings en zijn broer : van de Begijne- tot de Sint Jorispoort ; Arnold Schot en ridder Jan Happaert, van de Sint Jorispoort tot den Huidevetterstoren. Van dien toren tot de Kipdorppoort, Jan en Neel van Berchem. Van Kipdorp tot de Roode Poort : Neel van Berchem en Neel Happaert ; van de Roode Poort tot de Slijkpoort : Willem van Halmale en Willem van Ranst, en zoo voort, van kwartier tot kwartier, over de Vischmarkt, 't Bierhoofd en de Sint Janskaai, telkens met hun mannen, twee vroede en trouwe kapiteins, tot de cirkel gesloten was...

Toen dit in al de puntjes geschikt was en er voorloopig nog geen onraad daagde — want, hoe men van de hoogte der wallen ook zijn oogen uittuurde, er was niet de kleinste lans, niet de minste pertusane te ontwaren — werd de helft der manschappen naar huis gestuurd, de anderen werden aan het werk gesteld om de bressen in de wallen aan te vullen en bij te werken. En over hun heen en weer geloop, het bijhalen van schuppen en ander alaam, het aansleepen van balken en ladders, het opvorderen van steengruis, van horden en vlechtwerk, het voeren en zeulen en dragen, loopen en draven, ging de korte zomernacht voorbij en daagde weer de morgend...

En nauw was de zon uit de oosterkim gerezen en klaarden over de polders de nevels op, die in lange slierden over de rietgorzen en weilanden hadden gehangen, of een nieuwe bende krijgslieden meldde zich bij de Roode Poort aan en seinde van beneden aan de torenwachters, uit verstrooide manschappen te bestaan, van 's markgraven eigen vaandels, door Lubert Turck, die niet in het minste gesneuveld was, bijeengetrommeld en langs een omweg voor de vesting teruggebracht. De waarheid van die bewering onderzocht zijnde, werd de brug neergelaten en de egge opgehaald, waarna de heele troep, onder levendig gejuich, binnen trok.

Rond tien uur, eindelijk, werden de eerste vijande-

lijke posten aangekondigd, in de richting van Borgerhout en den Pothoek en op een boogscheut van Sint Willibrords. En vóór het middag was kon men, van de hoogten van 't Kipdorp, 't vreemde korps positie zien nemen... De bannelingen hadden woord gehouden en waren, met versterking, teruggekeerd.

XV.

Hoewel het spel der kleinen moeilijk beteugeld kon worden en dezen dus, als naar gewoonte, vrij en luidruchtig uit en in liepen, toch hing er een waas van droefheid over het huis van Bernard Sloedts. De dienstboden spraken met gedempte stem en in de groote woonkamer heerschten stilte en beklemming. Noch het vroolijke snorren van het spinnewiel, noch het gezellig klapperen van de schaar op de snijtafel, noch eenig geluid van arbeid werd er gehoord. Linnenmand en naaikussen stonden onaangeroerd en de twee personen, welke er zich tegenover elkander bevonden, zwegen. Het was, behalve het jonge meisje, dat lusteloos bij het venster zat, Lene, de tweede dienstmeid, die op eenigen afstand van heur meesteres recht stond. En hoewel de eerste op de tweede niet de minste acht scheen te slaan, de dienstmeid beschouwde opmerkzaam het meisje. En wat ze daarbij denken mocht en wat bezorgdheid en vriendelijke toewijding ze anders voor heur jonge meesteres gevoelde, op het oogenblik was er meer wrevel en ongeduld in haar houding dan eerbied en onderwerping, meer afkeuring dan genegenheid. Er lag een rimpel tusschen de witblonde wenkbrauwen en het trillen der fijne neusvleugels sprak van ongewone gemoedsbeweging. Het zou dan ook niet lang duren, of de drang tot spreken zou sterker worden dan het bewustzijn van ondergeschiktheid en de inwendige drift, dusver ingetoomd en bedwongen, zou zich baan breken en tot woorden komen...

« Sanne », zegde ze met de gemeenzaamheid oude dienstboden eigen, « gij bevalt mij niet. Ge zijt te stil, te droef. Wel, hemel, moet ge u te sterven zetten en zal Albrecht er veel bij gebaat zijn als ge u ziek maakt en aan het kwijnen valt ? »

Het jonge meisje richtte zich uit haar half liggende houding op.

« Ach, Lene, » zegde ze mat « Het is nu al de

zesde dag. Verstaat ge dan niet mijn verdriet, mijn angst ? »...

— « Of ik uw angst versta ? » Al wat van onwil en mistevredenheid op het gezicht der dienstbare gelegen had, was opeens verdwenen en alleen bezorgdheid stond er nog op en medegevoel.

« Wel, kind, » sprak ze. « Hoe kunt ge zoo iets vragen ? Zijn we niet allen hier in huis even ongerust en droef ? Ik heb Albrecht zien ter wereld komen. Ik heb hem in mijn voorschoot gehouden, puitje-moedernaakt en als hij nog geen vijf minuten oud was. 'k Heb hem helpen grootbrengen. Hoe zou ik in dees omstandigheden niet bangen en mijn hart voelen toenijpen ? Ja, ik heb ook verdriet. Maar — een stem zegt mij... » hier poosde ze even en zocht het woord, dat het best heur gedacht zou inkleeden... « dat hij niet verloren is ; dat we hem gaan terug vinden. »

« Ja, » ging ze met klimmenden nadruk voort ; « ik heb daarover volstrekte, inwendige zekerheid. God waakt over den jongen, zelfs nu, dat we hem verloren wanen. Hij zal hem ons weer toevoeren, beter, ernstiger geworden. Alles komt goed, Sannetje .... »

Gaandeweg was ze nader gekomen ; nu boog ze zich teeder over het meisje, schouwde heur vast in het gezicht, maar geen vertrouwende blik beantwoordde den heuren en de stem, waarmee heur geantwoord werd, was klankloos en mat als te voren.

Lene zag en bestatigde het en mistevreden richtte ze zich weer op.

« Ah, » zegde ze, de jeugd heeft den twijfel. Ze heeft niet gevoeld nog de hand, die ze, over hindernissen en struikelblokken voert naar het doel. Ze tast nog rond in het onzekere en kent niet het eeuwige licht, dat straalt door de duisternis en den menschen baak is en wegwijzer, hun paden beschijnt en .... »

Van lieverlede helderde heur gelaat weer op ; de ziel brak door het vleeschelijke hulsel en doorlichtte het als een albasten ampel, de vlam, en maakte het, van dof en nietszeggend, opeens sprekend en schoon.

Sanne merkte de verandering in de gezichtsuitdrukking niet op, maar het dweepende in den toon was heur wel opgevallen. Zij bepeinsde, hoe Lene er van verdacht werd tot de kettersche sekten te behooren, wier uitbreiding en verspreiding sedert tal van jaren

te vergeefs door wereld- en geestelijke macht tegengewerkt werd en :

« Lene, » sprak ze afkeurend. « Ge zijt weer naar de hagepreek geweest. Ik zie het u aan en ik hoor het. »

En stiller, waarschuwend :

« Als vader het wist ! »

In heur vervoering gestuit bleef de naaister een oogenblik het antwoord schuldig. 't Verhelderende licht in heur gelaat stierf langzaam weg, dan kwam er een uitdrukking van spijt in de grijze oogen, spijt, waarop onwil volgde en trots. En eensklaps stoof ze op :

« Niemand, » zegde ze, « heeft het recht over eens anders geweten te bevelen. Niemand kan me verbieden te gaan, waar ik leering vind en troost ... » Maar Sanne richtte zich verontwaardigd op. Waar ze straks nog het bedroefde, hulpbehoevende jonge schepsel was, dat zelfs bij minderen troost zocht en zich van hen vermaning liet welgevallen, eensklaps was ze omgeschapen tot de vroegrijpe, bij wie, door den wil heurs vaders, 't huisvrouwelijk gezag berustende was, met zijn recht tot oordeelen en berispen.

« Wie onder mijns vaders dak woont, » zegde ze fier, « heeft zich naar mijns vaders wil te schikken ... »

De dienstmeid keek misnoegd voor zich.

« 'k Verhuur mijn tijd, » zegde ze somber, « en het werk mijner handen, maar .... mijn ziel en mijn zaligheid, dat is mijn. »

« Ongehoorzaamheid is een leelijk woord, » vervolgde Sanne. « Of zijt ge de leering vergeten zoo dikwerf door u zelf tegenover mij en de kinderen verkondigd ? »

Weer keek Lene ontstemd naar den grond. Ze was een klein vrouwtje, tenger van gestalte, maar met een ernstig, schrander gezicht. Heur voorhoofd, waaruit de haren weggekamd waren, was misschien wat heel groot, maar de grijze oogen waren helder, de mond was klein en de kin forsch en rond. De gelaatskleur stak gezond af bij de groote, witte kraag en het eenvoudige, grijze kleed met het stevige borststuk en de engsluitende mouwen. De handen, danig door speld- en naaldeprikken beschadigd, hadden niettemin een schoonen vorm en waren wit gebleven. Zenuwachtig speelden ze nu met de groote schaar, die met een keten aan den band van het zwart voorschootje vastgemaakt, maar

al te duidelijk zegde, welke Lene's rol in de huishouding was.

« Ongehoorzaamheid, » zegde ze op een toon, die bewees, dat de redekaveling, nochtans vriendschappelijk begonnen, van stond tot stond verzuurde en misschien wel op den duur ontaarden zou in getwist. Op dit oogenblik echter werd de deur geopend en een paar van de kleuters stormden binnen, Gillis en Aagje, terug van de school, waar ze, zooals elken dag, waren heen gegaan. « 'k Heb een nieuw exempel voor 't schrijven, » riep de jongen, een blad papier zwaaiend, dat hij in de hand hield. « Sanne, Jufvrouw Bijns heeft mij een nieuw exempel gegeven. Ik zal het u eens voorlezen. Luister liever hier :

« Den ouden salmen eeren,
Den jongen salmen lèeren,
Den wijsen salmen vragen
Den zieken salmen laven
Den dooden salmen begraeven. »

Sanne glimlachte om den ijver van den knaap.

« Deze, altoos, zal niet zijn als Albrecht, » dacht ze. En om het kind aan te moedigen : « Da's schoon, » zegde ze, meteen de redekaveling vergetend, die ze met Lene gehad had. « Maar wat staat daar langs den anderen kant ? Laat me eens zien ? » en ze stak de rechter uit om hem het papier te ontnemen.

« Da's voor Grietje » berichtte de knaap, echter zonder het blad uit de hand te laten. « En dat is moeilijker : »

«Wie sagh ooit achtereen twee nachten oft twee daegen?
Den nacht komt naer den dagh, den sonneschijn naer [vlaegen,
Naar blijdschap droefheyd komt, want 't is van outs [gehoort,
Daar blijdschap is in huis, staet droefheyd voor de [poort. »

Lene had ook staan toeluisteren.

« En dat is nog schooner » zoo nam ze eensklaps het woord. « Hoort ge dat, Sanne ? Den nacht komt naer den dagh, den sonneschijn naer vlaegen. Zit daar niet zoo lusteloos, toe, doe iets, al ware het maar voor uw vader. »

Nu richtte de koopmansdochter zich op.

« 'k Zal mijn best doen, » zegde ze peinzend. « En met de hand over de oogen strijkend, richtte ze zich naar den hoek, waar de linnenmand stond en trok deze tot zich.

XVI.

Bernard Sloedts was ingedeeld bij de mannen van Neel Happaert, die tusschen 't Kipdorp en de Roode Poort 't bevel had en was sedert den vroegen morgend op zijn post. Van de plaats, die hem toegewezen was, had hij in de verte de vreemde krijgslieden zien aankomen en was het hem mogelijk al hunne bewegingen te volgen. Zij wriemelden dooreen als mieren op een hoop zand en waren talrijk als die diertjes op den tijd, dat de zomer doende is, alles schoon en klaar te maken. Hij onderscheidde heel goed de voetknechten, zooals ze zich aan 't opstellen waren, en de geruste ruiters te peerde, die tot voorposten dienden. Hij bemerkte de vuurmonden op hun affuiten en de wagens met ballen en kogels, die gereed lagen om geschoten en geslingerd te worden. En hij zuchtte. Dat de aanval nog kon gekeerd worden, was niet te verwachten. Of de veste aan een krachtige bestorming zou kunnen weerstaan, was twijfelachtig. Wel deden de bevelhebbers nauwgezet hun plicht ; wel waren duizenden bezig met het aanvoeren van steengruis, horden, ledige kisten en zakken ; wel werd, onder het bevel van den Italiaan Donato Pillizuoli, die voor de gelegenheid een splinternieuw stelsel van verdediging uitdacht, langs alle kanten met de spa gewerkt om de wallen met een aarden bekleedsel te voorzien en de bressen dicht te maken ; wel werden zonder schroom hiervoor de arduinsteenen gebruikt, die voor den bouw van het nieuwe stadhuis gereed lagen, maar er was te veel te doen, dan dat men kon hopen in de eerste dagen gereed te komen. Daarenboven, de koopman was er zich bewust van, dat het getal vijandelijke elementen in de veste zelve groot was, bij zooverre, dat er openlijk gezegd werd, dat er haast zooveel vijanden binnen waren als buiten... Zou men die voldoende in bedwang kunnen houden ? Had er iemand in de stad genoeg gezag om van de heele bevolking gehoorzaamheid te verkrijgen ? Hij wist het, de heer van Spangen zetelde gestadig op 't stadhuis ; de maatrege-

len, door dezen genomen, waren goed beraamd en zouden streng uitgevoerd worden : Van zonsondergang af zou alle verkeer stop gezet worden en bevelen waren gegeven opdat, in de afwezigheid van heur mans, de vrouwen dien nacht op bleven en aan heur deurpost de wacht zouden optrekken bij een lantaarn, die brandende gehouden moest blijven...

Hij wist het ook, niet al de vreemdelingen in de stad waren verraders. Velen hadden zich bij de keizerlijken aangesloten. Zoo had Jan Karel d'Affaitadi op eigen hand een korps gevormd, dat zich ter beschikking der verdedigers had gesteld, maar dat korps bestond in werkelijkheid slechts uit een getal rijken, die, hoewel met goede gevoelens bezield, toch eerst en vooral dachten op het verdedigen van hun eigen bezittingen.

En waar in het geheim 't kwaad rond sluipt, wat zouden daartegen eenige maatregelen vermogen ? 't Verraad komt uit hoeken en kanten en de wind draagt ordewoorden en bevelen rond, onnaspeurlijk.

Terwijl de koopman dit alles aan het overwegen was, had hij de plaats verlaten, die hem aangewezen was geworden en was stillekens aan het stappen geraakt. Links en rechts stonden groepjes burgers, die, zooals hij zelf, de wacht moesten optrekken. Ze hielden hun lansen of bussen in de hand of hadden ze in trossen gezet: Sommigen, die hij kende, groetten hem in 't voorbijgaan ; anderen bemerkten hem niet eens. Een enkele sprak hem aan om zijn oordeel over den toestand te vragen, een vierde wees hem veelzeggend naar de krijgslieden in de verte. En hij ging ernstig en bezorgd verder en den wal voort in de richting der Roode Poort, als een stem zijn oor trof, die hem bekend voorkwam. En hoort, die stem, — zegde ze niet zijn naam ?

Scherper luisterend bleef hij staan. Neen, hij bedroog zich niet ; men sprak van hem.

« En wat zegt ge van Bernard Sloedts ? » vroeg die stem, die van achter een aarden verschansing kwam.

« Van Bernard Sloedts ? » zegde een ander stem daartegen. «Ach, die doet tegenwoordig nog al wat van zich spreken. Eerst die jongen, die wegloopt en nu weer dit.... »

De koopman voelde zich pijnlijk beroerd. Wat hij gevreesd had, zou komen. Kwaadwilligheid was bezig zich van 't geval meester te maken en beproefde het zijn eerlijken naam te bezwadderen.

« Hecht ge geloof aan de geschiedenis van den onderschepten brief ? » vroeg weer de eerste stem en er was onderdrukte spot en leedvermaak in den toon.

— « Wat zou ik daarvan zeggen ? » opperde de tweede aarzelend.

— « Wel, zooals iedereen,, dat de heele geschiedenis zeer verdacht is, » sprak weer de eerste.

— « 'k Begrijp niet goed, wat ge meent ? » antwoordde de tweede.

— « Wat ik meen ? » 't Was weer de eerste der sprekers, die het woord genomen had. « Wel, 'k meen, dat men geen menschen kent, den dag van heden, en dat alles mogelijk is. Bovendien, Bernard Sloedts, weet men, wat men aan hem heeft ? Hij uit zich nooit en in geen geval. En ook... zijn huis zit vol ketters. »

Dit laatste kwam heer Bernard zoo ongehoord voor en was zoo onverwacht en zoo onzinnig, dat hij er het beleedigende van de rest door vergat. « Zijn huis zit vol ketters ! » Was het van hem, dat zoo werd gesproken ; van hem, Bernard Sloedts ? Zijn verrassing was zoo groot, dat hij er een oogenblik, als aan den grond genageld, bleef van staan. « Zijn huis zit vol ketters ! Maar 't waren kinders, allemaal, die van de wereld niets anders kenden dan spel en school. Hoe kon het iemand in het hoofd komen zoo van hen te spreken ? »

Maar daarna kwam de verontwaardiging en met de verontwaardiging de begeerte te weten, wie de dwaas was...

Hij deed eenige stappen voorwaarts met het doel de sprekers in het aangezicht te zien en tot zijn groote verbazing en ergernis herkende hij in hen zijn twee naaste buren, den wapensmid en den koperdrijver.

Gramschap overstelpte hem.

« Nu, buren, » zei hij, snijdig en bitter ; 'k hoef u niet te danken voor de goede opinie, die ge over mij hebt, maar, één woordje uitleg zou ik toch verzoeken. Wie bedoelt ge met de ketters, waarvan, naar uw gedacht, mijn huis vol zou zitten. »

De twee mannen stonden, naar de gewoonte van kwaadsprekers, die op heeterdaad betrapt worden, bedremmeld. Zij waren er blijkbaar weinig over gesticht door den persoon, dien ze over hun tong lieten gaan, tot uitleg gedwongen te worden, maar de houding van den koopman was van dien aard, dat aan achteruit

kruipen niet te denken viel. En 't was de wapensmid, die 't woord nam.

« Ja, buurman, » zei hij, zich achter 't oor krabbend; « vol ketters is misschien wat veel gezegd, maar... Of zijt ge er onkundig van gebleven, dat uw dienstmeid ?... »

— « Beate ? » In een bliksemflits zag de koopman de veertigjarige, babbelzieke, die in de keuken 't bewind voerde. « Onmogelijk ! »

— « Neen, neen, niet Beate, » onderbrak 't kleine ventje den koopman. « Niet Beate, wel Lene. De halve stad weet het, hoe ze er bij tegenwoordig was wanneer laatst die vreemde pijper op de timmerzate 't woord voerde. En ook op 't Luisbeeklaar werd ze gezien. Preekt er ergens een ketter in 't groene, ze is er bij, mijn vriend. »

Verbluft hoorde heer Bernard toe. « Kon het wezen ? »

Maar na een poos nadenkens :

« Dat zal ik weten, » sprak hij vastberaden. « Nu, buren, misschien hebt ge me toch op den duur een dienst bewezen. Ik dank u, dat ge er mij opmerkzaam hebt op gemaakt, dat, in de huidige dagen, de eerzaamste huizen lieden kunnen bergen, die voor hun eigen en hun omgeving gevaarlijk zijn. » En zonder verder antwoord af te wachten, raakte hij even zijn hoedeken aan en maakte rechtsomkeer.

XVII.

Zoo gauw hij van dienst af en vrij was, zocht hij Sanne op, die zich, zooals na het slapensuur der kleinen gewoonlijk, in de huiskamer bevond, en toen hij bemerkte, dat ze alleen was, sloot hij zorgvuldig de deur achter zich.

« Zet u neer, Sanne, » sprak hij beslist. « Ik moet u spreken. »

Het meisje, dat opgestaan was om hem, zooals het gewoonte was in huis eerbiedig te gemoet te gaan, bleef verbaasd staan. Toen schoof ze hem sprakeloos een zetel toe en ging nevens hem op een schabel zitten.

Hij lei zijn hoedeken op de tafel en liet zich in diepen ernst neder.

« Sanne, » zei hij streng, « hebt ge ooit iets geheim-

zinnigs aan Lene bemerkt, dat ze 's avonds veel alleen uitgaat of dergelijke. »

Het meisje verbleekte, want ze begreep onmiddellijk, waar heur vader heen wilde en dat hij van de geruchten vernomen had, die over de dienstmeid liepen.

« 's Avonds, » stotterde ze. « Nee, vader, 's avonds niet. Wel somtijds over dag. »

— « Ah ! » De koopman zei het met een nadruk, welke het meisje het bloed naar het voorhoofd joeg.

— « En weet ge soms, waar ze alsdan naartoe gaat ? » vroeg hij daarna weer en zat met het hoofd voorover, te luisteren.

— « Nee, vader, » antwoordde Sanne verschrikt.

— « Hebt ge soms zonderlinge redens aan heur bespeurd ? Dat ze op een ander manier spreekt dan de ander lieden of van menschen gewaagt, die een slechte faam hebben ? » onderzocht de koopman verder.

Bevend fluisterde zijn dochter : « 't Kan gebeuren, vader ; ik weet 't niet, 'k kan 't niet verzekeren. »

— « Ge aarzelt zoo, kind ? » zegde heer Bernard. « Dat is tegen uw gewoonte en dat heb ik niet gaarne. »

En na een wijl :

« 't Geruchte loopt, dat Lene ketterch gezind is, » voegde hij er peinzend aan toe.

Al den schrik, welken Sanne uitstond, uitte zich in een kreet :

« Vader, 'k wist het, » riep ze, uitbarstend.

Heer Bernard had het hoofd achteruit geworpen ; zijn kin met den korten, rosblonden baard stak hij vooruit ; zijn oogen keken hard als staal.

— « Gij wist het, » zegde hij verwijtend « en gij liet er uw vader buiten ? »

Het meisje ontstelde meer en meer :

« Vader, 't was toch niemand dan Beate, sprak ze, die 't zegde, en geruchten en kwaadsprekerij hebt ge mij altijd geleerd te verachten... Niemand lichtvaardig te oordeelen, was steeds uw raad... Hoe zou ik u met zoo iets lastig gevallen zijn, waar ge toch reeds zooveel last hebt en zooveel bekommernis... »

Maar mistevreden schudde de koopman het hoofd.

« Waar Lene zich te buiten ging aan boozen klap, 'k heb er mij steeds tegen geweerd, » zoo ging, de stem verheffend, het meisje voort. « Waar ze probeerde uw bevelen te ontduiken, 'k heb haar gehoorzaamheid voorgehouden en onderdanigheid heb ik altijd geëischt.

Vader, een mensch is geen ketter omdat hem eens een los woord ontvalt en ketters zijn ze niet allen, die een preek hooren... »

« Meisje ! » Hier hield de koopman de hartochtelijk sprekende tegen. « Ge zijt niet bevoegd om te oordeelen en kunt aan anderen daarover de zorg laten. Ik zeg u : Wie in zulke zaken maar één stap op zijde stelt, zal licht ganschelijk verdwalen. Wie zich op een hellend vlak waagt, rolt gemakkelijk in de diepte. Wie de aanraking van melaatschen niet vreest, wordt vroeg of laat zelf besmet. »

En na een oogenblik zwijgens, met meer nadruk :

« Een schurftig schaap steekt de heele kudde aan. Daarom, weg met het schurftig schaap. »

Sanne stond verstomd. Niettegenstaande kleine botsingen, die al meer dan eens voorgekomen waren, koesterde ze voor Lene, die al jaren in huis was en hen allen gekweekt had, echte vriendschap. Oók gaf ze zich nog niet verloren en doelend op zoo menig geestelijk man, in Antwerpen, waarvan de roep ging, dat hij met de kettersche nieuwigheden zou ingenomen wezen en die toch zijn ambt waarnam :

« Waar de wolf in de herdersvacht kruipt, » zegde ze, « hoe zouden dan niet de schapen ?... »

Maar heer Bernard was onverbiddelijk :

« De honden hebben reeds menigen wolf uit de herdersvacht geblaft » antwoordde hij, « en zullen ook dees maal niet in gebreke blijven. Houdt hét u voor gezegd, Sanne, maar voorloopig hierover geen woord. Ik zelf zal de zaak verder onderzoeken en het noodige besluit nemen. En nu, het is slapenstijd. Spoedig naar boven en het bed in. »

En hij bleef staan zien, hoe het meisje de stoelen op hun plaats rukte en schoorvoetend de trap opging.

XVIII.

In plaats van daarna zelf zijn leger op te zoeken, trok hij, de straat weer op. Sedert de verdwijning van Albrecht had hij nog nooit een dag nagelaten de stad in alle richtingen te doorkruisen, in de verwachting iets over zijn kind te vernemen, in de hoop een woord, een gebaar te snappen, die hem op het spoor zouden brengen van den jongen en dien dag had hij daartoe nog geen gelegenheid gehad. Nu was hij daarenboven opge-

zweept door zijn onrust en zijn gramschap. Hij wist, dat Lene een dweepster was, had heur, diesaangaande dikwijls berispt, maar dat ze zich zoo gemakkelijk door de kettersche nieuwigheden zou laten vangen, had hij toch niet gedacht. Dat ze zijn huis in opspraak had gebracht kon hij heur niet vergeven en dat ze zooveel invloed op zijn dochter zou hebben om in aangelegenheden als deze door heur verschoond en verdedigd te worden, was hem een groote reden tot achterdocht. Zou, na Albrecht en Jan, ook dees kind hem misschien eens ongemak aandoen ? Waar haalde ze de kracht en de drift vandaan, die hij zooeven in heur had opgemerkt ? Heur moeder was mak en zacht en tot dusverre had hij ook Sanne als gehoorzaam beschouwd en gedwee. En nu toonde ze opeens een geestes- en wilskracht, die hem verbaasde.

De onrust dreef hem de stad rond, joeg hem, straat in, straat-uit, steeds verder, deed hem zelfs de bekommernissen van het dreigend beleg vergeten. En toch was er reeds zooveel, dat van de aanstaande gebeurtenissen kwam spreken. Alle verkeer was stop gezet. Geen wagen en trok meer door de avondlijke straten ; geen wiel en knarste meer over den zandbodem Reeds waren op veel plaatsen, 't bevel van 't Magistraat getrouw smokende lantarens aan de deurposten vastgehecht ; reeds werden allerwegen banken en schabels aangesleept, waarop, snaterende vrouwkens aanstalten maakten om te overnachten. Op al de torens waren wachtposten uitgezet om de omgeving in het oog te houden en voor alle verdachte beweging te waarschuwen. Van de wallen kwam nu en dan een verward gedruisch over de stad aanwaaien, dat van onverdroten arbeid vertelde. Patrouilleerde burgerwachten, de hellebaarde in de hand, trokken nu door de eene, dan door de andere straat, en waar ze voorbij gingen, daar dreunde de grond.

Maar hoe menigvuldig die patrouilles ook waren, en hoe waakzaam, heer Bernard wist ze te ontwijken, en anderen nog moesten in zijn geval zijn, althans in de schemering slopen gestalten rond, als schimmen ; verschenen, verdwenen, geruischloos, geheimzinnig, en niets verried hun opzet of doel. Waren het alleen wandelaars, zooals hij zelf, door nieuwsgierigheid en angstige verwachting buiten hun huis gedreven, of wat hadden ze in den zin ?

Heer Bernard vroeg het zich nauwelijks af, geplaagd als hij was door de zorgen, waarvoor hij zat en

die hem dreigden te overstelpen. Reeds had hij een groot deel van de stad doorloopen ; reeds en zonder dat hij het zelve wist, was hij in de buurt der Gasthuisbeemden gekomen, die zich tusschen het Gasthuis en de wallen uitstrekten, als een zonderling gerucht, waarvan hij eerst de herkomst niet herkende, zijn oor kwam treffen. Hij bleef staan en luisterde. 't Was een eigenaardig, snerpend gerucht, in de stilte, die hem omringde, nu goed verneembaar. Hij zag echter niets. De duisternis was nu gansch gevallen. Geen toorts, in die verre buurt, bracht wat schemer ; geen straal en drong tot daar door, maar eenzaam en donker lagen daar de beemden en vormden, tusschen de hooge, begroeide wallen en de aaneengebouwde stad, als een soort gat. Terwijl heer Bernard aldus stond toe te luisteren, bemerkte hij opeens, donker in den donkeren, twee gestalten, onduidelijke schimmen, gebogen over den rand van den waterput, welke daar, ten behoeve van het Gasthuis gegraven was ; twee manskerels, die met de uiterste behoedzaamheid, aan een geheimzinnigen arbeid bezig waren. Ter zelfder tijd herkende hij 't gerucht als van een vijl op een stuk ijzer... Zijn hart hield op met kloppen.

« Wacharm, » dacht hij ; « ze zagen de stang door, » en zijn ontsteltenis was zoo groot, dat zijn adem er van stokte.

« Wat zou hij doen ? Zou hij op de onbekenden toesnellen en hun van hun daad rekenschap vragen ? Hij was ongewapend, vermoedde, dat de daar arbeidende onbekenden voor een kwaden slag niet zouden terug schrikken.

Nog stond hij te luisteren.

« Was hij in zijn onderstelling niet mis ? Had zijn inbeelding hem niet bedrogen ? Neen, neen, daar werd met de vijl gewerkt. Er viel niet aan te twijfelen : daar was verraad aan den gang.

Zou hij naar de stad terug keeren om hulp te gaan zoeken ? Zou hij alleen maar door 't gerucht, dat hij maken zou, met op hen af te treden, de boosdoeners van hun onzalig bedrijf afhouden ?

Hij stond nog met zich zelven in beraad als een regelmatig gedreun in de verte zijn oor kwam treffen. Dat was een patroelje. Daar was de hulp, waarnaar hij verlangde.

Maar ziet, ook de onbekenden schenen de stappen

vernomen te hebben, althans ze hielden met hun arbeid op. Heer Bernard zag, hoe ze zich achteruit trokken, horkten, dan hun gereedschap grepen, van den put wegsnelden en in de richting van de wallen verdwenen.

Op gevaar af van voor de overtreding — want ook hem was het buiten-zijn verboden, last te hebben, trok heer Bernard de patroelje te gemoet en vertelde zijn wedervaren. Daarna ging hij huiswaarts, zocht zijn leger op, maar slapen deed hij van den heelen nacht niet.

XIX.

Zoo gauw de dag grauwde was Antwerpen weer te been. Het was een Zondag en op de Burchtkerk, de Pieter Potkerk, de Onze-Lieve-Vrouwenkerk, al de ander kerken en kapellen, waren de klokken ontwaakt. In afwachting van de gebeurtenissen, die niet lang meer op zich konden doen wachten, kroop, uit huis en kluis, groot en klein te voorschijn, vroeg en speurde en zocht nieuws en bescheid. En 't eerste wat vernomen werd was, dat voor de benarde veste versterkingen in aantocht waren. De boeren ongeteld, van Edeghem, Wilryck en ander gemeenten, die, voor het zich ontplooiende, belegerende korps met have en goed binnen de stad een toevlucht zochten, en wisten te vertellen, dat Van Rossum van 't slot Vordensteyn op Schooten, zijn hoofdkwartier had gemaakt, begonnen ook van Overschelde lieden aan te komen, door den Markgrave aan hun heeren gevraagd en die in bootjes werden overgezet. Langs de sluippoortjes aan den Scheldekant, werden ze binnen gebracht en onmiddellijk naar 't gemeentehuis geleid, waar ze van wapenen zouden worden voorzien. En het zicht van al die kerels, als reuzen gebouwd, stoer en bonkig, schoon verbouwereerd en onbeholpen, was voor de gansche benepen en verontruste bevolking een ware hartsterking.

En het tweede, dat verteld werd, was, dat binst den nacht menige aanhouding was bewerkstelligd geworden, namelijk die van dronkaards, zwervers en andere lieden, wegens overtreding van de bevelen van 't Magistraat gevat, maar in het bijzonder die van twee kerels, in de veste volkomen onbekend en die er op betrapt waren, de stangen en kettingen door te zagen van de menigvuldige waterputten, over de stad verspreid. En het bewustzijn dat die kerels het voornemen

hadden en waarschijnlijk de opdracht de stad zonder water te zetten, om 't duidelijke van 't verraad, gaf weder een groote verslagenheid.

Maar ter zelfder tijd met het nieuws van hun vangst, begon ook te verluiden, dat ze voor de Vierschaar waren gebracht en reeds gevonnisd en ter dood veroordeeld en dat de terechtstelling dien eigen middag zou geschieden, en, — in tegenstelling met het gebruik, twelk de doodvonnissen op het Galgeveld deed uitvoeren — binnen de stad zelve voor hun misdrijf zouden boeten.

Onderwijl, en zonder dat er in het begin iemand op bedacht was, begon boven de daken, langs den zuidkant der stad, een wolk op te stijgen, die bij nader onderzoek bleek een rookzuil te zijn, eerst tamelijk dun, later machtiger en dikker, die hooger rees en hooger en, zich langzaam ontplooiend, weldra als een uitgespreide cederkruin tegen den zomerlijken hemel kwam te staan.

Toen men ze gewaar werd, stegen allerwegen kreten van afschuw, want die rookzuil bewees, dat daar een groote brand woedde. En die brand was natuurlijk weer het werk van Van Rossum.

En toch was dees maal niet Van Rossum de schuldige.

Ten einde den aanvaller alle dekking te ontnemen, hadden de verdedigers besloten al de gebouwen, die in de onmiddellijke nabijheid der stad stonden, door vlammen te vernielen en zij hadden een begin gemaakt met 't schoone hof der jufvrouwen Begijntjes, toenmaal niet, zooals nu, in de Roode Straat, maar zooals de naam het ons leert, op het einde der Begijnestraat gelegen.

De lieden waren daar nog over aan 't praten en hadden nog niet half hun kwaadheid gelucht of ze bemerkten een tweede zuil, die tegen de zomerlucht een tweede cederkruin vormde, dan een derde, onloochenbare teekens van nieuwe, groote haarden, en eer de dag twee uren ouder was, lag om de halve stad een kring van vuur... 't Groote klooster der Karthuyzers, Terzieken, Ternonnen, 't uitgestrekte gesticht van Luythaegen, ja, menig ander schoon, geestelijk huis, terwille van de ruimte buiten de stadsmuren gebouwd, zou in die dagen het oorlogsbeest ten offer vallen ; ja, 't heele Kipdorp, een nieuwe buitenwijk der immer groeiende en om zich

grijpende stad, zou, te dier gelegenheid, in rook opgaan.

De ontsteltenis daarover was nog niet half bedaard of weer ging een nieuwtje onder het volk, nieuwtje, dat groote opschudding verwekte. Wie 't eerst zegde en hoe 't voortging hadde misschien niemand kunnen vertellen, maar iedereen wist het ; 't lichtte in al de oogen, 't zweefde op aller lippen :

« Ritsaard van Wetteren is in de stad. »

Op een wenk wist het alleman en het enkele bericht, als de gedachte wekkend aan Frankrijk en Fransche kuiperijen, joeg al de menschen, tzij vóór, tzij tegen, in 't harnas.

Wie had er hem gezien ? Geen mensch, die zich daar op beroemde. Waar had hij een onderkomen gevonden ? Och, in een groote stad zijn er zooveel schuilhoeken, zooveel geheime plaatsen, waar men zich kan ophouden, mits men maar handlangers hebbe, en handlangers heeft, wie goud en geld te deelen heeft, genoeg.

De brandlucht, ondertusschen, nam toe ; sprankels en vonken vlogen tusschen 't zonnevuur ; een verdwaalde genster kwam nu en dan wel eens over de stad, waar aan den galg, op de Groote Markt, de laatste hand werd gelegd. De Markt had, sedert hij aangeleid en opgebouwd werd, veel dingen gezien, veel blijde en veel treurige dingen : stoeten en optochten en ommegangen ; plechtige intreden van vorsten en bruiloften van groote en doorluchtige heeren ; spiegelkampen, waarbij heel de adel der Nederlanden verscheen en landjuweelen, waar de Vlaamsche en Brabantsche en Nederlandsche steden vertegenwoordigers hadden naartoe gezonden ; wapeningen en processiën, doch ook brandstapels en schandpalen, galgen en raderen. Maar nooit was er een schouwspel vertoond, waarnaar zich meer volk verdrong, dat meer de hartstochten opzweepte en de gemoederen in beroering bracht dan de terechtstelling, die nu verwacht werd.

De dood van een mensch, wanneer die na volbrachte levenstaak en op natuurlijke wijze geschiedt, onder de liefdevolle blikken van medelijdende omstanders, kan een troostend en verheffend schouwspel zijn, maar de dood onder beulshanden, van een jong en gezond persoon, welke op die wijze het een of ander vergrijp uitboet ; dat is een schouwspel, twelk al de driften tot het uiterste opvoert, alle kwade en leelijke

gevoelens doet opleven. Over al die toeschouwers hingen gedachten van dood en verwording ; vizioenen en herinneringen aan dingen, vroeger gezien : bleeke gehangenen, met sluike haren, zonder oogen, zonder wenkbrauwen, zonder vingers. Of gebleekte knoken in de assche van een brandstapel, of gutsend bloed uit plotseling geopende aders. En hoe langer het wachten duurde, hoe somberder die gedachten werden. Het was, als stegen ze met de rookwolken op, om, evenals deze in een kring om die menschen te komen staan,, tot deze niets anders meer zagen dan rook en bloed, bloed en rook... In die gesteldheid was het publiek, voor de terechtstelling op de Markt samengestroomd en dat er weldra getuige van was, hoe Kozijnken, de beul van Antwerpen, de jammerlijke slachtoffers van een goed beraamd en slecht uitgevoerd plan, hoog en droog en kort en bondig aan den galg kwam knoopen.

XX.

Heer Bernard, die ook een poos op de Markt had gestaan om de terechtstelling bij te wonen, was veel vroeger thuis dan hij gedacht had en voornemens was geweest, en daar hij de woning stil vond en nagenoeg ledig — Sanne de kinderen onder leiding van Beate naar het Lelieklooster in de Schoytestraat, waarvan de overste haar peetmoei was, hebbende zenden wandelen, zoodra ze er zeker van was, dat het gruwzaam schouwspel daarbuiten afgeloopen was — had hij de gelegenheid gunstig geoordeeld om Lene onder handen te nemen. Hij had zijn dochter daarom opgevorderd hem de dienstmeid te sturen en zat, in afwachting van het oogenblik, waarop deze zou verschijnen, op zijn gewone plaats aan de tafel van zijn kantoor.

De rook van de branden, daarbuiten, die nog niet aan het afnemen waren en die onder de vensters aandreef, gaf 't vertrek een somberen aanblik, die zelfs den bezorgden en geplaagden koopman niet kon ontgaan. Om echter niet te veel onder den indruk te komen en om zich tegenover de dienstbode een houding te verzekeren, had hij een van zijn boeken tot zich getrokken en dit op goed geluk opengeslagen. Bijna op het zelfde oogenblik werd aan de deur geklopt en trad de dienstmeid binnen.

Zij was den laatsten tijd, zooals de koopman nu

voor het eerst opmerkte, fel afgemagerd en trapte nu en dan op heur te lang geworden kleed, het zelfde grijze kleed waarin we heur reeds gezien hebben, hetgeen heur iets onbeholpens gaf, dat in sterke tegenstelling stond met heur wilskrachtig gezicht. Onder het gaan liet ze heur vingeren zenuwachtig langs de keten glijden, waaraan de schaar vastgemaakt was. Toen ze echter zelve het ongepaste van die beweging gewaar werd, liet ze de schaar opeens los en rinkelend gleed deze naar beneden. Ter zelfder tijd hief ze het hoofd, dat ze gebogen gehouden had op en zag heur meester tersluiks in het gelaat. Hij schouwde onderzoekend in de oogen, zooals ze op hem gericht waren en las er onwil, wantrouwen en nieuwsgierigheid in, getemperd door een zekere onderwerping, die het gevolg was van onafgebroken, langdurige dienstbaarheid. Misnoegd sloeg hij het boek toe, waartusschen zijn hand lag en « Zet u » zei hij streng.

Door zijn korten toon werd heur nog smeulend verzet aangewakkerd ; vastberaden trok ze een stoel van onder tafel en zette er zich op neer. Dan boog ze weer het hoofd en wachtte. Maar ook hij viel nog niet dadelijk met vragen in, zich, vóór hij het woord nam, nog eens goed willende beraden. In de stilte rondom hen waren veel onuitgesproken en vervaarlijke dingen.

Eindelijk kuchte ze eens :

« Lene, » zei hij. « Wilt ge me eens vertellen, wat voor praatjes het zijn, die over u loopen. »

Zij boog het hoofd nog lager, neep den kleinen mond toe en zweeg.

Hij voelde ongeduld in zich opkomen :

« Zal het u believen te spreken ? » zegde hij, met zijn vingeren op de tafel trommelend.

Langzaam openden zich heur lippen, maar zonder heur meester aan te zien : « Dat weet ik niet, » antwoordde ze kort.

Hij verhief opeens de stem : « Maar dat weet ik zooveel te beter, » zegde hij hard. » Het schijnt, dat ge kettersche preeken bezoekt en in slecht gezelschap verkeert. »

« Slecht gezelschap... » sprak ze pruilend en in heur schoot schouwend.

« Ja, slecht gezelschap, » herhaalde hij met nadruk. « Of wat naam is 't, dien men aan uw vrienden geven kan ? »

« Mijn vrienden zijn zeer ernstige lieden en houden

zich alleen bezig met zaken van groot belang » schoot ze opeens uit.

« Zaken, die hen niet aangaan en waar ze beter zouden afblijven » besliste hij. « Of zoudt ge 't durven wagen mij eens een overzicht van die zoogezegde zaken te geven ? »

Ze hief weer het hoofd op, boorde heur oogen in de zijne en hij was verstomd over den vermetelen moed, dien hij er in las.

« En waarom niet ? » vroeg ze met ijzige kalmte.

« Laat dan hooren, » stotterde hij, verbluft over wat hij zooveel onbeschaamdheid noemde en boog zich over de tafel naar de vrouw toe.

Zij knikte als gold het de meest gewone zaak van de wereld ; een straal van blijdschap voer door heur oogen, die opeens hun hardheid verloren hadden en vervoering gleed als een zonnestraal over heur hoog voorhoofd en kleinen mond.

« Wij zoeken het beste middel om ons ziele-zaligheid te bewerken, » zegde ze. « Meester, dat doen we en niets anders. »

Hij bleef haar een oogenblik spottend aanzien :

«Zoeken,» sprak hij, «zoeken? maar daar is niets aan te zoeken ; En ge zijt een hoogmoedig schepsel zoo iets te zeggen. Maar ge zijt gek, » onderbrak hij weldra zich zelven.

Zij schudde het hoofd. De zonneschijn trok over heur voorhoofd langzaam weg en ijzige koude trad van lieverlede in de plaats.

« Dat zou ik zijn, indien ik naliet, wat ge me verwijt te doen, » zegde ze.

Hij stond opeens recht.

« Vrouw, » zei hij, « Ge zijt van uw zinnen. » En met van gramschap fonkelende oogen bleef hij haar staan bezien.

Lene had insgelijks het hoofd opgeheven en heur blikken hingen aan de zijne. Zij had een zeer beweeglijk gezicht, even klaar als de waterspiegel, die met de zelfde duidelijkheid de minste voorbijstevenende wolk en het zonnelicht terug geeft En nu weerkaatste dat gezicht opvolgend aandacht, aarzeling, dan zegevierend besluiten :

« Heer, » zegde ze, diep en innig ; « ge zijt mijn meester en ik ben uw dienstmaagd. Wat ik u als dusdanig schuldig ben, weet ik en heb ik altijd in acht

genomen. Ook nu vergeet ik den afstand niet, die ons scheidt. Dat ik u zou willen beleeren of de les spellen, zou mij kwalijk passen, maar een kleine vertelling zult ge me misschien niet euvel duiden... Er was eens een mensch, die heel slechte oogen had. En omdat zijn oogen zoo slecht waren, verbaasde hij er zich over te vernemen, wat de anderen van de zon vertelden, hoe heerlijk ze scheen ; tot een goede geneesheer kwam, die hem in behandeling nam en hem het volle genot van die zintuigen gaf. Ook ik had slechte oogen en flauw zicht, maar de Heer heeft mij de genade geschonken van een geneesheer te ontmoeten, die zich mijner ellende heeft ontfermd. En nu ik de volheid van zijn glorie aanschouwen kan, bid ik God, dat Hij mij tot het einde mijner dagen mijn oogen behouden late, zoo klaar en sterk als ze heden zijn... »

En na een pauze, want de koopman had niet geantwoord :

« En ook de anderen zou ik graag mijn geluk laten deelen ; daarom vertel ik hun van den goeden geneesheer en van het wonder, dat hij aan mij heeft gewrocht. Meer doe ik niet en dat ik daarmee iets kwaads uitvoer, kan ik niet vatten. »

Bij den aanvang dezer rede was heer Bernard nog kalm, maar dat hij ze verstaan zou of dat ze alleen maar indruk op hem maken zou, daar was geen sprake van. Elke zaak is als een blad, van de twee zijden beschreven. Wat op die twee zijden staat, is verschillend genoeg. Slechts weinigen is het echter gegund van de twee zijden inzage te krijgen ; elk leest zijn tekst en herleest hem en velen spellen hem door, al hun levensdagen. Wat de anderen van den anderen kant vertellen, daar hebben ze geen bevat van. En dat is de oorzaak van alle misverstand ; daarom zijn redetwisten zoo nutteloos en onvruchtbaar. Zoo was het ook hier. Die twee menschen, die jaren onder hetzelfde dak gewoond hadden, maar hier voor het eerst van elkanders zieleleven hoorden, zouden elkaar niet begrijpen en al de woorden, die tusschen hen zouden vallen, zouden slechts dienen om zich in het eigen denken te versterken en de klove wijder te maken, die hen scheidde. Ze lazen eenvoudig elk langs een anderen kant van het blad. En zooals het dikwijls gaat, van de heele, lange redenatie was alleen één punt en dit was de beeldspraak van den goeden geneesheer, heer Bernard opgevallen.

« Wat, » zegde hij, « en de gramschap, die hij dusverre bedwongen had, nam de overhand. « Wat, goede geneesheer, de een of andere schavuit, die nog de koord niet waard is om hem op te hangen... »

— « Een zeer vroom en deugdzaam man, » waagde het de dienstmeid te onderbreken.

— « Een zeer vroom en deugdzaam man » bauwde de koopman misprijzend na. Dan opeens, want gaandeweg was zijn toorn een vloedgolf geworden, die zijn natuurlijke terughouding mee nam : « Zwijg, » donderde hij. « Vrouwmensch, zwijg. Geen woord meer of ik weet niet, wat ik doe. »

En terugkeerend op een zin, dien ze daar straks had gezegd, maar waarop hij dusverre geen aanmerking had gemaakt :

« Wat,... ge zijt er niet tevreden mee u zelf voor tijd en eeuwigheid verloren te geven, maar komt er voor uit, dat ge anderen mee in het verderf denkt te sleepen... En ik geef dit schepsel een dak boven zijn hoofd ! Ik houd den mond open, die zulk een onzinnigen praat uitbraakt !... Uit mijn huis ! » vervolgde hij, steeds boozer en boozer. « Uit mijn huis en zoo gauw mogelijk ! »

En in diepe verontwaardiging en meer voor zich zelven dan voor zijn hoorderes, die zonder een wimper te vertrekken den uitval aanhoorde :

« En ik heb kinderen, bloemen van kinderen, en ik kende de slang niet, die er onder rond kroop... »

Nu echter keek Lene beleedigd op.

« Ik heb uw kinderen lief gehad, en nooit heb ik er een van verergerd, meester, » zegde ze.

Maar heer Sloedts en was voor het oogenblik voor geen rede vatbaar :

« 't Is al genoeg, » zei hij, « dat mijn kinderen door uw schuld op de tong rijden en dat door u mijn eerlijk huis met de vingers wordt gewezen. Want dat wordt het, zooals ik onlangs in staat ben geweest te ervaren. Ja, door uw lichtzinnige praatjes, uw onbedacht gedrag en slechte verkeeringen zijt ge er toe gekomen mij zelf verdacht te maken. Dat hebt ge gedaan en dat zal ik u nooit vergeven ».

En na een lange spanne tijds, want ditmaal was het de beurt van de vrouw te zwijgen : « Maar genoeg hierover », zegde heer Bernard. « Gij hebt mij het bescheid gegeven, dat ik vroeg en de zekerheid, die ik

verlangde. Ook is mijn besluit genomen : « Lene Meskens, ge kunt vertrekken. »

— « Wanneer begeert ge, dat ik ga ? » vroeg ze eenigszins benepen.

Heer Sloedts was een opvliegend, geweldig man, maar in den grond goedhartig en reeds was zijn woede aan 't bedaren :

« Ge hebt mij lang gediend, » overwoog hij, « en mijn vrouw hield van u. Daarom sta ik u vier en twintig uren toe, alleen op één voorwaarde : gij zult tot geen van de kinders, ook niet tot Beate het woord richten en al die vier en twintig uren op uw kamer blijven. Ik zal bevelen geven, opdat u daar uw eten gedrage worde. Gij kunt binst dien tijd uitrekenen, wat ik u nog schuldig ben.... En nu, ga, » besloot hij, « en dat ik van u niet meer hoore. »

Dan, weer naar zijn boeken grijpend : « Hoed ú voor de kettermeesters, » riep hij haar nog waarschuwend toe, « en voor de eeuwige verdoemenis ».

Ze knikte flauwkens en draaide zich om. Hij keek ze na, zooals ze naar de deur trad. Heur linker had naar de schaar gegrepen ; heur rechter gleed onder het stappen langs de keten, op en neer, aanhoudend, werktuigelijk. Even aan den drempel strompelde ze weer over heur kleed. Dat was het eenig teeken van ontroering, dat ze gaf. Toen was ze heen.

Ze zou echter het huis nog veel vroeger en in gansch ander omstandigheden verlaten dan zijzelf en ook heur meester dachten...

XXI.

Want om den schrik, die door de dubbele halsrechting aangewakkerd was nog meer onder het volk te houden en alle verraad den weg af te snijden, werd nog vóór den avond tot een aantal aanhoudingen overgegaan. 't Was eerst die van een handvol jongelieden, die gebruik gemaakt hadden van de uren, waarop de bevolking op het Marktplein samengeloopen was om op verdachte wijze het Steen te naderen, ja, zooals werd vermoed, er op uit waren geweest dit schoon en sterk kasteel, dat zoo onlangs was herbouwd, door brand te vernielen. Deze aanhoudingen waren mogelijk gemaakt door de lafhartighied van een der belhamels, die dadelijk gevat was kunnen worden en de namen

der anderen had verklapt. Daarna die van een zeker getal trosboeven, kroeghouders en zwendelaars, zooals er in een groote stad nooit ontbreken en die tot alles in staat zijn. Eindelijk die van een zeker aantal menschen, overigens achtbaar, maar die om hun vermeende of bewezen overtuigingen, hun verderfelijke of heiligschendende redens, hun tegenwoordigheid bij oproerige en ongodsdienstige predikatiën of verderen handel en wandel op een slecht blaadje stonden. En ziet, onder deze laatsten was ook Lene.

Sanne, die niets van de zaak afwist en rustig te huis was, schrok om er dood van te vallen toen de gerechtsdienaars, zes in aantal, elk met een hellebaarde in de hand en gekleed in stadskleuren in heur vaders huis traden en heur van het bevel tot inhechtenisneming inzage gaven. Ze snelde de trap op om de dienstmeid te verwittigen, aan wier onschuld ze nog geloofde en die ze uitgenoodigd werd te halen, denkende deze in heur kamertje aan te treffen, waarheen heer Bernard ze verwezen had. Maar, tzij Lene door het venster gezien had en, meer op het geweten hebbende dan heur meester en zijn dochter vermoedden, nog wilde beproeven te ontkomen, tzij voor een ander reden, in elk geval ze was op den weg naar beneden, toen ze heur jeugdige meesteres, gevolgd door de mannen van 't gerecht, ontwaarde. Zoodra ze dezen echter in het oog kreeg, maakte ze rechtsomkeer. Heur slaapvertrek was een kleine kamer in de gevelverdieping en onder den zoldertrap ; die trap, tusschen de muren vooruitspringend, sneed er een hoek van af. De wanden waren witgekalkt ; een bed en een koffer waren de eenige stukken huisraad. Naar dit kamertje was Lene, als heur natuurlijke toevlucht teruggesneld, en langzaam achteruitdeinzend tusschen de twee meubelstukken week ze naar den hoek onder de trap, waarin ze, als in een nis kwam te staan...

Sanne was de eerste, die op heur toetrad : « Lene, Lene, » kreet ze, maar deze antwoordde niet.

Ze zag op de hellebaarden, recht overeind geplant en in de handen der gewapenden op en af gaande als de halmen op den zomerwind, met in de oogen een grooten angst, den angst van het schepsel, dat voor het eerst den lijdensbeker ziet, welken het veroordeeld is te ledigen. Maar de angst loste zich langzaam op in berusting ; de krachtige ziel zegevierde over het zwakke

vleesch en de lippen prevelden : « Zooals ge wilt, o mijn God. »

« Lene, wat hebt ge toch gedaan ? » kreet het jonge meisje, de tegenwoordigheid der stadsdienaars vergetende en alleen maar naar heur medelijden luisterend.

Degene, die de hoofdman der gewapenden scheen te zijn, gelastte zich met het antwoord.

« Dat zal ze voor de Vierschaar verantwoorden, Jonge juffrouw, » zegde hij. « Intusschen, we hebben haast. »

Hij gaf zijn mannen een teeken en een oogenblik later had de vrouw de handboeien aan.

Luid gilde Sanne ; ze klampte zich vast aan de meid, die ze met heur lichaam scheen te willen beschermen. Maar die rukte zich los :

« Beklaag me niet, Sannetje, » sprak ze losjes, « ik heb het beste deel, » en zij liet zich zonder verzet meeleiden.

Sanne was alleen. Op heur leden legde zich een lamheid, zoo groot, dat zelfs heur denken scheen stil te staan.

« Wat zou vader zeggen ? Wat zou vader ?.. » Dit was het eenige, wat ze vermocht samen te knoopen.

Maar weer werd op de trap gestommel gehoord en als een wervelwind kwam Beate de deur binnengestormd, liep armenzwaaiend op heur meesteres toe.

« Daar hebt ge het nu, Sannetje, » riep ze van ver, triomfantelijk. « Heb ik het niet altijd gezegd ? Daar hebt ge het nu. Och, ik heb u bijtijds verwittigd, maar ge hebt mij niet willen geldoven. 't Was altijd : « Beate is een kwatong. Beate, wilt ge wel zwijgen ! » Zulke praatjes als dat schepsel uitging ; zulke schaamtelooze, onzinnige redens ! Dat de opstanding der dooden als iets zinnebeeldigs moet beschouwd worden, de natuurlijke dood als de verrijzenis en dergelijke. Dat de mensch zich zijner naaktheid niet behoeft te schamen, als deze naaktheid zijnde het werk des Heeren. Zie, ik heb me soms haast dood geschaamd als ik het hoorde, het hemeltergende, waanzinnige, onkuische gepraat, waarvoor haar de Hemel straffe ! »

« Beate, Beate, heeft ze dat gezegd ? » vroeg Sanne, die heur ooren niet geloofde.

— « Wel ja, ze heeft het gezegd, » antwoordde de andere zegevierend, « niet langer dan gisteren middag,

waar Lo bij was en Lieven en ik ook. Bij zooverre dat Lo heur vlak in heur gezicht heeft geantwoord, dat ze zou verdienen op heur naaktheid gegeeseld te worden, tot die blond en blauw was. Dat heeft hij heur geantwoord, dat wulpsche kateel.

— « Maar, Beate, » barst Sanne Los, in tranen uitbrekend : « Waar heeft ze dat allemaal gehaald ? »

— « Van den duivel, die 't heur ingeeft en wiens dienares ze is, en van zijn trawanten, die ze achterna loopt, » antwoordde de vrouw stoutmoedig.

— « Beate, gij hebt nooit van Lene gehouden, » zoo sprak Sanne, die dit laatste echter wat al te erg vond en zich herinnerde hoe dikwijls ze tusschen die twee als scheidsrechter had moeten optreden.

— « Van heur gehouden ? Neen, zeker, dat heb ik niet, » weersprak echter verontwaardigd de keukenprinses. Ik heb mijn oogen in mijn zak niet en had lang gemerkt, waar het paard gebonden stond. En haddet ge mij willen gelooven, dan zoudt ge het niet hebben beleefd, dat ze schandelijk uit het huis werd weggehaald. »

Beate zou nog lang op dien toon zijn voortgegaan, want er was geen stelpen aan, wanneer ze eenmaal op dreef geraakte. Op dit oogenblik echter bemerkte ze 't kortgeschoren goudkopje van Aagje, 't jongste der kinderen, wier geboorte de moeder 't leven had gekost, die na de wandeling honger had, heur zuster noch geen der meiden vindend, met heur kapje in de hand op zoek was getrokken en, het schallen der stemmen volgend, den weg hierheen had gevonden. »

— « God in den Hemel, » zoo onderbrak Beate zich zelve, « daar is Aagje. 'k Zou die bloedjes van kinderen gaan vergeten en ze hebben immers niet eens gevespereid. »

En met de beweeglijkheid, heur eigen, liet ze heur jonge meesteres staan en het kind aan de hand met zich voerende, spodderde ze beneden.

XXII.

De beul had bij 't vierendeelen van de lichamen der gehangenen, dat door 't Magistraat gelast was en dat binst den nacht zou gebeuren, wel goed zijn maatregelen getroffen, want voor elke poort had hij een stuk.

Als de lieden dien morgend opstonden, konden ze 't schouwspel genieten in al zijn akelige gruwzaamheid.

De Begijnepoort toonde een halve ribbekast, op verdiepingshoogte aan een kram uitgehangen, net een stuk voorkwartier van een dier...

De Sint Jorispoort prijkte met een heup en bil, van reusachtige afmetingen en bleek onder hun ruigte.

Aan de Kipdorppoort hing een menschelijk hang, als een stijgende adelaar met half ontplooide vlerken...

De Roode Poort toonde een arm, een arm met schouderblad en een hand, die in den dood gebald, nog altijd een bedreiging voor de benarde veste leek... Over al de torens, den Vischcoperstoren, den Bakkerstoren, elk vestingdeel, waren ze verspreid, de uitgebloede, verhakkelde, ellendige leden van die menschen, die gisteren nog hadden geleefd, geademd, gehaat en gevreesd ; die 't leven hadden lief gehad en voor den dood hadden gebangd, maar die de vijanden hadden ten dienste gestaan en nu afschrikkende voorbeelden waren geworden... Van hun ingewanden geledigd, van al hun mysteries beroofd, naakt en gescheiden, hingen daar de arme, menschelijke lichaamsdeelen, en, zwijgende, sombere processie, de ooren gespitst naar buiten, waar de vijand lag, en naar binnen, waar zooveel gistte en in wording was ; de oogen op de verhakkelde ledematen gericht, trokken, als naar een kruisweg van een bizondere soort, breede scharen nieuwsgierigen, van poort naar poort, van toren naar toren, en gruwden...

XXIII.

De schuine stralen der zinkende Julizon drongen daarbinst door de groote boomen, die 't kasteel Vordensteyn, te Schooten, omgaven en zochten door de hooge, openstaande ramen een toegang tot de zaal, waarin Maarten Van Rossum zich bevond. Ze stonden op den grooten, koperen luchter, die het midden van de zaal aangaf en verlichtten enkele punten van 't gebeeldhouwde en bemaalde wapenschild, dat boven den schoorsteen aangebracht was. Ze kropen langzaam over de groote kredenzkasten, die langs weerskanten van den schoorsteen tegen den wand stonden en tusschen de menigvuldige kannen en drinkvaten : blonde en blauwe ; ring- en apostelkruiken, spechters, horens, tuimelaars, engsters, of hoe ze al heeten mochten,

welke daar en op de zware gebeeldhouwde tafel stonden. Ze blonken op de nagels der lederen stoelen, die hier en daar in het vertrek verspreid waren en met de bekers het bewijs gaven, dat een talrijk en woelig gezelschap dit vertrek nog niet zoo heel lang had verlaten, en op die van een leuningstoel, waarin de beruchte veldheer op geringen afstand der zelfde tafel zat. Ze spiegelden zich in den sierlijken, geklopten vizierhelm, met den hoogen kam, en de beweeglijke hals- en nekstukken, die deze daarop had neergezet, en in 't gevest van 't groote slagzwaard, twelk hij, afgordend, over de leuning van een stoel had gehangen.

Op het jaar van dees geschiedenis was de Geldersche Maarschalk vier-en-zestig jaar oud, maar flink en wel bewaard. Hoewel zijn oogen in diepe wallen lagen, konden ze nog met jeugdig vuur flikkeren ; onder den langen, zilverwitten knevel was de mond nog tamelijk goed bezet ; het grijze baardhaar, van de kin af in twee vlokken gesplitst ; was overvloedig en goed verzorgd ; de schouders waren ongewelfd. Ook de kleeding was niet die van een grijsaard : De rusting, die hij gedeeltelijk had afgelegd, nu de warmte groot was geweest en de rust volkomen, liet de wijde, groenfluweelen pofhoozen zien, die, van knie tot heup, twee maal met gedraaide linten waren opgenomen en de gestreepte mouwen van het insgelijks zeer wijde, blauw- en groene wambuis met het breede zilveren belegsel. Het fijne linnen hemd, dat aan den hals in slappe pijpen lag, werd met een gedraaid, zijden koordeken vastgehouden ; een kostbare ring versierde den wijsvinger van de linker hand, die op den arm van den zetel lag. En terwijl die vinger, van de heele hand alleen uitgestoken, nu en dan trommelend op en af ging, leende de Maarschalk het oor aan een jongen hopman, die ook van zijn rusting ontdaan en uitgedost met de kleedzame, rijke kleedij van den tijd, hier bruin van kleur, en met een vloed van overtollige linten en franjen versierd, blootshoofds en eerbiedig nevens hem staande, hem over de voorbereidende werkzaamheden van 't beleg verslag kwamen indienen. Maar 'tzij dat de bevelhebber niet in de gepaste luim was, tzij dat de verslaggever den echten toon niet wist te treffen, de eerste had den tweede reeds herhaaldelijk onderbroken en nu weer klopte hij ongeduldig met de hand, waaraan 't juweel zat, op het tafelblad. Dan zette hij den

elleboog op den arm van den leunstoel, steunde de bebaarde kin in de handpalm en keerde zich half naar den jongen officier, die in afwachtende houding was blijven staan.

« Aldus, » zegde hij, over zijn breede mouw heen ziende, « er is geen nieuws uit Antwerpen ? »

De jeugdige hopman schudde het hoofd.

« Niet het minste, » zegde hij.

— « Geen berichtgever heeft zich aangeboden ? » vroeg de maarschalk in zijn houding volhardend.

« Geen enkele, » antwoordde de hopman stil.

« Geen regeltje geschrift is u geworden ? » drong de bevelhebber aan.

De jonge man deed een ontkennend teeken, hief de linker in een vage beweging op, liet ze daarna weer hangen. « De poorten zullen wel bewaakt zijn, » legde hij aarzelend uit.

De heer van Poederoyen liet ook den arm zinken, richtte zich half in den leunstoel op. « Maar de wallen zijn op sommige plaatsen zoo goed als niet bestaande en voor een vastberaden man is het een spel over de grachten te zwemmen, » zegde hij.

De mond van den jongeling plooide zich tot een toestemmend lachje, maar :

« Geen enkele schildwacht heeft iets gemeld, » zegde hij.

Grooter kracht straalde door de oogen van den veldheer en deze hechtten zich zoekend op het gelaat zijns berichtgevers.

« En, gij ziet geen branden ? » vorschte hij, half de stem inhoudend...

Vreugdige instemming op dat gelaat, onmiddellijk door beraad en nadenken gevolgd, kondigde het antwoord aan :

« Buiten de wallen wel, » was het bericht ; « binnen, geen enkele. »

De maarschalk las het van het voorhoofd nog vóór de lippen de woorden hadden gevormd. Hij zat een tijdje met gebogen schedel. Eindelijk deed hij een teeken van ongeduld :

« Het is wel, » zegde hij. « Gij kunt gaan. Maar, » voegde hij er weldra aan toe : « zoo er zich dezen avond of in den loop van den nacht iets voordoet, kunt ge mij verwittigen. »

De jonge officier boog toestemmend, stapte de

groote zaal ten einde, en, zich omkeerend, groette hij nogmaals en verdween.

De maarschalk was alleen. Hij strekte de beenen van zich en bleef weer een tijdje nadenken. Dan wreef hij even met zijn hand over zijn baard en langzaam het zware lijf uit den zetel heffend, stond hij op en trad aan het naaste venster.

Vlak tot onder de muren van het slot strekte zich een grasplein uit, dat, op den gewonen tijd en vóór de bezetting door de lieden van het kasteel afgemaaid, weer langzaam doende was te groenen. Op dat plein stond op dat oogenblik, weidend, zijn eigen, prachtige, donkere klepper, die hem van stad tot stad en van avontuur tot avontuur reeds zoo verre had gedragen. Uit het land van Bentheim, waar hij zijn troepen had samengetrokken, naar de Maasvallei, waar hij verzet had gevonden onder vorm van Maastrichtsche benden, Van daar terug naar 's Hertogenbosch, dat hem op kanonschoten had onthaald, kanonschoten, die hij op de dorpen in den omtrek gewroken had. Van 's Hertogenbosch naar Turnhout, waarvan hij een schatting had geheven ; vervolgens naar Hoogstraeten, waar hij 't kasteel had genomen, dat volgepropt zat met vrouwen en kinderen — een angstige troep, geen schot kruit waard. — Van Hoogstraeten naar Oedenrode, dan naar Beersse, Baerle en Boxtel, waarover hij den rooden haan had laten kraaien ; Brasschaet, waar hij den overval op Antwerpens markgraaf had bevolen, overval, die, hoe goed voorbereid hij ook was, slechts ten deele was gelukt.

Hier zuchtte de oude maarschalk en een spoedig onderdrukte wrevel trok over zijn voorhoofd. 't Was jammer, maar, wat kon het hem eigenlijk schelen, ook, en wat invloed zou het op de verdere krijgsverrichtingen hebben ? Nog blikte hij eens terug op den weg, dien hij had afgelegd. Zijn oogen liefkoosden het dier, dat hem dien weg zoo gemakkelijk had gemaakt, dan dwaalden ze over de prachtige, zwaarbebladerde boomen.

Achter die boomen, ver nog in het verschiet, maar voor zijn geestesoog toch goed zichtbaar, lag Antwerpen ; Antwerpen, 't doel van zijn tocht ; Antwerpen, zoo schoon, zoo vol van menschen en van huizen, dat het telkens den gordel deed springen, die het de leden omkluisterde ; Antwerpen met zijn Schelde, levende ader, die het den rijkdom toevoerde ; Antwerpen met

zijn schoone toekomst, die hij voorzag en voorvoelde...

Dat Antwerpen was hij gekomen om te nemen, niet met geweld van wapenen, daartoe was zijn strijdkracht te gering, maar met den bijstand van die daarbinnen, waarvan hij er zooveel op zijn hand had en met de hulp van al zijn bondgenooten, lang afzonderlijk optredend, nu tot een geweldigen bond samengesmeed. Want elke vijand van den Keizer en de keizerlijken was hem een helper en steun. Hij overliep ze in gedachten, somde ze in het hoofd één voor één op. Daar was eerst de Fransche koning, de onverzoenlijke vijand van den keizer, de Fransche koning, aan wien hij, Van Rossum, trouw had gezworen, die aan zijn meester, den hertog van Gelderland voor dezen tocht 400.000 goudstukken had vereerd en ook de anderen de beurzen spekte. Vervolgens Christiern van Denemarken, die, hoewel hij op dat oogenblik op het kasteel Sonderboerg gevangen zat en tot machteloosheid was gedoemd, door zijn talrijke en werkzame partijgenooten nog de handen vol gaf ; Engeland, dat van alle gelegenheden gebruik maakte om het vasteland afbreuk te doen ; de machtige Hanzesteden en in het bijzonder Lubeck met den sluwen en heerschzuchtigen Wullewever. In Luxemburg, La Marck, die maar weinig minder dan zijn naamgenoot en bloedverwant, den ever uit de Ardennen, de tanden liet zien en over de rotsen van de Oerthevallei de verbinding tusschen Gelderland en Frankrijk bewerkstelligde ; Luik, waar Fransche invloed altijd de overhand had gehad en weer iets aan 't broeien was ; Gent, dat over zijn verloren privilegiën, gesloopte muren en onthoofde burgers treurde ; de hertogen van Gulik en van Kleef, de grootmeester van Lijfland, de koning van Schotland en wie niet allemaal ? Het was een bonte verzameling, maar nog lang niet volledig. Daarbij moesten nog komen Lange Pier en de kapers van de Zuiderzee, welke zich reeds eenmaal vóór Veere hadden gewaagd, Magnus Gyldenstiern, die het plan had gemaakt de dijken van Walcheren door te steken. Maar allermeest de nieuwe geest in Duitschland, geest van opstand en onafhankelijkheid, geest van hervorming en vernieuwing, die zich op duizend wijzen uitte en zijn hoogtij vierde in Munster, Munster, waar 't gemeen van elk land en elke gouw, al wie boer was of kleine man, al wie niets had en niets verwachtte, zelfs nu, dat die stad bedwongen was en overwonnen, naar

scheelde. Al die te zamen bestookten de grenzen of maakten 't binnenland onveilig, waar de toestand anders al hachelijk genoeg was door 't geldgebrek, het steeds nijpend en nooit te heelen geldgebrek, als een niet te dempen put, in 's keizers kisten. En die allen te zamen zouden hem, Van Rossum, nu helpen om Antwerpen in zijn macht te krijgen...

Hij wist het en verheugde er zich over. Binnen die stad was de toestand troebel. Daar waren, sedert jaar en dag, geheime krachten aan het werk. Daar hadden de Augustijner monniken, zoo onlangs uit Enkhuyzen aangekomen, het zaad van 't Lutherdom van kansel en redenaarsstoel zoo overvloedig gestrooid, dat het Magistraat er nog altijd niet in gelukt was het te wieden ; daar hadden kooplieden uit alle hemelstreken jaren lang het nationaal gevoel verzwakt en ondermijnd; daarheen waren muiters uit alle steden en bannelingen uit alle windstreken verhuisd en hadden zoodoende het getal vergroot dergenen, die durf hadden zonder einde en vooroordeel hoegenaamd niet. Daar was zooveel brandstof opgehoopt, dat één vonk de vlammen hemelhoog zou doen oplaaien. Daar was zooveel gisting in den ketel, dat één mutsaard meer hem onfeilbaar moest doen overkoken...

De maarschalk strekte de ruggegraat, kruiste de armen overeen.

Voor die vonk was gezorgd onder vorm van Ritsaart van Wetteren met een goeden buidel Fransch geld, Ritsaart van Wetteren, onder een vermomming in de stad geslopen en daar nu aan den arbeid... De mutsaard zou, door de getrouwen van Ritsaart, onder den ketel worden gestoken en terwijl deze schuimde en overborrelde zou degene, dien men, met haat en schroom, Zwarten Maarten noemde, gaan en de hand op den inhoud leggen...

Als hij op dat punt van zijn overpeinzingen gekomen was, strekte de aanvoerder de hand uit, als ware Antwerpen een vrucht, die hij slechts te plukken had, maar zijn vingers grepen in het ijle. Toen keerde hij zich om en ging weer in den zetel liggen. En daar zijn hand de beweging van 't grijpen nog eens herhaalde, ontmoette ze een beker, van de soort, door de Hoogduitschers met den naam « hoempen » bestempeld, van groote afmetingen, en die op de tafel tusschen de anderen stond. Dien beker had hij onder velen uitgekozen

om er den goeden Rijnschen wijn in te proeven, die in de kelders van het slot in reusachtige vaten te koelen lag en hem zoo pas nog eens doen vullen Hij schouwde in de diepten van de groote, schoone kruik naar den geestrijken drank, helder als water en geurig als de druif zelve, die op de Rijnbergen groeit, en nam er een flinken dronk van. Dan keerden zijn gedachten zich op zijn eigen legermacht.

Zoo pas had hij zijn hoplieden bij zich te gast gehad, namelijk Meynaert van Ham, zijn trouwe wapenmakker, met hem uit het land van Bentheim gekomen en die, van voorspoed op tegenslag, al zijn gevaarten had gedeeld ; Kort-Penninck, de avontuurlijke, wispelturige aanvoerder van de Nederlandsche benden, benden gevormd uit de dapperste, meest vermetele mannen van de zuidelijke gouwen ; uit al wie om zijn godsdienstige overtuigingen of staatkundige beginselen, om zijn koen optreden of gewaagde leerstellingen uit zijn vaderstad was gebannen of gevlucht, maar allermeest uit Gentenaars, dat ondernemende slach volk, twelk pas twee jaar geleden, zoo stout tegen zijn keizer was opgetreden. Dan, Heyderstorffer, die hem de Holsteiners en Denen had toegevoerd, ook al vervaarlijke rekels, voor geen kleintje beducht; Longueval, heer van Boussu, die 't Fransche hulpkorps aanvoerde ; ja, nog veel anderen, flinke, onvervaarde, lustige kerels. Die stonden borg voor hun onderscheiden vendels ; die hadden gezorgd voor goede bewapening : klein en grof geschut, lansen, hakebuten, knevelspieten, zwijnspier, pertusanen en schuppen. Die waren er nu mee doende Antwerpen in te sluiten...

De oogen van den Maarschalk vlamden op, tuurden weer in de verte naar de wallen, waarbinnen hij de stad liggen wist, de stad, die hij zoo vurig begeerde...

Die hoplieden, die waren nu eens zijn werklieden, de werklieden van den goeden God.

Hij overwoog en overdroomde het :

Door 't lange draaien en snorren wordt de ingewikkelde machine van 't wereldgebeuren van tijd tot tijd log en loom. De schroeven staan los ; de tanden hebben zich bot geknarst ; de riemen sluiten niet langer ; 't heele getrek draait loos. Nog heeft de breede massa 't niet bemerkt, maar de ingewijden weten 't en bestatigen het : 't gaat den verkeerden weg op.

Dat ziet ook de Groote Werktuigkundige, die al-

leen weet hoe alles ineenzit en van alles doel en reden kent. En zekeren dag zendt hij zijn arbeiders. 't Groote machien wordt stil gelegd en onder eindeloos zwoegen en ellende begint het werk. Elk onderdeel wordt onder handen genomen, hersmeed in de groote smidse, waarin voor de toekomst wordt gewerkt ; gevijld, behamerd, gloeiend gemaakt en weer afgekoeld. Er wordt veel alaam gebruikt, wonderlijk alaam, dat in gewone tijden in diepe schuilhoeken verborgen zit ; er wordt veel gerucht gemaakt en veel stof opgejaagd, want 't gaat niet zonder braak en — dat noemen de menschen oorlog.

De maarschalk snoof diep en met wellust.

Oorlog was hem lust en leven. Oorlog was hem vreugde en trots. Oorlog, dat was rijden en rotsen, zwerven, peinzen. Oorlog was bevelen, iedereen aan zijn voeten zien, kasteelen bespringen, steden bedwingen. Oorlog, dat was op avonturen uitgaan, alle dagen ander plannen verzinnen. Maar het was ook kruit en bloed, rook en vlam. Het was jammerende boeren voor zich uitdrijven, vuig menschenvee, geen sabelhouw waard ; het was de toorts dragen over rijpende vruchten, langs verlaten woningen ; het was zijn weg teekenen met asch en rook, met bloed en slijk....

Weer snoof de maarschalk en blies den adem door den neus. Het oproepen alleen reeds van de oorlogstooneelen gaf hem een lichten roes, joeg hem een blos op de wangen en schoof hem een nevel voor de oogen. En daarbij kwam nu nog de drank ! Longueval kon goed de Fransche wijnen roemen, bij zomertijd had hij, Van Rossum, het Rinsche goed liefst.

Terwijl hij dit voor zich zelven nog eens bestatigde, trok de Maarschalk den hoempen naar zich, bracht hem vastberaden aan den mond en het geurige vocht gleed door zijn altijd dorstig keelgat als door een bodemloos vat.

Dan legde hij zich weer achterover, leunde den schedel tegen den hoogen rug van den zetel :

De zonnevlekken, op den schoorsteen, langzaam omhoog kruipend, hadden de zoldering bereikt met de blootliggende eiken balken en trokken zich van lieverlede naar het venster terug, waardoor ze straks zouden verdwijnen. 't Zonnelichaam was achter de boomen gedaald, waarachter Antwerpen lag, de wolken met rood vervend. Daar, achter die boomen, ergens in de groote zee, waarlangs de stad heur toevoer kreeg, zou

ze ondergaan, de zon, en bloed zou zich teekenen in haar bed.

Maar reeds hadden zich zijn gepeinzen weer op den oorlog gericht.

Hij kende het plan en de schikkingen.

Terwijl, op al de grenzen de aanval zou beginnen, terwijl hij zelve, na Antwerpen te hebben genomen, zich naar Gent spoedde, zouden de Franschen in twee richtingen oprukken : over Bergen naar dat zelfde Gent, waar de twee legers dus zouden versmolten worden en over Luxemburg, naar Luik. Met Gent en Luik zouden de verbondenen de twee punten in handen houden, waar tegen den keizer 't meeste haat leefde ; met Gent en Luik, de hoofdgemeenten der zuidelijke Nederlanden. Reeds waren de vijandelijkheden geopend ; reeds was de hertog van Orleans in 't Luxemburgsche gevallen, waar hij sterke punten aan 't bezetten was. Hem, of die anderen, welke langs Henegouwen kwamen, moest hij vervoegen, Van Rossum. Reeds was hij eenmaal van Luxemburg op weg geweest, was echter op zijn eerste plan om Antwerpen te nemen, teruggekomen en lag hier nu....

Terwijl hij dat alles bedacht, was zijn houding weer veranderd ; hij had zich voorover gebogen ; zijn oogen tuurden voor zich uit ; de linker ; uit de breeden zijden mouw te voorschijn komend en door de breedte van de mouw slanker schijnend nog dan ze werkelijk was, lag op den drinkbeker, liet hem niet meer los en zeup voor zeup ledigde hij hem tot den laatsten druppel.

En over de bebaarde wangen van den veldheer begon, terwijl hij daarmee bezig was, door den zachten blos van straks een feller tint te breken, die van stonde tot stonde donkerder werd ; het lichaam scheen zwaarder te werden, zakte meer ineen...

« De hertog van Orleans was een treuzelaar, zou duizend en duizend maal beter al die plaatsen met vrede laten en onmiddellijk op Luik opmarcheeren. En Antwerpen ? Om Antwerpen te nemen, moest Antwerpen zelf willen. En, waar bleef de bode, die men hem beloofd had te zenden ? »

Langzamerhand voelde de maarschalk zich wrevelig worden. Onder den langen knevel spleet de mond over de tamelijk wel bewaarde tanden ; de bovenlip trok langzaam omhoog.

Daar verre, achter de boomen, was 't troebel spel

van den avond aan den gang ; 't rood van den zonsondergang begon op de wolke te leven en in de kamer spiegelde dat rood zich in de vertroebelde oogen van den mensch, en kleine aderkens, op die oogen naar voren brekend, vertelden van toenemend geweldige gepeinzen. Rood beduidt bloed en rood beduidt brand. Bloed teekent het spoor der trekkende legers. Bloed komt na ijzer en ijzer is vijand van bloed. Maar bloed is ook vijand van ijzer en vreet ijzer op. En brand ? Brand zuivert alles. Brand is wild, brand is schoon. Brand is een lofzang, brand is het magnificat van den oorlog.

De sombere gloed, dien we straks hebben zien zich aarzelend op het gelaat van den maarschalk baan breken, had nu 't gansche wezen overtogen ; hij lag als een zadel over den neus, waarvan de gaten gespalkt stonden en met groote vlekken tot in den hals. De bovenlip was nog omhoog gegaan en de witte knevels stonden stijf. De wijn had de eigen verschijnselen te voorschijn geroepen, die men bij den maarschalk opgaf als teekenend voor strijd. En van lieverlede werden nu ook de dampen van den wijn dikker, joegen 't nuchter opmerken weg en brachten verbijstering in de plaats .

Achter die boomen was gloed ; achter die boomen was Antwerpen. Die gloed zei brand. Dat was Antwerpen, dat brandde. En indien Antwerpen brandde, dan was het een teeken, dat zijn vrienden aan 't werk waren; en als zijn vrienden aan 't werk waren, dan zou het gaan, dan zou hij de stad nemen !

Van Rossum voelde in zich een soort van wilde begeestering opstijgen.

Door die trotsche poorten zou hij rijden ! Over die rookende puinen zouden zijn legers zegevierend binnen rukken en 't zou zich verwezenlijken, 't sombere dreigement,dat de uitgedrevenen eens hadden geuit : « Wraak, wraak ! De stoffen zullen we meten met het hout onzer lans ; 't goud zullen we scheppen in onze helmen ! »

En terwijl in den grooten zetel 't lichaam dieper en dieper zakte, ging de geest meer en meer in de begoocheling op.

« Brand ! Ziet, hij wordt nog hooger, de gloed ! Ziet, hij zet zich uit, loopt voort. De gansche einder staat in lichterlaaie ! Wat zal hij lachen, de Fransche koning en hoe zal de keizer treuren ! Brand ! 't Brandt ginder en dat is het werk van Van Rossum. Hij heeft

hem laten kraaien, den rooden haan, over 't juweel der Nederlanden, over Antwerpen !

De oude veldlheer grijpt naar den vizierhelm, die op de tafel staat ; hij tast naar het slagzwaard, dat hij in de nabijheid over de leuning van een stoel hangt.

« Hosanna, Antwerpen is mijn ! Straks is Antwerpen mijn !

Aan het werk, Van Ham, Heyderstorffer, Kort-Penninck en wie hier straks al rond de tafel zaten ! Schrijf het uwen koning, Longueval: Antwerpen brandt!

Gij, rakkers, die daar in de Polders op loer ligt en van strijd droomt en plundering, grijpt uw knevelspieten en stormt er op los : Antwerpen is ons ! Gij, kapers van Fries- en Jutland, die op Veere belust zijt en Veere beloert, hier hebben we veel beters, Antwerpen ! Gij, Lubeckenaars, die zoo vol nijd zijt op den toenemenden bloei van de Scheldestad en voor uw eigen haven vreest, alsmede voor die van de ander Hanzesteden, we hebben Antwerpen nu. Gij, Engeland, dat in den bloei van Antwerpen een hinderpaal ziet voor de opkomst van Londen ; gij, Keir-ed-din met uw rossen baard, zoon van een christenhond, die u zelf zoo hondsch hebt betoond, dat ge 't kruis hebt afgezworen om de Halve Maan aan te kleven en al de Christen havens afbreuk doet ten bate van uw rooversnest, Algiers ; gij, allen, die Antwerpen voor u zelf begeert of er naijverig op zijt ; gij, ontelbaren, die een wrok tegen den keizer hebt of zijn macht belaagt — verheugt u, Antwerpen brandt ! »

Zoo fantaseerde Van Rossum en lag in den zetel en schouwde naar het avondrood. Zijn beenen gingen zenuwachtig overeen, zijn handen frommelden aan de zijde van zijn mouwen ; 't strikje van zijn hemd was losgegaan en liet de breede, verbrande borst zien tusschen de zware, witte schouders. Hij bemerkte het niet eens. De donkere vlekken op neus en wangen liepen open en gaven 't heele gelaat een effen, hoogroode kleur, die tot aan den wortel steeg van het grijze haar ; de oogen hielden op met kijken en stonden naar binnen gekeerd, daarna vielen ze toe, en in de groote zaal van Vordensteyn, te midden van de kannen en horens, lag hij nu te slapen, degene, die zijn eigen lastgever, de Fransche koning, eens had genoemd de grootste strooper der Christenheid !

ANNA GERMONPREZ.

(Wordt Vervolgd).

UIT DE GESCHIEDENIS ONZER MIDDELEEUWSCHE LETTERKUNDE.

Hadewijch.

(Vervolg).

Wij vinden hier Hadewijch weer te midden van de extatische begijnenbeweging uit de eerste helft der dertiende eeuw. Daaruit krijgt voorstaand betoog weer nieuwe kracht : we worden steeds tot hetzelfde midden teruggevoerd. En nu staan we hier juist in 't volle dier beweging. Nijvel was inderdaad in dien tijd een echt brandpunt van Mystisch-extatisch leven, waar jonkvrouwen uit alle gouwen van België, uit Vlaanderen, Brabant, evenals uit het Walenland, ja uit Frankrijk kwamen toegestroomd (1).

Dezelfde Thomas van Cantimpré is het, die over het ontstaan der begijnen het getuigenis aflegt waarop Greven in zijn *Anfänge der Beginen* steunt, om de bakermat der beweging in Nijvel te plaatsen (2).

Nu stemt dit ook weer overeen met wat we van Hadewijch konden gissen. Een vrouw als Hadewijch

---

(1) Zie Planctus Virginum super morte, Guidonis, aangehaald door Greven, *Anfänge der Beginen* ; blz. 85. De tekst luidt :

Denique Teutonici, Campania, Flandria, Franci,
Virgineas acies illi (Guidoni) misere docendas.

Door Campania wordt niet, meen ik, de Kempen bedoeld (aldus *Philippen*, De Begijnhoven, blz. 64), maar Champagne. Francia is *L'Ile de France*, Pirenne, Hist. de Belg. I, 34, n. 1. Die Guido was een beroemd leider van begijnen. Hij was de schoonbroeder van Maria van Oignies. Het is hier niet de plaats verder over hem uit te weiden ; we zullen dit elders moeten doen.

(2) Proinde circa annum milesimum CCXXVI incarnationis dominicae res mirabilis accidit in opido Nivellensi...In hac urbe, ut pluribus adhuc notum est viventibus, mulierum devotarum, que beghine dicuntur, nunc late diffusa per orbem, religiositas inchoavit. Bon. Univer. 1. II, c. 50. Greven, blz. 47-48.

is een leidster geweest. Dat vinden we hier : Hadewijch staat niet alleen in de begijnenbeweging en nog wel in 't middelpunt ervan ; maar, althans op het einde van haar leven, aan 't hoofd zelf van twee duizend jonkvrouwen als magistra en praefecta (1), die haar opleidde in de Minne.

Strookt dat ook niet met wat we van Hadewijch's rol in die beweging konden verwachten ? (2)

Het tweede exempel, waarin wij vermoeden dat er spraak is van Hadewijch, luidt als volgt :

---

(1) Praefecta wordt zij genoemd in Arnoldus Raissius, Auctarium, op negentienden November. (Ad natales SS. Belgii Joannis Molani auctarium, Duaci, 1626, fol. 344-345). De tekst van Raissius is overigens bijna woordelijk ontleend aan het Bonum Universale.

(2) Wij zullen bij een andere gelegenheid, wanneer we al wat we weten over Hadewijch zullen samenvatten, op al de hier aangeduide bijzonderheden moeten terugkomen. Men ziet allicht in van hoe groot belang ze zijn voor onze kennis van haar en van de mystische beweging, waartoe zij behoord heeft, en aan wier hoofd zij stond.

Volledigheidshalve volge nog dit : Rickelius (J. G. A. Ryckel, in Vita S. Begga Lovanii, 1631) heeft Thomas in dien zin gelezen, dat niet de gezellin, maar Elisabeth de Gravio die magistra was. FISEN, Flores Eccl. Leodiensis, zegt nu eens dat het Elisabeth, dan weer dat het de socia was. De tekst van Raissius heeft kunnen aanleiding geven tot dit misverstand: Nivigellae, depositio beatarum Elisabethae de Gravio virginis deuotissimae, et eius sociae piae admodum, ac duarum milium Beginarum Nivigellensium Praefectae. De komma na admodum heeft die stoornis in den zin kunnen veroorzaken. Bij Thomas is de tekst, zoowel in 't Latijn als in 't Dietsch, klaar genoeg : Elisabeth de Gravio apud Nivellam in Brabantia virgo devotissima fuit. Hec, cum socia devota et bona, quam viventem adhuc et magistram nunc duorum millium Beghinarum prodere noluimus, de Nivella in Lilos... properabat. Wij zullen maar geen tijd verliezen, om aan te toonen dat alleen de socia die latere magistra der begijnen is geweest. Nimal, Les Beguinages blz. 16, n. 1 wijst op deze verkeerde lezing door velen.

Ik heb in Brabant een vrouwennaam gekend, van zeer heilig leven. Zij hield zich opgesloten in een klein huizeken van steen. Zij droeg een ijzeren pantser, aan haar lichaam, en op dit pantser had ze een haren boetekleed van borstelen, dat haar door 't pantser zeer scherp stak. Op den allerhardsten, scherpsten steen plag zij met bloote voeten te rusten ; en zij at niet dan driemaal in de week een weinig brood, dat met assche gemengd was ; en dit at ze met mate en gewichte. Velen hadden zich haar in hare gebeden aanbevolen ; en die droeg ze ootmoedig den Heer op, opdat Hij ze in zijn goedertierenheid beschermen zou tegen allen wederstoot. En verneem een mirakel, dat al te zeer verbazen zal, gelijk zij mij zelf gezegd heeft. In dien tijd als zij bad voor al degenen die zich in hare gebeden hadden aanbevolen, gevoelde zij een merkelijk gebrek van kracht of gracie, juist alsof ze lichamelijke pijn in sommige deelen van haar lichaam had gevoeld. En daaruit heb ik voor zeker erkend, dat veel menschen door haar gebed zijn verlost geworden van bekoringen, perijkelen en allen wederstoot. (1)

Was deze vrouw onze Hadewijch ? Misschien wel; maar ik beken dat ik er niet veel op steunen wil. De voornaamste grond voor mijn vermoeden is wel, dat het mij waarschijnlijk voorkomt, dat Thomas in de drie exempelen van dezelfde vrouw gewaagt. Hij heeft natuurlijk wel andere vrouwen nog gekend. Maar deze was uit Brabant ; Thomas heeft met haar gesproken en zij heeft hem zelf haar levenswijze als tot een biechtvader uitgelegd. Misschien zou men ook uit Hadewijch's geschriften hier en daar iets kunnen halen, wat in verband staat met wat aan die vrouw is gebeurd. In het vijfde visioen, b. v., zegt Hadewijch, hoe ze steeds met vlammende gebeden levenden en dooden trachtte te verlossen uit het vagevuur en uit de hel, en hoe ze er ook velen op die wijze heeft verlost. (2) In visioen XIV verklaart zij verder, dat zij er velen bij hare gebeden heeft mogen redden, bij Gods genade, uit zonden en uit wanhoop. Ook in brief XVII zegt zij, dat zij lange jaren geleefd heefd in « onste en barmhartigheid te oefenen voor allen nood, tegenover die uit de helle en uit het va-

(1) Van der Vet, o. c. 401.
(2) Vis. V. r. 30 vlg.

gevuur, tegenover de zondaars en tegenover degenen die God niet kenden » (1).

Maar dit is alles zeer onbepaald. Toch zou het mij niet verwonderen, dat ook hier Hadewijch bedoeld wordt. Niets pleit ertegen ; dan misschien dat alles in 't verleden staat. Daaruit volgt toch nog niet, dat die vrouw reeds overleden was ; want Thomas verzwijgt haar naam. 't Kan zijn dat ze niet meer dit streng ascetisch leven leidde. Wat kan samenhangen met het feit dat Hadewijch meesteres der begijnen is geworden.

Het derde exempel levert bepaalder aanrakingspunten :

Ik heb een persoon gekend in Brabant, die nog in den vleesche leeft. Haar wandel en leven heb ik wel dertig jaren goed gekend. Anderen, die met haar zestig jaar hebben omgegaan, hebben mij in alle waarheid van haar getuigd, dat zij nooit gemerkt hebben, noch in haar werken, noch in haar woorden, iets wat door gelijk wie kon geoordeeld worden als zijnde zooveel als een dagelijksche zonde. Hare zeden, haar gang, hare woorden, zijn zoo wel geschikt, zoo klaar en zoo engelsch (engelachtig), dat men wel gelooven mag, dat haar levenswijze boven het menschelijke was. Haar aangezicht is van zoo grooter rijpheid, glorie en gracie, dat allen die haar ooit zagen haar oogen op haar met groote bewondering en ontzag gekeerd hielden (2).

Wie het beeld van Hadewijch wilde ontwerpen, zooals dit uit een onbevangen en onbevooroordeelde lezing van hare werken oprijst, zou haar niet anders voorstellen dan zooals Thomas deze jonkvrouw schildert. Ieder woord van dit portret komt aan Hadewijch herinneren. Die harmonische geschiktheid van hare zeden en van haar gang en woorden past haar wel, die Mate en Rede in alles steeds zoo nadrukkelijk prijst. Die klaarheid (zoo klaar) is echt Hadewijchiaansch : de klare Minne, is dit niet een dier begrippen, die voortdurend bij haar worden aangetroffen ? Om er zich van te overtuigen leze men slechts den aanvang van den eersten brief. (3) Zoo « engelsch » : is ook geen ijdel, zinledig epi-

(1) Vis. XIV, r. 103 vlg. ; dit sluit zich eng aan bij Vis. V. Br. XVII, r. 59 vlg.

(2) Van de Vet, c. c. 402.

(3) In het latijn echter staat : sincera, oprecht. Zoo zou den Thomas *klaar* hebben vertaald. En inder-

theton, als het inderdaad geldt van Hadewijch, de volmaakte gelijk Seraphinnen, wier wandel onder de Seraphinnen, in de hoogste spheren der Minne zich steeds bewoog. En zou de traditie over haar als de Volmaakte niet steunen op een zelfde beoordeeling van haar, waaruit ook Thomas' voorstelling is gegroeid ? En hoe anders nogmaals zouden we ons Hadewijch's gelaat voorstellen dan als : vol rijpheid, glorie en gracie ? Ook tot haar hebben hare volgelingen opgezien, als tot de hoogst van God begenadigde vrouw, die sterkte en leiding schonk aan zoo velen, omdat ze zelf zoo rijp was in haar geest, in haar oordeel, in haar woorden, zoo vol gracie en glorie.

Enkele bijkomstige beschouwingen kunnen onze opvatting nog staven.

Het was een vrouw uit Brabant. Thomas verklaart nog eens uitdrukkelijk, dat hij haar niet noemen wil, omdat ze nog leeft ; juist als in de Vita Lutgardis en in 't eerste exempel. Die vrouw behoorde tot de *mulieres religiosae* der begijnenbeweging : al staat er dat niet zoo uitdrukkelijk, dat ligt in de woorden : *die zestig jaar met haar hebben omgegaan*, wat eerder een soort gemeenschapsleven veronderstelt. Die vrouw heeft trouwe genooten gehad, die zestig jaar in haar omgeving hebben doorgebracht. Thomas heeft haar zelf al lang gekend : wel dertig jaar. Maar onze Hadewijch ook heeft hij lang kunnen kennen. Hij kende haar reeds in 1248, toen hij zijn Vita Lutgardis schreef. Zoo hebben we in 1262, toen hij het biënboec eindigde, het bewijs, dat hij haar ten minste reeds veertien jaar had gekend. In 1246 had hij haar heel goed al langer kunnen kennen. Zoo passen de plaatsen uit Thomas ook alle weer in mekaar.

Dewijl er in 1261 personen waren, die met Hadewijch dan zestig jaren hadden omgegaan, was dit leven reeds in 1201 begonnen. We willen dit onthouden voor later, waar het tot een interessante gevolgtrekking kan leiden.

---

daad schijnt dit wel de juiste beteekenis van clare Minne bij Hadewijch te zijn. De dietsche vertaler van het bienboec heeft dan het Dietsche woord van Hadewijch in de plaats gezet. Heeft hij geweten van wie er spraak was ? Waarom anders heeft hij juist *sincera* door *klaar* vertaald ? Het woord *klaar* drong zich hier toch allerminst op, bijzonder ter vertaling van *sincerus*.

In 1261 moet Hadewijch al een vrouw van jaren zijn geweest, wellicht in de zeventig. Waarschijnlijk is het, dat ze kort daarna overleden is. Dit ook willen we voor later behouden.

Nu wil ik hier ten slotte aan de conclusie herinneren, waartoe wij in onze vorige studiën langs geheel verschillende lijnen gekomen waren : dat het ons onwaarschijnlijk voorkwam, dat Hadewijch nog na 1270 zou geleefd of geschreven hebben. Ik moet bekennen dat het voor iemand, die zich met een zoo duistere vraag als deze bezig houdt, een hoogste voldoening mag heeten, waar te nemen, hoe alle hypothesen en gissingen, uit dikwijls met elkander niet het minst samenhangende bronnen afgeleid, telkens door nieuwe feiten uit andere beschouwingen en feiten worden bevestigd. Daaruit mogen we wel de groote overtuiging halen, dat we hier inderdaad voor onze Hadewijch zijn komen te staan. Uit het vage schemerlicht begint haar beeld in steeds klaarder, voller trekken, heerlijker en verrukkelijker tevens, heiliger ook, voor onze oogen te rijzen naar de volle middagzon.

Zulk was het beeld, dat Thomas van Cantimpré ontwierp van Hadewijch op het einde van haar leven. Zoo schetste hij haar, die hij zoo lang gekend had : met van eerbied sidderende handen, met van ontzag en bewondering opgetogen gemoed, met heiligen schroom voor zoo hooge, beminnelijke en zoo verrukkelijke heiligheid.

B. — **De Gelukzalige Hadewijch.**

Vorige beschouwingen hebben er ons toe gebracht, Hadewijch te begroeten, als staande in de volle glorie der zoo heerlijke mystische beweging onder mannen en vrouwen, die de eerste helft der dertiende eeuw kenmerkt, en waarvan de bakermat de stad Nijvel is geweest.

Hoe waarschijnlijk ook deze gevolgtrekkingen mochten blijken te zijn, steeds blijft er eenige twijfel over, is de geest niet gansch voldaan, zoolang de naam zelf van Hadewijch er niet in vermeld wordt aangetroffen. Wat wij totnogtoe over haar vernamen, hadden we uit Thomas van Cantimpré, die helaas ! om geen levenden door den roem van hunne heiligheid te beschamen, haar naam verzwegen heeft. Een zeer sterke bevestiging althans voor de juistheid onzer conclusies

zou het zijn, indien we inderdaad onder de bekende mystische vrouwen uit die beweging ergens den naam van een Hadewijch te Nijvel konden ontdekken.

Wat kans bestaat er nu voor zulk een ontdekking?

Geheel die mystische beweging, die in het begijnenwezen haar oplossing vond, is een anonieme beweging geweest. Velen dier heilige jonkvrouwen zochten ten slotte een rustplaats in de kloosters, vroeger in die der Norbertijnen, later bij de Cistercienserinnen. In zulk een omgeving bestond er meer kans voor haar, indien ze uitmuntten door heiligheid, dat haar naam ter vereering aan 't nageslacht werd overgeleverd. Zoo behooren de meeste der ons met naam bekende extatische vrouwen uit dien tijd tot de kloosterorden.

Ook sommige namen van priesters, die zich met de vorming en leiding dier vrouwen onledig hielden, zijn bewaard gebleven : Guido van Nijvel, Joannes van Nijvel, Joannes de Liro, Jacob van Vitry, Thomas van Cantimpré, enz.

Hier en daar hooren we ook toevallig den naam van een reclusa, als die met een of ander heilige uit een kloosterorde in betrekking had gestaan.

Bepaaldelijk omtrent de begijnenbeweging bij Nijvel vloeien ons de namen schaarsch toe. Geheel aan het begin der eeuw staat Maria van Nijvel, gewoonlijk Maria van Oignies genoemd. Al leert ons Thomas van Cantimpré, dat daar te Nijvel nog in zijn tijd de religiositas beguinarum een aanvang had genomen, en dat er omtrent 1260, ongeveer twee duizend zulke begijnen bij Nijvel verbleven, wanneer men al de ons overgeleverde berichten uit dien tijd heeft doorloopen, dan staat men verbaasd over het karig resultaat aan namen waartoe men komt. Op de vijf vingeren der eene hand zou men ze kunnen tellen : toevallig alweer worden ze vermeld in een of ander heiligenleven uit een kloosterorde, vooral in levens van monniken uit de abdij van Villers, of in Thomas Biënboec (1).

(1) Over de begijnenbeweging bij Nijvel zal ik later uitvoeriger moeten handelen. Intusschen zij hier reeds de vrees uitgedrukt, dat ik er niet veel nieuws over zal ontdekken. In het werk van Tarlier en Wauters, Nivelles, is er weinig meer dan wat algemeens te vinden. Ik zelf ben reeds op verkenning geweest ; maar steeds kwamen mij dezelfde berichten toe, zoodat ik vrees dat het daarbij zal blijven.

Hier volgen de namen, die ik heb ontdekt onder al degenen die in Zuid-Brabant tot die beweging hebben behoord :

Elisabeth de Gravio, in 't Biënboec ; verdere bijzonderheden buiten die welke Thomas daar over haar meedeelt heb ik nergens aangetroffen.

Emmeloth wordt vermeld als begijn van Nijvel in het leven van Gobertus de Aspro-monte, monnik van Villers : deze was het, die den strijd- en avonturenmoeden ridder den raad gaf, om zich te Villers aan Gods dienst te gaan wijden (1).

Diedela bevriend met een monnik van Villers, en vermeld in de chroniek der abdij (2).

In de omstreken van Villers woonden er talrijke reclusen en begijnen ; maar hare namen worden nooit opgegeven (3).

In Analecte Bollandiana 1895, XIV, worden de hagiographische schriften van Joh. Gielemans, en andere hagiographische werken uit het Rooklooster, die nog in handschrift op de fidei-commis-bibliotheek te Weenen berusten, beknopt ontleed. Uit het leven van Godefridus Pachomius, monnik te Villers, worden de hoofdstukken met enkele brokken opgegeven. In hoofdstuk XVI wordt daar verhaald, hoe Godfried, kort vóór zijn dood, toelating van zijn abt verkreeg om een begijn te Nijvel te gaan bezoeken. Want te Nijvel was een *beata anima semper languens*... Hier breekt de mededeeling der Bollandisten plots af. Zou het handschrift den naam dier heilige jonkvrouw bevatten ? 't Is niet waarschijnlijk (4).

Dat is nu heusch alles, wat ik heb kunnen ontdekken.

Daarna heb ik de bekende hagiologische schriften uit de 17de en 18de eeuw doorloopen, om mijn ontdekkingen aan de hunne te toetsen.

Daar is vooreerst Gramaye, die in zijn Antiquitates Brabantiae, handelend over de door heiligheid uit-

---

(1) AA. SS. Aug. I, 377. Gobertus stierf omtrent 1263. In het Chronicon van Villers, Mon. Germ. SS., XXV, 227 is de naam Enymeloth.

(2) cf. Raissius, Auctarium, 42.

(3) Zie b.v. AA. SS. Jun. V. in 't leven van Arnoldus de Cornebout, n. 33, 49, 58.

(4) Anal. Boll. XIV, 267.

muntende personen te Nijvel, slechts twee begijnen vermeldt : Diedela en Glimeloth, klaarblijkelijk dezelfde als Emmloth (1).

In de inhoudsopgave van Gielemans' werken (2), in de bekende werken van Molanus, Raissius, Miraeus keeren steeds dezelfde namen terug, zonder een enkele nieuwe bijzonderheid, die zou aantoonen, dat ze ook andere bronnen dan die welke ons nog ter beschikking staan, hebben geraadpleegd (3). In Tarlier en Wauters ook nergens een andere naam of een ander feit.

In de voorrede tot het leven van de gelukzalige Ida van Leeuwis citeeren de Bollandisten een lange lijst van vrouwen uit de dertiende eeuw, die door hare heiligheid hadden uitgemunt. Blijkbaar heeft P. de Buck hier alle namen bijeengebracht, die hij in alle hagiologische schriften had kunnen ontdekken. We treffen er ook de drie namen aan (4).

Uit het voorgaande mogen we besluiten, dunkt me, dat we, uit de gedrukte bronnen ten minste, en ook zelfs uit ongedrukte — want Gramayus en Tarlier, en ook de anderen hebben nog ongedrukte bronnen kunnen inzien — niet veel meer zullen vernemen.

De Bollandisten echter vermelden nog andere namen, waarover we totnogtoe gezwegen hebben. Daar komt inderdaad ook een gelukzalige Helwigis voor, te samen met nog een paar anderen. Die namen nu zijn getrokken uit een voor ons zeer belangrijk grafschrift uit de abdij van Villers.

In het jaar 1269, den achttienden van de kalenden van Juli, tijdens een bezoek te Villers van Petrus, abbas Igniacensis en Johannes, abbas Clarevallensis, werden zeven lichamen van heilige personen overge-

---

(1) Gramayus, Nivella, 7 ; hij verhaalt hetzelfde van die Glimeloth als in 't leven van Gobertum staat over die Emmeloth. Fisen, in zijn Hist. Eccl. Leodiens., noemt haar Ammeleta. I, 314. De Bollandisten noemen haar Grimelota AA. SS. OCT. XIII, 101.

(2) Anal. Boll. l. c.

(3) Ze schijnen van malkander afgeschreven te hebben. Ze vermelden niet eens de namen uit het grafschrift te Villers, waarover verder.

(4) AA. SS. Oct. XIII, 101. De Bollandisten hebben mij niet meer kunnen zeggen, uit welke bronnen P. de Buck geput heeft.

bracht en bijgezet achter de omheining (cancellus) der kerk. Deze lichamen waren die van : Bonifacius, vroeger monnik te Clairvaux, onder den H. Bernardus, door dezen bij de stichting van Villers hierheen gezonden ; Godefridus, een zeer heilig koster uit die abdij ; Abundus, monnik aldaar ; Arnulphus, geheeten de Cornebaut, leekebroeder. Daarenboven de lichamen van Juliana de Cornillon ; van Helewidis, inclusa van S. Syrus te Nijvel ; van Markina, inclusa te Ewillen bruck (Willembrouck) bij Nijvel. Deze lichamen werden bijgezet achter de omheining (cancellus) der kerk, oostwaarts, onder het middelvenster, in een drieledig mausoleum.

Kort daarna, in 1271, onder abt Almericus, werd het graf geopend en werden er nog drie heiligen aan toegevoegd (1)

Adnoldus Raissius deelt een grafschrift mede, dat op perkament bij het graf zou gehangen hebben :

Ecce latent fratris Arnulfi Cornebout ossa ;
Hic jacet Abundus Huyensis crimine mundus ;
Clauderis hac cista, Godefride beate sacrista ;
Qui vitium nescit Bonifacius hic requiescit ;
Hic de Nivella Marquina jacet domicella ;
Calcans mundana de Cornillon Juliana ;
Sis sancti Syri memor Helwigen hic sepeliri ;
De Gravio jacet hic dulcis et honesta Maria ,
Rachel, non Lia, proprie fuit ista Maria ;
Hic jacet Henricus monachus de Geest, inimicus
mundi, cui clerus fuerat quondam sat amicus ;
De Dongelberto jacet istic nomine certo
Gulielmus dictus, monachus vita benedictus ;
Hi mundo corde vixerunt et sine sorde
Vitae forma dati nobis sunt hic tumulati (2).

---

(1) Uitgegeven door Laenen, Anal. pour servir à l'hist. Eccl. de Belgique, 1898, blz. 112, n. 27 ; de translacione quorumdam corporum retro cancellum ecclesie, cf. de Moreau, l'abbaye de Villers, 106. Over de heele geschiedenis dier translatie is het hier voorloopig niet noodig uit te weiden. Zie intusschen : H. Schurmans, Abbaye de Villers. Les reliques de la Bienh. Julienne de Cornillon, Nivelles, 1899. Extrait du tome VII des annales de la soc. arch. de l'arrond. de Nivelles. Ook Nimal.

(2) Raissius. c. c., 203. cf. Sanderus, Chro. Villa-

In 1271 werden dus de lichamen van Maria de Gravio, Henricus de Geest en Gulielmus de Dongelbert nog bijgezet ; de andere waren er al vroeger.

Onder de heiligen die in 1269 werden overgebracht waren er die al lang overleden waren. Bonifacius waarschijnlijk nog in de twaalfde eeuw, daar hij een gezel van den H. Bernardus was. Godefridus sacrista leefde omtrent 1170 ; Abundus' sterfjaar is onbekend, waarschijnlijk begin der dertiende eeuw ; Arnulphus de Cornebout waarschijnlijk in 1228. Juliana de Cornillon overleed in 1258. Van Marquina is verder niets overgeleverd. Wanneer is de hier vermelde Helwigis of Helewidis gestorven ?

In de opsomming der heiligen schijnt de chronologische volgorde aangewend. Dit was zeker het geval voor de gelukzaligen uit Villers. Waarschijnlijk dus ook voor de overigen. Daaruit zou volgen dat deze Helwigis na 1258, en vóór 1268 overleden is : de laatste van allen.

Deze Helwigis of Helewidis nu was een inclusa de S. Syro. S. Syrus was een parochie van Nijvel, waar in de eerste helft der dertiende eeuw zeer veel begijnen verbleven. Het is hier nog de plaats niet om over deze begijnen de S. Cyro uit te weiden. Dit zij voldoende : dat ze tot na de helft dier eeuw, en misschien niet vóór 1280, tot een eigenlijk begijnhof werden ingericht. Tot dan toe hadden ze daar in min of meer losse groepeering te samen gewoond. De hertogen van Brabant schijnen zich bijzonder voor dit begijnhof geinteresseerd te hebben. Het begijnhof heette ook : domus quae dicitur reginae, en na den bouw van een gasthuis er bij : hospitaal van den H. Geest (1).

We vinden dus hier inderdaad een *beata Helwigis*

---

riensis, 24-25 ; hij deelt het mee volgens Raissius, maar heeft in 't vers over Helwigis het woord *memor* vergeten. Sedert werd dit herhaaldelijk overgenomen. Ook het Chronicon van Villers, MM. G. Script. XXV, 210. Het chron. heeft : Merkicia.

(1) Daar ik hier bij de lijnen van mijn betoog blijf, laat ik alles van kant, wat op die begijnen van Nijvel betrekking heeft ; dit past voor later, in een algemeene studie over Hadewijch. Zie intusschen Tarlier et Wauters, Nivelles, 150 vlg. ; Gramayus, Ant. Brab. ; Nivella, 6.

uit Nijvel ! Deze Helwigis behoorde tot de begijnenbeweging uit die stad. Met nog twee harer gezellinnen is ze te Villers, als een heilige, begraven geworden. Zij stond bij de monniken der abdij in zoo hoogen roep van heiligheid, dat ze er te samen met Juliana van Cornillon is vereerd geworden. Van al de begijnen uit Nijvel werd zij de eer waardig geacht, onder de meest door volmaaktheid van leven uitmuntende monniken en heiligen opgenomen te worden. Daaruit volgt, dat zij onder de voornaamste begijnen werd gerekend. Was zij inderdaad de magistra over wie Thomas van Cantimpré ons bericht geeft, dan laat zich zulk een eer ongetwijfeld verklaren. Die Helwigis moet zoo een vooraanstaande begijn in de beweging zijn geweest.

Wij vinden haar te Nijvel, waarheen al onze vorige beschouwingen ons hadden gewezen. Dit was wel de stad die voor Hadewijch paste : het middenpunt zelf der mystische strooming. Meer nog : het aanrakingspunt van twee beschavingen, de Romaansche en de Germaansche. Een stad van rijke koopmanschap en fieren adel. Uit het leven van Maria van Oignies blijkt genoeg, hoe juist in het Nijvel dier dagen de rijke kooplui met de ridders verkeerden, tot zelfs met de hertogen van Brabant En bekend is de episode, hoe Maria een avond van uit haar tuin de bonte ridderschap beschouwde, die naar de tornooien der heeren de Trasegnies trok. We hebben hier inderdaad alles samen, wat ons helpt Hadewijch te verklaren.

En we vinden er inderdaad ook een beata Helwigis (1).

Nog enkele opmerkingen over dit grafschrift, die onze besluiten kunnen staven :

Dat die Helwigis slechts één regel heeft, en de volgende twee, komt hier uit, dat de in 1269 bijgezetten elk maar één regel hebben, terwjil de in 1271 bijgevoegden er twee krijgen : het grafschrift werd dus in twee maal geschreven : wat overigens uit den ver-

---

(1) Het aanrakingspunt van twee kulturen : zie wat we hierboven meedeelden omtrent de vrouwen die uit Frankrijk, Wallonië en Vlaanderen en Duitschland daar toestroomden. Voor die verhouding tusschen kooplie en ridders, zie AA. SS. Jun. IV, 650, n.52, en nog elders ; de riddertornooien, zie AA. SS. Jun. IV, 655, 70. cf. Greven, o. c. 94-95.

schillenden dichttrant (Leonijnsche rijmen) nog blijkt.

Indien die Helwigis dezelfde is als de gezellin van Elisabeth de Gravio, die wij al met Hadewijch hadden geidentifieerd, dan laat het zich goed verklaren, dat ook een Maria de Gravio werd bijgezet. Deze is naar alle waarschijnlijkheid, even als Marquina, een gezellin van die Helwigis, onze Hadewijch, geweest. Hadewijch is dus bevriend geweest met beide zusters of verwanten de Gravio (1). Zoo ligt hierin nog een bevestiging van onze bewering, dat Elisabeth's gezellin onze Hadewijch was.

Wie die Marquina mag geweest zijn ben ik tot nogtoe niet te weten gekomen. Ik had wel eens vermoed dat het een verkeerde lezing zou kunnen zijn voor Margrieta. Een der gezellinnen nu van Hadewijch heette Margriet. Raissius had verkeerd kunnen lezen. Echter het uittreksel door Laenen uitgegeven schijnt ook Marquina te hebben. Maar is dit wel de goede lezing ? Ewillenb... is ook verkeerd. Dom Guyton, die in de 18de eeuw Villers bezocht had in een opschrift gelezen: Beata *Margareta*. Hij zegt : La chapelle de S. Bernard est au septentrion... tombeau qui renferme les saints et les saintes dont les noms et personnages sont à la voûte figurés et écrits, savoir : P. Gulielmus, B. Leduvigis (verkeerd voor Hedwigis), B. Maria, B. Margareta (2). Men merke op dat Dom Guyton die namen niet op het perkament, maar op het gewelf heeft geleken ; daar kon heel goed Margareta hebben gestaan, zoodat de Monniken van Villers zelf Marquina als Margareta hadden geinterpreteerd.

Ook deze Hedwigis laat zich best identifieeren met de vrouw die Thomas dertig, anderen zestig jaren hadden gekend. Die vrouw toch moet kort na 1261 overleden zijn. Ze was toen al in de zeventig. Nu werd deze Hedwigis naar alle waarschijnlijkheid omtrent dien

(1) de Gravio schijnt de verlatijnschte vorm te zijn van de familie de Grez of de Greiz. Een Gerardus de Graviis wordt vermeld door Gramaye, Gennapia, 16 onder : omnes equestris ordinis et militia clari et genere clasissimi. Ook door Sanderus, Chor. Villar. die naar Gramaye verwijst en hem de Greis noemt.

(2) Zie : Schuermans, o. c. 14 en Annexe C, 61-62.

tijd juist, tusschen 1258 en 1269 zegden wij hierboven, begraven, waarschijnlijk nog kort vóór 1269.

Zoo staan we voor de volgende reeks feiten, die we nog eens in hun samenhang willen overschouwen :

Hadewijch moet gezocht worden in de dertiende eeuw ; bepaaldelijk omtrent het midden ervan. Wel niet in een kloosterorde ; te midden van de *mulieres* en *virgines religiosae*, die in de eerste helft der dertiende eeuw zulk een machtige mystische beweging, met sterk bepaalde trekken, ten onzent uitmaakten. Na 1270 kan Hadewijch niet meer geschreven hebben. Om het zekere van het minder zekere te schiften : voorstaande conclusies, het resultaat onzer vroegere studiën, dunken ons vast te staan.

Wij gaan nu zoeken in die mystische vrouwenbeweging, bij een schrijver die er ten volle in heeft gestaan : zoo ergens, was er hier hoop iets te ontdekken. Op vier plaatsen gewaagt hij van een vrouw, uit dien tijd, duidelijk genoeg uit die beweging. Al wil hij haar naam niet noemen, omdat ze nog leeft, wat hij over haar meedeelt herinnert dadelijk aan Hadewijch. Van een vrouw verhaalt hij een alleszins zonderlinge genade, die ook op den zelfden dag in dezelfde omstandigheden aan Hadewijch is gebeurd ; en de wijze waarop hij die verhaalt, schijnt onder den invloed te staan van de wijze waarop die bij Hadewijch is aangeteekend. Van een andere vrouw verhaalt hij een verschijning van Jesus als van een schoonen jongeling met kersp, blond haar ; en dezelfde eigenaardige voorstelling van Jesus wordt ook bij Hadewijch aangetroffen. Nog van een vrouw uit dien tijd schildert hij het strenge inclusenleven : al ontbreken hier positieve aanrakingspunten, (negatieve zijn er wel) de analogie en het vermoeden dat op die gansch bijzondere plaatsen dezelfde vrouw bedoeld wordt, heeft ons ook die plaats voorloopig op Hadewijch laten toepassen. Eindelijk, nog van een vrouw wordt ons het beeld geschetst, waarvan iedere trek op Hadewijch past en aan Hadewijch komt herinneren.

J. VAN MIERLO, jun. S. J.

OP WARANDE-WANDEL.

Wat bij Dante's eeuwfeest in Zuid en Noord werd geschreven is geen kleinigheid. Een kort overzicht daarvan vinde hier zijn plaats in aansluiting bij 'tgeen in 't October-Nr werd gezegd over « Dante in de Nederlandsche Letterkunde. »

De Kon. Vlaamsche Academie vierde Dante op Donderdag, 19 Mei. Ze had heur deuren zoo wijd mogelijk opengezet voor 't publiek. Maar de belangstelling bleek zoo groot dat honderden geen plaats vonden en dat de Academie ditmaal zal hebben geleerd dat, wanneer ze grooten huldigt van Dante's gehalte, ze buiten haar lokalen moet gaan, naar een groote zaal.

Prof. A. Vermeylen zegde alweer eens heel veel in betrekkelijk weinig woorden. Hij zag in Dante de sterke Persoonlijkheid, die tevens trouw bleef aan de Gemeenschap, en die aldus het geheim der onsterfelijkheid vond — 't is eigenlijk het eenige geheim van de blijvende kunst, en in zoover de lezing een betoog mocht heeten kwam ze neer op een open protestbrief aan Kloos en tegen de theorie van het zich isoleerende individualisme. Maar de lezing was toch nog veel meer. Door de straffe zinnen, gesmeed als Dante's eigen woord, zinderde ook Dante's eigen bezieling. Wat weet deze man het hart te ontroeren langs de ingespannen hersenen heen ! « Al is er zooveel dat ons van Dante nu scheidt, zooveel nevel van jaren tusschen hem en ons, toch kunnen we zijn werk niet opslaan, en die oude woorden lezen, of een hand legt zich op ons, houdt ons gegrepen. De stem van Dante klinkt altijd van uit de nabijheid. Ik hoor haren klank. Zij deelt ons altijd haar geheime energie mee. Hoe komt het, wanneer we naar hem luisteren, dat hij ons nog onmiddellijk verrijkt in de kern zelf van ons leven, waar de daden aan ontspringen , dat hij tot ons nog spreekt met de vertrouwde stem van onzen eigen droom ? »

Iets van onzen eigen droom, zwevend om Dante, heeft dichter Karel Van de Woestijne getracht te uiten in zijn « Ontmoeting met Dante », bij diezelfde gelegenheid voorgelezen. Ook hij voelt zich « midden in

den weg des Levens », en uit het vuur van gistren » wil hij 't « licht van morgen » garen. Terwijl hij daar te dralen staat, rijst Dante voor hem ... » en in mijn schaemle zwartheid zie 'k u staan in 't paars van uw geloof en van uw wil gewonden. »

Dante spreekt ; maar veel moet hij niet zeggen ; want ook Van de Woestijne heeft heel wat achter zich ;

« Allang draag ik in 't hart onoverkoomlijk rouwen
om de onafweerbren last die mij gebogen houdt
en dien uw harde geest me manend heet te aanschouwen.

« Ik weet : mijn lichaam is dit stof-ommuurde woud
dat, onder 't weemlend dak van Noodlot's zwarte [vlerken]
en stikkens-dik van aardsche giffen, staat gebouwd

« als een spelonk onder 't gedreig van losse zerken,
waar aan de wanden solfer-dansend staan gegrift
in onuitwischbre taal met wisselende merken

van panter, wolf en leeuw, de teeknen van mijn drift. »

Het is wel vreeselijk, zegt de dichter van heden maar 'k heb moed om te herbeginnen. Maar Dante kende een andere oplossing dan die der koppige wanhoop. Hij liet zich leiden door de liefde. — Maar Van de Woestijne alvast : Zijn er thans nog Beatrice's, te vinden ? — Op dien kreet des harten is Dante verdwenen, en zonder Beatrice moet Van de Woestijne verder.

Het is een vers in zeven vaste terzinen — geledingen — zwaar en gedrukt, een vers van moreele moeheid, ten deele ook omdat deze groote dichter 't antwoord voelt op de vraag :

Of mag zich, Dante, niemand meten naar uw mate ? »

Een ontmoeting met Dante heeft ook Cyr. Verschaeve gehad. Hij vertelt ze in 't zooeven verschenen Nr van « Onze Jeugd »

Verschaeve begroet Dante als « koning ». Een koning, die door zijn drie rijken wandelt met een scepter die de vaste maat is van deugd en zonde. Maar deze koning maakt ook een reis door zijn eigen ziel, die zooveel heeft geleden, die boete doet voor al zijn men-

schelijke zwakheid, en die in 't katholieke geloof zijn vaste hoop heeft gevonden op een zalige eeuwigheid. En koning is hij vooral, meent Verschaeve, omdat hij zijn eigen ziel heeft weten te regeeren. — Die overgang van het uiterlijke naar het innerlijke koningschap, hoe bedaard ook en hoe stil, is mee van 't merkwaardigste in dit veelal schitterende stuk van Verschaeve :

« Wil Dante eenvoudig een reis der fantasie door de andere wereld schilderen, gelijk het de Mohammedaansche dichters veel deden, en nevens de hunne zijn machtproef van verbeelding stellen ? Dan mist zijn gedicht den band met het leven, dan is 't in kleineren zin spel, « Commedia »... Niets echter staat zoo vast dan dat zijn leven met al zijn driften en daden en rampen en wisselvalligheden, en zijn gedicht in elkaar overloopen, op elkaar ingrijpen, keten en inslag uitmaken van één weefsel. Die krijgt men uit elkaar niet los, ook niet met de bekende onderscheiding ; in Dante is de wijsgeer middeleeuwsch en de dichter modern. Neen, van de Divina Commedia kan men alles zeggen behalve dat ze tweeslachtig is. »

Ter verspreiding der Dante-kennis onder de schare, arbeidt in « Ons Volk ontwaakt » E. H. De Beer, leeraar aan het klein Seminarie te Sint-Niklaas. Hij vervult uitstekend zijn taak.

Het Noorden was, als naar gewoonte, een beetje trager dan 't Zuiden. Wij hadden, te Brussel en te Antwerpen, al reeksen Dante-voordrachten achter den rug, toen Nederland zich nog moest opmaken voor 't feest. Maar er is alweer veel kans dat ook hier de laatsten de eersten zullen zijn. Ofschoon we er, wat betreft die dingen die blijvende sporen laten, toch niet zoo schamel voorstaan als b.v. « Ter Waarheid » beduidde. Nu, dat wij er zoo gauw bijwaren om in de Dante-wetenschap een bijzonder terrein te verkennen en Dante huldigden als verdediger en verheerlijker van zijn moedertaal ligt — dit zij toegegeven — nog aan wat anders dan aan zuiver philologischen ijver en aan zuiver-Danteske feeststemming. Bij de Noorderbroeders ging dat alles dus kalmer... Maar ze haalden ons in, en togen verder.

Tegenover een paar tijdschriften hier die zich aan den feestheld gelegen lieten staan er ginds een dozijn : Een heel Nr van « De Gids » en een heel van « De Beiaard » ; bijdragen in « De Studiën », in « De Katholiek », in « Onze Eeuw », in « Leven en Werken », in

« Eigen Haard », enz.. En waar hier schaarsch een dag- of weekblad getuigde, ginder alweer volle Nrs : « De Nieuwe Eeuw », « De Maasbode », « De Tijd ». Het gaat niet aan ook maar de titels en schrijvers van al die bijdragen hier op te sommen.

Laat mij voor de vier bundels « Dante-verklaring » door *A. Van Delft* (1) verwijzen naar 'tgeen daarover in het letterkundig overzicht van « De Standaard » is gezegd.

Hoe gemengd ook de indruk, het is een prachtige feestgave van Nederland aan den gevierde. Dat kan men, helaas, in geenen deele zeggen van « Dante Alighieri zijn leven en zijn werken » door *E. J. B. Jansen*. 't Is eigenlijk onbegrijpelijk hoe zooiets in onzen tijd van wetenschappelijke ernst en stiptheid nog een uitgever vindt. Ik weet wel dat het maar als vulgarisatie is bedoeld, maar wie men ook zij en wat men ook voorhebbe, men moet het publiek eerbiedigen : Het heeft geen zin twee, driemaal hetzelfde op te dreunen, en nog minder heeft het zin den eenen keer zus te spreken en den anderen keer zoo. De eenvoudigste zetter kon zulk een biograaf tot de orde roepen en zeggen : Maar, meneer, op blz. 16 beweert u formeel dat Dante slechts drie kinderen heeft gehad, dat al de anderen verzonnen zijn. Waarom verzint u dan zelf alvast een vierde op blz. 18 ? Maar kom, ik verneem dat de man onmiddellijk na 't voltooien van zijn boek — of liever na 't samenscharrelen van zijn knipsels is gestorven. God hebbe zijn ziel, maar na zulk een boek zou 'k niet graag in der eeuwigheid blootstaan aan ontmoetingen met Dante. Trouwens, er zijn nog andere slachtoffers van Jansen's biografischen ijver, met wie hij ginder een eitje zal hebben te pellen. Waarom het hem hier dan verder lastig gemaakt ?

Wat een andere baas is de jongere ordegenoot van Pater Jansen, Lector *B. Molkenboer*. Ik zou haast zeggen dat men niet treffender twee uitersten naast malkander kan plaatsen dan deze beiden. Naar aanleg en naar werkwijze. De jongere, zelf een begaafd kunstenaar, de oudere, een man, aan wiens wijze van schrijven het nimmer te merken valt dat hij in 't gezelschap van

(1) N. V. Paul Brand, Bussum, 1920 en 1921.
(2) L. C. G. Malmberg, 's Hertogenbosch, Antwerpen, 1921.

grooten is geweest ; de jongere, een man die weet wat studeeren is en wetenschappelijk verwerken, de andere, die als eenige methode de knipschaar hanteerde.

Over het mooie boek van pater Molkenboer (1) zal ik hier niet verder uitweiden ; zie daarover « De Standaard », 6 Nov. l.l. en verbeter zelf de zetfouten a. u. b. want, met mijn schrift en zonder kans op een proef, lijkt dat wel voor de lezers een vorm van een Vagevuursbeproeving, door Dante, die van geen drukpersen afwist, nooit verzonnen. Laat me nog eens steunen op de bizondere vaardigheid waarmee dit boeiend vulgariseerend wetenschappelijk werk in mekaar is gezet. En hoe smakelijk de meer speciale kwesties, die anders wat dor mochten uitvallen, hier worden voorgezet ; en behendig daarbij. Zonder ook maar éen prikje te geven aan den vurigsten Dante-cultus wordt royaal erkend wat al verplichtingen Dante heeft aan Provençaalsche en Araabsche kunst.

Veel minder hartelijk — en dan ook veel minder feestelijk huldigend dan Molkenboer's boek is de « Dante » (2) van Prof. *Dr. J. J. Salverda de Grave*. Deze hoogleeraar, een der grootste Nederlandsche Romanisten, heeft zich jegens Dante nooit erg hartelijk betoond. Zie over hem « Dante in de Nederlandsche Letterkunde », Nr 9-10 van dit tijdschrift. Toch zal deze « Dante » diensten bewijzen. Al doet het boekje, naast het zoo warme getuigenis van Pater Molkenboer, kil en koel aan, al is deze feestredenaar, hoeveel goeds hij ook weet te zeggen, maar zelden in stemming, toch levert hij flink aanvullend werk. Wat Molkenboer niet of minder behandelde, komt hier tot zijn recht, nl. Dante's « geleerde Studiën » : « Het Gastmaal », « Over de Volkstaal », « Over de Monarchie ». Enkel ware 't goed te doen opmerken hoezeer ook persoonlijk belang in Dante's politiek-wijsgeerige opvattingen een rol speelt. De keizer werd door Dante aldus gedroomd omdat enkel zulk een keizer in staat zou zijn, desnoods tegen den Paus in, Dante in zijn geboortestad terug te leiden.

Dr. Is. Van Dijk, de hoogleeraar die thans naar Heusden eervol op ruste ging, gaf als afscheid —

---

(1) « Dante » — J. J. Roomen en zoon, Roermond, 1921.

(2) Editie Meulenhoff.

laat ons hopen : voorloopig — aan zijn lezerspubliek een studie over Dante's « Vita nova » (1). Een boekje vol wetenschap, en daarbij een boekje vol stijl. Want Van Dijk is een hoogleeraar die schrijven kan en die op zijn ouden dag de jeugd van zijn pen heeft bewaard, door alle blokwerk heen.

Nu geeft dit boekje toch eigenlijk niet wat men verwachten zou : een verklaring van wat er in Dante's vers en proza verborgen ligt. Dat is al zoo dikwijls gepoogd, denkt Van Dijk, en dat is ook in 't Nederlandsch al verricht, en niet zoo kwalijk, nl. door Dr Nico van Suchtelen. Van Dijk doet dan ook heel wat anders. Hij houdt een overzicht van de wijsgeerige invloeden die op Dante hebben ingewerkt en hij komt aldus, sereen vertellend wat zijn wetenschap heeft achterhaald, toch langzamerhand in een kranig polemisch bedrijf tegenover de smalers op de scholastiek, tegenover al degenen die de thomistiek en de mystiek tegen malkander uitspelen, en tegenover monisten als Bierens de Haan. Afgezien van de beide laatste hoofdstukjes die weinig om 't lijf hebben, krijgen we drie rijkgevulde kapittels ; 1) de Provençaalsche Lyriek in de Vita nova ; 2) het klimaat van gedachten en gevoelens, waarin Dante's trilogie alleen verstaan kan worden ; 3) de mystiek van den zoeten nieuwen stijl in de « Vita Nova ». Vooral nr 2 is merkwaardig, een samenvatting van Prof. Van Dijk's grondige kennis der middeleeuwsche theologie en haar wetenschappelijke gronden.

Ook op het feest te Ravenna kwamen de Nederlanders op den voorgrond te staan. Officieel werd Holland daar dank gezegd en gehuldigd als een paese di spiriti elettissimi », « een land van zeer uitgelezen geesten ». Dit compliment steunde in de eerste plaats op de Nederlandsche feestgave « Dante Alighieri, 1321-1921, Omaggio dell' Olanda ». De statige bundel bevat acht rubrieken : Binnen dit bestek kunnen enkel de titels worden medegedeeld.

I. Dante e l'Olanda : *Dr A. Meerkamp Van Emsden :* « Dove e come Dante Ricorda l'Olanda » ; Prof. *Dr J. Huizinga :* « Quale Concetto aveva Erasmo di Dante ? » *B. H. Molkenboer*, o. p. « Dante e Vondel » ; *Dr H. C. Müller* ; « Commemorando Dante » ; *Aug. Heyting :* A. Dante.

(1) Noordhoff, Groningen, 1921.

II. Lo studio di Dante : Prof. *Dr Salverda De Grave :* « Influenza di Dante sulle odierne rappresentazioni della vita ultraterrena » ; *E. C. Knappert :* « Vie maestre e vie secondarie nello studio di Dante » » Prof. *Dr D. C. Hesseling :* « Dante nella letteratura neo-ellemia ».

III. Dante e l'Arte : *Dsse J. Goekoop-De Jongh :* « Un nuove ritratto di Dante » ; *Dr A. W. Byranck :* « Dante e Cimabue » ; *Dr G. J. Hoogewerff :* L'arte intorno el trecento.

IV. L'Ambiente del Poeta : *Dr K. H. E. De Jong :* « De Danteo ac Lucano » ; Prof. *Dr A. G. Van Hamel :* « La Visione vivente di Dante » ; Prof. *Dr Ferd. Sassen, pr. :* « La filosofia ai tempi di Dante ».

V. Le Opere di Dante : *Dr Nico Van Suchtelen :* Introduzione alla « Vita Nuova » ; Prof. *Dr N. Van Dijk :* « Il misticismo del dolce stil nuovo della « Vita Nuova » ; *Dr J. D. Bierens-De Haan :* « Inspirazione amorosa ».

VI. La Divina Commedia : *P. J. Ter Maat, o. p. :* « Inferno III 1-9, Commento » ; Prof. *Dr G. Kalff :* « Nessun maggior dolore » ; *M. Poelhekke :* « Francesca da Rimini come materia drammatica » ; Prof. *Dr H. Oort :* « Il Paradiso terrestre nella Divina Commedia » ; *Dr H. J. Boeken* : « Introduzione al Paradiso di Dante » ; *Carel Scharten :* « Dante e Petrarca a Maria.

VII. Traduzioni : *Alb. Verwey :* Vita Nuova, p. 8, Sonetto IV et p. 20 sonetto X ; *Dr Nico Van Suchtelen :* p. 7, Sonetto II, p. 21, sonetto 11, p. 26, sonetto 15 ; *Dr Edw. B. Coster :* Paolo e Francesca ; *A. J. Van Delft, Pr. :* Il Conte Ugolino ; *J. K. Rensburg :* Purgatorio, Canto 30 ; *Dr H. J. Boeken :* Paradiso, Canto 33.

VIII. Bibliografia : *Dr J. Berg :* Dante in Olanda ; studio bibliografico.

Niet alles is even goed in dezen bundel. Maar 't geheel dwingt eerbied af, en stemt wel een beetje weemoedig in dezen zin : Allen samen hadden we ook wel zooiets in Vlaanderen gekund. Waarom is 't niet gebeurd ?

J. P.

BOEKENNIEUWS.

LOD. DE RAET : « **Vlaanderen's economische Ontwikkeling** », met portret van den schrijver en een voorwoord van R. Lamberty-De Raet. — Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, Amsterdam. 1920.

De Raet's eerste boek over « Vlaamsche Volkskracht », dat verscheen in 1906, veroverde in de Vlaamsche wetenschap en in de Vlaamsche beweging onmiddellijk de plaats van een standaardwerk.

Zijn tweede boek lag persklaar in Augustus 1914. De oorlog deed de uitgave verschuiven, en in November van 't zelfde jaar '14 overleed alree de schrijver. Door de zorgen van zijn zwager, den heer R. Lamberty-De Raet, komt nu bedoeld werk te voorschijn.

Het 1e deel van « Volkskracht » draagt als ondertitel : de Vervlaamsching der Hoogeschool van Gent, en handelt ook uitsluitend daarover. Dit tweede deel is een verzameling van alles wat De Raet heeft geschreven aangaande de stoffelijke ontwikkeling van Vlaanderen. En dat is nog meer dan wat hij voor de Hoogeschool deed.

't Is inderdaad een ontzaglijke arbeid ; en wij bedoelen heelemaal geen tragiek, maar zeker is het dat we hier alweer staan voor een Vlaming wiens tenger gestel onder de inspanning in den dienst van zijn ideaal is bezweken.

« Vlaanderen's economische Ontwikkeling » is evenzeer een geschiedenisboek als een handboek voor de huidige Vlaamsche sociologie. Daarom ook is het tweeledig : het 1e deel gaat over « Vlaanderen's economische ontwikkeling in het verleden », het 2e deel over diezelfde ontwikkeling « in het heden ».

In de geschiedenis worden onderzocht onze steden en ons platteland, onze landbouw en onze nijverheid. Vooral dat wonder van ons oude Vlaanderen : de lakenindustrie.

't Is als een epos. Maar met de godsdienstoorlogen begint het drama : de volkskracht verstikt in de uitheemsche politiek.

Als Vlaanderen weer ontwaakt ligt het in de Vereenigde Nederlanden. Sindsdien was 't een stage opgang, hoewel de beproevingen niet stilstonden, en hoewel de Vlaamsche bevolking steeds werd verwaarloosd. Maar ook de economisch-gedrilde blik van De Raet leest hoop in de toekomst, dank zij het Vlaamsche kolenbekken. Zoo was reeds de leuze van De Raet, diegene welke we thans bij elke gelegenheid door mannen als Dr. Vande Perre hooren ontwikkelen. De Vlamingen moeten economisch sterk worden.

Het heele boek van De Raet maakt diepen indruk op al wie een hart heeft voor zijn volk. En wat De Raet ons te zeggen heeft vat hij zelf indrukwekkend saam aan het slot van zijn inleiding :

« Wij zien dat het verschil tusschen de Vlaamsche en de Waalsche bevolking voortvloeit uit de uiteenloopende gevolgen, welke de nijverheidsomwenteling heeft gehad in beide deelen van het land. De nijverheid der Vlaamsche provinciën wordt gekenteekend door de lage arbeidsloonen en de lange arbeidsdagen. De landbouw maakt er nog onder den vorm van klei-teelt de voornaamste bedrijvigheid der bevolking. Het intellektueel peil dezer bevolking staat zeer laag en het aantal ongeletterden is aanzienlijk, lektuur is weinig verspreid. Eindelijk staat het sociaal peil lager en wordt gekenmerkt door de uitbreiding van het alkoholisme, de landlooperij en de kriminaliteit. Onder de hervormingen die deze toestand kunnen verhelpen, is het noodig als de meest dringende aan te stippen, de noodwendigheid om eindelijk in te zien dat de beroepskennis bestemd is om de produktiekracht van den grond te vermeerderen.

Doch om deze hervorming tot werkelijkheid te maken is het niet voldoende, gelijk dit in de Waalsche provinciën het geval is, den moreelen steun en de stoffelijke middelen te vinden noodig tot dit doel, men moet nog den hinderpaal overwinnen, die eigen is aan de Vlaamsche provinciën van het land, n.l. den hinderpaal der taal ; de leidende of ontwikkelde standen spreken er inderdaad niet dezelfde taal als de volksklasse ; heel het hooger onderwijs wordt er in het Fransch gegeven en zijn invloed kan bijgevolg noch de burgerij der kleine steden, noch de landbouwers met vrucht bereiken.

Dus is het vraagstuk, dat zich vóór alle andere stelt, ditgene : te weten hoe deze hinderpaal kan omver-

geworpen worden en welke de methode is, die zal toelaten op de snelste en volledigste wijze dit doeleinde te bereiken. Is het degene, die daarin bestaat de taal der groote menigte — namelijk het Vlaamsch te vervangen door die van de uitverkoren minderheid — namelijk het Fransch ? — Ofwel is het integendeel noodig, dat de verlichte standen aan de verheffing van de volksklasse arbeiden door zich van deze taal te bedienen ?

Het is zoo, dat zich ten slotte de taalkwestie in België voordoet, wanneer men haar op realistische wijze onderzoekt.

EM. DE BOM : **Heldere gezichten.** — Mij voor goede en goedkoope Lectuur, Amsterdam. 1920.

Als men nagaat welk een invloed Mane De Bom op een zekeren kring van Vlaamsche literatoren sinds vijf en twintig jaar heeft geoefend, niet enkel op evenjarige vrienden van hem, maar ook op ouderen en op jongeren, en als men daarnaast overziet wat hij zelf heeft voortgebracht, dan staat men aanvankelijk voor een soort vraagteeken.

Hij leverde kritisch werk in zijn « Henrik Ibsen » en in zijn « William Morris » ; hij leverde scheppend werk in zijn « Wrakken » ; hij verzamelde 't beste van zijn dagblad-arbeid uit de « Nieuwe Rotterdamsche Courant » in « het Levende Vlaanderen » en in « Terugblik ».

Een bizonder vruchtbaar schrijver is deze thans 53-jarige beslist niet geweest. En dat de meerdere hoedanigheid bij hem de mindere hoeveelheid vergoeden zou, is ook al niet steeds het geval.

En toch... Onder al wat een pen voert bij ons is De Bom te herkennen als een van de meest echten, als een rassige schrijversnatuur. Geen vijf zijn er onder degenen, die ongeveer met hem zijn opgestaan, die zoo weinig deden aan literatuur in den minder gunstigen zin. Al zijn bladzijden, ook de minder geslaagde, zijn geboren uit aandrang — een aandrang gebracht door omstandigheden van zuiver Vlaamschen aard of van zuiver Vlaamsch belang.

Ook « Ibsen » en « Morris » dan ? Zeker. Toen Ibsen 's invloed over Europa ging, wist hij uit te maken wat Ibsen voor ons kon zijn, en wat een kracht van

bezielend apostelschap uit Morris kon worden geput heeft hij ons duidelijk gemaakt. In zoover is deze gemoedelijke scepticus wat de hoogste levensraadsels betreft, toch ook een soort geloovig moralist. Want wijl hij allerminst verliteraturd is, weet hij zeer goed uit zichzelf te zeggen en uit anderen te schiften wat den volke goed is.

Want De Bom kent zijn Vlaamsche volk. De lagere klassen — getuige « Wrakken » — de hoogere, getuige wat hij schreef over de Vlaamsche intellectualiteiten van Conscience's periode en van den huidigen dag. Was hij het niet die Streuvels uit zijn schuilhoek haalde ? Was hij het niet die er voor zorgde dat « Vlaanderen » — toevallig dank zij 't eenig prestige van Vermeylen in Brussel thuisliggend — niet bedenkelijk monopoliseerde in de Belgische hoofdstad ? Was hij het niet die de besten met malkander in betrekking bracht en hield, en reikte zijn bedrijvigheid in dezen niet tot een zeer sympathiek commis-voyageurschap in Vlaamsch-literaire verbroederingskunst ?

Nu weer heeft hij onder zijn hoede en zijn leiding genomen de « Vlaamsche Bibliotheek », een afdeeling van Leo Simons' reuzenorganisatie die thans met haar « Nederlandsche Bibliotheek », haar Wereldbibliotheek », haar « Handboekjes Elck 't beste » enz. een Maatschappij vormt van Goede (althans voor een katholiek doorgaans : goede) en Goedkoope (althans voor een Nederlander die niet in francs rekenen moet : goedkoope Lektuur) — een Maatschappij die in ons Boekhandelswezen alvast een unicum is en wellicht nog lang blijven zal.

Een der eerste bundeltjes in de Bom's « Vlaamsche Bibliotheek » was van hemzelf. En de titel zal u niet verwonderen . Van iemand die zijn goed humeur heeft bewaard in al de bekommeringen sinds den wapenstilstand — en die ook zijn persoon niet hebben gespaard, is 't wel gezellig : « Heldere Gezichten » te krijgen. « Heldere Gezichten » bevat een tiental stukken ouder en jonger werk van De Bom. Het oudste van 1895 en het jongste van 1918.

Hoezeer De Bom een echte schrijversnatuur is blijkt al hieruit dat, waar hij heelemaal zichzelf is, dit zichzelf zich binnen al dien tijd niet gevoelig heeft gewijzigd.

Zooals wij hem altijd hebben gekend is hij nog

in « de Kameraden », in « een Romance » en in « een Moord ». Het bizondere in De Bom, datgene wat men telkens voelt, maar zoo dat men zich telkens weer moet afvragen: wat is het nu eigenlijk, komt, me dunkt, hier op neer : De Bom ziet en hoort niet zoo heel veel dingen, maar de meest gewone dingen ziet en hoort hij anders dan wij. Zeg niet : dit is 't geval met alle artisten. Juist datgene waar meest alle andere kunstenaars over heen gaan, zal hij vasthouden, en er met al zijn kunstenaarsliefde bij stilblijven.

Neem b. v. het eerste stuk in dezen bundel. « Een Romance. » De gezonde slaap is heel wat in 't leven van een mensch. Maar wie zal u dat zeggen zoo dadelijk inslaand als De Bom : « Als om tien uur alles naar bed was en meneer op zijn kamer nog zat te lezen, dan ronkte het lijze gesnork van de knechtenfamilie als gebrom van torren door de dunne muren van de aangrenzende kamer. » Of : « hij sliep, als een rechtvaardige, den nacht door, tusschen twee pijpen in ».

Wat zegt ge van 't portret van dezen Engelschen onderhoorige ? « Oh ! zei, toen ik binnentrad, flegmatisch de kleine kantoorjongen, met zijn te rank opgeschoten knapenlijf en vaal dienstmatig gezichtje, terwijl hij inderhaast een omslag met de lippen bevochtigde en dichtmaakte. Dan, zijn penhouder neerleggende, zijn hoedje opzettend, naderde hij, en zei, korrekt dienstwillig, en met 't echt-Engelsche bewustzijn van de nutteloosheid der woorden : « I know »...

Maar het kortste in De Bom's eigen stijl is toch steeds het kostelijkste : « Terwijl Herodes zijn verbazend hoofd onder de waschkraan hield en een grooten cirkel van sprenkelend water om zich heen trok ».

Dat zijn enkele zetten, notaties zooals b.v. Daudet ze bij duizenden gaf. Goed, maar we zijn er zeker in 't Nederlandsch niet aan verwend, althans niet vanwege degenen die zichzelf zijn gebleven ; en daarbij De Bom kan ook volhouden, getuige « Een Moord ». Dat is wel het beste, het meest eigen De Bomsche van den heelen bundel. Een relaas van de egoistisch pietluttige lafheid van een celibatair rond-de-cuirtje. Zoo gezellig-humoristisch werd ons de psychologie maar zelden geschoteld. Laat De Bom toch liever zoo blijven dan op zijn Van de Woestynsch langs het strand te gaan kuieren ; hoewel toch alweer zijn eigen gaven zich in die « wonderbaarlijke en avontuurlijke reize in

Vlaanderen » telkens weer te voorschijn te piepen : b. v. in de nachtmerrie van Dr. Jef Spijkers.

Wie niet weet dat in 't diepste van De Bom ook een mysticus schuilt kent hem niet en heeft hem zeker nooit goed in de droomerig-blauwe oogen gekeken. Hij leze dan in de « Heldere Gezichten » : de Acht Zaligheden, een treffend-sober Kerstmisverhaaltje. Iemand die binnen Antwerpen leven moet en zoo direct de Kempische atmosfeer op zich kan laten inwerken is een benijdenswaardige doolaard in de weidsche stad.

D. W.

AANBEVOLEN BOEKEN :

Calbrecht Jos. De Missie en het Lager Onderwijs. — Vlaamsche Boekenhalle, fr. 2.00.

Van Dinter Joh. Herautjes, 1e bundel. — Van Dyck, Hillegom.

Woltjer J. Serta Romana, 5e uitgave. — Wolters, Groningen-den Haag. 400 blz. fl. 6.50.

Van Gelderen I. Duitsch Woordenboek, 2 dln. — Wolters, Groningen-den Haag, fl 12.00.

INHOUD van het 2de halfjaar 1921.

Boekennieuws en Mededeelingen.

INHOUD :

Drukkerij A. DE BIÈVRE, Brasschaat (Antwerpen). Tel. 12.

